

مۆلۈدەن:

دین و شریعت کثیر و ب، بىزنى ھىدايت يولىنى توشىرگان ذات حضرت محمد صلى الله عليه وسلم در. بىناء عليه بىزگە اياڭ مقدس و اياڭ محترم ذات ده طبيعى اولدر. اناڭ ترجمە حالن بىلمەك، معيشتى بىرلە طائىشەق دىنەز جەھتەنن اياڭ زور بور چەز بولغان كىك، رومەزغە اياڭ بىدوك غىدار. معصوم مەكتەب بالالارنىڭ صافى قىلبارىنە فطرت قولى بىرلە اوطورتلغان دىنى شعور و ياخشىلىقغە مىل ايتوقولرىنى اوسىر وگە، ياش اوسىرلەرنىڭ حىسات دىنىيە و مىلەلەرنىنى حىيات آغومىنە كىرگان چاقىدە تورلى طوقونلارنىڭ بەرلىشى بىرلە يولولوب كىتمەسلىك ايتوب نغىتوغە، آنلارنىڭ مستەد قىلبارىنە فضىلت، كىمالت و مكارم اخلاق اورلقلارن چە چوگە، اياڭ بىرنەچى ياردەچى البتە پىغمبەرنىڭ ترجمە حالن او قو و اوقوتو، دىنەرنىڭ نى طرىقە انتشار ايتوون بىلو، اناڭ اخلاق و سىرتىنە آشنا بولو بولاچقىر.

رسولمىزنىڭ حىياتى بىرلە طائىش بولو ھىر قايمومىزنىڭ بورچى، خەلقمەزغە آنى طائىتو دىن عالەملەرنىڭ وظيفەسى اولدىغى حالە ياقىن زمانلارغە قىر بىزدە بو حەققە تاليف قىلىنغان رسالەلەرىوقى، مەكتەب و مىدرسە پىر و غىراملەرى دە بو درىدن محروم ايدى. بو حەققە اياڭ باشلاپ موافقى درس كىتابى تاليف ايتو شىرفى ياش علەمامزىدن شى. شىرف افندىگە نصىب بولدى. آڭا الله عصر سەادتى اىچون سەادت بىخش ايتىسۇن. آندان صوڭ الوغ عالەمىز سەادتى دىن حضرت (محمد ع. م.) اسىلى كچوك جەملى بىدوك ائىرن مەكتەبلەرنىڭ بولەك ايتىدى. آندان صوڭ مطبوعات عالەمىنە بىلىگولى ذى. القادىرى افندى درس كىتابى بولور امىدى بىرلە «حىيات محمد» نام ائىرن مەيدانغە قويدى. مونە بىزدە ھازىرگە قىر كوزگە كورنىگان درس كىتابلىرى اوشبو رسالەلەردىر. فقط بونلار مەكتەب بالالەرى اىچون يازلغان مختصر رسالەلەر بولوب، مىدرسەلەرنىڭ اوقوتتور اىچون ھىم خەلققە مطالعە ايتو اىچون مفصل راق كىتابلارغە احتىياج بار ھىم بىك زور ايدى. مەكتەبلەردە «سىر» و تارىخ اسلام اوقوتوچى مەلىمىلەرنىڭ مەراجەت اىچون اوز تەلەزدە بىر كىتاب طابا آلمالارى احتىياجىنى طائىدە آرتىدرا توشە ايدى.

بوندىن اوچ يل مقدم حسينيه مدرسه سینه دين هم عربچه درس لرینه معلم تعيين ايتلگاج، هيئت تعليميه ميكا اعداديه صنف لرنده «سيرت نبويه» درس ن اوقو تورغه تكليف ايتدى. اوز تلمزده بوفنگ ميدانك بر كتاب بولماغانلقدن بوگارچه حسينيه ده درس كتابي بولوب كيلگان «نور اليقين» نى اوقوتا باشلادم. فقط بو كتابنك اولدن اوك مينم هوشيمه بيگوك كيتمه وى، ايكنچيدن برفنك ايكنچى لسان برله تحصيل ايتلوى مطلوبه بياق قيمينلق برله آلوب باروى، آنك اوستينه اوز تلمزگه تعصبم مينى ايكنچى يلدە درسمنى يازدروب اوقو تورغه مجبور ايتدى. شولاي ايتوب بياق مشقت ده بولسه تورلى سير كتابلرينه مراجعت برله ايكي يل يازدروب اوقوتدم. كيرهك مذکور درسنى اوقوتقان شاگردلرم وكيرهك اييش معلملر وكيرهك سنوى امتحانغه حاضر بولغان بعض علما يازغان نرسه لرمنى نشر ايتهرگه مينى تشويق ايتديلر. ادبياتمزنك حاضرگه مفصل راق سير كتابلرندن بتونلای محروم بولوى، معلم ومعلمه افنديلرگه مراجعت ايجون عربچه ياخود بعض تركچه اثرلردن باشقه التجا ايتهرچك ميدانده هيچ بر نرسه بولماوى، حالبوكه مذکور اثرلردن استفاده ايتو، ياخود آنلرنى قولده ايتو بياق كوب كشيلىرگه ميسر بولماوى مينى قيلغان زحمتلرمنى ميدانغه قويارغه هوسله ندردى. شولاي ايتوب اوقوتقان درس لرمنى بر آر توشروب ياخود آرتدروب بر كتاب شكلينه قويدم.

رساله نى ترتيب ايتوده مخصوص بر كتابه غنه ايره ميچه، تورلى منبع لردن هم ايك اشانچلى منبع لردن آلورغه طرشدم. بو خصوصه بيگرك اعتماد ايتديكم اثرلر ابن هشام نك «السيرة الهشامية» سى، ابن الاثير نك «الكامل» سى، ابن قيم نك «زاد المعاد» سى بولوب، هر بر واقعه نى يازغانده بو اوچ اثرنى جنتكلب قارادم. واقعه لرنى بر بيرينه تطبيق ايتهرگه مخالف اورونلرده اوزمچه راجع كورنگانن آلورغه طرشدم. بونلر اچنده ايك موثوق اثر طبيعى زاد المعاد بولغانغه آنى هيچ بر كوز آلندن بهرمه دم. تاريخ ضبط ايتوده ابن الاثير نك دقتى، دينى مسئلر ورسول الله نك سيرتن بيانده ابن قيم نك دقتى خاطر مزده بولدى.

بوندىن باشقى «الامم والملوك»، «اسد الغابة»، «الاصابه فى تمييز الصحابة»، «السيرة الحلبية»، «تاريخ ابي الفداء»، «نور اليقين»، كىك اثرلاردىن ده استفاده ايتىدىك. موقع اسملارنى و علملارنى ضبط ايتوده «معجم البلدان»، «قاموس الاعلام»، «اوفيانوس» لرغه، عربلر حقتىك يازدىغىم مقدمه ده «بلوغ العرب فى احوال العرب»، «العرب قبل الاسلام»، «تاريخ آداب اللغة» كىك ياكى اثرلرگه مراجعت ايتىدىم. رسالهنى ترتيب ايتكانده قرآن كريم، بخارى و مسلم كىك صحاح، اقتدارمى قدر كوز آلدمزده بولدى. بعض بر اوزمچە مهم صانلغان، ياخود بعض مؤرخلر تفرد ايتكان اورونلرده قايدان آلغانلغىمنى آستقه توشردىم. آستقه توشرگانده كوب اورونده، كتاب اسمىنى ذكر ايتىمچە مؤلف اسمىنى ذكر ايتىدىم.

تاريخ فنن خرىطه سىز او قوتو يارم يورطى او قوتو بولغانلقدن رساله مه بر خرىطه قويماقچى بولدىم. فقط سىر خصوصىك بىزگه معلوم مفصل خرىطه لر بولماغانغه بونىسى ده بايقاق مشكل بر اش بولدى. شولايدە «مالايدرك جله لايترك كله» دىب گيورگى زىدان، رفيق بك، الحضرى لرنىڭ خرىطه لرىنه مراجعت ايتوب بر خرىطه توزودىم. كوب اورونلرده اوز طرفىدىن ده آرترىلدى. بعض واق تويەك موقع لرنى: «فلان اوروننىڭ فلان طرفىك، فلان قدر مسافه ده» كىك سوزلر برله رساله ده ئەيتوب كىتىدىم. خرىطه كوز آلدىندە بولغاچ بونلرنىڭ اورنىن بلو البته يىكل بولاقچى. مكتبلرده سىر درسى او قوتوچىلرغه خرىطەنىڭ فائىده سى كوب بولور دىب امىد ايتەم. خرىطەنىڭ توچنى بولوون دعوا ايتە آلەيم. چونكه عربستان حقتىك مېنىن الوك خرىطه يا صا وچىلرنىڭ ده بونى دعوا ايتە آلەولرىنه ايمانم نى. رساله ده بىگىرەك رسول اللهنىڭ سىرتىن، معىشتىن، اسلامىتنىڭ باشدىن آخرغه چە يعنى رسول اللهنىڭ وفاتىنه چە نىندى آغوم برله بارغانن وشول مناسبت برله خىلى دىنى مسئلەلر بيان ايتوگە اهمىت بىردىم. زور عنوانلى سوزلر و فلسفەلردىن مەكن قدر قاچارغه طرشىدىم. انىسن او قوچى اوزى استىراج قىلور دىدىم. اسلامىتنىڭ انتشارىك يكانە عامل قرآن كريم بولوب،

خوارق كونيە نڭ دخلى بولماغانلىقىن معجزەلر ذكر ايتوگە كتابە اورون بېرمەدم. شولايوق كىتب مقەسسە نڭ بشارتى خصوصەندەدە اجمالى سوزلر بىرلە كېچوب، اطرافلىچە يازونى طاغى مناسىرەك واوڭغايلىرىق بىر فرصتقە قالدردم. رسول الله نڭ اوز قومى وباشلاب آنلرنى دعوت ايتوگە مأمور بولغان عربلرنڭ افسامى، احوال اجتماعىلرى، اخلاق وعاداتلرى، دىانتلرى، حكومت ومدىتلىرى، ادبىياتلىرى حقندە رسالە نڭ باشندە بىر قىرر معلومات بېردم. عربلرنڭ عادىتلىرىنە متعلق قاي بىر نرسەلرنى ايسە بعض واقەلر مناسىتىلە ذكر ايتدم.

سىر يازغاندە غزۈە وسرىلەر وباشقە تورلى حادثەلرنڭ تارىخلىرى بىلگۈلەنوب كىتو تىۋوش بولغانلىقىن، رسالەنى ترتيبدە حاضرگى عصر تارىخ يازوچىلرى ترتيبىنە اىهرىمىچە، طبرى، ابن الاثير وآنلرغە تقلید ايتكان خضرى لرغە اىهردم: هجرتدن صوڭقى واقەلەرنى سىنەلرگە بولوب، آندان الوككىلەرن بىر نېچە زور راق عنوان آستىنە آلوب يازدم. رسول الله نڭ مناقبى، بالالارن، عم وعملەلرن، خاتونلارن، وباشقە شوندى اهل سىر ذكر ايتكان ذاتلرنى خاتمە عنوانى آستىندە يازدم.

بىر نچى مرتبە اولارەق يازدىغم بىر اثر دە كىرەك قلمنڭ قارشوى وكىرەك فىكرنڭ آبنو وسورونوى جەتتىن قصور ونقصانلرم البتە بولور. خدمت وارشا نىتىلە قصورلارمنى كورسەتكەن ذاتلرغە طبعى مىندار قالاچقىن. رسالە، اوقوچىلارنڭ، معلم ومعلمەلرنڭ التفاتىنە مظهر بولوب، ايكىنچى دفعە طبعى مىشەر بولسە، قصورلارمنى نالافى قىلورغە وحاضرندە قصداً قالدراغان بعض مسئلەلرنى قوشوب مەكەن قىرر مەكەللىشىدەرگە حاضرمەن. ومن الله التوفيق.

صنعة الله بىكبولاطف.

اورنبورغ، ۱ مارت ۱۹۱۴ يىل.

صنعة الله بيكبولاط

حضرت محمد

(صلی الله علیه وسلم)

ناشری:

„معارف“ کتبخانه سی

قزاندہ

قزاندہ „معارف“ مطبعہ سی.

КАЗАНЬ,

ЭЛЕКТРО-ТИПОГРАФИЯ „МААРИФЪ“

1914 г.

فهرست

۳۲	سبا دولتی	۲	عربستان نك موقع جغرافیسی
۳۳	حمیر دولتی	۳	عربلر و آنلر نك اقسامی
۳۶	غسان دولتی		عربلرده دین:
۳۸	حیره دولتی	۸	موحدلر
۴۰	كنده دولتی	۹	دهریلر
۴۲	قصی	۱۰	یهود و نصاری
۴۳	عبدال مطلب	۱۰	مشركلر
	قریش بطنلری	۱۱	ثنویه
	ادبیات:	۱۲	صابئه
۴۴	مقال	۱۲	مشهور صنملر
۴۵	خطابت		عربلرده احوال اجتماعیه:
۴۶	مشهور خطیبلر	۱۳	نكاح
۴۸	شعر	۱۵	طلاق
۵۱	مشهور شاعرلر	۱۵	اوگهی آنانی او یله نو
۵۳	علوم و معارف	۱۶	تعدد زوجات
	تجارت، صناعت و زراعت	۱۷	خاتون قز
	محمد (ص) بعثت كنه قدر:	۱۸	حجاب
۵۶	نسب شریف	۱۸	واد
۵۶	عبدالله نك وفاتی	۲۰	خمر استعمالی
۵۷	ولادت	۲۱	استقسام بالالزام
۵۸	سوت آناسینه بیریلو	۲۲	میسر
۵۸	آمنه نك وفاتی	۲۳	رفیت مسئلهسی
۵۹	عبدال مطلب نك كفالتی	۲۴	بحیره، سائبه و باشقهلر
۵۹	ابو طالب نك كفالتی	۲۵	عادات، اخلاق، خرافات
۶۰	ابو طالب برله شامغه سفر		حکومت و مدنییت:
۶۱	عرب الفجار		معین دولتی
۶۳	حلف الفضول	۳۱	

- ۹۴ اوتنولرى
- ۹۴ معجزه سوراو
- ۹۶ انشقاق قمر مسئلەسى
- اصحابىڭ حبشە گە ھىجرەتى:
- ۱۰۲ حبشە گە بىرىنچى ھىجرەت
- ۱۰۳ ھەزرىتى ئىسلامىتى
- ۱۰۴ مەھاجرلەرنىڭ قايتىۋى
- ۱۰۴ بايقۇت
- ۱۰۵ حبشە گە ئىككىنچى ھىجرەت
- ۱۰۶ مەھاجرلەر قايتىۋالغان ھەزرىتى ئىسلامىتى
- مەككە لىلىرىنىڭ مەھاجرلەر ئارتىدىن كىشى
- ۱۰۶ يىھۇدىلار
- ۱۰۶ بايقۇتنىڭ بىرلىرى
- قاينغۇ يىلى:
- ۱۰۸ ئابۇ تالبىننىڭ ۋەفاتى
- ۱۰۹ خەلىپەنىڭ ۋەفاتى
- ۱۰۹ سودە گە ئۆيلىنىش
- ۱۰۹ ئائىلە گە ئۆيلىنىش
- ۱۱۱ ئائىلىنىڭ ھىجرەت
- ۱۱۱ ئائىلىدىن قايتىۋى
- مەھاجرلەر بىن ئىمامى ھەمەيە سەئىد مەككە گە
- ۱۱۲ كىرگەن
- ۱۱۴ ئىبراھىم مەھاجرەت:
- بىر بىر ئۆيلىنىش ئىسلامىتىگە كىرگەن
- ۱۱۶ باشلانغۇچ
- ۱۱۷ ئۆيلىنىش بىلەن
- ۱۱۸ ئىككىنچى ئۆيلىنىش
- ۱۱۹ بىر بىر ھىجرەت
- ۱۲۰ دارالئىندوۋە كىتابلىرى
- ۶۴ شامغە ئىككىنچى سەپەر
- ۶۴ خەلىپە گە ئۆيلىنىش
- ۶۵ كەبىرنى ياكى تەبىئەت
- مەھاجر (س) نىڭ بەشتەك قىسمى
- بەشت:
- ۶۹ ۋەھى نەزىرى
- ۷۰ ۋەھى گە بارىش
- ۷۱ ۋەھى كىملىرى
- ۷۱ ياكى ئادەت ۋەھى باشلانغۇچ
- ۷۲ ياكى ۋەھى دەۋرى
- ۷۳ باشلانغۇچ ئىسلامىتىنى قوبۇل قىلىش
- ۷۴ ئابۇ بىكر ۋەھى ئىسلامىتىگە كىلىش
- اظهار دەۋرى:
- ۷۶ ئالەم ئۆيلىنىش
- ۷۷ ياكى ئۆيلىنىش دەۋرى
- ۷۸ قىيامەت دەۋرى
- ۷۹ مەھاجرلەرنىڭ ئابۇ تالبىن كە بارىش
- ۸۰ ئابۇ تالبىن گە ئىككىنچى مەرتىبە بارىش
- ۸۰ ئابۇ تالبىننىڭ رەسۇل ئاللىنى ھەمەيەسى
- ۸۰ ئابۇ تالبىن گە ئۆيلىنىش مەرتىبە بارىش
- ۸۱ ئابۇ تالبىننىڭ شەھەرلىرى
- ۸۲ مەھاجرلەرنىڭ ئاستەزلىرى
- ۸۲ مەھاجرلەرنىڭ
- ۸۶ ئىمام ئاستەز قالىغان ئىمام
- ۸۹ ھەزرىتى ئىسلامىتىگە كىلىش
- آيات كۆيىنە (مەھاجرلەر) سوراو:
- ۹۰ قىيامەت كىرىش قىيامەت قالى
- ۹۱ قىيامەت بىلەن تەبىئەت قىلىش
- ۹۲ ئۆيلىنىش بىلەن رەسۇل ئاللىنى
- ۹۲ يىھۇدىلار
- مەككە لىلىرىنىڭ قىيامەت ئۆيلىنىش قىيامەت
- تەبىئەت سوراو قىيامەت

- ۱۴۷ غنیمەتلەرنى بولو
 ۱۴۸ اسيرلار حقنىدە مشاورە
 ۱۴۹ مشرکلارنىڭ تائۇرى
 ۱۴۹ بىر حقنىدە سورە نزولى
 ۱۵۰ كىر غزۋەسى
 ۱۵۰ سويىق غزۋەسى
 ۱۵۱ بنى قينقاع غزۋەسى
 ۱۵۲ تەجۋىل قىل
 ۱۵۳ رىمىزىن روزەسى
 ۱۵۳ زىكات فىرۇس بولو
 ۱۵۴ عىد نىمازىنىڭ مشرۋىتى
 ۱۵۵ حۋادىت
 ھىجرەتتىن ۱۷ چىنچى سىنە:
 ۱۵۵ دى ۱۷ غزۋەسى
 ۱۵۶ كەب بن الاشرفنىڭ ۱۷ ۱۵۷ بىر ۱۷ غزۋەسى
 ۱۵۷ زىد بن حارثە سىرىيەسى
 ۱۵۷ اىد مەربەسى
 ۱۵۸ مەربەنىڭ سىبىي
 ۱۵۸ مشرکلارنىڭ مەربەغە ھازىرلەنۈرى
 ۱۵۹ مەربەغە چىققان خاتۇنلار
 ۱۶۰ ھىزەنى ۱۷ ۱۶۰ كىشى نىيىن قىلو
 ۱۶۰ مشرک ۱۷ ۱۶۰ مىنەگە توشۇ
 ۱۶۰ عباس دىن ۱۷ ۱۶۰ مىنەگە مەكتۈب كىلو
 ۱۶۰ مشاورە
 ۱۶۱ مەربە ۱۷ ۱۶۱ قوتلو چىلار ۱۷ ۱۶۱ ۱۷ ۱۶۱
 ۱۶۲ صوغشە ۱۷ ۱۶۲ چىققان ۱۷ ۱۶۲ صەبەلەر
 ۱۶۲ ۱۷ ۱۶۲ مىرگە ۱۷ ۱۶۲ ۱۷ ۱۶۲
 ۱۶۳ «ابن ابى» ۱۷ ۱۶۳ ۱۷ ۱۶۳ ۱۷ ۱۶۳
 ۱۶۳ ۱۷ ۱۶۳ ۱۷ ۱۶۳ ۱۷ ۱۶۳
 ۱۶۴ مەربە ۱۷ ۱۶۴ باشلانۇ
- ۱۲۰ رسول اللەنىڭ ھىجرىتى
 ۱۲۲ سىرافەنىڭ رسول اللەنى قۇچقۇرى
 ۱۲۳ انصارنىڭ ۱۷ ۱۲۳ ۱۷ ۱۲۳
 ۱۲۳ قىباغە توشۇ
 ۱۲۴ جەمە ۱۷ ۱۲۴ ۱۷ ۱۲۴
 ۱۲۶ يىرەب كە ۱۷ ۱۲۶ ۱۷ ۱۲۶
 ھىجرەتتىن ۱۷ ۱۲۶ ۱۷ ۱۲۶
 ۱۲۸ رسول اللەنىڭ ۱۷ ۱۲۸ ۱۷ ۱۲۸
 ۱۲۸ مىسجىد ۱۷ ۱۲۸ ۱۷ ۱۲۸
 ۱۲۹ ۱۷ ۱۲۹ ۱۷ ۱۲۹
 ۱۳۰ ۱۷ ۱۳۰ ۱۷ ۱۳۰
 ۱۳۲ يەھۇدىلار ۱۷ ۱۳۲ ۱۷ ۱۳۲
 ۱۳۱ مەكەلىلەر ۱۷ ۱۳۱ ۱۷ ۱۳۱
 ۱۳۳ ھىزەنىڭ سىرىيەسى
 ۱۳۳ ۱۷ ۱۳۳ ۱۷ ۱۳۳
 ھىجرەتتىن ۱۷ ۱۳۳ ۱۷ ۱۳۳
 ۱۳۴ ۱۷ ۱۳۴ ۱۷ ۱۳۴
 ۱۳۵ بۋا ۱۷ ۱۳۵ ۱۷ ۱۳۵
 ۱۳۵ ۱۷ ۱۳۵ ۱۷ ۱۳۵
 ۱۳۵ ۱۷ ۱۳۵ ۱۷ ۱۳۵
 ۱۳۶ ۱۷ ۱۳۶ ۱۷ ۱۳۶
 ۱۳۷ ۱۷ ۱۳۷ ۱۷ ۱۳۷
 ۱۳۸ مەكەلىلەرنىڭ ۱۷ ۱۳۸ ۱۷ ۱۳۸
 ۱۴۰ رسول اللەنىڭ ۱۷ ۱۴۰ ۱۷ ۱۴۰
 ۱۴۲ ۱۷ ۱۴۲ ۱۷ ۱۴۲
 ۱۴۲ ۱۷ ۱۴۲ ۱۷ ۱۴۲
 ۱۴۳ ۱۷ ۱۴۳ ۱۷ ۱۴۳
 ۱۴۳ ۱۷ ۱۴۳ ۱۷ ۱۴۳
 ۱۴۵ ۱۷ ۱۴۵ ۱۷ ۱۴۵
 ۱۴۷ ۱۷ ۱۴۷ ۱۷ ۱۴۷

۱۸۸ مشرکارنڭ محاربه گه چغولرى
 ۱۸۸ خندق قازو
 خندقنى كورروب مشرك
 ۱۹۰ عسكرينڭ ايدراوى
 مشركارنڭ ات سېكرتوب
 ۱۹۱ خندقه كرولىرى
 ۱۹۱ قريظه يهودلارنڭ خيانتى
 ۱۹۲ مدينه گه عسكر ايروب يېھرو
 غطفان بىرلە كېلىشمىچى بولو
 ۱۹۲ نعيم بن مسعودنڭ خدمتى
 ۱۹۳ مشرك عسكرندە قورقو
 ۱۹۴ مشركلارنڭ مغلوبىتى
 ۱۹۴ بنى قريظه غزوھسى
 ۱۹۷ زيد وزينب حادثەسى
 ۲۰۱ حجاب
 ۲۰۳ اسلام خانونلارنە حجاب مجبوريەسى
 ۲۰۵ عصر سعادندە حجاب بار ايدىمى
 ۲۰۷ حجاب فايدان كېلۇپ چقىدى
التنچى سىنە:
 ۲۱۰ محمد بن مسلمە سىر يەسى
 ۲۱۱ بنى كېيان غزوھسى
 ۲۱۲ غابە غزوھسى
 ۲۱۲ عكاشە سىر يەسى
 ۲۱۳ محمد بن مسلمە سىر يەسى
 ۲۱۳ ابو عبىدە سىر يەسى
 ۲۱۳ زيد بن حارثە سىر يەلىرى
 ۲۱۴ عبد الرحمن بن عوف سىر يەسى
 ۲۱۴ على بن ابى طالب سىر يەسى
 ۲۱۵ ابو رافعنڭ اوتىرلوى
 ۲۱۵ عبدالله بن رواحە سىر يەسى
 ۲۱۶ ابوسفیاننى اوتىررگە يېھرو

۱۶۴ اهل اسلامنڭ غلبەسى
 اوقچى فرقه سىنڭ رسولنڭ امرينە
 ۱۶۴ مغالفتلىرى
 مشرك عسكرنە روح كوتەرىلو
 ۱۶۵ يالغان خبر طارالو
 ۱۶۵ اسلام عسكرى خېرىندە قالا
 ۱۶۶ رسول الله ياننڭ ثابت قالوچىلار
 ۱۶۶ رسول الله سلامت
 ۱۶۸ مشرك عسكرينڭ قايتوب كىتوى
 ۱۶۸ احددە شھيد بولغان كشىلار
 ۱۶۹ رسول الله نڭ جراحى
 ۱۷۰ شھيدلارنى دفن قىلو
 ۱۷۰ عسكر نڭ مدينه گە قايتوى
 مغلوبىتنڭ سىببى
 ۱۷۱ حمراء الاسد غزوھسى
 ۱۷۲ حوادث
 ۱۷۳ هجرتدن دورتنچى سىنە:
 ۱۷۳ قطن سىر يەسى
 ۱۷۴ سفیان بن خالدنڭ قتلى
 ۱۷۴ رجب حادثەسى
 ۱۷۵ بئر معونە حادثەسى
 ۱۷۶ بنى نضير غزوھسى
 ۱۷۸ صوگفى بدر غزوھسى
 ۱۷۹ ام سلمە گە اوبلانو
 هجرتدن يېشىنچى سىنە:
 ۱۸۰ دومة الجندل غزوھسى
 ۱۸۰ بنى مصطلق غزوھسى
 ۱۸۲ ابن ابى نڭ مناسبتىز حركتى
 ۱۸۳ افك واقەسى
 ۱۸۷ خندق محاربهسى

۲۴۷	وادی القرى نك آلنوی	۲۱۷	عكل عربنه حادثهسی
۲۴۷	تیماء صلحی	۲۱۷	حدیبیه واقعهسی
	خالد وایده شلرینك اسلامیتکه	۲۱۸	خوف نمازی اوقو
۲۴۷	کیلولری	۲۲۰	عثمان نی مکه گه یبهرو
۲۴۸	ابوبکر الصدیق سریهسی	۲۲۱	بیعت الرضوان
۲۴۸	عمر سریهسی	۲۲۲	حدیبیه صلحی
۲۴۸	بشیر بن سعد سریهسی	۲۲۴	ابو جندل
۴۴۸	غالب بن عبدالله سریهسی	۲۲۵	ام کلثوم بنت عقبه
۲۴۹	بشیر بن سعد سریهسی	۲۲۶	ابو بصیر
۲۴۹	ذات الرقاع غزوهسی	۲۲۶	حکمدار لرغه ایلچیلر یبهرو
۲۵۰	ملات خوف قایچان مشروع بولدی	۲۲۷	مهر یاصاتو
۲۵۰	عمرة القضاء	۲۲۸	قیصر هر قل گه مکتوب
	سیگزنچی سنه:	۲۲۹	قیصر و ابو سفیان
۲۵۲	غالب بن عبدالله سریه لری	۲۳۰	کسری غه مکتوب
۲۵۳	کعب بن عمیر سریهسی	۲۳۱	نجاشی گه مکتوب
۲۵۳	مؤته سریهسی	۲۳۲	ام حبیبه نی اویله نو
۲۵۶	ذات السلاسل سریهسی	۲۳۲	نجاشی اسلامیتنی قبول ایتدی
۲۵۶	خطب سریهسی	۲۳۴	مقوقس که مکتوب
۲۵۷	فتح مکه	۲۳۶	غسان امیرینه مکتوب
۲۵۸	حاطب نك مکتوبی		مکتوب یبهرا لگان امیر جبله می
۲۶۰	عباس نك هجرتی	۲۳۶	الحارث بن ابی شهر می
۲۶۲	مکه گه کرو	۲۳۹	بحرین والیسینه مکتوب
۲۶۳	کعبه صنملردن طازارتلا	۲۴۰	عمان امیرلرینه مکتوب
۲۶۳	عفو عمومى	۲۴۰	یمامه امیرینه مکتوب
۲۶۵	بیعت		یک زنچی سنه:
۲۶۶	عفودن مستثنی کشیلر	۲۴۱	خیبر غزوهسی
۲۶۸	لات، عزى، مناة لرنی ییمرتو	۲۴۵	صفیه غه اویله نو
۲۶۹	خالد سریهسی	۲۴۶	حبشه مهاجرلرینك قایتوی
۲۷۰	حنین غزوهسی	۲۴۶	دوس وفدی
۲۷۴	طائف غزوهسی	۲۴۶	فدك نك آلنوی

- ۲۹۳ بر اعة سورەسى
 ۲۹۴ ابوبكر آرتندن على نك باروى
 ۲۹۵ اسلاميتده جبر بارمى
 ۲۹۸ عمال زكات يبهرو
 ۲۹۹ حوادث
 ۲۹۹ اوننچى سنه:
 ۲۹۹ خالد بن الوليد سريهسى
 ۳۰۰ على سريهسى
 ۳۰۰ حجة الوداع، عربلرده حج
 ۳۰۲ سفر
 ۳۰۳ طواف
 ۳۰۳ منى ده قونو
 ۳۰۴ خطبه
 ۳۰۵ عرفهده وقوف
 ۳۰۶ مزدلفه گه توشو
 ۳۰۶ خشميه
 ۳۰۷ منى ده خطبه
 ۳۰۸ رسول الله نك حج وعمره لرى
 ۳۰۸ وفدار
 ۳۰۸ ثقيف وفدى
 ۳۱۰ عبد القيس
 ۳۱۱ بنى حنيفه وفدى ومسيلمه
 ۳۱۲ نجران وفدى
 ۳۱۳ تميم وفدى
 ۳۱۳ بنى سعد وفدى
 ۳۱۴ طى وفدى
 ۳۱۴ فزاره وفدى
 ۳۱۴ بنى اسد وفدى
 ۳۱۵ محارب وفدى
 ۳۱۵ كنده وفدى
 ۲۷۵ هوازن وفدى
 ۲۷۶ حنين غنيمتلرن بولو
 ۲۷۶ مؤلفات قلوب
 ۲۷۸ حسان بن ثابت نك قصيدەسى
 ۲۸۰ عمرة الجعرانه
 ۲۸۰ كعب بن زهير وبانت سعاد
 ۲۸۰ قصيدەسى
 ۲۸۲ علقمه سريهسى
 ۲۸۲ طوقزنچى سنه:
 ۲۸۲ عيينه بن حصن سريهسى
 ۲۸۳ تميم وفدى
 ۲۸۴ خالد سريهسى
 ۲۸۴ على سريهسى
 ۲۸۴ عدى نك كيلوى
 ۲۸۵ تبوك غزوهسى
 ۲۸۶ صوغشقە اعانه
 ۲۸۶ منافقلىر
 ۲۸۷ صوغشندن فالوچيلار
 ۲۸۷ مدينه دن حر كمت
 ۲۸۸ تبوك كه توشو
 ۲۸۸ ابو خيثمه
 ۲۸۹ ايله خلقى وباشقەلر برله مصالحه
 ۲۸۹ اكيدر گە سريه يبهرو
 ۲۹۰ قايتو حقنده كيشكاش
 ۲۹۰ ابو ذر
 ۲۹۱ سوء قصد
 ۲۹۲ استقبال
 ۲۹۲ مسجد ضرارنى يبهرو
 ۲۹۲ اعتذار
 ۲۹۳ ابوبكر حجى

VIII

۳۲۷	کیوم سالومی	۳۱۵	ضیام بن ثعلبه
۳۲۷	آشاو اچووی	۳۱۶	صداء وفدی
۳۲۷	یوقوسی	۳۱۶	فروه بن عمرو
۳۲۸	مجلس و معاشره سی	۳۱۶	عبس وفدی
۳۲۹	شفقت و مرحمتی	۳۱۷	ازد وفدی
۳۳۰	زهدی	۳۱۷	عنس وفدی واسودالعنسی
۳۳۲	صبر، حلم، عفوی	۳۱۸	بجیل وفدی
۳۳۴	تواضعی	۳۱۸	حوادث
۳۳۵	یومار تلغی		اون بونچی سنه:
۳۳۶	شجاعتی	۳۱۹	اسامه سربه سی
۳۳۷	توکل	۳۲۰	رسول الله ناک خسته لنوی
۳۳۷	رسول الله ناک بالالری	۳۲۰	ابوبکر گه امتیاز
۳۳۹	طورونلری	۳۲۰	ابوبکر ناک امام طوروی
۳۴۰	عملری	۳۲۱	اصحابده بورچلو
۳۴۲	عمه لری	۳۲۱	خطبه سویلو
۳۴۳	امهات مؤمنین	۳۲۲	وصیتنامه
۳۴۷	خاتونلری برله معاشره سی	۳۲۲	علی و عباس
۳۴۹	سربه لری	۳۲۲	وفات
۳۵۹	والیلری	۳۲۳	اصحابده حیرت
۳۵۳	مؤذنلری	۳۲۳	ابوبکر ناک خطبه سی
۳۵۴	کاتبلری	۳۲۴	دفن قیلنوی
۳۵۴	خدمتچیلری		خاتمه:
۳۵۶	شاعر و خطیبلری	۳۲۶	صفتی

صنعة الله بيكبولاطف.

حضرت محمد

(صلی الله علیه وسلم)

ناشری:
„معارف“ کتبخانہ سی
قزاندہ.

قزاندہ، „معارف“ مطبعہ سی ۱۹۱۳ سنہ.

КАЗАНЬ,
ЭЛЕКТРО-ТИПОГРАФІЯ „МААРИФЪ“
1913 г.

بسم الله الرحمن الرحيم

عربستان نڭ موقع جغرافىسى.

يەن. تھامە. حجاز. نجد. يمامە.

عربستان، آسیا قىسىمىنىڭ واقع بوشىقى جەزىرە بولوب شىمال تەرىپىدىن سۈرىيە، فەلەستىن قىسىملىرى، فرات نەرى، شەرق تەرىپىدىن فرات نەرى، بىرە كۆرەزى، (خەلىج فارسى) بىرە ئەرەب، جەنۇب تەرىپىدىن ئىران كۆرەزى غەرب تەرىپىدىن باب المندەب بوشىقى، بىرە ئەرەب، (بىرە ئالەم) خەلىج ئارقىسى بىرە ئەرەب.

عربستان قىسىمى يەن، تھامە، حجاز، نجد و يمامە ئىسمى بىرە بىرە قىسىمىگە ئىشلىتىلگەن.

يەن، عربستان نڭ جەنۇبى قىسمى بولوب مەشھۇر شەھەرلىرى: صنعا، مەرب (سەبئ)، زەبىد، مەخا، ئىران، ئافەك، شەھەر. حەزىمەت، مەھەر، شەھەر،

ئىران، ئەرەب ئۆلكىسى يەنە مەشھۇر. قرآن كەرىم نڭ ۴۶ نچى سۈرىسى نڭ بىرە تەسىمە ئىتەككەن ئافەك يەنە مەشھۇر حەزىمەت قىسىملىرىدىن بىرە. مەشھۇر ئاسود ئىسمى يەنە مەشھۇر ئافەك ئىسمى.

تھامە، بىرە ئەرەب شەھەر، حجاز نڭ غەربى، يەنە نڭ شىمالى واقع بولوب مەشھۇر شەھەرلىرى مەككە، مەدىنە، جەدە.

حجاز، نجد برله تھامہ آراسندہ واقع بولوب ایمن دن آلوب شام
صحرا لرینہ قدر صورلغان سروات طاغلرندن عبارتدر. مشهور شهرلری
یثرب (مدینہ)، طائف، خیبردر.

نجد، حجاز برله عراق عربی آراسندہ واقعدر. مشهور شهرلری
ریاض وحائل ایدی. کَلِیبُ وَاثِلْ نَاثُ «ارض عالیہ» دیہ مشهور بیرری
اوشبو نجد قسمندہ ایدی.

یمامہ، یمن نَاثُ شمال شرقیسنده، نجد نَاثُ شرقندہ واقع بولوب
«بحرین» قطعہسی آکاردن معدوددر. بیوک شهرلری یمامہ وهجر
بولوب اولگیسی یمامہ نَاثُ ایکنچیسسی بحرین نَاثُ پایتختلری سانالا ایدی.
مشهور «مسئلۃ الکذاب» اوشبو یمامہ اهلندن ایدی. عربلر آراسندہ
کوزی اوتکونلیک وزیرہ کلک برله شهرت طابقان «زرقاء» یمامہده
طورا ایدی. یمامہ قطعہسی «عروض» دیبده یورتیلدر. مونه اوشبو
شبه جزیره ایسکیدن عربلر نَاثُ وطنلری ایدی.

عربلر و آنلرنڭ اقسامی.

عرب بائده. عرب باقیہ. فحطان وعدنان عربلری. عدنان بطنلری.

عربلر سام بن نوح قہ منسوب بولغان امم سامیہدن بر قومدر. عرب بائده.
بونلر بائده وباقیہ اسمندہ ایکی قسمدر. عرب بائده دیب ایسکیدن
منقرض بولوب یالکیز تاریخ صحیفه لرندہ اسملری قالغان عربلوگہ
ئہیتلور. بونلرنڭ مشهورلری اوشبولردر:

(۱) عاد - بونلرنڭ وطنلری یمن قطعہسندہ احقاف اسمندہ گی
بیر ایدی. جناب الله بونلرغہ هود (ع. م.) نی پیغمبر ایتوب بیدرسده
آنی تکزیب قیلدقلرندن هلاک قیلندیلر.

(٢) ثمود - بونلر نڭ وطنلرى حجر (١) اسمند گى بىر ايدى .
بونلر غه حضرت صالح ييارلش ايدى .

(٣) اميم - بونلر عمان برله احقاف آراسنده « اُبار » صحراسنده
طورالر ايدى .

(٤) عيبل - بونلر « يثرب » ده معيشت ايتهلر ايدى .

(٥) طسم وجديس - بونلر يمامه ده اقامت ايتهلر ايدى .

(٦) عمليق - بونلر عمان، حجاز، نجد، تهامه، تيماء، بتراء، فلسطين

كبك تورلى ييارلده طورديلر . موسى پيغمبر نڭ قومى محار به دن طار تنغان
و قرآن كر يمك « قوم جبارون » ديه حكاي ت ايتلگان قوم اوشبو « عمالقه »
ديلر . قرآن ده اسمى ذكر ايتلگان « جالوت » ده اوشبو قوم دن ايدى .

(٧) جرهم - بونلر يمن ده اقامت ايتديلر . مكه گه كو چوب
حضرت اسماعيل گه صهر يت كسب ايتسكان قوم، اوشبو قوم نڭ قالدلرى
ايدى (٢) .

قحطان
عربلى

(٨) وبار - بونلر يمن ده « وبار » ديگان بيرده طورالر ايدى .
عرب باقيه ايكي قسمدر : بنى قحطان و بنى عدنان . بنى قحطان
عربلر نڭ باش بابالرى « يعرب بن قحطان » در .

بونلر نڭ نسللر ينه اصلا عجميلك قاتشماغان صميمى عربلر اولدقلر دن
« عرب عارب » يا خود « عرب عرباء » ديب ده يور تيلورلر . بنى قحطان
اوللرده يمن قطع هسند ط - و رالر ايدى . بونلر نڭ حفيدلرى بولغان
« بنى سبأ » (٣) دورنك يمن قطع هسى فوق العاده معمور يت كسب ايتوب

(١) حاضرند مدائن صالح ديه مشهوردر .

(٢) اوشبو جرهم گه اولى ، اسماعيل نڭ اوهارى اولان جرهم گه جرهم

ثانيه ديپرلر .

(٣) بنى سبأ دولتى ميلاد دن ٨٥٠ سنه مقدم تأسيس ايتلوب قبل الميلا د ١١٥ گه

قدر ممتد اولدى . تاريخ العرب قبل الاسلام ج ١ ص ١١١ .

دنیا ناک جنتی صانالا ایدی. «سد مارب» دیه مشهور سد اوشبونی سباً طرفندن بنا ایتلمشدر. صوگره لری بونلر ذوق صفاعه بیرلوب بیرنی اعمارغه صلاحیتلری بتدی، سداری یهرلدی. مشهور «سیل العرم» واقعہ سندن صوگ بیک کوبسی وطنلرن طاشلارغه مجبور بولوب جزیره العرب ناک تورلی طرفلرینه هجرت ایتدیلر. مذکور هجرت ایتکان قوملر جملہ سندن شام طرفلرینه کوچکان «غسان»، یثرب که کوچکان «اوس» و خزرج»، «حیره» که کوچکان «لخم»، مکہ که کوچکان «خزاعه»، نجد که کوچکان «کنده» قبیلہ لری ایدی (۱). مذکور قبیلہ لرنی وطنلرندن طار الوغه ایکنچی سبب ده بداوت بولمشدر. یمن ده قالغان قبیلہ لرنی مشهورلری حمیر، همدان، مذحجر. حمیر عربلری و قیل بیوک مدینتده کسب ایتمشلر ایدی (۲).

عدنان عربلری عبرانی الاصل بولغان اسماعیل (ع. م.) نسلندن بولغانلقدن بونلرغه عرب مستعر به دیمب یورتیلور. اولدن عرب بولمیه عربلری صوگندن عربله شکان قوم دیمکدر.

عدنان ناک معد، عک اسمنه ایکی اوغلی بولوب نسلی کوبره معددن طارالمشدر. شوناک ایچون ده عدنان عربلرینک باش بابالری «معد» دیمب یورتیلدر. معدنک نزار و قنص اسمنه ایکی اوغلی بولوب کوبره عرب قبیلہ لری نزاردن طارالمشدر. نزاردن تفرع ایتکان مشهور قبیلہ لری بیشدر:

قضاعه، مضر، ربیعہ، ایاد، انمار.

قضاعه بطنلری — بوقاروده ذکر ایتلگن قبیلہ لری اوللرده بر قبیلہ کبک بربرلرینه هر وقت آرالاشوب بر بیردرهک (تهامه و حجاز

(۱) تاریخ العرب قبل الاسلام ص ۱۸۱-۱۸۲ ج ۱

(۲) سنه ۱۱۵ ق. م. - ۵۲۲ ب. م.



(شکل ۱. بر بدوی سیماسی.)

قطعه لرنده) یا شاسه لرنده، صوگره لری بر طرفدن پیرلرینک طارایوی،
ایکنچی طرفدن آرالرنده فتنه و محاربه لار قوزغالوی سبیلی تورلیسی
تورلی طرفقه هجرت ایتەرگه مجبور بولدیلر. بونلردن ایك الك هجرت
ایتکائی قضاعه قبیله سی اییدی. قضاعه بر نیچه بطندن (نسل، اروغ)
عبارت بولوب اوشبو طریقه اورونلاشدیلر: (۱) تيم اللات - بونلر
بحرین گه. (۲) قزید بن حلوان - بونلر عراق قطعه سنک «عبر» اسمنگی
پیر گه. (۳) سلیم - مشارف الشام و فلسطین گه. (۴) اسلم (عذرة، نهذ،
حوتکه، جهینه) - بونلر اولاً «وادی القری» غه صوگره «نجد» که اورنلاشدیلر.
(۵) تنوخ - اولاً بحرین گه صوگره حیره گه اورنلاشوب حکومت تأسیس
ایتدیلر. (۶) ربان بن حلوان - شامغه اورونلاشدیلر. (۷) بلی و بهرا -

بونلر اؤلا يمن گه سوگره تيماء برله مدينه آراسينه اورونلاشدیلر. قضاعه عربلرینک اوشبو طریقه طارالولری میلاد باشنده بولسه کیرهک (۱).

انمار — انمار ایکی بطندن (بجیل، خشم) عبارت بولوب سروات طاغلرینه اورونلاشدیلر.

ایاد — ایاد قبیلہسی اؤللرده عراق قطعہسندہ کوفہ اورنلرینه بیدراشکانلر ایدی. سوگره فارسلیر برله بولغان محاربہده مغلوب بولوب شام طرفلرینه اورونلاشدیلر.

ربیعہ — ربیعہ معد قبیلہلرینک ایکن بيوکلرندندر. بو قبیلہ اوزی بر نیچه بطن یاخود قبیلہلردن عبارت بولوب مشهورلری: عبد القیس، بکر، تغلب، عنزه، ضبیعه، نمر، غفیلدر. بونلردن عبد القیس بحرین گه، بکر، عنزه، ضبیعه، یمامه بحرین وعراق طرفلرینه، نمر وغفیلہ قبیلہلری شام طرفلرینه اورونلاشدیلر.

مضر — مضرده ربیعہ کبک معد قبیلہلرینک ایکن بيوکلرندندر. بوده اولگیمسی کبک بر نیچه واق قبیلہلردن عبارت بولوب اوشبو طریقه جزیره العرب که طارالمشلدن: قیس عیلان قبیلہسینک قسم اعظمی نجد طرفلرینه، برقدرسی (هوازن) حنین، اوطاس، ذی المجاز، طائف تیرهلرینه، خندفدن طارالغان قبیلہلردن مزینه حجازده رضوی طاغلرینه، تمیم برله ضبه یمامه برله هجر آراسينه، بنی سعددن بعضلری «یبرین» طرفلرینه بعضلری عمان طرفلرینه، مدرکهدن طارالغان قبیلہلردن هذیل سروات طاغلرینه، خذیمه بن مدرکه «هذیل»نک جنوب طرفلرینه، نضر بن کنانه بالالری مکه تیرهسینه، فهر (قریش) بالالری مکه گه اورونلاشدیلر. بوندن باشقه قبیلہلرده تورلیسی تورلی اورونلارغه اورونلاشدیلر.

عربلرده دین

موحدلر. دهریلر. یهود ونصاری. مشرکلر. ثنویه. صابئه وباشقهلر.
عربلرناڭ مشهور صنملری.

عربلر جاهلیت عصرینده تورلی اعتقاد وتورلی دینده ایدیلر. بونلر عمومیتله صنملرغه عبادت ایتسهلرده آرالرنک موحدلر، دهریلر، ثنویه، صابئه، یهود ونصاریلرده بار ایدی.

موحدلر فوق العاده آز بولوب جناب اللهناڭ وجود و وحدانیتن اعتراف ایتهلر، بعث کده ایمان ایتهلر ایدی. بونلر عموم عربلرناڭ ضالانده اولدقلرن بلهلر، اوز عقللری ارشاد ایتکانچه جناب اللهغه عبادت ایتهلر، عربلرناڭ طوتقان یوللرن تخطئه ایتهلر، وقت وقت آنلرغه اللهناڭ وحدانیتی، بعث بولاچغی حقنده خطبهلر سویلیرلر، وعظ ونصبحت قیللر ایدی. آنلر حضرت ابراهیم واسماعیلدن موروث عادات حسنه گه ایهرهلر وتیز وقتک بر مرشد (نبی) ناڭ کیلوون کوتهلر ایدی. مشهور خطیب قس بن ساعده الایادی، ورقه بن نوفل، زید بن عمرو بن نفیل، زهیر بن ابی سلمی، امیه ابن ابی الصلت، سويد بن عامر المصطلق، وکیع بن سلمه بن زهیر الایادی، عمیر بن جندب الجهنی، ابوقیس صرمه بن ابی انس، عامر بن الظرب العدوانی، خالد بن سنان العبسی وباشقهلر اوشبو طائفه دن ایدیلر. قس بن ساعده ناڭ سوق عکاظده: «یاایها الناس اسمعوا وعوا واذا وعیتم فانتفعوا، انه من عاش مات ومن مات فات الخ» دیه باشلانقان خطبه سنده بعثتدن الوکتر رسول الله ناڭ حاضر اولدیقی مرویدر. (۱) زید بن عمرو بن نفیل ناڭ کعبه اللهغه آرقاسنی ترهب: «یامعاشر قریش واللہ مامنکم علی دین ابراهیم غیری»

دید یکی روایت ایتلمکده در. (۱) اوشبو بیتلر زید بن عمرو بن نفیل نکدر:

أَرَبًا وَاحِدًا أَمَ الْفَرْبَ أَدِينُ إِذَا تَقَسَّمَتِ الْأُمُورُ (۲)

عزالت اللات والعزى جميعا كذلك يفعل الجلد الصبور

فلا العزى أدين ولا ابنتيها ولا صنمى بنى عمرو ازور

ولا غنما ادين وكان ربا لنافى الدهر اذ حلمى يسير

ترى الابرار دارهم جنان وللکفار حمامية سعيير

زید بن عمرو ناک موحد وبعثکه ایمان ایتدیکنه دلالت ایتکان بوندن

باشقه شعرلریده کوبدر. مشهور شاعر امیه بن ابی الصلت ناکده

کوبره ک شعرلری احوال آخرت حقنه در. زهیر بن ابی سلمی ناک معلقه سنده

بولغان اوشبو شعرلری آنک موحد وبعثکه مؤمن ایدیکنه آچق دلیلدر:

فلا نکتمن الله ما فی نفوسکم لیخفی ومهما یکتتم الله یعلم (۳)

بؤخر فیوضع فی کتاب فیدخر لیوم الحساب او یعجل فینقم

دهریلر اللهغه، بعثکه منکر بولوب عالمده واقع بولغان دهریلر

بتون حوادثنی دهر یاخود طبیعتکه نسبت بیرمکده لردر. بونلر حقنه

قرآن کریمده «وقالوا ما هی الا حیاتنا الدنیا نموت ونحیا وما یهلکنا

لا الدهر» (جاثیه آیت ۲۴) دیه خبر بیرده در.

(۱) بخاری ص ۴۱ ج ۵. رسول الله وحی نازل بولماسدن الوک بزید بن عمرونی

کورمش وآنک پرله مصاحبت ایتمش ایدی. بخاری ص ۴۰ ج ۵

(۲) ۱- برالله غمی للهله مک الله غمی عبادت ایتیم: آلاى بولغانده (ماک اللهغه عبادت

ایتکانده) اشار بریاد بولاچق ۲- لات، عزى ناک هرا یکسین طاشلادم؛ جسور، صبرلى آدم

شولای ایتیه اول ۳- حاضر عزى غده، آنک ایکى قزینه ده عبادت ایتیم؛ بنى عمرو ناک ایکى صنمده

زیارت ایتیمیم ۴- غنم گده ده عبادت ایتیمیم، حالبوکه اول، عقلم آز چاقده بزگه معبود ایدی

۵- ایزگولر ناک اورونى جنات، کافرلر ناک اورونى جنهم بولاچق.

(۳) ۱- کوکملر کزنده گى نرسه لر نى اللهغه بلنمى قالوردیب یاشرمه کز انه قدر یاشرسه کزده

الله آنی بله چک. ۲- سز ناک اشله گان اشار کزیا کتابده قید ایتلوب جزا کونینه قدر

تاخیر ایدیلور، یاخود دنیا ده وقتده اوق الله آنک ایچون جزا قیلور.

عر بلردن یهودیلر اول قدر کوب توگلملر ایدی. یهودیت بیگروه.
یمن عر بلرینه کرگان ایدی. بوندن باشقه کنانه، کذ، بنی الحارث بن کعب
قبیللرنده یهود دیننده بولغانلر بار ایدی. بوسوگئیلرغه یهودیت یثرب
وخیبر یهودلرندن کرسه کیرهک. نصاری ایسه یهودلرگه قاراغانده کوبرهک
ایدی. بنی تغلب عر بلری بتونسی نصاری ایدیلر. حیرهدهده بیک کوب
قبیللر نصرانیتنی قبول ایتیشلر ایدی. بوندن باشقه ربیع، غسان
عر بلرنک، ضاعه قبیللرینک بعضلرندهده نصرانیت بار ایدی.

یوقاروده ذکر ایتدکمزچه عر بلر عمومًا مشرک بولوب
صنملرغه عبادت ایتلر ایدی. فقط عر بلرنک صنملرغه عبادت ایتولرندن
آنلرنک صنملرنی خلق وایجاد مسئلرلرند جناب اللهغه اشراک ایتولری
آکلاشلماسون. بونلر بعالعکس کوننی خلق ایتکیان وکونده تصرف
ایته طورغان برخالقنک بارلغن اعتقاد ایتلر و آنی معبودیه طانیلر
ایدی. قرآن کریمده وارد بولغان «ولئن سألتهم من خلق السموات والارض
لیقولن الله» (لقمان آیت ۲۵)، «ولئن سألتهم من خلق السموات والارض
وسخر الشمس والقمر ليقولن الله» (غنکبوت آیت ۶۱)، «فلمن الارض ومن
فیها ان کنتم تعلمون سیقولون لله» (مؤمنون آیت ۸۴)، «قل من یرزقکم
من السماء والارض ام من یملک السمع والابصار ومن یرزق الحی من المیت
ویخرج المیت من الحی ومن یدبر الامر فسیقولون الله» (یونس آیت ۳۱) کبک
متعدد آیتلر بونلرنک مذکور اعتقادلرینه آچی دلیلدر. مشرکار یالکیز
صنملرنی جناب اللهغه یاقنلاشوده واسطه دیب صانیلر، آنلردن الله قاشند
شفاعت امید ایتلر، آنلردن فائده ضرر کیلویون اعتقاد ایتلر ایدی.
شونک ایچوند صنملرینک حضورینه باروب سجده قیلالر، یالنالر،
یالوارالر، حاجتلرن صوریلر، بلا ومصیبتلرن دفع ایتونی آنلردن امید
ایتلر ایدی. مذکور حاجتلرینه ایرشو ایچون صنملرینه تقرب ایتوب
آنلرغه مخصوص خادملر قویالر، آنلرنک حضورنده قربان چالالر، آنلرنک

اسملرینه صدقه‌لر آیروب قویالار، ایگنلر چه‌چهلر، آنلرنڭ رضاسی ایچون بعض حیوانلرن اوزلرینه حرام ایتلر ایدی. مشرکلرنڭ صنملرغه عبادتلری اوشبو معناده ایدیکی قرآن کریمده صریح بیان ایتلمشدی: «ويعبدون من دون الله مالا يضرهم ولا ينفعهم ويقولون هؤلاء شفعاؤنا عند الله قل اتنبهون الله بما لا يعلم في السموات والارض سبحانه وتعالى عما يشركون» (س یونس آیت ۱۸)، «والذین اتخذوا من دونه اولیاء ما نعبد هم الا ليقربونا الى الله زلفی» (زمر آیت ۳).

عرب مشرکلرینڭ ایڭ بیوک شبهه‌لری رسالت وبعثنی انکاردن عبارت ایدی. آنلر بیگروه‌ک بشرنڭ (۱) رسول بولوب کیلوون استبعاد ایتلر ایدی. بعث‌کده بر بولمی طورغان نرسه، خرافات (۲) نظری‌برله قاریلر ایدی. بو حقه‌ده وارد بولغان:

«حیوة ثم موت ثم نشر» حدیث خرافة یا ام عمرو» (۳)
یحدثنا الرسول بان سنحیا وكيف حیوة اصدا وهام
کبک شعرلر کوبدر.

ثنویه - بولنلر صانع ایکی، بری فاعل خیر، بری فاعل شر ثنویه دییورلر. فاعل خیرنور بولوب فاعل شر ظلمتدر. بولنلر هر ایکسی قدیم وازلی‌در. بو ایکی صانع نفس وصورته مختلف بولغان شی‌کلی فعل و تدبیرده مختلفلردر. نور صورت ظاهری‌ده کورکام بولغان کبک حکیم، کریم، نافعدر. جمله یاخشی نرسه‌لر آڭاردن کیله، اصلا ضرر ایتمی

(۱) وما منع الناس أن يؤمنوا اذ جاءهم الهدى إلا أن قالوا ابعث الله بشرا رسولا.

س اسراء آیه ۹۴.

(۲) وقالوا ان هی الا حیاتنا الدنیا وما نحن بمبعوثین س انعام آیه ۲۹. وقالوا

«اذا کنا عظاما ورفاتا» انالامبعوثون خلقا جدیدا. س اسراء آیه ۴۹. قالوا «اذا متنا وکناترابا وعظاما» انالامبعوثون لقد وعدنا نحن وآباؤنا هذا من قبل ان هذا الا اساطیر الاولین س مؤمنون آیه ۸۲-۸۳. اوشبو قبیلدن آیتلر قرآن‌ده کوبدر.

(۳) ۱-ام عمرو، اول‌گاندن صولڭ یاڭادن تریلو خرافاتدن عبارت برسوزدر ۲-رسول

بزگه تريله چکمز ديب سويلی. بو بولاچق توگل؛ صدی‌هاملر یاڭادن نیچک ترلسون!

اعتقادنده‌لر. ظلمت، بوکا بتونلای مخالفی بولوب جمله شر و فساد آکاردن کیله اعتقادنده‌لر. عمرنڭ ییدین برن روزه بولوق، هیج بر جان ایهسن رنجتمه و بونلرنڭ اساس منهیلرندندر. بالغان، صارانلق، عبادت اوژان، زنا و سرقت کبک ناچار اشلردن صافلانو، بر کونلکدن آرتق آزق صافلاماو مذکور دیننڭ احکامندندر.

صابئه

صابئه — بونلر کوا کب سبعة و بروج اثنی عشرگه عبادت ایدرلر و آنارغه مخصوص هیکلر تکه‌لر ایدی. صابئه ایسکمدن معروف بیوک امتلردن بریدر. حضرت ابراهیم نڭ قومی ده صابئه ایدیلر. عربلرده بودینگه ایهرگانلر بار ایدی. فقط صابئه و ثنویه لر بیک آز ایدیلر. بوندن باشقه فرشته لرگه، اوتقه، قویاشقه، آی و یولدوزلرغه طابونغانلرده بار ایدی. (۱) جاهلیت عصرنده عربلرنڭ دینلری اوشبو طریقّه غایت مختلف ایدی، اسلامیت کیلوب بونلرنڭ بتونسن بر نقطه‌غه جیدی. عربلرنڭ مشهور صنملری اوشبولر ایدی:

مشهور
صنملر

(۱) ود — دومة الجندلده بولوب کلب قبیله سینکی ایدی.
(۲) سواع — هذیل، قبیله سینڭ معبودی ایدی. ینبع‌غه یاقن ایدی.
(۳) یغوٲ — یمنده بولوب مذحج قبیله سی و بعض یمن قبیله لرینڭ معبودی ایدی.

(۴) یعوق — صنعاء یاقننده بولوب همدان عربلری عبادت ایتله‌لر ایدی.
(۵) نسر — یمنده بولوب حمیریلر عبادت ایتله‌لر ایدی. اوشبو بیش صنم قرآن کریمده ذکر ایتلمشدن: «و قالوا لاتدرن آلهمکم ولا تدرن ودا ولا سواعا ولا یغوٲ و یعوق و نسرا» (س نوح آیه ۲۳).

(۶) منات — بحراهر ساحلنک قدید اسمنده گی پیرده مُشَلَّل طاغنده بولوب اوس و خزرج قبیله لرینڭ معبودی ایدی.

(۷) لات — طائفده بولوب ثقیف نڭ معبودی ایدی. مریع بر طاشدن عبارت بولوب بنا اچنده ایدی.

(۱) عربلرنڭ شعری یولدوزینه عبادتلرن انکار ورد قیلوب الله (النجم) سوره سنده دیهدر: «وأنه هورب الشعری» آیت ۴۹.

۸) عَزَى نَخْلَه ده بر بنا اچینه آلنغان آغاچدن عبارت بولوب قریش و بنی کنانه نك معبودی ایدی. مذکور اوچ صنم بتون عربلر طرفندن تعظیم ایتلوب آنلرنی الله نك فزلی دیه اعتقاد ایتلر ایدی. قرآن کریمده بونلرنی رد یوزندن دیهدر: «افرايتم اللات والعزى ومناة الثالثة الاخرى السكم الذكرو له الانثى تلك اذا قسمة ضيزى» (س والنجم آیه ۱۹-۲۲). عَزَى بو اوچ صنم اچنده ايڭ بیوگی صانالا ایدی. بونی بیگرهك قریش عربلری تعظیم ایتلر ایدی. عَزَى آلدنده دائما قربانلر چالنه، آیینلر اجرا قیلنه ایدی.

۹) هبل - کعبه اچنده بولوب قریش نك معبودی ایدی. ۱۰-۱۱) اساف و نائل - زمزم اورننده ایدیلر. عربلرنك اعتقادینه کوره اساف بر یکت، نائلده بر قز ایش. بونلر کعبه اچنده زنا ایتدیكلری ایچون طاشقه مسخ قیلنغانلر مع هذا قدسیتلرن یوغالتماغانلر. ۱۲) فُلَس - طى قبیله سینك معبودی ایدی.

اوشبو ذکر ایتلگان صنملر عربلرنك، ايڭ بیوک معبودلری بولوب بوندن باشقه صنملرده کوب ایدی. عربلرده صنملرنك نی درجه ده کوب بولوون بلو ایچون فتح مکه کوندنه کعبه الله ده غنه ۳۶۰ قدر صنم نك ییمرلدیکن ایسکه توشرو یتهدر. بونك اوستینه هر اویده مخصوص کچوک صنملرده بولونا ایدی.

عربلرده احوال اجتماعیه.

نکاح. طلاق. عدت. جمع بین الاختین. اوگهی آنانی اویله نو. تعدد زوجات. خاتون حجاب. بالالرنی تریلهی کومو. ایسرتکچ استعمالی. استقسام بالازلام. میسر. قول مسئله سی. بعیره. سائبه. وصیله. حامی. فرع. عتیره.

عربلرده نکاح بر نیچه تورلی ایدی، که مشهورلری اوشبولردر: نکاح ۱) حاضرگی کونده بولغان کبک ایر فزنك و لیسینه یاوچی یبهرر، مهر

تعیین ایتهر ایدی. ۲) خاتوننی بر مقدار نرسه بیروب بر هفته یاخود بر آی کبک معین بر مدتکه چه او یله نو. بوکا نکاح متعه ونکاح موقت دییلور. ۳) خاتونلرنی آلاشدور. بوکا نکاح بدل دییلور. ۴) بر ایر ایکنچی ایرگه قزن یاخود سگلیسن بیرو شرطی برله قزن یاخود سگلیسن بیرو ایدی. بوکا نکاح شغار دییلور. ۵) یاشارون روشده سویهرکه طوتو. بوکا نکاح خدن دییلور. ۶) ایر خاتون بهادرلق، کرم یاخود باشقه کورکام صفلر برله متصف بولغان کشیدن استبضاع ایتدر ایدی. بوکا نکاح استبضاع دییلور.

مذکور نکاحلر هر قایوسی عربلر قاشنده مشروع بولوب بوکا ارتکاب ایتکان کشیلر افکار عامه قاشنده مؤاخذه قیلنمیلر ایدی. اسلامیت مذکور نکاحلردن برنچیسندن باشقه لرن منع ایتدی (۱). بوندن باشقه غیر مشروع نکاح (زنا) ده عربلرده فوق العاده شائع ایدی. فقط فاحشه لر عمومیتله کنیزه کور بولا ایدی. حره لر ایسه بواشکه بیک نادر ارتکاب ایتلر ایدی. شونک ایچون ده ابوسفیاننک خاتونی مشهور «هند بنت عتبه» فتح مکه کوننده رسول الله غه بیعت بیرگنده استبعاد ایتوب «اوتزنی الحرة» دیمشدر. زنا عربلرده اول قدر عیب ده صانالمی ایدی. بو عادتنگ عربلرده نی قدر طامر جایگانن بلو ایچون بعض عربلرنک اسلامیتنی قبول ایتکانده رسول الله دن «میگا زنا غه غنه رخصت بیرچی، آنسز طور آلیم» دیولرن و بعض قبیللرنک اسلامیتن زنا و خمرلرنک حرام بولوی ایچون اسلامیتنی قبول ایتمی ماتاشولرن ایسکه توشرو یتسه کیرهک. جاهلیت عصرنک مشهور فاحشه لر بار ایدی، که اوزلرن بلدرو ایچون ایشکلرینه مخصوص فلاقلر آصوب قویالر ایدی (۲). اسلامیت زنادن قطعی صورتده منع ایتوب آکا ارتکاب ایتوچیلرگه عقوبتلر قویدی.

(۱) بخاری ص ۱۶ ج ۷

(۲) بخاری ص ۱۶ ج

طلاق، ظاهر، ایلاء، خلع، عدت کبک اسلامیتده بولغان نرسه لر
 عربلرده ده بار ایدی. فقط بونلردن قای برسی معیشت برله هیج
 اویوشدر رلق توگل، خاتونغه زور جبر بولوب توشه، آنک حقن
 رعایه سزاک بولا ایدی. مثلا ایلاء مدتی عربلرده بر ایکی یلقه حدلی
 صوزیلا ایدی. شریعت اسلامیه بونی باری دورت آیغه فالدردی (۱).
 عدت ایسه فوق العاده ناچار بر حالده قویلغان ایدی: ایری اولگان
 خاتون ایگ ناچار بر اویده ایگ ناچار کیومن کیوب بر سنه قدر
 بر بیرگه چقماسدن عدت صاقلی ایدی. اوشبو مدت اچنده ته نینه صو
 تیدرمی، ترناغن کیسمی، چه چن طارامی ایدی. یل طولغانده اویندن
 قوت اوچقچ بر شورلی منظره سن آلوب چغا ایدی. اسلامیت بونی ده
 ییکله یتدی: ایری اولگان خاتوننک عدتن باری دورت آی اون
 کونگه یاخود وضع حملگه قدر فالدردی. عدت صافلاوچی خاتونغه
 ضرورت وقتلرده اویدن چغوب یورونی منع ایتمه دی. طلاق عربلرده
 بر سان برله محدود توگل ایدی. ایر خاتونن نله گانچه طلاق قیلا
 وتله گانچه رجوع قیلا ایدی. بونک خاتونغه نی قدر جبر ایدیکنک شېه یوق.
 اسلامیت بو خصوصه ده ایرلرنک تزگنن فصقارتدی. طلاقه بر حد قویدی.

اسلامیتده نکاحی حرام بولغان کیسه لر عربلرده ده حرام صانالا
 ایدی. فقط آنلرده ایکی فن فرداشنی نکاحده جیو بار ایدی. شولا یوق
 آنا وفات اینکاج اوگهی آنانی آلوده بار ایدی. بوکا عادت موجبنچه
 ایگ اولکان اوغل مستحق بولا ایدی. اول، آناسی اولو برله اوگهی
 نه نکاسی اوستینه کیومن طاشلی، شونک برله اوگهی آناسی آنک خاتونی
 بولا ایدی. بو وقت یاگادن مهر بیر و تیوش توگل ایدی. اگر اولکان
 اوغل آلماسه باشقه اوغللری آلورغه اختیارلی ایدیلر. فقط بو وقت
 یاگادن مهر بیر و تیوش بولا ایدی. بو عادت هر نه قدر عربلرده بولسه ده
 یاخشی عادت صانالمی ایدی. شونک ایچونده آنلر بو نکاحنی
 (۱) وللذین یؤلون من نساءهم تربص اربعة اشهر. بقرة ۲۲۶ آیت.

اوگهی آنا-
 نی اویلا نو

«نِكَاحُ الْمُقْتِ»، بو نكاحدن دنياغه كیلگان بالانی مقتی یاخود مقتیت
 دیلر ایدی. اسلامیت بونلرنك هر ايكیسن منع ایتدی (۱).

تعدد
 زوجات

باشقه امتلرده بولغان كبك جاهلی عر بلرده ده تعدد زوجات بار ایدی.
 بو طوغر وده عر بلر افراط درجه گه كیتكانلر ایدی. آنلرده اونار خاتون
 جیغان كیمسه لرگه یش اوچرالا ایدی. تحت نكاحنده بولغان خاتونلرغه
 ایر اصلا عدالت اجرا قیلمی، آنلرنی یالکیز اوز قوه شهوانیه سی ایچون
 طوتا، یاخود آنلرده هیچ ایسته گی بولماسه ده ماللری ایچونگنه آصری
 ایدی. بو خاتونلر کو برهك ایرنك یاقنلرندن فالغان آچه لی یتیم قزلر بولوب،
 ایر عادت بوینجه آنلرنی اوزینه جبرله ب آلا، یار اتسه یار اتماسه ده نكاحنده
 طوتا ایدی. كوب وقت بوندی خاتونلر ماللرن طاشلاب ایردن اوزلرن
 قوتقار ورغه مجبور بولالر ایدی. الحاصل تعدد زوجات مسئله سی عر بلرده
 بر نظام تحتنده نوکل ایدی. اسلامیت بونی ده بر نظام تحتنه آلدی. مجبوریت
 توشكانده بر ایرگه دورتكه حدلی خاتون آلورغه رخصت بیردی. فقط
 خاتونلر آراسنده عدالت اجرا قیلونی شرط ایتدی. عدالت اجرا قیلودن
 قورقغانده بر خاتون برله اکتفایته رگه قوشدی. تعدد زوجات اسلامیتده
 بولسه ده، مطلوب بر اش بولمیچه ضرورت اجتماع ایچون گنه مباح قیلنغان
 شیلردندر. اسلامیت عمومی بر دین بولوب آنك هر زمان وهر مكانگه
 تطبیقی ممکن بولورغه تیوش. اگر اسلامیت بردن برگه تعدد زوجاتنی
 بترسه دیسته لهب خاتون آلورغه آالشقان وشونك كبك قوملرگه تطبیقی ممکن
 بولور ایدی می؟ محاربه كبك بعض سبیلردن ایرلر آزایوب فالغان بیرلرده
 خاتونلرنی فحشیدن طیبو ایچون ایاك گوزله چاره تعدد زوجات بولماسمی ایكان؟
 خاتونده بالاطایماو كبك بعض سبیلر بولغانده آنك رخصتی برله ایر ایکنچی
 خاتون آلعانده نیندی ضرر بار؟ فسقه سی تعدد زوجات اسلامیتده مهدوح
 بر اش توگل، اول باری مباحنه. اسلامیت آنی بیاك طیار راقه اچینه
 قویغان. آكاشول قدر آغر شرطلر قویغان، كه آكاش ارتكاب فوق العاده

(۱) وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْاِخْتَيْنِ اَلَا مَا قَدْ سَلَفَ. (نساء آیت ۲۳) ولا تنكحوا
 ما نكح آباؤكم من النساء اَلَا مَا قَدْ سَلَفَ اِنَّه كان فاحشة ومقتا وساء سبیلا (نساء آیت ۲۲).

آورد. حاضرگی کونده گی کبک مجرد شهوات بهیمیه گه ایهر و ب یا خود خاتوندن
 اوچ آلو قصدی برله خاتون اوستینه خاتون آلو مقتضاء اسلامیتدن توکلدر.
 هیئت اجتماعیه ناک یارطیمسن تشکیل ایتکان ومدنی ملتدره ایك
 مهم اورون اشغال ایتمکده بولغان خاتونلر طائفه سینک عر بلر فاشنده
 اصلا حیثیت واعتبارلری یوق، بتون حقوق انسانیه دن محروم ایدیلر.
 خاتونغه یالکز ایرنک شهوات بهیمیه سن اداء ایتو ایچون خلق ایتلگان
 بر مخلوق نظری برله قارالا ایدی. عر بلرنک خاتون قزغه نی قدر توبه ن
 نظر برله قارادقلرینه قزلرن تریله ی کومولری ایك بیوک شاهددر.
 آنلرده ایرنک وفاتندن صوگ خاتونغه میراث بیر یلوشویله طورسون اوزی
 اموال موروثه دن صانالوب میتنک وارشی آنی بلامهر ازدواجغه حقى بار
 ایدی. خاتون هیچ بروجهدن شوکا فارشی کیله آلمی ایدی. شولایوق
 قزلرنکده آتالرندن میراث آلورغه حقلى یوق ایدی. میراث باری
 سلاح کونهرگان ایر بالالارغه مخصوص طوتولا ایدی. برکشی نکاحنده
 اونار اون بیشر خاتوننک جییلوب طوروی ده، طبیعى بونلرنک حقوق
 ومساواتدن بتونلای محروم ایکانلکلرن کورسه تهر. جاهلیت عصرنده
 «هند بنت عتبه»، «سلمی بنت عمرو» کبک شجاعت و بسالت برله، «خدیجه
 بنت خویلد» کبک عقل، رأی، حزم و علونفس برله، «خنساء» کبک قوه
 شعریه برله مشهور خاتونلر بولسه ده بونلر بیک آز ایدی. عمومیتله
 خاتونلر ایسکیدن کیلگان تربیه نتیجه سی اولارقه بدنآ، روحاً وفکرآ
 فوق العاده ضعیف وتوبه ن بولوب ایرنک قولنده بر اوینچق ایدیلر.
 اسلامیت خاتونلرنی ده بواسارتدن قوتقاردی. حاضرگی کونک ایك متمدن
 ملتلرنک خاتونلری نائل بولا آلمایان حقونى آنلرغه بپردی. بونک
 نتیجه سی اولارقه خاتونلر مجمع ناسلرده خلیفه لر حضورنده
 طوروب اوز حقولرندن مدافعه ایتهر درجه سنده حریت وجسارت
 صابى اولدیلر.

جاهلیت عصرىڭ خاتونلرده اوروتنىڭ (احتجاب) عادىتى يوقايدى. عرب خاتونلىرى ھەر وقت ايرلار بىرلە اختلاط ايتىلەر، بازارلاردا يورۇپ سودا ايتىلەر. محاربىلاردا حاضر بولۇپ ايرلارنىڭ بولۇشلىقى ايتىلەر ايدى. بىر خاتوننىڭ تەلەسە نىيىتى اير بىرلە سويلەشۈى آنلار فاشىنىدە عىب توگىل ايدى. فقط عربىلاردا حجابنىڭ بولماۋى خاتونلارنىڭ ھىيئەت اجتماعىدە گى منزلەلەرنى، آنلارنىڭدا ايرلار كىگۈك انسان ايسكانلىگىن، ايرلاردا بولغان حقوق آنلاردا بولۇرغە تېۋىش ايسكانلىگىن توشۇنىغاندىن توگىل بىلكە طبيعتىداۋىتىدىن كىلە ايدى. صحرادا كوچىبەلىك ھالىدە مەشىت ايتىكان قوملاردا اوروتنىمەۋى طبيعى بىر اشدۇر. نىتەكىم قىرغىزلاردا ۋەقىمدا باشقۇرۇپ وتانلاردا، ئاچۇر عادىتى يوق. اسلامىت عربلارنىڭ باشقىچە بىك كۆپ ھادىتىلەرنى تەرىز ايتىمىگەنلىگى كىك بۇنىدە شۇل كۆينچە قالدۇردى. (بۇخۇسۇدە آلدە مفصل يازىلۇر.)

عربلارنىڭ فوق العادە ئاچار بىر اشلرى بار ايدى، كە اولدە قىز بالالارنى تىرىلەۋى كومۇدر. تىرىلەۋى كومىلگان قىزغە ۋىيىد ۋىيىدە موۋدە دىيىلۇر. ۋادلىرى «ۋاد» بىتون عرب قىبىلەلەرنىدە بار دىرلىك ايدى. سۈگىنىدىن تەدرىجى كىمى كىمى اسلامىت كىلگەندە بىك آز قىبىلەلەردە گىنە قالدى. فقط «بىنوتىمىم» قىبىلەسىندە بۇ عادەت بىلەنكس طائىفەدە آرتۇراق مىدان آلدى. قىزلارنى تىرىلەۋى كومۇگە اياڭ بىرنچى باغىت نىرسە آنلارنىڭ اسىر آلتۇب آتا آناسى ۋىاقىنلىرىنىڭ عارلىك كىتىرۋ خۇفى ايدى. چۈنكىكە عرب قىبىلەلىرى ھەر ۋەقت بىر بىرسى بىرلە سۇغىشالار، بىرسى ايكىنچىسىنە اغارە قىلالار، غالب كىلگەنلىرى مغلۇب بولغانلارنىڭ ماللارنى قۇۋۇب خاتون ۋىباللارنى اسىر ايتۇپ آلتۇب كىتىلەر ايدى. اير بالا ياشىدىن اۈك قورال استىمالىنىڭ اۈگىرەنە، بىنەئەلىيە اۈزىدىن مەدافىئە ايتە، اسىر توشىكانىدە آننىڭ ئاچۇپ قۇتۇلۇۋى، ياخۇد باشقىچە بىر بىر سەبب بىرلە ياڭكادان اۈز قىبىلەسىنىڭ قايتۇۋى بىك مۇمكىن ۋىبىك كۆپ ۋاقىت بولا ايدى. قىز بالا ايسە ضەئىف بولدىغىندىن اسىر توشىكان قىبىلەدە كىنىزەك بولۇپ ياشى، آننىڭ قۇتۇلۇۋىدە بىك بىعەد، بىلكە مۇمكىن توگىل دىرلىك ايدى. مۇنە شۇشى سەببىدىن عربلار

عمومیتله قز بالائی سهومیلر، آگاناچار کوز برله قاریلر، قز بالا دنیاغه کیلسه فوق العاده (۱) قایغرالر، آچولانالر، آنی فامیلیه لرینه خورلق صانیلر ایدی. عربلر بیگرهك اوشبو سبیدن قزلرن تریلهی کومه لر ایدی. بوندن باشقه فقیرلکدن قورقوب یاخود قزده بولغان صفتلردن شوملانونب کوموچیلرده بولا ایدی. بعض عربلر بالالرن تریلهی کوممیلر، بلکه صوغه باطرالر یاخود چالالر (ذبح قیلالر) ایدی. قایسی برعربلر ایر بالالری اونغه یتسه برسن قربان قیلوغه نذر تهیته لر ایدی. اوشبو جهلدن نذر تهیته کانلرنك بری رسول الله نك باباسی عبدالمطلب ایدی. فقط عقلاء عرب عربلرنك اوشبو ناچار معامله لرینه اصلا راضی توگلر ایدی. آنلر ممکن قدر بو اشکه فارشی طورالر، آنی بتررگه طریشه لر، تریلهی کومله چك قزنك آتاسینه ماللر بیروب قزنك حیاتن صاتوب آلالر ایدی. مشهور زید بن عمرو بن نفیل، صعصعه بن ناجیه وباشقه لرنك بیک کوب قزلرنی واددن قوتقاردقلری مرویدر. مشهور شاعر فرزدق تریلهی کومله چك قزلرنی قوتقاروب قالغان بابالری برله افتخار قیلوب تهیته در:

ومنا الذی احیا الوئیدَ وغالبٌ وعمر و منّا حاجب والا قارغُ (۲)
اولئک آبائی فجئنی بمثلهم اذا جمعنا یا جریر المجامع
قزلرنی «وَاد» قیلو اوشبو کیفیتده بولا ایدی: قز آلتی یاشکه یتکاج ایر خاتونینه: «بالا گئی کییندر، زینتله، خوشبو یلا آغالرینه قونا قفه آلوب بارام» دیر ایدی. حالبوکه بوندن الوک صحرا ده بر چوقور قازوب قویار ایدی. چوقورغه باروب یتکاج بالاغه چوقورنی کورسه تور، بالا قاراب طورغانده غنه آرتندن تورتوب توشروب اوستینه طوفراق اویهر

(۱) واذا بشر احدهم بالانثی ظل وجهه مسودا وهو کظیم یتوارى من القوم من سوء ما بشر به ايمسکه علی هون ام یدسه فی التراب الاسماء ما یحکمون. من النحل آیت ۵۸-۵۹.
(۲) ۱- غالب، عمرو، حاجب، انرعلر هم قز بالالرنی اولمدن قوتقاروچی ذات (صعصعه نی اراده قیلادر). بزناك یاقنلرمزدندر. ۲ - مونه بونلر مینم بابالرمدر. جریر، اگر برور مجلسده جییلشسهق سینده شونك كبك بابالركنى کیترا!

ایدی. قای بر عربلر قزناڭ مذکور یاشکه یتکائن کوتماينچه بالا طور
برله کومه لر ایدی: خاتون الوکدن قازلوب قویلغان چوقور اوستنده
به به یلی، اگر ایر بالا طوسه اوزینه آلوب فاللا، قز بالا طوسه شونک کومه ایدی.
ایشته عربلرناڭ نه قدر قاطی بغرلی، رحیمسز ایکانلرکله یینه، اجتماعی
حاللری نه قدر ناچار اساسکه فورولغانلغینه اوشبو عادتلری دلیل
بولورغه یتهدر. قرآن کریمده اوشبو عادتنی ابطال حقنده ده بر نیچه
آیتلر وارد بولوب بونلرنی صوڭ درجه ده تجهیل ایتهدر. «ولا تقتلوا
اولادکم خشية املاق نحن نرزقهم وایا کم ان قتلهم کان خطئاً کبیراً»
(س اسراء آیه ۳۱) «واذا الموؤدة سئلت باى ذنب قتلت» (س کورت
آیه ۸-۹) «قد خسروالذین قتلوا اولادهم سفها بغیر علم وحرمو ما رزقهم
الله افتراء علی الله قد ضلوا وما کانوا مهتدین» (س انعام آیه ۱۴۰)
«وکذلك زين لکثیر من المشرکین قتل اولادهم شرکاً وھم الخ»
(س انعام آیه ۱۳۷).

جاهلی عمر بلرده ایسرتکچ استعمالی فوق العاده میدان آغان ایدی. خمر
بو آورو برله ایر و خاتونلر بتونیسى مبتلا ایدیلر. خمر اچو عربلرده
صو اچو درجه سنده طبعی بولوب، آنی بردن برگه طاشلاو آنلرغه غایت
آغر کیله چکندن اسلامیت آنی بردن برگه حرام ایتدی. بالعکس بو
مسئله ده صوڭ درجه ده تدریج فاعده سن رعایت ایتدی. خمر حقنده
ایڭ الوک نازل بولغان آیت «یسألونک عن الخمر والمیسر قل فیھما
اثم کبیر ومنافع للناس واثمھما اکبر من نفعھما الخ» (بقره آیت ۲۱۹)
آیتى بولوب بر قدر خلقناڭ آڭاردن طیولولارینه سبب بولدی. صوڭره
«یا ایها الذین آمنوا لا تقر بوالصلوة وانتم سکاری حتی تعلموا ما تقولون»
(س نساء آیت ۴۳) آیتى نازل بولوب خمر اچو ونی خبیلی کیمتدی.
صوڭره «انما الخمر والمیسر والانصاب والازلام رجس من عمل الشیطان
فاجتنبوه لعلکم تفلحون انما یرید الشیطان ان یوقع بینکم العداوة
والبغضاء فی الخمر والمیسر ویصدکم عن ذکر الله وعن الصلوة فهل انتم

آتالمش مخصوص اوقلر برله استقسام ایتله ایدی. مثلاً: برکشی سفرگه
 چقماچی بولسه برینه «آمرنی ربی» ایکنچیمسینه «نهانی ربی» دیب یازلغان
 ایکی اوقنی آلوب، قاپچق کبک برور نرسه گه سالوب بولغانا، «آمرنی ربی»
 دیب یازلغانی چقسه اشنده دوام ایته، ایکنچیمسی چقسه سفرندن واز
 کیچه ایدی. شولایوق بره ونلک نسیبنک اختلاف قیلشسه ابرینه «منکم»
 ایکنچیمسینه «من غیرکم» اوچنچیمسینه «ملصق» دیب یازلغان اوچ اوقنی
 برگه سالوب بو طیلر، اولگیسی چقسه اول کشینی اوزلوندن صانیلر،
 ایکنچیمسی چقسه آتاردن یراق قاچالر، اوچنچیمسی چقسه بو کشی
 آرالرنده مجهول النسب بولوب قالا ایدی. استقسام بالازللام عمومیتله
 «هبل» یاننده بولا ایدی. بوندن باشقه واغراق صنملر یانلکده استقسام
 قیلنه ایدی (۱). بو عادتک بر خرافاتقه ایبر وایکانن سویله ب طور وغه ده
 حاجت یوق. بونی ده شریعت اسلامیه منع (۲) ایتدی. صنملر فاشنده
 استقسام زور راق اشلرده بولوب، صنملرنک سادنلری (خادملری) طرفندن
 اجرا قیلنه ایدی. واق تویه ک اشلرده اوز اوایلرنک اوزلریگنده استقسام
 قیللر ایدی.

میسر بر نوع اوطوش او یونی در، که عربلرده فوق العاده مقبول
 و آنلرده ایث کورکام و ممدوح اشلردن سانالا ایدی. میسر عمومیتله آچلق
 و قتلرنده اوینالوب بوکاردن اوینا و چیلر اوزلری فائده لانیملر، بلکه
 فقیرلر فائده لانه لر ایدی. بونلک عربلرده ممدوح و افتخار ایدله چک بر
 اش بولوی ده شونلک ایچوندن. جاهلی عربلرنک میسر اوینا و برله افتخار
 ایتلرکان:

سهل الخلیفه مشاء بأقدحه الی ذوات الذری حمال اثقال (۳)

(۱) مشهور شاعر امرؤ القیس آتاسی اوتورلر گانن ایشته کاج قاتللردن اوچ آلو
 حقنه ذوالخلص نام صنم یاننده استقسام قیلوب اوز تلگانی چقماچ صنمغه آچولانوب
 اوشبو شعرنی یتکان: لو کنت یاذا الخلیص الموتوراً لم تنه عن قتل العداة زوراً.
 (۲) وأن تستقسموا بالازللام ذلکم فسق الخ. مائده آیت ۳ انما الخمر والمیسر
 والانصاب والازللام رجس من عمل الشیطان الخ. مائده آیت ۹۰-۹۱

(۳) «خوش طبیعتلی، اوقلر کوناروب میسر اوینا و ایچون باروچهن، اشچهن»

مضموننده در.

كېك شەرلار يېنە يش اوچرالادر. فقط ميسر اويناوچيلر كوب وقتك
بر برسى برله چەملەنوب كيتوب بتون ماللرندن يازوب قالولرى ده
بولغالى ايدى. شونك اچون ده بونى شريعت اسلاميه منع ايتمشدر (۱).

رقيت
مسئلهسى

اول وقتلرده غى باشقه قوملرده بولغان كېك عربلرده ده قول آصراو
عادتى بار ايدى. عربلرده بويىگه كك شائع ايدى. چونكه آنلر صوغشچى
بر قوم ايديلر. صوغشك اسير توشكان كشىلرنى اوزلرينه قول ايتوب
آنلردن تورلى آور خدمتلر اشلتهلر ايدى. عربلر قولغه غايت توبەن
كوز برله قاريلر، آنلر نظرندە قولنك حيواندن آيرماسى يوق ايدى.
خوجه قولغه تلە گان معاملەنى قىلورغه، آنى تلە گانچە عذابلارغه اختيارلى
ايدى. عربلر كنيزە كلرن فاعشه لككه كوچلەب اجرەلر آلوقدر رذالتلرگە دە
ارتكاب ايتەلر ايدى.

رقيت مسئلهسى عربلرده بىك شائع بولوب آنى بردن برگە بئرو
بىك مشكل، ئەللە نيندى اجتماعى فسادلرگە سبب بولاچغندن اسلاميت
آنى بريولى بئرمەدى فقط شريعتنك مقصدى قاياچانده بولسه بروقت
رقيتنى بئرو بولغاندن آنى بىك طار رامكه اچينه آلدى. خوجه لرغه
قوللرينه قرداشچه معاملە ايتەرگە، اوزلرى كيگان كيومنى كيدررگە،
اوزلرى آشاغان آشنى آشاتورغه، آنلرغه كوچلرندن كيلمە گان آغر
خدمتلرنى يوكلەتمەسكه، آنلرغه اشلرنك ياردم ايتەرگە قوشدى. اسلاميتنك
ظهار، يمين، قتل خطا كېك اشلرنك كفارتندە قول آزاد ايتوگە امر ايتوى
بارسيده شول رقيتنى بئروگە يول حاضرلەو ايدى (۲). رسول الله بنى
المصطلق غزوہ سنك اسير آلنگان «جو يريه» نى آزاد ايتوب اوزينه خاتون
ايتووى ده شول محاربه ده اسير توشكان كشىلرنى اصحابدن آزاد ايتدرو
مقصدينه مبنى ايدى. قولن قيناغان كشيگە رسول الله نك شول قولنى آزاد
ايتوبرلە امر ايتوى مسلم، ابوداود، نرمى (۳) كېك صحيحلرده مذكورد.
قوياش طوتولغانك قول آزاد ايتو برلە امر ايتوى بخارى ده مذكورد (۴).

(۱) ميسر حقندە بلوغ الاربكه مراجعت ايتلە ص ۵۶ - ۷۰ ج ۳

(۲) قارا س نساء آيت ۹۲. مائده آيت ۸۹، مجادلة آيت ۳.

(۳) ترمذى ص ۱۹۹ ج ۱ (۴) بخارى ص ۳۸ ج ۲

مونه بواشلرنڭ بارسیده رقیتنی بتر و مقصدینه مبنی ایدی. اهل اسلام باشقه بیک کوب مسئلله لرده بولغان کبک صاحب شریعتنڭ بو ارشادینه ده ایهرمه دیلر. اگر رسول سوکنده شول بول برله کیتلگن بولسه ایدی، قرن اولک اولک رقیتم بئکان بولور ایدی. حاضرنگ بتون دنیاده بتون ملتله رقیتم بئدیکی حالده رقیتمکه فارشی ایڭ باشلاب محاربه آچلغان عربستانک، مکه شهرنده حیوان اورنینه قول وکینه کار صاتمقده در. اویات توگلمی اهل اسلامغه؟

عربلرنڭ ناچار اشلرندن برسی آنلر بعض حیوانلرن اوزلرینه بحیره،
حرام قیلالر ایدی. مثلا دویه بیش بالا طودروب سوکغیسی ایرکهک سائیه
بولسه شول دویه نڭ قولاغن یاروب بیه رلر، آنی منمیلر، صومیلر، و باشقه لر
صومیلر، دویه ایسته گان ییرده اولاب یوری، ایسته گان ییرده صو اچه
هیچ منع قیلنمی ایدی. بوکا «بحیره» دیلر ایدی. شولایوق بر دویه
اون دیشی بالا طودرسه آڭاردن فائده لاندی، اوز یولینه قویولا ایدی
بوکا «سائیه» دیلر ایدی. آتا دویه نڭ ظهردن طوتاش اون دیشی بالا
کیلسه مذکور دویه نی اوزلرینه تحریم ایتلر، آڭا منمیلر، جونن
قورمیلر الحاصل آڭاردن هیچ بر طریقه فائده لاندیلر ایدی. بوکا «حامی»
دییلور. قوی بیش قورصافده طوتاشدن ایکیشر دیشی بالا کیترسه
موندن صوڭ مذکور قویدن طوغان بالالرنی ایرلرگه آشاو درست،
خاتونلرغه آشاو درست توگل ایدی. اگر اولک طوسه بارینه ده آشاو
درست ایدی (۱). بوکا «وصیل» دییلور (۲). دویه نڭ ایڭ برنچی
بالاسن تبرکامعبودلری اسمینه قربان ایتلر ایدی. بوکا «فرع» دییلور.
رجب آینه صنملرینه تقر با قربان چالالر ایدی، که بوکا «عتیره» دییلور.
اوشبو طریقه حلال بولغان حیوانلرنی هیچ بر سببسز اوزلرینه
حرام قیلو عربلرده شائع ایدی. یوفاروده ذکر ایتلک کچه مذکور اشلر

(۱) وقالوا ما فی بطون هذه الانعام خالصة لذكورنا ومحرم علی ازواجنا وان یکن

میته فهم فیہ شرکا سیجزیهم وصفهم انه حکیم علیم سن انعام آیه ۱۳۹

(۲) بحیره، سائیه، وصیل، حامی تفسیرنده باشقه سوزلرده بار.

بارسیده معبودلرینڭ خاطرین طابو، آنلرغه تقرب ایتو ایچون اشلر نه ایدی. فقط هیچ بر ضرر و فائدهغه قادر بولماغان طاشلر، آغاچلردن قورقوب نفس ارزوایتکان نرسه لردن طیلولو، الله طرفندن هبه قیلنغان عقل نعمتینه کفران و آنی احترامسزلق بولادر. شونڭ ایچون ده قرآن کریمده بو خصوصده بیک کوب آیتلر وارد بولوب بونلر نی تخطئه قیلا و هیچ بر اصلغه مستند بولمیچه یالڭز آتا آنالردن قالغان بر عادت بولو ایچونکنه آڭا ارتکاب ایتولر ن جهلگه عقلنی عدم احترامگه نسبت بیروب بونلر نی شلته قیلادر (۱).

عادات، اخلاق، خرافات.

نسبکه رعایت، تہصب جنسی، اشهر حرمنی احترام، یومارتلق، شجاعت، وفا، عزت نفس، حب استقلال، بلیه، هامه، تعشیر، رتم و باشقہ لر.

عربلر نڭ عادتلرندن بری ده، آنلر نسبکه فوق العاده رعایت ایتہ لر ایدی. نسبیلرینڭ بیوکلگی برله تمذح و افتخار ایتو آنلر ده فوق العاده شائع ایدی. سوق عکاظ و باشقہ یارمینکہ لردہ الفاء ایتلگان خطبہ لر، انشاد ایتلگان شعرلر نڭ کوبره گی شول ریاست، سیادت و یومارتلق برله شهرت طابقان آتا بابالری برله ماقتانو، آنلر نڭ مناقبن صاناودن عبارت بولا ایدی. مذکور مفاخرہ لر کوب وقتده آرالرنده صوغش اوطینڭ فابنوب کیتووینده سبب بولا ایدی. «ایام عرب» دیہ شهرت طابقان مشهور واقعہ لر نڭ بیک کو بیسی اوشبو سببدن وجودکہ کیلمشدر. اسلامیت مذکور جاهلی عادتنی ده ابطال ایتدی. انساننڭ انسانیتی آتا بابالری نه انتساب برله بولماینچه اوز عملی ایل بولدیغن بیان ایتدی.

(۱) ما جعل الله من بحيرة ولا سائبة ولا وصيلة ولا حام ولكن الذين كفروا يفترون على الله الكذب ولا يهتموا بآية ۱۰۳ لا فرع ولا عتيرة ترهني ۹۵ ج ۱

عربلر اوز جنسیتلرینه فوق العاده متعصب ایدیلر. آنلر نظرنده
عجمیلرناک اصلا اهمیت یوق، آنلر یالکیز اوزلرنگنه انسان صانیلر،
باشقه ملت خلقلرینه افراط توبه نظر برله قاریلر ایدی. اسلامیت
عربلرناک مذکور مغروریتلرینه ده سچیکدی (۱).

تعصب
جنسی

عربلرده برده «اشهر حرم» (رجب، ذوالقعدة، ذوالحجة، محرم) نی
احترام بار ایدی. بو عادت حضرت ابراهیم واسماعیل دن موروث عادات
حسنه لری جمله سندن ایدی. عربلرناک مذکور آیلر نی احتراملری شول
درجه ده ایدی، که بره و آتاسن یاخود فرداشن اوترگان کشینی قصاص
آلوا یچون ازله ب یوروب فرصت کیترگانده ده اشهر حریده آکا تعرض
ایتمی ایدی. اشهر حریده محاربه بولمی، هرکم راحت راحت سفرلرده
یوری ایدی. فقط صوکره لری بونده ده سو تصرف ایتله باشلادیلر: اشهر
حریده محاربه ایتوکه لزوم کورنسه ایکنچی آیلردن توله مک بولوب
محاربه ایتله لری ایدی. شولای ایتوب بعض یللرده مذکور آیلرناک حرمتی
رعایه ایتله، بعض یللرده هتک قیلنوب آنلر اورنینه باشقه آیلرده محاربه دن
طیولا ایدیلر (۲).

اشهر حرمتی
احترام

عربلر عمومیتله فوق العاده یومارت اولوب قوناقنی تربیه قیلو، آنی
قدرله و آنلر نظرنده ابناک زور بورچ صانالا ایدی. عربلرده شول قدر
یومارت کشیلر بار ایدی، که آفتق دویه سن، آفتق آتن صویوب قوناقنی
تربیه ایتله لری ایدی. عربلرناک یومارتلغی حقنده سوز اوزایتور غه لزوم یوق.
آنلرناک ادبیاتلریناک قسم اعظم تشکیل ایتکان شعرلرینه بر نظر صالو بو خصوصه
کفایت ایتله در. عربلرده یومارتلغی و قوناق پرورلاک برله شهرت طابقان و آنلر برله
(۱) ان اکرمکم عند الله اتقاکم. حجرات آیت ۱۳، لا فضل لعربی علی عجمی الا بالتقوی. حدیث

یومارتلغی

(۲) جناب الله سوره توبه ده دیندر: ان عدة الشهور عند الله اثنا عشر شهرا فی کتاب

الله یوم خالق السموات والارض منها اربعة حرم ذلك الدین القيم فلا تظلموا فیهن انفسکم
وقاتلوا المشرکین کافة کما یقاتلونکم کافة واعلموا ان الله مع المتقین. آیه ۳۶. انما النسی
زیادة فی الکفر یضل به الفین کفروا یحلونه عاما ویحرمنه عاما لیواطوا عدة ما حرم الله
فیعلوا ما حرم الله زین لهم سوء اعمالهم والله لا یمشی القوم الکافرین. آیه ۳۷.

ضرب مثل قیلنغان کیشیلر بیک کو بدر. مثلاً حاتم الطائی کعب بن مامه، اوس بن حارثه، هرم بن سنان، عبدالله بن جعدان، قیس بن سعد کبک یومارتلقده ضرب مثل قیلنغان کیمسه لر بیک کو بدر.

عربلر فوق العاده یوره کلی، جرأتلی، شجاعتلی بر قوم ایدیلر. شجاعت بونلرنڭ شجاعتلی بولولری بیگړه ک طبیعت بلاددن کیله ایدی. چونکه آنلرنڭ بیرلری منبت توگل، بناء علیه ایگن چه چو، باقیه تربیه له و کبک اشلر برله اشتغال ایتمیلر، کوبره ک اشلری بر برسی برله محاربه ایتوب بر برسینه اغاره ایتو بولا ایدی. بوندای قومنڭ طبیعته جرأت وشجاعت اوزره اوسوی معلومدر. عربلرنڭ نی درجه ده شجاعت صاحبی ایکنلکلرن سویله ب طور رغده حاجت یوق. بونلرنڭ ادبیاتلرینه بر نظر صالو بو خصوصه یتهدر. فقط عربلر اوشبو شجاعتدن اصلاً استفاده ایتمیلر بالعکس اوزلرینه ضررغنه ایتلر ایدی: آنلر شجاعتلرن اوز قورداشلری برله صوغشو و طارنیشوغه صرف قیلالر، بناء علیه اوز قوتلرن اوزلری بتره لر ایدی. اگر شول جرأت وشجاعتلری برله بر قولدن خارجی دشمانغه قارشو طورسه لر ایدی، روم وفارسیلر تحت تأثیرنڭ طوروشویله طورسون اوزلری آنلرغه سیادت ایتکن بولورلر ایدی.

وفا

عربلرنڭ ایڭ مدوح خلقلرندن بریده وفا ایدی. آنلر نظرندنه ایفاء عهد قیلو، سوزده وفعلده صداقت ایڭ مقدس بر وظیفه، عهدنی بوزو، سوزده طورماو، یالغان سویله وایڭ مذموم بر اش صانالا ایدی شول قدر قساوت وخشونت برله معروف بولغان عربلرده اوشبو کورکام خلغنڭ بولوی حقیقتاً شاشارلقدیر. سموعل بن عادیا، حنظله بن عفراء، الحارث بن ظالم، ابوحنبل الطائی، فکیهه بنت قتاده أم جمیل کبک وفاده ضرب مثل قیلنغان کیشیلر عربلرده بیک کو بدر.

عربلر عزت نفسلی، استقلالنی سویه طورغان، ظلم، جبر و غورلقنی عزت نفس کوتهرمی طورغان بر قوم ایدیلر. بو خلق عربلرده عمومی ایدی.

عربلارده «بَسُوس»، «ذی قار» و باشقه مشهور محاربهلرنڭ سببی
 تیکشیرلسه هب، عزت نفسکه، خورلقنی کوتهرمه و گه راجعدر. مثلاً فارس لر
 برله عربلر آراسنده بولغان مشهور «ذی قار» صوغشینڭ سببی اوشبو
 ایدی: کسری، نعمان بن منذر^{۱۰۰}نی «مدائن» گه چاقرتدق «نعمان» اوتر یله چکن
 بلوب بتون قورال لرن و عائله سن «هانئ بن مسعود الشیبانی» ده و دیعت
 ایتوب قالدرمش ایدی. «نعمان» حبسک وفات ایتکچ، کسری مذکور
 ذاتدن «نعمان» نڭ و دیعتلرن صورادی. «هانئ» ایسه بو مسئله بونڭ
 عزت نفسینه طوقندیغندن بیر مهدی، محاربهغه حاضرلهندی. عرب
 قبیلهلرن بو خصوصده تشویق ایتدی. شول وجهله عربلر برله کسری
 عسکری آراسنده محاربه باشلانوب عربلر غالب کلدیلر. «بَسُوس»
 محاربه سینڭ سببی ده شولایوق عزت نفس و اباء ضیمغه راجع ایدی.
 «جساس بن مرة» نڭ خالاسی «بَسُوس» نڭ حمایه سنده گی بر کشینڭ
 دویه سی جساس نڭ دویه لری برله اوتلاب یوری ایدی. بر کون
 کلیب اوزینڭ ارض عالیهدده بولغان ایمینی هسنه «بَسُوس» حمایه سنده
 بولغان کشینڭ دویه سینڭ کرگانون کوروب جیلیننه اوق برله آتوب
 دویه نی اوتردی. بَسُوس، بوندن خبر آلاچ «واذلاه» دیه استغاثه
 قیلدی. جساس، خالاسینڭ حمایه سنک بولغان کشیگه تیگان بو خورلقنی
 جویو ایچون فرصت کیمتروب کلیبنی آتوب اوتردی. شول سببلی کلیب
 برله جساس نڭ قبیلهلری (تغلب، بکر) آراسنده محاربه آچیلوب فرق
 سنه قدر دوام ایتدی. ایکی یاقدن ده بیک کوب کشیلر و بیک بهادر
 یکتلر قردی. «داحس غبراء» و باشقه محاربهلرنڭ سببلری ده اوشبو
 قبیلدن ایدی. عزت نفس و اباء ضیم نڭ عالی بر خاق ایکانلکندن شبهه
 یوق، فقط عربلر بونی ده سؤاستعمال ایتهلر، بو خلقلرن دن فائز کورمیلر
 بلکه ضررغنه ایتهلر ایدی. یوقعنه نرسه نی عزت نفسکه طوقنو دیه
 بلوب ئه لله نیندی زور واقعهلرنڭ چغووینه سبب بولالار، اوز آرا

قريلشوب قوتلارن، باشقه قوملر قاشنده حيثيت و اعتبارلارن توشورلر ايدى. عربلر اوشبو خلقلارن «ذى قار» محاربهمسى كبك چيت قوملر برله محاربهمده استعمال ايتسكان بولاسلر ايدى، شهبهمسز ايك عزيز ملتلدن بولورلر ايدى. فقط آنلرغه بونى آكلاتهچق كشيلىر يوق ايدى. مونه آنلرغه بو يكتلىكلارنى نيندى يولغه صرف ايتو تيوشلىكن حضرت رسول و آنك خلفاسى آكلاتدىلرده آنلر بر وقتلر ارضغه وارث بولدىلر.

بوندن باشقه عربلر، ذكاوت، قوه حافظه، سوزگه اوصطالق، اصالة رأى، علونفس، صبر كبك فضائل و مكارم اخلاق برله متصف ايدىلر. الحاصل عربلرده بيك گوزل خلق و عادتلر بار ايدى كه بونلرناك زور انقلابلرغه مستعد ايدكن كورستمىكده در. مع هذا فوق العاده قبيح، انسانيت برله هيچ بر اويوشمى طرغان عادات، اخلاق و امراض اجتماعيه برله بويالمش ايدىلر كه بونلرنى ييمرهچك مرشدلرگه ده احتياجلارن كورستور. عربلر باشقه جاهلى ملتلر كبك خرافاتقه ميل ايتن طورغان قوم خرافات ايدىلر. اوشبو قبيلىدن خرافاتلر آنلرده بيك ميدان آلمش ايدى: ميتناك حال حياتنده منوب يورى تورغان دويهسن ياخود آتن بر ييمرگه بهيلاب آچاق و صومراقدن اوترمك، (۱) هامهغه اعتقاد ايتمك، (۲) چيت بر شهر

(۱) عربلر، ميتناك آت ياخود دويهسن اوشبو طريقه او ترلمهسه ميت جهيهو قوباريلهچق اعتقادنده ايدىلر. بو خصوصه شاعر ديه در:

ابنـى لا تنس البـليـة انـها
لابـيـك يـوم نـشـورـه مـركـوب

(۲) عربلر، ميت وقتولناك قبرىندن بر قوش چغا. اگر مقتولناك فاني بوشقه كيتسه، اوچى آلمهاسه من كور قوش اوچ آلمهسانچه ميتناك قبرىنده «اسقونى فاني صديقه» ديه قققر يورى اعتقادنده ايدىلر، من كور قوشقه هامه ياخود صدى دييلور. ذوالاصبع ديه در:

ثـوبـة بن حمير ديه در: ولـوان ليلى الا خـليـة سـلـمـت
لـسـلـمـت تـسـلـيـم البـشـاشـة اوزفا اليها صدى من جانب القبر مائج
اسلاميت من كور اعتقادنى، «لا عنوى ولا هامه ولا صفر ولا غول» كنى احاديث شريفه برله ابطال ايتمشدر.

ياخود قريه گه گرگانه آنده غی چندن ياخود وبا كبك آورودن صافلانو
 ايچون قپوسينه يتكاج ايشه ك كبك آفروب صوگندن قپوغه قوينان
 طرناغی آلوب كرمك (۱)، برهر بيرگه سفرگه كيتكافنده خاتونينك خيانت
 ايتكان وايتمه گانن بلو ايچون آغاچ بو طاغينه باوبه يله ب كيتمك (۲)، بالا طابمی
 طورغان خاتون بيوك كيمسه لرنك فبرن طابتادقن بالا كيترونی اعتقاد ايتمك (۳)
 بره وگه جن صوغلودن قورقوب چچراق چوپره كار، سويه كار طافمق (۴)،
 كوز قاباغی طارتدقن برهر سويگان آدمگنی كورونی اعتقاد ايتمك (۵)،
 عاشقنی عشقندن چه ورتو ايچون آنی بر كشی آرفاسينه كونه روب،
 ايكنچی كشی اوچاسينه تيمر قزدروب باصمق (۶)، يرتقچ حيوانلرنك ايتلرن
 آشاوده شجاعت وقوت آرتونی اعتقاد ايتمك (۷)، يلان وچايان چافغان
 كيمسه گه خاتونلرنك زينتلرن طاغوده شفاطاباچيغنی اعتقاد ايتمك (۸)،
 جن قاغیلو وكوز نيودن صافلانو ايچون قویان آياغی، ماچی وتولگی
 كبك حيوانلرنك تش و طرناقلرن طاغو، تورلی تورلی بتولر استعمال
 ايتو، قورقنچلی صحرالرده تون اوزدرو توغری كیلگانده دويهنی بر
 آغاچه بهيله ب، تيره سندن صزوق صزوب «اعوذ بصاحب هذا الوادی»

(۱) مذکور اش گه تعشير ديرلر. شاعر بو حقه ديهدر:

ولا ينفع التعشير ان حم واقع ولا زعزع يغنی ولا كعب ارنب

(۲) بوڭا «رتم» دييلور. شاعر بو خصوصه ديهدر:

خانتة لمارات شيباً بمفرده وَغَرَّ حَلْفَهُ وَالْعَقْدُ لِمُرْتَم
 تَبَا شَرَّتْ الْمَقَالَتُ حِينَ قَالُوا ثَوَى عَمْرُو بْنُ مَرَّةٍ بِالْحَفِيرِ

وتطيل المرات المقاتلِ اليه القعود بعد القيام

(۴) شاعر ديهدر: اَتَوْنِي بِأَنْجَاسٍ لَهُمْ وَمَسْجَسٍ فَقُلْتُ لَهُمْ مَا قَدَّرَ اللَّهُ كَأَنَّ

(۵) شاعر ديهدر: اِذَا اخْتَلَجْتَ عَيْنِي تَقِينَتْ أُنْدَى أَرَاكَ وَإِنْ كَانَ الْمَرَارُ بَعِيدَا

(۶) شاعر ديهدر: كَوَيْتَم بَيْنَ رَانْفَتَى جَهْلَا وَنَارَ الْقَلْبِ يَضْرُمُهُمَا الْغَرَامُ

(۷) شاعر ديهدر: فَلَوْ أَكَلْتُ سَبَاعَ الْحَيِّ قَاطِبَةً مَا كُنْتُ الْإِجْبَانِ الْقَلْبَ خَوَّارَا

(۸) شاعر ديهدر: اِذَا مَا لَسَدِيغٍ اِبْرَأُ الْحَلَى دَاعَا فَحَلِيكَ أَمْسَى يَا بَثِينَةَ دَاوِيَا

دیه چندین استعاده ایتمک (۱)، قزغه اوزاق مدت کیه و چقمی طور سه تون وقتنده بر یاق چه چن طوزدرور ایکنچی کوزن سورمه لر بر آباغینه خلخال کیوب «یالکاح ابغی النکاح قبل الصباح (۲)» دیور ایدی. بر قونافنک ایکنچی مرتبه کیلوون نله مه سه لر آرتندن بره صاوت واتارلر ایدی (۳) توچکرکدن قارغا و باشقه قوشلردن شوملانو، جن وشوره لیلرنی کورو، حتی آنلر برله اوپله نو کبک خرافاتلر عربلرده بیک کوب ایدی. مذکور عادات و خرافاتدن بیک کوبیسی خاخرنده ده عربلرده باردر.

حکومت و مدنیت

معین. سبأ. حمیر. غسان. حیره. کنده دولتلی. اچکی عربستان خلقی. فریش.

عربستان ناک اورتاسنده معیشت ایتکان عربلرده منتظم حکومت وتلگه آلورلق بر مدنیت بولماسه ده، عربستان ناک اطرافنده بولغان عربلر بیوک حکومتلر تأسیس ایتوب اوز زمانلرنده مدنیتده یاخشوق آغا کیتکان خلقلردن صانالا ایدیلر. عربستان ناک اطرافنده بولوب حکومت تأسیس ایتکان عربلر یمن، غسان، حَم و کنده عربلری ایدی. یمن عربلری برسی آرتی برسی اوچ بیوک دولت تأسیس ایتدیلر، معین، سبأ، حمیر دولتلی.

معین دولتی میلاددن ۱۴ عصر مقدم تأسیس ایتلدیکی ظن ایتلدر. معین دولتی فقط بو دولتنک تاریخی فوق العاده غامض بولوب، خرابه لردن طابلقان آثاردن استخراج برله برتورلی تخمین ایتلمکده در. معین پادشاهلری

(۱) وانه کان رجال من الانس یعوذون برجال من الجن فزادوهم رقاس جن آیت ۶.

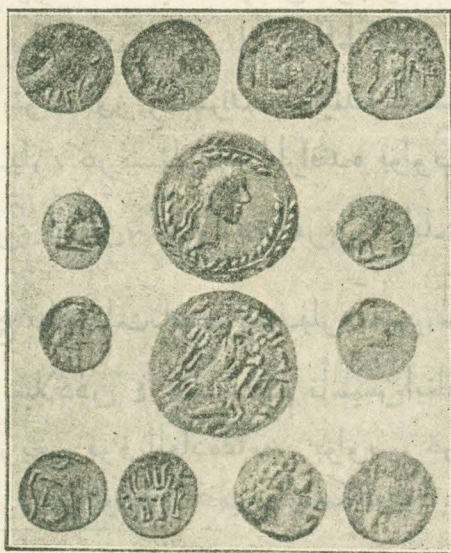
(۲) شاعر دیه در: تَصْنَعِي مَا شِئْتُ أَنْ تَصْنَعِي * وَكَيْحَلِي عَيْنُكَ أَوْ لَا فِدَعِي

ثم ارجعني في البيت اوفى المجمع * ممالك في بعل اري من مطمع

(۳) شاعر دیه در: كسرنا القدر بعد ابي سواح * فعاد وقدرنا ذهب ضياعاً

«مِزواد» لقبى بىرلە ملقب بولوب، آثاردن استخراج ايتلگانلرى يكرمى آلتىغە ايرشه در. معين دولتى عروب وفتوحات دولتى بولمىچە فېنىكە لىلر كېك تجارت دولتى ايدى. بونلر اوزلرينىڭ پارلاق دورلرنده بتون جزيرة العرب كە حكم سورگانلر ايمش.

سبأ دولتى ميلاددن الوك ۸۵۰ سنه لردە تأسيس ايتلوب ق. م. ۱۱۵ سنه لرگە چە دوام ايتدى. بو دولت معين دولتىنە غلبە ايتوب آنىڭ انقراضى صوكتە اورنىنە قائم بولمىش ايدى. پايتختى اول «صرواح» شەرى، آندن صوكت «مأرب» شەرى بولدى. بو دولتدە نى قدر پادشاهلر بولغانى معلوم بولماسەدە، ۲۷ قدر پادشاهنىڭ اسملىرى آثاردن استخراج ايتلمشدر. سبأ دولتى عصرىنە كورە فوق العاده بيوك مدنيت صاعبى بولوب تجارت، صناعت وزراعتدە غايت آلغا كىتكانلر ايدى. هند، حبشەدن كىلگان طاوارلرنى سبألىلر قافلەلر بىرلە مصر، شامغە ايتەلر، آندان تورلى



(شكل ۲ ايسكى سبأ آفچەلرى)

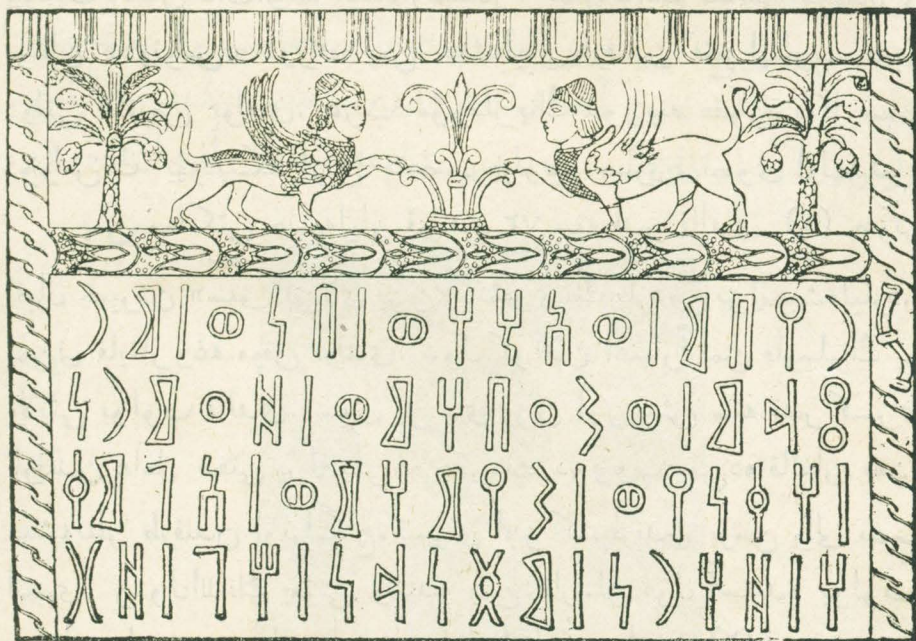
طاوارلر كيتروب، هند وحبشەگە اوزاتالر ايدى. بونلرنىڭ عصرندە يەن قطعەسى عمران بىرلە طولو بولوب، شەرلىرى غايت بيوك ومزين سرايلر

وهيكللر، اوجماخ مثلندەگى باقچەلر بىرلە طولو ايدى. قصرلارنى احاطە ايتكان غايەت بىيىك (يوكسەك) سورلر بولنور ايدى. بودولتەڭ پادشاھلارنى اولا «ذو صراح» صوڭرەلرى «مكرب سبأ» «وملك سبأ» دىيە يورتىلورلر ايدى. سبأ پادشاھلارندىن بلقيس توراۋەدە، اعتبار وموعظە مقامندە قرآن كرېمەدە ذكر ايتلمىشدر. (قرآن دە اسمى بىرلە ذكر ايتلمەگان).

هميرىلر سبأيلردن فرعدىر. آنلار ۱۱۵ ق. م. - ۵۲۵ ب. م. گەچە ھمير دولتى ھمير دولتى اولگى ايكى دولتەكە فاراغاندە محاربەك ايدى. ھمير پادشاھلارنىڭ ايڭ مشهورلرى «شەمر بىرغش» «افرىقس ذوالقرنين» «اسعد ابو كىرب» در. عرب مؤرخلارنىڭ سوزىنە كورە يەمن گە يھوديت كىرتكان ذات اوشبو اسعد اولمىشدر. ھميرنىڭ ايڭ صوڭقى ھكەمدارى بولغان «ذونواس» دورندە يەمن حبشەلىلر طرفندىن فتح ايتلۇب ھمير دولتى منقرض بولدى. عرب مؤرخلارنىڭ سوزىنە كورە بوڭا سەبب ذونواسنىڭ يھوديتەكە آرتقى متعصب بولۇپ نصارىنى قىسقى اولمىشدر. يەمن مەلىكىتى حبشەلىلر قولىندە ۷۲ سەنە قدر قالدى. (۱) صوڭرە

اقبال ھميردن «سيف بن ذى يزن» كسىرىنىڭ ياردەمى بىرلە حبشەلىلردن يەمنى قايتاروغە موفق بولدى. شول كۈندىن اعتباراً يەمن فارسلىرىنىڭ بىر ولايتى بولۇپ قالدى. سيف بن ذى يزن اون بىش سەنە قدر كسىرى طرفندىن عامل سىقتى بىرلە يەندە ھكۈمەت سورۇپ، يەندە قالغان بەئزى حبشەلىلر طرفندىن اوتۇرلۇڭچا، كسىرى اوز كىشىلەردىن بىرسىنى والى نەبى ايتتى. رسول اللەنىڭ بەئىتى ۋەقتىدە يەمن فارسلىرىنىڭ قول آستىدە بولۇپ، «بازان» اسمىدە بىر والى طرفندىن اداره ايتلمەكە ايدى (۲). مشهور فىل ھادىسەسى حبشە ھكۈمەتى طرفندىن يەمنى اداره ايتۇچى «ابرهە» طرفندىن ۋافەك اولمىشدر. اول ۋەقت مەككەدە شەيخ رسول اللەنىڭ باباسى عبدالمطلب ايدى. فىل ھادىسەسى اعتبار وموعظە مقامىدە قرآن كرېمەدە ذكر ايتلمىشدر. عربلر اوشبو فىلنى فىللى دىيە يورتەلر. حبشەلىلردىن صوڭ

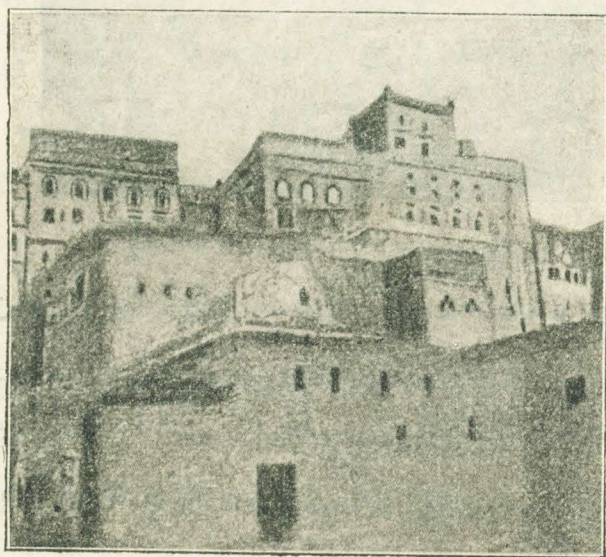
ھرنەقدىر يەنە فارسىلار ادارەسىندە بولسىدە، آنلار يەنە اوزلار يەنە بىك يراق بولغاندىن آڭا اول قدر اهمىت بېرىمىلار ايدى. شونڭ اچچون يەنە دە ھەمان ايسكىدىن امارت ايتوب كىلگەن اقبالنىڭ طوقوملارنىدىن امير اسمەلەنگەن واق تويەك تورەلەر بار ايدى. ۶ نچى سنە ھجرىيەدە پادشاھلارغە مەكتوب يازغاندە رسول الله يەنە امراسىندىن بىر نىچە سىنە مەكتوب يازغان ايدى يەنە دە اوشبو اوچ بىوك ھكومتىدىن باشقەدە واق واق مەستەقل وغىر مەستەقل ھكومتلەر بولوب، پادشاھلارنى «ذو» و «قىل» لىقىلارنى بىرلە يورتىلە ايدىلەر. يەنە عربلارنىڭ مەدنىيەت تارىخلىرىدە اسمەلەرى مشھور اثورىلەر، مىسىرلەر و فېنىكىەلىلەرنىڭ مەدنىيەتلىرىدىن كۆپ كىم توگىل ايدى. يەنىلىلەر اوزلار يەنە



(شەكىل ۳ ايسكى يەنە يازوى).

مخصوص ھەرڧلەر ايجاد ايتەشلىرىدە، كە بو ھەرڧلەر «مەسند» دىيە يورنىلور. بونلار اوزلار يەنە مخصوص آڭچەلەر صوغوب آندە پادشاھلارنىڭ صورتلارنى نەقىش ايتەلەر و صوغىلغان شەھەرلەرنىڭ اسمەن يازالار ايدى.

يېمەننىڭ اياڭ مشهور شەھەرلىرى «مارب» بىرلە «صنعاء» ايدى. مارب
فوق العاده گوزەل، عمران بىرلە طولو بولوب اچىندە سەلجىن، ھىجر قەشيب
كېڭ رىخامدىن بىنا ايتلوب توشەملەرى آلتونلانىغان سىرايلار بار ايدى. صنعاء



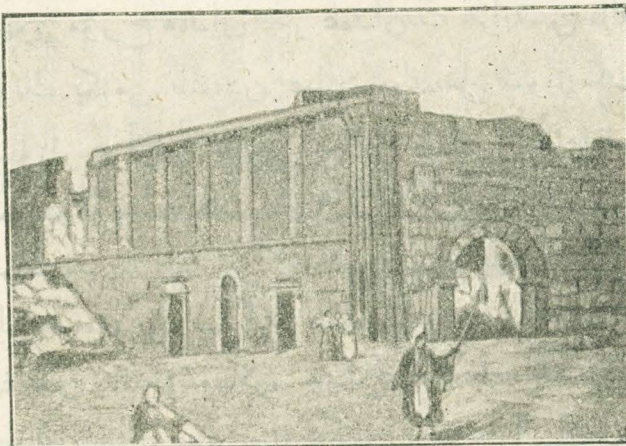
(شەكىل ۶: قىصر غەمدان خرابەسى.)

ھازىرگەچە موجوددۇر. بۇندە غايەت بىۈك و مىزىن يىكرىمى قىدر سىراي
بولوب اياڭ مشهورى قىصر «غەمدان» ايدى. غەمدان ھىجرىتىن زامانىدە قىدر
فالىدى. مشهور مۇرخ ھەمدانى قىصر غەمداننىڭ خرابەسىن بالذات مشاھە
ايتەش و بۇنىڭ يىكرىمى طبىقەدىن عبارت بولىدىغان سۈيىلە مەكەدۇر. اگەر
ھەمدانىنىڭ سوزلارنى آرنۇ، ھالىقى، غلازو كېڭ آثارىنىڭىنى تصدىق
ايتەسە ايدى بۇنىڭا بىر خرافات نظرى بىرلە قارالور ايدى.
يېمەنلىكلەرنىڭ مەنىدە آلتا كېتەكلىكلەرنى بىر دىلەدە مشهور سىدلار يىدر.
يېمەندە يۈزلەرچە سىد بولوب، اياڭ مشهورلىرى «سىد مارب» دۇر. يېمەندە
نەھەرلەر بولماغاندىن يېمەنلىكلەر مەكۇر سىدلارنى واسطەسىلە ياغۇر سولارنى
بىر يىرگە جىيالىر، شۇل سولار بىرلە ايتەنلارنى صوغارالور ايدى. بۇ سىدلارنى
بىنا ايتۇدىن ايتەنچى مەقسەدە شەھەر قىرىلەرنى تاشۇدىن صافلاو بولەشەدۇر.



(شکل ۵ یمن کویلیسی پیر سوره)

غسان دولتی غسان عربلرینک قحطان بالالارندن بولوب «سیل العرم» واقعه سندن
 صوڭ یمن دن هجرت ایتدیگری یوقاروده یازلغان ایدی. بونلر یمن دن
 کوچوب ایڭ الوک افامت ایتدیگری غسان (تهامه پیرنک) اسملی صوغه
 نسبت برله «غساننه» یاخود «بنی غسان» دیه یورتیلورلر. صوڭره لری
 بونلر شام صحرالرینه باردیلر و آندەغی «ضجاعمه» عربلرن ییڭوب،
 آنلرنی ییملرندن قووب چغاروب شونده افامت ایتدییلر. بالا خر کوچ
 وقوت کسب ایتوب «حوران» و «بلقاء» ده بر دولت تأسیس ایتوڭه
 موفق بولدیلر. مذکور دولت غساننه دولتی دیه مشهوردر. پایتختی



(شکل ۶ بصری ده بر سرای)

حوران ده «بصرى»^{۱۵۰} (۱) شهرى ايدى. غساسنه دولتى رسما رومارغه تابع بولوب حكمدارلىرى آنلارنىڭ موافقتى بىرلە نصب ايتلە ايدى. وقت تاسىسى اوچنچى عصرنىڭ نصف اولىنىدە بولوب ظهور اسلامغە قىر دوام ايتىدى. ايك اولىگى حكمدارى كم ايدىكى حقىندە مؤرخلار آراسىندە اختلاف بولسىدە سوڭقىسى «جبلۃ بن الايهم» ايدىكىندە متفقلردىر. غساسنه دولتىنىڭ ايك مشهور حكمدارلىرى بشىنچى «حارث بن جبلۃ (ابى شمر)» بىرلە اوغلى «منذر ابو كرب» در. حارث بن جبلۃ زمانىندە غسان حكومتى ياخشوق زور ايدى. آنىڭ وقتىندە حوران، بىلقاء، تدمر، آخرح وبتون مشارم الشام غسان دولتىدىن معدود بولوب، بتون فلسطين سوريە، لبنان عربلىرىنە حكملىرى نافىد ايدى. حارث بن جبلۃ، روم ايمپىراتورلىرىدىن «يوسىتىنيانوس» زمانىندە بولوب فارسلىر بىرلە بولغان محاربەلەرنىڭ آڭا زور خىمتلىر كورستىدى. مشهور كاماندىر «بلىزارىوس» نىڭ فارسلىرغە قارشى ايك زور ياردىمچىسى اوشبو حارث ايدى. حارث قىر سىنە قىر دوام ايتىكان جكمدارلىقى اثناسىندە دائىما محاربەلەردە بولوب زور شەرت قازاندى. حتى روم خاتونلىرى بالالارن حارث اسمى بىرلە قورقوتا طورغان ايدىلر. فارسلىرغە قارشى قىلغان بهادرلىقلىرى اچون روم ايمپىراتورلىرى آڭا «باسىليوس» ايك سوڭرە، «بطريق» لقبى بىردىلر. حارث ۵۶۳ سىنەسىندە «قسطنطينيە» غە باردىقە آنى روملر فوق العادە احترام بىرلە قارشى آلدىلر.

حارث بن جبلۃ حىرە پادشاھلىرىدىن «المنذر بن ماء السماء» گە معاصر ايدى. آنىڭ بىرلە بولغان «ذات خبار» ياخود «عين اباغ» دىە مشهور محاربەدە آڭا غالب كىلوب اوترتدى. حارث بن ابى شمردىن سوڭ جكمدار بولغان منذر ابو كرب نىڭ روملرغە غايت زور خىمتلىرى تىدى. اول آتناسى زمانىندە روم عىسكىرىندە زور اورن اشغال ايتىكان

(۱) بصرى شەرىنىڭ خرابەلىرى ھازىرقى كۈندە ايسكى شام دىە معروفدر. مشهور

مازاخ «بخيرا» نىڭ مناستىرى اوشبو بصرى قىرىندە ايدى.

كېك، حكمدار بولغاچدە آڭا زور خدمتلىرى تېدى. مندر ۵۸۰ سنە ميلادىيە سەندە قىسطنطنىيەگە باردىقە روملىرىنى غايىتى احترام ايتدىلار. ايمپىراتور «طىباريوس» آڭا تاج كىيىدى. بو وقتقە قدر غسان حكمدارلىرى تاج كىيىگە موفق بولا آلمانلار ايدى.

غسانلار روم حمايە سەندە، مندرىلار (حىرە پادىشاھلىرى) فارسلىرى حمايە سەندە بولغاندىن بوايىكى دولت آراسىندە دائىمىي محاربەلەر بولوب طورا ايدى. مذكور محاربەلەردىن ايكى زورلىرى «ذات خىار» بىرلە «مرج حلىمە» در. مرج حلىمە، «مندىر بىن مەاء السماء» بىرلە حارث اعرج آراسىندە بولوب حارث مندرگە غالب كىلىدى. مذكور محاربەگە مندر طرفىدىن بتون عراق و اطرافىندە بولغان عربلار حارث طرفىدىن بتون شام عربلىرى اشتراك ايتىمىشلىرى ايدى.

حىرە دولتى يەمەن دىن كوچوب كىلىگان لىخم عربلىرى طرفىدىن اوچىنچى عصر اورتالىرىندە تاسىس ايتىلوب، بىعتىكە قدر دوام ايتىدى. پايتەختى «حىرە» شەھرى ايدى. حىرە دولتى رىسما فارسلىرىغە تابع ايدى. بو دولتىن حكمدارلىق ايتىكان پادىشاھلىرى يىكرىمىدىن آرتق بولوب اولىگىيىسى «مالك بن فەھم» در. آندىن سوڭ ايكى زور حكمدار عربلار آراسىندە مشهور «جەلىمە الابرىش» در. جەلىمە دىن سوڭ قىزىرداشىنىڭ اوغلى «عدى بن نصر» حكمدار بولوب بوندىن سوڭرە كىلىگان حكمدارلىرىنىڭ كوبرەگى شول «عدى» نىسلىنىدىر. شونىڭ اىچون دە حىرە حكومىتى «آل نصر» حكومىتى دىيىدە يورتىلور. حىرە حكمدارلىرىنىڭ ايكى مشهورلىرى «نەمان بن امرىء القىس»، «مندىر بن نەمان بن امرىء القىس»، «اسود بن مندر»، «مندىر بن امرىء القىس بن مەاء السماء»، «عەرو بن ھند» (ھند عەرونىڭ آناسى اسمىدىر، آناسى مندر در)، «نەمان بن مندر ابو قابوس» در. نەمان بن امرىء القىس كىسالىرىدىن «يىزدىرد» بىرلە «بەرام جور» گە معاصر بولوب ۲۸ سنە حكومت سوردى. بىرىنچە مرتبە شامغە يوروب دشمانلىرى بولغان غسانلىرىغە زور بلاومىيىتىلەر كىتىردى.

کوب اسیر وغنیملر آلدی. «نعمان» حیره پادشاهلرندن هیچ کم مالک بولماغان مال و ملک لرگه مالک ایدی. مشهور «خورنق» و «سدیر» سرائیلرن بناء ایتدرگان ذات اوشبودر. (۱)

منذر بن نعمان قرق دورت سنه حکومت سوروب روملر وغسانیلر برله محاربه ایتوب غالب کیلدی. قسطنطنیهنی آلو برله روملرنی تهدید ایتدی

منذر بن امری القیس بن ماء السماء ۴۹ سنه حکومت سوروب کسرالردن «قباز برله انوشیروان» غه، روم ایمپراطورلرندن یوستینیانوس قه، غسانیلردن حارث بن جبلة بن ابی شمرگه معاصر ایدی. حارث برله بولغان ذات الحیار محاربه سنده مقتول بولدی. منذر بن امری القیس نڭ سنه ده بر قایغو وبر شادلق کونو بولوب، شادلق کوننده کیلگان کیمسهنی نلهسه کم بولسون حرمت ایته، قایغو کونینه تصادف ایتکائننی اوترته ایدی. مشهور شاعر عبید بن الابرص بونڭ قایغو کونینه تصادف ایتوب اوترلمش ایدی.

عمرو بن هند حیره حکمدارلرندن ایڭ قوْتلیسی وایڭ نفوذلیسی ایدی. اوزن فوق العاده زور طوتا، افراط درجه ده متکبر بر آدم ایدی. اوشبو تکبر وغروری اوزینڭ قتل اولنوینده سبب بولدی (۲). نعمان بن منذر ابو قابوس دورتنچی «هرمز» برله «پرویز» که معاصر ایدی. بونڭ زماننده حیره دولتی غایت بایدی. ترف واسرافات آرتدی. اوْلره کسرالر بالالرن تربیه ایچون حیره عربلرینه بیردکاری حاله، حاضرنده حیره پادشاهلری اوز بالالرن باشقه لرغه تربیه که بیوه باشلادیلر. بروقتلر کسرانڭ نعمان غه آچوی کیلوب «مدائن» که چاقرتوب حبس ایتدی. مشهور «ذی قار» صوغشیننه اوشبو واقعه سبب اولمشدر. مشهور شاعر «نابغه الذبیانی»، نعمان نڭ

(۱) ابوالفداء ص ۷۰ ج ۱. (۲) عمرو بن هندی معلقه صاحبی عمرو بن

کلثوم اوترلمش ایدی. قصه سی مشهوردر.

ندیملرنیدن ایدی. نعمان برله نابغه آراسنده بولغان ماجرالر مشهور بولغانلقدن ذکر دن مستغنیدر. «نعمان ابو قابوس» لحم عائله سندن ایك صوڭهی حکمدار در. بوندن صوڭ کسرالر حیره که والی توغریدن طوغری نصب ایته طورغان بولدیلر. ظهور اسلام وقتند حیره عرب حکومتی اعتبار قیلنمی، بلکه ایران دولتیڭ بر ولایتی سانالا ایدی (۱). حیره دولتی بتون عراق قطعه سینه حکومت سوردیکی کبک باشقه بادیه عربلرینه ده حکمی نافذ ایدی. جزیره العربده بولغان بتون عرب قبیله لری حیره پادشاهلرنیدن قور قالر، آنلرنی تعظیم ایتلر، آنلرنڭ حمایه لرینه کرر که طریشه لر ایدی. حیره پادشاهلری ادبیاتقده بیک مائل ایدیلر. آنلرنڭ مجلسلری هر وقت ادباء و شعراء برله طولو بولا ایدی. نابغه الذبیانی، منخل، حسان بن ثابت، متلمس کبک بیوک شاعرلر هر وقت بونلرنڭ مجلسلرنڭ بولوب احترام کورهلر و بوله کار آلار ایدی. شونڭ ایچون ده عرب ادبیاتنده حیره پادشاهلرنڭ ذکر ی کوبدر.

کنده دولتی عربلری قحطان بالالرنیدن بولوب اوللری یمن ده حمیر یلر قول آستنده طورالر ایدی. حمیر پادشاهلری کنده الوغلرن اوز خدمتلرنڭ طوتالر، آنلرغه بیوک مأموریتلرده بیرلر ایدی. حمیر پادشاهلرنیدن «حسان بن تبع» جزیره العربده گی فتوحاتندن قایتقاچ، کنده شیخی (سیدی) و آنا بر توغمه قرداشی «حجر بن عمرو» فی معد قبیله لرینه باش ایتوب قویغان ایدی. حجر، نجد که اورنلاشوی اول طرفلرغه نفوذ اجرا ایتمکده بولغان

(۱) خلاصة تاریخ الاسلام للعالم سیدو ص ۲۹-۳۰. عرب مؤرخلری هر نه قدر حیره ده ایك صوڭهی حکمدار دیه ابو قابوس نڭ اوغلی المنذر المغرور (۶۲۸-۶۳۳) نى ذکر ایتسه لردموشکا حیره حکمداری اطلاق صالح توگلدن. ابو قابوسدن صوڭ آل نصرنڭ کسرالر کوزنده اعتبارلری بتوب باشقه عائله دن والیلر نصب قیلا تورغان بولدیلر. المنذر المغرور کسری طرفندن والی نصب قیلنسه قیلنغاندر. فقط آنی آنا بابالری کبک پادشاه اطلاق قیلو ممکن توگل. حیره حکمدارلرینه رسول الله نڭ مکتوب یازماویده شوکا مبنی بولسه کیرهک.

حیره پادشاھلری برلە محار بە ایتوب، بعض نجد قبیلەلرن آنلرنڭ نفوذلرندن فوتقاردی. حجردن صوڭ حکومت اوغلی «عمر و بن حجر» گە، آندان صوڭ «حارث بن عمرو» گە کوچدی. حارث سیاسی و طمعکار بىر ذات ایدی. یمن نڭ، حبشەلەر طرفندن آلنوی بونڭ زمانندە اولمشدر. حارث، کسرى قباد نڭ منذر بن ماء السماء گە آچولانوندن استفادە ایتوب قباد گە يافلاشدى و آنڭ طرفندن حیره گە والى نصب ایتلوگە موفق بولدى. بوندن صوڭ حارث نڭ شهرتى بتون عرب قبیلەلری آراسینە جەیلدى، نفوذى آرتدى. هر طرفدن عرب قبیلەلری آنى تهنئه اچون کیلیدیلر. واوزلرینە اوغللرن امیر نصب ایتوون اوتندیلر.

بونڭ اوزرە حارث، «حجر» نى آس دوغظقان قبیلەلرینە «شر حبیل» نى بکر بن وائل قبیلەلرینە «معدى کرب» نى قیس عیلان و بونلرغە کورشى قبیلەلرگە «سلمة» نى نمر بن قاسط و تغلب قبیلەلرینە امیر تعیین ایتدى. قباد وفات ایتوب انوشیروان عجم تختینە او طورغاچ، منذر بن ماء السماء نى یاڭادان اورنینه قايتاردی. حارث عائلەسى و ماللری برلە قاچارغە مجبور بولدى. منذر، حارث نڭ آرتندن قودرتوب ماللرن مصادره فیلدردی. اوزى قاچوب قوتلمسەدە «بنى کلاب» بیرندە اوتردی، حارث دن صوڭ اوغلری شرحبیل برلە سلمە منذر نڭ اغقالی و قوتورتوی برلە برىسى برلە محار بە ایتوب ملکلرندن یازدیلر. حجر فوق العادە مستبد بولدیغندن خلقى طرفندن اوتردی. معدى کرب کنه بر مقدار حکومت سورە آلدی. اسلامیت کیلگانده کنده دولتى بتونلەى منقرض دیرلک ایدی. اول وقت تورلى بیرلردە یالڭز واق واق امارتلرگە قالغان ایدی. بونڭ مشهورلری: دومة الجندل، نجران، غمردى کنده امارتلری. بونلر هر قابوسى مستقل ایدیلر. اسلامیت کیلگچ بونلر برهم برهم آنڭ نفوذینە کردیلر.

ایشته عربستانده تاسیس ایتلگان حکومتلر اوشبورلردن عبارتدر

فقط بونلردن « كندة »، حكومت اطلاقينه صالح توگلدن. كنده حكومتنك
هيچ بر عمران ومدنيت اثرى يوق، حكمدارلار ينىڭ دە باشقه عرب
شيخلارندن آيرمالرى يالگنر اسمەگنە ايدى.

بوندىن باشقه عرب قبيلهلرى باشقه كوچە قوملار كېك شيخاقى بىرلە
ادارە قىلغىلار، آرا لىندە شجاعت، كرم ومكارم اخلاق بىرلە شهرت
طابقان ذاتلار بولغىرغە رياست ايتەلەر، آنلارنىڭ سوزلارندن چىقىلار، آنلارنىڭ
تحت قوماندەسىندە محاربە ايتەلەر، آرا لىندەغى نزاع وخصومتلارنى آنلاردن
فصل ايتىدەرلەر ايدى. عربستاننىڭ ايكى مشهور وايتىڭ معتبر قبيلهلردن
بولغان « قريش » دە اوشبوجەلدىن شيخاقى بىرلە ادارە قىلغىلەر ايدى. قريش
شيخلار ينىڭ ايكى مشهورى « قصى بن كلاب » در.

قصى عقللى، طوغرى فېكرلى، داھى بىر ذات ايدى. بو ذات
اوزىنىڭ داھىلىكى واقتىدارى سايەسىندە بو وقتقە قدر خزاغە، عربلارنى
بولغان كعبە اللەنىڭ سىدانتىنى اوزىنە آلوغە موفىق بولدى. بوندىن صوڭ
قصىنىڭ قريش آراسىندە نفوذى آرتدى. آنىڭ فېكرى بىرلە تېرىكلەنە
وهر اشدە آڭاردن كېڭاش طلب ايتەلورغان بولدىلار. قصى، مەكە
تېرەسىندە بولغان قريش ارولغىلارنى مەكەگە اورونلاشدرغە اجتھاد ايتدى،
آنلارغە يېرلار كېسىوب بېردى. بو طريقە قريشنى بىر قدر مدنيتكە
سوق ايتدى. كعبە اللەنى زيارت اېچون كېلگەن فقير حاجىلارنى آشاتو
اچرو اېچون قريشكە خراج قويدى. بو وجەلە باشقه عرب قبيلهلرى
آراسىندە شەرتى جايلدى. قريش عربلارنىڭ مەھم اشدە مشاورە ايتولار
يالگنر قصى اويندە بولا، صوغش فلاغىن دە يالگنر قصى تېگە ايدى.
الحاصل قريش دە بولغان سقايت، رفاقت، حجابت، ندوۋە لواء كېك بېوك
وظيفەلەر بارسى دە قصى قولندە ايدى.

قصىدىن صوڭ قريش شيخلار ينىڭ ايكى مشهورى عبدالمطلب بن
هاشم در. عبدالمطلب آلتەمش سەنە قدر مەكەدە رياست ايتدى. مشهور
فيل واقەسى عبدالمطلب زمانىدە بولوب آننىڭ عرب آراسىندە شان

وشهر تينڭ آرتو وېنه سبب بولدى. يەنە امراسىندىن «سيف بن ذى بزن»
 حبشە لىلەردىن يەنە قايىتاروب آغاچ تېرىك اېچون بارغان وفود (دېپوتاتسىيە)
 اچىندە عبدالمطلب دە بولامشدر. عبدالمطلب نڭ اون اوغلى و آلتى قزى عبدالمطلب
 بار ايدى. اوغللارندىن بىرى دە ترجمە حالن يازمقە بولدىقمز محمد (ص) نڭ
 آتاسى عبدالله در.

قریش بېك بوقبىلە بولوب رسول الله كىلگەندە اون ايكى نسلدىن
 (بطندىن) عبارت ايدى بنى عبدمناف، بنى عبدالدار، بنى اسد بن
 عبدالعزى، بنى زھره بن كلاب، بنى مخزوم بن يقظە بن مرە، بنى تەيم
 بن مرە، بنى عدى بن كعب، بنى سەھم بن عەروە، بنى عامر بن لؤى،
 بنى حارث بن فەر، بنى محارب بن فەر، بنى جەھ بن عەروە. مەككە
 بطنلردىن مەككە اچنەك طورغانلارغە «قریش البطاح»، مەككە تېرەسەندە طورغانلارغە
 «قریش الطواھر» دىيىلور.

ادبيات.

مقاللار. خطبەلەر. شعرلار.

عربلەر جاھىلى مىللەلر آراسىنە ادبىياتچە ايكى باي مىللەلردىنەر. بونلار نڭ
 ادبىياتلارنىڭ بايلىقىنە بىرچى باعث نرسە تىللارنىڭ بايلىقىدر. عرب تىلىنىڭ
 بايلىقى حقىندە سوز سويلەرگەدە حاجت يوق. عرب تىلىندە بىر نرسەگە
 ئەللە نى قدر اسملار نڭ بولوى بوتلىنڭ بايلىقىنە ايكى بىرچى شاھىددر. عرب تىلىنىڭ
 اونار، يىكرمىشەر، اوطوزار اسملى نرسەلەر كوب بولغان كېك، يوزەر
 اسمگە مالك بولغان نرسەلەردە بايىق بار. مترادفاتنىڭ ھەر تىلدە بولوى
 معاوم. فقط عرب تىلى بو خصوصە بىتون تىلگە فائىددر.

جاھىلىت عصرىندە عرب ادبىياتى تەدوين قىلىنماغان ايدى. چۈنكى
 عربلەر امى بىر قوم بولوب اوقۇ يازودىن محروم ايدىلەر. آنلەردە اوقۇ
 يازو بىلگەن كىشىلەر بولسەدە، بارماق بىرلەگەنە صانارلق بىك آزايدىلەر.
 عرب ادبىياتى آوزدىن آوزغە كوچرلوب كىلگەن شعرلەر، مقاللار (مىللەر)
 وخطبەلەردىن عبارتدر.

مثللر عرب ادبیاتینک مهم بر قسمن تشکیل ایتهلر. عربلر خطبه و شعرلرینه حکمتلی مقاللر قاتشدروب آڭا آیرم بر ماتورلق بیرهلر. آنلرنڭ خطبه و شعرلری مقاللردن خالی بولماغان کبک، گل مثلدن ترکیب قیلنغان قصیدهلرینه باردر. هر قومده امثال بولسهده عربلر بوخصوصده باشقه قومگه اوستوندر. آنلرده باشقه قوملردن موروث حکمتلی مقاللر بولغان کبک، اوزلرینه مخصوص واقعهلرگه مبنی مقاللرده بیک کوبدر. مقال عربلرده ایکی تورلیدر. برسی «الجار قبل الدار»، «الخطا زاد العجول»، «العتاب قبل العقاب»، «الحرب خدعة» کبک حکمتلی مقاللردر، که بوندی مقاللر بتون قوملر آراسنده مشترک بولوب برسی برسندن نقل ایتمکلردر. ایکنچیسى عربلرنڭ اوز آرالرنده بولغان بعض واقعهلرگه مبنی مقاللردر، که بوندی مقاللر عربلرنڭ اوزلرینه مخصوصدر. «رجع جفّ حنین»، «الصيف ضيعت اللبن»، «بلغ السبيل الزبي» کبک حوادثکه مبنی مقاللر جاهلی عربلرنڭ سوزلرنده و شعرلرنده بیک کوبدر. اسلامیت کیلوب عربلر مدنیت بولیمه کرگاچ، علوم و معارفلرن تدوین قیلا باشلادیلر. شول وقت مقاللرگه مخصوص کتابلرده یازدیلر. مذکور کتابردن بیک کوبیسى ضائع بولسهده حاضرگه قدر فالغانلریک باردر. حاضرگی کونده امثال کتابلرندن ایڭ مهم وایڭ مشهورلری المستقصی للنخشری برله مجمع الامثال للمیدانی در «المستقصی» نڭ مطبوع نسخهسى یوق. یازما نسخهلری مصر و استانبول کتبخانهلرنک و اوروپا کتبخانهلرنک باردر. «مجمع الامثال» بر نیچه مرتبه طبع قیلنمشدر.

عربلر حسب و نسبلی برله افتخار ایته طورغان، بر برسی برله هر وقت نزاع و محاربهلرده بولا طورغان بر قوم بولدیقلرنندن بونلرده خطابت فوق العاده میدان آلمش و آرالرنده اوزلرنندن اوت چهچه طورغان غایت بلیغ خطیبلر یتشمشدر. مذکور خطیبلر اوزلرینڭ نسبلی برله افتخار ایتهلر، باشقه قبیللر آراسنک اوزلرینڭ شرف و حیثیتلرن صاقلیلر، آڭاردن مدافعه ایتهلر، محاربهلرده اوزلرینه پارتیهلر (احزاب)

جیهلر ایدی. شونڭ ایچون ده عربلر آراسنڭ خطیبلرنڭ قدری غایت زور ایدی. آنلر بالالرن یاشدن اوك خطابتنگه اوگره تهلر ایدی. عربلرده هر قبیله نڭ اوزینه مخصوص بر، یا بر نیچه خطیبلری بولا ایدی. عرب خطیبلری اوز آرالرنڭ بولغان مفاخرهلر، نزاع وخصاصهلرده، محاربهلرده بیک زور رول اویناغان کبک تورلی خصوصلرده عجم پادشاهلرینه، خبره، غسان حکمدارلرینه و یمن امراسینه دیپوتاتسیه بولوب ده بارالر ایدی. یمن امراسندن «سیف بن ذی یزن» حبشه لیلردن یمن نی استردادایتکچ، تبریک ایچون قریش عربلرنڭ آڭباروی مشهوردر. مذکور دیپوتاتسیه ده غی خطیبلر اچنده عبدالمطلب ده بار ایدی.

کسری انوشروان نڭ استهوی برله اکثم بن صیفی، حاجب بن زراره، حارث بن ظالم، قیس بن مسعود و باشقه بر نیچه عرب خطیبلرنڭ کسری غه باروب، آلدنده بلیغ خطبهلر القاء ایتدیکلری ادبیات کتابلرنده مذکوردر.

عرب خطیبلری خطبه سویلگانه باشلرینه چالما کییهلر، قوللرینه کچکنه طایاق طوتار، بیرگه جهیه (قوس) برله طایانالر، سوز آراسنڭ اورونی برله طایاقلرن سلیکهلر ایدی. خطیبلر خطبهلرن عمومیتله آیاق اوره سویلیلر ایدی. قای بر وقت دویه اوستنده ده سویلهدرلر ایدی.

مشهور
خطیبلر

جاهلیت عصرنده غی خطیبلرنڭ ایڭ مشهورلری «قس بن ساعده الایادی» «سحبان وائل الباهلی» زهیر بن جناب، مرثد الحیر، اکثم بن صیفی، ذوالاصبع العدوانی و عرو بن کلثومدر. بوندن باشقه ده مشهور خطیبلر کوبدر. مذکور خطیبلردن قس بن ساعده ایڭ مشهوریدر. قس بن ساعده نڭ عکاظده دویه اوستنڭ بولغان حالده خطبه القا ایتکان چاغنده، بعثندن اوك رسول الله نڭ حاضر بولوی یوقاروده سویلنمش ایدی. سحبان وائل ده ایڭ بیوک خطیبلردن بولوب سوزگه اوصطالق و بلاغنده ضرب مثل قیلنه ایدی. سحبان خطبه سویلرگه کرشسه تیرلهب

بته، هيچ بر سوزنی کیری قایتارمی، اصلا طوقتامی، سوزن بترمی هیچ اوطورمی ایدی. سبحان اسلامیتنی قبول ایتدی. ۵۴ سنه هجریده وفات ایتدی. ذوالاصبع برله اکثم بن صیفی ده بیوک خطیباردن ایدیلر. آنلر خطیب بولو اوستینه حکیم (فیلسوف) ده ایدیلر. عمرو بن کلثوم هم بیوک خطیب هم بیوک شاعر ایدی. جاهلی خطبه لرنڭ اوزلرینه مخصوص کتابلر تدوین قیلنغان کبک، البیان والتبیین، العقد الفرید، الاغانی کبک ادبیات کتابلرنده بیک کوبسی مذکوردر.

شعر، عرب ادبیاتینڭ ایڭ مهم قسمی تشکیل ایتهدر. عربلر شعر بابنده فوق العاده ترقی ایتکانلر ایدی. آنلرنڭ تللرینڭ بایلغی، مجاز، استعاره وکنایه لرنڭ کوبلگنی بونلرنڭ شاعریتلرینه کوب مساعده سی باردی. عربلر ده شاعرلر شول قدر کوب ایدی، که بو خصوصده آنلر بتون ملتیرگه اوستونلردی. عربلر اسلامیتدن الوکگی کوته رلشلرنڭ (نهضه) گنه باشقه قومارده بر نیچه عصرده سویله نمگان شعرلرنی سویله مشلردی. جاهلی یونان اشعارینڭ قسم اعظمی تشکیل ایتکان «هومیروس» نڭ «الیاذه» سی برله «اودیه سی» ۳۰۰۰۰ بیتدن آرتق توکلدر. شولایوق هندلرنڭ «مهابهاراته» لری ۲۰۰۰۰ بیت «رامایانه» لری ۴۸۰۰۰ بیتدر. حالبوکه جاهلی عربلرنڭ (عصر جاهلی مدتی ۱۵۰ سنه لر حساب قیلنهدر). شعرلری بوکا قیاس ایتمه سلیک درجه ده کوبدر. جاهلی عربلرنڭ شعرلری بیت برله حساب ایتلمی، قصیده لر برله حساب ایتلهدر. حماسه صاحبی «ابو تمام» نڭ جاهلی شعرلردن ۱۴۰۰۰ ار جوزه، «حماد الراویه» نڭ ۲۷۰۰۰ قصیده، «اصمعی» نڭ ۱۶۰۰۰ ار جوزه، «ابوضمزم» نڭ یالکثر «عمرو» اسمنده گنه یوز شاعرنڭ شعرلرن حفظ ایتدیکی روایت ایتلهدر. بونده بر قدر مبالغه بولسه بولور. شولایده بو، جاهلی عربلر ده شعرنڭ فوق العاده کوبلگن کورسه ته در (۱).

جاهلی عربلرنڭ شعرلری کو برهك فخر، حماست، تشبیب، مدیح (رثاده شوڭا کره) هجادن عبارت بولا ایدی. آنلر اوز قبیلهلرن، شیخ ورئیسلرن، فارسلرن ماقیتیلر، اوزلرینڭ نسب حسبیلری، آنا بابالرینڭ قیلغان اشلری برله افتخار ایتهلر، شعرلرنده اوزلرینڭ شجاعتلرن سویلیتلر، اوزلرینه دشمن قبیلهلرنی هجو قیلالار، خاتون قزلرنڭ حسن و جماللرن توصیف قیلالار ایدی. فقط تشبیب جاهلی شاعرلرده بیک آز ایدی. جاهلی شاعرلرنڭ مرثیهلری ومدحیلری اوز قبیلهلرینه اوز یاقنلرینه مخصوص بولا ایدی؛ اسلامی ومولد شاعرلر کبک بوله کار آلو ایچون ماقتاوئر جاهلی شاعرلرده یوق درجه سنده آز ایدی. مع هذا اعشى، نابغة الدبیانی، مَنْخَلُ الْمَشْكُورِ حَظِيئَةٌ كَبْكُ شَعْرِنِي تِجَارَتِ انخاذا ایتسکان کشیلرده یوق توگلدی.

عربلرده شاعرنڭ قدری فوق العاده زور ایدی. چونکه شاعر آنلرنڭ عرض وناموسلرن مدافعه قیلا، آنلرنڭ باشقه قبیلهلر آراسنڭ شرف و حیثیتلرن صاقلی، شهرتلرن آرتدرا ایدی. الحاصل شاعر قبیلهنڭ لسان حالی منزله سنده ایدی. شونڭ ایچون ده عربلر شاعرلرینی احترام ایتهلر، اوز آرالرنده برهر شاعر نبوغ قیلسه مجلسلر یاصاب شادلانشار، ایکنچی قبیلهلر کیلوب آنی تبریک قیلالار ایدی.

عربلر، طبیعت شعریه صاعبی، حساس، وشعورلی بر قوم بولد یقلرندن آنلرغه شعر فوق العاده نق تأثیر ایته ایدی. بیوک شاعرلر برهر قبیلهنی یاخود برهر کشینی مدح قیلسهلر اول قبیله یاخود اول کشی کونهلر، ذم قیلسهلر توشه ایدیلر. شونڭ ایچون ده عربلر ممکن قدر شاعرلرنڭ هجو مینه اله کما سکه طریشهلر، بالعکس تورلی یوللر برله آنلردن اوزلرن مدح قیلدررغه طریشهلر ایدی. عربلرگه ایڭ نق تأثیر ایتسکان شعرلر اعشى، نابغة، امرؤ القیس وزهیرنڭ شعرلری ایدی. اعشى سوق عکاظ کبک برهر بیرگه باررغه چقسه یولک

تصادف ایتە تورغان قبیلهلرنڭ زهرەلری اوچا ایدی. اوزلرن آڭاردن ماقئاتو، بىگړه کده درستی آنڭ هجوندن قوتلو ایچون بولده طوغری کیلگان قبیلهلر آنی ألوب کروب، دویه صویوب حرمت ایتهلر ایدی.

اعشى نڭ، «مَحَلَّق» اسمنده فقیر بر عربنی سوق عکاظده مدح قیلوب بر قصیده ئه یتوی ایچون گنه، محلق نڭ کیهوگه چغا آلمی باتقان سیکز قزینڭ بر یل اچنده کیهوگه چغوب بتولری، شعرنڭ عربلرگه نی درجه تأثیر ایتوون آچق کورسه تهر. عربلرنڭ شعرغه نی درجه اهمیت بیروارینی و آنلرغه شعرنڭ تأثیر ایتوینی بعض گوزهل قصیدلرنی آلتون صوی برله یازوب «کعبه» گه آصوب قوبولری ایڭ زور شاهددر.

کعبه گه آصلغان قصیدهلر یدی بولوب اییهلری امرؤ القیس، زهیر بن ابی سلمی، طرفة بن العبد، لبید، عنتره، عمرو بن کلثوم، حارث ابن حلزهدر (۱) مذکور قصیدهلرغه کعبه گه آصلغانلغی ایچون معلقات، آلتون برله یازلغانلغی ایچون مذہبات دییلور. جاهلی شاعرلرنڭ ایڭ آلداغیلری معلقات صاحبلری بولوب بونلر اچنده ده ایڭ مقتدر و ایڭ بیوکاری امرؤ القیس، النابضة الذبیانی وزهیر بن ابی سلمی در.

امرؤ القیس عرب شاعرلرینڭ امامی ایدی. آنڭ شعرلری بلاغتیه نمونه در. تشبیه، استعاره لرده امرؤ القیس ید طولی صاحبی ایدی. اول، کوبره ک آت ودویه سن وصف برله، خاتون قزلرنڭ حسن و جماللرن توصیف برله ممتازدر. آنڭ خلق تسلنده امثال اورنینه یورتلگان شعرلری ده آز توگل. آنڭ ایڭ گوزهل قصیده سی، «فقا نیک من ذکرى حبيب ومنزل» مصراعی برله باشلانغان معلقه سیدر. امرؤ القیس فوق العاده حر، هیچ کمدن قورقمی و اویالمی. شونڭ ایچون شعرلرنڭ

مشهور
شاعرلر

(۱) بو، زوزنی فکریدر. ابن خلدون حارث برله عمرو بن کلثومنی اصحاب معلقاندن صانامی، آنلر اورنینه النابضة الذبیانی برله اعشى نی قویادر. جهمره صاحبی ابوزید ایسه نابضة واعشى لرنی کرتوب، حارث بن حلزونی توشروب اصحاب معلقاتنی سیکز صانیدر.

قزارلا طورغان اورنلاریده یوق نوگل. امرؤ القیس ۵۶. سنه لرنده وفات ایتمشدر.

النابعة الذبیانی ده امرؤ القیس درجه سنده گی شاعرلردندر. حتی بیک کوب کشیلر آنی امرؤ القیس قهده تفضیل ایتهلر. نابغة نك کوبرهك شعرلری مدحلردن عبارتندر. اول، حیره حکمداری «النعمان بن المنذر» نك مقر بلرندن ایدی. آنی ماقتاب بیک زور بایلق جیدی. آلتون کموش صاونلرده غنه آشی طورغان بولدی. نابغة اوز عصرینك شاعرلری آراسنده فوق العاده محترم ایدی. سوق عکاظغه بارسه آشا چاتر تگوب بیرهلر وشونده آنی حه کهم (حکم) قیلوب شاعرلر شعرلر سوبیللر ایدی. بوندی درجه جاهلی شاعرلردن هیچ کمگه میسر بولمادی. نابغة حقیقتاً بیوک شاعر ایدی. اگر اول پادشاهلرنی مدح قیلوب شعرنی تجارت اتخاذ ایتکان بولماسه ایدی، آنی علی الاطلاق اشعر شعراء دیورلر ایدی. نابغة نك ایك مشهور قصیده لری نعمان نك خاتونی متجّده^۱ نی وصف قیلغان قصیده سی برله «عوجواخیوا لنعم دمنة الدار ماذا تحيون من نوى واحجار» بیتى برله باشلانغان معلقه سیدر. نابغة برله نعمان آراسنده بولغان ماجرالر مشهور بولغانلقدن ذکرگه حاجت یوقدر.

زهیر بن ابی سلمی شاعر بولودن ده بیگرهك حکیم (فیلسوف) ایدی. آنی باشقه شاعرلردن آرتق کوروب نابغة لر صرهمینه قویولری شول حکمی سوزینه مفتون بولغانلقدندر. یوقسه شاعرلک بابنده زهیر تیگی ایکاودن البته توبه ن ایدی. زهیر عالیجناب، متقی، حلیم بر ذات ایدی. آنك کوبرهك شعرى «هریم بن سنان» نی مدحن عبارتندر. ایك مشهور قصیده سی معلقه سیدر. زهیر موحد وبعثکه مؤمن ایدی. اسلامینکه ایرشمی وفات ایتدی. بونلردن قالا جاهلی شاعرلر نك ایك بیوک لری اعشى، عنتره، طرفة ولبیددر.

اعشى نك گوزەل اوزون قصيدهلرى كوبر . شونك ايچون آنى
بتون شاعرلارگه تقديم اينوچيلردە بار . اعشى نك شعرى خلقغه غايەت
تأثير ايتە ايدى . آنك بر قصيده برله «مخلق» نك قزلرن كيه وگه چغاروب
بترگانلىكى يوقارودە سويلەنگان ايدى . اعشى بولە كىگە نائل بولو
ايچون رسول اللهنى دە مدح ايدوب بر قصيدە ترتيب ايتىكان ايدى .
فقط ابو سفیان مونی بىلگىچ ، اسلاميتكە كىلووندىن قورقوب يوز دويه
بيروب «اعشى» نى قايتاروب يبارمشدر . اعشى نك ايك مشهور قصيدەسى :

ما بكاء الكبير بالاطلال وسؤالى وما ترد سؤالى
بىتى برله باشلانغان معلقەسىدر .

لييد فارس ، شريف ويومارت بر ذات ايدى . اوزون عمر سوردى .
اسلاميتكە ايرشدى وقبول ايتدى . فقط اسلاميتنى قبول ايتىكاچ زهدگە
يىرلىگان شعر سويلەمگان ديلر .

معلقە صاحبلرى صوكنده ايك مشهور شاعرلر المهلهل بن ربيعة

أَمِيَّةُ بْنُ أَبِي الصَّلْتِ، حَاتِمُ الطَّائِي، زَيْدُ الْحَيْلِ، عَلْقَمَةُ الْفَجَلِ، قُتَيْبُ بْنُ
سَاعِدَةَ، وَرَقَةُ بْنُ نَوْفَلٍ، الشَّنْفَرِيُّ، (لَامِيَةُ الْعَرَبِ صَاحِبِي) تَابُطُ شَوَّاءَ،
عُرْوَةُ الْوَرْدِ، سَمُوْعُ بْنُ عَادِيَاءَ، حَسَّانُ بْنُ ثَابِتٍ، الْخَنَسَاءُ، الْحُطَيْئَةُ، عَبْدِ اللَّهِ بْنُ
الزُّبَيْرِ، النَّابِغَةُ الْجَعْدِي، أَوْسُ بْنُ حَجْرٍ، الْمُتَمَلِّسُ، الْمَنْخَلُ الْيَشْكُرِي،
كَعْبُ بْنُ زُهَيْرٍ .

خلاصه عربلر فوق العاده سوزگه اوستا ، فصاحت و بلاغت نك
ايك يوقارو درجه سنده گى قوم ايديلر . آنلرنك بتونيسى خطيب ، بتونيسى
شاعر ايدى ديسهك آرتق مبالغه ايتىكان بولمايز . عربلردە ادبيات نك
ترقيسى بىگىرە كده بعثت آلندىن بولدى . يوقارودە ذكر ايتلىگان
مشهور خطيب وشاعرلردە ، شول بعثتىن الوك بر يارم عصر مدت
اچندە چقغان كشيلىردر . رسول الله نك رسالتينه دليل اولارهق باشقه پيغمبرلارگە
يىرلىگان كيك معجزات كونيە يىرلەمىچە ، قرآن كريم برله اكتفاء قىلىنوى

وشونڭ بىرلە تەجدى قىلوغە رسول اللەڭ مامور بولوى عربلار دە قىصاحت
وبلاغت ترقى ايتىدىكى اچوندر.

علوم و معارف.

انساب. تاريخ. طب. فلك. كهانت. فراست. قياضت.

جاهليت عصرىندە عربلار دە حاضرگى كونده گى معناسى بىرلە علوم انساب
ومعارف اطلاقىنە صالح نرسەلر يوق ايدى. شولاي دە اوز زمانلرىنە
كورە بعض علوم و معارفلىرىدە يوق توگل ايدى. مثلاً: عربلر انساب
علمىن بىك ياخشى بلر ايدى. آنلر اوزلرىڭ نىسبلىرىنە بىك رعایت
قىلغانلىقتىن، نىسبلىرىنە ئىمكان قدر چىتلىرىنى قاتشىدۇر ماسقە طرىشىدىقلىرىدىن
باشقە جاهلى قوملر كىك علم انسابكە اهمىت بىرەلر ايدى. عربلار دە
نسب آلنى درجە ياخود آلنى طبقەدن عبارتدر: شعب، قبیلە، عمارە،
بطن، فخذ، فصيلة. شعب ايك يراق نىسبدر. عدنان، قحطان كىك.
شعبدن تفرع ايتىكانلرى قبیلە دىيىلور. ربيقة، مضر كىك قبیلەدن
تفرع ايتىكانلرگە عمارە، آندن تفرع ايتىكانلرگە بطن، آندن صوڭ
فخذ، ايك صوڭقى فـرـعگە فصیلە دىيىلور. عربلار دە علم انسابكە آشنا
كشىلر بىك كوب ايدى. حتى هر قبیلەدە بر يا بر نيچه «نسابه»لر
بولا ايدى. عربلرڭ ايك مشهور نسابهلىرى دغفل السدوسى، عهیر
ابو ضمزم، ابن لسان الحمرة (ورقاء الاشعر) در. بوناردن ايك مشهورى
دغفل بولوب عربلر «فلان انسب من دغفل» دىه آڭ ایلە ضرب مثل
قىلر ايدى. و رقاء الاشعر هم خطیب هم نسابه ايدى. ابوبكر الصديقڭ دە
نسب علمىندە ید طولاسى بار ايدى.

عربلار دە تاريخ آنا بابادىن آوزدىن آوزغە كوچرلوب كىلگان تاريخ
متفرق خبر وقصەلردىن عبارتدر. عربلر قوۋ حافظەلى بر قوم بولغانلىقتىن

آنا بابالرينڭ بىك كوپ واقعهلارن حفظ ايتوب تلدىن تلىگه يوروتتەلر
ايدى. بونلارنڭ شعرلرى دە بىك كوپ وقائع تارىخىيە نى مشتمىلەر. مثلاً:
ايام العرب دىيە مشهور عربلارنڭ محاربهلرى، اصحاب فيل قصەسى،
كعبە تارىخى، اصنام حەتەلغى حكايلەر، عمرو بن لُحى قصەسى، ذوزن نڭ
حبشەلىلەر بىرلە محاربهسى، ذونواس نڭ واقعهلرى، اصحاب اخدود
قصەسى، قصى بن كلاب نڭ تارىخى، حلف المطيبين وحلف الفضول
قصەلرى، حرب الفجار وبونڭ قىيلىندىن اسلامىتىدىن سوڭ عرب مؤرخلرى
طرفىدىن تىدوين تەختنە آلتىغان تارىخى واقعهلەر شول جاھلى عربلاردىن
اوزدىن آوزغە كوچرلۇپ كىلگەن مەلۇمات تارىخىيەدىن عبارتتەر.

عربلەردە آورو نى ايكى تورلى يول بىرلە دوالىلەر ايدى. بىرسى
بوتىلەر، اوشكرو توكرولەر، كعبە ياخود صنمىلەر حضورندە دعالر قىلو،
قربانلەر چالو بىرلە دوالاو ايدى. بويولنى كوبرەك كاھنلەر اختيار ايتە
ايدى. ايكىنچىسى حقيقى علاج يولى ايدى، كەبۇدە تورلى اولەنلەر بىرلە
ياخود بعض اچمىلەر (بال كىك) بىرلە دوالاودىن عبارتتەر. عربلارنڭ
اچ آورولرىدە بىگرەك اعتماد ايتىكان دوالارى بال ايدى. امراض جراحىيەدە
اعتماد ايتىكان نوسەلرى كى (تيمر فزدروب باصو) ايدى. عربلەر بىك
كوپ آورولرىنى حجامت (قان آلدرو) واسطەسى بىرلەدە دوالىلەر
ايدى. عربلارنڭ اوزمانلرىنە كورە طب علمىدىن بايىطافغىنە مەلۇماتلرى
بار ايدى. آلەردە اوزلرىنە كورە شەرت طابقان زور دوقتورلرى دە
باردەر. بونلارنڭ ايكى مشهورلرى ابن حذيم، حارث بن كلدة، نضر
ابن الحارث بن كلدةدر. حارث بن كلدة طب علمىن ايراندە اوگرەنمىش
وآندە بىر قدر طبىيلىق ايتىمىش ايدى. سوڭرە طائفى كە فايتوب دوقتورلرى
قىلدى وزور شەرت قازاندى. رسول الله (ص) آورولرىنى حارث بن
كلدةگە كورنو بىرلە توصىيە ايتە طورغان ايدى. مەكەدە وقت سعد بن
ابى وقاص آورغاندە رسول الله نڭ قوشوى بويىنچە حارثنى كىتورتوب
آڭاردىن دوالاندىغى روايت ايتلەدر. حارث بن كلدة نڭ كىسرى

انوشروان برله طب حقنده بولغان اوزون محاوره سی وکسری ناک آنک سوزلرن تحسین قیلوی مشهوردر. حارث امراض باطنیه متخصصی ایدی. اول معاویه زماننه قدر خیات سوردی. نصر بن الحارث ده مشهور طبیبلردندر. اول طبقه باشقه فلسفه برله ده چوالا ایدی. نصر، رسول الله ناک زور دشمنلارندن بولوب، آنک حقنده کوب افترا لرده بولندی. اول بدر محاربه سنده اسیر آلنوب، فلچدن کیچرلدی.

ابن حذیمه عربلرنک ایگ مشهور دوقتورلردن ایدی. اول امراض جراحیه ده اختصاصی ایدی. جاهلی عربلرنک شعرلرنده آنی مدح ایتو کوبدر. عربلرنک بیطارلقندن ده یاخشوق معلوماتلری بار ایدی. آنلرده «العاص بن وائل» کبک مشهور بیطار (ژیبتیرینار) لرده بار ایدی. بوندن باشقه عربلرده کهانن، عرافن، فراست، قیافت آنالغان کهانن علملر بار ایدی. کهانن کیله چکده گی اشلرنک وفوعسندن الوک خبر بیرودر. مذکور علم عربلرگه کلدانیلردن کرسه کیرهک. عربلر کاهنلرده هر فرسه نی بلو و آنلرده هر نرسه گه اقتدار بارلغن اعتقاد ایتهلر، هر خصوصک آنلرغه مراجعت قیلار، آورولون قاراتالر، توشلرن یوراتالر، مستقبللری حقنده آنلردن معلومات سوریلر، خصوصتیلرن آنلردن حل قیلدرلر ایدی. مشهور صنملرنک سادنلری ده (خادملری) کهانن برله اشتغال ایتهلر ایدی. کهانن برله بیگروهک خاتونلر اشتغال ایتهلر ایدی. عربلرده سلمی الهمدانیه، فاطمة الخثعمیه، زرقاء الیمامه کبک مشهور کاهنه (کورهزه خاتون) لر باردر.

قیافت آیاق از لرندن اصحابنه استدلال ایتمکدر. عربلر از برله قیافت قاچقان کشیلرنی، یوغالغان حیوانلرنی باروب طابا ایدیلر. آنلر بو خصوصده شول قدر مهارت کسب ایتکاملر ایدی، که قارت برله یاشنی، ایر برله خاتوننی، حتی بکر برله ثیبنی آیاق ازی برله ایرا ایدیلر. فراست انساننک اشکال ظاهریه سندن اخلاقینه استدلال ایتمکدر. عربلر بو خصوصده مهارت صاحبی ایدیلر. بوندن باشقه عربلرنک علوم ریاضیه ده «فلک» دن بایطاق معلوماتلری بار ایدی. آنلر شمس

وقەرلەرڭىڭ منزللەرنىڭ بىلەر، سيارەلەر، بىر جەلرنى، ئوابىدىن دەپىك كۈبىنى بىلەر ايدى.
منازل قەرنى عربلەر ۲۸ گە تەقسىم ايتىشلار ايدى. عربلەر ايسەب
حسابلارن گل آي بىرلە يۈرۈتەر ايدى.

تجارت، صناعت و زراعت.

اورتا عربستان خالقندە تجارت، زراعت و صناعت. عربستاندە مشهور يارمىنكەلەر.

عكاظ يارمىنكەسى. عكاظ نىڭ توحيد لسانغە خدمتى.

عربستان نىڭ اطرافندەغى يەن، حيرە و غسان عربلرى تجارت، صناعت
و زراعتدە اوز زمانلارنىڭ مەرقى ملتەلەرنىڭ بۈسەلەردە، اورتا عربستان
خلقى بۈسۈسۈدە بىك تۈبەن دەر جەدە ايدىلەر. آنلار نىڭ يىرلرى غىر
مەنت بولغانلەردىن زراعت بىرلە اشتغال ايتىملەر، كۈچەلەك حالەك مەيشەت
ايتىدىكلەردىن صناعتكە دەزور احتياج حىس ايتىملەر ايدى. مەھناتلىق و يىشرب
عربلرى كىك باقىچە تەربىيە ايتۈچىلەر، نەجە و يەمەھەربلەرنە اىگەن چەچۈچىلەردە
بولغالى ايدى. تجارت ايسە بۈياكوگە قاراغاندە ياخشىق اۈستۈن ايدى.

عربلرى يەن، شام، حيرە، ايران و حبشە كىك چىتىلەر بىرلە دە علائىق تجارتدە
بولۇنسالر ايدى. تجارت بىرلە بىگەرەك قىش عربلرى اشتغال ايتەلەر
ايدى. آنلار قىش كۈنلەرنە يەن گە جاي كۈنلەرنە شامغە كىر و انلار يىبارەلەر،
اول يىرلەرنىڭ طاولارلر آلۇب قايتۇب اوز يارمىنكەلەرنە ساتالر ايدى. عربلەردە
مخصوص يارمىنكەلەر بار ايدى كە ايكى مشهورلرى عكاظ، مەنە ذوالەجازدر.

تجارت

«عكاظ» طائف بىرلە مەكە آراسندە حەرماقەدىن عبارت بىرىپ
بولۇب، يارمىنكەسى ذوالقەدە باشلىنىپ يىكرىمىسەنە قەدر دوام ايتە
ايدى. آنەن صوڭ عربلەر مەكە گە كىلۇب جە وقتەنە قەدر آنەك سودا بىرلە
مشغول بولالر ايدى. عكاظ عرب يارمىنكەلەرنىڭ ايكى زورىسىدەر. آڭا
عربستان نىڭ ھەر طرفىدىن كىشىلەر كىلە ايدى. حيرە حكەمدارى «نەمان بن
مەنەر» ھەر يىل عكاظغە كىرەن يىبارە ايدى. كىسەرلەرنىڭ بەزىلەرنىڭ دە عكاظغە
طاوار يىباركانلرى رۈايت ايتەلەر. عكاظ سودا اورۇنى بولۇدە بىگەرەك

عكاظ

يارمىنكەسى

ادبیات میدانی ایدی. آڭا هر طرفندن مشهور شاعرلر و خطیبیلر کیلرلر، بربر سینه قارشی شعرلر سویله شهلر، آتا بابالاری، قبیله لرنی، شیخ ورئیسلری برله افتخار ایتهلر ایدی. عرب بلردن ظلم کورگان کشیلر سوق عکاظغه کیلگان عرب بیوکلرینه شکایت ایتهلر، بربر قبیله ده اسیری بولغان کشیلر بیوکلرگه یولقوب اسیرلرن قوتقارتو خصوصنده یاردم سوریلر ایدی. مشهور معلقه لر شول سوق عکاظده انشاد ایتلگاندن صوڭ استعسان یوزندن کعبه گه آصلوب قویلدیلر. مشهور شاعر «نابغة الذبیانی» عکاظغه کیلسه آڭا مخصوص چاتر تگیله، شاعرلر ترتیب قیلغان شعرلرن آڭا انشاد قیلالر، اولده بونلرنی برسن آخرگه تفصیل قیلا ایدی. یارمنکه نڭ باشلی کوبره ک بنو تمیم قبیله سندن بولا ایدی. ذوالمجاز برله مجنده مکه گه یاقن ییرده اولوب زور یارمنکه لردن صانالادر. رسول الله ده مذکور یارمنکه لرگه حاضر بولقالی، رسالت کیلدکن صوڭ یارمنکه لرگه باروب خلقنی دین گه دعوت ایته واوزن حمایه لرنه آلورلن عرب بیوکلرندن اوتنه ایدی.

سأُنشِرَ ان حَیِّتْ لَهُم کَلَامَا یُنشِرُ فی المِجْنَةِ مَعَ عِکَازٍ (۱)

کبک مذکور یارمنکه لرنی قصدر و ب ئه یتلگان شعرلری کوبدر. بویارمنکه لرنک، بیگره کده سوق عکاظ نڭ، توحید لسانگه عرب ادبیات نڭ تر قیسنه کوب خدمتی باردر. بوندن باشقه دومة الجندل، هجر، عمان، مشقر صنعاء، حضر موت، عدن کبک مشهور یارمنکه لری ده بار ایدی.

محمد (ص) بعثتکه قدر.

نسب شریف. عبدالله نڭ وفاتی. محمد (ص) نڭ ولادتی. سوت آناسینه پیریلوی. آمنه نڭ وفاتی. عبدالمطلب نڭ کفالتی. ابوطالب نڭ کفالتی. محمد (ص) نڭ ابوطالب برله شامغه سفری. بحیراغه اوچراو. حرب الفجار. حلف الفضول. خدیجه مالی برله شامغه

(۱) حسان بن ثابت نڭ مکه امشکرلرن هجو قیلغان شعرلرنددر. معناسی: ایسهن بولسه م آنلر حقنده عکاظ و مجنه یارمینکه لرنده تارالاقچ سوزلر سویله رمن.

سفر. نسطورانی کورو. خدیجه گه اویله نو. کعبه نی تعید بعثتکله قدر محمد (ص) ناک
اجمالا حالی.

محمد (ص) ناک آتاسی عبدالله بن عبدالمطلب بن هاشم بن عبدمناف
نسب شریف ابن قصی بن کلاب بن مرة بن کعب بن لؤی بن غالب بن فهر بن مالک
ابن النضر بن کنانة بن خزیمه بن مدرکه بن الیاس بن مضر بن نزار
ابن معد بن عدنان در. آناسی، بنی زهره رؤساندن وهب بن عبدمناف
ابن زهره بن کلاب بن مرة قزی آمنه در. آنا و آنا جهنندن بولغان بابالری
کلاب بن مرة گه باروب قوشیلادر.

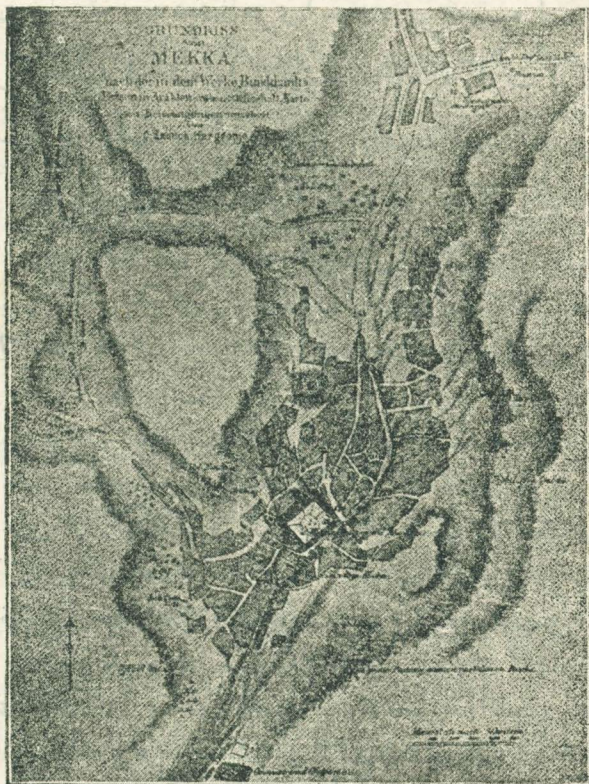
نسب شریف ناک اوشبو قدرسی مؤرخین و محدثین فاشنک متفق علیه بولوب،
بوندن صوگغیسی اختلافلیدر. مع هذا نسب شریف ناک حضرت اسماعیل گه
باروب تره لونده شبهه یوقدر. نسب شریفده مذکور ذاتلر ایستهر آتا،
ایستهر آنا جهنندن بولسون یوفار و نسبلی، شریف و سید کسمه لر بولوب،
اوز زمانلرینک بیوکلرندن ایدیله. بتون آنا و بابالری ناک نکاحلری عرب
عادتجه شرعی بولوب، نسبی سفاح کبی ردالتلردن پا کدر.

نسب شریفده مذکور فهر قریش اسمی برله مشهور بولوب، آکاردن
تارالغان عربلر گه قریش عربلری دییورلر.

مکه شیخی عبدالمطلب اوغلی عبدالله بنی زهره رؤساندن وهب
عبدالله ناک وفاتی ابن عبدمناف نام بر ذات ناک آمنه اسمنده قزینه اویل ندرمش اییدی. بو
وقت عبدالله ۱۸ یاشنده اییدی. فقط عبدالله اوزون عمر سوره آلمادی.
تجارت بله شامدن فایتشلی مدینه ده آوروب وفات اییدی و «النابعة
الجمعی» ناک یورطنده دفن قیلندی. بو وقت یاشی تقریباً یکومی بشده
اییدی. (۱) عبدالله ناک وفاتندن صوگ قالغان مالی یالکیز بش دویه
و «ام ایمن» دیه معروف «برکه» اسمنده بر جاریه اییدی.

عبداللہ ناک و فاتندن ایکی آی کیچکاکچ آمنہ ہر ایر بالا وجود کہ کیتردی. ولادت
بوکا کبروک عبداللہ ناک آناسی عبدالمطلب و کبروک طوغمہ لری فوق العادہ
شادلان دیلر، آناک ولادت خبرن کیترو چیگہ ہدیہ لربیر دیلر. حتی ابولہب ناک
سوینچ خبرن کیترگان جاریہ سن آزاد ایتدیکی مرویدر. ایشته اوشبو
بالا بتون بنی بشرگہ سوینچ بولغان صاحب الشریعۃ الاسلامیۃ و خاتم الانبیاء
حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم ایدی.

محمد (ص) نىڭ ولادىتى غەرب آراسىدا غەمەل قىل دىيە مشهور بىلەن رەبىع
الاول نىڭ ئون ئونىدا ئىرتە بىرلە مەكە شەھرىدە ئابو ئالەب يۇرتىدا دۇنياغا كەلگەن.
مىلادى بىلەن ۵۷۱ سەنە ۲۰ ئاپرىلغە توغرى كېلىدۇ (۱).



(شکل ۷) مکہ ناک ایسکی بر خریطہ سی

(۱) اهل سیر ولادتنگ ۱۲ ربیع الاولده بولوی برله قائل بولسه لیدر، مصر منشا
علماسی طرفندن قبول ایتلش محمود پاشا فلسکی ناک فکرینه ایهدر.

محمد (ص) نى ايك اوّل ايمزگان كمسه عى ابو لهب ناك جاريه سى
 ثوبية ايدى (۱). حاضنه سى ده آتاسندن قالغان جاريه سى «ام ايمن»
 ايدى. (۲)

بو وقتلرده مكه عربلرندە بالالارن ايمزو وتر بيهلهو ايچون صحرا
 عربلرينه بيرو عادت ايدى. زير اصحراده بالا طازا وئەرسز بولوب اوسه
 بناء عليه حوادثكه چداملى، قوت و متانت صاحى بولادر. عادتە و جېنچە
 محمدە (ص) صحرا عربلرينه ايمزوگە بيريلورگە قرار بيريلوب، بنى
 سعد قبيله سندن «حليمه بنت ابى ذؤيب» اسمندە بر خاتونغه طابشرلدى.
 حليمه ناك ايرى حارث بن عبد العزى اسمندە بر كيمسه ايدى.

محمد (ص) حليمه قولندە وقت اوشبو عائلەگە كوب بركتلر كيلدىكى
 مرويدر. محمد (ص) حليمه قولندە ۵ نچى ياشينه قدر قالدى. (۳)
 آمنه ناك وفاتى
 آمنه هر سنە ديوراك مدينه گە باروب سوكلو ايرى عبدالله ناك

(۱) ثوبية بوندىن الوك حمزە بن عبد المطلب نى، صوگرە ابو سلمه بن عبد الاسدى
 ايمزگاندىن اوچىسى رضا قرداشلردر. ثوبية مكه دە وقت رسول الله غە كيله و آكاردن
 حرمته نائل بولا ايدى. ابو لهب رسول الله ناك هجرتندىن صوگ بونى آزاد ايتكان ايدى.
 فتح خيبر يلندە مكه دە وفات ايتدى.

(۲) ام ايمن برکه اسمندە حبشەلك بر خاتوندر. رسول الله غە آتاسندن ميراث
 بولوب قالدى. حضرت خديجه گە اويلەنگانندە آنى آزاد ايتدى. ام ايمن الوك عبید
 ابن زيد اسمندە بروگە ایرگەچقى و آكاردن «ايمن» اسملى بالا کيتردى. آندىن صوگ
 رسول الله ناك مولاسى زيد بن حارثەگە باروب آكاردن «اسامه» نى کيتردى. ام ايمن
 عاقلە و فاضلە بر خاتوندر. رسول الله ناك وفاتندىن صوگ فوق العاده فايغرمش، يغلالمش حتى
 تأثيرلى سوزلر برله ابو بکر و عمرلرنى دە يغلالمشدر. رسول الله آنى فوق العاده يارانا
 و احترام ايتە ايدى. آنک طوغروسندە «ام ايمن مينم آنام صوگندە آنام» ديدىكى مرويدر.

(۳) حليمه رسول الله برله ابو سفیان بن الحارث نى دە ايمزدى. شونلقدن بو ايسکو
 رضا قرداشلردر. حليمه ناك عبدالله اسمندە اوغلى ائيسه، جداه (الشيماء) اسمندە قزلارى
 بار ايدى. جداه محمد (ص) نى قاريدر ايدى. محمد (ص) خديجه گە اويلەنگاچ حليمه
 کليوب آكاردن كوب حرمت و هديه لرگە نائل بولدى. فتح مکه دن الوک وفات ايتدى.
 مکه فتح قيلنغاچ حليمه ناك قز قرداشى رسول الله غە كيلوب هديه لر آلدى. سوت آناسينى
 اوليگان ايتشکانده رسول الله ناك کوزلرندن ياشلر آغانلغى مرويدر.

قبرن زیارت ایتە وایربىڭ ياقنلارن (بنى عدى بن نجارى) كوروب
 بر قدر تسلى طابوب فايئا ايدى. محمد (ص) آلتى ىدى ياشكە يتوب
 بر قدر اوڭنى صولنى آيره باشلاغاچ، آتاسىڭ قىبرن زیارت ايتدرو
 و آتاسىڭ ياقنلارن (احوالن) كورسەتو ايچون آمنە، اوغلن دە مدينە گە
 آلوب كىتدى. يانلارندە «ام ايمن» دە بار ايدى. فقط مدينەدن فايئتسلى
 «آبواء» ديگان قريه دە آمنە خستەلنوب وفات ايتدى. هم شونده دفن
 اولندى. محمد (ص) حاضنەسى قولندە مكە گە فايئتدى. آمنە عبد اللە دن
 صوڭ كباوگە چقماغان، عبد اللە دە آمنە دن ألوك اويلەنمگان ايدى. شولاي
 ايتوب محمد (ص) آلتى ىدى ياشلارندە آتا آناسىدن محروم قالدى.

بوندىن صوڭ محمد (ص) باباسى عبد المطلب نڭ تربىەسىنك قالدى. عبد المطلب نڭ كفالتي
 عبد المطلب محمدنى فوق العادە ياراتا، محمد نڭ كىلەچكە بىوك بر ذات
 بولاچغن حس ايتە، شونڭ ايچون دە آنڭ تربىەسنە فوق العادە اعتنا
 قىلا ايدى. بناء عليه محمد، باباسىڭ اويندە يتيملك آچىلغن كورمىچە
 اوسە ايدى. فقط اوزاق اوتمەدى، محمد (ص) سكر ياشكە يتدكە
 عبد المطلب دە وفات ايتدى. عبد المطلب وفات ايتدكە باباسىدن
 آيرىلويىنە تاىغروب محمد (ص) نڭ كوز ياشلارن آغزىدىغى مرويدر.

عبد المطلب دن صوڭ آنڭ وصيتى بويونچە محمد (ص) عبد اللە نڭ ابوطالب نڭ كفالتي
 آنا و آنا بر طوغمەسى أبوطالب تربىەسىندە قالدى. أبوطالب عقللى،
 عالى جناب، شفقت و مرحمتلى بر ذات ايدى. اول بنى هاشم نڭ رئيسى،
 آنڭ اوستىنە بىوك بر شاعر بولغانلقدن مكە خلقى آراسىندە فوق العادە
 محترم و معتبر بر ذات ايدى. اول، طوغمەسىنڭ اوغلن اوز اوغللارندن
 ارتق سويە، آڭا شفقت و مرحمت كوزى بلەن قارى، قولدىن كىلەگان
 قدرلى آنڭ تربىەسنە دقت ايتە ايدى. أبوطالب اوزى فقير، عائلىسى دە
 زور بولغانلقدن محمد، باشقە آق سوياك (اشراف) بالالارى كىك نازك
 تربىە كورە آلەمى ئەرسز اوسە ايدى، محمد وجودچە (گودەچە) طازا
 وصاغلام بولوب اوسكان كىك عقل و فكر چەدە بالالار آراسىندە ممتاز

ایدی. آڭارده برده بالالرده بولا طورغان جولرلرلر کورنمی، اول عادتا الوغلر کبک وفارلی، غایت ادب وانصافی، قناعتلی بولوب اوسه ایدی.

ابوطالب برلر
شامغه سفر

قریش عربلری هر وقت کروان برله مال آلوب شامغه بارالر، آندن شام طاوارلری آلوب قایتوب عربستانغه طاراتالر ایدی. ابوطالب سوداگیر بر کمسه بولد یغندن بیک یش - یش شامغه بارا ایدی. بر وقت مکه کروانی برله ابوطالب شامغه سفر ایتمک بولغانده، محمد باباسندن (عمندن) آیر بلاسی کیلمی بغلاغاچ آنی ده برابر آلوب کیتدی. بو وقت محمد طوفز یاشده بر بالا ایدی (۱) کروان قایتیشلی «بصری» شهری یانبه یتدکده بر صومغه ده عبادت برله مشغول بولغان بحیرا اسمنده بر راهب (ماناخ) قارشولرینه چغوب بولر برله سویله شدی. «کتب



۸ شکل شمالی عربستان راهبی.

مقدسه» نڭ خبرینه کوره شوشی آرالرده عربلردن بر پیغمبر چیغازغه تیوش، سزده بوکا دلالت ایتکن بربر علامت کورنمی؟» دیه کروان خلقتدن صورادی. شول وقت «محمد (ص)» نی کوروب، آنڭ شول کتب مقدسه خبر بیرگان کشی بولاجغن ظن ایتدی. عمی ابوطالب فده آنڭ حقنده توصیه لرده بولندی. فی الواقع رسول الله نڭ بعثتی آلدندن بولندی سوزلر یهود ونصاری علماسی آراسنده هر وقت سویله نه، تیزدن بر رسول نڭ کیلوی کوتیله ایدی.

(۱) ابن الاثیر ۱۳ ج ۲. زادالمعاد صاحبی اوشبو سفر نڭ ۱۲ یاشک بولون سویلر.

۹ یاشده بولون وقیل عبارسی برله آلد. هر حالده بو سفر نڭ ۹ برله ۱۲ آراسنده بولوی قطعیدر.

محمدنڭ ابوطالب برله شامغه سفرى يالغز اوشبو دفعه اولمشدر (۲)
 ابوطالب نڭ محمدنى شامغه آلوب كيتوندىن مقصدى آڭا ايل كورساتوب
 معلومات حاصل ايتدرو، تجارتكه آلشدر و بولمىچە يوقار وده سويلندكچە
 يغلون كوروب قزغانديقى ايچوندىر. بوقسه آنى ايكنچى سفرلرنده ده
 آلوب يورور ايدى. محمدنڭ بحيرانى كوروى يالغز اوشبو دفعه
 اولمشدر (۱) اول وقت محمد آقنى فارادن آبرا آلماي طورغان بر بالا
 بولغانلقدن بحيرا برله كوريشودن هيچ بر نرسه استفاده ايتە آلماي طبعيدىر.

محمد (ص) (۲) يكرمى باشلرنڭ وقت قريش وكنانة عربلرى برله قيس
 قبيلهسى آراسنده محاربه واقع بولدى. «حرب الفجار» ديه مشهور بولغان
 اوشبو محاربه نڭ سببى شويل ايدى: حيره پادشاهى «نعمان بن المنذر»
 قيس الوغلرندن «عروة بن عتبة الرّحّال» ديه معروف بر ذاتنڭ
 حمايه سنده عكاظ يارمينك سنده كروان برله مال يبارمش ايدى. كنانة
 عربلرندن براض بن قيس اسمك برسى فرصت كيتروب عروقة اوتردى.
 كرواننده طالب آلوب كيتدى. عروە نڭ قومى طبعى كنانة عربلرندن
 عروقة نڭ اوچن (ثأرن) طلب ايتە چكندن براض بولنر نڭ هجوملر يە
 قارشو طورسونلر ايچون قومينه واقعه دن خبر بيدردى.

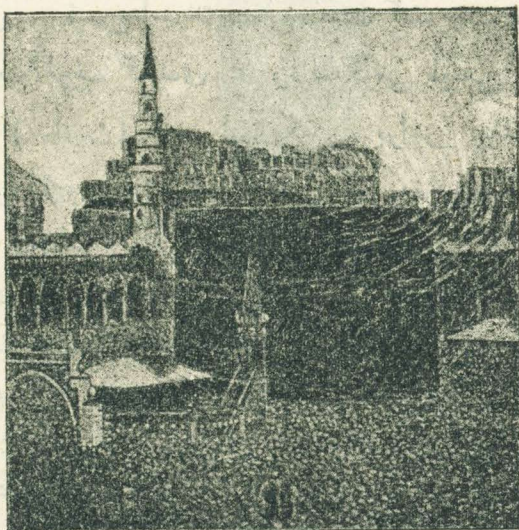
(۲) رفيق بك حضرتلر نڭ بيوك تاريخ عمومى ص ۲۸ ج ۵ «ابوطالب
 بتون سفرلرنده حضرت محمدى ده برابر كتورر، معاملات تجاريه يە تدرىجى بر صورتە
 آلشيدردى» ديگان سوزى بيوك مساهلەر.

(۱) نصارى علماسى (مستشرقلر) اوشبو بحيرانى حضرت محمد (ص) نڭ معلمى
 اولارق تلقى ايتمكه لدر. آنلر، ابوطالب محمدنى هر وقت اوزى برله برابر شامغه
 آلوب بارا ايدى. محمد شول سفرلرنك هر وقت بحيرا برله كوريشە و آڭاردن استفاده
 ايتە ايدى. آڭاردن ثورات وانجیلدن بيك كوب معلوماتلر آلدى. اوزى فوق العاده
 باشلى وزيرك بولديغندن كيرهك بحيرا برله ملاقاتندن وكيرهك متعدد سياحتلرندن بيك
 كوب معلوماتلر آلدى الخ دييورلر. فقط منكور سوزلر تاريخ نراؤسنه صالوب
 قارالدىق هبأ منشور بولوب قالادر.

(۲) بو ابن اسحاق روايتنه كورد: بعضلر «حرب الفجار» رسول الله اون دورت
 ياشك وقت بولدى دييورلر.

قیس قبیلهسى عروۋەنڭ اوتىرىلوندن خبر آلتاچ محاربەگە
 حاضرلەنوب «نخله (۱)» دىگان يىردە كىنانە و قريش قبیلهسى برلە
 اوچراشدیلر. آرادە قاطى محاربە بولوب قريش و كىنانە عربلرى يىڭلوب
 حرمغە كروب صغندیلر. فقط قیس قبیلهسى عروۋەنڭ قانن طلبدن
 واز كچماينچە كیلەچك سنە «عكاظ» موسمىدە ياكادان محاربە ايتەچكەرن
 اعلان قیلوب قايتوب كىندیلر،

بونڭ اوزرە ايكنچى سنە عكاظ موسمىدە ايكى آرادە زور
 محاربە واقع بولدى. قیس قبیلهسنە ياردمگە ثقيف وشول تېرەدە
 بولغان عربلر، قريش و كىنانە عربلرينە احابيش (۲) قوشلدىلر.
 قريش و كىنانە عربلرينڭ باش قوماندانى مشهور عرب بن أمية بولوب
 هر بطنڭ اوزىنە مخصوص قوماندانلرى بولنور ایدی. مثلاً بنى هاشم
 قوماندانى «زبير بن عبدالمطلب» بولوب، بونلر اچندە زبیرنڭ
 قرداشلرى ابوطالب، حمزه، عباس وابن عمى محمد (ص)دە بولنور



(شكل ۹) كعبهڭڭ حاضرگى رسمى.

- (۱) مكە برلە طائفى آراسىدە نۇر يىر اسمىدۇر.
- (۲) مكە تېرەسىدە گى جىينتق عربلرگە احابيش دىيىلور. بونلرڭ اوزلرينە
 رۇيسلرى بولوب، قريش عربلرينڭ چىقاسىدىن ايدىلر. اهل اسلام برلە بولغان برنيچە
 محاربەلدە قريش طرفىدىن بونلردە حاضر ايدىلر.

ایدی. بنی عبدالدار قوماندانی «عکرمه بن هاشم» بنی محزوم قوماندانی «هشام بن المغیره» و باشقه بطنلرنکده رئیسلیرى قوماندانلق ایتدیلر. قیس عربلى طرفنده ایك زور قوماندانلر «ابو براء ملاعب الاسنة»، «سبيع بن الربیع»، «عوف بن حارثه»، مشهور شاعر وفارس دریدنك آناسى «صمه» و غیرلر بولنور ایدی. مذکور محاربده عرب بن امیه و فرداشلى سفیان و ابوالعاص غایت بیوک شجاعت کورستدیلر. محاربده اولدیرهك قیس عربلى فائدهسینه بولسهده، صوگره قریشلر غالب کلدیلر. صوگره ایكى طرفده یوقغهقان توگولرینه اوکنوب، قایسى طرفده اولوک کوب بولسه شولرنك دیتن ایکنچی طرفدن توله توشرطى برله مصالحه یاصادیلر. قیس طرفنده قریشلرگه قاراغانده یکومی قدر اولوک آرتق بولغانلقدن قریش طرفی اوته گیلرگه دیت توله دیلر.

مذکور محاربده عرب بار آراسنك بولغان محاربهلرنك ایك زور یسی صانالادر. بو محاربده عرب آراسنده محترم و مقدس صانالمك بولغان کعبهگه احترامسزلق قیلندقدن «عرب الفجار» ديه آتامشلردر.

اوشبو محاربهدن صوگ قریش الوغلى «عبدالله بن جدهان» اوینه حلف الفضول جیولوب، ایسکیدن یاصالوبده اونوتلغان «حلف الفضول (۱)» ديه معروف جمعیتنى یا گارتدیلر. مذکور جمعیتکه اشتراك ایتوچیلر بنی هاشم، بنی عبدالمطلب، بنی اسد، بنی زهره، بنی تیم بن مره بطنلری ایدی. جمعیتنك مقصدی مکده جبر و ظلمنى بترو، مکدهده طور و چی ایسته ر قریش دن ایسته ر باشقه قبیلدن بولسون ظلم قیلنسه آكار یاردم بیرو، ظالمنی پادیب و تربیه ایتو ایدی. ایشته محمد (ص) ده عملری برله اوشبو جمعیتنك اعضالردنن ایدی. محمد (ص) رسالت برله مشرف بولدقدن

(۱) بو جمعیت باشده الفضل بن الحارث. الفضیل بن وداعه، المفضل بن فضاله اسمك

اوچ کسه طرفندن تاسیس ایتلگان و مرور زمان برله اونوتلغان و مندرس بولغان ایدی.

صوگره اوشبو جمعیتکه انتسابندن ممنونیتن اظهار ایتوب: «لقد شهدت مع عمومتی حلفاً فی دار عبدالله بن جدعان ما أحب أن لی به حمر النعم ولودعیت به فی الاسلام لأجبت» دیدیکی مرویدر. (۱)

محمد (ص) یکرمی بش یاشلرنده وقت مکه نك الوغ سوا گیرلرندن «خدیجه بنت خویلد» نك مالی برله شامغه سفر ایتدی. بو وقت خدیجه مکه نك ایك بای کشیلرندن صانالا ایدی. محمد (ص) قریش آراسنده عفت، امانت و طوغریلق برله شهرت قازانوب حتی آنلر طرفندن «الامین» لقبی برله ملقب بولودر جه سیننه یتدکنندن، خدیجه بوکازور حق بیروب تجارت برله شامغه کوندردی. یاننده خدیجه نك قوی «میسرة» ده بولنور ایدی. بونلر مذکور سفرلرنده زور فائده ایتوب قایتدیلر. خدیجه نك محمد (ص) گه کوزی توشووینه بر سبب ده اوشبو ایدی. اوشبو سفردہ محمد (ص) نك نسطورانی کوردیکی روایت ایتلمکده در.

خدیجه قریش قومی آراسنده زور عائلدن، بای و معتبر فرق یاشلرنده طول خاطون ایدی. محمد (ص) نك قریش آراسنده ایك عقیق، امین، و طوغری بر ذات اولدیغن، بونك اوستینه شام تجارتندن زور فایده ایتدیگن کورگاچ، بوکا کماوگه چغارغه نیت ایتوب «نفیسه بنت منبه» اسمنده بر خاتون آرقلی حضرت محمد که سوز صالدى. حضرت محمدده طبیعی بوندى عقللی، شرف و مکانت ایه سی بولو اوستینه دولتی بر خاتوندن کیلگان اوشبو اوتنچنی رد قیلما دی. بالعکس یاقنلری ایله مشاوره بعدنک همی ابوطالب برله خدیجه نك همی «عمر و بن اسد» که باروب، خدیجه نك

(۱) «عالم برله برابر عبدالله بن جدعان اوینده جمعیتک حاضر بولمش ایدم. اول جمعیت میسکا قزل دویه لردن قیمتلیره کدر. اگر حاضرنده (اسلامیتده) شوندى اشگه دعوات ایتوچی بولسه قبول ایتهر ایدم» مآلنده در.

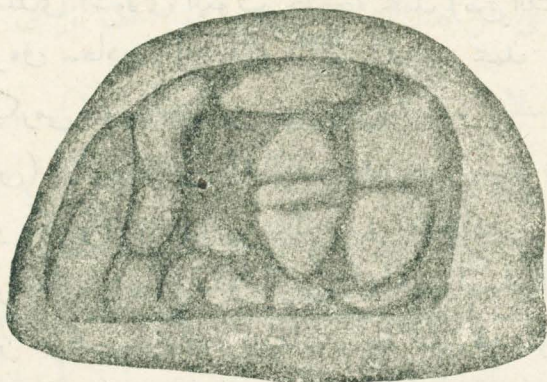
صورادیلر. عمر و بن اسدده: «ذاك فعل لا یقع انفه» ديه مع المهنونیت رضالق کورستدی. شولای ایتوب خدیجه محمد (ص) ناک نكاحی برله مشرف اولارهق سعادت ابدیه گه نائل بولدی. محمد (ص) خدیجه گه مهر اولارهق یکریمی دویه بیردکی مرویدر.

محمد (ص) اوتوز بیس یاشلارنده وقت، قریش عربلری کعبه نی تجدید ایتو فکرینه توشدیلر. بوکا قدر کعبه کشی بویغی قدرگنه بولوب، توبه سی ده آچق ایدی. مکهلیر بونی ابراهیم واسماعیل (علیهما السلام) بنا قیلغان نیکز گه قدر سوتوب، یا گادن بنا قیلورغه، توبه سنده یابارغه نیت ایتدیلر. بتون عرب ملتى فاشنده کعبه مقدس و محترم بر بنا بولد یغندن، بونک مصارفنه یالکز حلال کوچ برله طابولغان ماللرن تخصیص ایتەر گه، ربا، زنا کبک معاملهلردن کیلگان شبهه لی ماللرنی فاتشدر ماسقه بولدیلر. شول وجهل بونک مصارفنه یترک مال تخصیص ایتلگچ کعبه نی اساسینه قدر یمر و ب، یا گادن اوسدر ر گه کرشدیلر. قریش ناک ایانک الوغلرندن آلوب ایانک کچوکلرینه قدر مذکور اشکه اشتراک ایتوب، آرفالرنک طاش طاشیلر و شول جملدن اولارهق رسول الله ده مبارک یلکه لرینه طاش کوتاروب کیتور ر ایدی. بنا سیکز آرشین (ذراع) بیوکلکده بولوب، توبه سی طاقتا برله (۱) یابلدی. ایشگی بیردن کوته رنکی ایتلوب باسچق ایل منه طورغان ایتلدی. بنانی قاراب اشله توچی «باقوم» اسمنده روملی نجار ایدی

بنا تمام بولغاچ حجر اسودنی اولگی اورنینه قویو حقنده رؤسا آراسنده اختلاف چقدی. هر قبیله رئیسى اوشبو شرفنی اوزینه آلاسی کیلدی. نزاع دورت کون قدر صوزیلوب آزعنه آرالرنده محاربه چقمادی. نهایت «ولید بن مغیره» ناک سوزی بله، بیت اللهغه کم اول کرسه شونی حکم تعیین ایتمه کچی بولدیلر. انفاقى اولارهق شول وقت کعبه ناک ایشکندن محمد (ص) کیلوب کردی. قریش رؤساسی بوکا فوق العاده مهمون

(۱) بو طاقتالر بحر احمر ساحلنده تیشلوب طوقتاب قالغان بر کیمه طاقتالردن

بولدىلار واوزىنىڭ تدبىرى سايەسىنىڭ نزاغىنى فصل ايتەچكىنە قناعت حاصل ايتىدىلار. بونىڭ اوزىرە محمد (ص) حجر اسودنى بىر كىيىمگە سالوب، كىيىمنىڭ



حجر اسود (شكال ۱۰)

تيرەسىن بىتون قىيلار ئىسىلرندىن طوتىردى وبتو نىسى برابر اورنىنە يتكىردىلار. سوڭرە محمد (ص) قولى ايله اورنىنە آلوب قويدى. محمد (ص) نىڭ اوشبو حكىمانە تدبىرى بلە قىرىش آراسىندە بىك متوقع بولغان محاربە بولمىچە قالدى.

محمد (ص) نىڭ كوتەك كىيى اشلىرايله اوزىردى. حتى بنى سعد قىيلەسىندە طورغان چاقىدە، سوڭ كونلردە اوزى كىك بالالار بلەن قوى كوتەر ايدى. مەكەگە قايتىقچ اوزىنىڭ ياقىنلارنى، بىك آز حق بلە قوى كوتەدىكى «بخارى» دە روايت ايتىلمەكتەدر. ياش وقتى قوى كوتەك محمد (ص) گە گەنە مخصوص بولمىچە، باشقە پىغمبەرلردە بولمىدە. مشتركلردى. اول وقتلاردا بلرامى بىر قوم بولوب اوقو يازودىن خبرلىرى يوق ديورلك ايدى. آزالىزىدە بعضى بىر يازو بىلگەن كىشىلەر بولمىدە، آنلار بارماق ايله سانارلق بىك آزايدىلار. بو يازو بىلگەن كىشىلەردە طبعى مەكتەپدە اوگرانمىچە، كوبرەگى زورايىغاچ اوگرەنگەن كىشىلردى. بناءً عليه محمد (ص) دە باشقە فرداشلىرى كىيى مەكتەپ دىگان نرسەنى كورمەدى ايشتمەدى، اوقو يازودە اوگرەنمەدى. باشقە كۆچەلى بالالارى كىك مال طوار تيرەسىندە ئەيلەنوب بالالىق دورىن كىچىردى. محمد (ص) يىگىتلىك دورىنە كىرگەچ، تجارت بلەن اشتغال ايتەر ايدى يىكرىمى بىش ياشلىرىدە

چاقده خدیجه نځ ماللری ایله «شام» غه سفر ایتدی. خدیجه گه اویله نځاچ ده
آنځ مالن اوسدرر گه چالشی. آنځ مالینه صالونوب یاتمادی.
دائما ماځلای تیر یسی ایله طابقان مالن اشار ایدی.

عموماً عربلر صنملرغه عبادت ایتوب، آنارغه توسل ایتدکلی و آنلرنځ
ضرر و فائده بیر ولرینه اعتقاد ایتدکلی حالده، محمد (ص) بونلر آراسنده
ممتاز اولاروق اصلا صنملرغه عبادت ایتمه دی. صنملرنی فوق العاده مکروه
کوره طورغان ایدی. مشرکر طرفندن اجرا قیلنه طورغان دینی احتفاللر
(بیره ملر) گه اصلا حاضر بولمی واشتراك ایتمی ایدی. زنا و فحش کبک
امراض اجتماعیه بتون قومن قاپلاب آلدیغی حالده، اول آځاردن منز
ایدی. خمر اچو عربلر آراسنده فوق العاده کيځ میدان آلدیغی حاله،
اول رذالتدن پاک بولوب، عمرنده بر دفعه اولسون خمر اچمه مشدر.

«نصب» ده ذبح قیلنغان و عمومیتله صنملر اسمنه چالونغان قربانلرنی
آشامی ایدی. الحاصل عمومماً عادات و اعمال جاهلیه دن چیتک طور ایدی.
محمد (ص) یاشدن اوز قومی آراسنده طوغری سوز لیلک و امانت
بلن معروف ایدی. شونځ ایچون ده مکه عربلری آنی «محمد الامین»
دیه یورتورلر ایدی. نبوت برله مشرف اولدقدن صوځ «ابوسفیان» نځ
فیصر «هرقل» گه «بوسوزلرنی سویله مه زدن الوک آنی یالغانلق برله اتهام
ایته ایدیگزمی؟» دیگان سؤالینه جوابک «یوق» دیووی بوځا ایځ بیوک
دلبلر.

محمد (ص) حلم، صبر، عدالت، تواضع، عفت، شجاعت، جود، حیا
کبک مکارم اخلاقنځ ایځ یوقارو درجه سنده ایدی. نبوتدن صوځ ایځ
بیوک دشمنانی «نضر بن الحارث» نځ قومینه خطاباً: «محمد یاش چاقده
سزنځ آراگزده ایځ سیوکل، ایځ طوغری سوزلی، ایځ اشدانچلی بر
کشی ایدی. آنځ چیکه چه چلرینه آفی کروب بوندی سوزلرنی (وعدانیت
و بعثت که متعلق سوزلر) سویلی باشلاغاچ آنی ساحر دیدگزر. والله اول
ساحر توگل» دیووی آنځ قومی آراسنده مکارم اخلاقنځ ایځ یوقارو
صفنده طانلدیغینه دلبلر.

حضرت محمد نك صنم و وثنلارنى معبود اتخاذايتوب آنلرده فايده و ضررلر
اعتقاد ايتكان، اوز قوللرى بلهن يا صاغان طاش و آغا چلرغه باش اييوب
آنلرده ئلله نينداى سلطه غيبيله اعتقاد ايتكان، آنلرنك رضاغن طلب
ايچون فارشولرنده تز چوگوب تضرع ايتكان، آنلرنك آچرونن قوتلو
ايچون آنلرغه تقرب ايتوب قربان چالا طورغان، آنلر اسمينه صدقه لر بيره
طورغان، زنا، فحش، شراب كيك رذالتلر برله بويالغان بر محيط اچنده
يالگىزى اوشبو كيفيته نشأت ايتووى، حقيقتا استغراب ايتله طورغان
بر نرسه در. خصوصاً محمد نك ياشدن يتيم فالووى، آتا آناسندن مال ملك
قالماوى، مرييسى ابوطالب نك اوز عائله سنده تربيه دن عاجز بولو
درجه سنده فقير بولووى خاطرغه آل نورسه، محمد نك بوندى فضائل اخلاق
اوزره اوسوينه تعجب ايتمه ك ممكن توگلدن. بتون عائله سى، ياشداش
وايىداشلىرى، قوم و قبيله سى. پوت پرست اولدىغى حالده، محمد (ص) نك
موحد بولوب اوسووى عقللرنى حيرته قالدراچق بر خارقه توگلمى؟
اخلاق و عاداتچه ايك توبه ن بر محيط اچنده ياشاگان محمد (ص) نك، ياش
وقتده اوق اوز محبلىنك خلافته اولاره ق مكارم اخلاق نك ايك بوقارى
درجه سنده بولووى تعجب ايتمه سلك بر عالمى؟ بتون قومى اوهام و خرافات
برله ملوث، آتا بابالارندن موروث تقاليد سيئه گه اسير، ترهات و باطيل
قولى بولندىغى حالده، بر محمد (ص) نك بونداى رذالتلردن صاف و مصون
بولوب اوسووى نظر دقتنى جلب ايتمه چك برشى توگلمى؟ محمد (ص) غه
قومى بولونغان دينك باطل بولدىغن سويله وچى بر مرشدىمى بار ايدى؟
بتون قومى متصف بولغان عادتلرنك خلافته تربيه ايتوچى بر مريىمى
بار ايدى؟ ئلله محمد مكتبده بو تربيه نى آلدىمى؟ حليمه السعديه مى، آمنه
الزهرىه مى محمد (ص) گه بو تربيه نى بىردى؟ عبدالمطلب نك مى بو تربيه ده
تائىرى بار ايدى؟ ئلله ابوطالب مى محمد (ص) نى بتون قومى اچنده
ممتاز اولاره ق تربيه ايتدى؟

— يوق.... محمد (ص) نك قواعد خلقت و نظام اجتماعه مخالف اولاره ق
اوشبو كيفيته نشأت ايتوى، عنايت الهيه نتيجه سى ايدى. محمد (ص) گه

بوندی تریبه بیروچی ابراهیم، موسی، وعیسی کبک بیوک مرشد (پیغمبر) لرنی اوز محیطلرینک خلافتنه تریبه ایتکان، و آنلرنی خلقغه امام و قدوه بولورغه حاضر له گان جناب الله ایدی.

بعثت

محمد (ص) گه طوغری توشلر کورینه باشلاو. حرا طاغنده عبادت ایتو. وحی نزلدی. خدیجه برله برابر ورقه بن نوفل گه بارو. ورقه محمد (ص) ناک نبوتن تصدیق ایتد. وحی کیسلو. وحی ناک یا گادان باشلانری. یاشرون دعوت. ایگ الوک اسلامیتنی قبول ایتو چیلر. ابوبکر واسطه سیله اسلامیتکه کیلو چیلر. اسلامیت آقرونغنه طارالا قریش عربلری مسئله گه زور اهمیت بیرمیلر.

محمد (ص) نبوت برله مشرف بولماسدن الوک بابالری ابراهیم واسماعیل (ع. م.) دن موروث بعض عادات حسنه گه اتباع ایتد، بوندن باشقه اشلرده فطرت سلیمه سی موجبنچه حرکت ایتد، عقل سلیمی ارشاد ایتدیکی کیفیتده جناب اللهغه عبادتده بولونا ایدی.

محمد (ص) قرق یاشارینه یتد کده اوزینه احوال غیبیه انکشاف ایتمگه باشلادی. فقط مذکور انکشاف فوق العاده تدریجی صورتده ایدی. عالم غیبگه اطلاع اوللری توش برله (منامی) ایدی (۱). محمد (ص) ناک کورگان توشلری بارسیده آچق و طوغری بولا ایدی. بوندن صوگ محمد (ص) خلقدن اعتزال ایتوب، اولاق بیرلرده اوزن خلق قیلغان اللهغه عبادت ایتد، طوغری بر دین ازلر، عموم قومینک میدان آلمان شرک ووثنیتدن فوتولونینک چاره لرن توشنور ایدی. بونک ایچون کوبرهک مکه یاقننده «حرا» طاغینه باروب اوزن - اوزن بیمش کون، حتی بر آی قدر یالغزی عبادت برله مشغول بولور، آزیغی بتسه خدیجه گه قایتوب یا گادان آزق آلوب کیتد ایدی.

محمد (ص) حرا طاغنده عبادت برله مشغول بولغان بروقتده، وحی نازل بولو کوزینه بر شخص کورنوب اوزینک جبریل ایکاندلگن سویله دی (۱) وحی نازل بولغانچه رو باصا. قه لرنک کورنوی آلتی آیغه قدر صوز ولدی دیلر.

و محمد (ص) كه نبوت بر له بشارت (سيونچ) بيردى. صوگره محمد (ص) گه «افرا» (اوقو) ديدى. محمد (ص) بوگا «ماأنا بقارى» (مين اوقى بلميم) ديب جواب بيردى. بونك اوزره جبريل، محمد (ص) نى فاطى صورتده قسدى، صوگره بيهردى. اوشبو حال اوچ مرتبه تكرر ايتدكدن صوك جبريل محمد (ص) كه خطابا: «افرا باسم ربك الذى خلق. خلق الانسان من علق. افرا وربك الاكرم الذى علم بالقلم علم الانسان ما لم يعلم» ديدى. (۱) حضرت محمد (ص) اوشبو حادثه دن فوق العاده خوفى واضطرابه كيلو ب اويته قايتدى. واقعه نى اوزينك قورقغانلغن خديجه گه بيان ايتدى. بوگا قارشو خديجه: «سين مكارم اخلاق بر له متففسك؛ الله سيكا جن وشيطانلرنى مسلط اينماس. سيكا كورنگان ذات فرشته در؛ سين شبهه سز پيغمبر بولا چقسك» مضموننده سوز سويلدى.

ورقه گه بارو

حضرت محمد (ص) ياتوب بر قدر طنچلانغاندن صوك، خديجه مسئلنى آچو و فكرينك طوغر يلغن تا كيد ايتدر و ايچون، آنى اوزينك ابن عمى «ورقه بن نوفل» حضورينه آلوب باروب واقعه نى سويلدى. «ورقه» الوكدن نصرانيتنى قبول ايتكان قارت بر كمسه ايدى. اول عبرانى لسانينه واقف، انجيل شريفنى مطالعه ايتنه، انجيل وتور اتلرنك حضرت محمد (ص) طوغر وسندغى بشارتلرندن خبردار، نبوت، وحى حقنده معلومات صاحبنى بر ذات ايدى. ورقه انجيلنى خط عبرانى بر له عربجه گه ترجمه ده ايتنه ايدى. حضرت محمد بوگا واقعه نى سويله گاج ورقه هيچ توفى ايتماسدن: «سين پيغمبر بولا چقسك؛ سيكا كورنگان ذات موسى غه كورنگان و آكا وحى كيترگان ناموس (جبريل) در. سين قومگنى توحيد كه، شرك و وثنيتمنى طاشلارغه، عادات جاهليه دن صور ولورغه

(۱) قرآن كريمده گي «انا انزلناه فى ليلة القدر»، «انا انزلناه فى ليلة مباركة انا كنا منذرين الخ» س دغان آيت ۳، شهر رمضان الذى انزل فيه القرآن الخ» س بقره آيت ۱۸۵ آيتلرينك مجموعندن قرآن كريمك ابتداء نزولى شهر رمضانده كيچ بر له بولمى آكلاشله در. فقط بونك قايسى كون ايدىكى مقطوع توگلددر. آيتنك معناسى: «بتون كائناتنى خلق قيلغان ربگنك اسمى بر له اوقو. اول شوندى الله كه انساننى اويوشقان قان كيسه كندن خلق قيلدى. اوقو، ربك غايت كريمدر. اول انسانلرنى قام واسطه سيمله تعليم قيلدى. انسانغه بلكان نرسه لرن بلردى»

دعوت ايتىڭاندا سىڭا دشمان بولاچقىلار، سىنى اذا وجفا فيلاچقىلار، نهايت سىنى اياڭىدىن سۈرەچكىلەر. مېن ياش بىر يىكت بولسە ايدىم سىڭا زور خىمتلار كۈرسىتىرايدىم. سىڭاڭ شول كۈنلەرگىنى كۈرسەم البىتە سىڭا ياردەم ايتەچكەن “ مضمونىدە سوز سۈيلىدى. قۇمى آراسىدا اعتبارلى وسوكلو بولغان محمد (ص) ورقەنىڭ بوسوزلار يىنە تەجىب ايتىدىكەن، ورقە: “ھىچ بىر پىغەمبەر قۇمىنىڭ دشمانلىقىدىن ھىم آنلارنىڭ اذا وجفاسىدىن قۇتولماغان، سىنىدە قۇتولمايەچقىڭ” دىدى. بو واقىدەدىن سوڭ اوزاق اونمەدى ورقە وفات ايتىدى. (۱)

بۇنىڭدىن سوڭ وحى بىر قىرر وقتلار كېسىلۈپ تۇردى (۲). بۇنىڭ ھىكمىتى وحىنىڭ كېسىلۈپ رسول اللەنىڭ وحى گە شوقىن آرتىدۇر ايدى. واقىدەدا رسول اللە وحىنىڭ طوقتاۋىدىن فوق العادە متاثر بولدى. بۇنىڭ بىۋىك نەمىنىڭ لىتىدىن مېرۇم بولۇپ قايغۇ ۋەسىرىتىدىن انتىغار ايتۇ فېكرىنە، بىۋىك طاغ باشلارنىڭ اوزىن آتۇپ تاشلاۋاۋىيىنەدە كېلىڭالەدى. فقط بو وقتلاردا ئەلىگى روح كۈرىنۈپ: (تېلى ايتۇپ) “سېن اللەنىڭ رسولىسىڭ” دېيە خطاب ايتۇپ رسول اللەنىڭ كۈڭلۈن تىنچلاندۇر، اۋلىگى ھالىنىڭ ياكىدان تىكرار ايتۇپ ئەمىدىن آرتىدۇر، طاغدىن آتۇپلۇ خىاللارنىڭ واز كېچۈگە مېجۇر ايتەرايدى. فېرت وحى سېبىلى كۈز آلارنى قاراغىلانىۋىك، فېكر ۋە خىيال دىر يالرىنە

ياڭىدىن وحى باشلانۇ

(۱) ورقە ھەرقەندە دىتەكە ايرىمەگەن بولسەدە، رسول اللەنىڭ نبوتى تىدۇق ايتىپىگەن، اسلامىتىگە كېلىگەن كەسەلرنىڭ اياڭ اۋلىگىسى مائالورغە تېۋىشۇر. رسول اللەنىڭ، ورقەنى توشۇشە گۈزەل قىيانتە ۋاقى كىۋىملەردە كۈرىدىكەن، آنى اھل جېنىدىن عد قىلۇى تىمىدە ص ۵۸ ج ۲ رۋايت ايتىلمەكتەدۇر.

(۲) فېرت وحىنىڭ مەتنى ھەققىدە مۇرخىن قاشىدە غايت بىۋىك اختلاف باردۇر. بەعضىرى بۇنى اوچ كۈن دىدىكلىرى ھالەدە، بەعضىرى اوچ سەنە بولۇن سۈيلىرلەر. بو ايكى فېكرلەر آراسىدەدە كۈپ فېكرلەر باردۇر. فقط رسول اللەنىڭ بوڭا قايغۇسىدىن بىر قىچاچ دىفە اوزىن طاغ باشلارنىڭ آتۇ فېكرىنە كېلىۋى، فېرتنىڭ خېلى مەت سۈزۈلۈپنە آچى دىلىلەر. فقط تەيىن ايتەمە ۋە طاغىدە احتىياطلۇىدۇر.

جوموب يورگان بر وقتلرده، ئه ليگي روح تىكرار تجلى ايتوب، «والضحى»
سوره سن انزال ايتدى (۱) بوندىن صوڭ «يا ايها المدثر قم فأنذر وربك
فكبر وثيابك فطهر والرجز فاهجر ولا تمنن تستكثر ولربك فاصبر (۲)»
كېك آيتلار نازل بولوب، رسول الله قومن توحيدكه دعوت ايتوگه، شرك
ووثنييتنى يهررگه مأمور بولدى. رسول الله نڭ نبوتى «أقرأ باسم ربك
الذى خلق الخ» آيتلار نڭ نزولى برله بولسده، رسالت اوشبو آيتلار نڭ
نزولى صوڭنده بولمىشدر.

ياشردن دعوت رسول الله نڭ مأموريتى فوق العاده بيوك واجراسى آغر بولغان بر
مأموريت ايدى. چونكه عرب قومي كېك شرك ووثنييت نڭ ايڭ توبه ن
درجه سنده بولغان، آتا بابالارندن قالغان ايسكى خرافاتلارنى، عادات
جاهليهنى دين متبع ديه بليگان، بربرينڭ قانلارينه آچ بوريلر كېك
صوصاب دائما جڭ وجدال برله وقت اوزدرغان، حميت، عزت نفس،
شجاعت كېك صفات محمودهنى سوء استعمال ايتنه طورغان، يورهك كيسه كلرى
بولغان بالالارن تريله كومتو درجه سنده قاطى بغرلى ومرتسز بوندىن
باشقه بيك كوب امراض اجتماعيه برله آورو بولغان بر قومننى، توحيدكه،
مكارم اخلاقه وذكور اعتقادلارنى طاشلارغه دعوت ايتو فوق العاده
تهلكهلى بر اش بولوب، آنڭ ايچون زور فداكارلىق وصالق كيرهك ايدى.
شونڭ ايچون ده رسول الله بو اشكه آچقندن آچقغه كرشميچه بيك صافلىق

(۱) ابن هشام ج ۱ ص ۱۲۰ جزء عم ص ۱۰۸-۱۱۰. جههور اهل سير
ومفسرين اقرأدن صوڭ يا ايها المدثر سوره سينيڭ نزولى برله قائل بولسهرده، سياق
آياتندن «والضحى» نڭ الوك نازل بولوى آڭلاشغاندىن ابن اسحاق ومحمد
عبدلار نڭ سوزلرن تر جيح ايتوب، فترندن صوڭ ايڭ الوك «والضحى» سوره سى
نازل بولدى ديدك. بخارى دهغى «والضحى» نڭ سبب نزولنده ذكر ايتليگان حادثه،
فوق العاده مستغرب وبعيددر. قارا بخارى ص ۱۷۲ ج ۶

(۲) «اي نبوت كيومى برله اورتليگان ذاتا طور، خلقنى اندازايت،
ربڭنى الوغلا، كيوملرگنى تازارت، صنملردن اجتناب ايت؛ كوب نرسه آلو
اميدى برله بيرمه، ربڭ ايچون صبر ايت» مضمونندهدر.

وياشرنلك بىرلەگنە كىرىشە. ئۇل اوز عائىلەسن واوزىنىڭ سوزى اوتەردى
كىشىلەرنى گەنە دعوت ايتە باشلادى.

بونىڭ اوز زىيەنە اوز عائىلەسىنىڭ زوجه محترمهسى «خديجه بنت خويلد»، باشلاپ
ابن عمى (۱) «على بن ابى طالب»، مولايسى (آزادلىسى) (۲) «زىد بن حارثە»، اسلامىتكە
آزادلىسى زىدنىڭ زوجهسى «ام ايمن» قبول اسلام بىرلە مشرف بولدىلار.
بونىڭ اوزىنىڭ ايڭ يىقىن دوستى بولغان «ابوبكر بن ابى قحافە» نى
دعوت ايتىدى. ابوبكر قىزىش آراسىنىڭ فوق العادە اعتبارلى بىر ذات ايدى.
كوركام يوزلى، گوزەل خلقلى، ملايم طبيعتلى، خوش مجلسلى، علم انساب دە
معلوماتى واسع، محترم بىر قارت ايدى. دولتى ياخشى، بىر تاجر بولوب
خلقه نفوذى زور ايدى. ابوبكر رسول الله بلە كوب معاشرت ايتىكان
وشول معاشرىنى ائناسىنىڭ آڭاردىن ھېچ بىر يالغان سىزمىگان، آنى مكارم
اخلاقنىڭ ايڭ يوقىارى درجەسىدە طائىفانىڭ بىرى بولوب
تەدبىقى ايتىدى. «آنا آنام سىڭاڭدا بولسۇن، سىمىن طوغرى كىشىسىڭ.
اشھدان لا اله الا الله وانك رسول الله» دېيە قبول اسلام ايلە مشرف بولدى.

(۱) بوقىتلاردا على ۸-۱۰ ياشلىرىدە بىر بالا بولوب، رسول الله تەربىيەسىدە
ايدى. چۈنكى نېوتىن الوك قىرىشكە بىر آچلىق كىلىدەكە. حضرت محمد (ص) علىنى،
عباسىدە جەغفرى ابوطالب دىن تەربىيە ايتىپون آلمىشلىرى ايدى. ابوطالب يوقارودە ذكر
ايتىلدىكچە فقير بىر كەسە ايدى.

(۲) زىد بن حارثە ئۇلا خديجهنىڭ قولى بولوب، رسول الله غە ھىدە ايدىلەش ايرى
بىر وقتلىرى زىدنىڭ آناسى وياقنىلىرى مەدەنىيەتكە كىلوب. رسول الله دىن «زىد» نى مال بىرلەپ
بولوب آلمىق بولدىلار. رسول الله دە بولمىغۇ: بىك ياخشى، ئۇل اوزىن تەخمىر قىلىق
سزى اختيار قىلسە آلوب كىتەرسىز، مېنى اختيار قىلسە قالور» دىدى. زىدگە
مىسئەلە سويلەندىكە، زىد: «مېن محمد (ص) گە باشقە ھېچ كىمنى اختيار ايتىمەيچەكەن. اول
مېنم آتامدە آنامدە مەمەد» دىدى. آتا وياقنىلىرى يىغلاپ: «اى زىد، ھىرىتكە رەقەتەنمى
اختيار ايتەمسەڭ؟» دىدىلەرنىڭ، «قەۋەت محمد (ص) ياندىدە قىل بولوب طورمىق ھىرىتىدىن
آرتقىدۇر» جاۋابى بىردى. زىد بىن حارثەنىڭ بوقىر اخلاص بىلگىچ، رسول الله بونى
آزاد ايتىدى واوزىنە اوغل ياسادى. اول وقتلاردا عربلەردە تېنى عادىق بولوب مەتبىنى ابن
ھىقىقى كىك اعتبار ايتەلە ايدى. بونىڭ صوڭ «زىد»، «زىد بىن محمد» دېيە يورتلىدى.
صوڭرە مشھور زىد وزىنە واقەسىدە اوز آتاسىنە نىسبەت بىر يولورگە امر آلەپ
صادر بولدى. بوقىتلار نېوتىن خىلى وقتلىرى مەقم ايدى. بىك كوب مۇرخلار زىد
ابن حارثەنىڭ ايرىلدىن ايڭ الوك اسلامىت كە كىلەگەن ذات بولوبى بىرلە قاتلاملار.

بولدى بيوك ونفوذلى بر ذاتنك هيچ توقفسز ايمان كيتروى رسول اللهنى فوق العاده شادلاندى، مستقبلىگه اميدىن آرتىردى. واقعا حضرت ابوبكر رسول اللهغه زور ياردمچى بولدى. آنك واسطهسى برله كوب كشيلىر قبول اسلام ايله مشرف بولدىلر. مونه شونك ايچون ده رسول الله، «ابوبكر»نى فوق العاده سويه، بتون سرلرن آچا، هر اشده آكاردن كيكاش سورى ايدى. ابوبكر حقنده رسول اللهنك، «ما دعوت احداً الى الاسلام الا كانت له كبة غير ابى بكر» ديدكى مرويدر (۱).

رسول اللهغه ئهلدن ئلى وحى نازل بولوب طور، كبرهك اوزى ابوبكر واسطه كبرهك حضرت ابوبكر ياشرون صورتده سوزلرى اوتته طورغان سى برله اسلام ميئنى قبول ايتوكشيلىرنى دين گه دعوت ايتهلر، قريش مشركلردن هيچ كمنك خبرى چيلر يوق ايدى. ابوبكر واسطهسى ايله اسلاميتكه كيلگان ذاتلر اوشبولردى:

(۱) عثمان بن عفان - يكرمى ياشلرنده بريكت ايدى. عمى «الحكم» بونك اسلاميتكه كرگانن بلسكچ، ايسكى ديننه قايتارغ توريچه طرشوب قارادى، آرقانلر برله به يارب ده قويغالادى. فقط عثمان: «ايسته رسهك اوترمينى، دينمدن قايتاچق توگلمن.» ديه صلابت كورستد يگندن اوز اختيارينه قويدى.

(۲) الزبير بن العوام - ياكنا بالغ بولغان بريكت ايدى. بونك عمى ده بوگنا غايت اذا وجفا قيلدى: بريرگه به يارب قويوب اوز، بورنينه توتون يياروب عذابلى ايدى. فقط زبير بوگنا اصلا اهميت بيرمدى. اوز ديننده ثابت القدم بولوب قالدى.

(۳) عبدالرحمن بن عوف - جاهليت ده اسمى عبد عمرو بولوب، اسلاميتدن صوك رسول الله آنى عبدالرحمن ديه تسميه ايتمشدر.

(۴) طلحة بن عبيد الله - راهبلىردن ايشتوب نبوت، رسالت حقنده بر قدر معلوماتى بار ايدى. دعوت قيلنغان نرسهسى عقلغه موافق، فائدهلى بر نرسه كورنگاچ توقفسز ايمانغه كيلدى.

(۱) «اسلاميتكه دعوت ايتديكم كشيلىر اچنده يالغز ابوبكر توقفسز

قبول ايتدى؛ باشقهلرده بر قدر تروى اولدى» معناسنده ده.

(۵) سَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ - سَعْدُ بْنُ أَنَاسٍ «حَمْنَةُ بِنْتُ أَبِي سَفْيَانَ بْنِ أُمَيَّة»
 اوغلىنىڭ اسلامىتىگە كىرگەن بىلگىچە، فوق العاده قايغردى. اوغلى
 چاقىروب: «اوغلىم، سەين آتاباكاڭنىڭ دىنىن تاشلاغانىڭ دىيىپ ايشتىم؛
 اگر اول دىنىڭدىن قايتماساڭ مىڭا آشاو اچو، اسسى سوقدىن كوله گەلەنو
 حرام بولسون» دىيە نذر ئەيتىدى ھەم نذرندە اوچ كۈن قدر طوردى.
 سەد ئاناسىنىڭ بو ھالەك بولوون كۈرۈپ، رسول اللەغە مەسئەلەنى آڭھارتىدى.
 رسول اللەدە: «آتا ئانانى احترام، آنلرغە اطاعت واجب بولسەدە، بوندى
 اشىدە اطاعت تيوش توڭل» دىيىپ جەواب بىردى. سورەئەنىكىبوت دە
 «وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَسَنًا وَإِنْ جَاهِدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ
 بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا الْخ» آيت ۸ آيتى اوشبو سەد بىن ابى وقاص ھەقىقەتە نازل
 بولدى دىيورلر. (۱)

بۇلاردىن باشقىە اسلامىتىگە سەبەت ايتىكان كشىلر اچىك ھەمار (۲)
 بىن ياسر، آناسى سەمىيە، ھەيب الرومى، عبد اللە (۳) بن مسعود، ابو
 ذر الغفارى، (۴) سەيد بن زىد العدى و زوجەسى فاطمە بنت الخطّاب،
 عباس بن عبد المطلب نىڭ زوجەسى أم الفضل لبابة بنت الحارث الھلالىيە،
 عبيدە (۵) بن الحارث بن عبد المطلب، ابوسلمە (۶) عبد اللە بن عبد اللە

(۱) «انسانغە آتا آناسىنە گۈزەل مەاملە قىلورغە قوشىق، اگر شرىكگە
 دعوت ايتسەلر بو ھەسەدە آنلرغە اطاعت ايتمە دىدك»

(۲) كىبار اصحابدىن. صفىن واقعەسىندە ھىزرت على طرفىدە شەھىد بولدى.
 بۇنىڭ ھەقىقەتە رسول اللەنىڭ «ويىح عمار تەقتلە الفئمة الباغية، دىيە آلدىن ھىزىر بىرۈى صحىيە
 بخارىدە مرويىد.

(۳) كىبار اصحابدىن و رسول اللەغە اياڭ ملازم كىمەسەلردىن، فقھاء اسلامدىن، عبادلە
 اربەھدىن بوسىد.

(۴) - كىبار اصحابدىن ايدى. رسول اللەغە كىلۈپ ايمەن ايتىدىكىن ھەسەت كەبە اللە
 يەننە جىولەش عرب مشركلرىنە اوزىنىڭ دىنىن اظھار ايتىدىكە، مشركلر طرفىدىن قاتلى
 ھەسەتە طۈتمەلدى، تىك عباس نىڭ ياقلاوى بىرلە سلامت قالدى.

(۵) - عبيدە بن الحارث رسول اللەنىڭ ابىن ھەمى بولۇپ، بىر محاربەسىدە ھەسەتە بن
 رەبىعە بىرلە مەبارزەدە شەھىد بولدى.

(۶) - كىبار اصحابدىن بولۇپ ھەسەتە ھەجرت ايتىدى. مەدىنەگە ھەجرتىدىن ھەسەتە
 ھەسەتە بولۇپ، زوجەسى ام سلمەنى رسول اللە نىڭ ھەسەتەلەندى.

المخزومی وزوجه سی ام سلمة، عثمان (۱) بن مطعون الجمحی
 وفرداشلری قدامه برله عبدالله، الارقم بن ابی الارقم المخزومی، خالد
 ابن سعید بن العاص الأموی وفرداشی عمرو بن سعید، ابو عبیده عامر
 ابن الجراح، اسماء بنت ابی بکر، خباب بن الارت، جعفر بن ابی طالب
 وزوجه سی اسماء (۲) بنت عمیس، عامر بن (۳) فهیره لر بولنور اییدی.
 اوشبو طریقہ مکہ اچنده اسلامیت آفرون آفرون انتشار ایتہ، عرب
 مشرکاری بونی بلسه لرده اول قدر اہمیت بیرمیلر، کیرہک رسول اللہ غہ
 وکیرہک بو اشدہ زور یاردمی تیہ طورغان ابوبکرگہ سو قصد ایتہیلر
 اییدی. مع هذا اهل اسلام عبادت لرن فوق العاده یاشرون صورتک فیلالر،
 مشرک لرنک تعصیلرن قبارتودن ممکن قدر اجتناب ایتہلر، اسلامیت و دین
 طوغر وسندہ تسکیلر برله بر سوزده سویله میلر، ممکن قدر آنلرنک
 دشمنانلا شولرندن احتیاطده بولنہلر اییدی.

اظهار دعوت

الارقم بن ابی الارقم اوینہ جییلو. یاقنلرن دعوت. صفا طاغینہ منوب قریش
 مشرک لرن دعوت. قریشنگ رسول اللہنی طوقتا تورغہ طریشولری. ابو طالب کہ بارو.
 ابوطالب کہ ایکنچی دفعہ بارو. ابوطالب رسول اللہنی طاشلامی. ابوطالب کہ اوچنچی
 دفعہ بارو. رسول اللہ همان مسلکندنہ دوام ایتہ. بنی هاشم برله بنی المطلب ابوطالب
 یاغندہ قلالر. ابوطالب قریش بیوک لرنک کوکلن طابو ایچون شعرلر سویلی. رسول اللہ
 واصحاب کرامنی استہزاء ایتو. حمایہ سز کشیلرنی قریشنگ عذابلاوی. رسول اللہ غہ افترا لار
 یادرو. مستہزؤون، عذاب آستندہ قلالغان اصحاب کرام. حمزہ بن عبدالمطلب ناک اسلامیتنی
 قبول ایتوی.

بعثتنک دورتنچی سنہ باشلاریہ قدر دعوت گل یاشرون صورتہ
 دوام ایئدی. (۴) اسلامیتنی قبول ایتکان کشیلر دینلرن ممکن قدر

الارقم اوینہ
 جییلو

(۱) کبار اصحابدن بولوب فوق العاده صوفی اییدی.

(۲) آتاقلی صحابیہ لردنر. کوب حدیثلر روایت ایتمش. ایری جعفر برله
 حبشہ گہ ہجرت ایتمش وخیبر محاربہ سی بتدککہ مدینہ گہ قایتمشلر اییدی.

(۳) ابوبکر ناک قلی اولوب ہجرت وقتندہ رسول اللہ و ابوبکر برله برابر اییدی.

(۴) ابن ہشام ص ۱۳۸ ج ۱

مشرک لارگه بلدرمه سکه طریشه لر، عبادت لرن ده طاغ آرالارینه باروب
 یاشرون صورتده گنه ادا ایته لر ایدی. اسلامیتکه کرگان کشیلرنڭ صانلری
 اوطوزلا بقیه یتوب رسول الله نڭ بونلرغه دین و شریعت اوگره توی ضرور
 بولغانلقدن، اصحابدن برینڭ (الارقم بن ابی الارقم) اوین اجتماع ایچون
 تعین ایندی لر. اصحاب هر کون دیرلک یاشرون صورتده شونده جیلوب
 عبادت ایته لر، رسول الله دن دین اوگره نه لر، مشرکلردن صافلاننڭ واسلامیتنی
 نشرنڭ چاره لرن توشونه لر ایدی. بو وقتلرده مشرکلر رسول الله نڭ یاڭا
 بر دینگه دعوت ایتوب و خلق ایهرتوب یور وون بر قدر بلسه لرده، اوزلرینه
 طوقونماغانلقدن، عبادت لرن ده یاشرون قیلغانلقدن طاوش چقارمیلر ایدی.
 «واندر عشیرتک الاقربین» س الشعراء آیت ۲۱۴، «فاصدع بهمانؤمر
 واعرض عن المشرکین» س الحجر آیت ۹۴ کبک آیتلر نازل بولغاچ، رسول الله
 اسلامیتکه علنی صورتده دعوتکه کرشدی. اول اوزینڭ یاقنلری بولغان عبد مناف
 بطنلرن (بنی هاشم، بنی المطلب، بنی نوفل، بنی عبد شمس) جییوب مجلس
 یاصادی. آنلرغه اوزینڭ جناب الله طرفندن خلقنی، بالخاصه اوز یاقنلرن
 حق دینگه دعوت ایتوگه مأمور بولدیغن بیان ایتدی. اگر شول دینگه
 ایه رسه لر دنیا و آخرت مسعود بولاچقلرن، عکس تقدیرده دنیا و آخرت
 بختسز (شقی) اولاققلرن سویله دی. شول مجلسک رسول الله نڭ اوشبو
 مضمونده سوز سویله دیکی مرویدر: «رائد (۱) اوز اهلینه یالغان
 سویله ماس؛ مین بتون کشیگه یالغان سویله سه مک، سزگه یالغان
 سویله ماس ایدم؛ بتون کشینی آلداسامک، سزنی آلدامام. الله برله بهمین
 ایتوب ئه یتهم، که مین عموم خلققه، خصوصاً سزگه الله نڭ رسولیمن.
 سز، یو فلاغان کبک اوله چکسز؛ اویغانغان کبک قوباریله چقسز؛
 قیلغان اشلرگز (عمللرگز) دن حساب قیلنه چقسز؛ یاخشیلقغه
 یاخشیلق ناچارلققه ناچارلق برله جزا قیلنه چقسز. سز نڭ باراچق بیرگز
 یا ابد اجنت یا جهنم بولاچق. ای عبد المطلب بالالاری! مین، قومینه مین

(۱) رائد - کر وانه توشو ایچون اوڭغایی اورون قارارغه آلدان یبار لسان کشی. بعضا

ایلچی معناسده غنده یورتیه.

کیتراگان نرسه دن آرتق نرسه کیتراگان یکت بلیمیم؛ مین سزگه دنیا و آخرت سعادت کیتردم». مجلسده گی خلقدن «ابولهب» دن باشقه سی رسول اللهغه یموشاق سوزلر برله جواب بیردیلر. ابولهب ایسه یاقنلرن رسول الله نڭ بواشنندن طیارغه دعوت ایتدی. ا گر تیز آراده چاره سنه کرشلمه سه قریش عربلری بواشکه قارشى کیلورلر، آراده اوکایسز و افعه لار چقوب کیتهر دیدی. ابوطالب بوکافارشى رسول الله نى اولگانه چه حمایه ایتته چکن سویله دی.

بوندن صوڭ رسول الله عموما قریش عربلرن دعوت ایتهرگه صفا طاغینه
 کرشدی. بر کون صفا طاغینه منوب قریش بطنلرن چافرا باشلادی. منوب قریشنى
 طاوشنى ایشته کان مکه خلق مسئله نڭ اهمیتلى بولوون توشنوب، طاوشقه دعوت
 طابا یونه له باشلادیلر. اوزی چغا آلمانان کشى اوز اورنینه نائب
 بیهردی. شول طریقه خلق جییلغاچ، رسول الله بونلرغه خطابا: «ا گر سزگه
 اوشبوطاغ آرتنده آتلى عسکر بار، مکه گه هجوم ایتته چک ديه خبر بیرسه م
 سوزمنى تصدیق ایتهر ایدگزمی؟» دیدی. قریش عربلری: «البتّه
 تصدیق ایتهر ایدک؛ زیراسیندن بوکونگه قدر یاغان ایشته کانمز یوق»
 ديه جواب بیردیلر. بوکافارشى رسول الله: «آلاى بولسه مین سزنى
 صنم و وثنلرگه عبادتنى طاشلارغه، یالکز جناب اللهغه عبادت ایتهرگه
 دعوت ایتهم؛ ا گر شول باطل اعتقاد کزده، باطل مسلک کزده دوام ایتسه کز
 بیوک عذابنڭ وقوعى بلهن انذار قیلم» دیدی. خلق رسول الله نڭ بو
 سوزلرینه اصلا اهمیت بیرمه دیلر. محمد شاشقان بولورغه کیرهک؛ بوندی
 یوق نرسه لر سویله ماس ایدی کبک سوزلر ئه یتوب طارالدیلر. خلق
 اچنک ابولهب ده بار ایدی اول، رسول اللهغه قاطى قاطى سوزلر ئه یتوب کیتدی.
 رسول الله دعوت اینکان دین، فطرتگه بیک یاقن، معقول، قبول
 ایتووی بیک یگل بر دین بولسه ده، عصرلردن بیرلى تقلید و خرافات اسیری
 بولوب کیلگن، آنا بابا یولن مقدس بر یول صانانان نادان عربلرگه
 بیک یات طویلیدی. رسول الله و آکا ایه رگان (صحابه) کشیلرنی بونلر
 آداشقان کشیلر ديه قاریلر، آنلرغه تورلى استه زالر یادرالر، فرصت

کیلگان صایون آنلرنی مسغره قیلالر ایدی. رسول الله اوتوب بارغانده «هذا ابن ابی کبشة یکلم من السماء»، «هذا غلام عبدالمطلب یکلم من السماء» (۱) دیهلر. رسول الله غه اوچراغانده «اما کلمت الیوم من السماء» دیه مستهزیانه صوریلر ایدی. اصحاب کرامنی کورسهلر بربرینه خطابا «قد جاءکم ملوک الارض (۲)» دیشیه طورغانلر ایدی.

صوکره رسول الله بونلرنک علی العمیا آتا بابالرینه ایهرولرن سفاهت عقلغه نسبت بیروب، آتا بابالرن ضلالت (۳) برله حکم ایتیه باشلاغاچ، معبودلرنده بونلر اعتقاد ایتدکچه فائده وضرر تیدرو قوتی بولماینهچ، باشقه آغاچ و طاشلردن ایرماسی یوقلغن بیان ایتکچ، ابراهیم دیننده بولدیقلرن اعتقاد ایتدکاری حالده، آکا بتونلای مخالف بریولده بولولرنی سویلگچ، مکه مشرکاری فوق العاده حمیتکه کیلدیلر. تعصب طامراری قاباردی، نیچکده رسول الله نی بو اشندن طوقتانورغه فرار بیردیلر. فقط رسول الله ابوطالب کبک نفوذلی برشیخنک حمایه سنک بولغانلقدن، آکا طوغریدن طوغریغه بهیلنورگه ممکن توکل ایدی. شونک ایچون ابوطالب دن رسول الله نی طیوون اوتنورگه بولدیلر.

مشرکرنک
ابوطالب که
بارولری

بونک ایچون قریش الوغلرندن ولید بن المغیره، ابو سفیان بن حرب، عتبه بن ربیع، شیبه بن ربیع، ابو البختری بن هشام، عمرو (۴) بن هشام و باشقهلر ابوطالب قه باروب: «ای ابوطالب، محمدنک، آتا باباسینک دینن طاشلاب یا کاکا بر دینگه خلقنی دعوت ایتوون بله سگ؛ بز محمدنک بو اشینه توزه آلیمیز. سین یا محمدنی بو اشندن منع ایت، یاخود بزگه تسلیم ایت!» دیدیلر.

(۱) بو، ابوکبشه اوغلی کوکدن سویلی. بو عبدالمطلبنک یکتی کوکدن سویلی دیمکدر. (۲) پادشاهلر کیله دیمکدر.

(۳) قرآن کریمده یو معناده کوب آیتلر باردر: «واذا قیل لهم اتبعوا ما انزل الله قالوا بل نتبع ما وجدنا علیه آباءنا اولوکان الشیطان یدعوهم الی عذاب السعیر. لقمان آیت ۲۱ بل قالوا انا وجدنا آباءنا علی امة وانا علی آثارهم مهتدون زخرف آیت ۲۲ واذ قیل لهم تعالوا الی ما انزل الله الی الرسول قالوا حسبنا ما وجدنا علیه آباءنا اولوکان آباءهم لا یعلمون شیئا ولا یهتدون. مائد، آیت ۱۰۶ و باشقهلر...

(۴) کنیه سی ابو الحکمدر. رسول الله غه فوق العاده اذیت بیردیکندن بو حنیفه نی ابو جهل گه آلتشردی. شول سببلی اهل اسلام آراسنده «ابو جهل» دیه شهرت طابدی.

ابوطالب بونلارنى يوشاق سوزلار بىرلە قايىتاروب يىياردى. فقط رسول الله غە بو خصوصە بىر سوزدە سويلەمەدى. رسول الله همان اوز مەسلىكەندە دوام ايتە ايدى.

قریش عربلرىنىڭ رۇسسى، ابوطالبنىڭ رسول اللهنى طىماوينە فوق العادە كىفلىرى كىتوب، ايكىنچى دفعە باردىلارو «اي ابوطالب، سىن بىزنىڭ آرامزىدە اعتبارلى شريف بىر آقساقال مەزىنىڭ. سىندىن محمدنى بو اشنىدىن طيوني اوتىنىڭ، سىن قبول ايتىمەڭ. بىز آنا بابالارمىزنى سوكىدرو عقللارمىزنى تەسفىيە قىلدرو، مەبۇدلارمىزنى تەقۋىر قىلدروغە توزە آلەمىز. سىن يا محمدنى بواشنىدىن طىيە چەقىش، ياغۇد ھەر ايكىگىز بىرلە مەھار بە ايتە چەمەز» مەھمۇنىدە سوز سويلەدىلار. مەكۇر رۇسانىڭ بونىدى تەھدىدارىدىن ابوطالب فوق العادە متاثر بولوب، رسول اللهنى چاقىردى و آڭا: «اي محمد، مىڭا قریش رۇسسى شويلە سوزلار سويلەدىلار. سىن اوزىڭنى قىزغان؛ مىڭادە تەھىل ايتە آلماسلىق نوسە بۆككەتمە!» دىدى. ابوطالبنىڭ بو سوزىدىن رسول الله، ھەمەيە سىندىن چە - غارە چەغىن آڭلاب: «بو اشنى تاشلا تەو ايتچون قوياشنى اوڭ ياغىمە، آينى سول ياغىمە كىتروپ قويسە لردە، تاشلا ياقى توگكەن؛ اولىگانچە شول مەسلىكەندىن آيرىلمايە چەمەن» مەھمۇنىدە سوز سويلەپ، كوزلرىدىن ياش آغزوب چغوب كىتىدى. ابوطالب، رسول اللهنىڭ بو سوزلارىنە شەققىتى كىلوب: «اي محمد، بار تەلە گانىڭنى سويلە؛ مەن سىنى ھەمەيە مەن چەغەمە چەمەن!» دىدى.

ابوطالبنىڭ رسول اللهنى ھەمەيە قىلوون كوروب، قریش رۇسسىنى ئاشلەرگە بىلمەيچە ھىرتدە قالدىلار. ابوطالب اعتبارلى و نفوذلى بىر شەيخ بولغانلىقىدىن آڭا قارشى مەھار بە آچقان دەدە، آڭا ايتەرگان قىيىلەر آڭاردىن مەدەفە قىلوب ارادە قانلى واقەلەر چەغوى بىك مەھمۇل بولغانلىقىدىن، اشنى زورغە يىيەرمەيچە مەكەن قەدر سەلەج بىرلە اوزەرگە قىرار بىردىلەر. ايكىڭ سۆڭەقى چارە اولارەق قریش بىيوكلىرىدىن «وليدىن المغيرة»نىڭ اوغلى «عمارة» (۱)نى آلوب باروب: «اي ابوطالب، اوشبويگىت قریش

ابوطالب گە
ايكەنچى مرتبە
بارو.

ابوطالب گە
اوچىنچى
دفعە بارو

يكتلرينڭ ايڭ نخبه سيدر؛ بوني سيڭا بيره مز؛ اوزيڭا اوغل ياصا، بوڭا
مقابل محمدنى بزرگه تسليم ايت، عماره محمدگه كفويكتندر!» ديديلر. ابو
طالب بوڭا تعجب ايتوب: «سز عجب سوز سويليسز. مين سزنىڭ يكتلگزنى
آلوب آشاتيم، اچرتيم، تربيه ايتيم؛ سز آڭا مقابل مينم اوغلمنى اوترگز؛
بو بولاچق شى توڭلدر» ديدى.

رسول الله قریش مشرڪلرينڭ دشمنلاشولرينه، استهزا ومسخره
قىلولر بيه قاراميجه، مأموريتن ايفاده اصلا قصورلق قيلمى، فرصت كېلگنانڭ
مجمع ناسلرگه باروب خلقنى اسلاميتكه دعوت ايت، تاثيرلى بر طاوش
برله آيات قرآنيه اوتى، كيرهك حج موسمنك وكيرهك مجنه ذوالمجاز وسوق
عكاظ كېك باشقه موسملرده حاضر بولوب، عموم عربلرنى اسلاميتكه دعوت
ايتايدى. نادان ومتعصب قریش عربلرى رسول اللهغه بتون كوچلرى
برله قارشو طورلار، موسمگه حاضر بولغان اطراف عربلرينه ده، رسول
اللهنىڭ سوزلرن تاثيرسز قالدورغه طريشه لرايدى. فقط اسلاميت همان
آقرون آقرون بولسده انتشار ايتايدى.

عبدمناف بالالرنن بنو هاشم (ابولهب دن باشقه سى) برله بنو المطلب
بو مسئلده ابوطالب طرفنده بولوب، بنو عبدشمس وبنو نوفل قریش
عربلرى طرفنده قالديلر. ابو طالب عموم عربلرنڭ اوزلر بيه قارشى
دشمنلاشولارن دفع ايتو مقصديله تاثيرلى قصيده لرتريپ ايتوب، اوزلرينڭ
قریش عربلرى طرفندن مظلوم بولدىقلرن بيان ايت، رؤساي عربنىڭ
كوڭللرن طابارغه طريشه، محمدنى اوليگانچه حمايه ايتيچكارن سويلى
ايدى. اول وقتلرده شعرنىڭ افكار عامه گه تاثيرى بو كونده گى ايڭ بيوك
غزتلرنڭ تاثيرى قدر باكه آندنده آرتق بولغانلقدن، بو قصيده لر
عربلرنى ياخشوق يهوشانا ايدى.

ابو طالبنىڭ رسول اللهنى حمايه سندن چقارميه چغن، آڭا سو قصد
(قتل) ايتلسه كيرهك ابوطالب وكيرهك آڭا ايدرگان بنى هاشم وبنى
المطلب عربلرى قارشو طوره چقلرن بيك ياخشى بلمگان قریش عربلرى،
۶ (حضرت محمد)

رسول اللهنى كوچ بىرلە طوققاتورغە جسارت ايتە آلمايدىلار. شولايىك رسول الله نىڭ آياغىن چالسا، اسلامىتىنى طاراتىدۇرما، رسول الله نىڭ اتباعتىن (ايارگان كىشىلارنى) كىمەتو خصوصىدە مەكەن بولغان چارەلەرنىڭ بارسىدە قىلدۇلار. رسول الله واصحاب كرامىنى تورلىچە استىھزا قىلالار، ھامايە ايتە چەك كىشىلەرنى بولماغان كەمسەلەرنى غايىت قاتىي سورتىدە غەدابلەلەر ايدى. رسول الله غە طاقماغان لەقىلەرنى، قىلماغان افتىرالەرنى قالدۇرمايدۇلار: «ئى شاعىرىدە دىدىلەر، كەھنە دىدىلەر، ساعىرىدە دىدىلەر، مەجنۇن و مسخۇردە دىدىلەر. فقط رسول الله بونلارنىڭ افتىرالەرىنە ھەمىيەت بېرىمەدى. اوز مامۇرىيەتنى ادادە ھەمان دوام ايتىدى. بونلارنىڭ استىھزا و افتىرالەرىنە قارشى نازىل بولغان آيات قرآنىيە بىرلە نىسلى طاۋوب، جناب الله غە اعتماد ايدەركە بىتون غەرقلارغە قارشى اسلامىتىنى نىشەرگە چالشىدى.

مىشكرلارنىڭ
استىھزاسى

رسول الله واصحابىنى اذا و جفا قىلدۇدە بىتون قىرىش غەربلەرى مىشكرى بولسىدەلەردە، بەزىلەرنى رسول الله غە فوق العادە دشمان، بىتون كوچ و قۇتلىرنى فقط آڭا قارشى كىلوگە، ئى واصحابىنى غەدابلارغە صرف ايتەلەر ايدى، كە بونلارغە «مىستىھزۇن» (استىھزە ايتۇچىلەر) دىيولۇر. مەكۇر جەمەت اچىدە ايك دشمانى «ابو جەھل بن ھىشام» ايدى. ابو جەھل رسول الله غە ھەر وقت بەيلەنە، خصوصاً نماز قىلۇاچۇن «كەبەئە الله» غە بارسە عبادەتنى مەنە قىلۇرغە طرىشە ايدى. بىر وقت ابو جەھل قىرىش رۇسەسى بىرلە بىر مەجلىسەدە و طورغاندە: «مەن ايدى محمد نىڭ بو اشلەرىنە نوزە آلەمىم. ايرىنە كە محمد كەبەئە الله غە كىلوب نماز او قوغاندە زور طاش كوتارۇپ بارۇپ ئى ايزە چەكەن؛ سىز تەلەسە كىز مەننى عبد مەنەف بالالەرىنە طابىش كىز، تەلەسە كىز مەنەفە قىلدۇ كىز؛ مەن بو اشنى قىلاچەكەن!» دىدى. واقىئا ايرىتەسى كۈن رسول الله عبادەت بىرلە مەشغۇل وقت، زور طاش آلۇپ آڭا طاباكىتىدى. قىرىش بىيۇكلەرى بونىڭ، ئى اشلەيە چەكەن قاراب طورۇلار ايدى. ابو جەھل، رسول الله غە ياقىلاشقا چەكەن كەينە تەن قولندەغى طاشنى طاشلاپ، فوق العادە قورقغان و توسى اوزگارگان ھالەدە كىرى فائىتىدى قىرىش مىشكرى: «سىڭانى بولدى، سوز كەك طور مادەك» دىيە سەراد قىلەندە: «محمد كە ياقىلاشقاچ آلەمىمە بىر آنا دوىيە (فەل) چەغۇب

مىستىھزۇن

هجوم ایتدی. شونلقدن قورقوب کیری بوردلم « دیدی. بوندن باشقه رسول الله برله ابوجهل آراسنده بولغان اوشبو واقعه مرویدر: ابوجهلده آلاچی بولوبك اوزاق مدت آلا آلمی یورگان برکمهسه، قریش رؤسası طوپلانغان بر مجلسکه کیلوب، ابوجهلدن شکایت ایتدی و آکاردن حقن آلوب بیرولرن اوتندی. مجلسده بولغان خلق فرصندن استفاده ایتوب بورچ صاحبن رسول اللهغه یباردیله. و آکا: «ابوجهلدن بزحقکئی آلوب بیروگه قادر توگلمز. سین فلان کشیگه (محمد ص.) بار، اول نفوذلی کشی، اول آلوب بیرر!» دیدیلر. مقصدلری رسول اللهنی ابوجهلدن سوکدرو ایدی. بورچ صاحبی رسول اللهغه کیلوب مساعده طلب ایتدکده رسول الله برسوز ایتماسدن بورچ صاحبی برله برابر ابوجهلگه باروب، قابقاسن دوبردهندی. ایشک طاوشینه ابوجهلنک توسلری قاچوب چقدی. رسول الله ابوجهلنی کورگاچ آمرانه بر صورتک: «بونک حقن تیز بیرهچکسن!» دیدی. ابوجهلده تیز آراده چقاروب، بوردی.

استهزا ایتوچیلرنک ایشک بیوکلرندن بری ده «ابولهب» ایدی. ابولهب، رسول اللهنک عمی بولدیغی حالده باشقه کشیلرگه قاراغاندهده کوب دشمان ایدی. اول، رسول اللهنک کورشیسی بولغانلقدن هر وقت رسول اللهنک ایشگن بلچرافلر برله بویاب کیمه ایدی. رسول الله شکایت ایتسه فاطمی سوزلر برله مقابل ایته ایدی. ابولهبنک خاتونی «ام جمیل بنت حرب» ده ایری کبک رسول اللهنک ایشک زوردشمانی بولوب، آنک حقنده خاتون قز مجلسنده تورلی-تورلی افترالر قیلا ایدی. بونلر حقنده «نبت» سورهسی نازل بولغاچ بیگره کک دشمانلقلرن آرتدردیلر. مستهزئیندن اوچنچیسی «عقبه بن ابی معیط» در، بوده ابولهب کبک رسول اللهنک کورشیسی ایدی. ابولهب کبک رسول اللهنک ایشکلرن بلچرافلر برله بویاب بتره، آنی کورگان صایون مسخره قیلا، فاطمی سوزلر ئه یته ایدی. برکون رسول الله کعبه یاننده عبادت قیلغانده، عقبه بن ابی

معیط آنی کیومی برله بیک قاطی بودی. کعبه تیره سنده اصحابدن حاضر
 کهمه لر بولسه لرده، رسول اللهنی قوتقارغه جسارت ایته آلمادیلر. شول
 وقت ابوبکر (رض) کیلوب یتوب رسول اللهنی آیروب آلدی. شول
 قبیلدن برکون رسول الله کعبه اللهده نماز او قوغانده عقبه بن ابی معیط
 ابو جهل نڭ اشاره سی برله یاکا صویلغان دویه قارنلرن کیتروب،
 سجده ده یاتقان رسول الله نڭ آرقه سیننه صالیدی. اصحابدن هیچ
 برسی بوبلچراقنی آلوب طاشلارغه جرأت ایته آلمادی. رسول الله
 هنوز سجده ده یاتدی. نهایت حضرت فاطمه طوغری کیلوب آتاسینڭ
 آرقاسندن قارن و ایچا کلرنی آلوب طاشلادی رسول الله سجده دن طور-
 غاچ، مذکوررؤ ساغه اسملرن آطاب دعا فیلیدیغی مرویدر. عقبه، رسول
 الله نڭ یوزینه توکرو، چپگه سیننه صوغو کبک رذالتلردن ده طارتنما مشدر.
 مستهزئیندن بریسی «ولید بن المغیره» در. ولید، قریش نڭ بیوکلرندن
 وبایلرندن بولوب، نفوذ صاحبی بر ذات ایدی. بر وقت رسول الله دن
 قرآن ایشتوب فوق العاده اثرلندی و اوزینڭ تأثرن قومی بنی محزومگه
 سویله دی: «مین محمددن بر سوز ایشندیم؛ اول سوز انسان سوزی ده
 جن سوزی ده بولورغه اوخشامی. محمد نڭ بواشی بر وقت آله
 چغاچ» دیدی. ولید نڭ یافنلری آنڭ بو سوزندن اسلامیتکه
 چغوندن قورقوب فوق العاده حیرته قالدیلر. واقعه نی ایشتکان
 ابو جهل بوکا باروب قاطی سوزلر سویله دی. ولید بن المغیره قزوب کیتوب:
 «سز محمدنی مجنون دیسز؛ آنڭ مجنونگه اوخشاغان بر راشن کورگانگز
 بارمی؟ آنی کاهن دیسز؛ آنڭ تکهن قیلغانن کورگانگز بارمی؟ آنی
 شاعر دیسز؛ آنڭ شعر برله اشتغالن ایشتکانگز، کورگانگز بارمی؟»
 دیدی. بوکا جوابده هر قایوسی «یوق» دیه طور دیلر. صوکره «صوکره آنڭ:
 حقنده فکرک نرسه؟» دیبیلر. ولید بر قدر اویلاب طورغانسندن صوکره
 «محمد ساحر اول؛ کورمیسزمی ایر برله خاتون، بالا برله آنا آراسن
 آیروب بتردی» دیدی. «مشر» سوره سنده گی «ذرنی ومن خلقت
 وحیدا - ساصلیه سقر» آیتلرن (ن.) سوره سنده «ولا تطع کل خلاف

مېين- سَنَسْمَه اَلَى الخَرطوم» ايتلرى اوشببوليد بن المغيرة حقنك نازل بولدى دييورلر. فقط بور وايت ايسته ردرست بولسون ايسته ر بولماسون وليد كبك كمسه لر مراد بولونده شبهه يوقدر.

بوندن باشقه الاسود بن عبد يغوث، العاص بن وائل، الاسود ابن المطلب، نصر بن الحارث لر رسول الله واصحاب كرامنى استهزا ايتوده آله كيتكان كمسه لردندر. جناب الله نك بونلر حقنده اولان سورة حجرده گى (انا كفيناك المستهزين الذين يجعلون مع الله آلهة آخر فسوف يعلمون (۱)) آيتينك تاويلي كيلدى. بونلر دن بىك كو بسى بدر محار به سنده اوترلديلر. بعضيلرى تورلى آورولرغه مبتلا بولوب اولديلر.

قريش عربلى رسول الله نى اذا وجفا قيلغانلقلرى كبك اصحاب كرامنى ده غايت قاطى صورتده اذالديلر. بيكره كده حمايه ايته چك نفوذ وقوت صاحى ياقنلرى بولماغان كشيلىر بونلرنك تورلى عذابلرينه معروض قالديلر. مكه مشركلرينك بونلر نى تعذيب قيلولرى دينلرندن كيرى قايتارو ايچون ايدى. فقط حقيقتنى بر طابقان كشى آكاردن كيرى قايتورمى؟ وجدان قناعت حاصل ايتكان بر نرسه استهزاء ومسخره قيلو، ياخود تهديد وتعذيب قيلو برله ترك اولنورمى؟ اصحاب كرامنك رسول الله غه اهرولرى دنياوى جاه ودرجه لرگه ايرشو، ياخود مال وملك حاصل ايتو ايچون توگل ايدى كه آنلرنك بلا ومصيبتلرگه دوچار بولولرى مسلكلرندن دوندرسون. آنلرنك رسول الله غه اهرولرى، اسلاميتنى قبول ايتولرى، آنك حقلغينه ايمان ايتدكلرى و آكاردن دنيا و آخرت سعادتى اميد ايتدكلرى ايچون ايدى. بر مرتبه حقيقت شرابن اچوگه نائل بولغان كمسه باطلغه البته ميل ايتماس. عصرلر بويىنچه طاش و آغاچلرغه عبادت ايتوب لات، مناة، عزى هبل كبك قوللرى برله ياصاغان نرسه لرده فائده بىرو، ضرر تيدرو اعتقادى كبك حماقتدن بر قوتلغان كمسه،

(۱) «سينى واصحابكنى استهزا ايتوچى مشركلرنك اشن بز اوزمز كوره چكمز.

آنلر اشلرينك نتيجه سى وخيم اولديغن تيز مدتده بلورلر» مضموندهدر.

ابو فکیهه، ز نيزه؛ ام عبيس (۱) هپسی ابوبکر آزاد ايتسكان. کيمسه لردر. عامر بن فهیره شول درجه ده عذاب قيلنه ایدی، که چدی آلماندن نی سویله گانن بلمی ایدی. ز نيزه ده فوق العاده قاطی عذاب کوردی. حتی عذاب آستنده کوزلری ده صوقرایدی. فقط همان ایماننک ثابت قالدی. ابوجهل مذکور کیمسه لرنی کیمستوب: «محمدنک دیننه عجبلمه نهمسلك توگل؛ محمدنک دینی حق بولسه بونلردن الوک بزایهرر ایدک آکئا؛ حقیقت و طوغر و لقنی بزدن اوزوب ز نيزه می ایندی طابا؟» دینه و بوننک برله نبوتکه طعن ایتوب مانتاشه ایدی. اول، بر نرسه گه ایهرگان کشیلرنک مال و ملک صاحبی، درجه و جاه ایهسی بولماون شول نرسه ننگ بطلانینه دلیل ایتوب قاری ایدی. فقط ابوجهل بونی بلماسلك کشی توگل ایدی. اول مغالطه قیلا، اول کبر و غرورینه صیه اینچه سلطه و نفوذ رسولاگه مخالفتده استعمال ایته، بوننک برله فطرتن، استعدادن بوزا، اشرف النعم بولغان عقل نعمتینه کفرانه قیلا، آنی سوؤ تصرف ایته ایدی (۲). الله یولنده عذاب قیلنغان کیمسه لرنک بری «عمار بن یاسر، آتاسی، آناسی و قرداشی ایدی. رسول الله بونلرنک عذاب قیلنغان و قتلرنده اوتسه: «ای آل یاسر، صبر ایتگیز: سزنگ باراچق بیرگز جنتدر. ای ربم آل یاسرکه مغفرت قیل!» دیه ایدی. عمارنک آتاسی و آناسی عذاب آستنده وفات ایتدیلر. عمار ایسه عذابکه توزه آلمیچی طشدن کلمه کفرنی تلفظ ایتدی. اصحاب کرام بونی ایشته کچاچ رسول الله غه: «عمار دینندن چقدی بیت» دیدیلر. رسول الله بونلرغه: «یوق، عمار باشندن آیاغینه چه ایمان ایله طولو» دیدی (۳).

(۱) بعضلر بونی نون برله ضبط ایتمشلر. ابن حجر اصابه سند، باء برله ضبط ایتمش ص ۲۵۷-۲۵۸ ج ۸/۰

(۲) احقاف سورسند جناب الله ابوجهل کبک مغرور لردن حکایه و آنلارنی تهدید ایتوب یتهدر: «وقال الذین کفروا للذین آمنوا لو کان خیرا ما سبقونا الیه واذلم یهدوا به نسیقولون هذا افک قدیم». آیت ۱۱

(۳) اوشبو مناسبت برله جناب الله مرتد حقند سورده نعلده دیهدر: «من کفر بالله من بعد ایمانه الان کره و قلبه مطمئن بالايمان و لکن من شر بالکفر صدرا فعلیهم غضب من الله و هم عذاب عظیم». آیت ۱۰۶

خَبَّابُ بْنُ الْآرْتَدَةِ شولايوق قاطى عذاب قيلنه ايدى. اول جاهليت عصرىندە سېي قىلنغان بىر تيمىر چى ايدى. نبوتدىن الوك رسول الله هر وقت آنڭ يانينە باراواڭا محبت ايتە ايدى. رسول الله نبوت بىرلە مشرف بولغاچ خباب بوڭا اتباع ايتدى. بونڭ سىدەسى (خوجە خاتونى) قىزغان تيمىر بىرلە بونڭ آرقاسىنە باصا ايدى. خباب بىر مرتبە رسول الله يانينە باروب، اوزىڭ كورگان زحمەتلەردىن شكايت ايتدى و رسول الله دن بو حقەدە دعا قىلوون اوتىدى. رسول الله بوڭا فوق العادە قىزوب: «سزدن الوككى قوملارڭ كورگان عذابلىرى بولا يىغە توگل ايدى؛ آنلاردن فايسىلارنىڭ تىلەرن تيمىر طاراقلىر بىرلە طارىلار، حتى باشلارنىڭن آياقلىرىنە قىدرلى پىچقى بىرلە ياروب چىقالار، شول وقتەدە اوز دىنلەردىن قايتىمىلار ايدى. اسلامىت بىر وقت البتە قوت تاباچق، فورقنچىلار بىتەچك، امنىت ميدان آلاچق؛ يالغىز كىشىگە «صنعاء» دن «حضر موت» گەچە خوسفىز يور و مەكن بولاچق» ديدى. وائەڭ رسول الله نڭ سوزى طوغرى كىلدى: بىر وقت جزيرة العرب امنىت و عدالت مركزى بولوب قالدى.

قىرىش عربلارنىڭ جىفالارنىڭن ابوبكر كىك ايك صافى كوڭلىلى شريف بىر ذات دە قوتولا آلمادى. آڭا اذىت بىرولرى البتە، بىگىرەك رسول الله غە ياردىچى بولوى و بىك كوب كىشىلەرنى اوزىنە ايه رتووى ايچون اولمشدر. ابوبكر قىرىش لىرنڭ اذاسى قوت آلا باشلاغاچ، حبشە گە ھىجرت نىتى بىرلە چىغوب كىتىدى. «برك العماد» دىگان يىرگە بىتكەندە «قارە» قىبىلەسىنىڭ رەئىسى «ابن الدغنه» بونى كوروب: «ابوبكر، قايدە باراسڭ؟» ديدى. ابوبكر دە جاوابدە قىرىشنىڭ اذاسىنە توزە آلمىچى حبشە گە ھىجرت ايچون چىقىدىغىن سويلەدى. ابن الدغنه بوڭا: «اى ابوبكر، سىن قوولورغە تىوش توگل؛ سىن صلە رحم قىلەسڭ، فقيرلەرگە و بىتىملەرگە ياردەم ايتەسڭ؛ قوناق پىرورسڭ، بلا و مصىبىت كورگان كىشىگە امانە قىلەسڭ؛ مەن سىنى ھمايە مە آلاچمەن؛ ئەيدە، يور مەكە گە» دىوب كىرى آلوب كىتىدى. ابن الدغنه

مكەگە كېلىگىچ قىرىشنىڭ اشراق ورۇسلىرى بىرەم بىرەم كورۇپ، ابوبكرنى
 اوز ھمايەسىنە آلتانغان سويلەدى. ابن الدغنه بيوك بىر آدم بولغاندىن
 قىرىش رۇسلىرى بونىڭ سوزىن ردايتمەدىلەر. ابوبكرگە اويندەگنە عبادت
 ايتەرگە، قرآنى اشكارە صورتدە اوقوماسقە، اوزىگنە اوقورغە بىيوررغە
 قوشىدىلەر. ابوبكر بىر قىر و قىلار مذكور شرطقە رعايت ايتسەدە، سوكرە
 يورطينە بىر مسجد كىك نرسە بنا ايتوب شوندى عبادت قىلا و قرآن اوقى
 باشلاىدى. ابوبكر قرآنى غايت تائىرلى صورتدە اوقى و تائىرنىن يىغى
 ايدى. مشركلارنىڭ خاتون و بالا چاغلارلى بونىڭ يانىمە يابرلۇب كىلۇب
 طىكلى ايدىلەر. بونى كورۇپ مشركلار فوق العادە قورشىدىلەر. ابن الدغنهگە
 يىبەرۇپ ابوبكر حقنە شكايىت ايتىدىلەر. ابن الدغنه دە بوگا: «يا شرط مو جىنچە
 حركت ايتەچكەسك، ياغۇد ھمايەمنى كىرى قايتارەسك» دىدى. ابوبكر
 (رض): «اللەنىڭ ھمايەسىنە راضىمەن» دىەرك بونىڭ ھمايەسىن كىرى
 قايتاردى. اذيت ايتلىگان كشىلەر بونلارغە توگل ايدى. فقط مذكور
 ذاتلارنىڭ كورگان عذابلىرى غايت درجەدە قاطى ايدى. (۱)

مكە مشركلىرىنىڭ رسول اللەغە افراط درجەدە اذيت بىرولارى، آڭا
 جبر و جفا قىلۇلارى ھەي «ھەزە»نىڭ اسلامىتكە كروينە سبب بولدى. آڭا
 شوبىلەكە: رسول اللەنى ابوجھل بن ھشام بىر كون غايت قاطى صورتدە
 الفاظ قىيچە بىرلە سوكمەش ايدى. رسول اللە بوگا قارشى ھىچ بىر جواب
 بىرماينچە طوردى. واقعەنى بىر خاتون كورۇپ طورۇپ ھەزەگە سويلەدى.
 ھەزەدە ھەيتكە كىلۇب كعبە اللەدە، كوب كشىلەر آراسىك ابوجھلنى باشىن
 جراحىل گانچە سوقدى و آڭا: «سىن نىچك محمدنى اذيت ايتەرگە جسارت
 ايتەسك مېن آنڭ دىننەدە بولغان مەن» دىدى. بعض كشىلەر ابوجھلنى
 ياقلاب ھەزەگە ھجوم ايتىك بولسەلدە، ابوجھل ھەزەنىڭ اسلامىتكە

(۱) جناب الله مذکور اذیت قیلانغان ذاتلارنى تسلیہ قیلۇپ سورە عنكبوت دەدەدەر:

«أَلَمْ أَحْصِ النَّاسَ أَنْ يَتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْقِنُونَ وَلَقَدْ فْتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ
 فَلْيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلْيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ». آیت ۱، ۲، ۳.

كىلووندىن قورقوب: «برافكز، ھەزەڭڭى حقى بار؛ مېنىڭ ئابن ۋەن
الفاظ قېيىچە بىرلە سۈكۈش ايدىم» ديدى.

اوشبو واقعه دن صوڭ ھەزە فېول اسلاميت بىرلە مشرف بولوب،
اسلاميتكە ايك زور خدمت ايتكان كەسەلردىن بولوب كيتدى. ھەزەڭڭ
اسلاميتكە كرووندىن مەكە مشركارى فوق العاده فايغردىلار. آندىن صوڭ
رسول الله غە اذيتلار دە بىر قدر كېمى توشدى. ھەزە قريش اچنك معتبر
شريف و بهادر بىر كېمەسە ايدى.

آيات كونيە صور او

مشركلار قرآن كريم فارشوسنك حيرتدە قالالار. قرآن بىرلە تعدى قىلو. قريش
عربلارنىڭ رسول الله بىرلە كىلشورگە تلەولرى. عتبە بن ربيعەنى رسول الله غە دىپوتات ايتوب
يېھرو. مەكەلىلار رسول الله دىن آچولرىن قابارتا طورغان سوزلارنى قرآن دىن چغارونى
اوتتەلار. آيات كونيە (مەجەزە) طلب ايتو. انشقاق قەدە سئلەسى.

رسول الله مەكەلىلارنىڭ اذا و جفالارنى ھەزە مۇمورىتن ايفا قىلودە
دوام ايتە، ئەلدىن ئەلى نازل بولوب طورغان قرآن كرىمنى تەلەسە تەلەسەلەردە
بونلارنىڭ مجلسلارنى ھەزە كىلوب اوقى ايدى. قرآن كريم نورلى اسلوب بىرلە
بونلارنى توحىدكە، آخرت كونيەنە ايمان ايتوگە، اعمال صالحە قىلوغە،
مەبودلارن طاشلارغە، آنلارغە توسل قىلماسقە، آزالارنى مەيدان آلغان ناچار
عادات و اخلاق دىن صور ولورغە دعوت ايتە، تورلى دلىللار بىرلە محمد (ص) نىڭ
نبوتىن اثبات قىلا ايدى. بەضاً طوغرىدىن طوغرى، بەضا اوتكان قوملاردىن
ھەكايە ھەمەندە بونلارغە تەھدىلار ياودرا ايدى. فصاحت و بلاغت نىڭ
يوقار و درجە سەندە بولغان قرآن كريم، فصاحت و بلاغت كە مطبوع بولغان
عربلەرگە فوق العاده قاطى تاثير ايتە، آنلار بوڭا قارشى نى اشلەرگە بىلمىلار
ايدى. رسول الله غە مەجنون، كاهن، شاعر، ساعر، كەك افتىرالار يا بوب مەقابىلە
ايتەسەلەردە، بو، اوزلارن آلدو، طاغىدە طوغرىسى اوزلارن يوباتو غە
ايدى. چۈنكە مەجنوندىن آندى سوزلار صادر بولماغانلىغىن، كاهنلارنىڭ
اختصاصى دە كورەزە لك قىلو كەك نرسەلەرگە بولغانلىغىن، محمد (ص) بوڭا

قرآن كريمگە
قارشى حيرتدە
قانۇ

قدر اصلا شعر بر له اشتغال ایتمه دیگندن بردن برگه شاعر بولوب کیتیمیه چکن؛
آنڭ اوستینه قرآنڭ شعرغه برده اوخشاماغانلغن، آڭاردن قیاس قبول
ایتماسلاک درجده اوستون بولغانلغن آنلر بیک یاخشی بله لار اییدی.
آنلر بیگروه رسول الله نی ساعر دیدیلر. کیترگان دلیللری ده رسول اللهڭ آتادن
بالانی بالادن آتانی آیروب آلوب اوزینه ایهرتوی اییدی. فقط بوده
کوز بویاوغنه، مقابله قیلوغه باشقه یول طابا آلمانلقدن غنه مجبوریت
برله ئهیتله، آنڭ ساعر توکلاگن آنلر بیک یاخشی بله اییدیلر.

عربلر رسولڭ فرشته بولمیچه اوزلری کبک برانسان بولون، آنڭ
بازارلرده سودا ایتوب یورون، آشاواچوون نبوتکه شبهه ایتوب کیتولر
اییدی (۱). فقط بوده نی ئهیتورگه بلمه گاندن گنه ئهیتلگان سوزلر اییدی.
چونکه آنلر اوزلری اوک قای بروقت، بوقرآن زورراق بر کشیگه
کیلگان بولسه قبول ایتلر اییدک دیبده اچقندرلر اییدی (۲).
الحاصل عربلر قرآن کریمگه قارشى فوق العاده حیرتده قالدیلر.
آنلر اوزلرینه نی کیلسه شونی ئهیتلر اییدی. قرآن اول، اولگیلردن
فالغان ئه کیتلر، که محمد آنی باشقه لردن اوگروه دیبده ئهیتلر اییدی (۳).

قرآن کریم بونلرنڭ مذکور شبههلرن تورلی تورلی اسلوبلرده
رد قیلا، رسول بولو ایچون فرشته بولو کیرهک توکلاگن، فرشته رسول
ایتلوب بیهرلگاندده انسان صورتنده بولوی ضرور بولوب همان شولوق
شبههلرنی کیتره چکلرن، محمد (ص) دن باشقه رسوللرده آنڭ کبک اوک

(۱) وقالوا مال هذا الرسول يأكل الطعام ويمشي في الأسواق الخ الفرقان آیت ۰۷

(۲) وقالوا لولا نزل هذا القرآن على رجل من القريتين عظيم زخرف آیت ۰۳۱

مفسرلرنڭ بیانه کوره بوند قریتین دن مراد مکه برله طائف بولوب بیوک آدمدن مراد
ولید بن المغیره و عروقه بن مسعود الثقفی در.

(۳) وقال الذين كفروا ان هذا الا انك افتراه واعانه عليه قوم آخرون فقد
جاؤوا ظلما وزورا الفرقان آیت ۰۴ ولقد نعلم انهم يقولون انما يعلمه بشر لسان الذي
يلحدون اليه اعجمي وهذا لسان عربي مبين. النحل آیت ۰۱۰۶ وقالوا اساطير الاولين
اكتتبها فهي تملى عليه بكرة واصيلا الفرقان آیت ۰۵.

قرآن برله
تحدی قیلو

انسان بولوب، آشی، اچه، بازارلرده یوری طورغانلقلرن، رسول بولو
ایچون برده درجه وجاه ایسهسی بولو تیموش توگمللگن سویلی، رسول اللهغه
نبوتن اثبات ایتو ایچون قرآن کریمنی دلیل ایتوب طوتارغه، آنلرغه
شول قرآن برله تحدی فیلمورغه قوشا، قرآن کبک بز سوره نهایت بر
آیت کیترولرن طلب فیلمورغه امر ایته، هم کیتره آلمایه چقلرن آلدان
ئهیتوب قویارغه قوشا ایدی. «وان کتم فی ریب مما نزلنا علی عبدنا
فأتوا بسورة من مثل وادعوا شهداء کم من دون الله ان کتم صادقین
فان لم تفعلوا وان تفعلوا فانتقوا النار الی وعودها الناس والحجارة اعدت
للكافرین بقره آیت ۴» کبک تحدی قیلغان آیتلر قرآن کریمک بر نیچه بیرده
باردر (۱). فقط بو وقتلرده عربلر ادبیاتده فوق العاده آغا کیتوب،
فصاحت و بلاغتک فرسانی بولدیقلری، آرالرنده آغزلرندن اوط چه چه
طورغان خطیلر، عقللرنی تسخیر قیلا طورغان شاعرلر بولا طوروب
بوکا اصلا جسارت ایته آلمادیلر، عاجز قالدیلر. تیک جوابسن قالماس
ایچون «لو نشاء لقلنا مثل هذا ان هذا الا اساطیر الاولین (۲)» دیب
مقابله ایتهلر ایدی. شونلقدن آنلر قرآنک بشر سوزی بولمیچه الله
سوزی ایسکائن بلسهلرده، تعصب وقارشو یولینه کروب رسول اللهک
نبوتن قبول ایتمه دیلر. یالکیز حقیقت کوزی برله قاری طورغان،
تعصبسن، فطرت سلیمه صاحبلی بولغان بعض افرادقنه آقرون آقرون
اسلامیتکه کره طورغان ایدیلر. عموم ایسه هنوز اولسکی یوللرنک دوام
ایتهلر، عناد و مکابره برله مقابله قیلالر ایدی.

قریش عربلری، رسول الله واصحاب کرامنی اذالو وعذابلاو

(۱) «اگر قرآنک محمدک بزنک طرفدن ایندرلونده شبهه ایتسه کز شول قرآن
کبک بر سوره کیمتر کز؛ بو حقه تله گان کشیلر کزدن یاردمده صورا کز! اگرده بو
اشنی قیلا آلماسه کز، کافرلرگه حاضرانسان اوط عنادیندن قورقو کز فقط بو اشنی
سن اصلا قیلا آلمایه چقسز». مضمونند در. قارا تحدی آیتلرن: هود آیت ۱۳، ۳۸
طور آیت ۳۴ اسراء آیت ۸۸.

(۲) «بو، بورونغیلر حقنده غی وئه کیه تیلردن عبارت. بز تله سهک بونک کبک
نرسهلرنی سویلر ایدک، تله میمز».

برلەگنە مطلوب حاصل بولمايەچىغىنى، بالعكس بو اشلىر اهل اسلامىڭ دىنك صلابىلارن طاغىك آرئىدىغىنى اشنى ايكنچى يول برلە يورتمىكچى بولدىلر. بو خصوصە بر كىكاش مجلسى ياصاب، عتبە بن ربىعەنىڭ فەكرى برلە محمد (ص) نى ياڭا دىن تاسىس ايتودن طوقتاتو ايچون توبەنىڭكى مسئلەلرنى عرض ايتىمىكچى بولدىلر: محمدنىڭ بواشكە تىشىنىڭ مەقسىدى مال جىيو بولسە آڭا مال جىيو بىررگە، اگر سىد بولمى بولسە آنى سىد طانورغە، آڭاردن باشقە ھىچ بر مسئلەنى حل قىلماسقە، اگر پادشاھ بولاسى كىلسە اوزلرىنە پادشاھ ياصارغە، اگر بو اش جن قاغلو كىك محمدنىڭ قىرتىندە بولماغان برەر سىبىدىن كىلسە آنى طبىبلر چاقروب داوالارغە. اوشبو مسئلەنى عرض قىلو ايچون رسول الله حضورىنە عتبە بن ربىعەنى يەردىلر. عتبە رسول الله غە باروب: «اى محمد، سىمى بىزنىڭ ارادە معتبر بر كىشى ايدىڭ؛ سىمى بو اشنىڭ برلە قومىڭنىڭ آراسىن بوزدىڭ، آنلرنى بر بىرسىدىن ايرىدىڭ؛ آنلرنىڭ عقللرنى سفاھەتكە نىسبەت بىردىڭ؛ مەبودلرنى كىمىستىڭ؛ آنا بابالارن جھالت و ضلالتكە نىسبەت بىردىڭ؛ سىنىڭ بو اشكىدىن مقصودىڭ نرسە؟ اگر مقصودىڭ مال جىيو بولسە...» دىدى.

عتبە سوزى سويلەپ بىتىكچ، رسول الله: «ايندى سوزىڭ بىتىدىمى؟» مونە مىندىن ايشت ايندى!« دىپ «فصلت» سورمىنىڭ اولدىن بر نىچە آيت اوقودى. بلىغ و معجز آيات قرآنيەنى ايشتوب، عتبە فوق العادە متأثر بولدى. چدى آلمىچە رسول اللهنىڭ آغزىدىن طوتوب طوقتاتىدى. صوڭرە قومىنە قايتوب اوشبو مضمونىدە سوز سويلەدى: «مىن محمدىن شوندى سوزلر ايشتىم، كە آنڭ كىك سوزى عىرمىدە ايشتىدىم يوق. اول شەردە توڭل، كھانتدە توڭل، سەردە توڭل. مىن سىزدىن محمدنى اوز بولىنە قويوڭزنى، آنى اذا قىلماوڭزنى اوتنەم؛ اگر محمد اوستىكە چغا قالسە اول سىزنىڭ ايچون بر شرف بولاچق؛ اگر باشقە قىبىللەردىن مغلوب بولوب قالسە مىشتىسىز مطلوب حاصل بولغان بولور!»

عتبه‌نڭ مذکور سوزن ایشته‌کاج مشرکار: «محمد سینی ده
سحرله گان ایکیان!» دیشدی‌لر. بوکا فارشی عتبه: «بومینم خصوصی
فکرم، ایسته‌ر قبول ایت‌گیز، ایسته‌ر ایتمه‌گیز.» دیدی.

قرآندن آچو
کیتره چک
سوزلونی
چغارونی
اوتنولری

بوندن صوڭ قریش عر بلری رسول‌الله‌دن بر آسوزن یموشاتوون،
قرآن‌دن صنملارنی یامانلاو، معبودلرن کیه‌ستو، عذاب برله نه‌دید
ایتونی مشته‌ل بولغان آیتلرنی چغارون، الحاصل آچولرن کیتره، تعصبلرن
آرتدیه طورغان آیتلرنی اوقوماون اوتندی‌لر. فقط بو تشبثلرنڭ
بار سیده بیهوده ایدی. چونکه قرآن رسول‌الله‌نڭ اوز طرفندن ترتیب
ایتلگان بر سوز بولمیه‌چہ جناب الله طرفندن انزال ایتلمشدر. رسول‌الله
بونى خلققه تبلیغ ایتوگه مجبور، بناء علیه آنده تصرف قیلووی ممکن
توگل ایدی. شونڭ ایچون‌ده جناب الله رسولینه آنلرغه اوشبو سوزلر
برله جواب بیررگه امر ایتدی: «قل مسا یكون لی أن ابدله من تلقاء
نفسی ان اتبع الا ما یوحی الی س یونس آیت ۱۵»، «وان تقول علینا
بعض الاقوال لا خدنا منه بالیمین ثم لقطعنا منه الوتین. الحاقه آیت
۴۴-۴۵-۴۶».

رسول‌الله‌برله هیج بر طریقه کیلشو ممکن بولماغاچ، جبر و اذیت برله‌ده
آنی طوقتا تورغه طریشونتیجه‌سز چقعاچ آنی تعجیز یولینه کرمکچی بولدیلر:
«محمد سین اگر پیغمبر بولسه‌ڭ باشقه پیغمبرلر کبک معجزه‌لر، آیات
کونیه‌لر کیتر؛ بزی سینگ بو قرآن‌گه گنه اشانه آلمیمز» دیدیلر. بونلرنڭ
نیمدی نرسه‌لر طلب ایتکانلکارى قرآن کریمده بیک کوب سوره‌لرده
تورلی اسلوبلرده ذکر ایتلمشدر. بونلر رسول‌الله‌دن عربستان صحرا-
لرندن چیشمه‌لر آغزون، اچنده یلغه‌لر آغوب یاتقان حرما و اوزم
باقچه‌لری وجودکه کیترون، اوزینه آلتون کموشدن اویلر بولدروون،
حجاز طاغلرن کوته‌رتوب طاشلاب بیرنی نیگز یاصاون، کوکگه منوب
اوزینڭ رسالتی حقنده مکتوب آلوب توشون، فرشته‌لر کیلوب اوزینڭ
نبوتن تصدیق ایتوون، «قصی بن کلاب» کبک بابالرن ترلتوب شونلردن

نبوتىن تصدىق ايتىدىن بوندىن باشقە نۇرسەلەر صورادىلار. (۱) فقط بونلارنىڭ آيات كۈنىيە طلب ايتولرى محمد (ص) نىڭ رسالتىنە كىتىرگان دىلىلار يەنە قناعت حاصل ايتىمىگەندىن بولمىچە مجرد تەعجىز و عناد ايچون ايدى. آيات كۈنىيە بىرلىگەندە قىبول ايتىمىچە چىكلار ايدى. شونىڭ ايچون جناب الله بونلارغە صوراعان نۇرسەلەرن بىرمەدى، بلىكە: «قل سبىحان ربى هل كنت الا بشر ارسولا (۲)»، «وما يشعركم انها اذا جاءت لا يؤمنون (۳)، «اولم يكفهم انا انزلنا عليك الكتاب يتلى عليهم (۴)»، «اولم يكن لهم آية ان يعلمه علماء بنى اسرائيل (۵)» كىك آيتلار بىرلە جواب بىررگە قوشىدى. قىرىش عربلار ينىڭ صوراعانلارى بىرلىسەدە، آنلار قىبول ايتىمىچە چىكلرىدىن، سىنە الله مۇجىبىچە آنلارنىڭ اهلاك قىلىنولرى لازىم بولون، حالىكە بولمىدى باشقە امتلار كىك استىصال قىلو مقصود توگىلىگەن مشعر: «وما منعنا ان نرسل بالآيات الا ان كذب بها الاولون» كىك آيتلار بىرلەدە جواب بىردى. مشركلارنىڭ ايمان كىتىرولرى يەنە فوق العادە حرىص بولغان، آنلارنى نىندى گەنىيول بىرلە بولسەدە ھىدايتكە سوق ايتەرگە طرىشقان رسولىنەدە جناب الله: «اگر آنلارنىڭ ايمانغە كىلمەولرى يەنە اچىڭ پوشىسە، آنلارنىڭ سىندىن قاچولارى سىڭا آغر كىلىسە، بار كۈچىڭدىن كىلىسە يىر آستىدىن ياخود كۈكەن آنلارغە معجزەلەر كىتىر!» مضمونىدە آيات كۈنىيە بىرودىن اميد اوزدرەچك آيتلار انزال ايتىدى. (۶)

- (۱) قارا آيات كۈنىيە طلب ايتىلگان آيتلارگە: عنكبوت آيت ۵۰، ۵۱ الفرقان ۸۰۷، الحجر ۸۷، ۱۴، ۱۵، رعد آيت ۷، ۳۱ يونس آيت ۲۰، انعام آيت ۸، ۹، ۳۷، ۱۱۱، ۱۲۴ الانبياء آيت ۵ اسراء آيت ۹۱، ۹۲، ۹۳
- (۲) اسراء آيت ۹۳ معناسى: «قەيت سىين آنلارغە: سبىحان الله، مىن بيت سىزنىڭ كىك بىر انسانغە، مىندە آندى نۇرسەلەرگە قدرت يوق.»
- (۳) انعام آيت ۱۰۹ معناسى: سىز بىلە سىز موصۇك آنلارنىڭ افتراح قىلغان آيتلىرى بىرلىگەنكە ايمان كىتمەولارن؟
- (۴) عنكبوت آيت ۵۱ معناسى: بىز سىڭا ايندىرگان كىتاب معجزە بولورغە يىتمىمى ايندى آلازغە؟
- (۵) شعراء آيت ۱۹۷ معناسى: سىنىڭ نىبوتىڭنى بىنى اسرائيل علماسى بلو آنلارغە دىلىل بولا آلەمىمۇ؟
- (۶) وان كان كبر عليك اعراضهم فان استطعت ان تبتغي نفقا فى الارض اوسلما فى السماء فتأتيتهم بآية ولو شاء الله لجمعهم على الهدى فلا تكونن من الجاهلين. انعام آيت ۳۵

اهل سیر بواورنده انشقاق قمر مسئلہ سن ذکر ایتہار، شویله کہ:
مکہ رؤسائی رسول اللہؐ کیلوب، پیغمبر لگینہ دلیل اولہرق آینی ایکیکہ
یاروب کورسہ توون صور اغانلر، مذکور معجزہ بیروگان تقدیرده ایمان
کیتہرہ چکارینہ سوز بیروگانلر، رسول اللہؐ دعاسی موجبہ جناب اللہ
مشرک لرنک صور اغان نرسہ لرن بیروگان، فقط مشرک ل محمد بزنگ کوزنی
بودی، بزنی سحر لہ دی دیب ایمان کیتہرہ کانلر دیلر. انشقاق قمر حادثہ سینک
نہ طریقہ حاصل بولوی حقندہ تورلیچہ سوزلر سویلیر.

مذکور حادثہ ابن مسعود، ابن عباس، انس، ابن عمر، حذیفہ
جبر بن مطعم (رض) و باشقہ لردن روایت قیلنمشدر. صحیحین ده ایسہ
بو واقعہ ابن مسعود، ابن عباس، انس دن روایت قیلنوب باشقہ لردن
روایت یوقدر. جمهور مفسرین ده مذکور روایتلرنک تأثیری برلہ
«قمر» سورہ سندہ گی «وانشق القمر» نی بالفعل انشقاق قمرنک حاصل
بولوینہ حمل قیلوب تفسیر قیللار. فقط بزنگ نظر مزده بو، فوق العادہ
مشکل بر مسئلہ در. مسئلہ نک مشکلاگی انشقاق قمرنک غریب
بر حادثہ، خارق العادہ بر اش بولوی جہتندن ایمس. پیغمبر بولغاچ
آنک قولنک خسار قہ نک صدوری برده عجب اش توگل. جناب اللہؐ
پیغمبر لرن تأیید ایچون بعض خار قہ لری بروی معلوم نرسہ. موسی (ع.م.)
نک عضاسی مستبعد توگل ایکان انشقاق قمرده استبعاد ایتلہ چک نی نرسہ
بار. ذاتا رسول اللہؐ اوز اصحابینہ تورلی خار قہ لری کورسہ تسکانشگی
معلوم نرسہ. حدیث کتابلرنده بو حقده کوب روایتلر باردر. فقط بوندہ
مسئلہ نک ایکنچی جہتی بار. صحیحین ده ذکر ایتلدیکنہ کورہ انشقاق قمر
حادثہ سی مشرک لرنک افتراح ایتولری (صور اولری) برلہ بولمشددر. حالبوکہ
قرآن کریمده مشرک لرنک بیک کوب افتراح لری ذکر ایتلدیگی حالده
انشقاق قمر حقنک بر نص صریح یوقدر. «قمر» سورہ سندہ گی «وانشق
القمر» عبارہ سی آینک بالفعل یارلغانلغندہ نص توگلدر. «انشق» گہ
ظاهر چہ ماضی معناسی بیرو ممکن بولغان کیک مضارع معناسن بیروده
مکن. وقوع سی متحقق بولغان نرسہ لردہ مضارع اورننہ ماضی صیغہ سن

استعمال ایتو عرب تلمذه شائع نرسه در. «ونفخ فی الصور»، «قالوا یاویلنا من بعثنا»، «یوم تشق السماء بالغمام ونزل الملائكة تنزیلا»، «ونفخ فی الصور فصعق من فی السماوات والارض»، «وجی یومئذ بجهنم» کبک مستقبل اور ننده ماضی صیغه سی استعمال ایتلگان اور ونلر قرآن کریمده شغرم تولیدر. شونلقدن مونده ده «وانشق القمر» نك خراب عالم وقتنك بولاچق انشقاقه محمول بولوی ممکن، بلکه قریبدر. قرآن کریمده بومعنا ده «یوم تشق السماء بالغمام ونزل الملائكة تنزیلا»، «اذا السماء انشقت»، «اذا السماء انفطرت» کبک آیتلر بار. قرآن بعضیسن بعضیسی مفسر قولنچه بونی ده شول معنا گه حمل فیماو موافقددر. انشقاق نك اولگی معنا گه محمول بولون تأیید ایته چك قرآن کریمده هیچ بر آیت یوفدر. «انشق القمر» عبارسی برله متصل بولوب کیلگان «وان یر و آیه یعرضوا ویقولوا سحر مستمر» عبارسی ده اوشبو معناده بولون تأیید ایته. چونکه مونك آیتنی نك ره ایتوب کیتره. آنك صوكنك «سحر مستمر» عبارسین قوللانا. استمرار نك ظاهر معناسی «دائماً» ایکنلگنده شبهه یوق. «بیضاوی» ده بیت آنی شول معنا گه حمل قیلوب «وهذا يدل علی انهم رأوا قبل ذلك آیات مترادفة ومعجزات متتابعة» دیب ئه یته. اگر مونده «آیه» دن انشقاق معجزه سی مراد بولسه «آیه» نی معرفه ایتوب «اقتربت الساعة وانشق القمر وقد رأوا الاية فاعرضوا عنها وقالوا سحر عظیم» کبک عباره قوللانورغه کبرهك ایدی. فسقه سی روایتلر تحت تأثیرنك قالماغانده آیتنك معناسی: «قیامت یافنلاشدی، آی ده یاریلاچق. اگر مکه مشرکاری قیامت نك وقوعینه دلالت ایته طورغان آیات قرآنیه نی کورسه لر آکاردن اعراض قیلالر، اول محمددن هر وقت بولوب طوراً طورغان مؤثر سحر دیب ئه یته لر» دیمك بولادر. انشقاقنی اوشبو صوكنی معنا گه حمل قیلو حسن بصری وعطا حاضر تلمزندن روایت قیلنمك در. جمهور مفسرین نك آیتنی اولگی معنا گه حمل قیلولری ذکر ایتلمش

روایتلار تاثیرندن گنه کیلمیشدر. قرآن کریمده مذکور معجزه‌لرنڭ هیج برسی بیرلمگانه شبهه یوق. ایندی شولای بولغاچ بیرلمگان آیات کونیه قرآنده ئەللە نیچه اورنده مذکور بولا طوروب بیرلمگان معجزه‌نڭ ذکر ایتلمه‌وی معقولمی؟ مشرک‌لر رسول‌الله‌دن معجزات کونیه صواب جوده‌توب بتره‌لر ایدی. ایکی سوزنڭ بونده آڭا: «پیغمبر بولسه‌ڭ باشقه پیغمبرلر کبک معجزه کیتر!» دیه‌لر ایدی. رسول‌الله اوزی‌ده بونلرغه معجزه بیررگه بیک حریص ایدی. شولای بولغاچ انشقاق قمر معجزه‌سی بیرلمگان بولسه بونلرغه «اولم یکفهم انا انزلنا علیک الکتاب یتلی علیهم» دیب جواب بیرو برله گنه اکتفا ایتمیچه «سزگه انشقاق قمر معجزه‌سن بیردک بیت، شول یتیمونی؟ طاغی نرسه کیرهک ایندی سزگه» کبک سوزلر برله جواب بیرو طاغیده مناسب توگلمی؟ بلاغت شونی اقتضا قیلا توگلمی؟ نیک قرآنک برده موندی جواب بیرلمی؟ نیچون فوق‌العاده عاجز بر طور برله «قل سبحان ربی هل کنت الا بشراً رسولاً» دیب کنه جواب بیره. مکه مشرک‌لری بیت آیات کونیه‌نی تیلوروب تیلوروب صوریلر ایدی. آنلر اوزلری صوراعان معجزات کونیه‌نڭ برسن گنه بیرسه‌ده ایمان کیتره‌چکلرینه بتون کوچلری برله یمین ایتلر ایدی (۱) شولای بولغاچ «انما الا آیات عندالله وانما انا نذیر مبین»، «اولم یکن لهم آیه أن یعلم علماء بنی اسرائیل»، «فقل انما الغیب لله» کبک آیتلر برله گنه اکتفا قیلو مقتضای بلاغتمی؟ بوبیت اطناب اورونی. موندی اورونلرده «وانشق القمر» کبک غایت موجز عباره برله گنه کیتو بلاغتمدن توگل. موندک ئەللە نیچه فات انشقاق قمر حادثه‌سن ذکر ایتوب اوزلرن قابلاو تیوش ایدی.

آنڭ صوگنده مشرک‌لرنڭ افتراخلرنندن قطع نظر قیلغانده‌ده بوندی بیوک بر حادثه‌نڭ قرآن کریمده بولای طومانی صورتک گنه ذکر ایتلوب کیتوی بعیددر. بوندی حادثه‌نڭ قرآنده تکرار ذکر ایتلوی تیوش

(۱) واقسموا بالله جهد ايمانهم لئن جاءتهم آیه لیؤمنن بها قل انما الا آیات عندالله وما یشرکم انها اذا جاءت لا یؤمنون انعام آیت ۱۰۹.

بولغان كېك قىرن اوّل اهلندىن ده متواتر صورتىدە ئىقل ايتلورگە تيوش ايدى. حالبوكه بو خصوصىغى روايتلار تواتر درجه سىنه اصلا ايرشميدىر. آنى تواتر درجه سىنه ايرشدررگە طريشقان كشيلىرىدە «كالمتواتر» دىب باروب طوقتاودن اوزا آلمايلار. انشقاق قىمر حادىثەسى بىك محدود كشيلىرىدە گنە روايت ايتلغان. حادىثەنى روايت ايتكان اصحابنىڭ پىرلىرى اوزارى واقعه گە حاضر بولماغانلار. انشقاق حادىثەسى بىگرەك ابن مسعود، ابن عباس وانس دن روايت ايتلار. حالبوكه انس اول وقت مدينەدە دورت بىش ياشلىك بر بالا ايدى. ابن عباس اول وقت طوماغاندە ايدى. اول حجة الوداع يلندە غنە بلوغغە ايرشدى. ابن عمر اول وقت بىك بەلەكەى ايدى. اول خندق يلندە غنە بالغ بولدى. شولاي بولغاچ حدىثنى توب روايت ايتوچىلار بىك محدود كشيلىرىدە بولوب قالالار. درست بو اوروندە رسول الله نىڭ نبوتىن اثباتدە عمدە معجزات كونيە توگل ايدى، قرآن كريم ايدى. شونلقدن عصر اول خلقى آنى روايتكە اهميت بىرمەگانلار دىيەچكلر. شولاي، آكا بزده قوشولامز. فقط موندە، مذكور معجزەنىڭ اقتراح قىلىنوى، باشقە آيات مقررەنىڭ قرآنندە ئەللە نىچە اورندە مذكور بولوى خاطرغە آلنسۇن.

جناب الله «وما منعنا أن نرسل بالآيات إلا أن كذب بها الأولون» آيتى برلە مکه مشركارىنە آيات كونيە كورسەتمە وينە سبب ايتوب، اوتكان قوملارنىڭ، پىغمبرلارنى كىترگان معجزەلارنى تىكذيب ايتولارن، مکه مشركارىدە صورغان نرسەلرى بىرلەسە آنلار كېك اوك تىكذيب ايتەچكلرن، بناء عليه اوتكان قوملار كېك ھلاك قىلىنە چىقلارن كورسەتە. موندەغى «الآيات» دن مراد مکه مشركارى طلب قىلغان آيتلار ايكانلىكىدە شىبھە يوق. مفسرلار آنى شوڭا حمل قىلالار. (۱) حالبوكه مکه مشركارى اقتراح قىلغان آيتلار

(۱) امام المفسرين ابن جرير مذكور آيتنى تفسىردە دىيەر: «يقول تعذره وما منعنا يا محمد أن نرسل بالآيات التي سألتها قومك إلا أن كان قبلهم من الأمم المكذبة سألوا ذلك مثل سؤالهم فلما اتاهم مأسأوا منه كذبوا رسولهم فلم يصدقوا مع مجيء الآيات فعدوا فلما نرسل إلى قومك بالآيات لانا لو أرسلنا بها إليها فكذبوا بها سلكنا في تعجيل العذاب لهم مسلك الأمم قبلها»، ص ۶۹ - ۷۰ ج ۱۵ تفسیر ابن جریر.

(معجزه‌لر) اچنده انشقاق قهر آیتی ده بار ایدی. موندی آیتلر نی انشقاق قهر معجزه‌سندن باشقهغه تخصیص ایتوگه اصلواجه یوقدر. ایندی انشقاق قهر معجزه‌سی بیرلگاج نی ایچون آنلرغه باشقه قوملرگه کیلگن کبک عذاب کیلمه‌دی. مذکور معجزه بیرلگن بولغاج «وما منعنا آن نرسل بالآیات الا أن کذب بها الاولون» نڭ نی معناسی قالا؟ مکه‌لیلرنڭ آنی تکذیب ایته چکلرن جناب الله بله ایچ. شولای بولغاج نیک بو اش آنلرغه انشقاق معجزه‌سن بیرودن مانع بولمی؟ قسقه‌سی انشقاق قهر معجزه‌سی بیرلگن بولسه «وما منعنا آن نرسل الخ»، «وما یشرکم انها اذا جاءت لایؤمنون»، «قل ان الله قادر علی أن ینزل آیه ولكن اکثرهم لا یعلمون» کبک آیتلرنڭ اصلا معناسی قالمیدر. مفسرلر اوزلری ده مذکور آیتلر نی تفسیر قیلغانده مکه مشرکلرینه آیات کونیه بیرلگنلگن، رسول الله نڭ رسالتینه قرآن کریم دلیل بولورغه یتگانلگن، آنڭ اوستینه باشقه آیتلر بیروب طور و عبث ایکانلگن سویلیلر. فقط «قهر» سوره‌سینه کیلوب یتگاج اولگی سوزلرن بتونلای اونوتوب، روایتلر تأثیری برله انشقاق قهر حاصل بولدی دیب تفسیر ایتلر. اوزمزنڭ مشهور «بیضاوی» مذکور آیتلر نی تفسیر قیلغانده «ان الله قادر علی انزالها وان انزالها یستجلب علیهم البلاء وان لهم فیما انزل مندوحة عن غیره ص ۲۱۸ ج ۱»، «وفیه تنبیه علی أنه سبحانه وتعالی انها لم ینزلها لعلهم بانها اذا جاءت لایؤمنون بها ص ۱۳۰ ج ۱»، «وفیه تنبیه علی أن القرآن باعجازه وتقديره مغن عن سائر الآیات ص ۱۳۱ ج ۱» دیدیکی حالده «قهر» سوره‌سنده «وان یروا آیه یعرضوا ویقولوا سحر مستمر» آیتن تفسیر قیلغانده «وهو يدل علی أنهم رؤا قبله آیات اخر مترادفة ومعجزات متتابعة» دیه اولگی سوزینه مخالف سوز سویلیلر. عجبا مکه مشرکلری نیندی معجزه‌لر، نیندی آیات کونیه‌لر کوردیلر ایکان؟ مکه‌لیلرگه انشقاق قهر معجزه‌سندن باشقه معجزه بیریلو برله فائل بولغان کشی بارمی؟

مكه مشركلرى صور اغان معجزه لردن بره رسى (مثلا انشقاق) بيرلگان بولسه جناب الله تسليه مقامند رسولينه ذكر ايتهر ايدى. «آنلرغه انشقاق حادثه سن بيردك، ايمان كيترمه ديلىر. باشقه لرن بيرسه كده شولا يوق ايمان كيترميه چكلر. سين آنك، ايچون بور چلمه. يولكده دوام ايت!» كيك سوزلر قرآنده بولورغه تيوش ايدى. كيرهك رسول الله وكيرهك اصحاب كرام آنلرنك قارشى كيلولرينه بور چلالر، آنلرغه آيات كونيه بيروب آوزلرن قاپلاوني تليلىر ايدى بيت. حالبوكه تسليه مقامنده مذكور حادثه ذكر ايتلمى. بالعكس آكا «فان استطعت ان تبتغي نفقا في الارض او سلما في السماء فتأتيتهم بآية - فلانكونن من الجاهلين» كيك آيتلر برله جواب بيريله. خلاصه اسلاميت بر دين عمومى بولوب حضرت محمد (ص) ده ايك صوگفى پيغمبر بولغانلقدن جناب الله آنك نبوتنه دليل اوله رق مخصوص قومگه گنه حجه بولاچق آيات كونيه بيرومىچه الى آخر الدهر قالاچق معجزه بيردى، كه اولده قرآن كريمدر. رسول الله باشلاب دعوت ايتوگه مأمور بولغان عرب قومينه فارشى اوزينك پيغمبرلكننه شول قرآن كريمنى دليل ايتوب طوتدى، اشانمادقلرى تقديرده قرآن آيتى كيك بر آيت كيترولرن طلب ايتدى. آيات كونيه صور اولرينه قارشى ده «اولم يكفهم انا انزلنا عليك القرآن يتلى عليهم ان في ذلك لرحمة وذكرى لقوم يؤمنون» ديه شول قرآنك دليل بولورغه يتكانلگن بيان ايتدى. رسول اللهك اوزندن صوگفيلرغه ده دليل شولوق معجز قرآن كريمدر. «افلا يتدبرون القرآن ولو كان من عند غير الله لوجدوا فيه اختلافا كثيرا نساء آيت ۸۲».

اسلاميتنك خارقه كونيه لرگه مستند بولماوى آنك ايك برنجى مريتلرندر. قرآن كريمك علويتى، آنك معجزلگى اسلاميتنك دين سماوى بولوبينه دليل بولورغه كافيدر. آكا اوزى اعتراف قيلماغان، بلكه اوزى آنك بولماون سويلگان نرسه فى اسناد قيلوغه مجبوريت يوقدر. باشقه ملت علماسى اسلاميتنك خارقه كونيه لرگه مستند بولماوينه غبطه قيلدقلرى حالده بز، طارتوب صوزوب بولسه ده آكا عجيبه وخارقه لر طاقماچى بولامز.

(۵) ابوسلمه (۶) ام سلمه (ابو سلمه نك خاتونی) (۷) عامر بن ربيعة (۸) لیلی بنت ابی هیثمه (عامر نك خاتونی) (۹) زبیر بن العوام (۱۰) عبدالرحمن ابن عوف (۱۱) عثمان بن مظعون (۱۲) ابو سبرة (۱۳) حاطب بن عمرو (۱۴) سهیل (۱) بن وهب (۱۵) عبدالله بن مسعود (۱۶) مصعب (۲) بن عمیر. حبشه مهاجرلار نك مكه دن چغولاری بعثتنك ۵ نچی سنه سنه رجب آينده اولمشدر. (۳) مذکور مهاجرلار بحر احمر ساحلینه يتدكده ايكي كيمه طوغری كيلوب، اولارن حبشه مملكتنه آلوب كيتدی. مكه مشركلری واقعه دن خبردار بولوب بونلر نك آرتندن تعقيب ايتسه لرده، اوچر اتا آلمی قايتديلر. باشقه صحابه لرنك بعضلری كشی حمایه سنه قالدیلر، بعضلری هر نه قدر اذا وجفا كورسه لرده، وطنلرن دن آیرلا سیلری كيلامیچه بر وقت الله نك یاردمی ایرشو امیددی بر له مكه ده قالدیلر.

عمر بن الخطاب
نك اسلاميتكه
كيلوی

حبشه گه برنچی هجرتدن صوك مكه لیلرنك رؤسا و اشرافندن بولغان «عمر بن الخطاب» اسلاميتكه كيلدی. عمر اولده اهل اسلام گه فوق العاده دشمنان، آنلرغه ممكن بولغان اذیتنی بیرودن اصلا نارتهمی طورغان و آنلرغه مشركلر آراسنده ايك قاطی معامله قیلا طورغان كشی ایدی. حبشه مهاجرلارندن «لیلی» دیه در: «حبشه گه چغو قصدی بر له دویه مه منگان ایدم. ایرم بر اش بر له مشغول ایدی شول اراده عمر بن الخطاب كيلوب چغوب میگا: (ام عبدالله، سفر قایده؟) دیدی. بوگافارشی مین: (بزی اذا وجفا قیلدگز، جبر و ظلم ایتدگز، دینمزی طوتارغه ایرك بیرمه دگز؛ شونلقدن جبر كورمی طورغان بیرگه كیتهرگه مجبور بولدق) دیدم. عمر بن الخطاب سوزیمه قارشى: (الله آق یول بیرسون!) دیدی. عمر بن الخطاب دن بوندای یهوشاق سوز ایشتبو طاك قالدیم. ایرم كيلگچ واقعه نی سويلدم.

(۱) - سهیل بن البيضا دیبده یورتلور. (۲) - مصعب زاذالمعاده مذکور توگل.

ابن هشام ذكر ایتمش ۲۷۳ ج ۱. (۳) زاذالمعاده ص ۲۹۹ ج ۱

بوگا قارشى ايرم: (بواشنى سويلمه؛ عمر نك اسلاميتكه كيلوون اميد ايتدر كه يارامى. فايچان خطاب نك ايشا گى مسلم بولسه عمر مسلم بولور) ديدى. «عمر بن الخطاب نك اسلاميتكه كيلوى» (الارقم بن الارقم) اوينده بولمشدر. رسول الله عمر بن الخطاب نك ايمانغه كيلون تمنى ايتت، اول اسلاميتكه كيلسه اسلاميت بر قدر طن آلور اميدنده ايدى. واقعا عمر اسلاميتكه كيلو برله اسلاميت بر قدر طن آلدى. (۱) عمر نك تكليفي برله نمازلرن كعبه اللهده اشكاره صورتك ادا ايتت باشلاديلر. بو وقتقه قدر هر كم نماز ن ياشرون اوقى، كعبه حضور نده نماز قىلا آلميلر ايدى. عمر بن الخطاب نك اسلاميتنى قبول ايتوى مكه ليلر نك كيفن فردى. آنلرنى فوق العاده فايغوغه توشردى. اكانهايت درجه آچولرى كيلدى. حتى جيلشوب آنى اوترمك قصديله اوين قاماب آلديلر. فقط شول اراده واقعه ديني خبر آلوب «العاص بن وائل السهمى» كيلوب يتدى وعمر بن الخطاب نى اوز حمايه سينه آلوون اعلان فيلدى. شول سببدن مقصودلرينه ايرشه آلماديلر.

مهاجرلر نك
فايتوى

حبشه مهاجرلرى مكهدن چغوب اوچ آي طور دقدن صوكره، مكه خلقي رسول الله واصحاب كرامنى جبرلودن طوقتاغانلر ديسگان بر خبر ايشتديلر. طوغان اوسكان ييرلر ندىن آيبرلغان، غربت كه اوكره نمكان، رسول الله واصحابنى كورر كه مشتاق بولغان مهاجرلر مذكور خبرنى تحقيق ايتميچه اوك مكه كه فايتوب كيتديلر. فقط مكه كه يتدر آلندن حقيقت حالىك مطلع بولقانلقدن قايسيلرى كبرى حبشه كه فايتوب كيتديلر، قايسلرى ياشر نوب، قايسيلرى ياقنلر ينك حمايه سنده مكه كه كرديلر. حبشه مهاجرلر ندىن مكه كه كرگان كيمسه لر اچنك عبد الله بن مسعود، عثمان بن عفان وزوجه سى رقيه، عثمان بن مظعون وابوسلمه بار ايدى. ابوسلمه، ابوطالب حمايه سنده، عثمان بن مظعون وليد بن المغيرة حمايه سنده كرگانلر ايدى. مكه مشركلرى رسول الله واصحاب كرامغه دشمانلقلرن همان آرتدرا

بايقوت

باردىلار. حاضرگەچە طوتقان يول بىرلەگنە مقصودقە ايرىشماك مەكن بولمىغانلىقىدىن، رۇسا كىنگاشوب بنى هاشم وبنى مطلب بطنلار يىنە بايقوت ياصارغە قىرار بىردىلار. بوخصوصە بىر اعلان يازوب كعبەللاھنىڭ اچنە قويدىلار. بو قىرارغە بىنا قىرىش عربلار، بنى هاشم وبنى مطلب بىرلە رسول اللەنى تىسلىم ايتىمى طوروب ھېچ بىر مەاملەدە بولماسقە، آنلار بىرلە ساتو آلو ايتماسقە، اولطرداش بولماسقە، سويلەشماسقە، قىز آلماسقە قىز بىرماسقە، بولدىلار. بونىڭ اوزىرە عبد مناف بالالارنىدىن ايكى بطن (ھاشم ومطلب) مؤمن وكافىرلارنى بىر بىر قىرىشلردىن ايرىلۇب ابوطالب نىڭ شەبىنە كىردىلار. شەب كە كىرۈپ بىئىزنىڭ يىنچى سىنەسىنىڭ محرم باشنىڭ ايدى. (۱)

ابولەب بنى ھاشمىدىن بولدىغى ھالەدە بونلار بىرلە شەبىكە كىرمىچە بالعكس آنلارغە زور دشمان بولۇپ مىشركلارنى آنلارنىڭ ەلىھنە قىطورتا ايدى. قىرىش مىشركلارنى اھل اسلامغە قارشى بايقوت اعلان ايتىكچ، رسول اللە اصحاب كرامغە ايكىنچى دفعە حبشەگە ھىجرت بىرلە امر ايتىدى. بونىڭ اوزىرە سىكىسان (۲) اوچ ايرى واون طوقىر خاتون حبشەگە يۈنەلدىلار. مەكەدە اھل اسلامدىن بىك آرزى غنە قالدى. بودفعە ھىجرت ايتىكان كىمەسلەر آراسىنىڭ عثمان بن عفان وزوجەسى رقىيە، جعفر بن ابى طالب وزوجەسى اسماء بنت عميس، عبد اللە بن مسعود، عبىد اللە بن جىش وزوجەسى ام حبىبە بنت ابى سفىيان، عبد اللە بن جىش، عمر ووخالد (سعيد بن العاص بالالرى) ابوحنىفە بن عتبە، المقداد بن الاسود بار ايدى. بونلار يانينە حبشەگە، يىمىن دە اولوب دە اسلامىتكە كىلگەن ابو موسى الاشعرى وياقىنلارنى (۳) ھىجرت ايتوب، حبشەدە اھل اسلام بايىطاق قىنە كۈبە يۈب، غربت آچىلقلارنى بىرگە اورتاقلاشدىلار. اوشبو مھاجرلاردىن بعضلارنى وطنلارنى، ياقىنلارنى

حبشەگە
اىكىنچى ھىجرت

(۱) - زادالمعاد ص ۳۰۱ ج ۱، شەب دىب ايكى طاغ آراسىندىغى آچقلىقغە ئىتىلور.

بو اورۇندىغى شەب مەكەدە بنى ھاشم مىللەسىنىڭ اسمىدىر. بو شەب شەب ابى يۈسۈف دىيە مەروفلور.

(۲) زادالمعاد ج ۱ ص ۳۰۰ (۳) سانلارنى اوتۇزدۇن زىادە ايدى بخارى ص ۹۰ ج ۲

كوره آلمى طور االماغانلقدن مكه گه فايتهقالاديلر. شول فايتهقانلردن فاييسيلرى مدينه گه هجرت برله مامور بولغاچ مدينه گه هجرت ايتديلر. فاييسيلرى رسول الله نك مدينه گه هجرتن ايشتكاج مدينه گه فايتهديلر. بوندن باشقه بىرهم سدرهم فايتهقانلرى ده البته بولورغه كيرهك. فقط حبشه مهاجرلرينك ايك صوگغى فايتهولرى هجرتنك يدينچى سنه سنده فتح خيبر وقتك جعفر ابن ابى طالب قول آستنده بولمىشدر (۱).

قریش عربلى اهل اسلامك حبشه گه هجرت ايتولرينه خصوصا آنك عادل پادشاه قول آستنك طنچ راحت طورولرينه، دينلرنده سربست بولولرينه غايت اچلرى پوشدى. اسلاميتك جزيرة العرب دن باشقه بيمده انتشار ايتووندن قورقديلر. شونلقدن اوز آرا كيكاش ايتوب تورلى هديهلر برله «عمر وبن العاص» و «عمارة بن الوليد» نى حبشه گه يبارديلر. مذكور ايكي كمسه حبشه گه باروب نجاشى نك ياقنلرن كوروب هديهلرن آنلرغه تقديم ايتديلر. ونجاشى گه سوزلرن اوتكارو ايچون مساعده طلب ايتديلر. فقط نجاشى بونلرنك سوزلرينه التفات ايتمى. بناء عليه محروم بولوب فايتهديلر.

بنى هاشم وبنى مطلب بطنلرى بايقوت سببلى فوق العاده طارلقده قالديلر، آچقديلر، حتى آغاچ يافر افلى برله كيچنه طورغان بولديلر. فقط قریش رؤساسندن بعض وجدان و مروت ايلهلى مذكور بايقوتنك حقسزلق و ظلم بولون اعتراف ايتلر، بناء عليه اچلرنن بوكا فارسى

بايقوتنك
بترلوى

(۱) اهل سمر حبشه مهاجرلرينك ايكي دفعه گنه فايتهون ذكر ايتلر: برسى بايقوتقه قدر مكه گه فايتهون. ايكنچسى خيبر يلنده جعفر بن ابى طالب قول آستنده مدينه گه فايتهون. فقط حبشه گه ايكنچى دفعه هجرت ايتكان كشيلردن بعضلرينك بدر محاربه سنده حاضر بولولرى، بعضلرينك مدينه گه هجرت ايتولرى مذكور مهاجرلرنك بوايكي مرتبه دن باشقه وقتده فايتهولرنده آكلاتا. واقعا شولاى بولورغده تيوش چونكه رسول الله نى كوررگه شول قدر مشتاق بولغان كشيلرنك رسول الله نك هجرتن ايشته طوروب هنوز حبشه ده غربتنى اختيار ايتوب طوروارى بعيندر. حتى جعفر ابن ابى طالب نك يدينچى سنه گه قدر قالوى ده عجب كورينه در. ابن قيم حضرتلى حبشه مهاجرلرينك فايتهوى طوغر وسنده مهم سوزار سويلى. ص ۲۹۹-۳۰۱ ج ۱ زاد المعاد.

ایدی. شولایده افکار عمومیه که قارشى کیلودن قورقالر ایدی. مذکور رؤسا اچنده بایقوتقه مستحق بولغان کشیلر گه ایش موحمیلیسی «هشام بن عمرو» ایدی. اول، قارانی کیچلرده دویه سینه آرق بولکله توب شعبه نك اوزینه کیله، صوگره دویه نك یوگانن آلوب اوزنگنه شعبه کورتوب یبهره ایدی. هشام بن عمرو مذکور ظلمغه چدی آلامدی: اوزینك اشانچلی کشیلرندن بولغان «زهیر بن امیه» گه باروب بایقوتنی بوزو فکر نده بولغانن سویله دی و تاشییرلی سوزلر برله زهیرنی اوز فکرینه دوندردی. صوگره ایسکاوله ب مطعم بن عدی، ابوالبختری بن هشام زمعه بن الاسود که باروب بایقوتنی بتر و قرارینه کیلدیلر. صوگره مذکور قرارلرنی بالفعل کورسه تو ایچون کعبه الله ده بو خصوصه سوز آچارغه و اوز قوللری برله اعلان کاغدن یرتورغه بولدی. کیچدن یاصالغان قرار بوینچه زهیر بن امیه ایرته طوروب کعبه الله نی طواف قیلدی. صوگره جییلغان خلق قه خطابا: «ای مکه خلقی، بز آشی اچه مز، کیینه مز، بنی هاشم برله بنی مطلب آچلقدن قریلوب یانمقده لر؛ آنلرغه صانوغه ده آلوغه ده ایرک بیرلمی؛ بو بیوک ظلم توگلمی؟ والله مین اعلان کاغدی یرتلماسدن اورنیمه اطور مایه چقمن» دیدی. بوکا قارشى ابو جهل: «یالغان سویلیسك» دیدی. بوکا زمعه بن الاسود: «سین اوزك یالغان سویلیسك؛ بز بو اشکه اولده ده راضی توگل ایدك» دیه مقابله قیلدی. صوگره ابوالبختری طوروب زمعه نك سوزن تقویه ایتدی. مطعم ابن عدی طوروب بونك سوزن، هشام بن عمرو طوروب بارسینك ده سوزن تقویه ایتدی. صوگره مطعم بن عدی طوروب یرطلوب بتکان اعلان کاغدن یرتقالاب تاشلادی. شول صورتده بایقوت مسئله سی ده حل قیلندی. رسول الله ویاقنلرینك شعبه حبس قیلنولری اوچ سنه قدر مدتکه سوزلدى. ابو طالب مشهور لامیه سن اوشبو شعبه وقت ترتیب ایتمشدر. اول، لامیه سنده اشراق قریشنك كوکلن طابارغه طریشه، اوزلرینه جبر و ظلم قیلغان کشیلر گه بیان نفرت ایته، اوز یاقنلرندن بنی نوفل برله بنی عبد شمس که اوزن تاشلادقلری ایچون

بىد دعا فيلا، رسول اللهنى اصلا حمايه سندن طاشلامايه چغن، آنڭ يولنده
ايڭ صوڭغى چىكىگە قدر قارشى طورە چقلرن سويلى.

قايغو يلى

ابو طالبڭ وفاتى. خديجة الكبرىڭ وفاتى سوده بنت زمعه گە اويلەنو.
عائشە بنت ابى بىكر گە اويلەنو. طائفى كە هجرت. طائفى دن قايتو. مطعم بن عدى
حمايه سنده مكە گە كرو. اسراء ومعراج.

رسول الله وياقنلار يڭ شىعبىن چقولارى بىعتىدىن اون سنە كىچىك دە
وهجرتىدىن اوچ سنە الوك ايدى. شىعبىن چغو غە آلتى آى (۱) اوتو
برلە ابوطالب وفات ايتدى. ياشى سىكساندىن اوزغان ايدى. ابوطالبڭ
آورا يون ايشتىكچ قريش رۇساسى جىيلوب حالن صورارغە باردىلر
هم ابوطالب كە: «سەين بىزڭ قاشدە محترم بىر ذاتىڭ؛ حالڭ دە آورا ايدى.
محمد برلە بىزنى كىلىشدر؛ اول بىزڭ دىنەزگە، آلەمزگە طوقونماسون؛
بىزدە آنڭ دىنىنە تەعرض ايتەمەن» دىدىلر. بونڭ اوزىرە ابو طالب
رسول الله نى چاقروب قريش رۇساسىڭ اوتىنچلرن عرض ايتدى.
رسول الله دە بوڭا قارشى بىك گوزەل، آنلر برلە كىلىشو مەنەم بىر نەچى
مطلوبىم؛ مەنەم برلە كىلىشو ايچون آنلرغە يالڭىز «لااله الاالله» كەلمەسن
ئەيتورگە والله دن باشقە ھىچ بىر نرسە گە عبادت قىلماسقە تىوش، باشقە
بىر شى دە يوق» دىدى. بونى ايشتىكچ قريش روعساسى امىد سىزلە نوب
چغوب كىتىدىلر. ابوطالب رسول اللهڭ نبوتىن تەكذىب ايتەمە سە دە
كەلمە شەھادتتى تەلفىز قىلمادى. حتى آخر صولولرىدە رسول الله يال نوب
يالباروب ايمان كىتەرتورگە طرشە سە دە ابوطالب «اوزمىن صوڭ ياقنلارمنى آنا بابا
دىنىدىن چغووم بىرلە غارلە ندىرلر دىيە قور قام» دىوب قىبول ايتەمە دى (۲)

(۱) - زادالمعاد ۳۰۱ ج ۱. ابن قىم خديجە نى ابوطالب دن اوچ كون صوڭرە
وفات ايتدى دىدەر. ابن الاثير ايسە اول خديجە وفات ايتىدى آندىن ۳۵ ياخود ۵۵ كون
صوڭرە ابو طالب وفات ايتدى دىدەر. (۲ ج ۳۴)

(۲) - «انك لاتهدى من احببت ولكن الله يهدى من يشاء»، «وما كان لنبى والذى
آمنوا ان يستغفروا للمشركين ولو كانوا اولى قربى من بعد ما تبين لهم انهم اصحاب الجحيم
آيتلىرى ابو طالب حقندە نازل اولمشدر بخارى ۵۲ ج ۵

ابوطالب
ڭ وفاتى

ابوطالب وفات ايتسكاچ رسول الله طاعیده اوڭغایسز حالگه توشدی. اول وفات ایتماس بورون مکهلیر رسول الله نی سوز برله رنجتودن اوتنه آلملیر ایدی. ائیدی باشقه تورلی اذالی باشلادیلر: اوستنه طوپرافلر آتو، کعبه ده نماز قیلغانده اوستنه نجاستلر کیتروب سالو، بعضا قاماب آلوب طار تقالاو صو قعالاو کبی رذالستلردن ده طار تنمادیلر.

ابوطالب نڭ وفاتندن اوزاق اوتمه دی، ام المؤمنین حضرت خدیجه ده خدیجه نڭ وفاتی وفات ایتدی. خدیجه غایت عقللی عالیجناب بر خاتون بولوب رسول الله غه اېڭ زور آرقا طایانچی، آنڭ قایغولرن اور طافلا شوچی، آنی هر وقت یوانوچی ایدی. خدیجه بیوک بر عائله دن، اوسته وینه مال صاحبی بر ذات بولدیغندن رسول الله غه باشقه لر نڭ تعرضندن ده زور مانع ایدی. رسول الله بو ایکاونڭ وفاتینه فوق العاده قایغردی. بو سنه نی اوزینه عام الحزن (قایغو یلی) دیب آطادی.

خدیجه وفات ایتکان آیه رسول الله «سودة بنت زمعه العامریه» گه سوده گه اویله نو نکاحلاندی. سوده ایری «سکران بن عمرو» برله ایکنچی مرتبه ده حبشه گه هجرت ایتمش ایدی. حبشه دن قایتوب آزغنه طور و برله ایری وفات ایتوب حمایه چیسز قالدی. رسول الله بونڭ یاقنارینڭ بونی ایسکی دینینه قایتاروغه کوچله وارندن قورقوب اوزینه نکاحلاندی. رسول الله نڭ بونندن صوڭ آلمان خاتونلرینڭ کوبیسنده شوشندی مصلحتلر گه رعایه قیلغانلغی آڭلاشیله در.

خدیجه وفاتندن بر آی کچککچ رسول الله ابوبکر نڭ قزی عائشه گه اویله نو «عائشه» گه اویله ندی عائشه بو وقتده آلتی یدی یاشنده گنه ایدی. رسول الله نڭ قزلاته آلمان خاتونی یالکز اوشبو عائشه در. ۵۰ یاشلک بر قارتنڭ یدی یاشلک بر صبیغه اویله نوی بزگه، بزدن ده بیگروه مترقی آوروپا ملتلرینه بیک یات وعجب کبک کورنسه ده، شرق احوالندن خصوصاً بونندن اون اوچ یارم عصر الوکگی عربستان تاریخندن خبردار بولغان کشیلر گه مونده برده عجبیلنه طورغان اورون بوقدر. اول وقتلرده بیدی سیکز یاشلک قزئرنی توگل ۵۰

ياشلىك كىشى، حتى آلتىمش يىتمىش ياشلىك قارىلاردا آلا طورغا نلار ايدى. قىزلارنىڭ اول وقتىدىكى تىرىكچىلىرى دە. نلارنىڭ ئاندى قارىلارغا كىيەوگە چىقىرىلغان بىر كىيەچىلىك سانامى ايدى. اول وقتلار ياشلىككىن بىگىرەك درجە، شىرف ورياست آلدە طوتولا ايدى. قىزلار ايرىنىڭ قارىت بولۇندە بىردە اوزلىرىنە عارىك حىس ايتىمىلار، عارىك ياش بولسەدە حقىر ذىل جىيان كىشىگە چىقىدە دىيىپ بىلەر ايدى. اسلامىتكە لىكە يابورغا طرىشقان خلقى رسول اللەنىڭ عائىشەگە اويلەنۈن نىڭ شەھىرستلىگىنە، خاتۇن پىرىستلىگىنە حىل قىلۇپ نىڭ نىبۇتىنە شىبە كىيىر مەكچى بولالار. فقط بولۇر اكر عائىشەنىڭ رسول اللەگە كىيەوگە چىقىرىنە نە قىر شادلانغان، نىڭ رسول اللە نىكاھىدە بولۇنى اوزىنە نە قىر فخر سانانغان، رسول اللەدىن صوڭ نىڭ بىرلە بولغان مەاملەلەرنى ئاچقىدىن ئاچقىدە لىت وافتخار يوزىدىن سويلەۈن، بونىڭ اوستىنە نىڭ رسول اللەگە خاتۇن بولۇسبىلى روحانى لىتىلەرگە غرىق بولۇۈن، ام المؤمنىن لقىن احراز ايتو شىرىنە نائل بولۇن بىلىلەر ياخۇد بىلەرگە طرىشەلەر ايدى بوسوزلار نىدىن اوزلىرى اويالورلار ايدى. قىسقىسى عائىشەنىڭ رسول اللەگە كىيەوگە چىقىۈندە اول زىمان غرىنە قارىغاندە اصلا آڭا كىيەچىلىك وظلم يوقىر. بالفرض عائىشە شول ياشىدە باشقە بىر شىرىف كىيەسەگە سورالسا لىتە آتاسى بىرر ايدى. عائىشەدە بار مىم دىيۇپ طور ماس ايدى. زىرا نىڭ اوز قورداشلىرى دە بىك يىش شوندى كىيەلەرگە چىقالار ايدى. فقط رسول رسول بولا طور بىچىك بوندى ياش قىزنى آلدى دىيۇرسىز. بونىڭ حىكىمى شول ايدى: عائىشە فوق العادە عقللى وذكوات ايسى مستعد بىر قىز ايدى. بوقىر رسول اللە ياندىدە تىرىكچىلىكىدە آڭاردىن احكام اسلامىيە اوگرەنەچكى، بىز ئالىيە ھىيىت اجتماعىيەنىڭ يارىتىمىن تىشكىل ايتىكان خاتۇنلارغا زور استاذ بولاچى بىلىگولى ايدى. مونە شونىڭ اىچۇن رسول اللە آڭا رىغبەت ايتىدى. واقعا عائىشە صوڭرە كىبار فقھادىن مەدۇد بولدى. رسول اللەدىن صوڭ بىك كۆپ حىدىث روىت ايتىدى. عائىشەنىڭ مەتقۇر بولغان بىك كۆپ مەسئۇلىرى دە باردىر. عائىشەنى اويلەنۈدە

ایکنچی سببده ابوبکر الصدیق نڭ کوکلن طابوایدی. ابو بکر رسول الله نڭ ايك اول تصدیق ایتوچیسی، آنڭ برله برابر بیک کوب کشیلرنی اسلامیتکه دعوت ایتوچی، رسول الله ایچون هر وقت اوزن فدا ایتهرگه حاضر بر کشی بولغاندن قزن آلوب آڭا مکافات قیلدی.

ابوطالب وفات ایتوب رسول اللهغه قریش مشرکلرینڭ ظلملری طائف که هجرت بیک آرتقاچ، رسول الله طائف که باروب آنڭ رئیس لرینه التجا قیلماقچی بولدی. طائف عربلری قریشلرنڭ دشمانلری، آنڭ اوستنه آنده رسول الله نڭ یاقنلری (اخوالی) بولغانلقدن بونلرنڭ مساعده ایتولرن امیدده ایته آیدى. شولای ایتوب رسول الله آزادلیسی زید بن حارثه برله طائف که سفر ایتدی. اول وقت طائف رؤساسی عمرو بن عمیر الثقفی بالالاری عبدیاللیل، مسعود، حبیب اسمنده کیسه لر ایدی. رسول الله طائفده اون کون قالوب مذکور رؤسا وباشقه اشرافنی کوروب یاردم طلب ایتسهده هیچ بر نتیجه حاصل بولمادی، آخرده بونلرنڭ یاردملرندن مایوس بولغاچ بونلردن مسئلنی قریش مشرکلرینه يتکرمه وارن اوتندی. فقط بونلر بونیده قبول ایتمه دیلر. بالعکس رسول اللهنی طائفدن تیزرهک طایارغه قوشدیلر هم خلقنی بونڭ علیهنه قوتورتدیلر. بناء علیه رسول الله قایغولی حالده زید بن حارثه برله طائفدن چغوب کیتدی. یولده رسول الله نڭ آرتندن آزغن یاشلر طائفدن قایتو طاشلار آتوب قودیلر ومبارک اوکچهلرن جراحتل دیلر. یولده عتبه هم شیبه نڭ باقچه سی یاقننده بر اوزوم آغاچی توبینه حال جیارغه اوطوردیلر. اوشبو ییرده رسول الله دعاء الطائف دیه مشهور دعاسن قیلدی دعانڭ بر قسمی شوندن عبارتدر: «اللهم انی اشکوالیک ضعف فوقی وهوانی علی الناس یا ارحم الراحمین انت رب المستضعفین وانت ربی الی من تکلنی ان لم یکن بک غضب علی فلا أبالی». (۱) باقچه ده عتبه

(۱) «ای خدایم امینم کوچ وقوتم قالمادی خلق کوزنده حرمت واعتبارم قالمادی.

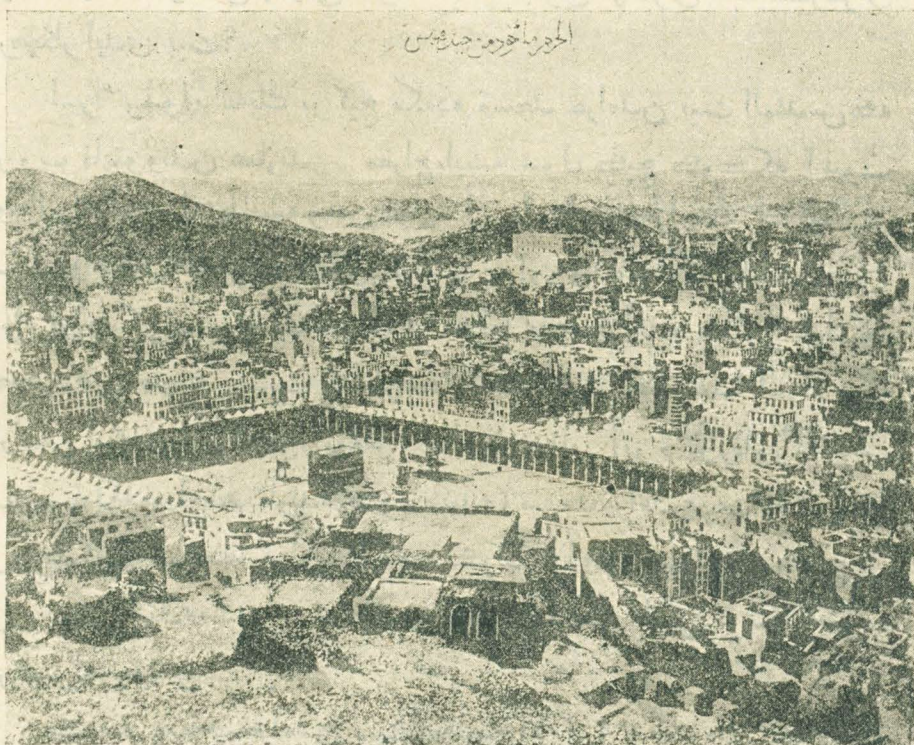
ای ارحم الراحمین! سین ضعیفلرگه یاردم بیروچیسنڭ؛ مینی کمگه طابشراسڭ ایدى؛ اگر سینڭ. میڭا آچوڭ بولماسه بو مشقتلرگه اهمیت بیرمه یه چکمن، مضمونلدر.

بىرلە شىبە اوزلارى دە بار ايدى. آنلار رسول الله نىڭ بو خالده بولون كورگاچ، رەللەب بىر صالح قوم اوزم يىبەردىلەر. رسول الله اوزمنى كىتروب بىر وچى «عداس» اسمىدە نصرانى قوللىدىن اوزمنى آلۇب بىسم الله الرحمن الرحيم دىوب اشارغە باشلادى. نصرانى بوڭا عىجلەنۇب «بو يىرنىڭ خلقى بوندى سوزنى ئەيتەمى بىت!» دىدى. رسول الله بوڭا: «سەين قاى يىرلىك، نىندى دىندەسەڭ؟» دىدى. يىكت: «مەين نىنۇلىق نصرانى بىر كىشىمەن دىدى. رسول الله بوڭا «ئە، ايدىگو كىمەسەنڭ، يونس بىن مەتنى نىڭ اولداشى ايكانسەڭ!» دىدى. نصرانى طاغى عىجلەنۇب: «سەين يونس نى قايدىن بىلەسەڭ؟» دىدى. رسول الله بوڭا يونس حەقنىدە بولغان آيات قرآنىدە اوقۇدى. عداس دە تائىرلەنۇب اسلامىتىگە كىلدى.

رسول الله «فخل» گە يتوب تون وقتىدە نماز اوقۇدقە بىر نىچە جىننىڭ قرآن طىكلاپ تور دىقلىرىن واسلامىتىگە كىلىدىكلىرىن اهل سىر رىايت ايتىمىدەدرلەر. احقاف سورەسىنىڭ ۲۹-۳۰-۳۱-۳۲ آيتلار اوشبو حەقە نازل بولدى دىيورلەر. بوندىن باشقە جىن حەقنىدە جىن سورەسىندە طاغىدە اوزونراق مەلۇمات بولۇپ آنەدە رسول الله نىڭ قرآن اوقۇدىغىن طىكلا دىقلىرىن آڭلاتىمىدەدر. فقط ايتىتەر بو رىايت درىست بولسۇن، ايتىتەر بولماسۇن جىنلرنىڭ رسول الله نىڭ قرآن اوقۇن ايتىتوب ايمان كىتورلرىندە شىبە يوقىر. متواتر بولغان قرآن خىر بىردىكە عقلا محال بولماغان بىر نەرسە گە البتە اشانامز.

رسول الله مەكە گە ياقىلاشقاق، «خزاعە» قىبىلەسىدىن بىر كىمەسەنى طوغرى كىتروب «مطعم بن عدى» گە يىبەردى وآڭاردىن حمایەسىنە آلۇون اوتىدى. مطعم بونى قىبول ايتىدى ودرىال اوغللىرىنە وياقلىرىنە مسئلەنى آڭلاتوب كەبە يانىنە باردى. شول ارادە رسول الله دە زىد بىن خارثە بىرلە مەكە گە كروب كەبە الله يانىنە كىلدى. مطعم دوىە اوستىدە بولدىغى خالده خلققە اوزىنىڭ محمد (ص) نى حمایەسىنە آلدىغىن اعلان ايتىدى.

مطعم بن عدى
حمایەسىنە
مەكە گە كرو



مكەنىڭ ھازىرگى كۆرۈنىشى.

بو ۋەقت رەسۇل اللە رەكەت گە بارىپ ئىستىلام ايتىدى ۋايىكى رەكەت نەماز قىلىدى. سۈگرە زەيد بىن ھارثە بىرلە اۆيىنە غودت ايتىدى. مەطەم ھەم ياقىنلىرى قوراللىق ئاۋىلدا رەسۇل اللەنى اۆيىنە فەدراۋزاندەلەر (۱).

موندە خەتەرگە بىر نەرسە كەلە: نەچچۈن مۇھەممەد (ص) بوقدەر مەشەقتەرنى اۆزىنە ئىزنام ايتە؟ نەتىجەسى مەلۇم بولغان بىر ئاش اچچۇن نەك اول قەدر غەداۋلانە؟ اۆزىن بۇتارلاپ ئاشلاۋلارنى بىك اھتىمال بولغان قەۋمى بىرلى طائف غەربلەرنە نەك التەجاء ايتەمكەچى بولۇ؟ مەكەدە ئىچىنە رەھىمەت

(۱) - رەسۇل اللە مەطەم بىن غەدىنىڭ بۇياخشىلىغان ھەم بايقۇتەننى بىر ۋەقەسىنىڭ غەم خەتەرنە بۇرۇنۇمى، ئۇ ھەر ۋەقت ايسەكە توشۇرە ايدى. بىر مەھارەپەنىڭ يەمەش مەشەرنى اسىر آلاچ: «بۇ مەشەقەتنى اگەر مەطەم بىن غەدى سەلامەت بولۇپ كەلەتتى بۇرۇنە آلاڭ، خەتەرنە اچچۇن يەنە رەيىدەم، دىدەنكى بۇرۇنە مەكەدە. (ص ۹۱ ج ۴) ۋەقە مەطەم: بۇ ئاشلارنى آلاڭ ۋەجەدان سەھىبى غەلىبە بىر كەمەسە ايدىكەن كۆرسەتەدەر.

معیشت ایتسە بولماس ایدیمی صوڭ؟ آنڭ بتون تل کلرن مکه مشرکلی
بیرهچکلر ایدی بیت؟.

اسراء رسول اللهڭ برکیچ مکده مسجد حرامدن بیت المقدس که
باروب فایتووندن عبارتدر. معراج ایسه شول کیچ کوککه آشوب
روحانی عالم برله طانشووندن عبارتدر. اسراء و معراجڭ کیفیتلری
حدیث و اعتقاد کتابلرندە مذکور بولوب بو اوروندە ذکرگە حاجت یوقدر.
اسراء قرآن کریم برله ثابتدر (۱). معراج ایسه قرآنده مذکور بولمیه
صعیج و غیر صعیج حدیث کتابلرندە مذکوردر. فقط علما اسراء برله
معراجنی ایکیسن برگە یوروتهلر. حالبوکه بونلر آیرم یورتلورگە تیوش
ایدی. چونکه معراج حدیثلرندە (کوبره گنده) مسجد حرامدن بیت المقدس که
بارو مذکور ایسه ده، قرآن کریمده کوککه آشو طوغر و سنده هیچ بر
سوز ذکر ایتلمه مشدر. شونلقدن بونلر ایکیسی ایکی نرسه ایتوب
یورتلورگە تیوشلر.

کیروهک مسجد حرامدن بیت المقدس که بارو و کیروهک کوککه
آشو اویاغ حالده بولو برله توشده بولو آراسنده سلف و اسلام علماسی
آراسنده اختلاف باردر. جمهور بونلرنڭ اویاغ حالده بولوینه ذاهب
بولدقلری حالده بعضلر توشده بولدی دیلر. توشک دیگان کشیلر
حدیث صعیجده اسراء حقندە بولغانلغی تصریح ایتلگن «وما جعلنا
الرؤیا التي أرى ناك الا فتنة للناس» آیتی برله «شریک» حدیثن دلیل ایتوب
طونالر. رؤیا ایسه توش معناسنکدر. شریک حدیثنک (انس دن شریک وایتنک)
«ثم استيقضت» عبارەسی بونڭ توشده بولغانلغن آچق کورسەنه.
شولایوق معراج حدیثلرندەگی «بینا انا عند البيت بین الذائم والیقظان»
سوزی ده بونڭ توشده بولون بلدره، دیلر. اسراء و معراجڭ توشده
بولوی عائشە، معاویە و حسن بصری دن روایت ایتلمکدهدر. عائشە:
«ما فقد جسد رسول الله ولیکن الله اسری بروحه» دیه طورغان بولغان.
معاویە اسراء حقنک صورالغانده: «کانت رؤیا من الله صادقة» دیه طورغان

ایدی (۱). اسراء متواتر بولغان قرآن کریم برله ثابت بولدیقندن اعتقاد واجبدیر. توشده یاخود اویاغ حالده بولون جناب اللهناڭ اوزینه تفویض طاغیده آرترعافدیر.

معراج حقنده حدیثلر فوق العاده کوب بولوب (۲) متنی غایت مضطربدیر. حدیثلرنڭ بر برسینه مخالف اورونلری ده آرتوگل. شونلقدن علما معراج حدیثلرن جمع ایتوده کوب مشکلات چیکمیشلر. مذکور اختلافلردن ناشی بعضلر معراجناڭ ئلله نیچه دفعه بولون ده سویله گانلر. معراج حدیثلرنه عقلغه بعید نرسه لرده یوق توگل. معراج حدیثلری سند و متنلری صحیح بولغان تقدیرده اعتقاد واجب بولغان مسئلہ لردن توگلدر. چونکه خبر واحد ظننی غنه افاده ایتوب اعتقادی مسئلہ لرده ادله قطعیه برله ثابت بولوی لازمدیر (۳).

اسراء کیچه سند جناب الله امت اسلامیه گه بیش وقت نماز فرض فیلیدی. بو وقتقه قدر رسول الله ایرته ایکی رکعت کبچ ایکی رکعت نماز اوفی طورغان ایدی. اسراء کوپچیلک سوزینه کوره هجرتدن بر سنه قدر الوک بولمیشدر.

مدینه گه هجرت

حج موسمنده یثرب عربلرندن آلتی کشینڭ اسلامیتکه کیلولری. برنجی عقبه بیعتی. مصعب بن عمیرناڭ یثرب که کیتوی. یثربده اسلامیت انتشار ایته. ایکنچی عقبه بیعتی. اصحاب کرامناڭ یثرب که هجرتلری. دارالندوده مشاوره مجلسی. رسول الله و ابو بکرناڭ هجرتی. سراقه بن مالک رسول اللهناڭ آرتندن توشه انصار رسول اللهنی استقبالگه چغالر. قباغه توشو. قباغه مسجد تأسیس ایتو. جمعه اوقو. مدینه گه توشو.

رسول الله مکده اون سنه خلقنی اشکاره صورتده ایمانغه دعوت

(۱) تفسیر ابن جریر ص ۱۳ ج ۱۵.

(۲) معراج حدیثلرینڭ کوپسی انس ابن مالک که قایتوب فاله.

(۳) قسار معراج حقنده: بخاری ص ۷۸ ج ۱ ص ۲۰۱ ج ۲ ص ۱۰۹، ۱۳۵.

۱۵۲، ۱۶۳ ج ۴ ص ۵۲، ۵۳ ج ۵ ترمذی ص ۲۹ ج ۱ ص ۱۴۱ ج ۲ نسائی ص ۷۶.

۷۷ ج ۱ ص ۷۸ ج ۱ مسلم.

ایندی. بو ائناده حج موسمنده حاضر بولغان بتون قبيله باشقلرینی اسلامیتکه دعوت ایتەر و مکه مشرکلرندن اوزن حمایه ایتوارینی اوتنور ایدی. بوندن باشقه مجنه، ذوالمجاز وعکاظ کبی یارمینکه لرده دائما حاضر بولوب تورلی قبيله باشقلرن کورر، آنلرنی اسلامیتکه دعوت ایتەر و اوزن حمایه لرینه آلورن اوتنور ایدی. بو طریقه رسول الله اوزن بیک کوب قبيله لرگه عرض ایتدیگی حالدده هیچ بر قبيله حمایه سینه آلمادی. بالعکس قبیح صورتده رد ایتهلر ایدی.

کعبه اللهی زیارت ایچون کیله طورغان عربلر اچنده «یشرب» ده طوره طورغان «اوس» و «خزرج» قبیللری ده بار ایدی. مذکور قبیللر ییشرب یهودلرندن شول کونلرده بنی اسماعیلدن آخر زمان پیغمبری بعث قیلنه چغی حقنده سوزلر ایشتهلر ایدی. فی الواقع رسول الله ﷺ بعثتی آلدندن یهود و نصاری علماسی آغزندن هر وقت بوندی سوزلر ایشتهلر ایدی.

بر وقت حج موسمنده (وقتنده) رسول الله اوس عربلرندن «سوید ابن الصامت» اسمنده برسینه اسلامیتنی عرض ایتمش ایدی. سوید هر نه قدر قبول ایتمه سده بتونلای کیری ده طورمادی. ایکنچی موسمه ییشرب عربلر- ینا اسلامیتکه کیله باشلاولری «ایاس بن معاذ» اسمنده بریسی ده رسول الله ﷺ سوزن قبول ایتو درجه سینه کیلگان ایدی. اوچنچی موسمه رسول الله ﷺ خزرج عربلرندن اسعد بن زرارہ، عوف بن الحارث، رافع بن مالک، قطبه بن عامر، عقبه بن عامر، جابر بن عبد الله اسمنده آلتی (۱) کشینی «عقبه» ده اوچر اتوب اسلامیتنی عرض ایدی (۲). مذکور ذاتلرده قبول ایتوب ییشرب گه قایتوب

(۱) زادالمعاد ۳۰۶ ج ۱. ابن الاثیر عامر بن عبد حارثه ﷺ بولون سویلر، آشا کوره بونلرناک عددی یدیدر.

(۲) عقبه منی برله مکه آراسنده مکه گه اوچ چاقرم چاسنده یراقلقد، بر چوقلق اوروندلر. حجه طاش آتیللا طورغان اوروندلرناک بری شولدر.

کیتدیلر. بونلر یثرب گه قایتقاچ سوزاری اوته تورغان کشیلر نی دینلرینه دعوت ایتدیلر. بونلر ناک دعوتی برله یثربده بایطاق کشی اسلامیتنی قبول ایتدیلر.

ایکنچی یل یثربلیلردن موسمه اون ایکی کشی حاضر بولدیلر: اسعد بن زراره، عوف بن الحارث، معاذ بن الحارث، رافع بن مالک، ذکوان بن عبدقیس، عبادة بن الصامت، یزید بن ثعلبة، عباس بن عبادة، عقبه بن عامر، قطبة بن عامر، ابو الهیثم بن التیهان، عویم بن ساعدة. بونلردن بیشیشی الوکگی موسمه اسلامیتنی قبول ایتمش کیمسه لر بولوب قالغان یدیشی مشرک ایدیلر.

رسول الله بونلر نی عقبهده کوروب اسلامیتنی عرض ایتدی. بونلرده عقبه اولی قبول ایتدیلر و رسول الله غه «الله غه هیچ بره ونی اشراک قیلما سقه، اوغرلا ماسقه بیعتی زنا قیلما سقه، بالالار نی اوترمه سکه، افترا و بهتان قیلما سقه، معروف اشد رسول الله غه عصیان قیلما سقه بیعت ایتدیلر. فتح مکه کوننده خاتونلردن اوشبو نرسه لر گه بیعت آلدیغندن اوشبو بیعتکه بیعت نساء برله بیعت دیب یورتلور.

رسول الله بونلر غه قرآن و دین تعلیم ایتو اوچون مصعب بن عمیر نی برابر یبهردی (۱). مصعب مدینه گه بارغاچ اسعد بن زراره ناک اوینه توشدی. مصعب و اسعد بن زراره ناک دعوت و اجتهادی برله یثربده اسلامیت کوچه یه باشلادی. حتی اسلامیت کرمگان هیچ بر اوی قالمادی. اوس رؤسائندن مشهور «سعد بن معاذ» و «اسید بن حضیر» ده مصعب بن

(۱) ابن هشام ۲۳۷ ج ۱ زاد المعاد مصعب برله برابر ابن ام مکتومده بار ایدی دیور. ۳۰۶ ج ۱. فقط بوکا کوکل بیک طولوب یتیمی. چونکه اول وقت یثربده اسلامیتنی قبول ایتکان کشی بیک آز، بناء علیه آنده طور و بیک تهله کی، ابن ام مکتومده صوقر بر کشی بولغاندن، آندی تهله کی وقتده آنک یبهرلووی معقول توکلدر. ابن ام مکتوم ناک یبهرلووی عقبه ثانیه بیعتندن صوگ بولسه کیرهک. بخاری ده غی «اول من قدم علینا مصعب بن عمیر و ابن ام مکتوم و کانا یقرآن الناس فقدم بلال و سعد و عمار بنی یاسر ثم قدم عمر بن الخطاب الخ حدیثی (۶۶ ج ۵) بونی تأیید ایدر.

عمیر قولنده اسلامیتنى قبول ايتدیلر. مصعب ایکنچى سنه موسمی آلدندن
یا گادن مکه گه قایتوب کیتدی (۱).

ایکنچى
عقبه بیعتى

ایکنچى سنه موسمه یثرب عربلرندن بیک کوب کشى حاضر بولدی.
بونلر ایچنده مسلمانلردن یتمش بیش کیمسه (ایکسی خاتون) بار ایدی.
رئیسلى «براء بن معرور» ایدی. بونلر اعمال حجنی اجرا ایتکاج،
عقبه ده رسول الله برله کورشوب بیعت بیررگه وعده قیلدیلر. رسول الله
برله کورشولارن مکه مشرکلرندن واوزارینک ایده شلرندن یاشرو ایچون
تون اورطه سنده برهم سهرهم عقبه گه یوته لدیلر. ایده شلى ایسه هیچ
بر نرسه سیزمه دیلر. بونلر باروغه رسول الله عقبه ده عمی عباس بن
عبدالمطلب برله حاضر ایدیلر. رسول الله عباسنى یثربلیلر برله بولغان
معاهده سن نغتو ایچون آلوب کیلگان ایدی. عباس اول وقت ئه لی
اسلامیتکه کیلمگان ایدی. خلق جیولوب بتکاج عباس سوزگه کرشوب:
«محمدنک بزنگ آراده نه قدر حرمتی بارن بلسز؛ آنک عشیرنی (یافنلری)
آنی دائما حمایه ایته چک؛ فقط اول سوزنگ برله بولاسی کیله؛ اگرده سز وعده
ایتکان نرسه گزنی ایفا ایته چک بولسه گز بیک گوزل؛ اگرو عکزده طوررغه
کوزگز یتمه سه آنک کوکلن قوزغاتما گز!» مضموننده سوز سوبلیدی.
یثربلیلرنک رئیسلى براء بن معرور: «بز البته سوزمزه طور اچقمز،
قیلغان وعده مرنی بیرینه یتکره چکمز؛ اگرو سوزمزه طور اچق
بولماسه ق بونده کیلمه سده ایدک» ديه جواب بیردی. صوگره رسول الله دن
بیعت آلورغه اوتندیلر. بونک اوزره رسول الله اول قرآن اوقودى و بونلرنی
اسلامیتکه ترغیب قیلدی. صوگره: «مینى خاتون و بالالرنى حمایه
ایتسکان کیک حمایه قیلورغه بیعت بیرگز!» دیدی. صوگره براء بن معرور
رسول الله نک قولندن طوطوب بیعت بیره باشلادی. شول آراده ابوالهیثم
ابن التیهان سوزگه کرشوب: «ای رسول الله، بزنگ برله یهودلر آراسنده
معاهدهلر بار؛ بز سیکنا بیعت بیرو برله اول مناسبتلرنی کیمسه چکمز.

باشلارینه زور بلا بولاچغن ایسکه توشروب بونڭ چاره سن کورر گه یول ازلی باشلادیلر. بونڭ ایچون «دار الندوة» ده زور کیڭاش مجلسی یاصاب کیڭاش مجلسی رسول الله حقنده نیندی چاره لر اتخاذ ایتو حقنده مذاکره آچدیلر. تورلی کشی تورلی فکر سویله دیلر. بعضلر: «آنی بوغاولاب حبس ایتیک شونده اولسون!» دیوشدیلر، فقط بو خبر رسول الله نڭ ایهر چنلرینه ایشتلوب آنی قوتقارغه کیله چکاری مأمول بولغاندن بو فکر قبول ایتلمه دی. نفی بلد قیلو فکری میدانغه قویلمه ده، «اول بارغان ییرنده خلقنی اوزینه قاراتور؛ آنڭ طانلی نلیمنه خلقنڭ اسیر بولووی کوز آلدنده؛ اول اوزینه خلق جیوب صوکنندن باشمزه بلا بولور» دیب قبول ایتلمه دی. ایڭ آخردن «ابو جهل بن هشام» اوشبو فکرنی عرض ایتدی: «بز بتون قریش بطنلوندن برریکت صایلاب قوللرینه اونکون قلیچ بیریک؛ آنلر محمدنڭ اوین قاماب آلسونلر، محمد ایشکدن چققان وقتده بتونسی بردن هجوم ایتوب اوترسونلر! بو وقت محمدنڭ یاقنلری بولغان بنوعبد مناف محمدنڭ قاتللرندن قصاص طلب ایته آلماسلر، بلسکه دیت آلورغه کونه لر» دیدی. بتون خلق مذکور فکرنی معقول کوروب شول کیچ اون ایکی یگتنی رسول الله نڭ اوین قامارغه، اول ایشکدن چققان وقتک بردن هجوم ایتوب اوتررگه قوشوغه قرار بیروب طارالدیلر.

رسول الله نڭ هجرتی
مکه مشرکلرینڭ مذکور قرارلرن جناب الله رسولینه بلردی ومکه دن شول کیچدوک چغارغه امر ایتدی. رسول الله ابوبکر گه باروب مسئلهنی سویله دی. اوزینڭ یثرب گه هجرت بله مأمور بولغانلقن ده سویله دی. ابوبکر: «یا رسول الله، مینی ده می برابر آلوب کیته چکسڭ؟» دیدیکده رسول الله: «ئوهوت، برابر کیته چکمز» دیدی. ابوبکر بوڭا شادلقندن یغلاب بیهردی. بو وقتقه قدر ابوبکر یثرب گه هجرتگه رخصت سوراشدرسه ده رسول الله رخصت بیرمی طور ایدی. شونلقدن بلسکه رسول الله اوزی بله آلوب کیتهر دیه امیدلنه ایدی. ابوبکر هجرت ایتواوچون ایکی دویه سون حاضر طوتا ایدی. شونڭ برسون رسول الله غه عرض قیلمه ده، آچه سن آلورغه رضا بولمادی، صوکنندن آچه سن توله مک

بولوب آلدی. ابوبكر نىڭ عائىلەسى مسافرلار ايچون ازق حاضرلەدىلەر. مسافرلار اوزلار يەنە يول كورسەتۈپ مەدینەگە آلوب بارو ايچون «عبدالله ابن اُرَيْقُط» اسمىدە بىر مشركنى ياللاب دۈيەلەرنى آڭا تاابىشردىلەر واچ كۈن اوزىدىكىن صوڭ «ثور» (۱) طاغىنىڭ غى «غار» غە دۈيەلەرنى آلوب بارغە قوشىدىلەر. رسول الله كىچ بىرلە ابوبكرگە كىلۈپ آنىدىن ايكىسى بىرگە «ثور» طاغىنە بارمى بولوب اوينە عودت ايتىدى. اوينە قايتقاچ على ابن ابى طالب نى چاقىروب مەسئەلنى سۈيلىدى. آڭا مشركلار نىڭ كوزلەرنى بويار ايچون اوز (رسول الله) ياللاپ غە ياللاپ غە قوشىدى. اوزىدىن صوڭ آلاچى بىرەچكلەرنى باشقارغەدە صوڭرە يىش بىرگە بارغە قوشىدى.

قارائىقى توشۇ بىرلە ئىلىكى قىرىش يىگىنلەرنى رسول الله نىڭ اوين قاماب آلدىلەر. جناب الله نىڭ عنايت ونصرتىدە اشانغان رسول الله اصلا شىكلا نەماينچە بىر قىر مدت اويندە توردى. صوڭرە مەككە مشركلار نىڭ بتۈنسى قاتى يوقۇغە كىتىدىلەر. شۇل وقتىدە غە رسول الله ايشىكىن چىغوب ابوبكر اوينە كىتىدى. آنىدىن بىك صافلىق بىرلە گىنە «ثور» طاغىنە يۈنەلدىلەر و طاغىنى بىر چوقۇغە كىروب ياشىرىدىلەر. قىرىش يىگىنلەرنى طاغى غە قىر رسول الله نىڭ اوين صافلاب توردى رسول الله نىڭ چەماغانىن كورگاچ، اويگە باصوب كىرسەلدە رسول الله ياللاپ غە على نى كىروب بتۈنلەى شاشوب قالدىلەر. على دن رسول الله نى صورا بىك جواب آلا آلمىغاچ آنى قاتى صورتدە قىنا دىلەر. صوڭرە ھىچ وقت اوتىكارماسدىن رسول الله نى ازىرگە كىرىدىلەر. ھىچ بىر خانەنى، مەكە اطرافىدە بولغان چوقىلارنى، طاغىلارنى قالدىرما دىلەر، بارسىكە ازىلەدىلەر. رسول الله وايبىدەشنىن تاابوب كىترگان كىشىگە زور مەكافاتلەر بىلىگۈلەدىلەر. مشركلەر رسول الله نى ازىلەگەندە «ثور» طاغىنە ئىللە نىچە مرتبە بار سەلدە «غار» غە كىرمەدىلەر. شۇل وقت ابوبكر مشركلار نىڭ آياق تاوشلەرنى ايشىدوب فوق العادە قورقا، حتى يىغلى ايدى. رسول الله دە بونى «قاىغىرما، الله بىزگە ياردەم بىرەچك» دىيە يۈباتا. تورا ايدى. شۇل

(۱) مەككە بىر طاغ اسمىدەر.

طریقه رسول اللہی اوچ کونگہ قدر ازله وده دوام ایتسه لرده طاہودن عاجز قالوب طوق تادیلر. رسول الله ایل ابوبکر اوچ کون بوینه شول «ثور» طاغنده غی غارده یاتدیلر. ابوبکر نڭ اوغلی عبدالله هر تون مذکور غارغه باروب بونلرغه مشرک نڭ نی اشلہ گانلکارندن خبر بیروب آرق ایتہر ایدی. ابوبکر نڭ مولاسی (آزادلیسی) «عامر بن فہیرہ» ابوبکر نڭ قویلرن شول تیمرہده یورتوب، عبدالله نڭ آیاق از لرن یوغالتدرر ایدی، اوچ کون اوتدکدن صوڭ وعده بوینچہ عبدالله بن اریقط دویہ لرنی آلوب کیلیدی. بر دویہ گہ رسول الله ایکنچیسنه ابوبکر برله عامر بن فہیرہ آتلانوب تون اورطہ سنده یولغہ چقدیلر. عبدالله ابن اریقط آلدن یول کورسہ توب کیتدی. یثرب گہ طوغری یول برله بارو خطر لی بولغاندن بحر احمر ساحلندن کیتدیلر. قدید (۱) تیمرہ سنک ساکن «بنی مدلیج» قبیلہ سنندن اوتسکانده، بر کیہمسه بونلرنی یراقدن کوروب قالوب بر بیرگہ جیولغان خلقغه کیلوب: «مین یا گناغنه شول طرفده دویہ گہ آطلانغان کشیلر کوردم؛ آنلر مطلق محمد وآنڭ ایکنش لری بولاچق» دیدی. مجلسده «سرافہ بن مالک» دیگان کیہمسه بار ایدی. اول رسول الله ایچون بیریلہ چک مکافاتنی اوزیگنہ آلاسی بولوب بونلرنی اغفال فصدی برله: «یوق، آنلر فلان وفلان کشیلر بولورغہ کیرہک، آنلر یوغالغان ماللرن ازله رگہ چقانلر ایدی» دیدی. خلق ایکنچی سرافہ نڭ رسول مسئله گہ کوروب کیتکاخ سرافہ اورنندن طوروب اوینہ باردی ده اللهی وواچغوی قوراللانوب آتینہ منوب رسول الله آرتندن توشدی ابوبکر فوق العاده قورقانلقدن هر وقت آرتینہ ئہیلہ نوب قاری، رسول الله ایسه فوق العاده طنچ بر حالده بارا ایدی. ابوبکر بر وقت آرتینہ ئہیلہ نوب فارادفده سرافہ نڭ آرتلرندن کیلوب یتوب بارغان کوروب فوق العاده قورقدی ورسول الله غہ سویلہ دی. رسول الله ده بوڭا: «قورقمہ، جناب الله بزگہ یاردم

بیرر» دیدی. واقعاً اوزافده اوتمه‌دی سرافه‌نڭ آتی آهونه سورونه باشلادی. آخردن آلدی آيافلری بیرگه باطا باشلاب بارا آلماس بولدی. سرافه مسئله‌نی آڭلاب رسول‌الله‌دن دعا قیلوون اوتندی. و آڭا سو فصد قیلما سقه سوز بیردی. رسول‌الله‌غه بعض آرق وکیوملر بیررگه نله‌سه‌ده، رسول‌الله: «بزرگه کیره‌گی یوق، سین بزرگه خدمت ایتسه‌نڭ کیلسه بزننی ازله‌ب کیله تورغان خلقنی کیری ییهر» دیدی. سرافه بونارغه، خلقنی کیری ییهررگه سوز بیروب قایتوب کیتدی و یولده رسول‌الله‌نی ازله‌ب بارغان کشیلرگه: «اول طرفده بر کشیده یوق» دیب کیری قایتاردی. اوشبو وقت سرافه‌نڭ طلبی برله رسول‌الله آڭا عهد یازوی بیردیکی مرویدر.

رسول‌الله‌نڭ مکهدن یثرب‌که هجرتی نیچکدر انصارغه ایشتلنگان انصارنڭ استقبالیگه چغولری

ایدی شونلقدن آنلر رسول‌الله‌نی استقبالی ایچون هر کون «حره» گه چغوب کون اسسیلنگانچه کوله‌لر، یولچیلر کورنمگاچ کیری قایتوب کیتله‌لر ایدی (۱). بر کون عادتلرنجه حره‌گه چغوب کون اسسیلنگانچه کوتوب طورسه‌لرده، مسافرلرنی کورمگاچ طاغنده قایتوب کیتدیله‌لر. شول وقت بعض بریموشی برله یثرب‌نڭ قالقو اورنلردن برینه منسگان بر بهودی برافدن یولچیلر کیلنگانون کوروب قاطی طاوش برله انصارغه فاراب: «کونسکان مسافرلرگز کیله، کونسکان بخت‌نڭز آنا» دیب قچقوردی. درحال انصار قورالغه صاریلوب رسول‌الله‌نی قارشیللاو ایچون حره‌گه کیتدیله‌لر. بتون یثرب شادلق و سونچ طاوشلری، تسکیر صدالری برله طولدی. خاتون قز، بالا چاغا رسول‌الله حقدنه شعر و مناجاتلر ئه‌یتوب آنڭ یثرب‌که کیلوب توشوون صبر سزلق برله کوتوب طورالرایدی. رسول‌الله وایده‌شلیری، قارشولارغه کیلنگان انصار برله احاطه فیلنگان حالده یثرب‌دن ایکی یارم چافرم قدر مسافه‌ده، یثرب‌نڭ جنوب شرق قیسندنه واقع «قبا» قریه‌سندنه بنی عمرو بن عوف عربلرینه (۱) زور قارا طاشلقدن عبارت ییرگه حره‌دییلور. مدینه‌نڭ حره‌لری کوب بولوب ذکر ایتدی کمز حره «قبا» یانده‌در. بوڭا «حره قباء» دیب یورتیلور.

قباغه توشو

توشوب كلثوم بن الهمد اوينده قوناق بولدى. ابوبكر ايسه «سَنَح»^۵ محله سنده خارجه بن زید اوينه توشدى. بووقت نبوتنڭ اون اوچنچى سنه سى ربیع الاولنڭ سيگیزی دوشنبه کون (۱) ایدی. میلادی برله ۶۲۲ سنه ۲۰ سئتا برده اولادر رسول الله قباده دورت (۲) کون (دوشنبه، سهشنبه، چهارشنبه، پنجشنبه) طوردی. آنده «مسجد قبا» ديه معروف مسجدنى تأسیس ایتدی.

صوگره جمعه کون یثرب که یونه لیدی. بنی سالم محله سنده جمعه وقتى ایرشدیکدن آنده جمعه اوقودى. بو، رسول اللهنڭ برنجی مرتبه قیلغان جمعه سی ایدی. جمعه هر نه قدر مکده اوك فرض قیلنغان بولسه ده، آنک جیبولوب عبادت فیلورغه امکان بولماغانلقدن آنده جمعه اوقی آلمانغان ایدی. مدینه خلقی ايسه رسول الله کیلگانچه اوك جمعه اوفیلر ایدی. مدینه خلقن جیپوب ایڭ باشلاب جمعه اوقوغان کشی اسعد بن زراره در (۳). اوشبو جمعه ده رسول اللهنڭ تویانده گی مضمونک خطبه سویله دیگی مرویدر: «ای جماعت! آخرتکنز ایچون حاضرله نکنز، اعمال صالحه قیلکنز، انعام واحسان قیلکنز! سز البته بر وقت اولوب دنیا ماللر کزدن آیرلوب، ربکنز حضورینه باراچقسنز. ربکنز سزگه مین سزگه رسول بیهرمه دمی؟ سزگه مال بیهرمه دمی؟ فایده قیلغان عمللرکنز، فایده احسانلرکنز؟ ديه چك. اول وقت سزگه عمللر کزدن باشقه آرقا طایانیچی بولمايه چق. آلدکنزده جهانمن باشقه بر نرسه ده کورمیه چکسنز.

(۱) فلك علماسندن مصرلی مرحوم محمود پاشانڭ تحقیقینه کوره اوشبو کون ربیع الاولنڭ سیگیزی دوشنبه کونگه طوغری کیلدر. اهل سیر ايسه اون ایکی سنده ایدی دیرلر. محمود پاشانڭ فکری عصرمنڭ علماسی طرفندن قبول ایتلدیگدن بزه آنارغه ایهردک. (۲) رسول اللهنڭ قباده کوبمی قالووی حقنده اهل سیر ومؤرخین آراسنده اختلاف

اولوب کوبچیلک ابن اسحاق غه ایسروب دورت کون بولوون تر جیح ایتمکده لر. ابن قیم حضرتلری قباده طور و اون دورت کون ایدی دیور. قباده اون دورت کون طو، وبخاری ده انس حدیثنده مذکوردر (۶۸ ج ۵) فقط بو قدر قباده قالو عقلغه بعیددر.

(۳) زادالمعاد ص ۱۰۱ ج ۱.

شولای بولغاچ سز انعام واحسان قیلوب جهنم عذابندن قوتیلورغه
طریشکنز، و او یارم حرما بولسون بیرگز؛ انعام ایتەر گه کوچی یتهمگان
کشی خوش و ملایم سوز برله یاردم ایتسون؛ چونکه الله بر یاخشیلقنی
اضعاف مضاعفه ایتوب فایتاره چق.

جمعه اهل اسلام ایچون بر عید کونیدر. رسول الله اول کوننی
تعظیم قیلا، اول کون عبادتن آرندرا ایدی. جمعه کون اغتسال قیلا،
خوشبو ییلانه، جمعه ایچون ایڭ یاخشی کیومن کییه، اصحابنده شولای
ایتەر گه قوشا ایدی. رسول الله جمعه نماز ینه خلق جیبولوب بتکاچ چغالییدی.
مسجد گه کر گانده خلقه سلام بیره ایدی. منبر گه منوب خلقه فارشی
اوطورغاچ بلال اذان ئه یته، اذان ئه یتلوب بتوبینه رسول الله طوروب
خطبه سویلهر گه کر شه ایدی. خطبه نی ایکی گه بولوب سویلی، ایکی
خطبه آراسنده آرنه اوطوروب آلا ایدی. خطبه تمام بولغاچ بلال اذان
ئه یته ایکی رکعت جمعه نمازی اوقولا ایدی. اول وقت اذان بر گنه
مرته ئه یته طورغان ایدی.

اذان برله خطبه آراسنک هیچ بر نماز اوقولمی ایدی. بو، جمعه دن
الوک سنت نماز لر اوقولماغانلغی آچق کورسه تهر (۱). خطبه اوقوب
طورغانده مسجد که کیلوب کر گان کشیگه رسول الله نڭ نماز اوقورغه
قوشوی صحیحین و غیرلرده مذکور ایسه ده، اول سنت بولمیچه تعیمه المسجد
نماز یدر (۲). جمعه فرضندن الوک ایسه سنت بولو اوزره مشروع نماز
یوقدر. رسول الله مسجد که چغوب خطبه غه کرشکانچه اصحاب کرام نماز
اوقوسه لرده، اول سنت نماز تو گل بلکه مطلق تطوعدر. شونڭ ایچون ده
اصحاب کرام جمعه فرضندن الوک تورلیسی تورلی مقدا رده نفل نمازی
اوقیلر ایدی. جمعه دن صوڭ ایسه رسول الله نڭ اوینه کروب ایکی
رکعت سنت اوقولماغانلغی صحیحین ده، اصحاب کرام غه جمعه دن صوڭ
دورت رکعت اوقورغه قوشقانلغی مسلم ده مذکوردر، رسول الله زمانن
احتیاط ظهر دیب آطالغان نمازده اوقولمی ایدی. (۳)

(۱) زاد المعاد ص ۱۲۱ ج ۱ (۲) زاد المعاد ص ۱۲۲ ج ۱ (۳) فاری المنارنی

رسول الله خطبه سويله گانده خلقنى اوزينه يافن اوطوررغه، خطبه نى اخلاص برله طىكلارغه قوشا، خطبه سويله گانده سويله شودن نهى ايتە ايدى. خطبه سنده خلقه قواعد اسلامنى، اصول شريعتنى بيان ايتە، خلقنى اعمال صالحه گە تشويق ايتە، احسان قىلورغه قوشا ايدى. رسول الله نىڭ خطبه لرى طبعى، گل بر توسلى گنە بولمى ايدى. آنڭ خطبه لرى گل مقام واحوالگە قاراب بولا ايدى. خطبه سويله گانڭ حاجت توشسە خطبه سن كيسەدە ايدى. اصحاب كرامدن سوز سوراوچىلارغه خطبه سن كيسوب جواب بىره سوڭره خطبه سنده دوام ايتە ايدى. خطبه اوقوغانڭ طابقە طايانا ايدى. باصوب خطبه اوقوراچون اوچ باچقىلى بر منبرى بار ايدى. منبر يا صالما سدن الوك بر حرما بوكە نينه سويلەلوب سويلى ايدى.

حاضرگى كونده اماملارمىڭ بر خطبه بىكەلب يكرمى اوطوز يل بويىچە شونى تىكرار ايتولرى، منبرگە منوب قاققان قازق كىك قاطوب مسجع خطبه لرىنى صالحا ققنە يەشىل طاوشلار برله كويلەب خلقنى تىر بەتوب يوقلاتولرى، اوقوغان خطبه لرى خلق بلمە گان وآڭلا ماغان تلدە بولوى سنتكە موافق بولوب بىتەر مىكان؟

يىشربكە كرو جمعه دن صوڭ دويه سینه آطلانوب بولینه دوام ايتدى. يىشرب نڭ محلەلرندن اوتكان صايون محلە نڭ بايلرى وبىوكلىرى رسول الله قارشى سینه چغوب اوزلرىنە توشوون اوتنورلر، دويه نڭ نىزگىنە يابشوب اوز اويلرىنە بوررغە طرشورلر ايدى. رسول الله ايسە بونلرغە دويه نى اوز اختيارىنە قوبارغە قوشار ودويه چوكىگان اورنغە توشە چگن سويلر ايدى. رسول الله نڭ اخوالى بولغان بنى النجار محلە سینه يتكايچ دويه ابو ايوب (خالد بن زيد) (۱) الانصارى اوينە قارشى بر اندرلاقە چوكدى. رسول الله

(۱) معاويه خلافتندە استانبولنى محاصره قىلغاندە وفات بولدى. شەرنڭ طشىنە كومىلدى. قبرى حاضرگى كونده دە باردى.

دوبه سندن ئوشوب: «اورنمز انشاء الله اوشبو اولاق» دیدی. ابو ایوب رسول الله دوبه دن توشوبرله نرسه لرن اوینه آلوب کیتدی. رسول الله: «المرء مع راحله» دیب ابو ایوب ده قوناق بولدی. اسعد بن زرارة دوبه نك تزگنندن ینه کلهب اوز پورتینه آلوب کیتدی. شولای ایتوب رسول الله برله آنی آلوب کیلگان دوبه نی تربیه له و شرفی بو ایکی ذاتقه میسر بولدی. ابو ایوب نك خانه سی ایکی قاتلی بولوب، ابو ایوب رسول الله نی اوستکی فاتقه قویماقچی بولسه ده، زیارت ایته چك کشیلرگه مشقت بولونندن قورقوب آستقی فاطمی اختیار ایندی. رسول الله اوزینه اوی صالحه غانعه قدرلی اوشبو خانه ده قوناق بولوب طوردی اوزینه ابو ایوب نك تربیه سی اوستینه انصار نك بیوکلفدن (سعد بن عبادة، اسعد بن زرارة کیک) هر کیچ اوچ دورت طاباق آش کیلوب طوره ایدی. رسول الله کوچوب کیلگاج یثرب شهری «مدینه الرسول» «والمدینه» دیسه پورتلوب کیتدی، اولمگی اسمی اونوتلدی. مدینه گه کیلگانده رسول الله ایلملی اوچ یاشنده ایدی.



(مدینه نك حاضرگی رسمه)

ھجرتدن برنجی سنه.

رسول الله ﷺ مکه دن عائله سن کیترتووی. مسجد بنا ایتو. رسول الله انصار برله مهاجرلرنی آخرت دوستی یاصی. اذان مشروع بولو. مدینه یهودیلری برله معاهده یاساو. قریش مشرکری برله محاربه ایتوکه الله دن اذن بیرله. حمزه بن عبدالمطلب سریه سی، عبیده بن الحارث سریه سی. حوادث.

رسول الله ﷺ مدینه کیلوب یتو برله مکه ده گی عائله سن آلوب کیلو
 رسول الله ﷺ اوچون زید بن حارثه برله ابورافعنی مکه گه یبهردی. بونلر رسول الله ﷺ قزلی ام کلثوم، فاطمه نی، ام المؤمنین سوده بنت زمعه نی، زید بن حارثه نڭ خاتونی «ام ایمن» برله اوغلی اسامة بن زیدنی آلوب کیلدیلر. رسول الله ﷺ قزی زینب ایسه، ابری ابو العاص یبهرمگاندن کیله آلمادی. بونلر برله عبدالله بن ابوبکرده، ابو بکر نڭ عائله سن (ابوبکر نڭ خاتونی ام رومان، قزلی اسماء وعائشه) آلوب کیلیدی. حضرت علی ایسه رسول الله ﷺ قباده وقت کیلوب یتدی. فقط جهیهو کیلگاندن افراط آریغان و آیاقلری ششوب بتگان ایدی. رسول الله ﷺ بونی کوروب یغلادیقی مرویدر.

رسول الله ﷺ مدینه گه کیلو برله دوبه سی چوکیان اورنغه مسجد
 مسجید بنا قیلو صالماقچی بولدی. بو اورن انصار دن معاذ بن عفراء (۱) تربیه سنک بولغان سهل و سهیل اسمنده ایکی یتیم بالانقی ایدی. معاذ بن عفراء بو اورننی بوش بیروب یتیملرنی اوزی رضالانماقچی بولسه ده، رسول الله ﷺ بونی قبول ایتمه دی: اون دینارغه صاتوب آلدی. مسجد اورننده حرما آغاچلری ومشرکلر نڭ قبرلری بار ایدی. رسول الله ﷺ آغاچلرنی کیمسردی، قبرلرنی قازوب آلوب تیگزله ندی. مسجد غایت ساده صورتده بناء فیلندی: اوزی کیر چدن، یا کافلری طاشدن، باغانالری حرما آغاچدن بولوب توبه سی حرما بوتاقلری (جرید) برله یابلدی. اینده نینه واق طاشلر جهیلدی. مسجد نڭ بیوکلگی اوچ ذراع (عرب ذراعی ۳/۴ آرشین چماسنک)
 (۱) - زاد المعاد صاحبی بو یتیملر نڭ اسعد بن زراره تربیه سنک بولوون سویلر.

قدر، اوزونلىقى يوز ذراع، كىڭلىكى دە يوز ذراعغە ياقىن ايدى. ايشىكى
 اۈچ بولوب برسى زور ايشىك (پارادنى خود) ايكنچىسى فارانغى ايشىك
 (چورنى خود) اوچنچىسى رسول اللهنىڭ حجرەسنە كرە تورغان ايشىك
 ايدى. مسجدنىڭ تيرەسنە استىناغە ترەتوب سودە وعائشە اچون ايكى
 حجرە بنا ايتلىدى. بو وقت رسول اللهنىڭ خاتونلىرى ايكاوگنە ايدى. بوندىن
 صوڭ خاتون آرتقان صايون حجرەلردە آرتىرلىدى. مسجدنىڭ بناسنە
 بتون انصار اشتراك ايتىكان كىك رسول الله اوزى دە اشلەر ايدى.
 انصار مسجد بنا قىلغاندە تورلى قىيدەرلەر شعرلەر كويليلەر، آرادە
 رسول الله دە:

اللهم لا عيش الا عيش الآخرة

فاغفر الانصار والمهاجرة

دیه كويلى ايدى.

هجرتنىڭ برىچى يلىندە رسول الله مهاجرلەر بىرلە انصار آراسىنىڭ صميمىت
 ومحبىت اورناشدرو ايچون آنلارنى بر برسىنە آخىرت دوستى يپاصادى. آخىرت دوستلىقى
 مذكور اخوت موجبچە اخوين دن برسى وفات بولاسە ايكنچىسى
 آنىڭ ميراثىن آلا ايدى. بو اخوت موجبچە ميراث آلو «بدر» محار بەسنە
 قدر دوام ايتىدى. صوڭرە (واولو الارحام بعضهم اولى ببعض فى كتاب
 الله من المؤمنين والمهاجرين. احزاب) آيتى نازل بولغاچ بونىڭ حكىمى
 بىرلۈب ميراث ياقىنارغە تىبە تورغان بولدى.

ذاتا انصار بو اخوت عقد قىلنمىچە دە مهاجرلەرگە قوللارندىن كىلگان
 ياخشىلىقلارنى اصلا قوزغانمىلەر ايدى. مال وملىكلارندىن آيرىلۇب فقير بر
 حالدە كىلگان مهاجرىن كرامىنى تربيە ايتودە بر برسى بىرلە يارىشەلەر،
 آنلارنى اوز اويلرىنە آلالار، آنلارغە اوزلرىنىڭ يىرلارن، ماللارن بولوب
 بىرەرلەر ايدى. اخوت عقد قىلنغاچ بو صميمىت ومحبىت طاغىنىڭ آرتىدى: انصار دن سعد
 ابن الربيعنىڭ آخىرت دوستى عبدالرحمن بن عوف گە ايكى خاتونندىن

تله گانن بیررگه بولووی بو اؤختنک نی درجه قوتلی بولوینه دلیل بولسه
کیرهک (۱).

اذان ۴۰ یتله
باشلاو

مکه ده وقت نماز آلدندن آذان او قویوق اییدی. زیرا آنده وقت
رسول الله واصحابنک جیولوب جماعت نمازی او قولری امکان خارچنده
دیرلک اییدی. آذان ایسه خلققه نماز وقتن بیلدرو و آنلرنی نمازغه جیو
اؤچون مشر و عذر. شونک ایچون ده رسول الله مدینه گه کیلوب جماعت
نمازی قیلورغه امکان طابق خلققه نماز وقتن نه طریقه بیلدرو و خصوصنک
اصحاب برله مشاوره قیلدی. بعضیلر فلاق کوته رو، بعضیلر قالقو بر
اورنغه اوت یاغو، قای برسی یهودیلر کبک بورغی استعمال قیلو، قایسیلری
نصاری کبک کالا کول قاغو فکرن عرض قیلسه لرده قبول ایتلمه دی.
نهایت نماز وقتی یئو برله ندا قیلورغه بولدیلر. بونک ایچون مخصوص
کشیلرده تعیین قیلندی. ندا برله مأمور بولغان کشیلردن «عبدالله بن
زید الانصاری» بر وقت توشنده، بر کشی کیلوب حاضرگی کونده
معروف بولغان آذاننی تعلیم ایتوون کوردی. یوقودن اویانو برله
رسول الله حضورینه باروب مسئلنی سویله دی. رسول الله ده بوکا قارشى:
«سینک توشک طوغری توش، بوندن صوگ شول طریقه ندا قیلورمز»
دیدى. بو توشنى اصحابدن «عمر» ده کورگان اییدی. اول ده رسول الله غه
بونى عرض قیلدی. شولای ایتوب هر نماز آلدندن آذان او قول باشلادی.
رسول الله نک مدینه ده مؤذنلری ایکی اییدی: بلال و ابن ام مکتوم. ابن
ام مکتوم ایرته نمازنده «حی علی الفلاح» دن صوگ اوزاگندن ایکی مرتبه
«الصلوة خير من النوم» ديب ٲهینه اییدی. رسول الله بوکاده بر سوز
ٲهیتمه دی. رمضان آیلرنده ایرته آذانندن باشقه سحر ایچون ده بر آذان
ٲهیتله اییدی. اقامت ایسه، آذان کبک بولوب نمازغه کرشور آلدندن

(۱) - جناب الله حشر سورسنده بو خصوصده انصارنى مدح قیلوب ٲهیته؛

والذين تبوءوا الدار والايمان من قبلهم يحبون من هاجر اليهم ولا يجدون في صدورهم
حاجة مما اوتوا ويؤثرون على انفسهم ولو كان بهم خصاصة ومن يوق شح نفسه فاولئك
هم المفلحون.

ئەيتلە ايدى ابوحنيفە مەھبەندە آذان بىرلە اقامت ايكىسى بىر تۈسلىنىر .
شافعى مەھبەندە آذان مثنى بولوب اقامت مفرددر . مالك مەھبەندە ايسە
آذان دە اقامت دە مفرددر . آذان و اقامتلىرىڭ بۇ ئۇسۇلغا مۇختەلف بولۇپ
مەدینە و مەككە مۇذنلىرىنىڭ (بلال، ابو محذورق) بىر بىرىگە باشقە ئەيتۈلۈپ
كىلىمىشىر .

رسول الله زمانىڭ جەمئەدەدە آذان بىر گەنە مۇرتبە ئەيتلە ايدى . عثمان نىڭ
خەلقنىڭ خەلق كۆپەيىپ مەدینە زورايىپلاشقا چىداغىچە بىر آذان ئارتىپلاى .
بۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلا «زوراء» دە بىر آذان ئەيتلە ، سوڭرە امام مەنبەرگە مىڭاچ
مەنارەدە بىر آذان ئەيتلە ايدى . ھىشام بىن عبدالمەلىك بۇنى دە ئۈستىگە
ئۇلا مەنارەدە بىر آذان سوڭرە خەتەب مەنبەرگە مىڭاچ ايكىنچى آذان ئەيتىدۇرە
تۈرۈپلاى .

مەدینە ياننىدە يەھۇدىلار دىن بىنۇ قەرىظە . بىنۇ نەزىر و بىنۇ قەينقەق اسمىڭ
ئۈچ زور قەبىلە بار ايدى (۱) . رسول الله مەدینەگە كەلگەنچە مەككە يەھۇدىلارنىڭ
ئىسلامىتىگە كەلۈپلاىدۇ . بىك زور ايدى . زىرا ئۇلار اھل كىتاب بولوب
نەبوت و رسالت ھەققىدە مەلۇماتلىرى بار ، كىتابلىرى ئىندەدە (تۈراتىدە) رسول الله نىڭ
كەلۈپلاىدۇ بىرلە بىشارەتلىرى بار ايدى . فەقەش رسول الله ئۇلارغا نەچچە بولوب چىقامدى :
«مەھمۇد يەھۇدىلار رسول الله نىڭ دەۋىتىنى قەبۇل ايتىمەيدىلار . يالڭىز بىنۇ قەينقەق
يەھۇدىلارنىڭ ئىلماسىنىڭ بولغان «عبدالله بىن سەلام» اسمىڭ بىر سى و بۇنىڭ
ئىبارەتلىرى بىر قەچ يەھۇدىگە قەبۇل ئىسلام ايلەمىش بولدىلار . باشقىلار ايسە
ئاخىر زامان پەيغەمبەرىنىڭ بىنى ئىسرائىلدىن كەلمەيچە ئەرەبلەردىن كەلۈپلاىدۇ ھەمدە
قەبىلىلەر . ئۇلارنىڭ كىتابلىرى مەسھۇق بولغان قرآن كەرىمنىڭ تەلىمىگە ھەمىيەت
بىر مەيدىلار . رسول الله ھەققىدە بىشارەتلىرىنى دە تۈرۈپلاى و تەخىرىف
بىرلە رسول الله دىن باشقە ھەل قەبىلىلەر . رسول الله غەياڭ باشلاپلاىدۇ .

(۱) مەككە يەھۇدىلارنىڭ ئورۇنلىرى مەدینەنىڭ غەلىلى تەرىپى ئۇلۇب بىنۇ نەزىر بىلەن
ۋادىسىدە بىنۇ قەرىظە مەزۇر اسمىڭگە ۋادىدە بىنۇ قەينقەق «سوق قەينقەق» دىيە مەشھۇر
ئورۇندە تۈرۈپلاىدۇ .

بونلر بولورغه تيوش ايكان، بالعكس بونلر رسول الله نڭ تعاليمنه قارشى توشديلر. توگل اوزلرى اسلاميتنى قبول ايتو، باشقهلرنى آكاردن بيزدررگه بتون كوچلارن صرف قىلا تورغان بولديلر. ياڭا اسلاميتكه كىلگان عربلرنى فتنهلهوده اصلا قصورلق قىلماديلر.

مدينه يهودلرى اسلاميتنى قبول ايتمهگاچ رسول الله بونلر برله طنچ طور و ايچون آراده معاهده ياصادى. مذكور معاهده موجبچه يهودلر هر وقت طنچ طوره چقلر، رسول الله نڭ دشمانلرينه يهودلر، يهودلر نڭ دشمانلرينه رسول الله ياردم بيرميهچك، رسول الله برله محاربه ايتكان قوملرگه يهودلر، يهودلر برله محاربه باشلاغان قومگه رسول الله ياردم بيرهچك ايدى. فقط اوزاق اوتمهدى يهودلر برهم برهم عهدلرن بوزاباشلاديلر. بونڭ نتيجهسى اولارق قايرلرى ييرلرندن سورولورگه، قايسىلرى فلچدن كيچريلورگه محكوم بولديلر.

يهودلر برله
معاهده ياصاو

مدينه گه هجرت ايتكانگه قدر رسول الله دشمانلرينه قارشى قورال استعمال ايتكانى يوق، زانئا بواش بوڭا قدر ممكن ده توگل ايدى. مكدهده وقت قريش مشركلرينڭ اذا وجفالرينه، جبر و ظلملرينه صبر و متانت قورال استعمال ايتودن باشقه چاره بوق ايدى. مكدهده وقت جناب الله رسولينه هر وقت آيتلر انزال ايتوب آنى تسليه ايتنه، باشقه پيغمبرلر نڭ ده قوملرندن ئلل نى قدر آغرلقلر كورگانلرن سويلي، دشمانلر نه قدر اذا وجفا قىلسه لرده، دعوتده قصورلق قىلماسقه، صبر و متانتدن آيرلماسقه، آنلرغه حجت وبرهانلر برله مقابل قىلورغه قوشه ايدى. «فاصبر كما صبر اولوالعزم من الرسل ولا تستعجل لهم» كيك صبر و ثباتقه دعوت ايتكان آيتلر قرآن كريمده كوبر. بو وقتده اسلاميتنڭ طارالوى گل حجت وبرهان، انذار و تبشير نتيجهسى ايدىكندن اصلا شبهه يوقدر.

مكه ليلر برله
محاربه غه اذن

رسول الله مدينه گه هجرت ايتوب اسلاميت بر قدر قوت و شوكتكه كىلگاچ جناب الله رسول و اصحاب كرامنى وطنلرندن طرد ايتكان، آنلرنى انواع

عذاب ايله تعذيب ايتكان محارب قريش مشرک‌لرينه فارشی قورال استعمال ايتوگه اذن بيمردی (۱).

بولندن صوڭ رسول الله اوزينه واصحابينه تجاوز ايتكان ومحارب حاله بولغان قريش مشرک‌لرينه بالفعل مدافعه قیلا باشلادی. آنلرنڭ قوت وشوكتلرن صندرو ايچون شام بولندن كيچكان تجارتلرن مصادره ايتنره باشلادی. بونڭ ايچون سريه لر بيهردی. قريش مشرک‌لرينڭ حالندن ده هر وقت خبر آلوب آنلرنڭ احوال روعيه لرينه، قوه عربيه لرينه كسب اطلاع ايتوب طوردی.

همزه بن عبد-

هجرتدن بر چي سنه نڭ رمضانده رسول الله شامدن فاي توب كيلگان المطلب

سريه سي.

قريش كروانن مصادره ايتو ايچون «همزه بن عبد المطلب» قوماند سندن اوطوز مهاجردن عبارت بر سريه (۲) بيهردی. فلاق «ابو مرثد الغنوي» قولنده ایدی. کروان رئيسی ابو جهل بن هشام بولوب کرواننی صاقلاب كيلگان اوچ يوز مشرک بار ایدی. سريه بعرا حمر ساحلنده «عيص» ديگان بيرگه يتدكده کروانغه اوچرادی. ايكي طرف محارب به گه حاضر بولوب صف لانسه لرده، جهينه قبيله سينڭ رئيسی بولغان «مجدی بن عمرو» آراغه توشوب بونلرنی كيلشدردی. بناء عليه سريه محارب به سزمدينه گه قايتدی. مجدی بن عمرو نڭ مذکور اشينه رسول الله نڭ تشكر ايتديگی مرویدر.

و،

شولوق ييل شوالده مشرک‌لرنڭ کروانن طوتو ايچون «عبيده

الحارث سريه سي.

ابن الحارث» قوماند سنده سيكسان مهاجردن عبارت بر سريه كوندرلدى.

(۱) اُذِنَ لِلَّذِينَ يَقَاتِلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَهْرِهِمْ لَقَدِيرٌ. الَّذِينَ أُخْرِجُوا

مِّن دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَن يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ الْخ س حج آيت ۳۹-۴۰-۴۱

(۲) سريه بر بولك عسكر ديمكدر. غالبا رسول الله اوزی حاضر بولماغان

عسكرگه ٲه يتيله.

فلاق «مسطح بن اُثَّاثه» ده ایدی. سریه «بطن رابع» (۱) دیگان بیرگه
یتدکده کرواننی اوچراندیلر. کروانده ایکی یوز مشرک بولسوب
باشلقلری «ابوسفیان» ایدی. آراده جدی محاربه بولمادی. باری اوق
آتشو برله اکتفا ایتدیلر. مشرک اسلام عسکرلرینک آرتنده زاپاس
اولودن قورقوب قاچدیلر. اسلام عسکرده بیک آز بولغاندن بونلرنک
آرتلرندن قومادیلر. مشرک آراسنده اسلامیتنی قبول ایتوب ده مدینه گه
کیل آلمغان «مقداد بن عمرو» و «عتبه بن غزوآن» بار ایدی. بونلر
بر فرصت کیتروب اسلام عسکرده یاغینه قاچدیلر.

اوشبو یل انصارنک بیوکلرندن برأ بن معرور واسعد بن زراره
وفات بولدی. اسعد بن زراره «بنی نجار» نک نقیبی بولدیغندن،
رسول الله اول وفات بولغاچ آنلرغه اوزی نقیب (باش) بولدی. بویلده
مکه مشرکلرینک بیوکلرندن «ولید بن المغیره» برله «العاص بن وائل
السهمی» وفات بولدی.

هجرتدن ایکنچی سنه.

ودان غزوہسی. بواط غزوہسی. عشیره غزوہسی. برنجی بدر غزوہسی. عبدالله
ابن جعش سریہسی. بدر کبری غزوہسی. کدر غزوہسی. سویق غزوہسی. بنی قینقاع غزوہسی.
تحویل قبله. رمضان روزہسی. زکات فرض بولو. عید نمازینک مشروعیتی. حوادث.

ایکنچی یلنک باشنک رسول الله بالذات فریش کرواننه قارشى چقدی. ودان غزوہسی

اورنینه مدینه ده «سعد بن عباد» نی فالدردی. فلاقی حمزه بن عبدالمطلب
قولنده ایدی. ودان (۲) غه قدر بارسه لرده مشرکلرنک فوتلوب کیتکانلرن
ایشتکاج محاربه سز کیری قایتورغه مجبور بولدی. اسلام عسکرینک
مشرکلر نی بیک سیرهک اوچراتولرینک سببی: بونلر فوق العاده صاق یوریلر،

(۲) جعفه برله ودان آراسنده بر اوروں اسمیدر.

(۲) ودان - مکه برله مدینه آراسنده برقریدر. بوقریه ابولافه یاقن بولغاندن

مذکور غزوہگه «غزوة الابهاء» دیبده ویتلور.

مسلمانلارنىڭ خېرىن ھەر ۋەقت تەجىسس ايتوب تورەلر ايدى. مذکور
سفرنىڭ رسول الله «بنى ضمره» عربلر بىنڭ رئيسى «مخشي بن عمرو» برله
مصالحه ياصادى. مصالحه بويىنچە رسول الله بونلرغە، بونلر دە رسول الله غە ياردم
ايتە چىكلر ايدى. بوسفرندە رسول الله اون بيش كون قدر يوردى. بو،
رسول الله نڭ اياڭ برىچى غزۋەسى ايدى (۱).

شول يىل ربيع الاول دە رسول الله «اميه بن خلف» قوماندە سىندە بواط غزۋەسى
ويوز مشرك حراستندە شامدىن زور كرۋان قايتوب كىلگانن ايشتوب،
ايكى يوز مهاجر دن عبارت بر عسكەر برله كرۋانغە قارشى چىقىدى. فلاق
«سعد بن ابى وقاص» قولندە ايدى. مدينە دە رسول الله اورنىنە «سعد
ابن معاذ» قالدى. بواط (۲) اسمندە گى يىرگە بىتىكچاچ مشركلر نڭ اوتوب
قو طولغانلر ن ايشتىدى. شوگا كورە محاربە سز قايتوب كىتىدى.

شولوق يىل جمادى الاولى دە رسول الله ابوسفیان نڭ زور كرۋان عشيرە غزۋەسى
برله شامغە چىققانن ايشتوب يوز ايللى مهاجر برله قارشى چىقىدى. فلاغى
همزە بن عبدالمطلب قولندە ايدى. مدينە دە اوز اورنىنە «ابوسلمه بن
عبدالاسد» نى قالدىردى. عسكەر «عشيرة» (۳) نسام يىرگە قدر باروب
يىتىسە دە كرۋان نڭ اوتوب قو طولغانن بىلىكچاچ آغە كىتمەدى. بو سفر دە
رسول الله «بنى مدلج» عربلرى برله مصالحه ياصادى.

رسول الله عشيرە غزۋە سىندن قايتوب بر آز تورغاچ «كرز بن جابر» برىچى بىر
الفهرى» مدينە ماللرىنى قووب آلوب كىتىكان ايدى. خبرنى سىزوب غزۋەسى
رسول الله عسكەر برله آرئىدىن قوسە دە يتە آلمادى، كرز قوتولدى. بو
سفر دە عسكەر بىرگە ياقن اويصو يىرگە يتوب طوقتاغاندىن بو صوغشقه
«غزۋة بدر اولى» دىرلر. فلاق على بن ابى طالب دە بولوب مدينە دە دە
زىد بن حارثە قالغان ايدى.

(۱) غزۋە صوغش معناسندە در، اهل سىراصللاحندە رسول الله اوزى حاضر بولغان
صوغش لرغە ئەيتىلە.

(۲) بواط - جەينە قەبىلەسى طاغلرئىدىن برى اولوب رضوى طاغى يانندە در.

(۳) مدينە برله يىنبوع آراستندە بر اوروندر.

اوشبو یلک رسول اللہ «عبداللہ بن جحش» فومانده سندہ سگز کشیدن عبارت بر سریہ حاضر لہ دی. سریہ رئیس عبداللہ بن جحش گہ بر مکتوب بیروب ایسکی کونہدن صوٹ آچوب او قورغہ ہم شونٹ موجدنچہ عمل فیلورغہ بیوردی. عبداللہ ایکی کون یورگاچ مکتوبنی آچدی. مکتوبدہ: «اذا نظرت کتابی هذا فامض حتی تنزل نخله فترصد بها قریشا وتعلم لنا من اخبارهم» دیہ یازلغان ایدی (۱). سریہ گہ مدینہ دن اولای قایدہ بار اچقلرن ایتمیچہ مکتوب بیرووی خبرنی خلققہ افشا ایتمه وایچون ایدی. سریہ رسول اللہ نٹ امرینہ امثالاً «نخل» گہ یونہلدی. یولده عتبہ ابن غزوآن برلہ سعد بن ابی وقاص نٹ منکاشوب بارہ طورغان دوبہلری یوغالغاندن سریہ دن آیرلوب قالدیلر. سریہ نخله گہ یتکچ، بونلر یانندن عمر و بن الحضرمی، الحکم بن کيسان، عثمان بن عبداللہ، نوفل بن عبداللہ نٹ قول آستندہ قریش عربلرینٹ بر کروانی اوتوب کیتدی. کروان صاچیلرینٹ آزلغندن استفادہ ایتوب بونلر کروانغہ هجوم ایتدیلر. عمر و بن الحضرمی اوترلدی. نوفل فآچوب قو طولدی. فالغان ایکیسی اسیر آلنوب کروان برلہ مدینہ گہ آلوب کیتلدی. مکہ مشرکاری بونی تعقیب ایتہ آلمادیلر. بو عادثہ شهر حرام بولغان رجب نٹ صوگشی کونندہ ایدی. بونلر نٹ اشهر حرمده محاربه ایتکانلرن بلگاچ کیرهک رسول اللہ وکیروک اصحاب کرام بونلرنی شلتہ قیلدیلر. مشرکار ویهودیلر ایسه بو عادثہنی فرصت بلوب تورلی قیل قاللر کوتسہ ردیلر. اشهر حرم نٹ حرمتن صاقلا مالورن زور بر عیب ایتوب دنیا قوباردیلر. سریہ اہلی دہ رسول اللہ واصحاب کرام نٹ مؤاخذہ قیلولرن کورگاچ، فوق العادہ فایغردیلر واکندیلر. فقط جناب اللہ بونلرنی مؤاخذہ اورنسز ایکانن، رسول اللہ واصحاب کرامغہ ٹللہ نیندی زور قباحتلر اجرا قیلغان مشرکلرگہ بوندی معاملہ نٹ برده عیبگہ آلورلق بر اش توگللہکن بیان ایتوب: «یسألونک عن الشهر الحرام

(۱) «بو مکتوبنی او قوغاچ نخله گہ یونہل» آندہ قریش عربلرن کوزہ توب آنلر حقندہ معلومات آلوب قایتا، دیمکدر.

قتال فيه قتال فيه كبير وصد عن سبيل الله وكفر به والمسجد الحرام واخراج اهله منه اكبر عند الله والفتنة اكبر من القتل» آیتن انزال ایتدی (۱). مذکور اسیرلردن برسی (الحکم بن کیسان) قبول اسلام برله مشرف بولوب مدینه ده قالدی. برسی فدیہ بیروب مکه گه قایتوب کیتدی. غنیمت نك خمس (بیشدن بر الوشی) رسول الله غه بیریلوب قالغان دورت الوشی سریه اصحابینه تقسیم ایتلدی. بو غنیمت اسلام عسکری طرفندن برنچی دفعه آلتغان غنیمت ایدی.

جمادی الاولی آئنده چغوب ده طوغری کیتره آلتغان ئه لیگی زور کرواننك مکه گه قایتوون رسول الله کوتوب، آکدوب طوره ایدی. رمضان باشلرنده مذکور کرواننك مکه گه قایتوب باروون ایشتو برله رسول الله اصحاب کرامغه حاضرله نورگه قوشدی. کروانده مشرکارنك صانی بیک آز بولغاندن رسول الله بوسفرگه اول قدر اهمیت بیرمه دی. اصحاب کرامنی ده چغوغه جدی صورتده دعوت ایتمه دی. شونلقدن بابطاق کشیلر بوسفرگه اشتراك ایتمه دیلر. آنك اوستینه کرواننك قوطولوب کیتو خوفي بولوب سفرگه بیک آشفچ حاضرلندینگندن قایسی بر سفرگه چغارغه بولغان کشیلرده او یلرنده بولماغانلقلرندن، یا خود آت ودویه لری حاضر بولماغاندن چغا آلمی قالدیلر. بناء علیه بیک آشفچ صورتده اوچ یوز اون اوچ کشیدن عبارت بر فوفه ترتیب ایتلوب سفرگه چقدیلر. بونلرنك ۸۶ سی مهاجرلردن قالغانی انصاردن ایدی (۲). منگاشوب بارو ایچون یتمش دویه لری بولوب ایکیشهر، اوچهر، دورتهر کشی نوبتلر ب منگاشوب بارورلر ایدی (۳). آراده آنلی عسکر باری ایکی ایدی:

(۱) معناسی: سیندن شهر حرامده محاربه حقنده صوریلر. ثبیت سین آنلرغ، شهر حرامده محاربه ایتو غایت زور اش؛ اول آیده محاربه ایتو مسجد حرامنك حرمتن صاقلامو، آگا کفران بولا، الله یولندن منع گه سبب بولا؛ فقط مسجد حرام نك اهلن مسجد حرامدن چغارو طاغیده زورراق اش؛ دیندن فتنه لهو (دیندن چغاررغه طریشو) اوترودنده یمان نرسه

(۲) زادالمعاد ص ۳۴۶ ج ۱. (۳) - رسول الله، علی بن ابی طالب، مرثدبن ابی مرثد الغنوی اوچمسی بر دویه گه، ابوبکر، عمر، عبدالرحمن بن عوف اوچمسی بر دویه گه منگاشلر ایدی.

المقداد بن الاسود، زبير بن العوام. مدينه ده رسول الله اور نينه ابن ام مكتوم قالدى مدينه طشند «بيوت السقيا» (۱) غه طوقتاب رسول الله عسکر گه اصموطر ياصادى. محاربه گه اقتدارى بولماغان بعض ياشلارنى مدينه گه كيرى قايتاروب يبهردى. بونلر اچنده عبدالله بن عمر، رافع بن خديج، براء بن عازب، زيد بن ثابت بار ايدى. «روحاء» (۲) غه يتكاج مدينه گه، والى ايتوب «ابو لبابه» نى يبهردى. زور فلاقى «مصعب بن عمير» گه، مهاجر بن فلاغن على بن ابى طالب گه، انصار فلاغن سعد بن معاذ گه بيمردى. «صفراء» (۳) غه ياقنلاشقاچ «سببس بن عمرو» برله «عدى بن ابى الزغباء» نى كروان حقنده معلومات آلوب كیلو ايچون بدر گه يبهردى.

ابو سفیان رسول الله نڭ كروانغه قارشى چقانن ايشتكاج قريش گه خبر ايرشدر و ايچون «ضمضم بن عمرو والغفارى» نى يالاب مکه گه يبهردى. ضمضم مکه گه كيلوب ابو سفیان نڭ خبرن ايرشدر گاج قريش عربلرى فوق العاده حميتكه كيلوب كرواننى فوتقارو ايچون اشغچ صورتده حاضرلنه باشلاديلر. چونكه بونندن بر آرنغه ئلك واقع بولغان عمرو بن الحضرمى حادثه سينڭ آچيسى ده يوره كلرنندن كينمه گان ايدى. بونڭ اوستنه رسول الله نڭ شوندى زور كرواننى مصادره قىلورغه جرأت ايتووى بونلرغه اوق كيك باروب فادالى. آچولرنندن نى اشلر گه بلمه ديلر. خلقنى، كرواننى فوتقارو، همه عمرو بن الحضرمى نڭ اوچن آلو ايچون تشويق وتحرىض قىللا باشلاديلر. خلقنى محاربه گه اياڭ نى تشويق ايتكان و اياڭ جدى طاورانغان كشى مشهور ابو جهل بن هشام ايدى. اول بو خصوصده بتون كوچن صرف ايتدى: محاربه گه چقما سقه تل گان كشيملرنڭ قايسن قورقتوب، قايسن عارلندروب چغوغه مجبور ايتدى. بو سفر گه بنى عدى بطندن باشقه بتون قريش بطنلرى قوشلدى. يالڭز بنى

مکه ليلار نڭ
صوغشقه
حاضرله نولرى

- (۱) مدينه نڭ غرب طرفنده مدينه گه ياقن طاتلى چيشمه سى برله معروف براورندر.
- (۲) مدينه دن مکه گه طابا براورندر. مدينه برله ايکى آراو طوز قرق ميل مسافه در.
- (۳) ايگنك، و حمالق براورون اولوب بدر برله ايکى آرا بر مرحله مسافه در.

عدى گنه آيرلۇپ قالدى. اشراف ورۇسادن «ابولەب» دن باشقە بتونسى حاضر ايدىلار. ابولەب ايسە اوز اورنىنە آلاچقى بولغان «العاص بن هشام» اسمندە بريسەن يېھردى. «امىيە بن خلف» قارتلىقى وشيشمانلىقى سېبىلى فالورغە تلەسەدە، ابوجەل كېك رۇسانىڭ عارلىندىرى سېبىلى چىغارغە قرار بېردى. قىرىشنىڭ ايتى بىوكاندىن بولغان «عتبە بن ربيعە» دە فالورغە تلەسەدە قىردەشى «شېبە» نىڭ تەربىيىسى بىرلە اولدە چىغارغە قرار بېردى. شول طريقە مەكەل حاضرلىكى مەڭگە ياقىن كىشىدىن عبارت، بىر قىرغە توزىلۇپ سىفرگە چىقىدىلار. بونلاردىن ايتى بوزى آتلى عىسكر (سوارى) فالغانلىرى جەيەولى عىسكر (پىادە) ايدى. آزىق طارلىندىرى، عىسكرگە صويۇ وكىرەك وفتدە منو ايچون يىدى يوز قىر دويە آلۇپ چىقىدىلار. عىسكرنىڭ روجىن كوتەرىر ايچون آللىرىدىن جارىيەلار اسلامنى ھىجوگە متعلق شىعارلار سويلەپ، بارا بىان قاغۇپ بارالار ايدى.

قىرىش عىسكرى «جەفە» گە يىتىكاندە ابوسەفیاندىن بىر مەكتۇب كىلدى. مەكتۇبىدە كىرۋاننى بىر اھمىر ساهلىدىن (طوغرىدىن ئوغل) آلۇپ كىتۇپ مەھمەدنىڭ عىسكرىدىن قوتقار دىيىنى خىبر بىرىمىش وعىسكر گەدە قايتۇپ كىتەرگە تەۋسىيە ايتىمىش ايدى. مەكتۇب اوڭولغاچ، ابو جەل بن هشام: «يوق، بىزنىڭ قايتۇرماقچىلىقىمىز يوق؛ بىز بىرگە بارۇپ اوچ كۈن تۈرە چىقىمىز؛ آندە دويەلەر صويۇپ خەلرلەر حاضرلەپ تىرە ياقى خەلقنى سىلايە چىقىمىز، تا كە بىزنىڭ قوت وشوكتىمىز بىتون عىر بىگە طارالسۇن وبىتون عىر بوندىن صولۇڭ بىزدىن قورقۇرغان بولالسۇن» دىيى. «رۇسادىن اخىس بىن شىرىق» نىڭ تىشويىقى بىرلە «بىنوز ھەرە» بطنى كىرى قايتۇپ كىتىدىلار. بىنۇ ھاشىم بطنىدە قايتۇرغە تلەسەدە، خەلق خۇسۇسا ابوجەلنىڭ عارلىندىرى سېبىلى چارناچار عىسكر بىرلە بىرگە بارغە قرار بېردىلار. قىرىش مىشركارى آراسىندە اولدىن اوك دىنسىز چىققان كىشىلەر بولغان كېك، كىرۋاننىڭ قۇتۇلۇ خىبرى كىلىڭاچ تەلەمبەچە بارۇچىلار تاغىن دە كۈبەيدى. اسلام عىسكرى «صفراء» دىگان يىرگە يىتۇپ اوزۇپ بارغاندە

اوستلار يەنە آلسەلەردە، آنلار سول الله بىرلە محار بەلەرگە چىقتىصرىح اينىلمىگان
 ايدى. مونە شونىڭ ايچون رسول اللهغە انصارنىڭ فىكرىن بىلو و آنلارنىڭ
 موافقىتلارنىڭ ئالو مەطلوب ايدى. رسول الله انصاردىن جواب ئالو مقصدى
 بىرلە طاغى دە خەلقنىڭ فىكرىن سورادى. بوڭا قارشى انصاردىن سەئىد بن مەئاذ
 طوروب: «يا رسول الله، بوسوزىڭدىن بىزنى ارادە ايتسەڭ كىرەك؟» ديدى.
 رسول الله دە: «ئىيىو» دىيە جواب بىردى. مەئاذ سوزگە باشلاپ: «اى
 رسول الله، بىز سىڭا ايمان كىتىردىڭ: سىنى تصدىق قىلدىڭ؛ سىنىڭ ھەمىيە
 ايتەرگە و ياردەم بىرەرگە و ۋەئەلەر بىردىڭ، سىمىن رىڭ قوشقان اشكە
 كىرىش! بىز سىندىن قىل قىلدەدە ايرىلمايمىز؛ اگر بىزگە آرتىڭدىن اوشبو
 دىگىزگە (بىر اھەر) توشەرگە قوشسەڭ ھېچ توققىسىز توشەچكەمىز؛ بىز
 محاربەگە اوبىرەنمىگان، صبر و مەناتلى خەلقمىز؛ انشاء الله بىزدىن مەمنون بولماق
 اشلىر كوررسىڭ؛ اللهغە طابىشروب يوللىكەدە دوام ايت!» ديدى.
 سەئىدنىڭ بوسوزىن ايشىتىكچاچ رسول اللهنىڭ يوزى آچلوب شادلانوب
 كىتىدى. بونىڭ اوزرە، قىرىش مىشركلىرى بىرلە اوچرادىدە محاربە ايتوگە
 قىطعى سورتىدە قىرار بىر بىلوپ، عىسكىر بىرگە طابا قوزغالوب كىتىدى.
 كىرۋان خەندە مەلۇمات ئالو ايچون رسول الله ئالى، زىيەر، سەئىدنى بىرگە يىبەردى.
 عىسكىر بىرگە ياقىن بىر بىرگە توشوب استىراحت ايتكىلەن بونلار قىرىش مىشركلىرىدىن
 ايكىسىن طوتوب رسول اللهغە ئالوب كىلىدىلار. رسول الله بونلاردىن كىم
 اولدىقلىرىنى ونى اشلاپ يوردىكلىرىنى سورادىدە بونلار قىرىش ايچون سو
 ئالورغە كىلىدىكلىرىنى، قىرىش مىشركلىرىنىڭ قايدە اورنلاشقانلىقلىرىنى، كۆمى
 بولغانلىرىنى، اشراپ و رۇسەدان كەلەر ھازىر بولىدىغىن بىر بىر سويلەدىلەر.
 رسول الله بونلاردىن قىرىش بىرگە بىرگە ايشىتىكچاچ اصحاب قە خطابا: «ھەزە مەكە
 قىلقتىكلىك اىللاز كەلدى» ديدى (۱). عىسكىر توشىكان اوشبو اورن
 قاطى طوزىلى بىر بىر ايدى. شول ارادە ياغۇرور يىاوبوب آياق آستىن
 يوشىتوب طاشلايدى. سوسىزلىقتىن آيتراغان عىسكىر بوۋالار يىاخاب سوغە
 (۱) «مەكە سىزگە يۈرەك پارچەلەرنى آتقان» دىمەكەن.

راحتلەندىلەر. سوڭرە رسول الله امرى بىرلە عىسكىر قوزغالوب بىدرىڭ

اينڭ يىراق بىر صوبىنە كىلوب توشىدىلەر. شول وقت «حاباب بن مندر»
 «اى رسول الله، واور نغە الله امرى بىرلە توشىدىمى؟ يوقسە اوز فىكىرىڭ

حاباب بن مندر نڭ
 فكىرى

بىرلەمى؟» دىدى. رسول الله اوز فكىرى بىرلە توشىدىگن سويلەدكە

حاباب: «اى رسول الله موندە توشو اصلا موافق توڭل؛ بىز بىدرىڭ

مىشركلارگە اينڭ ياقىن بولغان صوبىنە توشىك؛ آنڭ آرتىندە بتون

چىشمەلەرنى كۆمىك! مىشركلار صوسىزلىقتىن زەھمت چىكسونلار!» دىدى.

رسول الله دە حباب نڭ بوفىكىرن غايىت معقول كۆرۈپ، عىسكىرگە حباب

قوشقان اور نغە توشىرگە قوشىدى. بىنئە عليە عىسكىر شول اور نغە

توشوب، چىشمەلەرنى زور ايتوب حوض ياصادىلەر. مىشركلارگە صويولن

كىمسو ايچون آرتىدەغى بتون چىشمەلەرنى كۆمۈپ بىتردىلەر. سوڭرە

سەدىن معاذنىڭ فكىرى بىرلە رسول الله غە محاربە وقتىندە عىسكىرنڭ حركىتىن

قاراپ طور و ايچون قالقو بىر يىرگە قوش (عريش) قورولدى. قريش

عربلىرى بىدرگە ياقىن يەموشاق بىر اور نغە كىلوب توشكانلار ايدى.

ئەلبىگى قاطى ياغمور بونلار نڭ آياق آستىلارن قاطى صورتە پىچرانتوب

طاشلادى. عىسكىرگە يور و فوق العادە آغرىلاشدى. شونلىقتىن مىشركىن

عىسكىرى بىك زەھمت چىكىدىلەر. آياق آستى پىچرانتوب، آياقغە بىك يابىشو

سببىلى اسلام عىسكىرىنە بىدر بىر صوبىنە كىلوب اولىگەرە آلمادىلەر.

بىنئە عليە اسلام عىسكىرى نڭ طوتقان موقعى مظفريتىنى موجب بولاچق بىر موقع

بولوب، مىشركلار نڭ موقعى ھزىمىتىنى استىعجال ايتەچك بىر موقع ايدى.

عسكىرى صفلاو

قريش عىسكىرى بىدرگە كىلوب توشوب ايكى عىسكىر بىر بىرىنە

كۆرنىگىچ رسول الله عىسكىرىنى تەبىئە قىلا باشلادى. اوزى بالذات صف

اراسىنە كىرۈپ صفلىرىنى طوغرىلەر، آلىغە ياخود آرتقە چىغوب طورغان

كىمىسەلەرنى قوللىدەغى كىچىكەنە طايماغى بىرلە تورتوب: «استقم يافلان!»

دىور ايدى (۱). عىسكىرىنى صبر و متانت گە دعوت ايتەر، صبر ايتىكان

تەقدىردە الله نڭ ياردىم بىرەچكن وعدە ايتەر ايدى.

اسلام عسکری صفلا نوب محاربه گه بر اشارت کنه کو توب مشرک عسکری
 طور دقلری بر وقتده مشرک عسکری آراسنک محاربه ایتوب ایتمه وحقنک آراسنک اختلاف
 فیکرلر مختلف ایدی. ابو جهل بن هشام کبی رؤسا بتون کوچلری برله
 خلقنی محاربه گه تشویق ایتدیلر حالده، عتبه بن ربیعہ و حکیم بن حزام
 کبکله خلقنی محاربه دن صووندلر رغه طروشله ایدی. عتبه قریش
 عسکرین محاربه دن واز کیچدرو ایچون اوزینک حلیفی عمرو بن الحضرمی ناک
 دیتن کو تهره چکن وکروانده غی مالنک بهاسن تولیه چکن سویله دی.
 فقط ابو جهل بن هشام بونی قور قافلک برله عارلندردی. عتبه ناک سوزن
 نائیرسز قالدرو ایچون وخلقنک حمیت جاهلیه سن فوزغاتو ایچون عمرو
 ابن الحضرمی ناک فرده شی «عامر گه» عمرو ناک فائن طلب ایتوب عسکر
 آراسنک قچقر رغه قوشدی. بناء علیه عامر فاطی طاوش برله: «واعمراه!»
 دیه قچقره باشلادی. بونی ابشتو برله خلق حمیتسکه کیلوب محاربه گه
 حاضرله ندیلر. عتبه ده سوزینک فبول ایتلمگانن کورگاچ، فیکرندن
 دونوب محاربه گه حاضرله ندی. محاربه باشلانور آلدندن غنه مشرکین
 عسکرندن «الاسود بن عبدالاسد المخزومی» مغرورانه بر صورتده آلفه
 چغوب اسلام عسکرینک حوضندن صوایچه رگه یمین ایتدی. فقط بوناک
 فارشوسینه حمزه چغوب بونی قتل ایتدی. صوگره عادت بوینچه محاربه
 مبارزه اصولی برله باشلانیدی. شویله که: مشرکین عسکرندن عتبه بن مبارز
 ربیعہ، شیبہ بن ربیعہ، ولید بن عتبه چغوب اوزلرینه مبارز طلب
 ایتدیلر. بونلر رغه فارشی انصاردن اوچ کمسه چقسه لرده، بونلر مبارزلرنک
 قریشدن بولوون شرط ایتکاندن رسول الله، عتبه گه فارشی عبیده
 ابن الحارث بن عبدالمطلبنی، شیبہ گه فارشی حمزهنی، ولید گه فارشی
 علینی چقاردی. حمزه برله علی اوزاق اوتماسدن مبارزلرن اوتردیلر.
 عبیده برله عتبه ایسه برفدر یوروب هر ایکسی فاطی صورتک مجروح
 بولدیلر. شول آراده حمزه برله علی عتبه گه حمله کیلوب اجهاز قیلدیلر.
 (اجهاز جراحتلنگان کشینی اوتروب بترو). عبیده بن الحارث مجروح

بالتارينڭ جيلىڭى آفغان حالده صفى آراسىندىن رسول الله نىڭ قوشىنىه
ايتلىدى. قوشىقه كىترلىگىچە عبىدە رسول الله غە قاراپ: «ابوطالب سلامت
بولسە ايدى توبەندەگى سوزىنە بىز مستحقراق ايدىكەزنى بلور ايدى»
دېدىكى مرويدىر:

وَنُسَلِمَهُ حَتَّى نَصَرَ عَ حَوْلَهُ وَنَهَلَ عَنِ ابْنَائِنَا وَالْحَلَائِلِ (۱)

مخاربە قىزوب كىتوب رسول الله غە عبىدە بىرلە مشغول بولورغە امكان
بولماغاندىن آڭا قىم شريفىن تفرىش ايتدىكى مرويدىر.

مبارزە بىتكىچە رسول الله ياڭادىن صفلىر آراسىندە يوروب آنلارنى
تىگىزلەدى. «سواد بن غزىه» اسمىندە بىر انصارىنىڭ صفدىن چىقوب طورغانىن
كورگىچە: «استقم يا سواد!» دېيەرك قوللىنىدىغى كىچىككەنە تاياغى بىرلە سوادنىڭ
قورساغىنە تورتىمش ايدى. سواد بوڭكافارشو. «اى رسول الله! حقانىت وعدالت
بىرلە مېغوث بولدىڭىڭ حالده مېڭا صوقىڭ؛ مېنى سىندىن قىصاص طلب ايتەنەن!»
دېدى. رسول الله دە بوڭكافىصاص ايچون قورساغىن آچىقدە سواد رسول الله نىڭ
قورساغىن اوبىدى. رسول الله بونىڭ سىبىن سورادىق سواد: «اى رسول الله، آلدەن
اولم حاضر، صوڭغى ساعىتىمە تەنم سىنىڭ تەنىگە تېسىون دېدىم» دېدى.
بونىڭ ايچون رسول الله سوادقە خىر دعاء قىلىدى. رسول الله صفلىرىنى
تىگىزلەگىچە عىسكەرگە: «مېنى امر ايتىمىچە ھىجوم قىلماڭىز؛ اگر سىزگە
مىشرك عىسكىرى ياقىلاشسە اوق بىرلە قارشولاڭىز، اوزلىرى قىلچ بىرلە
ھىجوم ايتىمىچە قىلچ بىرلە ھىجوم ايتەڭىز!» دېدى. صوڭرە ابوبىكر بىرلە بىر
قوشىقى كىردى. قوشىقىنىڭ سواد رسول الله نىڭ ساقىلاب سەد بن معاذ بىرلە
بىر نىچە انصار طورر ايدى. صوڭرە ياڭادىن عىسكەرگە كىلوب سىبىر
ومتانت گە دعوت ايتىدى. شەھادە جنت بىرلە بشارت بېرىدى. قاتلىلارگە
مقتولنىڭ سىلبنى (سەلب = مقتولنىڭ كىيىمى، قورال كىيىملىرى) بېرىپكەن

(۱) مەزكۇر بېيت ابوطالب نىڭ لامىيە سىنىقىدۇر. مەناسى: «آنىڭ (مەھمۇد) تېرىسىندە
يىغىلۇپ ياتىتوب خانۇن وبالاۋمىزدىن ذھول قىلماي طوروب آنى سىزگە تابىشراچقىمىز؟
بۇ، بولماق توڭل!»

وعدہ ایندی. سوگرہ قاطی صورتہ محاربہ باشلاندى. رسول اللہ قوشقہ
 کروپ محاربہ نڭ باریشن قاراب طورر و جناب اللہ دن یاردم صوراب
 دعاء قیلور ایدی. بو وقت رمضاننڭ اون یدیسی جمعه کون ایدی (۱).
 محاربہ اوزاق صورلامادی. اسلام عسکری باشلقلرینه اطاعتلری، مظفریت
 صبر و متانتلری، الله نڭ یاردمی سایه سنده مشرکرگه غالب کیلوب
 یتمشلب کشی اوتردیلر و شول مقدارده اسیر آلدیلر. اوترلگان مشرکر
 ایچنده مبارزه دن اوترلگان رؤسادن باشقه مشهور ابو جهل بن هشام (۲)
 ابو عبیدہ نڭ آتاسی جراح (۳)، امیه بن خلف و اوغلی علی (۴) ابو
 البختری بن هشام (۵)، ابوسفیان بن حرب نڭ اوغلی حنظلہ، نوفل بن

(۱) بدر محاربہ سنده رسول الله و عسکر نڭ افطار قیلدقلری روایت ایتلہدر.

ترمنی ص ۹۴ ج ۱

(۲) ابو جهل بن انصار دن معاذ بن عفراء قاطی صورتہ جراحته لب کیتسکان ایدی.
 سوگرہ برادرى معوذ کیلوب طاغی قلع برله چاپیدی. ابو جهل اولم حالنده ایدی. سوگرہ
 رسول الله نڭ امری برله ابن مسعود ابو جهل بنی طابوب اجهاز (جانی چغاروب بترو)
 قیلیدی.

(۳) بونی اوغلی ابو عبیدہ اوتردی. ابو عبیدہ آتاسینڭ هجوم کوروب قاچسده،
 جراح بوزڭ آرتندن همان قالماغاج قارشى طوروب اوتردی.
 (۴) امیه بن خلف برله اوغلی علی بن عبد الرحمن بن عوف اسیر ایتمش ایدی.
 عبد الرحمن برله امیه آراستہ مکده وقت دوستلق بار ایدی. محاربہ سونه باشلاغاج
 عبد الرحمن غنیمت آلغان تیمر کیوملرن کوتهروب کیله ایدی. امیه بن خلف بونی
 کوروب اوزن اسیر آلوون اوتندی و اسیر آلدندہ کوب فدیہ برله اوزن جولانچاغن
 سویلهدی. بوزڭ اوزره عبد الرحمن تیمر کیوملرن طاشلاب بونلرنی آتالی اوغلی
 طوتوب آلوب کیتیدی. شول آراده بلال بونلرنی کوروب انصاردن بر نیچه کشینی
 هیوب بونلرغه هجوم ایتوب هر ایکسین اوتردیلر. شولای ایتوب عبد الرحمن تیمر
 کیوملرنده اسیرلرندن ده محروم قالدی سوگندن عبد الرحمن: «الله بلالغه رحمت ایتسون مینی
 کیوملرمندن. یازدردی، اسیرلرمندن ده محروم ایتدی»، دیه طورغان ایدی. بلال نڭ
 بونلرغه (امیه برله اوغلینه) هجوم ایتووی مکده وقت چیکدن طش تعذیب ایتدیکاری
 ایچوندر.

(۵) ابوالبختری بن هشامی رسول الله اوترمه سگه قوشسده اوزی قارشى

(حضرت محمد) ۱۰

طوردغنن اوترلیدی.

خوبلید، سعید بن العاص بالالری عبیده برله العاصی، عقبه بن ابی معیط،
النظر بن الحارث (۱) و باشقه لربار ایدی. اسیرلر ایچنده رسول الله نڭ
عمی عباس (۲) بن عبد المطلب، ابن عمری عقیل بن ابی طالب، نوفل
ابن الحارث، کیاوی ابو العاص بن الربیع (۳) (زینب نڭ ایری) عمرو

(۱) عقبه برله النظر بن الحارث ده اسیر آلنغانلر ایدی. بولده قایتقاندە رسول
الله بونلار نڭ باشلارن چاپدردی.

(۲) انصار (رض) عباسنی فدییه سز ییهر و طرفنده بولسه لرده، رسول الله قبول
ایتمه دی. بالعکس عباس گه هیچ براسیرگه قیلماغان قاطیلقنی قیلدی. آڭاردن اوزیناڭ
برادرزاده لری عقیل و نوفل برله حلیفی عتبه بن عرو نڭ فدییه سن توله تدی. عباس
اولده بو قدر فدییه بیررگه مالم یوق دیسه ده، رسول الله: «ام الفضله قالدرغان ماللر نڭ
قایده؟ محاربه گه چقغانده ام الفضله گه بیروب مین اولسه م فضلغه شول قدر، عبدالله غه
شول قدر، عبیدالله غه شول قدر بیررساڭ دیمه دکمی؟» دیدی. عباس ده بوڭا قارشى:
«بو مسئله نی ام الفضله دن باشقه هیچ کم بلمی ایدی. سین حق رسول ایکانساڭ» دیب
ایمان کیتردی.

(۳) ابو العاص نی جولو ایچون خاتونی زینب (رسول الله نڭ قزی) آناسی
خدیجه طرفندن زفاف کیچه سنده هدییه ایتلگان موینسه سن ییهرگان ایدی. رسول الله
بونى کورگاچ کوڭلی نچکه ردی، فوق العاده قزغاندی، اصحابدن موینسه سون آلمیچه
ایرن آزاد ایتولرن اوتندی. اصحاب کرامده باش اوستی دیه قبول ایتدیلر. بناء علیه
ابو العاص فدییه سز آزاد ایتلدى. فقط زینب نی مدینه گه ییهر و ون شرط ایتلدى. بو نڭ
اوزره زید بن حارثه برله انصاردن برسی زینب نی آلوب کیلدیلر. رسول الله زینب نی
ابو العاص گه بعثتدن الوک بیرگان ایدی هم آنی غایت یاراطا ایدی. زیرا رسول
الله غه وحی کیلوب خلقنی توحید گه دعوت ایته باشلاغاچ ابو لهب نڭ ایکى اوغلی رسول
الله نڭ ایکى قزن (ام کلثوم، رقیه نی) طلاق ایتمشلر ایدی. ابو العاص قه زینب نی طلاق
ایتهرگه قوشسه لرده طلاق ایتمه دی. زینب نی هیچ بر خاتون غه آلدنمیه چغن سویله دی.
شونڭ ایچون رسول الله بونی هر وقت ماقتاب سویلی ایدی. فتح آلدنندن ابو العاص
اسلامه ییتسگه کیلگاچ رسول الله زینب نی اولسگی نکاهی برله اوزینه ییهردی.

ابن ابی سفیان (۱)، سهیل بن عمرو (۲)، ولید بن الولید (۳)، السائب
ابن یزید، وهب بن عمیر الجمعی، مصعب بن عمیر، برادری ابو عزیز
کبک مشهور کشیلر بار ایدی. بو محاربه ده اسلام عسکرلرندن اوترلرلر
کشی اون دورت ایدی. محاربه تمام بولغاچ رسول الله مشوکارنک جته لرن
جیدروب بدرنک چوقورلرینه (فلیب) طاشلا ثوب کومردی (۴). شوکره
اوچ کون بدرده قالوب غنیمت واسیرلرنی آلوب مدینه گه یونه لدی.
آلدن مدینه خلقینه بشارت بیرو ایچون اهل عسالیه گه عبدالله بن
رواحه نی، اهل سافلر گه زید بن حارثه نی یبه ردی (۵). مدینه ده گئی یهودلر
برله منافق لر، مدینه مسلمانلرن تورلی سوزلر سویلر تشویشک
توشروب طور دقلری بر زمان، بونلر مدینه خلقینه بتمه س توکنمه س
بر شادلقی آلوب کیلدیلر. زید بن حارثه مدینه گه کیلوب کر گانده خلق
رسول الله نک قزی «رقیه» نی کوموب قایتوب کیله لر ایدی.

عسکر صفراغیه یتمکچ رسول الله غنیمتلرنی جهیه ولیلر گه برالوش آتیلرغ غنیمتلرنی بولو
اوچالوش ایتوب بولدی. رسول الله فوشقان بعض بر اش برله محاربه گه حاضر

(۱) عمرو بن ابی سفیان ابی جلوب آلمادی بر وقت انصار دن سعد
ابن النعمان اسمنده بریسی عمره گه کیلگچ «عمرو» ایچون آنی اسیر آلدیلر شوکره
رسول الله عمرونی آزاد ایتوب آنک بر ابرینه سعدنی قایتارتدی.

(۲) سهیل بن عمرو قریش نک فصاحسندن وخطیب لرندن ایدی. عمر بن الخطاب:
«ای رسول الله، رخصت بیر میگا، اوشبو کشینک آغی تشارن صوروب آلم. تلی
صالوب یورسون، موندن صوگ سینک علیه که سوز سویله مه سون!» دیدی. رسول الله
بوکا فارشی: «یوق» بولای قیلاچ توکلن؛ سهیل بوکاچه بز نک علیه مژگه سویله سه
بوندن صوگ انشاء الله لهمزگه سویله ر، دیدی. واقعا ردت واقعه سنده سهیل نک اسلامه یتمگه
بیک کوب خدمتلری تیدی.

(۳) بونی قرداشلری خالد برله هشام جلوب آلدیلر. مکه گه قایتقاچ اسلامه یتمگه
کیلدی. «آلای نیتک بولغاچ جلوب آلماس بورون اسلامه یتمنی قبول ایتهر گه کیره ک
ایدی» دیدلر. «فورقوب اسلامه یتمنی قبول ایتدی دیولرندن قورقمد» دیه جواب
بیردی.

(۴) بونلرنی کومه سدن الوک رسول الله بونلرغ قاراب: «یا عتبه بن ربیععه ویا شیبه
ابن ربیععه ویا فلان ویا فلان هل وجدتم ما وعد ربکم حقاً فانی وجبت ما وعد ربی
حقاً» دیدیکی صحیح ده مرویدر.

(۵) سافلر توب مدینه اولوب، عالییه مدینه نک شرق طرفی وقبا جهتیدر.

بولغاغان كشيلىر گە دە الوش چىقارلدى: عثمان بن عفان محاربە گە چىقارغە ئالەم سە دە رقىيە قاطى آورو بولغاندىن رسول الله آنى آلوب چىمادى. «ابو لبابه» نى «روحاء» دن مەدینە گە والى ايتوب يىەرگان ايدى. عاصم برلە عدى نى قباء برلە عالیه دە قالدیرغان ايدى. حارث بن حاطب نى عمرو بن عوف قىیلەسى حقنەك ایشتىلگان بر اش حقنەك قايتاروب يىەرگان ايدى. حارث ابن صمە برلە خوات بن جبیر ەسکر گە ایه رلەمچە «روحاء» دە قىالغانلر ايدى. طلحە بن عبد الله برلە سعید بن زید جاسوس ايتوب يىەرلەسە لر دە محاربە بىتکاکچنە ەسکر گە کىلوب يتدیلىر. مونه اوشبو كشيلىر گە دە باشقە لر كىك الوش بىرلدى. بوندن باشقە بىردە شەيد بولغان اون دورت كشى دە الوشكە كرتدیلىر.

مەدینە خلقى بدر غازیلرن فوق العادە بر شادلىق برلە قارشى آلدیلىر. بالالر وجاریە لر مەدینە اوراملرنىك شادلىقلرنىن شعرلر سويلەب دومبرە لر قاغوب نى اشلر گە بلمى يوردیلىر. مەدینە واطرافنىك بولغان بتون دشمانلر بو مظفريتدن فوق العادە متأثر بولدیلىر. اسلاميتنىك شوكت وقوتى آرتدى. بوندن صوكت مەدینە خلقتىن بايىق خلق اسلاميتكە كردیلىر. خزر ج رئيسلرنىن بولغان «عبد الله بن ابى» وآکا ایه رگان كشيلىر دە شول وقت ظاهرآ اسلاميتنى قبول ايتدیلىر (۱). قریش مشرکلرنىك ايسە بالعكس روحلرى نوشدى. عرب قىیلە لرى آراسنىك اعتبارلرى کیمودى. ابو جهل بن هشام، عتبە بن ربیعە، شیبە بن ربیعە، عقبە بن معیط كىك زور رئيسلرى اوتردى.

رسول الله اسیرلر حقنەك نى اشلر وایچون اصحاب کرام برلە مشاورە ایتدی. ابوبکر طوروب: «ای رسول الله، بز آنلرنى اوترمىك؛ آنلرنى مال برابرینە آزاد ايتىك؛ بو طریقە قوۋە مالیه مرنى آرتدیرغان بولورمز. آنلر حاضر گە بزنىك دشمانلرمز بولسە لر دە احتمال بر وقت سىنىك سببلى ەدايتکە کىلوب سىنىك یاردىچىك بولورلر» دیدى. سعد بن معاذ برلە عبد الله بن

اسیرلر حقنەك مشاورە

رواحه ده بوفكر گه قوشلدىلر. عمر بن الخطاب ايسه: «اي رسول الله، بونلر سىنى تىكذيب قىلدىلر؛ سىنى واصحابىڭنى وطنلردىن قودىلر؛ آنلرغە فارشى محاربه آچدىلر. مىڭا اوز فرداشىمنى اوتترىگە، حمزەگە فرداشى عباسنى اوتترىگە، عليگە فرداشى عقىلنى اوتترىگە ابرك بىر، بىز آنلرنى اوتريك. بونلر كفر باشقلىرى؛ بونلرنى البتە اوتترىگە تىوش» دىدى. رسول الله بونلرنىڭ ھەر ايكىسىنىڭ دە فىكرلارنى احترام ايتتى. ھەر ايكىسىنىڭ دە اخلاص وصىيەتلىرى ايچون تشكر ايتتى. صوڭرە بونلرغە فاراب: «عمر، سىن نوح كىك قاطى بىرلىككە؛ اول، كافىرلىككە (رب لا تدر على الارض من الكافرين ديارا) دىب دعا قىلدى. ابوبىكر، سىن ابراهيم كىك يەموشاق كوڭللىككە؛ اول، (فمن تبعنى فانه منى ومن عصانى فانه غفور رحيم) دىب دعا قىلدى» دىدى. فقط اوزى ابوبىكر فىكرىنە قوشلدى. شولاي ايتوب فدىيە آلتوغە قارار بىرلدى. بىر كىشىنىڭ فدىيەسى ھالىنە قاراب مەڭ ئىرھەمدىن دورت مەڭ دىرھەمگە قدر ايتلدى.

قىرىش مىشرىكلىرى مەككەگە قايتقاچ بىر آيغە قدر اولىكلرىنە نوحە قىلدىلر. مىشرىكلىرىنىڭ تاثيرى صوڭرە دىھانلارنىڭ شادلانولۇرندىن قورقوب نوحەنى تاشلايدىلر. اسىرلارنى قوتقاروايچون كوب فدىيە سورالار دىب بىك آشقماستەلدە «المطلب ابن وداعه» اسمىندە بىرسى چدى آلمىچە ياشرون صورتدە مەككەدن چىغوب مەدەنەگە باردى و آتاسىن دورت مەڭ دىرھەم بىرلە مەدەنەگە چىلۇب آلتى. بوندىن صوڭ ھەر فايۇسى بىرەم مەدەنەگە باروب اسىرلارنى چىلۇب آلتىلر. تولەرىگە كوچلارنى يەمگان بىعضلرى آقچەسىز آزاد ايتلدى. (۱) اوقى يازا بىلگەنلەردىن ھەر بىرىنە اون بالا بىرۈب درس اوقۇتىلدى. (۲) قاي بىرسى مەككەگە گى اسلام اسىرلىرى بىرلە آلتىلدىلر.

بىر محاربەسى قىرىش مىشرىكلىرى بىرلە اهل اسلام آراسىندە بولغان بىر ھەقتە سورە زور صوغىشلارنىڭ ايكى اولىگىسىدىر. بو محاربەدە اسلام عىسكىرى جىناپ اللهنىڭ نازل بولو عنايت و نصرتى سايبەسىندە، اصحاب كرامىنىڭ ايمان قوتى، ثبات و متانتلىرى

(۱) شاعر ابو عزة الجمحى اوشبو جەلەدىدى، (۲) زاد المعاد ص ۳۲۳ ج ۱ ھلبىيە

سایه‌سندە اوزلارینڭ اوچ مثلې بولغان مڪمل قوراللى مشرك عسكرينه غالب كىلدىلر. بدر محاربەسى حقندە جناب الله انفال سورەسىن انزال ايتوب محاربەدەگى مظفريتڭ اوزينڭ ياردەمى ساىه‌سندە بولغانن بيان ايتدى. بدر اسيرلرندىن فديە آلو جناب الله نڭ امرى برلە بولمىچە رسول الله نڭ اوز اجتھادى برلە بولغان ايدى. شونڭ ايچون دە رسول الله بو خصوصە اصحاب برلە كىڭكاش ايتكان ايدى. بو خصوصە جناب الله شولوق سورەدە بر نيچە آيتلردە (۱) بونلرڭ مشركلردن فديە آلولارينڭ خطا ايكانلىگن، دنيا مالينە آلدانوب بوندى مشركلرنى صاو قالدرو، آنلردن فديە آلو، تيوش توگىلىگن بيان ايتدى. مع هذا اجتھادى اجتھادى ايچون عذابقە مستحق توگىلىگن سويلەب بونلرغە فديەدن كېلىگان مالنى مباح قىلدى.

كدر غزوہسى رسول الله بدر محاربەسىندىن قايتوب مدينەدە بر نيچە كون طورغاچ، بنى سليم عربلر يڭڭ محاربەغە حاضرلەندىكلرن ايشتوب بونلرغە قارشى چىقىدى. مدينەدە اورنىنە «ابن ام مكتوم» قالدى. فلاغى «على بن ابى طالب» قولندە ايدى. فقط بو سفردە محاربە بولمادى. اسلام عسكرى مشركلرڭ «كدر» اسمندەگى صولر يڭە باروب طوقتادىلرندىن بوغزوہگە كدر غزوہسى دىيلور. (۲) عسكر كدرە اوچ كون مدت قالدى.

سويق غزوہسى مكه مشركلى بدردن يىڭلوب قايتقاچ، مكه دە رئيس بولوب قالغان «ابو سفیان بن حرب» رسول الله برلە محاربە ايتوگە نذر ئەيتكان ايدى. شول نذرندە طور و ايچون اول ايكى يوز عسكر حاضرلەب مدينەگە يونەلدى. اهل اسلام طوغروسندە معلومات آلو و آنلردن ياردەم صور او نيتى برلە بنى نضير يهودلر يڭە صوغلوب رئيسلرى «حبي بن اخطب» نى كورمكچى بولسە دە اول قبول ايتمەدى. صوكرە «سلام بن مشكم» برلە كورشوب سويلەشدى. فقط بونلردن بر فائەدە كورە آلمانلقدن

(۱) س انفال آيت ۶۷ - ۶۸ - ۶۹.

(۲) بو غزوہ بنى سليم غزوہسى دىبەدە يورتيلور.

اهل اسلام برله محاربه غه جرأت ايتە آلمادی. شولایده یمینده طور و ایچون بر نیچه کشینی مدینه نڭ حرما لرن یاندر رغه یبهردی. بناً علیه مذکور مشرکلر مدینه گه یاقن کیلوب بر قدر حرما آغاچلرن یاندر دیلر. مدینه خلقدن ایکی کشینی طوغری کیتروب اوتر دیلر. بونی ایشتبوب رسول الله ایکی یوز عسکر برله ابوسفیان نی قواچقدی. مدینه ده اورنینه «بشیر بن عبدالمنذر» نی قالدردی. فقط آراده محاربه بولمادی. چونکه مشرک عسکری قاطی صورتده قاچدی. حتی آتقه یگل بولسون ایچون آزقلرن طاشلاب قالدردیلر. بو آزقلرنڭ کوبیسی طالقانلق بولوب اهل اسلام بونی غنیمت آلقانلقدن مذکور غزوه گه سوبق غزوه سی دییلور. سوبق غزوه سی ذوالحجه باشلارنده ایدی.

بدر مظفریتی مدینه یهودلرینه، بالخاصه بنی قینقاع^{۳۰} یهودلرینه بیک ناچار تأثیر ایتدی. بونلر اهل اسلام نڭ بوندی بیوک غلبه لرینه حسد ایتدیلر. آراده بولغان عهدلرنی اونوتوب اهل اسلام گه قارشى بعض بر مناسبتسز حرکتده بولوندیلر: بر وقت بنی قینقاع بازارینه بارغان بر انصاریه نڭ ناموسینه تیدیلر. بونی ایشتبوب رسول الله، بونلرنی قینقاع بازارنده جیوب نصیحت قیلدی و عهدلرنده طور رغه قوشدی، مناسبتسز حرکتلرینڭ نتیجه سی ناچار بولاچغن آڭلاتدی. فقط بونلر رسولنڭ مذکور نصیحتن قبول ایته چک اورونده آڭا قارشى تل اوزاتدیلر: «سین بزنی اوز قومیکه (مکه مشرکلرینه) قیاس قیلمه، آنلرغه غالب کیلووڭ برله ماصایمه، آنلر صوغش بلمی طورغان خلق؛ بزنگ برله صوغشسه نڭ بزنگ کم ایکانمزنی بلورساڭ!» دیدیلر. فی الواقع قینقاع یهودلری باطر و صوغشچان قوم ایدیلر. رسول الله هر نه قدر صلح سیوچهن بر ذات ایسه ده بوندی خلقدن بر خیر چقمایه چغندن، قایچانن بولسه بونلر برله بر بهرلشمی ممکن بولمایه چغندن، بونلر برله محاربه غه قرار بیروب عسکر حاضرله دی هم شوآل اورتالرنده بونلرغه یوردی. مدینه ده «ابولبابه» نی قالدردی. فلاغی «حمزه» قولنده ایدی. یهودیلر

بنی قینقاع
غزوه سی

رسول الله ﷺ عسکر حاضر له ون بلوب کر پستلرینه کر وب بیکله ننگانلر ایدی. اسلام عسکری بونلرنی ۱۵ کون قدر محاصره ایتدی. صوکره بونلر مقاومتدن عاجز لکلرن بلوب رسول الله دن صلح صورادیلر. بناء علیه بتون ماللرن قالدروب خاتون وبالالرن آلوب مدینه دن کوچو شرطی برله صلح یاصالدى. بونلرنی مدینه دن سورواشی «عباده بن الصامت» که طابشولدى. اول، اوچ کون اچنده بونلرنی چغاروب بتردى. بونندن صوگ بونلر شامده «اذرعات» دیگان بیرگه کیتدیلر. قینقاع یهودلرینک اوزلرینه مخصوص بیرلری بولمیچه تجارت وصناعت برله اشتغال ایتهلر ایدی. بونلر یدی یوز مقانلندن عبارت ایدی. قینقاع یهودلرندن آلتغان غنیمتنک خمسى چغارلوب قالغانی عسکرگه تقسیم ایتلدى.

قینقاع یهودلری الوکدن خزر جیلرنک حلفاسندن (سایوز نیکلرندن) ایدیلر. خزر ج رؤساسندن عبادة بن الصامت بونلرنک رسول الله غه فارشی ناچار معاملهلرن کورگاچ بونلر برله مناسبتن کیسدى. «عبدالله ابن ابی» ایسه «یوق، مین آنلونی طاشلامیم؛ ئلله نیندی حاللر بولورغه ممکن؛ احتمال بروقت آنلرنک یاردملرینه محتاج بولورمز» دیمش ایدی. اوشبو یل شعبان آینده قبله تحویل قیلندى. مکده ده وقت رسول الله بیت المقدس که قاراب اوقی ایدی. مدینه گه کیلگاچده اون آلتی - اون یدی آی قدر بیت المقدس که قاراب اوقودى. فقط اوزینک کوکلی باباسی ابراهیم نک قبله سی بولغان «کعبه الله» غه توجه ایتونی تلی هم کعبه نی قبله قیلنونی الله دن امید ایتله ایدی. واقعا جناب الله رسول الله آرزو ایتکان کعبه نی قبله قیلوب بقره سوره سنده بر نیچه آیت انزال ایتدی (۱) تحویل قبله نک ایگ زور حکمتی، خلقنی صناو ایدی. واقعا ده بو مسئله خلقه زور فتنه بولدى. بعض ضعفاء مسلمین نک دیندن چغولرینه ده سبب بولدى. منافق، یهود ومشرکر بو مناسبت برله خلقنی فوق العاده تشویشکه صالدىلر و فتنه له دیلر: مشرکر: «محمد بیت المقدس نی طاشلاب

تحویل قبله

كعبه گه فارادی؛ اوزاقلامی آنا بابا سېمىڭ دېنېنەدە قايتور ايندى»
 ديدىلەر. يهودلەر: «محمد حق پېغمبەر بولسە باشقە پېغمبەرلەر توجە ايتىكان قبلەنى
 طاشلاماس ايدى، اول حق پېغمبەر توگل» ديدىلەر. منافىقلار ايسە! «محمد
 بتونلەي آبتراپ قالدى؛ نى اشلەرگە بىلمى، بىر آندە بىر موندە قارى»
 ديدىلەر. ايمانلارنى كامىل، چن مسلمانلار ايسە اصلا شك وشېهەگە
 توشمەدىلەر، بالعكس بومسئله بونلارنىڭ ايمان فوتلارن طاغىكە آرئوردى.
 چونكە آنلار اېستەر بيت المقدس واېستەر كعبەنىڭ اورون وطاشلارنىڭ
 ھېچ بىر خصوصىيەت و قدسىيەت بولماغانن، آنلارنىڭ مقدسلىكى اللهنىڭ اوزىنە
 نسبت و اضافە ايتوى سببىلى گنە كېلگەنلىكن، جناب الله تەلەگان اوروننى اوزىنە
 نسبت بىر وب شونەدە توجە ايتونى بىر عبادت ايتوگە اختيارلى بولوون؛
 اوزىنىڭ فللارن اوزىنە عبادت ايتىكاندە تەلەگان باققە قارارغە قوشارغە
 ايرىكلى بولون بىك ياخشى بلەر ايدى. شونىڭ اېچون دە بيت المقدسنى
 طاشلاپ كعبەنى توجە ايتوگە مأمور بولغاچ «سمعنا و اطعنا» دېھرك
 قبول ايتدىلەر، تەگىلەر كېك قىل قال كوتەرمىدىلەر، مناسبتىسىز سوزلەر
 سويلەمدىلەر. جناب الله بقرە سورەسىنىڭ بونلارنىڭ بوندى قىل قال كوتەرچىكلارن
 آلدان اوق رسولېنە سويلەپ قويدى، جوابلارن دە اوگرەتدى.

شولوق يىلدە شەعبان آينە جناب الله اسلام ملتېنە رمضان آينەدە روزە رمضان روزەسى
 طوطونى مشروع قىلدى. بو حقدە بقرە سورەسىندە (۱) بىر نېچە آيت
 انزال ايتوب روزەنىڭ نېدىن عبارت ايكەنلىكن، كىلەرگە مجبورى و كىلەرگە
 رخصت ايكەنلىكن، رخصت بولغاندە كىلەرگە صوگىندىن قضا قىلو تېوش،
 كىلەرگە فدىە بىرلە اكتفا قىلنووون بېسان ايتدى. رمضان روزەسى
 مناسبتىلە فطر صدقەسى دە واجب قىلندى.

شولوق بىل اسلام ملتېنە زكات فرض قىلندى. بو وقتقە قدر صدقە زكات فرض بولو
 وانفاق فرض ايتالسىدە، اېستەر قرآن كرېم واېستەر رسول الله اوزى

خلقىنى انفاقغە تشويق وتەريىض ايتسەلەردە نصاب مقدارى، زكاتنىڭ كۆپمۇ مقدارى بولۇپ، بىيان ايتىلمەگەن ايدى. زكات اسلامىتنىڭ اياڭ بىيوك رىكىلىرىندىر. اسلامىتنىڭ زكاتنىڭ مشرۇع بولۇپ، آنىڭ اجتماعى بىر دىن بولۇپ، اياڭ زور شاھىد.

قرآن كرىم زكاتنى گىل صلاتىدىن صوڭ، آنىڭ بىرلە بىرلەپ ذكر قىلا. انفاق قىلماغان، مالىنىڭ زكاتى چىقارماغان مال صاحىلارنى قاطىي سورتىدە تەھدىد ايتىد. زكات فرض بولۇپ، زكات بىرىمگەن كىشىلەر قرآن نظرىدە كامىل مۇمىنلاردىن سانالمىدىر (۱).

اوشۇبۇ سىنە جناب الله اسلام ملتىنە عىد نمازىن مشرۇع قىلدى. شويىلە كە: رسول الله بنى قىنقاع وسويق غزولرىدىن بوشانوب، دى الحىجە نىڭ لۇنىسى يىتكىچ، مەدىنە خلقى بىر يىرگە جىيىوب اياڭى ركەت نماز قىلدى بو، بىرىنچى دفعە اوقۇلغان عىد نمازى ايدى (۲). اوشۇبۇ عىدە رسول الله اوزى اياڭى قوى قىر بان قىلدى. باشقە حاللى كىشىلەردە قىر بان چالدىلار. رسول الله عىدىنى مەيداندا اوقى طورغان ايدى. مەسجىدە ياللىڭىز بىر دفعە، ياغمۇر بولغاندا غەنىيە اوقۇغان (۳). عىد نمازى ياللىڭىز اياڭى ركەت بولۇپ، آنىڭ آلدىدىن دە آرتىدىن دە ھىچ بىر نماز اوقۇلمى، عىد اياڭى اذان، افامت، الصلوة جامەئە كىك نەرسەلەردە ئىيتىلمى ايدى. عىد الوك اوقۇلۇپ آندىن صوڭ رسول الله خلقىغا فارشى طورۇپ مقامىغا مەنسەب خەتبە سويلى، خلقىنى وعظ ونصىيەتلى، خاتون قىزنى خاىلاب وعظلى، آنلارنى اعانە ايتىۋگە تشويق ايتىد. عىد نمازى اوقۇلغانچ، خەتبە طەڭلا، طەڭلاماودە كىشى اختيارلى ايدى. عىد، جەمە كۈن طوغرى كىيىلسە عىد نمازى بىرلە

عید نمازىنىڭ
مشرۇعیتى

(۱) زكات قرآن كرىمە گىل ايمان، مەلات بىرلە مقارن ذكر ايتلە طورۇپ، بىزنىڭ جەنت آچقىچى اوز قوللىرىدە دىيە ظن ايتۇپ يورى طورغان كىشىلەر مەدە ئىللە نىيىدى فقھانىڭ ئىللە نىيىدى مەناسىز روایتلىرىنە طورى كىتروپ، ھىلە شرعى قىلغان بولۇپ زكاتىدىن قۇتۇلالار. فقھانىڭ قورى فلسفەسى بىرلە قرآن كرىم بىتونلەي يىمەرلۇپ طاشلانا مەكانىنى؟ بىز كەچكەنە ۋەقەدە اوزلىرىدە عصمت ظن ايتۇپ يوردىگەن كىشىلەردە شۇندى رذالىكە ارتىكلىنى كورگەلەدك. نغۇذ بالله من الغد لان.

(۲) ابن الاثير ص ۵۲ ج ۲ (۳) زاد المعاد ص ۱۲۴ ج ۱

اكتفا ايتوگەدە رخصت ايتە ایدی (۱). اول وقت عید و جمعه لار ایلرگە گنە مخصوص طوتلمی خاتون قزلردە حاضر بولالار. اول وقت عمومى اشلارنىڭ كوبيسى مسجدلردە اشلەنە ایدی (۲).

اوشبو سنە رسول الله، قزى «فاطمە» نى ابن عمى «على بن ابى طالب» قە نىكاھلاندردى.

رسول الله نىڭ عائشە قوينىنە كروىدە اوشبو يىل ایدی. اصحاب كرامنىڭ ايك صوفىلارنىڭ بولغان عثمان بن مظعون اوشبو سنە وفات ايتدى. بو ذات سابىقىن اولىن دن بولوب حبشە گەدە مەدینە گەدە ھجرت ايتكان ایدی. رسول الله بونىڭ قەبرىنە صو سېلىندى و طاش قويىندى.

اۈچىنچى سنە

ذى امر غزوئسى. كعب بن الاشرف نىڭ اوتۇرلۇى. بحران غزوئسى. زەيد بن حارثە سريەسى. احد غزوئسى. حواث

اوشبو يىل محرم دە رسول الله بنى ثعلبە و بنى محارب عربلارنىڭ اهل ذى امر غزوئسى اسلام بىرلە محاربە ايچون حاضرلەنگانلىكلارن ايشتوب، ۴۵۰ قدر عسكەر بىرلە بونلارغە قارشى چىقتى. مەدینەدە اورنىنە «عثمان بن عفان» قالدى. يولده رسول الله ثعلبە عربلارنىڭ بىرسىن اۈچرانتوب ايمانغە دعوت ايتدى.

(۱) بخارى ص ۱۰۳ ج ۷ ابوداود ص ۱۶۰ ج ۱

(۲) عید اضحى نىڭ ايكنچى سنەدە اوقۇلغانلىقى سیر كىتابلارنىڭ مذكور ايسەدە، عید فطر نىڭ قاي يىل اوقۇلا باشلانغانلىقى حقنەدە آچق سوز طابا آلامد. فقط ابن الاثير نىڭ عید اضحى حقنەدە «وھو اول صلاة عید صلاھا» دىگان سوزىدن عید فطر نىڭ بوسنە اوقۇلغانلىقى آڭلاشیلە. ھم شولاي بولورغەدە كىرەك. چونكە رمضان روزىسى اوشبو سنە فرض بولدى. رمضان رسول الله بىر محاربەسى بىرلە مشغول ایدی. بىردىن بوشانوب قايتوى يارمضان آخىرلارنىڭ ياخود شوال باشنىدە بولورغە كىرەك. حالبوكە بىردىن قايتقاندا رسول الله نىڭ واق تويەك اغلارنى سانادىقلارنى حالدا، اھل سیر عید فطر حقنەدە بىر نرسەدە قەيتەمىلار. اگر يولدا اوقۇلغان بولسە البتە ذكر ايتلور ایدی مەدینەدە رسول الله دن باشقە اوقۇلردە مذكور توگىل. اگر مەدینەدە قالغان اصحاب اوقۇغان بولسەلر البتە ذكر ايتلور ھم كم امام بولوب اوقۇى حقنەدە سوز بولور ایدی. شونلقدىن عید فطر اۈچىنچى سنە اوقۇلغاندىن دېيەسى كىلە.

مذکور کشتی ده قبول اسلام بر له مشرف بولدی. صوگره رسول الله بوکاردن دشمنانلر حقنده صوراشدی. بوده اسلام عسکرینک کیلوون ایشتب مشرکارنک طاغ آرالرینه قاچوب بتکانلکارن سویلهدی. شونلقدن عسکر محاربیه سز قایتوب کیندی. عسکر بوسفرده اون ایکی کون یوردی. بو سفرده اسلام عسکری «ذی امر» اسمنده گی بر صوغه کیلوب طوقتاغانلقدن «ذی امر» غزوه سی دیب یورتیله در. (۱)

بنی نضیر رؤساسندن کعب بن الاشرف اسمنه بر یهودی رسول الله واهل اسلام غه فوق العاده دشمنان بولوب هر وقت آنلرنک آیاقلرن چالورغه، آنلرغه ضرر کیتیررگه طریشه ایدی. کعب بن الاشرف بای وشریف کیمسه، آنک اوستینه شاعرده بولغانلقدن بونک سوزلری خلقغه یاخشوق تأثیر ایته ایدی. بدر مظفریتندن صوگ کعب بن الاشرف اهل اسلام غه حسدنن فی اشلرگه بلمه دی. مکه گه باروب قریش عربلرینک قایغولرینه اشتراک ایتدی، آنلرنک اولسکلرینه مرثیه لر سویلهدی، تعزیه لر قیلدی. صوگره بونلرنی اهل اسلام علیهنه تحریض ایتدی. مدینه گه قایتقاچ اسلام خاتونلرن قصدر وب شعرلر سویلهدی. عهدومو ائتیق فی اصلا رعایه قیلمی طورغان بر کیمسه نک وجوددن قالدیرلوی هیئت اجتماعیه ایچون ضرور بولغانلقدن رسول الله کعب بن الاشرف فی اوترنوگه قرار بیردی. مسئله اصحابقه عرض قیلندقه انصاردن «محمد بن مسلمه»

بونى اوستینه آلدی. بناءً علیه محمد بن مسلمه اوزینه دورت ایدهش آلوب کعب بن الاشرف که باردی. بونلر اچنده کعب نک رضااً قرداشی «ابونائل» ده بار ایدی. محمد، کعب که بارغاچ اوشبو مضمونده سوز سویلهدی: «بو کشتی (رسول الله) بزدن اعانه صوری صوری آلتوب بتردی ایندی؛ مونه طاغیده صورادی؛ شونلقدن سیندن بر ایکی یول حرما استقراض قیلورغه کیلدم» بوکا فارشی کعب: «مین سزگه آنک نیندی کشتی ایکانلگن نه ینمه دمی؟ آکاردن طویارسز نه لی» دیدی. محمد بن مسلمه ده

کعب بن
الاشرف نک
اوترلوی

(۱) بو غزوه غطفان غزوه سی دیب ده یورتیله. ابن الاثیر مونی «ذی القصة»

«بىز آڭا بىر ايىرگىچ بو كۆيىنچە گىنە تاشلىمىمىز كىلىمى؛ اشىنىڭ نەتىجەسى نى بولور، شۇنى كۆتەمىز» دېدى. مۇھەممەد بىن مۇسلىمەننىڭ بو سۆزلەرى خىلە ئىچۈن ئەيتىلگەن سۆزلەر ئىدى. كەب بىن الاشرف مۇھەممەد بىن مۇسلىمەننىڭ سۆزلەرىنى غايەت كىيىن كىلۇپ، قوراللىق زىلزىلە قۇيۇ شەرتى بىرلە قىرۇ بىر مۇكەپ بولدى. مۇھەممەد بىن مۇسلىمەن كىيىن بىرلە قوراللىق كىتۇپ بىر مۇكەپ بولۇپ كىتدى. قاراقۇ توشكاچ مۇھەممەد بىن مۇسلىمەن ئەلگى ئىككى شەرتى بىرلە كەب بىن الاشرف كە باردى دە ئۆيىدىن خىلە بىرلە چىقارۇپ ئۆتۈپ كىتدىلەر. شۇلايىتە ئاھل اسلام اوشۇ يولۇنىڭ شەرتىدىن قۇتۇلدۇلەر. كەب بىننىڭ ئۆتۈلۈشى رەبىئەل ئاۋۋىل دە ئىدى.

اوشۇ يول جەمادىل ئاۋۋىل دە بىننى سەلىم ئەرلەرنىڭ مەدىنەنى باسۇ ئىچۈن «بەھران» (۱) ئىسمىدە بىر ئورۇنغا جەيلىغانلىقلار ئىشتۇپ رەسۇل اللە ۳۰۰ ئىسكەر بىرلە بولۇرغا قارشى چىقتى. مەدىنەدە «ئەبىن ئام مۇكەتۇم» قالدى. ئىسكەر «بەھران» غە بارۇپ يەتكەندە مۇشۇ قۇچۇپ يەتكەنلەر ئىدى. شۇنىڭدىن ئىبارەت بولمىچە قايتۇپ كىتدىلەر. بۇ سەفەردە اسلام ئىسكەرى ئون كۈن قەدەر يۈردى. بىر ئىبارەتتىن سۇڭ قىرىش مۇشۇ مەدىنە يولۇدىن شام غە زەيد بىن ئارثە سەرىيەسى يۈرۈشنىڭ تەلەكەلى بولۇپ مۇلاھىزە قىلۇپ، ئىراق يولۇ بىرلە كىرۈپ يەردىلەر. كىرۈگەندە ئابۇ سەفىيان بىن ئەرەب، سەفۋان بىن ئامىيە، خەيۋەت بىن ئەبىل ئەزىز كەك رۇسا بار ئىدى. رەسۇل اللە كىرۈشنىڭ خەبەر ئىشتىكاچ «زەيد بىن ئارثە» قۇمانلىقىنىڭ يۈز كىشىدىن ئىبارەت بىر سەرىيە كۈندۈردى. سەرىيە «ئەل قەدە» (۲) ئىسمىدە كىيىن كىرۈشنى بارۇپ باسدى. كىرۈش خەلق قۇچۇپ قۇتۇلدۇلەر، مالىرى غەنىمەت ئالدى. سەرىيەنىڭ چەۋى جەمادىل ئاخىرە ئىندە ئىدى. غەنىمەتنىڭ خەمىسى ئالدىدىن سۇڭ ئىسكەرگە تەقسىم ئىتلىدى.

بىر ئىبارەتتىن سۇڭرە مەككەدە رەئىس بولۇپ قالغان «ئابۇ سەفىيان ئىبارەتتىن سەرىيەسى بىن ئەرەب» نىڭ ئاھل اسلامدىن ئۇچ ئالۇ مۇقەددى بىرلە ئىككى يۈز ئىسكەر

(۱) قەرىخ ئاھىيەسىدە بىر ئورۇن ئىسمىدۇر.

(۲) ئىچىدە بىر سۇ ئىسمىدۇر.

برله مدینه گه باروبده موفقیتسز قایتقالغی یوقاروده بازغان اییدی. بدر واقعه سی آچیسى اوستینه طاغیده بوندی موفقیتسز لککه دوچار بولغان ابوسفیان نیچکده بولسه اهل اسلام غه قاطی بر ضربه بیروب اوچ آلو نیتنده یوری اییدی. بدر واقعه سنده آتا ویاقنلری مقتول بولغان عکرمه بن ابی جهل، صفوان بن امیه، عبدالله بن ابی ربیعہ کبک رؤساء مشرکین ده بر فرصت کیتروب خلغنئ اهل اسلام برله محاربه غه تشویق ایتهرگه ویدر جراحتلرن اوکالتورغه یوریلر اییدی. بونک اوستینه بدر واقعه سندن صوگ مشرکلرنک تجارت یوللری ده بیکله نو محاربه نك سببی درجه سینه یتکان دیبورلک اییدی. شونلقدن قوتلی بر عسکر طوپلاب اهل اسلام نك شوکت وقوتلرن صندرو مشرکلر چه ایك مطلوب بر نرسه اییدی.

بدر واقعه سینه سبب بولغان ئه لیگی کروانده غی ماللر، ایهلرندن کوبیسینک بدرده حاضر بولولری سببلی مکه گه قایتو برله بولنمگان، «دارالندوه» ده صاقلانوب قویلغان اییدی. مشرک عسکری بدردن قایتقاچه بردن کروانغه زور اشتراکلری بولغان رؤسادن کوبیسى بدرده قورلغانلقدن، ایکنچیدن بدر مغلوبیتى آچیسى سببلی کروان مالن بولوگه کوکللری توشمیچه مقتوللرگه ماتم طوتو برله مشغول بولغانلقلرندن مذکور مال هنوز ایهلرینه بیرلمیچه طورا اییدی. مونه اوشبو ماللرنک فائده سن اهل اسلام برله محاربه غه تخصیص ایتدرو نیتى برله یوقاروده سویلنمگان رؤساء مشرکین ابوسفیان غه باروب، بو خصوصه سوز آچدیلر. ابوسفیان ده بونی بیک معقول کوروب، برگه له ب خلغنئ بوکا تشویق ایتدیلر. طبیعى، بیوک رئیسلى و بیک کوبیسینک آتا، اوغل ویاقنلری اوترولوب فلبلری مجروح بولغان مشرکلر بوکا اصلا قارشى کیلمیچه ممنونیت برله قبول ایتدیلر. بناء علیه کروانده غی مالنک فائده سی بولغان ایللی مک آلتون صوغش یاراغینه تخصیص ایتلدى. اوشبو طریقہ محاربه ایچون مال تامین ایتلگاج، قریش رؤساسى

محاربه گه
حاضرلانو

غایت جدی صورتده محاربهغه خلقنی تشویق ایته باشلادیلر. مکه تیره سنده بولغان صحرا عربلرینه آ گیتاتسیه یاساوا یچون مشهور خطیب وشاعرلرن کوندردیلر. بونلر اچنده بدر محاربه سنده رسول الله قولینه اسیر توشوب ده فقیرلگی سببلی مجاناً آزاد ایتلگان، فقط اهل اسلام علیهنده بولنماوی شرط ایتلگان شاعر «ابو عزة الجمعی» ده بار ایدی. ابو عزة بونی ایسنه توشروب، بو اشکه قاتناشما سقه بولسه ده «صفوان بن امیه» نڭ اصراری سببلی چار ناچار قبول ایتدی. مذکور خطیب وشاعرلرنڭ تشویقی برله تهامه وکنانه عربلرندن، قریش نڭ حلفاسی بولغان «احابیش» دن بیک کوب عسکر جییلدی. مجموع عسکر اوچ ماڭ بولوب، ایک یوزی آتلی عسکر ایدی. باش قوماندان ایتوب ابوسفیان تعیین ایتلدی. عکرمه بن ابی جهل، خالد بن الولید، صفوان بن امیه، ابو سفیان قول آستنڭ فرقه قوماندانلری ایدی. قریش رؤسای محاربه دن قاجماومزغه سبب بولور، همک عسکر نڭ روحن کوتهرلر دیه اوزلری برله برابر خاتونلرن ده آلوب چقدیلر. بونلر اچنده باش قاماندر ابوسفیان نڭ خاتونی «هند بنت عتبة»، عکرمه نڭ خاتونی «ام حکیم»، صفوان بن امیه خاتونی «برزه بنت مسعود»، حارث بن هشام خاتونی «فاطمه بنت ولید»، عمرو بن العاص خاتونی «ریطه بنت منبه»، طلحه بن ابی طلحه خاتونی «سلافه» وباشقه لر بار ایدی. عسکر نڭ روحن کوتهر چک، بارابان وقورایلر اویناب عسکر نی تشجیع ایته طورغان شعرلر سویلیه چک کنیزه کلرده آلوب چقدیلر. عسکر اچنده اهل اسلام آراسنڭ «فاسق» دیه معروف «ابوعامر» ده بار ایدی. اول جاهلیت عصرنده «یثرب» ده گی اوس قبیل سینڭ رئیس بولوب، رسول الله مدینه گه هجرت ایتوب کیلگاچ، آڭا حسد و دشمنانلغندن مدینه نی طاشلاب برنیچه ایهر چنلری برله مکه گه کیتکان ایدی. اول جاهلیت عصرنده «راهب» دیه مشهور ایدی. مذکور اشندن صوڭ رسول الله آنی فاسق دیه آطادی.

محاربهغه چققان
خاتونلر

همزه‌نی اوتررگه ^{هـ} بدر بخار به سنده همزه بن عبدالمطلب طرفندن عمی «طعیمة» اوترلگان
 کشی تعیین قیلنه. «جبیر بن مطعم» آتوغه غایت اوستا بولغان «وحشی» اسمنده گی قولن
 چاقروب، همزه‌نی اوتررگه فوشدی و بوڭا مکافات اوله رق اوزینڭ آزاد
 بولاچغن سویله‌دی. بناء علیه وحشی نڭ بتون مقصدی فرصت کیتروب،
 همزه‌نی اوترمک ایدی.

عسکر نڭ مدینه گه ^{هـ} شولای ایتوب ابوسفیان اوچ مکدن عبارت مکمل حاضرلکی
 گه توشوی عسکر برله مدینه گه یونه‌لیدی. فلاغی عبدالدار بالالارندن «طلحه بن
 ابی طلحه» قولنده ایدی. عسکر، شوآل ۷ نده چهاوشنبه کون مدینه نڭ
 شمال شرقیسینده واقع احد طاغنده «عینین» دیگان بیرگه توشدی. (۱)
 مشرک عسکری مکهدن چقغاچ، «عباس بن عبدالمطلب» غفار
 قبیله‌سندن بر کشینی یاللاب، رسول الله غه بونلر نڭ چغولری حقنده
 مکتوب یبه‌ردی (۲). مذکور ایلچی اوچ کون اچنده مدینه گه کیلوب
 یتوب، رسول الله غه مکتوبنی طابشردی. رسول الله اول وقت بربر اش
 ایچون «قبا» غه بارغان ایدی. مکتوب نڭ مضمونن آڭلاغاچ، رسول الله
 «قبا» اشرافندن «سعد بن الربیع» غه کروب، آنڭ برله بو حقه بر
 قدر مذاکره ده بولندی. آڭا، اش نڭ آخری خبرلی بولاچغن امید
 ایتکانلگن سویله‌دی (۳). صوگره مدینه گه فایتوب مشرکلر حقنده
 معلومات آلو ایچون جاسوسلر یبه‌ردی. جاسوسلر فایتوب مشرکلر نڭ
 «احد» که یاقن بر بیرگه کیلوب توشکانلکلرن سویله‌دیله. بونڭ
 اوزره رسول الله اصحاب کرامنی جیبوب، مشرکلرگه فارشی نیندی
 تدبیرلر قیلو حقنده آنلر برله مشاوره گه کرشدی. اوزینڭ فکری
 دشمنانغه فارشی چغو بولمیچه، مدینه ده طوروب، دشمنان هجوم ایتکان
 مدافعه ایتو ایتکانلگن بیان ایتدی. اصحاب کرامدن

(۱) ابن هشام ص ۴۸ ج ۱ اوشبوسبیدن احد کونینه یوم عینین دیب ده یتله‌ر.

(۲) عباس بدر واقعه سنده کوبز یان کورون بهانه ایتوب بو محاربه غه چقماغان ایدی،

(۳) علیه ص ۲۳۰ ج ۲

مدینه ده گنه فالاسی ایـکان» دیب اوکنه باشلاغانلر ایدی. رسول الله قوراللرن طاغوب چقغاچ: «ای رسول الله، بز سینی کوچله دك شیکلی؛ سین اوز بلد گئنی اشل، بز سیگایه رچکمز» دیدیلر. رسول الله بونلرغه: «یوق، پیغمبر کشیگه بر مرتبه محاربه غه قرار بیروب قوراللر طافغاچ، محاربه دن واز کیچو مناسب توگل» دیب جواب قایتاردی. صوگره صوغش فلاقرن اوله شدی: مهاجرلرئک فلاغن «مصعب بن عمیر» گه، خزر ج فلاغن «حباب بن المنذر» گه، اوس فلاغن «أسید بن حضیر» غه بیردی.

صوغشقه چقغان صحابه لر بتون عسکر بر مک اولوب آراده بر نیچه صحابه لرده بار ایدی. بونلر

اچنده ام المؤمنین عائشه، فاطمة بنت رسول الله، ام سلیم، ام سلیطه ام عماره بنت کعب، ام ایمن بار ایدی. بونلر محاربه ده عسکر گه صو طاشوب، مجروحلرنی قاراب یوردیلر. مدینه ده «ابن ام مکتوم» قالدی. عسکر شوال ۶ نده جمعه کون ایکندی دن صوگ احدکه قاراب سفر

ایتدی. کیچ برله «شیخین» (۱) دیگان بیرگه طوقتاب توننی شونک اوتکار دیلر. عسکر نی قاراوللاو ایچون بر نیچه کشی برله «محمد بن

مسلمه»، رسول الله نی قاراوللار ایچون «ذکوان بن عبدالقیس» تعیین ایتلیدی. اوشبو بیرده رسول الله عسکر گه اصموتر یاصاب، محاربه غه کوچی یتمه سلك صبیلر نی کیری قایتاروب یبهردی: بونلر اچنده زید بن ثابت،

اسامه بن زید، عبدالله بن عمر، براء بن عازب، ابو سعید الخدری،

زید بن أرقم، عرابه بن اوس بار ایدی. رافع بن خدیج باشده قایتارلور غه بولسه ده، اوق آطوغه مهارتی سویلنگاچ، رسول الله آنی عسکر ده قالدردی.

سمره بن جندب بونی کوروب یغلادی. هم اوگهی آتاسینه شکایت ایتوب: «رسول الله مینی قالدروب رافع نی قبول ایتدی؛ حالبوکه مین آنی کوره شکانده یغام» دیدی. خبر رسول الله غه ایشتلنگاچ، بونلر نی کوره شدروب قارادی. سمره، رافع نی یقدی. هم عسکر گه قبول ایتلیدی.

عسکر، سحر وقتندە قوزغالوب كيتوب، مدينە بىرلە احد آراسندە «الشوط» ديگان يىرگە يتكەندە «عبدالله بن ابى»: «محمد (ص) مېنىم فېكرمنى قبول ايتمەدى، بالالار فېكرىنە ايەردى. نېچون بولاي اوزمىنى تەلەكە گە سالامز» دىيىپ اوزىنە ايەرگان اوچ يوز عسكەر بىرلە كىرى قايتوب كېتىدى. خىزرج رۇساسىندىن «عبدالله بن عمرو بن حرام» بونى كوروب عبدالله ابن ابى نى يالئوب قالدىرغە طارشىسەدە اجتەھادى بوشقە كېتىدى. عبدالله ابن ابى نىڭ عسكەردىن آيرىلۇپ كېتۈى اسلام عسكەرى آراسىنە خېلى تشۈيش وقورقۇ صالدى. انصارىدىن بىنى سەلمە وبنى حارثە بطنلىرى چاقغەنە قالدى، كىرى قايتوب كېتمەدىلەر.

قالغان ىدى يوز عسكەر بىرلە رسول الله احد طاغندە بىر آچقلىق يىرگە اورۇنلاشدى. عسكەرنىڭ آرفاسىن «احد» كە، يوزى مدينە گە قاراتوب اورۇنلاشدى. ھەر ايكى طرف عسكەرلەرنى صفى باشلايدىلەر. رسول الله عسكەرنە ۵۰ كىشىدىن عبارت اوچى فرقىسى بارايدى. بونلارغە قوماندان ايتوب «عبدالله بن جېر» نى تەيىن ايتىدى. آنلارنى عسكەرنىڭ آرتىنە اورۇنلاشدىروب، مشركلەردىن عسكەرنىڭ آرفاسىن صافلارغە ھەم مشرک عسكەرى اسلام عسكەرىنە ھجوم ايتكەندە اوق بىرلە آنلارنى قايتارغە قوشدى. غلبە تەلەسە اسلام عسكەرى طرفندە، تەلەسە دشىمان طرفندە بولسۇن اورۇنلارنىڭ اصلا آيرىلماسقە، مطلقا ثابت قالورغە امر ايتىدى. صوگرە عموم عسكەرگە قاراب آنلارنى تشجىع ايتەچك خطبە سويلەدى.

ايكى طرف عسكەرى بىر بىرىنە ياقىنلاشقاق، يوقارۇدە ذكر ايتىلگان ابو عامر مشرک عسكەرى اچىدىن چغوب، اوس فېيلەسىنىڭ اوزىنە اطاعت ايتوب اوز ياغىنە چغولارنى امىدايدەرك، آنلارغە اوزىن طانتسەدە، امىدى بوشقە كېتىدى. انصار آڭا قېيىچ سورتىدە ردايتىدىلەر. بونى كوروب ابو عامر «مېنىدىن صوڭ قومم بوزولغان ايسكان» دىيىپ مايوس بولوب اورنىنە كېتىدى. صوگرە محاربە مبارزە طريقى بىرلە باشلاندى: «ولا مشرک عسكەردىن بىرسى چغوب اوزىنە مبارز طلب ايتىدى. بوڭا قارشى «زېر

عبدالله بن ابى
نىڭ آيرىلۇپ
كېتۈى

عسكەرنى
تەجىيە قىلو

ابن العوام» چغوب بونی اوتردی. صوگره «طلحه بن ابی طلحه» چقدی. بونی علی اوتردی. عبدالرحمن بن ابی بکر چغوب مبارز طلب ایتدکده فارشیسنه «ابو بکر» چقامچی بولسهده، رسول الله رخصت بیرمهدی: «متعنا بنفسك يا ابا بکر» (۱) ديه کیری دوندردی. صوگره ایکی عسکر بر برینه هجوم ایتوب قاطی صورتک محاربه باشلاندى. مشرکلرنڭ خاتونلری عسکر آرتندن بارابانلار قاغوب، تورلی شعرلار سويله بایرلارن تشجیع ایتهلر ایدی. مشرکلرنڭ آتلی عسکرلری اوچ مرتبه اسلام عسکرینه هجوم ایتسهده، اوچی فرقه سی اوق آتوب کیری دوندردی. اسلام عسکرى فوق العاده بر شجاعت برله محاربه ایتدی. خصوصاً ابودجانه (۲)، حمزه، علی کبک بهادرلر محاربه میداننده اوق کبک آطلوب یوریلر، آللرینه کم گنه اوچراسهده مطلقاً قلچدن کیچره لر ایدی. مشرک عسکرینڭ فلاق صاحبلى برسی آرتلی برسی قریلوب طور دیلر. بووقت یالگنر ابوطاحه اهل اسلام نڭ عائله سندن گنه یدی کشی اوتردی. بوندن صوڭ مشرک عسکرندن فلاق غلبه سی کونه ررگه هیچ کم جرأت ایتمه دیکندن فلافلری بیرگه توشدی، عسکرده ییڭلوب قاپا باشلادی. خاتون فلری آلدان یغلی یغلی احدکه طابایوکوره باشلادیلر. بونی کوروب اسلام عسکرى طاغی ده جرأت برله بونلرنڭ آرتلرندن تعقیب ایتدیلر هم غنیمتلر جییا باشلادیلر.

عسکرنڭ آرتنده بولغان اوچی فرقه سی مشرکلرنڭ مغلوب بولغانلقلرن، اورنلرن طاشیلر اوچی فرقه سی اهل اسلام نڭ ده بونلرنڭ آرتندن قووب غنیمت جیغانلرن کوروب، «بز موند نی اشل ب طورامز، ئه یده گز، خلق کبک غنیمت آلورغه!» دیشوب عسکر آرتندن کیته باشلادیلر. بونلرنڭ رئیسلى «عبدالله بن جبیر» رسول الله نڭ سوزن ایسلرینه توشروب اورنلرندن فوزغالما سقه قوشسهده، رئیسلىرنڭ سوزینه قولاق سالما دیلر، دنیا مالینه آلدانوب عسکر آرتندن یوکوره باشلادیلر. تیک عبدالله بن جبیر گنه بر نیچه کشی برله

(۱) «ای ابو بکر، وجودک برله بزنی فائز لاندیر» دیمکدر.

(۲) ابو دجانه غایت بهادر کشی ایدی، رسول الله آڭا محاربه آلدندن اوز

قولى برله قاچ طوتدرغان ایدی.

رسول الله ﷺ امرينه أمثالاً اورنده قالدى. مشرك عسكرينڭ قوماندانلارندن بولغان «خالد بن الوليد» اوڭى فرقه سينڭ اورنلارندن قوزغالغانلقلارن كورب، بر قدر عسكر برله بوللرغه باروب بتونس قلچدن كيچردى. صوكره غنيمت جييا بارغان اسلام عسكرينڭ آرتندن توشوب بوللرغه هجوم ايتدى. اسلام عسكرى بونى كوروب بتونلھى شاشوب قالدى. اول آرادە مشرك عسكرى دە خالدنڭ هجومن كوروب قاچودن طوقتادى.

بو وقتقە قدر مشركلرنڭ فلاغى طاشلانغان حالە بولوب، آكاهيچ كم جرأت مشرك عسكرينده روح كوتەريله ايتە آلمى طور ايدى. شول آرادە «عمره بنت علقمه» اسمىك بر خاتون فلاقنى كوتەروب خلقنى فلاققە جييا باشلادى. بىناً عليه مشرك عسكرى فلاق تيۋە سينە طوپلانوب، اسلام عسكرينە بىردن هجوم ايتە باشلادىلر. ايكي ياقدن هجوم آستندە قالغان اسلام عسكرى نى اشلەرگە بلەمچە آبدراب قالدى، صفلىرى بوزولدى، تورلىسى تورلى ياققە طارالوب برەم سەرەم صوغشە باشلادىلر. شاشولارندن نى اشلەرگە بلەمچە اوز ايدىلارن اوتروچىلردە بولدى. بو وقت مهاجرلرنڭ فلاغن كوتەرگان مصعب بن عمير نى اوتەرگان

«ابن قُمَته» اسمندەگى بر مشرك: «محمدنى اوتردم» دىە عسكر اچندە سوز طاراندى. بونى ايشتوب مشرك عسكرينڭ روحى كوتەرلدى، طاغى دە جدى صورتدە محاربه ايتە باشلادى. اسلام عسكرى ايسە بو خبرنى ايشتوب بتونلھى حيرتدە قالدى. آرادە «ايندى رسول الله اوتورلىگاج، نرسەگە محاربه ايتەمز!» ديشوچىلر، حتى بتونلھى محاربه نى طاشلاب مدينەگە طابا قاچوچىلردە بولدى. بو صوڭغىلر اچندە عثمان بن عفان، الوليد بن عقبه، خارجه بن زيد، رفاعه بن معلى بار ايدى. بوللر قاچسەلردە

مدينەگە كىرودن اويالوب اوچ كوندن صوڭ غنە فايروب كىردىلر. اسلام اسلام عسكرى عسكرن شول قدر حيرت آلدى، كە حتى بعضلىرى «قايدە، عبد الله بن ابى كە التجا ايتەرگە كىرەك؛ اول ابوسفیاندىن بزگە امان آلور» دىو درجە سينە دە كىلدىلر. مع هذا «محمد (ص) اوتىرسە دىنمزدن مدافعه قىلو ايچون محاربه ايتىك، اول اولسە دە دىنمىز باقى بيت» دىوب ميدان حربە

ثابت قالاروق قاطی صورتده محاربه ایتوچیلرده بولدی. اوشبو جمله دن
 برسی «انس بن نصر» ایدی. اول، رسول الله نڭ اوتلولون ظن ایتوب،
 نی اشلرگه بلمیچه طورغان بر قوم اوستینه کیلوب چغوب: «بولای نی کوته سر،
 نیک صوغشمیسز؟» دیدی. بونلر: «نی اشلیک، رسول الله اوتلیدی بیت!»
 دیدیلر. بوکا فارشی نصر: «رسول الله اولگاچ حیاتده نی فزق بولاچق،
 آنڭ کبک سزده اوتلرکنز!» دیدی ده مشرک عسکری آراسینه آطلوب
 کروب کیتدی. هم شول کیتووندن شهیدده بولدی. ابوطلحه الانصاری،
 ابودجانه، سعد بن ابی وقاص، طلحه بن عبیدالله، ابوبکر، علی، سهل بن
 حنیف رسول الله یاننده ثابت قالوب، آڭاردن مدافعه ایتهلر، مشرکلر نڭ
 شرندن آنی صافیلر ایدی. ابوطلحه الانصاری رسول الله نی حمایه قیلوده
 غایت زور غیرت کورستدی: اول هر وقت رسول الله نڭ آلدنک طوروب،
 قالقانی برله آنی مشرکلردن صافلی ایدی. اول، اوق آطوغه غایت ماهر
 بولوب، اوقلرن رسول الله نڭ آلدینه چه چوب طاشلاب، یاقن کیلگان
 کشیلر نی اوق برله کیری قایتار ایدی. رسول الله اوتوب بارغان کشیلردن
 برهرسند اوق کورسه: «اوقلرکنی ابوطلحهغه طاشلاب کیت!» دیه ایدی.
 سعد بن ابی وقاص ده رسول الله یانندن آیرلمادی. رسول الله آڭا: «سعد،
 آت! آنام آنام سیکا فدا بولسون!» دیه ایدی. سهل بن حنیف ده ماهر
 اوقچی بولوب، خلقنی اوق آتوب رسول الله غه کیترمی طور ایدی. ابو-
 دجانه ده دائمار رسول الله یاننده بولوب، آڭا اوق تیدرمه س ایچون آرفاسن
 مشرکلرگه قویوب آنی صافلی ایدی. آرفاسینه اوق نی قدر توشسه ده،
 همان وضعیتن اوزگهرتمی ایدی. زیاده بن الحارث ده رسول الله یانندن
 آیرامیچه آڭاردن مدافعه قیلا ایدی. اول مجروح توشکاچ رسوالله آڭا
 قدم شریفن تفریش ایتدی. زیاده رسول الله نڭ قدیمینه باشن قویغان
 حالده وفات ایتدی.

رسول الله یانده
 ثابت قالوچیلر

رسول الله سلامت رسول الله نڭ اولم خبری طارالغاندن صوڭ آنی ایڭ باشلاب طانوچی
 «کعب بن مالک الانصاری» بولدی. اول رسول الله نی کورگاچ شادلغندن

قاطی طاوش برله «یامعشر الانصار ابشر وا (۱)» دیه قچقروب بیهردی. رسول الله بوگا سکوت ایتەرگه فوشدی. صوکره سعد بن ابی وقاص برله سعد بن عبادہ آراسنک بولغان حالده اولگی اورونلرینه کیتدی. آرتندن ابوبکر، علی، عمر، طلحه، زبیر بارلر ایدی. باروب یتکاج فاطمه برله علی بن ابی طالب رسول الله نڭ جراحتلرن یودیلر. یووبرله گنه فان طوقتا لماغاچ فاطمه بر حصیر کیسه گن یاندروب جراحته باصدی. شوندن صوگ فان طوقتالیدی. صوکره رسول الله شوننغی بر زور طاشقه منمکچی بولدی. فقط جراحت سببلی حالی بتکانلکدن اوزی منه آلمادی، طلحه بن عبیدالله کوته روب مندردی. بووقت مشرکلردن بر فرقه طاغ باشنک طورالر ایدی. رسول الله بونلرغه عمر بن الخطاب قول آستنده بر فرقه عسکر بیهروب طاغدن قودرتوب توشورتدی. اوشبویبرده «ابی بن خلف» کیلوب چغوب، رسول الله نی اوترمکچی بولوب فارشی کیلسه ده، رسول الله، یاننکغی اصحابدن برسینک «حربه» سن آلوب «ابی» نڭ بوغازینه آندی وفاطی صورته جراحتهلیدی. ابی، شول جراحتلندن مکه گه قایتقاندی یولده هلاک بولدی. ابی بن خلف مکده وقت یاخشی بر آتن سیمرتی هم «محمدنی اوشبو آت اوستنده اوتره چکمن» دیه ایدی. رسول الله غه بو خبر ایشتلگیاچ «ان شاء الله مین آنی اوتررمن» دیگان ایدی. هم طوغری کیلیدی: رسول الله طرفندن اوترلیدی. بو محاربه ده مشرکلردن اونیدی کشی اوترلگانلگی مرویدر. محاربه طوقتا لغاچ ابوسفیان بن حرب قالقو بیرگه منوب اسلام عسکرینه فارشی «أفیکم محمد (۲)» دیه اوچ مرتبه قچقردی. فارشی جواب بولماغاچ، اوچ مرتبه: «أفیکم ابن ابی قحافه» دیه قچقردی. بوگاده جواب بولماغاچ: «أفیکم عمر بن الخطاب» دیب اوچ مرتبه قچقردی. بوگا فارشی عمر چدی آلمیچه اوزلرینک سلامت بولغانلقلرن بلدروب جواب بیردی. صوکره ابوسفیان: «أَعْلُ هَبْلٍ أَعْلُ هَبْلٍ» (۳) دیدی. بوگا فارشی رسول الله «الله اعلى واجل» دیه جواب بیررگه فوشدی. بوندن صوگ ابوسفیان: «لنا العزی ولا عزی

(۱) «ای انصار، شادلق!» معناسنده.

(۲) اچکرده محمد باری؟ (محمد سلامتمی) دیمکدر. (۳) «هبل زورای» دیمکدر.

لکم (۱) دیدی. بوکاده «الله مولانا و لامولی لکم» دیب جواب بیردی. بوندن صوڭ ابو سفیان: «بو صوغش بدر صوغشیننه طور رلق صوغش بولدی؛ تلهسه گز کیله چک سنه طاغی بدرده محارب به ایتهمز» دیدی. رسول الله بوڭا «بیك گوزهل، محارب به غه حاضرمز» دیب جواب فایتارتدی.

بوندن صوڭ ابو سفیان عسکری برله فایتوب کیتدی. رسول الله فایتوب کیتوی بونلرنڭ قایده کیتکانلر کلرن بلو ایچون علی بن ابی طالبنی چافروب «بار، قارا! اگر دوبه لرن منوب آتلرن جیته کله گان بولسه لر، طوغری مکه گه کیتکان بولورلر؛ اگر آتلرینه منگان بولسه لر، مدینه نی باصارغه بارلر. مدینه گه بارا قالسه لر مطلقا طاغی ده محارب به ایته چکمز» دیدی. علی بونلرنڭ آرتلرندن باروب، آتلرن جیته کله ب، دوبه لرن منوب کیتکانلر کلرن رسول الله غه خبر بیردی.

احد به شهید بولغان ذاتلر محارب به در. بو محارب به ده اهل اسلام ایچون ایڭ کوکلسز وایڭ قایغولی بر بیك کو بیسی قاطی صورتک جراحته نلیر. شهید بولغان کشیلرنڭ آلتیسی مهاجرلردن قالغانی انصاردن ایدی. شهیدلر اچنک رسول الله نڭ عمی مشهور قهرمان همزه بن عبدالمطلب، عبدالله بن جحش، مصعب بن عمیر، حنظلة ابن ابی عامر (۲)، عبدالله بن عمرو بن حرام، عمرو بن الجموح (۳). و اوغلی خلاد بن عمرو، سعد بن الربیع، انس بن النضر بار ایدی همزه عسکر اچنک اوقی کبک آطلوب، کم اوچراسه شونی قلچدن کیچروب یورگانه، ئه لیگی «وحشی» برزور طاش آرتنه پوصوب طوروب، آکسزدن حربه سی برله آطوب شهید ایتدی. مصعب بن عمیرنی «ابن قهمه» اسمنه مشرک اوئردی. اول، رسول الله یاننک ثابت بولوب آڭاردن مدافعه فیلوب طور اییدی. مصعب اوئرلرگاچ رسول الله فلاقنی علی بن ابی طالب قه بیرگان اییدی.

(۱) «بزنڭ» عزی مز بار، سزنڭ عزی گز یوق» معنا سینده در.

(۲) غسیل الملائکة دیه مشهوردر. جنب حالده چغوب شهید اولمش؛ رسول الله

آنڭ حقنده آنی ملائکة یودی دیمش اییدی.

(۳) آقساق برقارت بولوب دورت اوغلی بار اییدی. بالالری چغارماسقه تلهسه لرده

شهادت امید ایتوب چقمش اییدی.

سعد بن الربيع شول قدر فاطمی مجاربہ ایتمش ایدی، که یتمش
ییردن جراحته نمش ایدی. مجاربہ بتوب رسول الله اولك و مجروحلرنی
قارتقاندہ سعد بن الربيع آخرعی صولولرن آلوب یاتا ایدی. رسول الله
طرفندن بوکا مأمور بولغان ذات سعد بن الربيع غه رسول طرفندن سلام
ئہ یتدی، سعدده بوکا «رسول الله غه سلام سویله، قوم انصار غه مینم توصیه م
شول: آنلر عقبه بیعتن اونوتما سونلر! اگر رسول الله غه بره اش بولاقالسه
الله قاشنده آنلر اصلا معذور بولماسلر» دیدی. انس بن النضرده سیکسان
اورندن جراحته نمش ایدی. بونک جراحتی کوبلسکدن هیچ کم طانی آلمادی.
یالسکز قز قرداشی گنه بارماق اوچلرندن طانییدی.

ابودجانه الانصاری، طلحة بن عبیدالله، ابو طلحة الانصاری، ام رسول الله ناک
عمارہ بیک کوب ییردن مجروح اولمشلر ایدی. ام عمارہ رسول الله یاننک جراحته نوی
بولوب آکاردن مدافعه ایتہ ایدی بو مجاربہده رسول الله اوزی ده بر
نیجه ییردن جراحته نندی. عبدالله بن شهاب الزهري یوزن جراحته دی.
عتبه بن ابی وقاص طاش برله بهروب آلفی تشن صندردی. ابن
فہمہ ناک صوغوی سبیلی «بیضه» (۱) سینک تيمرلری ایکی بیت اورتاسینه
کروب، بیت اورتالرن جراحته دی. مذکور تيمرلرنی ابو عبیده بن
الجراح تشلری برله صوروب آلمش ایدی. تيمرلر فاطمی باتقاندن بونلرنی
صوورغانده ابو عبیده ایکی آل تشن صندردی. ابو عامر الراهب فازوب،
اوستن قاپلاب قويغان چوقور غه رسول الله یغلوب توشوب مبارک تزلرن
صویدردی هم حالدن طاییدی. شول وقت یاننده بولغان علی بن ابی طالب
برله طلحة بن عبیدالله رسول الله نی چوقوردن طارتوب چغاردیلر.

مجاربه بتوب مشرک عسکری مکہ گه طابا یونه لکچ رسول الله
اولکلرنی جیبوب، دفن قیلور غه قوشدی. مشرکلر شہدانک قولاق
وبورونلرن کیسوب، قارنلرن یارب «مثل» قیلوب بترگانلر ایدی.
حمزه بن عبدالمطلب ناک قولاق وبورونلری کیسلگان، قارنلری آقتارلغان

کوينچه يانا ايدى (۱). بو حالنى كوروب رسول الله واصحاب كرام فوق
العاده متأثر بولدىلر، يوره كارنده اوڭالماسلىق جراحاتلر حاصل بولدى.

رسول الله شهادتى اوز اورنلرنده دفن قىلدردى. بعضلر ياقنلرن
مدينه گه آلوب كېتسه لوده، رسول الله آنلرنى ياڭادن كېتيرتوب كومىردى.
كشى صابن قبر قازوب طورو مشكل بولغاندن ايكي اوچ كشى بر
قبرگه كوملىدى. بونلردن قايسى قرآن كوبرهك اوقى طورغان بولسه،
رسول الله شونى لىكه تقدیم ايتيه ايدى. شهدا يولمىچيه، قانلى حاللرنىڭ
اوز كېوملىرى برله كوملىدىلر. ياللىڭز بعض كېوملىرى تتلوب بتىكان
برايكى كىشى گنه باشقه كفن برله كومىدىلر. رسول الله احد شهداسينه
جنازه نمازى اوقومادى (۲). رسول الله گلن شولاي شهداغه جنازه
اوقومىچيه كومه ايدى (۳).

شهادتى دفن
قىلو

احد واقعهسى شوال ۷ نده ايرته برله باشلانوب شول كون اويله دن
صوڭ تمام بولدى. رسول الله شهادتى دفن قىلدروب، شول كون كېچكه
طابا مدينه گه قايتدى. تهنلرى و كوڭللىرى مجروح اولاره قايىقان
غازيلرنى كوروب مدينه خلقى قايقو و تاثر اچنده قالدیلر. هر اويده
ديرك آتا و ياقنلر ينىڭ اولم خبرن ايشتوب قايقو و تأسفى، آه وزار
طاوشلرى ايشتلىدى. بتون مدينه قارانغولق اچنك قالدى. فقط منافقلرنىڭ
بوڭا فوق العاده كىفلىرى كىلدى. آنلر اچلرنده گى شادلىقلرن كوكره كارينه
صيدره آلمىچيه طشقده چىاردىلر: «يوق برله ماتاشوب يوردىڭز. بىزنىڭ
كبك مدينه ده طورساڭز بولالار باشىڭىزغه توشمەس ايدى» دىدىلر.
شولايوق يهودلرده بو واقعه غه شادلىقلرنىڭ نى اشلەرگه بلمه دىلر.

عسكرنىڭ مدينه
گه قايتوى

(۱) ابوسفیان خاتونى، ھند بنت عتبە، وايىدەشلىرى شھدانىڭ قولاق و بورنلرنىڭ
مويىنىسەلر يىصاب طاغوب يوردىلر. ھند وحشى گە مكافات يوزىدن اوز قولى برله آڭا
مويىنىسە يىصاب كىلدردى. ھند، حمزەنىڭ يورەگىن آلوب چىنەدى. فقط يوتا آلمادىغىنىڭ
ياڭادن طاشلادى.

(۲) بخارى ص ۱۰۲ ج ۵ زادالمعاد ص ۳۵۵ ج ۱

(۳) زادالمعاد ۳۵۵ ج ۱ رسول اللهنىڭ اولەر آلدندىن احد شهداسينه نماز اوقودىغى
صحيحين دە مروي ايسەدە، بو، شهداغه جنازه اوقوسنت بولغاندن توگل، بلىكه رسول الله
طرفندن توديع قىيلىندىن براش ايدى. زادالمعاد ۳۵۵ ج ۱

مغار به ده باشلقه اطاعت ایتو، آنڭ هر امرن باش اوستی دیه ^{مغلوبیتناڭ} اورنینه کیترو ایڭ لازم نرسه و غلبه نڭ ایڭ برنچی سبیلرندن بولدیغی ^{سبیلی} حالده، اسلام عسکری بو مغار به ده باشلقلرینه اطاعت ایتمه دیلر. مغار به باشنده غلبه آنلر طرفنده بولوب، دشمنان عسکری قاطی صورتده قاچا باشلادیقلری حالده، یالکیز اوچی فرقه سینڭ رسول الله نڭ امرینه امثال ایتمه ولری سبیلی سوکندن مغلوب بولدیلر؛ باشلرینه زور بلا ومصیبتلر کیلیدی، ذاتا اسلام عسکری مغار به غه چغودوق خطاغه ارتکاب ایتکانشلر ایدی. آنلرغه شول وقتده اوق رسول الله سوزینه ایهروب، مدینه ده قالورغه تیوش ایدی اول وقت مشرک عسکری احتمال مدینه گه کیلماس ایدی. کیلمسه لرده مدینه اچندن آنلرغه مدافعه قیلو یڭل بولاچق، محاصره غه یونلپ آلشماغان عرب عسکری آزمی کوبمی وقتدن صوڭ بوریلوب قایتوغه مجبور بولور ایدی.

احد مغار به سی هر نه قدر اهل اسلام ایچون غایت تاسفلی بر واقعه بولسه ده، عاقبتی اعتباری برله بونلرغه فائزلی ده بولدی: آنلر بو واقعه دن بیک زور درس آلدیلر. آنلر صافلری آز بولدیغی حاله، بدر واقعه سنڭ غالب کیلگانلر کلدن، اوزلرن بر قدر غرور آلدی، هر وقت اوزلرینڭ منصور بولاچقلرن ظن ایتدیلر. احد واقعه سی سوکندک ایسه بو خصوصه غی خطالرن سیزوب سوکندن تلافی ایتدیلر. فوریدن قور یغنه غلبه امید ایتو بیهوده براش بولغانلغن، غلبه ایچون مطلقا اسباب ظفرغه تشبث کیره کلگن آچق آڭلادیلر. واقعه ده بوردسلری سایه سنڭ کیلچک مغار به لرده غالب کیلدیلر.

احد مغار به سی حقنده جناب الله آل عمران سورسند (۱) ۶۰ آیت انزال ایتوب بونلرنی تسلیمه ایتدی. مغلوب بولولرینڭ سبیلرن بیان ایتدی. بو واقعه دن مایوس بولمیچه کیلچک ایچون بونی بوردس ایتوب طوتارغه قوشدی. سیاسی واجتماعی بیک کوب حقیقتلر بیان ایتدی.

مشرك عسكرى هر نه قدر مدينه گه كرمبچه طوغرى مكه گه
كىتسه ده، يا كاندن بوريلوب كيلوب مدينه نى باصو احتماللى يوق
توكل ايدى، شونلقدن اهل اسلام بوكيچنى صاقلق برله اوتكارديلر.
ايرته نگوسن ايسه رسول الله مشركلرنىڭ آرتلرندن كيتهرگه قرار بىروب،
اصحابن جيبا باشلادى. محاربغه يالگىز احده حاضر بولغان كشيلىرى گنه
چغارغه قوشدى. عبدالله بن ابى وايدى شلىرى برابر چغارغه تله سله رده،
آلوب چقمادى. فلاغن على بن ابى طالب قه بىردى. مدينه ده «ابن ام مكتوم»
نى قالدىروب مكه گه طابا يونه لىدى. اصحاب كرامنىڭ بىك كوبيسى احد
واقعى سنده مجروح بولوب حالسزله نگان بولسله رده، لم ميم ديمىچى
رسول الله نىڭ امرينه امثاللا چغوب كيتدىلر.

يولده مشرك عسكرى بولا يغنه قايتوب كيتولرىنه او كندىلر:
«بو قدر غالب كىلگاندىن صوڭ آنلرىنى قروب بىروب قايتورغه كىرهك
ايدى، مدينه نى باروب باصارغه كىرهك ايدى» ديشوب يا كاندن مدينه گه
بارونى سويلي باشلادىلر. رسول الله يولده «معبدا الخزاعى» نى طوغرى كيتروب،
ابوسفیان و ايبك شلىرىنه قورقو صالورغه قوشدى. خزاعه قبيلىسى ايسكىدىن
رسول الله نىڭ حلفاسىدىن ايدىلر. بونىڭ اوزره معبد ابوسفیان نى «روحاء» ده
اوچراتوب: «يولك محمدنى كوردىم، بىك كوب عسكر برله آرتىگىزىن كىله؛ احدغه
چقماغان كشيلىرده او كىنوب بودغه چقغانلر؛ اوز افلامى بونده كيلوب يتەرلر»
دىدى. ابوسفیان معبد نىڭ سوزىن ايشتىكاچ، اويغه توشه قالدى. معبد كه:
«بىز اوزمىز ئهلى مدينه نى باصار ايچون كىرى كىتمك نيتىنده ايدىك» دىدى.
معبد بوڭا قارشى: «آندى فىكرلرڭنى طاشلا، مېن سىڭا نصيحت ايتىم؛
تىز مكه گه يونهل!» دىدى. بناء عليه ابوسفیان اسلام عسكرى نىڭ كوب
بولوون ظن ايتوب، مدينه گه بارو فىكرىدىن دوندى. اسلام عسكرى
«حمراء الاسد» ده اوچ كون طورغاندىن صوڭ كىرى قايتوب كيتدى (۱).
حمراء الاسدده رسول الله ئهلىگى شاعر «ابوعزة الجهمى» نى طوتوب
اوترتدى. ابو عزة مشرك عسكرىدىن استانسده يوقلاب قالغان ايدى.

ابوعزه بودفعده رسول الله دن آزاد ايتون اوتنسهده، رسول الله «لا يلدغ المؤمن من فم جحر مرتين» ديه جواب قايتاردی (۱). و باشن چابدر و ب اوزدردی.

اوشبو سنه رسول الله نك حفيدی حسن بن علی دنیاغه کیلیدی. «ام كلثوم بنت رسول الله» نك عثمان غه کیه و گه چغووی ده اوشبو سنه ایدی. حفصه بنت عمر، زینب بنت خزيمة الهلالیه لر نك امهات مؤمنین قاطارینه کروویک اوشبو سنه ایدی (۲). حفصه بوندن الوك خنیس بن حذافه تحت نکاحنده بولوب ایری بدرده تیگان جراحندن وفات ایتمش ایدی. زینب بنت خزيمة ایسه بوندن الوك عبدالله بن جعش تحت نکاحنده بولوب ایری احد محاربه سنده شهید بولدی.

دورتنچی سنه.

قطن سریه سی. سفیان بن خالد نك اوتزلوی. رجیع حادثه سی. بئر معونه حادثه سی. بنی نضیر غزوہ سی. ایکنچی بدر غزوہ سی. حوادث.

بنی اسد قبیله سندن طلحه و سلمه اسمنده ایکی کیمسه نك اهل اسلام قطن سریه سی برله محاربه ایتک ایچون قوملر ن تشویق و تحریض ایتدیگری رسول الله غه ایرشکان ایدی. بنائاً علیه یوز ایللی قدر کشیدن عبارت بر فرقه توزوب ابو سلمه تحت قومانده سنده بونلرغه یبهردی. مذکور سریه دورتنچی یل محرم باشنده بنی اسد بیرته سفر ایتوب «قطن» (۳) اسمنده گی بر طاغ یاننده دشمنانغه هجوم ایتدی. دشمنان اسلام عسکرن کور و برله تورلی یافغه طارالدیلر. اسلام عسکری بو محاربه ده اون کون یوروب دویه و قوی دن عبارت بر قدر غنیمت آلوب فایتدیلر.

(۱) «مؤمن کیمسه بر نوبه دن ایکی مرتبه آلدانماس» اورنده یورتیلدر.

(۲) اسد الغابة ص ۴۶۶، ۴۲۵ ج ۵

(۳) مدینه نك شرفنده، فید جهتنده بنی اسد طاغلرندن بر طاغلدر.

شولوق معرم باشنده هنیل قبیلہ سندن «سفیان بن خالد» ناک اهل اسلام برله محاربہ ایچون عسکر جیغانن ایشتد کده رسول الله «عبدالله بن انیس» نی چافروب مذکور دشماننی اوتررگه بیهردی. عبدالله یراق بیرگه باروب بر کشینی حیلہ سز اوترمک قابل بولماغاندن یالغان سویلہ وگه رسول الله دن اذن آلدی. عبدالله سفیان یانینه بارغاچ اوزن بنی خزاعه قبیلہ سندن دیه کورسه تدی هم: «محمد برله محاربہ ایچون عسکر حاضر له دیگککنی ایشتوب سیگایاردم ایچون کیلدم» دیدی. سفیان عبدالله ناک بوسوزینه فوق العاده کیفی کیلوب اوزینک رسول الله برله محاربہ گه عسکر حاضر له مکده بولد یغن آچقدن آچغه سویلہ دی هم عبدالله نی فوناق ایتو ایچون چاطرینه آلوب کیندی. سفیان یوقلاغاچ فرصتدن استفاده ایتوب عبدالله بونی اوتر دیده مدینه گه یونه لدی. آرتندن تعقیب ایتوچی بولمادی. عبدالله بوسفرنده ۱۸ کون قدر یوردی.

اوشبویلنک صفرنده رسول الله غه «عضل» و «القارة» قبیلہ لرندن بر نیچه کشی کیلوب ایمان اظهار ایتهرک اوزلرینه دین و شریعت اوگره تو ایچون اصحاب کرامدن بر نیچه ذاتنی بیهرون اوتندیلر. فقط بونلر ناک بو اشلری بر حیلہ گنه بولوب اسلامنی قبول ایتمه گانلر ایدی. بونلر نی عبدالله بن انیس طرفندن اوترلگان سفیان بن خالد ناک قومی «بنی هنیل» بیهرگان ایدی. رسول الله بونلر برله برابر «عاصم بن ثابت» تحت امارتنده اون کشی بیهردی.

رجیع
حادثه سی

«رجیع» اسمنده بر صوغه یتکاچ، مذکور قوم بونلر غه خیانت ایتوب هنیل بطنلرندن بولغان «بنی لحيان» عربلرینه بونلر ناک کیلوندن خبر بیردیلر. در حال بنی لحيان دن ایکی یوز لهب آدم بونلر ناک آتلرندن توشدیلر. بونی آکلا دقن اصحاب کرام بر طاغغه التجا ایتکانلر ایدی. دشمان عسکری بونلر غه یتوب تسلیم ایتلولرن طلب ایتدیلر. هم تسلیم ایتلدی کری تقدیرده سلامت قالاچقلری حقنده سوز بیردیلر. مشرکلر ناک سوزلرینه اشانوب

«خبيب بن عدی» و «زید بن الدثنه» تسلیم ایتلاسه لرده اشانولری بوشقه کیتدی: مشرکار بونلرنی بوغاولاب، آخرده مکه گه ایلتوب مسلمانلرده اوچلری بولغان مشرکار گه صاندیلر. مشرکلرده بونلرنڭ هر ایکیسین شهید ایتدیلر. قالغان اصحاب مشرک قولینه توشونی عار صاناب محاربه ایتوب شهید بولدیلر. خبیب بن عدی نڭ اوتورلور آلدندن مشرکلردن رخصت آلوب ایکی رکعت نماز او قودیقی هم توبه نده گی بیتلرنی سویله دیکی بخاری ده مرویدر. (۱)

اوشبویل صفر آینده رسول الله غه بنی عامر و ساسندن «ملاعب الأسنة» بئر معونه حاد-
 لقبی برله مشهور بولغان «عامر بن مالک» کیلگان ایدی. رسول الله بونی اسلامیتکه دعوت ایتدکده عامر هر نه قدر قبول ایتمه سده بتونلای کبری ده طور مادی: «ای محمد، سین دعوت ایتکان نرسه بیک گوزهل؛ سین مینم برله برابر نجد خلقینه بر نیچه اصحابکنی کوندر، دینگه دعوت ایتسونلر؛ ظن ایتهم، که آنلر قبول ایتهلر!» دیه خوش جواب بولوندی. رسول الله بوڭا نجد خلقندن قورقدیغن آڭلاتدی. عامر بن مالک ده کوندر یلچک اصحابنی اوز حمایه سینده آلاچغن سویله دیکندن رسول الله بونڭ برله برابر «منذر بن عمرو» قول آستنده یتمش اصحابنی بیهردی. مذکور ذاتلر اصحابنڭ ایڭ نخبه سندن بولوب قرآننی کوب او قودیقلا رندن «قراء» دیه یورتیلر ایدی. بونلر بئر معونه (۲) گه یتکاج، آرالرندن «حرام بن ملحان» اسمنده بره و آرقیلی بنی عامرنڭ باشلارندن «هامر ابن الطفیل» گه مکتوب بیهردیلر. فقط عامر مکتوبکه التفات ایتمه دی. بالعکس مکتوبنی کیتروچی حرام غه ظلم ایتوب آنی اوترندی. صوکره

(۱) ولست ابا لی حین اُقتل مسلماً
 علی ای شق کان فی الله مصرعی
 وذلک فی ذات الآله وان یسأ
 یبارک علی او حال شلو مـزع

(۲) «مدینه نڭ جنوب شمالی سنده بنی عامر برله بنو سلیم ییولری آراسنده بیر یودره

حرام نڭ ائبدەشلرى بىرلە محاربه ايتو ايچون قومي بنى عامر نى دعوت ايتسەدە بونلر ملاعب الاسنه حمايه سنده بولغان كشيلىر بىرلە محاربه ايتوگە رضالق كورسەتمە دىلر . بونڭ اوزرە عامر بن الطفيل بنى سليم قبيلە سندن (رعل ذكوان وعصيه) ياردەم سورادى . بونلردە قبول ايتوب عامر بن الطفيل بىرلە برابر باروب اصحاب كرامنى احاطە قىلدىلر وبتونسىن شهيديت دىلر . يالڭىز «كعب بن زيد» بىرلە «عمرو بن اميه» گنە سلامت قالدىلر . باشقىلار ھرنە قدر بيوك بهادرلىق بىرلە صوغوشسەلردە صانلرى آزلقدىن مغلوب بولدىلر . بئر معونە حادثە سنده شهيديتلىگان كشيلىر اچندە ھجرت وقتىن رسول الله غە يولداش بولغان «عامر بن فهيرة» دە بار ايدى . مذكور حادثە بىرلە ربيع حادثە سىنڭ خبرى مدينە گە بىر وقت ايرشوب رسول الله واصحاب كرامنى زور قايغو اچندە قالدردى . رسول الله نڭ مذكور اصحابقە خيانت ايتىكان مشركار گە بىر آي مدت نماز آرتىدىن ركوعىدىن صوڭ دعا قىلدىغى مرويدىر (۱) . واقەدە سلامت قالغان عمرو بن اميه مدينە گە قايتقاندا بىوالە ايكى مشركنى طوغرى كيتروب بنى عامر قبيلە سندن دىيە ظن ايتوب يوقودە وقتلرنندە اوتروب كيتىكان ايدى . فقط بو مشركلرنڭ فولندە رسول الله دن آلتىغان ھەد كاغدى بار ايدى . عمرو بن اميه مدينە گە قايتوب رسول الله غە واقەنى سويلە گاچ خطاسىن آڭلاب كوب ناسىف ايتدى . مذكور واقە بنى نضير غزوە سىنە سبب بولامشدر .

بنى نضير غز - اوشبو يىل ربيع الاول دە رسول الله مدينە ياقىنىدە بولغان بنى نضير يهودلر بىنە عمرو بن اميه اوتىرگان ايكى آدم نڭ ديتىن تولە ايچون بورچ آلورغە بارغان ايدى . يانندە كىبار اصحابدىن ابوبكر ، عمر ، على و باشقىلار بار ايدى . رسول الله يهودلر بىرلە كوريشوب حاجتىن عرض ايتىدكە باش اوستى دىيە قبول ايتدىلر . فقط بو مجاملەلرى طشدىن غنە بولوب اچلرندىن سوۋ قىصدە ايدىلر : رسول الله يهودلردىن برسىنڭ اوبى آلدندە اوطورغان

چافده: «بزرگه موندنده آرتق فرصت طابلماس، بریمز اوی باشندن محمدنڭ اوستینه اوشبو تیگرمهن طاشن طاشلاسون، بوکاردن مستریج بولورمز» دییه مشاورده بولوندیلر. بونڭ ایچون آرالنندن «عمرو ابن جعاش» اسمنده برسن تعینده ایتدیلر. فقط بونلرنڭ فکری بوشقه چقدی: رسول الله بونلرنڭ حرکتلرندن اشنی سیزوب تیزگنه اورنندن فوزغالدی و مدینه گه فایتوب کیتدی. یوقار وده یازلدیچه رسول الله مدینه گه هجرت ایتکاج یهودلر برله بر معاهد یاصاغان ایدی. بومعاهده موجبنچه یهودلر مسلمانلر برله طنچ طوررغه، محاربه ایتمه سکه هر بر طرف ایکنچی طرف علیهنه یاردمده ایتمه سکه ایدی. یهودلرنڭ رسول الله غه بوندی معامللری عهدنی آباق آستینه صالوب طابتاو بولوب بوندی خلقدن هیچ بر وقت امین اولمق ممکن توگلمکدن بونلرنی ییرلرنندن سوررگه قرار بیردی. هم «محمد بن مسلمه» نی یبهروب اون کون اچنده مدینه ییرلندن چغارغه قوشدی. باشده یهودلر مدینه نی طاشلاب کیتوگه راضی بولسه لرده، بونلرنڭ متفقلرنندن بولغان مدینه منافقلرینڭ یساردم وعده ایتولرینه اشانوب رسول الله نڭ امرینه قارشى کیلدیلر: «تله سه نڭ نی اشل، بزاور ییرمزدن کیته چک توگلمز» دیدیلر. بناء علیه رسول الله عسکر جیوب بونلرنڭ اوستینه یوردی. مدینه ده اورنینه «ابن ام مکتوم» نی قالدردی. صوغش فلاغن علی بن ابی طالب که بیردی. اسلام عسکرن کوردیکلرنندن یهودلر کریپستلرینه کروب بیکله ندیلر. عسکر بونلرنی آلتی کون محاصره ایتدی. صوگره رسول الله بسونلرنی قورقتو اویچون حرما آغاچلرن کیسه رگه قوشدی. یهودلرده اسلام عسکرینه مقاومت ایته چک قوت بولماغانلقدن، عبدالله بن ابی وایده شلری ده وعده لرنده طورمادیقلرنندن صلح طلب ایتهرگه مجبور بولدیلر. صلح نتیجه سنده بونلر بیر وقوراللرن طاشلاب، دویه گه کوته رتو ممکن بولغان نرسه لرن، خاتون وبالاچاغالرن آلوب مدینه دن کیتوگه راضی بولدیلر. بونلردن کوبره گی شام طرفلرینه کیتدیلر، بعضلری خیبرده طوقنادیلر. بوضوگخیلری اچنده حبیب بن اخطب،

سَلَام بن ابی الحَقِيق، کِنَانَة بن ابی الربیع کَبک بیوکلرده بار ایدی. بنی
 نَضیر یهودلاردن اسلامیتنی قبول ایتکان یالکیز ایکی کیمسه بولدی:
 یامین بن عمیر و ابو سعد بن وهب. بنی نَضیر یهودلارینک بیرلری و بونلاردن
 آلنگان غنیمت ماللر عسکرگه تقسیم ایتلمه دی. چونکه بو غنیمت آت و دو به لار
 اوشه ندر و ب، صوغشوب آلنگان غنیمت بولمیچه آصاتلق برله آلنگان
 غنیمتدر. بوندی غنیمتلر عسکرگه تقسیم ایتلمیچه صوغش حاضرلکینه،
 رسول الله ناک اوزینه، عائله سینه، یاقنلارینه، یتیم، مسکین، ابن سبیللرگه
 طوتلور ایدی. شونلقدن رسول الله بو مالدن یورت و ییرلاردن، مال
 طوارلاردن آیرلوب کیلگان، فقیر بر حالده بولغان مهاجرلرگه بیردی.
 انصاردن بیک فقیر بولغان یالکیز ایکی کشیکه گنه بیردی. بنی نَضیر
 محاربه سی حقنده جناب الله حشر سوره سن انزال ایتدی. (۱) خمرنک حرام
 ایتلوی ده اوشبو غزوه ده بولدی (۲).

احد محاربه سی بتوب مشرکار مکّه گه قایتوغه حاضر له نگاچ، ابو سفیان
 رسول الله غه: «کیل چک سنه بدر موسمنک سزنک برله طاغی محاربه ایته چکمز،
 حاضر بول!» دیمش ایدی. رسول الله ده برده قاوشامیچه «بیک گوزهل،
 حاضر بولورمز» دیب جواب بیرگان ایدی. ایکنچی بدر موسمی یاقنلاشوب
 اهل اسلام برله محاربه وقتی یته باشلاغاچ، ابو سفیان بتونله ی حیرتده
 قالدی. چونکه بو سنه مکّه ده آچلق ایدی. محاربه غه چقمی فالو بتون
 عرب قبیلهلری آراسنده فریشلرنک حیثیت و اعتبارلرن کیمتو، اهل
 اسلام ناک ده شان و شهرتلرن آرتدرو بولاچقندن بو بر معنوی مغلوبیت
 صانالاقچ ایدی. شونلقدن ابو سفیان اهل اسلام عسکرن محاربه غه چغارماسقه

صوغشی
 بدر غزوه سی

بر حیله قوردی: اشجع قبیل سندن «نَعیم بن مسعود» اسمنه بره ونی یاللاب
 مدینه گه یبهردی و آگا: «ابو سفیان بیک کوب عسکر برله کیل چک. سزگه
 آگا مقابل ایتمک ممکن بولمایه چق! اوز یورطلر کزغه کیلوب سزگه نه
 قدر قلقلر قیلغان کشیدن «بدر» قدر یراق بر بیرگه باروب نیچک
 قوتیل چقسز!؟» مضموننده محاربه دن کیری سوره چک قورقنچلی سوزلر

سویلرگه قوشدی. نعیم مدینه‌گه باروب، ابوسفیان قوشقانیچه اهل اسلام آراسینه فتنه صالحهده، بوناڭ سوزارینه آلتفات ایتمه‌دیله، جناب‌الله‌ناڭ یاردمینه طایانوب محارب‌ه‌غه کیتدیله. بو محارب‌ه‌غه چەغان اسلام عسکری ۱۵۰۰دن عبارت بولوب ۵۰سی آتلی عسکر ایدی. ابوسفیان ایکی مڭ

قدر جه‌یه‌ولی وایلی قدر آتلی عسکر برله چغوب «ججه» یهرمینکه‌سینه یتکاج، عسکرینه بوسنه‌ناڭ عسکر ایچون مشقتلی، آچلق سنه ایکانن سویلهب کیری بوریلوب‌فایتدی. مشرک عسکری مک‌گه فایتقاچ، مک‌ه اهل‌یسی «بونلر طالقان آشاو ایچون چقدیلر، بونلر طالقان عسکری» دیه استهزاء‌ایتدیله (۱). اسلام عسکری بدرده بتون یهرمینکه بویینه (۸ کون) قالوب تجارت ایده‌رک کوب فائده ایتدیله. مظفریتلرندن باشلری کوککه‌یتوب مدینه‌گه عودت ایتدیله. مذکور غزوه‌ده حسان ابن ثابت و عبدالله بن رواحه طرفندن ابوسفیان‌ناڭ وعده‌سنده طور ماوندن کولوب، مسخره‌ایتوب انشاد‌ایتلگان شعرلر کوبدر. بوغز و شعبان آینه‌ایدی. مدینه‌ده رسول‌الله اورنینه عبدالله بن ابی‌ناڭ اوغلی عبدالله قالغان ایدی (۲).

اوشبو سنه اصحابدن «ابوسلمه» وفات ایتوب خاتونی «ام سلمه» رسول‌الله‌ناڭ طول قالدی. ابوسلمه رسول‌الله‌ناڭ رضا‌عا فرداشی، سابقین اوّلین دن و حبشه‌گه‌ایڭ باشلاب هجرت ایتکان‌ذاتلردندر. رسول‌الله بوناڭ همایه‌سز قالغان خاتونن بختیار ایتو ایچون اوزینه نکاحلاندی. رسول‌الله آلغان خاتونلرناڭ کوبره‌گی شوندی ایری اولوب همایه‌سز قالغان یاخود نیندی بولسه برهر فلاکت‌که توشوگه عرضه بولغان خاتونلر ایدی. رسول‌الله‌ناڭ حفیدلرندن «حسین بن علی» ناڭ طووی، «عبدالله بن عثمان ابن عفان» ناڭ وفاتی اوشبو سنه ایدی.

رسول‌الله‌ناڭ «زید بن ثابت» که یهود یازوی اوگره‌نورگه امر ایتوی‌ده اوشبو یل ایدی. (۳)

(۱) شونلقدن بوغزوگه سویق غزوہ‌سی دیب‌ده ۹۵۰یتله.

(۲) ابن‌الاثیر بوغزوہ‌ده مدینه‌ده عبدالله بن‌رواحه قالدی. ص ۶۶ ج ۲

(۳) ابن‌الاثیر ص ۶۶ ج ۲

بیشنچی سنه

دومه الجندل غزوہ سی. مریسیع غزوہ سی. ابن ابی نذک مناسبتسن حرکتی. افک واقعہ سی. خندق یا خود احزاب غزوہ سی. بنی قریظہ غزوہ سی. زیدوزینب حادثہ سی. حجاب مسئلہ سی. حوادث.

دومه الجندل
غزوہ سی

بیشنچی یل ربیع الاول ده رسول الله غه «دومه الجندل» (۱) خلقینک یولدن اوتکان کشیلرگه جبر و ظلم ایتدیکلری هم مدینه گه کیلو ایچون عسکر حاضرله دکلری ایشتلدی. شونلقدن بونلر برله محاربه غه حاضرلانونب، مک قدر اصحاب کرام برله «دومه الجندل» گه سفر ایتدی. مدینه ده اورنینه «سباع بن عرفطه الغفاری» نی قالدردی. دومه الجندل گه یتهر آلدندن بونلرنک کتولرینه هجوم ایتوب غنیمت آلدیلر. بو خبر ایشتلدکده «دومه الجندل» اهل البسی قورقوب قاچوب بتدیلر. بونلرنک یوللرنک رسول الله (ص) برنیچه کون قالوب تیره یاقعه عسکر کوندروب دشماننی ازله تسه ده هیچ کمئی طابا آلمادیلر. صوگره آلقان غنیمتلری برله مدینه گه عودت ایتدیلر. یولده رسول الله (ص) بنی فزاده قبیلہ سینک باشلغی «عیینه بن حصن» برله مصالحه یاصادی. عیینہ نک ییری غیر منبت بر حالگه کیلگانلکدن آکا مدینه دن اوتوز آلتی میل مسافه ده بر بیر کیمسوب بیردی.

بنی مصطلق
غزوہ سی

رسول الله (ص) غه بنی مصطلق (۲) قبیلہ سینک باشلغی «حارث بن ابی ضرار» نک اهل اسلام برله محاربه ایتمک اوچون عسکر حاضرله گانلگی ایشتلدی. مذکور خبرنی تحقیق ایتو ایچون رسول الله بونلرغہ «برین ابن حصیب» اسمنده بر ذاتنی بیهردی. مذکور ذات «بنی مصطلق» قه باروب، بونلرنک محاربه گه حاضرلندیکلرن بلوب قایتدی. بونک اوزره رسول الله (ص) مدینه ده «زید بن حارثه» نی قالدروب کوب عسکر برله بونلرغہ مقابلہ ایچون چقدی. عسکر اچنده بووقته قدر هیچ بر غزوہ گه

(۱) مدینه نک شمالنده واقع بولوب مدینه برله ایکی آرا اون بیش کونلک یولدر.

(۲) خزاعه قبیلہ سندن بر بطند.

چقماغان منافقرده بار ایدی. بونلر یالکیز غنیمتکه طمع ایتوب کنه چقمشلا ایدی. رسول الله (ص) یاننده امهات مؤمنین دن عائشه وام سلمه (رض) لرده بار ایدی. یولده اسلام عسکری بنی مصطلق طرفندن بونلرنی کوزه تو ایچون کوندرلگان بر جاسوسنی طوتوب، دشمان عسکری حقنک معلومات صورادیلر. جاسوس جواب بیرمه دیکندن اوترلدی. بنی مصطلق غه رسول الله (ص) نڭ چغوی هم یولده بونلرنڭ جاسوسلرن اوترتوی ایشتلرگاچ فوق العاده قورقدیلر. عتی بعضلری آیریلوب ده کیتدیلر. اسلام عسکری مریسیع اسمنده (۱) بر صوغه یتدکده مشرکلر برله قارشولاشدیلر. رسول الله (ص) عسکرنی صفلا دی. مهاجرلرنڭ فلاغن «ابوبکر» گه، انصارنڭ فلاغن «سعد بن عباد» گه بیردی. محاربه باشلانوب بر قدر آطشقاندن صوڭ، رسول الله (ص) عسکرگه هجوم ایتوگه امر ایتدی. اوزاقده اوتمه دی مشرکلر مغلوب بولدیلر. اونلاب مشرک اوترلدی، باشقه لرن خاتون وبالالری برله اسیر آلدیلر. بو محاربه ده آلتغان اسیرلر ایکی یوز قدر عائله ایدی. غنیمت ایسه ایکی مڭ «دویه»، بیش مڭ قوی دن عبارت ایدی. اسیرلر آراسنده حارث نڭ قزی «بره» ده بار ایدی. اسیرلر اوله شنگانده بره «ثابت بن قیس» نڭ الوشینه چقغان ایدی. ثابت بونی مکتبه (آچه برله آزاد) قیلحق بولدی. رسول الله (ص) ده بونی توله ب «بره» نی اوزینه نکاحلاندی. صوگره اسمینی «جویریة» قوشدی. رسول الله (ص) نڭ جویریة نی نکاحلانو ی فوق العاده بیوک بر مصلحت قه مبنی ایدی. زیرا بنی مصطلق عرب قبیلهلرینڭ ایڭ عزیزلرندن ایدی. بونلرنڭ خاتون وبالالرن اسیر ایتمک بونلرغه البته بیک آغر کیله چک ایدی. بونلرنڭ اوستینه جویریة بنی مصطلق نڭ رئیس بولغان حارث نڭ قزی ایدی. بوندی بیوک ذاتنڭ قزن قل ایتوب یورتو یاخود آزاد قیلنوب باشقه عادی برکشیکه باروی البته بیک مناسب توگل ایدی. شونلقدن رسول الله (ص) بونی اوزینه نکاحلانوب کوکلن شادلاندردی. رسول الله نڭ مذکور

(۱) قدید ناحیه سنده خزاعه نڭ صویدر. مریسیع برله فرخ آراسی برکونلک یولدر.

معامله سن کوروب اصحاب کرام رسول الله (ص) نڙځ صهرلرن (فاینشلرن) قل ایتوب طوتمق مناسب توگل دیهرک، اسیرلرنځ بتونسنی آزاد ایتدیلر. پیغمبرمزنځ حسن سیاستی برله نه قدر عائله قلاق دن قوتلوب حریت نعمتیله منعم بولدیلر. اصحاب کرام نځ بوندی حسن معامله لرن کورگاچ بتون بنی مصطلق قبیلہسی اسلامیتنی قبول ایتدیلر. بنی مصطلق غزوہ سنده واقع بولغان حادثہ لر:

۱) عمر بن الخطاب نځ خدمتچیسی برله خزر ج قبیلہ سندن بر کیمسه مناسب سزهرکتی آراسنده نزاع واقع بولوب، خدمتچی انصاری فی صوغوب مجروح ایتمش ایدی. بونځ اوزره انصاری جاهلیت عادتتچہ انصار دن مهاجر دی ده بوځا فارشی مهاجرلرن یاردم طلب ایتدی، هر ایکی فرقه اوز کشیلرن صاقلاو ایچون چغوب منازعه ایتشدیلر، حتی محاربہ ایتو درجه سینہ یتدیلر. شول چاقده رسول الله (ص) خبرنی ایشتبوب بونلرنځ یانینه کیلدی هم وعظ ونصیحت ایتوب بونلرنی طاتولاشدردی. «عبدالله بن ابی» گه بو واقعه ایشتلگاچ فوق العاده آچولاندی: «بو کونگی کبک خورلق کورگانم یوق ایدی؛ بز آنلرنی یورتلرمزغه توشوردک، اویلرمزگه کرتدک؛ آنلر بزنی صوغا، قینای باشلادیلر. انځنی سیمرتسهځ اوزځنی نشلر دیگان مثل بزگه طوغری کیلدی ایندی؛ والله مدینه گه فایتساق آنلرنی قووب چغار رمز (لیخرجن الاعز منها الاذل)» دیدی. صوگره یاننده بولغان اییدہ شلرینه فاراب: «مونه بو اوځغایسزلقلر باریده اوزگزدن کیلدی؛ آنلرنی یورتلرگزغه قبول ایتدک، ماللرگزنی آنلر برله اورتاقلاشدک، اولغنه یتمگان محمد ایچون صوغشوب اوتولدک، بالالرگزنی یتیم قالدردک؛ شول سببلی کوندن کون صانکز آزایا بارا، آنلر ایسه هر کون کو بهیمکک لر؛ بوندن صوځ صافلانکز آنلرغه یاردم ایتمه کز، اوزلرینه فقر و ضرورت توشوب محمد (ص) دن قاجوب، آیریلوب بتسونلر!» دیدی. مجلسده «زید بن ارقم» اسمنده ایمانی قوتلی یاش بر یکت بار ایدی. عبدالله نځ مذکور سوزلرن ایشتلکاچ همیتکه کیلوب رسول الله (ص) غه باروب سویلیدی. بونی ایشتلکاچ رسول الله (ص) «زید بن ارقم» گه «ای یکت بلکہ سینځ آکا آچووک

باردردە شونڭ ايچون آنڭ اوستنه بوندى سوزلر سويليسكدر، احتمال خطا ايشتكانسكدر! «ديه تغافل ايتمك بولسه ده زيد بوسوزلرن عبد الله دن ايشتىدىگن يمين برله تآكيد ايتدى. رسول الله (ص) حليم ويهوشاق طبعلى بولوب عقوبات بابنده بىك آشقمى ايدى. عبد الله نڭ سوزى صورت قطعده ثابت بولسه مشكل مسئلر تولد ايتە چكندن موني اثبات ايتمه سكه طروشە ايدى. «عمر بن خطاب» (رض) بونى ايشتىدىك «ابن ابى» نى اوترو تيو شلگن سويله سده، رسول الله (ص) بونى رد ايتدى: «اى عمر، اگر خلق محمد اوزينڭ ايده شلرن اوتروته ديسه لر يخشيمى بولور؟!» ديدى. صوكره كون اورتاسى بولويته قارامىچه كروانغه قوزغالورغه امر ايتدى. مقصدى بومسئل طوغر وسنده جيوشوب سويله شودن خلقنى منع ايتمك ايدى. «اسيد بن حضير» كيلوب «اى رسول الله، بوندى اسسى وقتك قوزغالو وكنڭ سببى نرسە، بر قدر كون صالحنايغاچ چقساق بولماسمى؟» ديدكده رسول الله (ص) بوگا: «ايده شكنز نڭ نه سويله ديگن ايشتمه دگمى؟» ديدى. بوگا قارشى اسيد: «يار رسول الله؛ اول خور، سين عز يزىك؛ نلەسەك، سين آنى مدينه دن چغارىك» ديه جواب بيردى. يولده بىك قاتى يورگانلەكدن استانسەغە كيلوب يتو برله خلق بارسيدە يوقوغە بيرلدى. شول سببلى مسئلە بىك زور ايتلمادى. عبد الله بن ابى وايده شلرى حقندە منافقين سورەسى نازل بولوب آنلرنى بتونلاى خور ورسواى ايتدى، نفاقلرن اظهار ايتدى. زيد بن ارقم نڭ سوزن تصديق ايتدى. عبد الله ابن ابى نڭ اوغلى عبد الله خبرنى ايشتىكاچ رسول الله (ص) آتامنى البته اوتروتر، باشقە كشى طرفندن اوترولوب آنڭ برله مينم آرامدە دشمانلىق حاصل بولغانچە اوزم اوتريم ديب اذن صوراو ايچون رسول الله (ص) غە بارسەدە فبول ايتمەدى: «بزم صعبتمزده بولغان مدتە آنى اوترمەمز» ديدى. هم عبد الله غە آتاسينه كوركام معاملە ايتوگە امر ايتدى.

(۲) بوغزو و گەر رسول الله (ص) برله برابر حضرت عائشە نڭ دە چغووى اذك واقعهسى يازلمش ايدى. اسلام عسكرى غزو وەدن قايتقانده مدينه گە ياقن بر استانسەغە توشكانلر ايدى. عائشە بعض حاجتى ايچون كرواندن چيتكه كيتدى.

حاجتن اوتەب كروان يانينە كىلگىچ موينىن سىياپ قاراسە موينسە
(عقد) سىن طابمادى. بونى از لەر ايچون طاغى اوڭلى اورنینه كيتىدى.
عائشە (رض) نىڭ ھودجىن كوتەرە طورغان كشىلار ھىچ بىر اويلا ماسدن
ھودجىنى دويە نىڭ اوستىنە قويدىلار. ام المۈمىنن نىڭ آنىدە يوقلىغى خاطرلار يىنە دە
كىلمەدى. چونكىە اول وقتلردە خاتونلار بىك يىڭل وقاچقە بولالار ايدى.
آننىڭ اوستىنە عائشە (رض) بىك ياش بىر كىلن ايدى. شونلقدىن كوتەرۈچى
خلق آننى ھودجىندە دىيە ظن ايتدىلار. عائشە (رض) موينسە نى از لەب
طابوب كىلگەندە كروان قوزغالوب كىتىكان ايدى. كروان آرتىدىن
باروب يتوى مەكەن بولماغاندىن اول بارى بىر از لەر گە كىلورلار دىي
اورنینه تورونوب ياتىدى ھىم شونىدە يوقلابدە كىتىدى.

اصحابدىن «صفوان بن معطل» اسمندە بىرىسى كرواندىن آرتقە
قالغان ايدى. اول يوقچە نراق كشى بولوب گلەن شولاي قالا ايدى.
صفوان كروان توشكان يىرگە كىلوب يتىدكە ام المۈمىنن عائشە نى كوروب
طانىدى. ھىم بونىڭ موندە قالو يىنە عجبەلەنوب «انالله وانا اليه راجعون»
دىي قچقروب يىيەردى. بو طاقشقە عائشە اويغانوب كىتىدى. سوكرە
صفوان عائشە گە ھىچ سوز قاتماسدىن دويە سىن يافىلاشدىردى. عائشە دە
دويە گە منوب كروان نىڭ آرتىدىن كىتىدىلار. صفوان عائشە نىڭ دويە سىن
يتەكلەب عىسكىر آرتىدىن كىلوب يتىكاننەق توش وقتى بولوب عىسكىر
استراحتىكە ياتقانلار ايدى. عائشە نىڭ كرواندىن قالغاندىن خلقنىڭ بو وقتقە
قدر خبرى بوق ايدى. صفوان دويە سىندە آننىڭ كىلوب توشوون كورگان
خلق تورلى اوى وىكىرلەرگە كىتىدىلار. منافقلىر وبعض ايمانى ضعيف
كىمىسەلر صفوان بىرلە عائشە حقندە سۇظن طارىقىنە كىتىدىلار. عبدالله
ابن ابى واقەدەن استفادە ايتوب ام المۈمىنن گە ئەللە نىندى تەھتىلر
يابا، آغزىنە نى كىلسە شونى سويلى ايدى. كىبار اصحاب ايسە
ام المۈمىنن عائشە نىڭ موندى رذالت، موندى نقيسەدن پاك
بولدىغىن، ايڭ حرەتلى، ايڭ الوغ رسولىنە الله تعالى زىناچى بىر خانون

طاب کيترميه چکن قطعی صورتک بليد کړندن عائشه و صفوان حقنه ياخشيدن باشقه بر نرسه سويله مديلار. کروان مدينه گه قايتقاچ خلق مسئلہ نى تورليچه قوبورته باندلاديلار. رسول الله (ص) ايسه بو حقنه هيچ بر نرسه سويله مې ايدى. مدينه گه قايتو برله عائشه خسته بولوب ۲۶ کون قدر توشه کده ياتوغه مجبور بولدى. بومدت طرفنده آنک اوزى حقنه سويله ننگان سوزدن اصلا خبرى يوق ايدى. شول قدر بار، که بو آورونده آنکا رسول الله اولنگى اورغان وقتلرنده غي چافلى لطف و مرحمت کورستى، حجره سينه کيلوب «نى حالگزار؟» دن باشقه سوز نهيمى ايدى. شونلقدن عائشه بر وقت رسول الله آنک حالن صورارغه کيلگانده انکاسينک اوينده آوررغه رخصت صوراب آنده ياتا باشلادى. بواثناده رسول الله عايله اعضا رينک بيوکارى برله عائشه حقنه کيکاش قيلمقه ايدى. اسامة بن زيد: «بز عائشه طوغر وسنکده، صفوان طوغر وسنکده ياخشيلقدن باشقه بر نرسه ده بلميمز؛ خلق سوزينه قاراب خاتونگدن آيرمه!» ديدى. على بن ابى طالب ايسه رسول الله نى خلقنک تهمتندن بتونلې قوتقارو مقصدى برله: «آندن باشقه ده دنياده خاتونلر بتمگان؛ خاتونلرغه طارلق يوق» ديب آير و طرفن قوتله دى. هم عائشه نک خدمتچى خاتونندن (۱) عائشه حقنه صوراشورغه قوشدى. بونک اوزر ينه رسول الله خدمتچى خاتوننى چاقروب عائشه حقنه بليگان و کورگانن صوراشه باشلادى. بوکنا قارشى خاتون: «اى رسول الله، مين آنک حقنه هيچ بر نرسه بلميم: آکارده عيب ايتهرلک بر نرسه کورگانم يوق: شول قدر بار، که اول اوزاق بو فلاوچان ياش بر خاتون» ديدى.

عائشه و صفوان حقنه تحقيقات اجرا قيلنوب آنکا تهمت ايتهرلک بر نرسه طابلماغاج، رسول الله خلقنى جيوب منبردن اوشبو مضمونده سوز سويله دى: «اى جماعت! مينم خاتونم حقنه مينى رنجتکان کشيلر بار، مين ايتهر خاتونم، ايتهر آنک برله تهمت ايتلمش اير حقنه ياخشيلقدن

(۱) نور البقيين صاحبى ابن الاثيرگه ايسهروب بونى «بريره» ديه قيد ايتمش.

باشقە بىر نىسەدە بىلىم، مېنى رىجىتىكان كىشىلەر قىندە نە دىيەچكسىز؟ بو
 قىندە مېنى كىم مەندۇر پوتاقچى؟» دىدى. بوڭا قارشى اسىد بىن خىزىر
 طوروب: «اى رسوللە، سېنى مېن مەندۇر پوتام. اگىر سېنى رىجىتىكان
 كىشىلەر «اوس» دىن بولسەلەر مۇيىنلارن چاباقچەن؛ اگىر «خىزىر»
 قىرداشلارمۇ دىن بولسەلەرنى قوشسەڭ شۇنى اشلارمۇ» دىدى. بوڭا قارشى
 «سەد بىن عبادە» طوروب: «سېن بولارنىڭ اوز قومۇكىن بولماغانلىقلارن
 بلوب بولدى سوزلارنى سويلەيسەڭ؟ اگىر اوز قومۇكىن بولسەلەر
 اوتىرتوگە راضى بولماس ايدىڭ» دىدى. بوڭا قارشى اسىد بىن خىزىر:
 «سېن مەنەقسەڭ، مەنەقلىرىنى مەدەفە ايتەسەڭ» دىدى. رسوللە اشلارنىڭ
 نىزاعىگە كىرەپ كىتىكانن كورگەچ مەندۇر توشوب طاوشنى باصىردى.
 شول سەبەبلى اشلار پوتاقالوب قالدى.

عائشە اوروپىدىن بىر قىر صاوقچاچ، بىر كۈن عائشەنى تەھت ايتكان
 كىمەسەلەردىن «مىسطىح بىن ائائە» نىڭ آناسى بىرلە دالاغە چىققان ايدى.
 يولدا «ام مىسطىح» ايتەگىنە باصوب آ بولدى دە «تەس مىسطىح (۱)»
 دىيىپ ئەيتىتوب يەردى. بۇنى ايشىتوب عائشە: «بۇنىندى سوز، بىر
 مەنەسەنە حاضر بولغان كىشىگە شۇندى سوز ئەيتىرگە يارىمى صول؟!»
 دىدى. بوڭا قارشى ام مىسطىح «سېن ائىلارنىڭ نى سويلەگانلارن بىلىسەڭ
 ئەلى، بىلسەڭ بوسوزنى ئەيتەماس ايدىڭ» دىدى. صوڭرە عائشەگە
 واقعەنى سويلەپ بىردى. عائشە بو وقتقە قىر بو طوغىرودە بىر نىسەدە
 ايشىتىكانى يوق ايدى. ام مىسطىح دىن بو سوزلارنى ايشىتىكەچ اوزلىگوب
 كىتوب طاغىدە توشەككە باطورغە مەجبۇر بولدى. عائشە مىستىحنى طاغىدە
 اطرافلىراق بلوايچون آناسىدىن سورادى. بوڭا قارشى آناسى: «قىز،
 بۇرچەمە، اوزىڭنى خىلالامە! ايرىنە سويلەپ، قىرلى خاتۇننىڭ كۈندەشلىرى
 كىتوب بولسە آنى چەينەپچەن بولالار ايدى؛ آنى خاتۇنغە كىشى سوزى
 كىتوب ايشىتلە» دىدى. عائشە آناسىدىن بو سوزلارنى ايشىتىكەچ طاغىدە
 خىلالا ئوب تون بويىنچە كوزىنە يوقى كىمچە يىغلاپ چىقىدى.

بر کون عائشه آناسی اوینده توشه کده یاتقاندە رسول الله کروب
 آکا: «ای عائشه، سینڭ حقکده خلق تورلی سوزلر سویلی؛ اگر سین بو
 اشدن پاک بولسهڭ جناب الله سینى آقلار؛ اگر گناهلی بولسهڭ توبه ایت.
 انسان گناهسن اعتراف قیلوب توبه ایتسه الله آنڭ توبه سن قبول ایتە چک»
 دیدی. بونی ایشتبوب عائشه قاطی صورتده یغلارغه باشلادی. آنا آناسینه
 رسول اللهغه جواب بیررگه قوشسهده بونلر: «رسول اللهغه نی دیهرگه بلمیمز»
 دیب جواب بیردیلر. صوگره عائشه بونلرغه: «سز بواشکه شول قدر
 اشانغانسز، که اگر مین بو اشدن پاکمن دیسم سوزمنی تصدیق
 ایتیمه چکسز؛ اگر پاک بولا طوروب اوستیمه عیب یوکلسمه تصدیق
 ایتە چکسز. مین اوزیمه «ابو یوسف» نڭ (حضرت یعقوب نی اراده قیلا)
 «فصیر جمیل والله المستعان علی ماتصفون» دیگان سوزندن باشقه کوکل
 یوباته چق سوز طابیم» دیب توشه گینه یاطوب طاغی یغلی باشلادی.
 رسول الله اوشبو مجلسده وقتده اوق جناب الله سورۃ نوره اون آیت
 انزال ایتوب عائشه نی تبرئه ایتدی (۱). رسول الله عائشه گه جناب الله نڭ
 آنی تبرئه ایتوی برله سوینچ بیرگانک آنا آناسی آکا طوروب رسول اللهغه
 تشکر ایتەرگه قوشسه لرده عائشه: «یوق، مینی تبرئه ایتکان جناب الله دن باشقه
 هیچ کمگه تشکر ایتە چک توکلمن» دیب جواب بیردی.

حضرت عائشه نی تهمت ایتکان کشیلر اچنده مشهور شاعر حسان
 ابن ثابت، ابو بکر نڭ یاقینی مسطح بن اثاثه، زینب بنت جحش نڭ
 همشیره سی همنه بنت جحش بار ایدی. بونلرغه حجاجرا ایتلیدی. عبدالله
 ابن ابی مسئل نی ایڭ باشلاب قویرتوچیلردن بولسهده جزاسی لمصلحه
 دار جزاغه قالدرلیدی.

بنی نضیر یهودلری وطنلر نندن سورولدکن صوڭ شام طرفلرینه خندق یاخود
 احزاب غزوہ سی و بعضلری خیبرگه کیتدکلری یوقاروده یازلغان ایدی. خیبرگه بیرلشکان
 یهودلر هر وقت مسلمانلردن اوچ آلوغه، قوللر نندن کیتکان بیرلرن

يا گادان اوزلرينه قايتارورغه فرصت کوتوب طورمقده ايديلر. ايکنچی بدرگه چغوغه سوز بيروبده چغوغه موفق بولماغان قريشلر ناك كوكلنرندده فرصت كيلگانده مسلمانلرغه بيك زور بر قوت برله چغوب قاطي برضربه بيرونيتي بار ایدی. مونی بيك ياخشى بلگان حیی بن اخطب، سلام بن ابی الحقیق، کنانة بن ابی الربیع، سلام بن مشکم کبک يهود بيوکری مسلمانلردن اوچ آلمق وقتى كیلدى ديب عرب قبيله لر ن آنلر ناك عليهنه تحريض ايتيه باشلاديلر. ايك الوك قريش قبيله سينه باروب رئيسلرن كورديلر و بونلرغه اهل اسلام برله محاربه ايتسه لر محاربه ايتيه چكارن وعده ايتديلر. مشرکلر بونی مع المذنونيت قبول ايتديلر. صوكره غطفان (فزاره، مره، اشجع) قبيله سينه باروب رئيسلری عيينة بن حصن الفزاري، حارث بن عوف المری، مسعر بن خزيمة الاشجعي برله سويله شوب، آنلر نی اهل اسلام عليهنه تشويق ايتديلر. آنلرغه قريش مشرکلر ينگده محاربه گه حاضرلندكارن بيان ايتديلر. بونلرده باش اوستى ديب قبول ايتديلر. بوندن صوكره باشقه عرب قبيله لر ن كوروب آنلردن ده بر قدر طرفدار جيديلر.

مشرکلر ناك
محاربه غه
چغولری

شول طريقه قريش و آنلرغه ايهرگان بعض تهامه وكنانة عربلری دورت مك قدر طوپلانوب مدينه گه يونه لدیلر. بونلردن اوچ يوز قدر يسی آتلی عسکر ایدی. مذنگه شوب بارغه و آزق طارتدرغه مك بيش قدر دويه لری ده بار ایدی. قريش ناك فلاغی عثمان بن ابی طلحه قولنك ایدی. غطفان قبيله سی عيينة بن حصن قومانده سنده، بنی سليم قبيله سی سفیان بن عبدشمس قومانده سنده، بنی اسد طليحه بن خويلد قوماندك سنك مدينه گه چقدیلر. بتون عسکر اون مكله ب بولوب باش قوماندان ابوسفیان ایدی.

رسول الله ناك حلفاسندن بولغان بنی خزاعه عربلری مشرکلر ناك قوتلی عسکر برله مدينه نی باروب باصارغه چقفانلقلرن رسول الله غه

ايرشدرديلر. بونڭ اوزره رسول الله مدينهده طور و ياخود بونلرغه فارشى چغو حقنده اصحاب كرام برله مشاوره ايتديلر. سلمان الفارسى مدينه اطرافينه خندق قازوب، مدينهده طور و برله كيكاش بيردى. رسول الله واصحاب كرام بوفكرنى غايت موافق كوروب خندق قازورغه كرشدیلر. رسول الله خلق قه اورنهك بولو ايچون خندق قازوغه بالذات اشتراك ايتيه ايدى. هراون كئشى گه فرق آرشين بير بولنوب بيريلوب شونى مع الاشتراك قازيلر ايدى. خندق قازيغانده رسول الله عبدالله بن رواحه نڭ توبه ننده گى شعرلرن تكرر ايتيه ايدى: (۱)

اللهم لولا انت ما اهتدينا ولا تصدقنا ولا صلينا (۲)
فانزلن سكينه علينا وثبت الاعدام ان لا قينا (۳)
والمشر كون قد بغوا علينا وان ارادوا فتنه ابينا (۴)

اللهم لا عيش الا عيش الاخره فاغفر الانصار والمهاجره (۵)

اصحاب كرام ده بوڭا فارشى:
نحن الذين بايعوا محمداً على الجهاد ما بقينا ابداً (۶)
شعرن تكرر ايتله لر ايدى.

خندق مدينه نڭ شمال طرفلرينه «حره شرقيه» دن آلوب «حره غربيه» گه قدر قازلدى. مدينه نڭ باشقه جهتلرى قوي حرما آغاچلرى و كر بېست

(۱) بخارى ص ۲۶ ج ۴

(۲) معناسى: اى ربم، اگر سينڭ عنـايتڭ بولماسه بىز طوغرى يولغه كونه س ايدك، نماز قيلماس و صدقه بيرماس ايدك.

(۳) بىزگه طنچلىق احسان قيل، مشركارگه فارشى كيـلـگانك بىزنى ثابت القدم قيل.

(۴) مشركلر بىزگه ظلم قيلمديلر. اگر بىزنى فتنه له مكچى بولسه لر فارشى طور راقچهز.

(۵) اى ربم، چن حيات، آخرت حياتيدر. حيات آخرت ايچون طرشقان انصار و مهاجرلرگه مغفرت قيل.

(۶) بىز اولسگانچه جهاد قيلمورغه محمد (ص) گه بيعت ايتكان كشيلىر.

وظیفه سن ایفا ایتەرلک اویلر برله اورتلدیگندن دشماندن خوفلی توگل ایدی. اهل اسلامغه یل ناچار کیلوب، کوبسینک اشارغه آزلری بولماغانلقدن هم خندق قازو ایچون مطلوب درجسده فوراللی بولماغانلقدن خندق قازوده فوق العاده بیوک مشکلا نلر چیکدیلر.

خندق قازیلوب بتکاچ رسول الله خاتون وبالاچاغلارنی مدینه ده گی کر بیست سمان اویلرگه اورونلاشدردی. صوگره اورنینه «ابن ام مکتوم» فی قالدوب، اوچ مک قدر اصحاب کرام برله مشرک لرگه قارشى چکیدیلر. مهاجرلرنک فلاغی زید بن حارثه ده، انصارنک فلاغی سعد بن عباد ده ایدی. عسکر مدینه نک شمال طرفنده «ساع» طاغینه آرقا بیروب خندقه قارشى اورونلاشدیلر. قریش وایه رچنلری ایسه مدینه نک شمال غربی طرفنده «جرف» برله «زغابه» آراسینه اویسو بیرگه، غطفان و آنلرغه ایهرگان نجد خلقی «احد» طرفینه بیرلشکانلر ایدی.

خندق مدینه گه ^{هجومدن} مقصدی برله کیلگان عرب مشرک لری مدینه اطرافنده خندق قازلغانن ^{مانع بولا} کوروب فوق العاده آبدراب قالدیلر. چونکه بووقتقه قدر بحار به لرده خندق قازو اصولی عرب لرده معروف توگل ایدی. اهل اسلامگه خندق قازونی، عجم اصول عربینه مطلع بولغان سلمان الفارسی اوگره تمش ایدی. خندق مشرکلرنک مدینه گه هجوملرندن مانع بولدی. مدینه مشرکلر طرفندن بر آی قدر محاصره ایتلسه ده قارا قارشى کیلوب قلع برله صوغشو بولمادی. یالکز خندق آرفیلی آطمشو غنه بولا ایدی. مع هذا بعض وقت آطیشولر شول قدر قوتلی وشول قدر اوزاق دوام ایته ایدی، که مسلمانلرنی خندق تیره سندن کیتمه سکه مجبور ایته ایدی. بر کون اسلام عسکری اوپله، ایکندی، افشام نمازلرن وقتنده ادا ایته آلمیچه بتونسن تونله قضا ایتوگه مجبور بولدیلر (۱). ایکنچی بر کون صلات وسطی (ایکندی نمازی) فی افشام برله برگه اوقودیق لری صحیحین ده مرویدر (۲). رسول الله تونلرده

(۱) زادالمعاد ص ۳۶۸ ج ۱

(۲) بغاری ص ۴۴ ج ۴

مشرکلرنڭ خندق آرقىلى آت سىكرتوب كرولرندىن قورقوب عىسكرگه فاراول قويا، بر نيچه كشى اوزنده تونلرده صافلى ايدى. رسول الله اصحاب كرامنى هر وقت تشجيع ايتوب طوراً، الله نڭ آنلرغه ياردم ايتە چكن وعده ايتە ايدى. الله نڭ وعده سینه اشانوب اصحاب كرام آشارغه جونلەب آزقلىرى بولماوينە رغماً بهادرانە مدافعه ده دوام ايتەلر ايدى.

مشركلر آت
سىكرتوب
خندقدن
اوتەلر

اوزون وقتلر محاصره ايتوب آطيشو برلە گنە بر نتيجه حاصل بولماغاچ مشرکلرنڭ بهادرلىرى خندق نڭ طارره ق ييرىندن آت سىكرتوب اسلام عىسكرينه هجوم ايتو نيتينه توشىدىلر. بناً عليه مشهور فارس وبهادرلردن بولغان عمرو بن عبدود، عكرمه بن ابى جهل، هبیره بن ابى وهب، ضرار بن الخطاب وباشقىلر آت سىكرتوب خندقنى كيچەرهك اسلام عىسكرينه ياقنلاشدىلر. عمرو بن عبدود مغرورانە بر صورتده اوزينه مبارز طلب ايتدى. بوڭا قارشى اصحاب كرام نڭ آرسلا نلرندىن بولغان على بن ابى طالب چغوب تيز بر مدت ظرفنده بونى اوتردى. بونى كورگاچ باشقه مشركلر بوريلوب قاچىدىلر. «نوفل بن عبدالله» اسم نڭ برسى خندقه يغلوب موينى صندى.

محاصره اثناسنده اسلام عىسكرى فوق العاده قىيىنلىقلر چىكىدىلر. چونكه مشركلر بونلرغه نسبتاً قياس قبول بولنماس درجه ده كوب بولوب مكمل صورتده قوراللانغان ايدىلر. يوقاروده يازلدقچه مدينه ده آچلق بولوب مسلمانلر نڭ آشارغه آزقلىرى ده يوق ايدى. بونڭ اوستينه مدينه يهودلرندىن بنى قريظه فرصتنى غنيمت بولوب اهل اسلام برلە آرارنڭ بولغان عهدنى بوزدىلر. بوڭاده سبب مدينه دن سورولسگان بنى نضير يهودلر نڭ باشلىقى حى بن اخطب بولدى: اول، بنى قريظه يهودلر نڭ رئيسى بولغان «كعب بن اسد» كه باروب، مسلمانلر برلە آرادە بولغان عهدنى بوزوغه فرصت كىلگانلرگن سويلەب، آنى آنلر عليهنه تحريض ايتدى. كعب هر نه قدر الوك بونڭ تكليفن قبول ايتمه سەده صوڭره قبول ايتوگە مجبور بولدى. فقط صوڭىندىن آندى

قريظه يهودلر
نڭ خيانتى

موندی اوڭغایسزلق چقسه ایکیمزده کوریک دیب حی بن اخطبنی
اوزینک کرپسینه کررگه تکلیف ایتدی. حی بنی قبول ایتوب
کرپستکه کردی.

مذکور خبر رسول اللهغه ایرشکاخ فوق العاده متأثر بولدی. خبرنی
تحقیق ایتو ایچون سعد بن معاذ، سعد بن عباد، عبدالله بن رواحه،

مدینهنی صافلاو خوات بن جبرنی یبهردی (۱). بونلر قایتوب خبرنک طوغری
ایکانلگن رسول اللهغه سویله دیلر. بو خبر اسلام عسکری آراسینه
طارالغاخ فوق العاده قورقوغه توشدیلر. منافقار نفاقلارن اظهار ایتوب،
«الله وآنک رسولی بزگه یالغان وعده ایتدی. بز نک اوایلر مز آچق،
دشمان نک خاتون وبالالار مزغه هجوم ایتو خوفی بار» دیب مدینه گه
فایتماقچی بولدیلر. مدینهنی قریظه یهودلارندن صافلاو ایچون رسول الله
«مسلمه بن ابی اسلم» قوماندانلرینک ایکی یوز، زید بن حارث قوماندانلرینک
اوج یوز عسکر یبهر وگه مجبور بولدی.

رسول الله تورلی طرفدن مشکلات آستنک فالغاخ، غطفان قبیله سن
برله کیلشمکچی فایتاروب یبهر وپ مشرکلر نک قوتن آزایتو قسدی برله رئیسلی
عیینه بن حصن و حارث بن عوف که مدینه نک اوچدن برالوش ییمشیننی
بیر وپ مصالحه عقد ایتمک فکرینه توشدی. بونی انصار نک رؤساسندن
سعد بن معاذ برله سعد بن عباد گه سویله دی. بوکا قارشى بونلر:
«یار رسول الله، بویالکیز اوز فکرکمی ئه لاله الله طرفندن مأمورسکمی؟»
دیدیلر. رسول الله ده اوز فکری ایکانلگن سویله گاخ سعد بن معاذ
طور وپ: «بز پوتلرغه عبادت ایتدی کمز وقت آنلر بز نک ییمشیلر مز گه
طمع ایتمیلر، یالکیز صانوب آلوب یاخود ضیافت طریقچه غنه آشیلر
ایندی. ایندی اسلامیت برله مشرف بولغاچمی بز آنلرغه ییمشیلر مزنی
بیرمیه چکمز؟ بو، بولاچق اش توگل. بز آنلرغه فلچدن باشقه نرسه
بیرمیه چکمز» دیدی. بونی ایشتکاخ رسول الله فکرندن قایتدی.

بو ائنادە قريش، غطفان ويهودلر قاشنەك اشانچلى واعتبارلى بولغان
 «نعيم بن مسعود الاشجعي» رسول الله غە كيلوب اسلاميتنى قبول ايتتى
 و آكا مساعك ايتسه بر خدمت كورسه ته چكن سويلەدى. رسول الله بو كافوق
 العاده شادلانوب رخصت بيردى. بناء عليه نعيم، ايكا الوك بنى قريظه يهودلر ينة
 باروب: «قرداشلر كز بنى نضير و قينقاع يهودلرى محمد كه بولغان عهدلرن
 بوزوب يورتلرندن، مال وملكلىرىدن محروم بولدىلر. بو حالە دوام
 ايتسه كز، بومصيبىت سز نكا باشكز غەده كيلور. سز اوزكزنى عربلر گە
 قياس ايتمه كز، آنلر مغلوب بولسەلر و طنلر ينة قايتورلرده كيتەرلر. سز
 هر وقت محمد برله كورشى بولوب طور اچقسز؛ سز گە آنكا برله طاتو
 طور ودىن باشقه چاره يوق؛ سز آنكا برله محاربە ايتو گە مقتدر توگلسز.
 سز قريش و غطفان دن سزنى طاشلاب كيتمه ولر ينة اشرافلرندن يتمەش
 كشى رهن آلوكز، يوقسه محاربە غە فاتنا شما كز!» ديدى. بوندىن صوك
 مشركلر گە باروب: «قريظه يهودلرى سز نكا طاشلاب كيتو كز دن
 قورقوب محمد برله آرالرنك بولغان عهدلرن بوزوغە اوكندىلر: محمد كه
 كشى يبروب، سز نكا بر نيچه اشرافكزنى آكا طوتوب بيرر گە وعدە
 ايتدىلر. آنلر سزدن بر نيچه اشرافكزنى يبرونى طلب ايتە چكلر،
 صافلانكز!» ديدى.

ابوسفیان قريظه يهودلر ينة ايلچى يبروب برابر محاربە غە چغلورن
 تكليف ايتدكك، بونلر: «بزنى طاشلاب كيتمه و كز گە رهن آلميچه محمد كه
 فارشى چقمايه چقمز» ديب جواب بيردىلر. بونى ايشتكاچ مشركلر
 بتونلەي شاشوب قالدىلر. كوكللر ينة قورقو توشدى. نعيم نكا سوزى
 طوغرى ايسكانلىگينه قناعت حاصل ايتدىلر. شول اراده غايت قارانغى
 بر كيچك فوق العاده قاطى بر جيل ايسوب مشركلر نكا چاتلر لن يبردى.
 قازانلرن آوداروب بتردى. مشركلر نكا كوكللر ينة طاغيدە قورقو
 توشدى. آنلر يهودلر اسلام عسكرى برله برله شوب قارانغىلقدن استفادە
 ايتوب هجوم ايتەرلر ديب، شول تون غايت آشغچلق برله قايتوب
 كيتدىلر. آرالرن اسلام عسكردن صافلاو ايچون خالد بن الوليد
 (حضرت محمد) ۱۳

مشرک عسکر -
 ندە قورقو

قومانىڭ سىنىڭ بىر قىسىمىدا قويدىلار. شۇلاي ايتىپ اون مىڭ قىسىمىدا
 قوراللىق كىشىلەر بىرلەشكەن مەيداندا بىرلەشكەن ئىتتىپاق بولغان
 مىشرىكلار ھەممەي كىشىلەر ئىتتىپاقى، جىنايەتلىك بولغانلىرىنى
 سايەسىدە ئاڭ شىنەي بىر قىسىمدا مەھزۇم بولدىلار. بۇ ھەممەي مىشرىكلارنىڭ
 ھەممىسى قاشنىدە ھەيئەت ۋە ئىتتىپاقلىرىنى خەلىپە كىمەتلىدى. خەلق ئاراسىدا كۆزدىن
 توشۇلۇپ يەنە سەبەب بولدى. مىسلىمەنلەرنىڭ رەھبەرلىرى كۆتەرلدى، ھەيئەتلىرى
 ئارتىدى. بۇندىن سوڭ ئىسلام قوت ئالۇپ كىمەتلىدى. شىرك ۋە ھەممەيگە يۈز
 توتىدى. بۇ ھەممەي مەنسەپتى بىرلەشكەن ئىتتىپاق ھەممەي سۈرەسەن ئىتتىپاق
 مىشرىكلارنىڭ مەغلۇپ بولۇپ ئۆز قىسمىدىن ھەيئەت ۋە نەمەت سەبەبلى ئىكەنلىكىنى
 بىيان ايتىدى.

مىشرىكلارنىڭ
 مەغلۇپىتى

خەلىپە ھەممەي سەيئە ئۆس قىيىلەسىنىڭ رۇسسىيەدىن بولغان سەيئە بىن
 مەھزۇن ئوق ئىتتىپاقى قاشنىدە مەھزۇن بولدى. ھەممەي قىيىلە ھەممەي سەيئە
 سەيئە شۇل جەھەتتىن شەھىد بولدى. سەيئە بىن مەھزۇن ئىسلامىيەتكە ئاڭ
 بىۋەك ھەممەت ئىتتىپاق كىمەتلىرىدىن. ئىتتىپاق ئاراسىدا سەيئەنىڭ ھەممەي
 مەھزۇن ئاراسىدا ئۆزىنىڭ ھەممەي كىمەتلىدى. رەسۇل ئىسلام ئاڭ ۋە ھەيئەت
 ئوق ئىتتىپاقى قاشنىدە.

... خەلىپە ھەممەي سەيئە بولغان ئوق ئىتتىپاقى رەسۇل ئىسلام ئاڭ بىر قىسىمىدا،
 ئىسلامنىڭ ئاڭ مىشرىكلار بىر قىسىمدا ئارادە ھەيئەتلىرىنى بوزۇپ، دىننىڭ
 ئاڭ قىيىلە «بىن قىيىلە» يەھۇدىلار ئاڭ بولدى. خەلىپەدىن
 مەيىنەگە، قىيىتوب كىرىپ بىرلەشكەن كىمەتلىرى: «بۇ كۈن بىن قىيىلە ئاڭ
 ھەممەيگە چەچەقەن؛ بىن قىيىلە ھەممەي بارمىچە ھەيچ كىم ئىكەنلىكىنى ئوقۇماسون!»
 دىدى. ھەممەي كىمەتلىرى ئۆز قىسمىدىن ھەممەي بولۇپ يۈرۈپ يەنە قىيىلە،
 «سەيئە ۋە ھەيئەت» دىھەك ھەممەي ھەيئەتلىرى. فەلىق ئىسلام بىن ئاڭ
 قولىدا ئىدى. رەسۇل ئىسلام ئورنىدا مەيىنەدە «بىن ئام مەكتۇم» قالدى.

بىن قىيىلە
 ھەممەي

يۈك ئىكەنلىكىنى ۋەقە ئىتتىپاق ھەممەي بىر قىسىمدا: «رەسۇل ئىسلام سۆزى -
 ھەقىقەتتە مەھزۇن توڭل، ئۆز يەنى بۇ سۆزدىن تىز بارونى قەيىلە»

دیهرك ايكندىنى يولده، وقتىندە اداء ايتدىلار. بعضلىرى سوزنى حقيقتىنە
 عمل ايتوب بنى قريظەغە باروب يتكاج، يستودن صوڭ اوقودىلار. رسول الله
 بونلاردن هيچ قايسون مؤاخذه قىلمەدى.

بنى قريظە يهودلىرى اسلام عسكەرن كوروبرلە فوق العادە شاشوب
 قالدىلار. ارادەنى عهدنى بوزولرىنە اوكندىلار. رسول اللهغە: «بىز عهدمىزنى
 بوزماق» دىيە قوطولمق بولسەلدە، اوڭچە بومسئله قطعى صورتە اثبات
 يتلگانلىكدن، قىلغان اشلرىنە اوكنولرىدە كوڭلدىن بولمىچە، فرصت
 كىلگانىدە طاغىدە قىيام ايتەچكەرنىدىن رسول الله بونلارنىڭ سوزلىرىنە التفات
 ايتمەدى. بونى كوردىدە يهودلار مدافعه ايتوگە قرار بىروب كرىپوستلرىنە
 بىكلەندىلار. اسلام عسكەرى بونلارنى يكرمى بيش كون قدر محاصره ايتدى.
 محاصره اوزاق دوام ايتىدە آچلىق وصوصزلىقدن هلاك بولوب بتهچكەرنىدىن،
 بونلار رسول اللهدىن بنى نضير يهودلىرى بىرلە قىلغان مصالحە شرطلىرى
 برابرىنە مصالحە قىلاچقلارنى سويلەدىلار. فقط بونلارنىڭ قباەتلىرى بنى نضير
 يهودلارنىڭ قباەتلىرىنە نسبتە فوق العادە زور بولغانلىقدىن رسول الله بونى
 قبول ايتمەدى: «بىزنىڭ حكەمىزگە راضى بولسەڭىز محاصرهنى طوقتاتەچقىمىز،
 يوقسە دوام ايتەچكىمىز» دىيە جواب بىردى. بونى ايشىتىكاج بنى قريظە،
 مصلحت صورائىچون «ابولبابە» نى بىاروون رسول اللهدىن اوتىدىلار.
 ابولبابە اوس قىبىلەسندىن اولوب، بنى قريظەنىڭ متفقىرىدىن ايدى. آنلار
 اچىندە آننىڭ بالا چاغلارنى دە بار ايدى. شونلىقدىن بنى قريظە يهودلىرى
 بوڭا اوشانە ايدىلار. ابولبابە بنى قريظە يهودلرىنە بارغاج، خاتون وبالا
 چاغلارنىڭ يىغلاشقانلارنى كوروب كوڭلى نچكەروب: «رسول اللهنىڭ حكەمىنە
 توشسەڭىز سىزنى قىلچىدىن كىچەرەك» دىيە آڭلاتتى. فقط شول وقتىن اوق
 اوزىنىڭ خطاغە ارتكەب ايتىدىكىن آڭلاب، فوق العادە اوكندى. رسول اللهغە
 كورىنىدىن اويالوب مەدىنەگە قايتوب كىتتى. اوزىن مسجدنىڭ بىر باغانەسىنە
 بەيلەپ، الله عزوجلدىن توبەسى قبول ايتلمىچە طوروب شوندىن كىتمەسكە
 اوزىنە سوز بىردى.

بنی قریظه یهودلری اسلام عسکرینه مقابله ایتوده هیچ بر نتیجه حاصل بولمايه چغندن رسول اللهغه بیریلوگه مجبور بولدیلر. بونلرنڭ متفقاری بولغان اوس قبیلہسی رسول اللهغه کیلوب خزر لرنڭ متفقاری بولغان بنی قینقاع یهودلرینه ایتکان کبکیمو شاق معامله ایتوون اوتندیلر. شونلقدن رسول الله بونلرغه حکم ایچون اوز آرلرندن بوسن صایلا رغه قوشدی. بناً علیه بونلر اوزلرینڭ سیدلری بولغان سعد بن معاذ «حکم» تعیین ایتدیلر. اول وقت سعد بن معاذ خندقده حاصل بولغان جراحت سببلی آور وایدی. سعد بن معاذ ایشا ککه آطلاندروب اسلام عسکری آراسینه کیترا لگاچ، اوسیلر بونڭ تیره سینه جییلوب، یهودلرگه قاطی حکم ایتمهون اوتندیلر. سعد بونلرغه: «سعد که اللهڭ حکمن اجرا ایتوده خلقڭ سوز و مؤاخذه لرنندن قورقما سقه وقت یتدی» دهرک اوزینڭ عدالت برله حکم قیلاچغن، هیچ کمنڭ خاطر ن رعایت قیلمايه چغن آڭلاتدی. سعد بن معاذ حکم قیلور آلدندن اصحاب کرامغه قاراب: «مینم حکم نافذ بولاچغینه سوز بیره سوزمی؟» دیدی. بوکا قارشى اصحاب سوز بیره چکرن آڭلاتدیلر. صوگره رسول الله طورغان طرفقه قاراب: «بونڭ بولغان ذائقده حکم نافذ بولاچقمی؟» دیدی. رسول الله ده: «ئوت، نافذ بولاچق» دیه جواب بیردی. صوگره سعد بن معاذ ایرلرنڭ اوترووی، خاتون و بالالرنڭ اسیر آلنووی برله حکم ایتدی. بوکا بناً آلتی یدی یوزدن عبارت بولغان بنی قریظه ایرلری قلچدن کیچرلدیلر. خاتون و بالالر، غنیمت آلغان ماللر جیه ولیگه بر الوش آطلیغه اوچ الوش ایتوب تقسیم ایتلیدی. غنیمت ۱۵۰۰ قلچ، ۳۰۰ تیمور کیوم، ۲۰۰۰ سونگی، ۵۰۰ قالقان، یورت اسبابلری، بر مقدار دویه وقویلردن عبارت ایدی. محاربه ده حاضر بولغان خاتونلرغه ده آزماز غنیمت بیرلیدی (۱). بونلر اچنده رسول اللهڭ عمه سی صفیه، مشهور ام عماره، ام سلیط، ام العلاء، سمیر بنت قیس، ام سعد بنت معاذ، کبشه بنت رافع بار ایدی.

(۱) محاربه گه حاضر بولغان خاتونلر ایرلر کبک الوشکه کرتلمیلر، بلکه آنلرغه تگیل یکنه آزاراق حصه چقاریلا ایدی.

اسلام عسکری مدينه گه فايثقاچ جناب الله يوقار يده مذکور ابوالبابه نڅ توبه سن قبول ايتدی. سعد بن معاذ (رض) ده اوزاق طور می شول جراحتندن وفات ايتدی. رسول الله بونی هر وقت اوز کوز آلدنده بولوی ایچون مسجد که چاتر قوردروب شونده یاتقردی. رسول الله واصحاب کرام بونڅ وفاتینه فوق العاده قایغردیلر. اسلامیتکه ایتسکان بیوک خدمتلی سبیلی پیغمبرمز بونی فوق العاده سویه ایدی. اوزن جنت برله بشارت ایتدیکی مرویدر. خندق وقریظه غزوه لرنڅ اصحاب کرامدن طوقن کشی شهید بولوشلر (۱).

اوشبو سنه رسول الله «زینب بنت جحش» که او یله ندی. زینب، رسول الله نڅ عمه سی «امیمة بنت عبدالمطلب» نڅ قزی بولوب، رسول الله دن الوک آنڅ آزادلیسی و متبناسی (اوغللقه آلنغان کشی) زید بن حارثه نڅ تحت نکاحنده ایدی. زینب نی زید که رسول الله اوزی آلوب بیرگان ایدی. زید عن اصل بر قاره قول بولوب، زینب ده قریش نڅ بنی هاشم نسلندن بیوک بر شریف نڅ صاحبة الجمال بر قزی بولغانلقدن بونلر نڅ آرالرنده اصلا کفایت یوق ایدی. رسول الله زینب نی زید که صور اقدیه، زینب بوکا قطعیا راضی بولمايه چقی کبی، بونڅ آغاسی وولیسى عبدالله ابن جحش ده بونی اوزینه بیوک کیه چیلک و فامیلیه سینه زور عار دیه نلقی ایته چک ایدی. بونی رسول الله ده بیک آچیق بیل ایدی. فقط اول، زینب نی زید که آلوب بیررگه جناب الله طرفندن مامور ایدی. جناب الله نڅ زینب نی زید که آلوب بیررگه رسولینه قوشوی فوق العاده بیوک بر مصلحتکه مبنی ایدی، که اول ده عربلر آراسنده غایت مقبولیت آلغان، ناچار بر عادتنی ابطال ایتمک ایدی: عربلر ده تبنی (اوغللقه آلو) عادتنی بار ایدی. بونلر قاشنده متبنی بتون حقوقه حتی ثبوت نسبده ابن حقیقی کبک اعتبار ایتله ایدی. فقط بو ناچار عادت هیئت اجتماعیه چه بر آن اول ابطال ایتلوی ضرور ایدی.

رسول الله بعثتدن الوک عربلرنڅ عادتچه زید بن حارثه نی آزاد ایتوب اوزینه اوغل قیلمش ایدی. شول وقتدن اعتبارا زید، «زید ابن محمد» دیه یورتلور ایدی. عربلر قاشنده فوق العاده مقبول

الله مېديه ونخشی الناس، والله احق ان تخشاه (۱) احزاب آیت ۳۷)
زید کوب دفعه لار اصرار ایتدکدن صوڭ رسول الله بوڭار زینب نی طلاق
ایتوگه رخصت بیردی. آندن صوڭ آنی اوزینه نکاحلاندی. بونڭ برله
تېنی عادت شنیعه سی ابطال ایتلیدی. «متبني» افراد ناس کيك اعتبار
اولنوب آنڭ خاتونن متبني (اوغللققه آلوچی) گه نکاحلاندی درست بولدی.

(فلما قضی زید منها وطراً زوّجنا کها لکیلا یكون علی المؤمنین حرج
فی ازواج ادعیائهم اذا قضاوا منهن وطراً) (۲) احزاب آیه ۳۷. (وما جعل
ادعیاءکم ابنائکم ذلکم قولکم بافواھکم والله یقول الحق وهو یهدی السبیل
ادعوهم لا بنائهم هو افسط عند الله الخ) (۳) احزاب آیت ۴-۵ (ما کان محمد
ابا احد من رجالکم ولکن رسول الله وغاتم النبیین الخ) (۴) بوندن صوڭ
زید، «زید بن محمد» اورنینه «زید بن حارثه» دیب اوز آتاسینه
نسبت بیریلوب یورتیله باشلادی.

بیک کوب مؤرخلر بو واقعه غه سبب ایتوب غریب سوزلر روایت
ایتلر: آنلر: «بروقت رسول الله زیارت ایچون زیدنڭ اوینه بارغانه
زینب نی کوروب حسن وجمالینه مفتون اوله رق (سبحان مقلب القلوب)
دیپ بیارگان. زینب بونی ایشتوب طوروب زید قایتقاچ واقعه نی آکا

(۱) «سین (محمد ص) شول وقتنی خاطرکه توشر، که الله هم سین آکا انعام
قیلغان کشیگه (زید بن حارثه گه) خاتونکنی اوزگده طوت، آنی طلاق ایتوخصوصه
الله دن قورق، دیساک. الله آنی بروقت میدانغه قویاچق نرسه نی (زینب نی او یله نووڭ)
کوڭلک یاشره ساڭ. آنی اظهار ایتوگه خلقدن قورفا ساڭ. حالبوکه الله دن بیگره ک قورقورغه تیوش»
(۲) «زید طلاق قیلغاچ آنی سیکنا نکاحلاندردق. بولای ایتوومز مؤمنلرگه
متبالرینڭ خاتونلرن آلوه طارلق (صفتیللق) بولماسون ایچون، تېنی عادتن ابطال
ایچوند» مضمونده.

(۳) سزنگ متبالرکژ اوغلرکژ توگلدر. الله آلا ی قیلغان یوق. متبانی اوغل
دیپ یوروکژ آوز سوزیگنه. بو حقه چن وطوغری سوزنی الله سویلی. حق یولغه
کوندروچی ده اولدر. سز بوندن صوڭ آنلرنی اوز آنالرینه نسبت بیرکژ. الله قاشنک
بوسی طوغریراق در.

(۴) «محمد سزنگ هیچ بیرکژنڭ آتاسی توگلدر. لکن اول الله نڭ رسولی و پیغمبرلرنڭ خاتمیدر»

سویلەگان. بونڭ اوزره زید، رسول الله نڭ کوزی توشکان بر خاتوننی نکاحمده طوتمق مناسب توگل دیهرک زینبنی طلاق ایتوگه قرار بیرگان. زید مسئلہنی رسول الله غه سویلادکده رسول الله هر نه قدر کوکلندن بونی آرزو ایتسهده، خلقنڭ، محمد «متبنی» سینڭ خاتونن فکاحلاندی دیه سویلهولرندن قورقوب زیدنی بواشنندن طیفغان. آخر امرده زید زینبنی طلاق ایتوب رسول الله نکاحلانغان» دیلر. هر روایتنی عین حقیقت دیه تلقی ایتوب، تفسیر صحیفه لرن خرافات واسرائیلیات برله طوتورغان بیک کوب مفسرلرده، بو مسئلهده عادتلر نجه اداره کلام ایدهرک اسلامیت دشمانلری طرفندن کیرهک صاحب الشریعتکه وکیرهک اسلامیتکه قاطی طعنلرگه سبب بولمشلر. اسلامیت دشمانلری یوقاریغی روایتلرگه استناد ایتوب: «محمد خاتون پرست ایدی؛ کوزی توشکان هیچ بر خاتوننی قویمادی، اوزینه آلدی. حتی اوز قولنده تربیه ایتلوب اوغلی منزله سنده بولغان زیدنڭ خاتوننده طارتوب آلوب اوزینه خاتون ایتدی» دیلر. مذکور روایت عقل وتاریخ ترازوسینه صالندقدہ باشقه بیک کوب روایتلر کبک اغراض سافله اصحابی طرفندن مسلمانلرنی فتنه گه سالو ایچون اویدرمه ایکانلگی کون کبک ظاهر بولور. شویلکه: کیرهک جاهلیت دورنده وکیرهک عصر سعادتده عربلرده حجاب (یوزنی اورتو) معروف توگل ایدی. ایرلر خاتونلر ایله هر وقت قاتناشلر، بر برن کورهلر وسویلہ شهلر ایدی. شولای بولغاچ «زیدنی زیارت ایچون باردقدہ زینبنی کوروب حسن وجمالینه مفتون بولوب الخ» کبک سوزلرنڭ نی اهمیتی قالور؟ آنڭ اوستینه زینب رسول الله نڭ بنت عمه سی بولوب آنڭ کوز آلدنده تربیه ایتلگان ایدی. کوز آلدنده اوسکان یاقن بر قرداشن کورمه دی دیمک رسول الله صوفور ایدی دیمکدن نی آیرماسی بار؟ اگر رسول الله زینبکه محبت باغلاسه ایدی آنی قز وقتنده اوق آلمان بولور ایدی. بوڭا هیچ بر مانع یوق ایدی. فرض محال اولارق رسول الله زینبنی زیدکه کیلمه سدن بورون کورمگانه بولسون. فقط نبوت برله مشرف بولماس بورون اوق عفت وحسن اخلاقی

۱. يله شهرت طابقان بىر ذاتنىڭ مەنبئى وازادلىسىنىڭ خاتونى كوردىكى محبت
سلطانينە مغلوب بولۇپ، بولۇپ كەم تەدبىق ايتەچك؟ ايڭ عالى طبيعتلى، ايڭ
مرحمتلى بىر ذاتنىڭ اوزىنە سوكلوب كېمسە نىڭ خاتونى آيروتوب آلودر جەسندە
قساوتىدە بولىوى نېنىدى عقللارغە صيسون؟! يالگىز مشركلارنى اسلامىتكە
كرتو ايچون «ابن ام مكتوم» دن اعراض ايتدكدە «عبس وتولى ان جاءه
الاعمى» آيت جليلەسى برلە توبيخ اينىكان جناب الله، «سبحان مقلب
القلوب» ديب زينب كە ايشتىدروب ئەيتووينا توبيخ ايتماس ايدىمى؟
«ولا تمدن عينيك الى ما متعنا به ازواجاً منهم زهرة الحياة الدنيا لنفتنهم
فيه» طە آيت ۱۳۱ آيتى برلە خاتونلارغە كوز سالودن طيفغان الله
عزوجلنى شوڭا مخالف براشە محمد(ص) كە مجارات ايتوب، زيددن
زينبنى آلوب بيردى ديمك مقام الوھيتنى تنزيه كە موافقى؟ بو
حقە نازل بولغان آيتلارنىڭ معناسى شول قدر واضح، كە روايات اسيرى
بولماغان ذاتى بوندن باشقە معناغە حمل ايتوى تصور اولمەققى توگلدر(۱).

امهات مؤمنین نك حجاب آستینه آلنوی اوشبو سنه بولمیشدر. حجاب
بو وقتقه قدر آنلر باشقه اسلام خاتونلری كبك باشقه ایرلوگه کورینهلر
هم آنلر برله اوطرشهلر و سوبله شهلر ایدی. حتی محاربهلرغه چغوب
عسکرگه بولشلق ایتهلر، آنلرغه صو طاشیلر، مجروحلرنی داویلر
ایدی. امهات مؤمنیننی کورگان و آنلر برله سوبله شكان بعض ضعیف
ایمانلی کشیلر و منافقلر بونلردن بعضلرینك حسن و جماللری حقند
سوبله شكانلرکی و رسول الله دن صو ك «فلان» نی مین آلام كبك
مناسبتسز سوزلر اچقندرغانلقلری ایشتله ایدی. فاسق و منافقلر نك بوندی
سوزلر برله رسول الله نی رنجتولرینه اچلری پوشا طورغان و امهات
مؤمنین نك باشقه عادی خاتونلردن ممتاز بولورن تله گان بعض صحابهلر،
رسول الله دن خانولرن چیت کشیلرگه کورسه تمه ون اوتنهلر ایدی.
حتی حضرت عمر بو خصوصك رسول الله غه توصیه برله گنه قالمیچه،

امهات مؤمنین نڭ اوزلرن قاچوغه مجبور ایتو قصدی براسه آنلرغه اوچراغانده سوز قاطوبده کیمته ایدی. بر وقت «سوده بنت زمعه» بموشی ایچون بریررگه بارغانده عمر کوروب آلوب: «الا قد عرفناک یا سودة» دیب قچقرغان ایدی (۱). حضرت عمر نڭ بو اشی رسول الله و امهات مؤمنین نڭ منفعتلرن کوزه تو، آنلر ایچون قسایغرودن کیله ایدی. فقط رسول الله جناب الله دن بو خصوصه هیچ بر امر بولماغانغه کوره بر تدبیررگه کرشمی ایدی.

هجرت نڭ بیدشمنچی یلنده رسول الله «زینب بنت جحش» که او یله نوب، زور طوی مجلسی یاصادی. رسول الله نڭ خادمی انس (رض) کورگان بر کشینی اویگه آلوب کره ایدی. خلق برسی آرتلی برسی کروب آشاب چغوب کیمته لرایدی. زینب بنت جحش ده شول مجلس یاصالغان اویده ایدی. مجلس نڭ آراغنده اوچ کشی اویده اوطوروب قالوب ئهنگه مهگه کرشدیلر. رسول الله بر نیچه مرتبه اویدن چغوب کیتوب قاراسده بونلر همان قوزغالما دیلر. نهایت بونلر چغوب کیتدیلر. ایشته شول مناسبت بر له جناب الله، رسول الله اوینه وقتلی وقتسز کروب، آنی مازالامو طوغروسنده همد رسول الله خاتونلرینڭ چیت کشیلرگه کورنمه ولری تیوشلک حقنده اعزاب سورسنده گی اوشبو آیتنی انزال قیلدی: «یا ایها الذین آمنوا لا تدخلوا بیوت النبی الا أن یؤذن لکم الی طعام غیر ناظرین اناه ولیکن اذا دعیتم فادخلوا فاذا طعتم فانتشروا ولا مستأنسین لحديث ان ذلکم کان یؤذی النبی فیستحیی منکم والله لا یستحیی من الحق واذا سألتهموهن متاعا فاسئلوهن من وراء حجاب الخ آیت ۵۳ (۲) شولوق آیتده گی «ولأن تنكحوا ازواجه من بعده

(۱) «سوده، طائیدق سینی» معناسنده. بخاری ص ۶۱ ج ۱

(۲) بخاری ص ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۰ ج ۶. آیت نڭ مضمونی «ای مؤمنلر چاقرلمیچه پیغمبر نڭ او یلرینه کرمه گز، آن نڭ اشی پشکاننی کوتوب اوطرمه گز. اگر دعوت قیلنسه گز کرگز، فقط آشاب بتهکاج چغوب کیمته گز، گب، ئهنگه مه صوغوب اوطورما گز، سز نڭ بولای ایتو گز پیغمبررگه اذیت بولوب توشه اول او یالغانلقدن بو خصوصه سز که سوزئدیته آمی، فقط الله حقنی ئه یئودن او یالمدیر. اگر پیغمبر خاتونلردن بر بر نرسه سوراسه گز حجاب آرقلی صوراکز» مضمونکدر.

ابدأ» قول کریمی برله رسول الله دن صوڭ امهات مؤمنین نی آلو درست توگللگن بیان ایتدی. اوشبو آیت مو جبنچه امهات مؤمنین چیت کشیلر گه (ناحر ملر گه) کورنمه س بولدیلر. آنلر برله یالکیز پرده آرقیلی غنه سویله شه طورغان بولدیلر.

بونن باشقه امهات مؤمنین گه اویده اوطوررغه امر ایتکان، جاهلیت عصرنده غی کبک اوراملرده، بیزه نوب توزه نوب، قوپیشلانونب زینتلرن کورسه نوب یورودن طیغان «و قرن فی بیوتکن ولا تبرجن تبرج الجاهلیة الاولى احزاب آیت ۳۳ (۱)» آیتی باردیر. بو آیت مو جبنچه امهات مؤمنین او یلر نك اوطوررغه مجبور بولوب، ضرورتسز اوراملرده یورمی طورغان بولدیلر (۲).

مونه خاتون قزلارنك نا محرملردن قاچولری تیوشلگنی و او یلرینه ملازم بولولری حقنك قرآن کریمك وارد بولغان آیتلر یالکیز ذکر ایتدی کمز اوشبو ایکی آیتدر. بو آیتلرنك هر ایکیمی امهات مؤمنین گه خاصدر. «فاذا سألتهم عن متاعا» آیتینك کیرهك سبب نزولنده وارد بولغان روایات صحیحه و کیرهك سیاق آیات آنك امهات مؤمنین حقنده غنه ایکانلیگن آچق کورسه تکانلیگی شیکلی، «و قرن الخ» آیتینك سیاقی ده بونلر حقنك غنه ایکانلیگنك قطعی در. چونکه بو آیت نك اولنك گی آیتلر گل امهات مؤمنین حقنك بولوب، آیتنك قالغان یارطیسین صریح آنلرغه خطابدر.

امهات مؤمنین گه باشقه خاتونلرغه ایسه نا محرملردن قاچو مجبور ی توگلدیر. آنلر جاهلیت عصرنده غی کبک اوک ایرلر گه کورینوگه و آنلر برله سویله شوگه اختیارلی قالدیرلدیلر. تیک شول آیرما بارکه: جاهلیت

(۱) «او یلر گزده ثابت بولکیز، جاهلیت عصرنك غی کبک تبرج قیلماکیز، یعنی اوراملرغه چغوب بیزه نوب، توزه نوب زینتلر گزنی کورسه نوب یورمه گز» مضموننکدر.

(۲) حجاب ضرب قیلنغاندن صوڭ شولوق «سوده» (رض) بر کون حاجتی ایچون چقغانك حضرت عمر طاغی کوروب آلوب قچقرغان ایدی سوده بو گاردن رسول الله غه شکایت ایتدی. بو ثا فارشی رسول الله «انه قد اذن لکن ان تخرجن لحاجتک» دیدی.

زمانىدە خاتونلار باش واپزولارنى قاپلاۋغە اھمىيەت بىر مىلەر، كۆپ ۋەقت
 آچق واپزولارنى كۆكرەكلەرى واپمچەكلەرى كۆرنۆپ يورى طورغان
 ايدى. بونىڭ عقتى خاتونلارغە كېلىشىمى وائلرنىڭ شائىنە موافق بولماغان
 بر عادت ايكانلىكىگە شېھە يوقىدر. شونىڭ ايچون دە شريعت اسلاميە
 خاتون قىزغە بو طريقه اچكى زىنتلارنى يعنى قاپلاو مشكل بولماغان
 زىنتلارنى كۆرسەتۈنى منع ايتىدى. باش واپزولارنى كېيىملەرى بىرلە يابارغە
 امر ايتىدى. بو حەقق نازل بولغان آيتلار نور سورەسىنىڭ گى «ولا يبدىن زىنتھن الا
 ماظھر منها وليضر بن بخرھن على جيو بھن آيت ۳۰ (۱)» بىرلە احزاب سورەسىنىڭ گى
 «يا ايھا النبی قل لازواجك وبناتك ونساء المؤمنین یدنین علیھن
 من جلابیھن ذلک ادنی ان یعرفن فلا یؤذین آیت ۵۹» (۲) آيتلاریدر.
 «ولا یبدین زىنتھن الا ماظھر منها» دە زىنت ظاھرى دن مراد یوزك،
 قنا، سورمە، بلەزك كېكھەر ۋەقت كۆرىنە طورغان وائی قاپلاو مشكل بولغان
 زىنتلاردىر. بو ۋەقت اوشبو زىنتلارنىڭ محلى بولغان یوز، بلەكنىڭ يارمىنە
 قدر قول كرەدر. مفسرلارنىڭ امامى ابن جریردە زىنت ظاھرى حەققە
 روايتلارنى ذكر ايتكاندىن صولك اوشبو بز ئەيتىكان معنائى ترجیح ایتە
 وشو كادىلېلار كېترەدر (۳). حنفى المذھب بولغان مشھور مفسر «آلوسى» دە
 اوشبو آيتلارنى تفسىر قىلغاندە یوز واپچلارنىڭ عورت توگىلىگەن، بنا
 علیھە مذکور اعضاءلارنى اجنبىلاردىن قاپلاۋىتىۋوش توگىلىگەن، حنفى مەھبى دە
 شولای ايكانلىگەن سويلیدر (۴).

(۱) «ظاھرى زىنتدىن باشقە زىنتلارنى كۆرسەتمەسونلار، باش كېيىملەرى (شال
 كېك نرسە) بىرلە واپزولارنى قاپلاسونلار» معناسىدۇر.

(۲) «ھى نەبى، خاتونلارگە، قىزلارگە، نساء مسلمین گە ھەيت جلابىلارنى (جلاباپ
 باشقىچە آلۇپ آياقغە قدر بتون گەۋدەنى قاپلى طورغان طشقى كېيىمدىر. حاضرگى
 كۆنەك مىرلارنىڭ توبان طبقە خاتونلارنىڭ شونىدى نەرسە ياپىنو بار.) اوزلەرىنە
 ياقىن كېتىرسونلار (يعنى باش واپزولارنى جلابىلەرى بىرلە يابوب يورسونلار) بولای
 ايتىكانلەك ائلارنىڭ ھەرە ايكانلىكلەرى بىلنور، بنا علیھە اذيت قىلنماسلار، مضموننىڭ،

(۳) تفسىر ابن جریر ص ۸۴ ج ۱۸ (۴) روح الامانى ص ۵۲ ج ۶ ص ۱۰۳ ج ۷

یوز قاپلاو تیوشلگی حقننده ایسه ایستهر قرآن کریمده وایستهر احادیث نبویهده برسوز یوقدر. بالعکس رسول الله زماننده خاتون قزنك یوزلرن قاپلامی یورگانلککاربینه دلالت ایتکان بیک کوب حدیثلر بولغانلغی شیکلی، یوزوقوللرنی قاپلاو تیوش تو گللیگن آچی بیان ایتکان حدیثلرده باردر (۱). «ولیضر بن بخمرهن علی جیوبهن» برله «یدنین علیهن من جلابیهن» آیتلری یوز قاپلاوغه قطعیا دلالت ایتمیدر. بلکه ابن جریر ئهتکانچه چهچ وموینلرنی قاپلاو تیوشلگن کورسه تهر. اگر آیتدن یوز قاپلاو مراد بولسه «علی جیوبهن» اورنینه «علی وجوههن»، «علیهن» اورنینه «علی وجوههن» کبک عباره بولور ایدی.

خلاصه خاتون قزغه حجاب برله امر ایتو، تلهسه یوزگه پرده قاپلاو معناسی برله بولسون، تلهسه دورت استینا آراسنک یابوب آصراو معناسی برله بولسون شریعت اسلامیهده یوقدر. اسلامیت بو خصوصده معنوی حجاب برله اکتفا ایتمشدر. یعنی عفت صافلاو برله امر ایتمشدر. بو خصوصده ایر وخاتون مساوی بولوب، هر ایکیسی تیگز بونك برله ماموردر: «قل للمؤمنین یغضوا من ابصارهم ویحفظوا فروجهم ذلک ازکی لهم وقل للمؤمنات یغضن من ابصارهن ویحفظن فروجهن الغ س نور آیت ۳۰-۳۱» (۲). اسلامیت کبک مقدس، عادل بر دین خاتونلرنك بیتلربنه پرده قاپلاتو وآنلرنی دورت استینا آراسینه بیسکلهب آصراتو کبک قساوتکه ارتکاب ایتماس وایتمه مشدر. اسلامیت کبک نص صریح

(۱) شول جملهدن ابو داود، ابن مردویه، بیهقی اخراج قیلغان عائشه حدیثی: «ان اسماء بنت ابی بکر دخلت علی النبی (ص) وعلیها ثیاب رفاق فاعرض عنها وقال یا اسماء ان المرأة اذا بلغت المحيض لم یصلح ان یری منها الا هذا وأشار الی وجهه وكفه». ابن جریر اخراج قیلغان عائشه حدیثی: «دخلت علی ابنة اخي لامي عبدالله ابن الطفیل مزينة فدخل النبی (ص) فاعرض فقالت عائشة یا رسول الله انها ابنة اخي وجارية فقال اذا عرفت المرأة لم یحل لها ان تظهر الا وجهها والا ما دون هذا وقبض علی ذراع نفسه فترك بین قبضته و بین السکفی مثل قبضة اخرى» وباشقهلر.

(۲) «تیهیت سین مؤمنارگه کوزلرن توبهن صالسونلر، عقتلرن صافلاسونلر، مؤمنلرگهده تیهیت کوزلرن توبدن صالسونلر، عقتلرن صافلاسونلر» دیمکدر.

برله خرج منفي بولغان بردين آلله ده، معيشت برله اويوشمى طورغان،
 نفس خرج بولغان بر حكمنك بولوى اصلا معقول توگلدنر. اسلاميت كبك
 عمومى والى يوم القيامة باقى بر دينده البته بوندى حيات برله اويوشمى
 طورغان حكملر بولماس، يوقدر. امهات مؤمنين لمصلحة حجاب آستينه
 آلنمش ايكان، آلنرغه قياس ايتوب الى يوم القيامة كيل چك خاتون قزغه
 حجاب طاغو قطعيا معقول توگلدنر. امهات مؤمنين محدود كيمسملر
 بولوب، عمرلى ده يارم عصر قدر محدود بر زمان ايدى. يارم عصر قدر
 بر زمانده مخصوص ومحدود كشيلىرنك معيشتى برله اويوشه آلغان بر
 حكمنى مكلر، الله بيلسون ميليونلر چه سنه لر بوينچه، ميلياردلر چه خلقنك
 معيشتنه اويوشور ديمك مناسب توگلدنر. حجاب امهات مؤمنين گه افتخار
 ايتيه چك بر امتياز ايدى. آلنر آكاردن ممنون ايديلر. آلنرغه اول
 وقت حجابده خرج ده يوق ايدى. عموم اهل اسلام خاتونلرينه ايسه
 بو بر بلا، شقا، خرج عظيمدر.

فسقه سى حجاب شريعت اسلاميه ده يوقدر. كيرهك عصر سعادته وكيرهك
 سلف صالحين عصرنده خاتونلر بيتلرينه پرده قاپلاب، نامحرملردن قاجوب
 يورمىلر ايدى. آلنر مسجدلرگه كيلوب ايرلر برله بيش وقت نماز اوقىلر،
 عيد و جمعه لرغه حاضر بولوب خطبه وعظ طكلىلر، ايرلر برله قاتناشوب
 بيت الله نى طواف قىلالر، محاربهلرده حاضر بولوب سيستراق خدمتى قىلالر
 وبالذات محاربهلرگه اشتراك ايتهلر، كسب هوا ايچون صحرالرغه چغوب
 يوريلر، بازارلرغه چغوب كيرهك ياراقلرن آللر، آلش بيرش ايتهلر،
 جمعيتلرگه حاضر بولوب، اوز حقوقلرندن مدافعه قىلالر، خطبه لر سويليلر
 ايدى. اوشبو وقتلرده طبعى آلنلرنك بوزلرى آچق بولا، پرده برله
 قاپلانغان بولمى ايدى. مع هذا اول وقتلرده خاتون قز عفت و فضيلتنك
 تمثال مجسمى ايديلر. چونكه اول وقتلرده ايرى خاتونى ديننى ظاهرى
 مراسمن گنه عبارت ديب بلميلر ايدى. «غض بصر حفظ فروج» خطابن
 هر ايكى جنس كوز آللرنده طوتالر، شوخا امتثال ايتهلر، بناً عليه
 فتنه خوفى ده يوق، فساد خوفى ده يوق ايدى.

زمان رسالت اوز افلاشوب، اهل اسلامنڭ قىلبىرنى دىننڭ ھىيتى كىمى توشكاچ، فتوحات سىبىلى عربىلر كورشى قوملىرگە قاتناشوب آنلارنڭ اخلاق وعادتلرنى آلا باشلاغاچ، فتوحات اسلامىيە صوڭىنىدە عربلردە اوڭلىقى فقيرلىك اورنىنى بايلىق، فروانچىلىق حكم سوروب ذوق وصفاغە بىرىلە باشلاغاچ، «امراء» سرايلىرى آلتون كەوش آستىدە قالوب، نىكاھلى خاتونلار اوستىنىدە يىستەلەپ، صلو جارىلەرگە ماللىك بولغاچ، قول آستىلارنىڭ خاتونلارنىڭ باشقەلەرگە كورىنولرى وقتاناشولرى، آنلار بىرلە سويلەشولرى مەكۇر مستەبب امىرلارنىڭ كوڭلىلرنى قۇتلى باشلادى. خاتون قىزغە سۇن ايتە وانلەرگە كوزەتچىلر قويا باشلادىلار. آنلارنىڭ كۈنچىلەكلرى، شھوات بھىمىيەلرى خاتون قىزلرنى چىتلىرگە كۈرسەتمەسكە، قاتناشدرماسقە، آنلارنى چىتلىككى قوش كېك يابوب آصارغە سوقايتە باشلادى. اول وقتىڭى كورشى مىتلارنىڭ امرا واعيان كېك عالى طبقە خەلقنىدە شائع بولغان بو عادت، بونلارنىڭ كۆڭلىلرىنى ياتىدى. آنلەرگە ايرىروب خاتونلارنى آقرونلاب اويدە حبس ايتەرگە، طبعىت بىرلە آنلارنىڭ آراسىن آيرىرغە باشلادىلار. قرن ثانى علماسىندىن منفعەت ومصلحتلىرى امرامصلحتى بىرلە موبولغان بعض فقھاء چىغوب بولاشكە دىنىي آڭ بىردىلار: «زمان بوز ولىدى، خاتونلارنى آچق يورتودە قىتە خوفى بار» دىگان سوزلار طابوب خاتونلەرگە آچق يورونڭ درست توڭلىگىنى شەرىي فتوالار چىقاردىلار. «لو ادرك رسول الله (ص) ما احدث النساء لهن من كذا منعت نساء بنى اسرائيل» كېك سوزلار (۱) بونلەرگە خىلى قۇت بىردى. حالبو كە فساد، قىتە خاتونلاردىن بىگرەك ايرلردىن كېلەگەنلىگىن اونوندىلار. گويالار نى اشلەسەدە يارى «غىز بىر...» خاتونلەرگە تېوش، ايرلەرگە بو حەق ھېچ بىر تىكلىق يوق كېك طاوراندىلار. ضعيف ومسكىن خاتونلەرگە ايرلارنىڭ ظالمنىن شكايەت ايتوب شاعرنىڭ توبەندە كى شەرن تىكارار ايتەرگە كەتەلدى:

وحملتني ذنب امرئ وتكرهت كندى العرىكوى غېرە وھورانع

«الناس على دين ملوكهم» سوزنچە باشقە خەلقە بونلەرگە ايرەدى. شولاي ايتوب بىوك واور تاتبقە خەلقنىدە «حجاب» ميدان آلوب بىر غەت علامتلارنىن

وافتخار ايتلەك شيلاردن بولوب كيتدى. حجابنىڭ ايك شىدئلى دورگه
 كىلوى عباسيلرنىڭ زمان خلاقىلارنىڭ اورتالرىندە بولدى. بووقتلىردە خاتون
 غالبا ايرنىڭ قولندە بر اوينچى شىكىلى بولوب قالدى. آكا اصلا قىمت يوق،
 اول يالەكز ايرنىڭ شىهوات بىمىمىسەن ادا ايتو اچون گنە خلق قىلنغان بر
 مخلوق ايتوب تلىقى ايتلىدى. خاتون دورت استىنا آراسندە قاپلانوب،
 جارىلار، آغالار آراسندە غنە باشى طورغان بولدى. آكا جمال طبعىت
 ممنوع بولدى. گوبا طبعىتدە آكا نامحرم بولدى. بونىڭ نتيجهسى
 اولارەق «جنس لطيف» علم ومعرفتىن بى بهرە، وجودى ضعيف روحى
 توشكون، دماغى بوش، عقل وفكر دائىرسى فوق العادە طار بر مخلوق
 بولوب قالدى. ملتىڭ يارم اعضاسى بولغان جنس لطيف فالج زىمىتى
 برلە مبتلا بولغاچ قالغان يارمىدە اش كورە آلمادى، آفسادى. اسلام
 دولتىنىڭ، عموم اسلام ملتىنىڭ ظلمت وجهالت اچنە كوملوب قالوينە
 ايك زور عاملدە شىبەسز شوشى تربىلەرنىڭ نتيجهسى بولدى.

مونه اسلامىتەك حجاب دىمگان نرسە اوشبو طريقە وجودكە كىلوب
 حاضرگى كونىگە قىر دوام ايتىمىكەدر. يوقارودە ئەيتىكانچە بوڭا كتاب
 وسىتىدىن دىل بولمىچە، ايسىكنىچى واوچنىچى عصر علماسى طرفىدىن فساد
 زمان وخوف فتنە علەلرى برلە وجودكە كىتىلمىشدر. هالبوكە بو نظرىيە
 اوزى على اطلاقە درست توڭلىدر. چونىكە ايرلار برلە كوب وقت
 اختلاط ايتە وانلار برلە برگە اشلى وبورى طورغان اول خاتونلارنىڭ
 پردە وچاپان استىنە يورى طورغان شىر خاتونلارنىنە قاراغانغە عفت
 آرتغراقدر. فرض ايتىك بو نظرىيە قىسما درستە بولسۇن، فقط بوڭا
 مقابل حجابنىڭ اوزىنە ئەللە نى قدر اجتماعى مفسىدەلر بار، كە آكاردن
 كوتلىگان فائىلر بوڭا نىسبە «لاشى» بولوب قالادىر. بو اورنىڭ حجابنىڭ
 ضررلارنى سويلەو وظيفەمزدىن خارج بولغانلىقدىن آنىڭ دىنى جەتەن
 وتارىخن سويلەو برلە اكتفا ايتىدك.

اسلامیت هر نه قدر خاتونلرنڭ اير لر برله قاتناشون منع ايتماسده،
 آنلرغه اير لر برله سويله شور گه، اختلاط ايتهر گه حریت بير سه ده،
 چيت اير برله چيت خاتوننڭ خلوتنڭ قالولرن منع ايتمشدر. بواش
 خاتونغه ممنوع بولغان كبك شبهه سز اير گه ده ممنوعدر. شولايوق خاتونغه
 محرم فرداشندن باشقه يالغزى غنه اوزاق سفر گه چغون ده منع ايتمشدر.
 بو حقه «لا يخل لامرأة تؤمن بالله واليوم الآخر ان تسافر مسيرة يوم
 وليلة ليس معها حرمه (۱)»، «لا تسافر المرأة الا مع ذى محرم ولا
 يدخل عليها رجل الا ومعها محرم (۲)»، «لا تسافر امرأة ميسرة يومين
 ليس معها زوجها او ذو محرم (۳)» كبك صحيحين وغير لر ده احاديث
 صحيحه وارد بولمشدر. فقط بو منع فساد يولن بيسكله و ايچون، فقهاچه
 ئه يتككانڭ «سد اللذريعة» در. سد اللذريعه حرام بولغان نرسه لر ده ضرورت،
 حتى حاجت ايچون حرمت مرتفع بولادر. بناً عليه ضرورت ياخود
 احتياج توشكان وقتنڭ خلوتندن شريعت منع ايتميدر. فقها اوزلرى ده
 بونى تصريح ايتهلر. شولايوق ايرى ياخود نا محرم قرداشى برله
 سفر ايتو ممكن بولماغانڭ، خاتون يالغزى غنه سفر ايتوگه مجبور بولغانڭ
 شريعت آڭا يولن كيسمى، رخصت بير هدر. «ما جعلنا عليكم في الدين
 من حرج»، «يريد الله بكم اليسر ولا يريد بكم العسر».

- (۱) «الله هم آخرت كونينه ايمان كيتركان خاتونغه محرم قرداشندن باشقه بر
 كون وكيچه لك يواغه سفر ايتمك حلال توگلنر»، بخارى ص ۴۳ ج ۱
 (۲) «خاتون محرمى برله گنه سفر قيلسون، آنڭ ياننڭ محرم بولماغانڭ آڭا چيت
 اير كرمه سون»، مضموننڭ دره بخارى ص ۱۹ ج ۳
 (۳) «خاتون كشى ايكى كونلڭ يولغه ايرى ياخود محرم قرداشندن باشقه سفر
 قيلماسون»، بخارى ص ۱۹ ج ۳

آلتنجی سنه.

محمد بن مسلمه سريهسى، بنى الحیان غزوهسى، غابه غزوهسى، عكاشه سريهسى.
محمد بن مسلمه سريهسى، ابو عبیدہ سريهسى، زيد بن حارثه سريه لوى، عبد الرحمن بن
عوف سريهسى، على بن ابى طالب سريهسى، ابو رافع نك او تر لوى، عبد الله بن رواحه
سريهسى، عمرو بن اميه نك ابو سفیان غه باروى عكل، عرينه حادثهسى، هديبيه واقعہسى،
پادشاه لرغه مکتوبلر يبهرو.

محمد بن مسلمه سريهسى
اوشبو يـل محرم آينك رسول الله «ضريه (۱)» اسمنك گى پيـرده
طورا طورغان بنى بكر قبيله سندن بر قومگه اغاره ايتو ايچون محمد
ابن مسلمه قومانك سنك او طوز قدر آتلى عسكـر يبهردى. محمد بن مسلمه
بونلر غه باروب آكسزدن هجوم ايتدى. دشماندن اون قدر كشى
او تر لوب فالغانلرى قاچديلر. سريه بونلردن قوى ودويه دن عبارت
خيلي غنيمت آلوب فايـتوب كيتدى. بونلر يولك «بنى حنيفه» رؤـساندن
«ثمامه بن اثال» نى طوتوب اسير آلديلر. مدينه گه آلوب قايتقاچ ثمامه نى
رسول الله اوچ كونه قدر اسلاميتكه دعوت ايتكـال سه ده قبول ايتمه دى.
صوكره بوگـا هـيچ بر ضرر تيكنميجه آزاد قيلدى. رسول الله دن بو قدر
بيوك نعمتنى كورگاچ، ثمامه نك كوكللى نچكـه روب، اسلاميتكه محبت
باغلادى هم آكا كيلوب ايمان اظهار ايتدى. بو كا رسول الله فوق العاده
شادلاندى. چونكه ثمامه يوفاروده سويلند كچه، بنى حنيفه نك رؤـساندن
ايدى. طبعى، آكا ايه روب بيك كوب كشى اسلاميتكه كيله چك ايدى.
ثمامه وطنينه فايـتشلى عمره ايچون مكـه گه كردى و آنده مكـه خلقينه
اوزينك مسلم بولغانلغن بلدردى. مكـه خلقى هر نه قدر بونى تعذيب
ايتـمك استه سه لرده ثمامه نك پيـرندن بونلر غه آزق كيتر لوى خاطرلرينه
توشروب، بوندن واز كيچديلر. ثمامه وطنينه فايـتقاچ قومن قريش
عر بلرينه آزق يبهرودن طيـدى بونك سببلى قريش عر بلرى فوق
(۱) نجده بر قريه در. مكـه - بصره بولنك واقعدر.

العادة آخر حاله قالدیلر. چونکه بونلرغه ایڭ کوب آزق «یَمَامَة» دن کیله ایدی. نهایت بونلر رسول اللهغه مکتوب یازوب، ثاممه گه آزق یبهر توگه امر ایتوون اوتندیلر. شفقت و مرحمتنڭ ایڭ یوقارو درجه سنک بولغان رسول الله، مکه مشرکلرینڭ اوتنچلرن قبول ایتدی: ثاممه گه مکتوب یازوب مکه گه آزق یبهرودن قومن طیماسقه قوشدی. بر نیچه هفته لار الوک مدینه نی بیر برله تیگز ایتو نیتی برله کیلوب، محاصره ایدهرک اهل اسلامنی بر حرماغه محتاج بولور درجه سنک آچلقده قالدیرغان محارب بر قومگه، رسول اللهنڭ مذکور معامله سن کوروب حیران بولماو ممکن توگلدیر.

بنی لحيان
عزوه سی

اوشبو یل ربیع الاول باشنک رسول الله اصحاب رُجیعغه خیانت ایتوب اوترگان بنی لحيان قومن تادیب ایتو ایچون، ایکی یوز قدر عسکر برله مدینه دن چقدی. عسکر دن یکر میسی آتلی ایدی. مدینه ده ابن ام مکتوم قالدی. قایک بار اچغن خلقغه بلدر مهو ایچون طوغری یولنی طاشلاب، شام طرفینه یونه لدی. صوگره صول طرفقه بورولوب مکه یولینه توشدی. اسلام عسکری مشرکلرنڭ بیرینه یاقنلاشقانک بنی لحيان بونلرنی ایشتوب، طاغیرغه قاچوب بتدیلر. رسول الله بونده ایکی کون قالوب تورلی طرفقه سریه لر طاراندی ایسه ده، هیچ کمئی اوچرانا آلمادیلر.

رسول الله مکه مشرکلرینه اوزینڭ شوکتن اظهار ایتو ایچون «عسفانغه (۱)» بر قدر عسکر یبهردی. بونلر «کُراع الغمیم (۲)» اسمنک گی بر طاغیر باروب، مشرکلرنڭ کوزلرینه چالندیلر. صوگره محاربه ایتیمچه مدینه گه عودت ایتدیلر. مذکور عزوه گه کیلگانه یولک اسلام عسکرینڭ بئر معونه ورجیع شهداسینه دعا قیلدیلر مریدر.

(۱) مکه دن مدینه گه طابا ایکی مرحله مسافده واقع بر اوروندیر.

(۲) عسفاننڭ جنوبنده مکه دن سیکز میل مسافده بر طاغیر.

مدینہ نك شمال طرفك «غابه (۱)» اسمك بر آغاچلق پیرده رسول الله نك اوتلاب یوری طورغان بیکرمی دویہ سی بار ایدی. بر کون عینہ بن حصن قرق آتلی عسکر برله کیلوب، کتوچینی اوتروب، دویہ لرن ئه یلب آلوب کیتدی. انصار دن «سلمة بن الاكوع» اسمك برسی بونی ایشتبوب خبر بیر گاج، رسول الله بونارنك آرتندن چغوغه حاضرلندی. عسکر باروب يتكناچی دشماننی اشغال ایتوب طور و ایچون سلمة بن الاكوعنی بیهردی. اول اوق آتارغه فوق العاده ماهر هم یوكرك ایدی. سلمة دشمان آرتندن يتوب بونلرغه اوق آتا باشلادی. دشمان بونی قوا باشلاسه یا آغاچ آرتنه یاشرنوب، یاخود طاغ باشینه منوب طاش و اوق برله آتا ایدی. اسلام عسکری آرتندن کیلوب يتودن قورقوب مشرکلر بیگلہ يتو ایچون بيك كوب سونگی وکیو ملرن طاشلاب قالدردیلر. نهایت عسکر بونلر نك آرتندن کیلوب يتوب ایکی آراده آطیشولر بولدی. مسلمانلر دن بره و مشرکلر دن ایكاو اوترلدی. شول طریقہ دویہ لردن کویسیین فوتقاروغه موفق بولدیلر. محاربده ایك زور شجاعت کورستکان کشیلر آتلیلردن «المقداد بن الاسود» جه به ولیدن «سلمة بن الاكوع» ایدی. فلاق مقداد قولنك ایدی. مدینه ده ابن ام مکتوم قالغان ایدی. عسکر بیش کون یوروب مدینه گه عودت ایتدی. بو غزوہ «ذی قرد» اسمك گی صو یاننك بولغانلقدن ذی قرد غزوہ سی دیبده یورتیلهدر.

مسلمانلرغه هر وقت ضرر تیکزه طورغان «بنی آسد» قبیلہ سن عکاشه سریه سی تادیب ایتك ایچون رسول الله ربیع الاول آینك «عکاشه بن حصن» قومانده سنده قرق کشیدن عبارت بر سریه بیهردی. مذکور سریه بونلر نك مسکنلری بولغان «الغمر (۲)» غه يتکانده دشمان خبرنی ایشتبوب قاچوب بتکان ایدی. سریه محاربہ ایتمچه ایکی یوز دویہ غنیمت آلوب مدینه گه فایتدی.

(۱) سلع برله غابه آراسی سیکنز میللك مسافهدر.

(۲) فید جهتنده بر صو اسمیدر.

ذی القَصَّه (۱) اسمندگی بیرده طور اطورغان «بنی ثعلبه» عربلرینڭ مدینه یاقننده یورمکن بولغان حیوانلرغه اغاره ایتہ چکاری ایشتمش ایدی. شونلقدن رسول الله بونلرغه هجوم ایتو ایچون ربیع الاول آینک محمد بن مسلمہ قول آستنک اون آتلی عسکر بیهردی. فقط بونلرغه قارشى چغوب یاشرنوب طورغان دشمان، یوقو وقتنک بونلرنی شهید ایندیلر. یالکیز رئیسلی محمد بن مسلمہ مجروح حالک مدینه گه قایتا آلدی.

محمد بن مسلمہ قایتوب واقعه نی سویله گاج، رسول الله بونلردن انتقام آلو ایچون «ابوعبیده بن الجراح» قوماندہ سنده فرق قدر عسکر بیهردی. سریه بنی ثعلبه بیرینه یتگانده دشماندن برهوده قالماغان ایدی. شونلقدن محاربه بولمادی. سریه بر قدر قوی ودویه لر غنیمت آلوب مدینه گه قایتدی.

خندق واقعه سنده مشرکارگه قوشلغان بنی سلیم عربلرین تادیب زید سریه سی ایتو ایچون ربیع الآخر آینده رسول الله زید بن حارثه قوماندہ سنک بر سریه کوندردی. یولده اسیر توشکان «حلیمه» اسمندگی بر خاتوننڭ اوگره توی برله سریه دشمان بیرینه یتدی. دشمان خبرنی ایشتمکدن قاچوب بتمش ایدی. شونلقدن محاربه بولمادی. اسلام عسکری دویه وقوی کبک غنیمتلر وبر قدر اسیرلر آلوب قایتوب کیتدی. رسول الله سریه گه فائده سی تیمگان حلیمه نی ایری برله برابر آزاد ایندی.

اوشبو ییل جمادی الاولی ده رسول الله شامدن مکه گه قایتوب کیل زید سریه سی طورغان قریش کروانن ایشتوب، زید بن حارثه قوماندہ سنک یوزیتمش قدر عسکر بیهردی مذکور سریه کرواننی بتون کشیلری ومالاری برله اسیر ایتوب مدینه گه کیتردیلر. بونلر اچنک کرواننڭ رئیس و رسول الله نڭ قزی زینب نڭ ایری «ابوالعاص» ده بار ایدی. زینب مدینه گه هجرت ایتکانک ابوالعاص مشرک بولغانلقدن

مکده فالغان ایدی. ابوالعاص اسیر اولارهق مدینه گه کیتولگاچ،
خاتونی زینب ناک حمایه سنه کردی و آکاردن کرواننی قایتاروب بیروون
رسول الله دن صوراون اوتندی. رسول الله مسئلنی اصحابقه عرض ایتدکن،
بونلر بر آوزدن رضالق کورسه تدیلر. ابوالعاص مکه گه قایتوب کروانلغی
ماللرنی خوجه لارینه طابشرغاچ، مدینه گه کیلوب اسلامیتنی قبول ایتدی.
رسول الله بوکا اوللگی نکاحی برله زینب بنی بیردی.

زید سریه سی

محمد بن مسلمه ناک ایدیه شلرن شهید ایتسکان بنی ثعلبه عربلری
برله محاربه ایتو ایچون رسول الله جمادی الاخره آینده، طرف (۱) جهتینه،
زید بن حارثه قول آستنده ۱۵ کشیدن عبارت بر سریه بیردی.
دشمان بونلرنی کورگاچ، آرتلرنده عسکر باردر دیه ظن ایتوب قاچوب
بتدیلر. زید یکریمی دویه غنیمت آلوب مدینه گه قایتدی.

زید سریه سی

اهل اسلامغه هر وقت ضرر لری تیمک بولغان، «وادی القری» (۲) ده
طورا طورغان بنی فزاره عربلرن تادیب ایتو ایچون رسول الله رجب
آینده زید بن حارثه قوماند سنده بر سریه کوندردی. مذکور سریه
وادی القری غه یتوب بونلر غه هجوم ایتدی. هر ایکی طرفدن بر قدر کشی
اوترلیدی. بیوکلردن برینک قزن اسیر آلوب سریه مدینه گه عودت ایتدی.

عبدالرحمن بن
عوف سریه سی

شعبان آینده رسول الله عبدالرحمن بن عوف قوماند سنده یدی
یوز قدر اصحابنی «دومة الجندل» ده ساکن کلب قبیله سینده محاربه گه
بیردی. بونلر دومة الجندل گه بارغاچ، اوچ کون قدر دشماننی اسلامیتکه
دعوت ایتدیلر. دورتنچی کون رئیس لری «الاصبع بن عمرو» برله بر
نیچه کشی اسلامیتنی قبول ایتوب، باشقه لری جزیه بیررگه راضی
بولغانلقدن محاربه ایتمیچه عودت ایتدیلر. عبدالرحمن رسول الله ناک
امر یله الاصبع ناک قزی «تماضر» نی نکاحلاندی.

علی سریه سی

«فدک» اسمنده گی بیرده طورا طورغان «بنی سعد» قبیله سندن

(۱) مدینه گه ۳۶ میل مسافده اولوب مدینه - کوفه یولنده واقعدر.

(۲) شام جهتنده مدینه گه یاقن بر قریه در.

بر قومنگ اهل اسلام برله محاربه ايتو ايچون خيبر يهودلرينه مساعده
ايچون عسکر چيقلري رسول اللهغه ايشتلدكده، بونلرني تاديپ ايتهرگه
«علي بن ابى طالب» قوماند سنده يوز كشيلاك بر سريه كوندردى.
سريه يولده بنى سعد طرفندن معاهده ياصاوايچون خيبرگه كوندرلگان
بر جاسوسنى طوتوب، بونلرنك طورغان ييدرلر اوكره ندى. سريه
بونلرنك ييرينه بارغانده قاچوب بتكانلر ايدى. محاربه بولمادى. بيش
يوز دويه وايكى مك قوى غنيمت آلوب عودت ايتديلر. سريه نك
چغوى شعبان آينده ايدى.

ابو رافع نك
اوترولى

مدينه تيره سندن سورولوب، خيبرگه اورنلاشقان بنى نضير
رؤساسى اچنده ابو رافع (سلام بن ابى الحقيق) نك بارلغى يوقاريك يازلغان
ايدى. بوذات فوق العاده باي بولوب، يهودلر آراسنده نفوذلى واعتبارلى
ايدى. اول، حبي بن اخطب كيك خندق محاربه سنده مسلمانلرنك عليهنه
كوب كشيلىر قوطورتوب چغارغان وحاضردده خيبر يهودلرني آنلردن
اوچ آلوغه تشويق اينوده دوام ايتيه ايدى. ابو رافع بواشنده دوام ايتسه
خيبر يهودلرني برله اهل اسلام آراسنده مطلقا بر محاربه واقع بولوب،
بيك كوب فان توگيله چك ايدى. شونلقدن خزر ج قبيله سندن بيش كشى
رسول اللهغه كيلوب: «بزنك قرداشلر مز اوسيلر كه ب بن الاشرفنى
اوتروب اجر و ثوابكه نائل بولديلر، ايندى بزنگه اوشبو فتنه چينى اوتورگه
رخصت بپر» ديديلر. رسول الله اخى الضررين غه ارتكاب ايتوب بونلرغه
رخصت بپردى. بونلرنك رئيسلرني «عبد الله بن عتيك» ايدى. بونلر
خيبرگه باروب تون اورطاسنده قلعه گه حيله برله كروب، ابو رافعن
اوتروب مدينه گه قايتديلر. بو واقعه رمضان آينده بولدى.

عبد الله بن رواحه
سريه سى

ابو رافع اوتورلگاچ آنك اورنينه رئيس بولوب قالغان «اسير بن رزام» قومن
رسول الله عليهنه تشويق ايتهم آنلرغه «مين محمد كه هيچ كم اشل مگان اشنى
اشليه چكمن؛ غطفان قبيله سينه باروب آنلرني محمد برله محاربه گه دعوت
ايتهم چكمن» ديه هم شول يولده بالفعل حركت ده ايتيه ايدى. رسول اللهغه

بوخبر ايشتلگاج، «عبدالله بن رواحه» قوماندەسندە اوطوز كشيدين عبارت بر سر يه ترتيب ايتوب بوگا يبهردى. عبدالله بن رواحه غەمكىن قدر بونى اسلاميتكە ميل ايتدررگە طريشورغە فوشدى. عبدالله، اسير ابن رزام گە بارغاچ، آنى رسول الله غەبارغە هم آڭا تسليم ايتلورگە تشويق ايتدى. تسليم ايتلگانده رسول الله نڭ آنى خيبرگە والى ايتوب قوياچغن بلدردى. اسير، عبدالله نڭ سوزن موافق كوروب اوطوز كشى برله مدينە گە يونهلدى. بونلردن هر برى اسلام عسكرينڭ آرتنە منگاشكان ايدى. اسير اوزى سر يه قوماندانى عبدالله نڭ آرتنە آطلانغان ايدى. يولده بو، عبدالله غەجنائيت ايتوب آنى اوتررگە تلەدى. عبدالله اشنى سيزوب بونڭ اوزن اوتردى. صوكرە قالغان خائىنلارنى دە اوتروب بترديلر.

اوشبويل ابوسفیان بن حرب رسول الله نى اوترتو ايچون مدينە گە بر
 عمرو بن امية نى
 ابو سفیان نى
 اوتروگە يبهرو
 اوشبويل ابوسفیان بن حرب رسول الله نى اوترتو ايچون مدينە گە بر
 مسجد نڭ رسول الله نى اوچراتدى. رسول الله بونى كورگاچ: «بو كيمسه ناچار
 نيت بلە كېلگان، فقط آڭا موفق بولاچق توگل» ديدى. بونڭ رسول الله غە
 ياقنلاشوب بارون كوروب، اسيد بسن حضير ايسته گندن قاطى
 صورتە طارتدى. شول وقت بونڭ كييوم آستنه ياشروب قويغان
 حنجرى توشوب كيتدى. خائىن طوتلوب استنطاق ايتلە باشلادى. فقط
 بونڭ فيلغان اشبنە اوكنوى آڭلاشلغانلقدن رسول الله آنى آزاد ايتدى.
 بوندن صوڭ بو: «اى محمد، مين هيچ كمدن فورقمى طورغان ايدم؛
 سىنى كورگاچ فورقدم، عقلم باشمدن كيتدى. سين مينم نى ايچون
 كېلگانمنى بلدڭ؛ شونلقدن سىنى اوترو ممكىن بولمايه چغن، سىنڭ
 حق يولده بولغانلغكىنى، ابوسفیان وقومينڭ باطل يولده بولغانلقلرن
 بلدم وقناعت حاصل ايتدم» ديدى. هم قبول اسلام برله مشرف بولدى.
 بوندن صوڭ رسول الله مقابلە بىالمثل قىلوب ابوسفیان نى اوتررگە
 عمرو بن امية الضمرى نى يبهردى. عمرو غايت يوره كلى، حيله برله
 اوتررگە اوستابر كشى ايدى. رسول الله بوگا بر ايدهش دە بيردى. بونلر

مکه گه کیچ برله باروب کردیلر. فقط ماموریتلرن اوتهر گه تیوش اورونک
الوك كعبة اللهنى طواف قیلدیلر. مکه لیلردن بره بونلرنی کوروب ناچار
نیت برله کیلگانلکلرن سیزدی. بونی بلیگاچ بونلر ماموریتلرن ادا
قیلو ممکن بولمايه چغن آ کلاب مکه دن صزدیلر. مکه مشرکری آرتلرندن
تعقیب ایتسه لرده طونا آلمادیلر.

اوشبو یل شوال آینده عکله و عرینه عربلرندن بر قوم اسلامیتنی
قبول ایتسکان بولوب، مدینه گه کیلوب بیر له شدیلر. فقط بونلر صحرا ده
طور وغه آلشقانلقدن مدینه نك هوا سی کیلشمه یچه آور وغه صابشدیلر. رسول الله
بونلرغه اوزینك دوبه لری یوری طورغان بیر گه باروب، آنلرنك سوت
وبوللری برله دوالانور وغه امر ایتدی. بونلر بر قدر طوروب دو
شفا طابقاچ، کتوچینك آیاق قوللرن کیسوب، کوزلرن چغاروب،
جزالاب اوتردیلر. صوگره کتونی ئه یده ب آلوب کیتدیلر. خبر ایشتلرگاچ
رسول الله بونلرنك آرتندن «کرز بن جابر الفهری» قول آستنه یکر می
آتلی عسکر بیردی. مذکور خائنلر سربه طرفندن مدینه گه کیتلرگاچ
رسول الله بونلرنی تسکیلر اوتراگان کیفیتده قصاصاً اوتردی.

رسول الله بر کون توشنده اصحاب کرام برله برابر غایت طنچ بر
حالیده مکه گه کروب، آنده اعمال حجنی اجرا ایتدیکن کورمش ایدی.
بوسبیدن بر نیچه یلدن بیر لی مسجد حرامنی زیارتدن محروم بولغان
صاحب الشریعت افند مزینك مکه گه بار وغه کوکلی قوزغالوب، عمره ایچون
سفر چغار وغه نیت ایتدی. اصحاب کرامغه توشن سویله ب عمره گه حاضر له نور گه
قوشدی. اصحاب کرام توشنك مصداقی بویل اوق میدانغه چغار امید ی برله
فوق العاده شادلانوب، یول حاضرلگن کوره باشلادیلر. اهل اسلام برله
محارب بر حالک بولغان قریش عربلرینك مکه گه کرتمه ولرندن قورقوب،
صانلرن کوبه یتو نیتیلر صحرا عربلرن (جهینه، مزینه، غفار، اسلم کبک) ده
چغار وغه تشویق ایتسه ده، بونلردن بیک آزی موافقت ایتدیلر. کوبیسی

اهل اسلامنڭ مشرڪردن مغلوب بولوب اوتر يلوب بته چكارن ظن ايتوب،
تورلى عنرلر كورسه توب چقهاديلر.

يولغە چغو

ھجرتنڭ آلتنجى يلىندە ذوالقعدە آيندە رسول الله بر مكڭ دورت يوز
اصحاب برلە مكە گە يونەلدى. بونلر اچندە امھات مؤمنين دن «ام سلمە»
وېر نېچە صحابىدە بار ايدى. مدينەدە ابن ام مكنوم قالدى، مقصدلرى
محاربە ايتوب بولەيچە عمرە قىلوغنى بولغانلقدن قلچىن باشقە قورال آلماديلر.
اوزلرى برلە يتەش دويە قىر بانلق آلوب كيتيديلر. «ذى الحليفة» (۱) گە
يتەكچ احرام باغلاب قىر بانلقلرن اشعار وتقليد ايتيديلر (۲).

مشرڪارنڭ خبرن آڭلاو ايچون رسول الله آلدان بر جاسوس

مشرڪار حقندە
معلومات آلو

بېەرگان ايدى. كروان «عسفان» غە يافىلاشوب كېلگاندە مذكور
جاسوس كىلوب قىرىش عىر بىلر يىنڭ رسول الله چغوندىن خبر آلغانلقلرن،
آڭا مكە گە كررگە يول بېرمەسكە قرار بېردىكلرن، مدافعه ايتوب ايچون
عسكر حاضرلەب خالد بن الوليد قول آستىن ايكى يوز فارسدن عبارت
بر فرقهنى رسول الله غە فارشى «كراع الغميم» گە چغارغانلقلرن سويلەدى.
رسول الله خبرنى ايشتكچ، اصحاب كرام برلە مشاورە ايتدى.

مشاورە نتيجه سندنە مجبوريت بولغاندە محاربەدن طارتماوغە قرار بېروب
يوللارندە دوام ايتيديلر. كراع الغميم گە يتەكچ، خالد بن الوليدنڭ نماز
خوف نمازى اچنك كىلوب هجوم ايتوخوفى بولغانلقدن ايكندىنى خوف نمازى ايتوب
اوقوديلر. حديث كتابلارندە صلوة عسفان ديه معروف نماز اوشبو نماز
بولسە كېرەك (۳). بو برنچى دفعە اوقولغان خوف نمازى ايدى (۴).

خوف نمازى
اوقو

(۱) مدينەدن مكە گە طابا التى ميل مسافەدەدر. (۲) اشعار دويەنڭ

اوركەچن جراحاتلاو، تقليد موينينه برەر نرسە طاغو.

(۳) حليبه ص ۱۲ ج ۳. (۴) زادالمعاد ص ۳۶۸ ج ۱ جمهور اهل سير صلات

خوف نچى يلدە ذات الرقاع غزوه سندنە باشلاب اوقولدى ديسەلر، ابن قيم حضرتلرينڭ
تحقيقنە كورە بو، درست توگىلر. ذات الرقاع غزوه سى خيبر محاربە سندن صوڭ

بولمشدر. امام بخارىدە شول فكرە، قارا زادالمعادنى ص ۳۶۸ ج ۱.

اوشبو وقت صلوة غوفى حقنہ آیت نازل اولمشدر (س نساء آیت ۱۰۲-۱۰۳)

رسول الله نك بتون مقصدى بيت الله نى طواف ايتمك بولغانلقدن ممكن قدر بحار به دن صاقلانہ چق ايدى. طوغرى بول برله كيتسكاندە خالد نك عسكرى برله مصادمە واقع بولوب، فان توگيله چكى محتمل بولغانلقدن مكە نك توبەن ياغندىن «حديبيه» گە آلوب چغاچق ناچار بر بولدىن كيتديلر.

«ثنية المرار» ديگان بير گە بتسكاندە رسول الله نك دويه سى چو كدى، اصحاب آنى نى قدر قوسالردە طورمادى. صوكرە «قصواء چغمچيلا دى، قصواء چغمچيلا دى» ديشە باشلاديلر. بوگا فارسى رسول الله: «قصواء چغمچيلا مادى؛ چغمچيلاو آنك عادتي توگلى. آنى فيل نى طوقتاتقان الله طوقتاتدى» ديدى (۱) دويه نك چوگوى مكە دە بحار به ايتوب بيت الله نك حرمتن ييەرو تيموش ايدى كينە بر اشارت كبك بولغانلقدن، رسول الله اصحاب كرامغە قريش هر بارى طرفندىن بيت الله نى تعظيم اولاقچ نيندى گنە شرطلر عرض ايتلسە دە، قبول ايتە چكن بلردى. رسول الله نك قووى برله دويه يوردى. عسكەر حديبيه گە كيلوب توشوب مكە دن يراق بر طرفينە اورونلاشديلر. خالد بن الوليد بونلر نك حديبيه گە كيلوب توشولر ن صوگندىن غنە سيمزدى.

حجاج كرام حديبيه گە اورونلاشقاچ «بديل بن ورقاء» كيلوب رسول الله دن نيچون مكە گە كيلسكانلگن صورادى. رسول الله بوگا، بحار به ايچون كيلمەچە يالگىز عمرە ايچون گنە كيلسكانن سويلە گاچ، بديل قايتوب قريش كە مسئلە نى آڭغارتدى. فقط بديل رسول الله نك متفقلرندىن بولغان خزاعە عربلرندىن بولغانلقدن آنك سوزينە قولاق سالماديلر، هماندە تشويش قالدیلر. صوكرە اشك اصلن آڭلاب قايتو ايچون «احابيش» نك رئيسى «حليس بن هلقمە» نى ييەردیلر. رسول الله بونك كيلون كورگاچ (۱) قصواء رسول الله نك دويه سيمك اسميدر. رسول الله نك جوابى اصحاب فيل واقعه سینه اشاره در.

حديبيه گە
توشو

مكە ليئر رسول
الله غە كشى
ييەره لر

اصحاب کرامغە: «بو آدم قىر بانلىقلارنى تعظيم ايتە، طورغان قومىدىن، بونىڭ
 آلدىنە دۈيەلەرگىزنى يىدەرگىز!» دىدى اصحاب شۇنداق بونىڭ آلدىنە
 دۈيەلەرنى يىدەرۈپ، تىلبىيە ئىتە باشلايدىلار. خەلىپىس بونى كۈرۈپ بىرلە
 قايتۇپ كېتىدى ۋە قىرىش غەربلەرنى: «بونىلار يالسىز غەمىرە ئىچۈن كېلىگەنلەر.
 اخىم، جىدام، خەمىر غەربلەرنى بىت اللەنى زىيارەت ئىتۇپ، طوردىقلىرى خالى،
 عبدالمطلبنىڭ اوغلىنى (خەزىرت مۇھەممەدنى) مەن ئىتۇپ مەنسەپ تۈگەل، بونىلارغە
 مەككەگە كىرگە رەخت بىرەرگە كىرەك» دىدى. قىرىش غەربلەرنى
 بوگا: «سەين خەلە بىلمى طورغان بىر اعرابىسىڭ» دىپ بونى توقتاتىدۇلار.
 بونىدىن صوڭ ئىقىف غەربلەرنىڭ الوغلىرىدىن «عروە بن مەسعود»نى يىدەردىلار.
 غەروە رەسۇل اللە خەزىرىنە بارۇپ بىر قەدەر سۈيلىشىپ كەتكەن صوڭ آنىڭ
 غەمىرە ئىچۈن كەنە كېلىگەنلىكىگە قەناعت خەلە ئىتدى. بو ئىئادە اصحاب
 كرام طرفىدىن رەسۇل اللەغە ئىتلىگەن خەزىرت ۋە تعظىمىنى كۈرۈپ، غەروە
 خەيران قالدى. قىرىش كە قايتقاچ: «مەين كەسرى، قەيسەر، نەجاشىلار
 خەزىرىندە يۈلۈندىم. مۇھەممەدنىڭ ئىبىدەشلىرى طرفىدىن آڭا ئىتلىگەن خەزىرت
 ۋە ئىتبارنى بونىلارنىڭ ھەيچ بىرسىدە كۈرمەدىم. مۇھەممەدنىڭ ئىبىدەشلىرى آنى
 جانلىرىدىن آرتۇق كۈرەلەر. آنى ھەيچ بىر ۋەقە تاشلاپ قاچۇرۇپ كەتتىلەر
 يوق. سەن مۇھەممەدنىڭ تەلپىن قەبۇل ئىتگەن. مۇھەممەد بىرلە خەزىرە بولۇپ قالسا
 سەننىڭ غەلبە كېلۈگۈزدە بىك شەبەھلى» مەزمۇنىنىڭ سۆز سۈيلىدى. رەسۇل اللە
 ۋا اصحاب كرامغە آچۇدىن كۈزلىرى قان باسقان مەككە مەشركىرى، بونىڭ
 نەسىھەتتە قەبۇل ئىتمەيدىلار. بۈيۈك مەككەگە كەتۈگە قەتئىي رەزى تۈگەللىكەرنى
 بىلدۈردىلار. بونىدىن صوڭ «مۇكەررە بن خەفەس» اسمىدە بىرسى رەسۇل اللەغە
 بارۇپ قايتسەدە، مەطلۇب نەتىجە خەلە بولمادى.

رەسۇل اللە مەككەگە كېلۈدىن مەقسەدى يالسىز غەمىرە بولۇپ، خەزىرە ئىتۇپ
 اصلا كۈگەندە بولماغانلىقىنى مەشركەرگە رەسمىي خەزىرتە بىلدۈرۈپ ئىچۈن

عثماننى
 مەككەگە يىدەرۈپ

«عثمان بن عفان» نى يبهردى (۱). بونڭ برله برابر اصحابدن اونلاب كشى رسول الله نڭ رخصتى برله مكه ده گى ياقنلرن زيارت ايچون كيتدىلر. رسول الله عثمان غه مكه ده گى ضعفاء مسلمين نى كوروب، ياقن وقتده مكه نڭ فتح اينل چكن بلدررگه قوشدى. عثمان مكه گه «ابان بن سعيد الاموى» حمايه سنده كروب، مشركلرگه رسول الله نڭ سوزن تبليغ ايتسده، هنوز بر نتيجه حاصل بولمادى. بالعكس بونى وايبدەشلرن حبس ايتدىلر. بونڭ اوزره اصحاب آراسنده عثمان نڭ اوتولو خبرى طارالوب، رسول الله مكه ليلر برله محاربه ايتو ايچون اصحابنى بيعتكه جيبا باشلادى.

بناءً عليه اصحاب، حديبيه ده بر آغاچ كوله گه سنده رسول الله برله بيعت رضوان برگه اولرگه، آڭاردن بر قارش قاچماسكه برهم برهم بيعت بيردىلر. ايك اول بيعت ايتكان كشى «ابوسنان الاسدى» ايدى. ابوسنان بيعتنى بيك گوزل اجرا ايتديكندن باشقه اصحاب بيعت بيرگانده: «سيكا سنان بيعت بيرگان نرسه لرگه بيعت بيرهمز» ديلر ايدى. رسول الله نڭ، بر قولن ايكنچى قولينه قويوب «بو عثمان ايچون بولسون» ديه بيعت اجرا ايتديكى مرويدر. «بيعت رضوان» اسميله معروف بولغان بيعت اوشبو واقعه دن عبارتدر (۲). بو آرا ده مشركلردن بر قدرسى برله اصحاب آراسنده بر آز بهرلشو بولوب مشركلردن اون ايكى كشى اسيرده آلندى.

بيعت خبرى، مكه مشركلرينه ايشتلگياچ، قورقوب رسول الله برله مصلحه ايتو فكرينه نوشدىلر. بونڭ ايچون مشهور خطيبلردن ^{مكه ليلر رسول -} الله غه مريض ^{يبهردى} يبهردى

(۱) رسول الله اولا عمر بن الخطاب نى يبهرك بولسده، اول، مكه ده حمايه ايتەچك ياقنلرى بولماون عمر كورسەتوب قبول ايتەدى؛ عثمان بن عفان نى يبهردى كيكاش بيردى. عثمان بنى اميه دن اولوب آنڭ مكه ده حمايه ايتەرك ياقنلرى بار ايدى.

(۲) بو بيعتكه بيعت رضوان، آغاچقه ده شجره رضوان ديلوى بو حقه «لقد رضى الله عن المؤمن اذ يبايعونك تحت الشجرة» فتح آيت ۱۸ آيتى نازل بولوى ايچوندر. عمر ابن الخطاب زمانده خلق بو آغاچدن تبركه باشلاغانلقدن كيسدروب طاشلاتدى.

«سهیل بن عمرو» نى مرخص ايتوب يبهردیلر. سهیل رسول الله يائینه بارغاچ، اسیرلرنى يبهرون طلب ایتمش ایدی. رسول الله بونلرنى يبهرونى عثمان واییده شلرینک يبهروینه تعلیق ایتدیگندن مشرکلر بونلرنى يبهردیلر. سهیل طرفندن رسول الله غه عرض ایتلگان شوطلر اساساً دورت ماده دن عبارتدر: (۱) بیت الله نى طواف ایتو ایکنچی یاغ کیکدرله چک. کیله چک یل اهل اسلامک مکه گه کرو ب اوچ کون طور ورغه حقلى بولوب، بومدت ظرفنده مکه خلقی مکه دن چغوب طوره چقلر. (۲) مشرکلردن اسلامیتنى قبول ایتوب مدینه گه بارغان کشیلر طلب ایتلگانک فایتار یل چقلر. مسلمانلردن مکه گه کبتکان کشیلرنى فایتار و اجبار ایتلمیه چک. (۳) قریش برله اهل اسلام آراسنک اون یل مدت محارب به طوق تاتیل چق. (۴) عربلردن تله گان قبیل رسول الله عهدینه، تله گان قبیل قریش عهدینه کره چکلر (۱). مصالحه ماده لرندن اوچنچیمسى اهل اسلام ایچون قبولی ایانک یکل وایانک مطلوب ماده ایدی. چونکه رسول الله قریش برله آراده معاهده بولوب، مشرکلر برله اهل اسلام آلاشسه اسلامیتنک غایت سرعت برله انتشار ایته چکینه امین ایدی. ذاتار رسول الله ناک بووقتقه قدر مشرکلر برله محارب به ده بولنوی مجبورى بولوب، یالکیز مدافعه گنه ایدی. اول، هر وقت باشقه لر برله طنچ طورونى سویه، آنلر برله هر وقت مصالحه ایتوگه حاضر ایدی. شونک ایچون ده مدینه گه کیلوی برله مدینه یاننک بولغان اهل کتاب برله مصالحه یاصادی. ممکن بولغان عرب قبیله لری برله ده صلح یاصادی. اگر مکه مشرکلری اصحابقه اذا وجفا ایتمه سهر، آنلرنى دینلرندن فایتارو ایچون عذابلامه سهر، رسول الله غه سو قصد قیلامه سهر، آنی اوز حریتنده فالدرسه لر، مدینه گه کوچوب آنلر برله محارب بر حالنى آلاماسده ایدی. الحاصل اسلامیتنک مطلوب درجه ده طارالوینه ایانک برنجی چاره، مشرکلر برله آراده بولغان معامله عربیه ناک بترلوی بولاچق ایدی. صلح ماده لری ایچنک مسلمانلرنک حیثیتنه طوقوناچق وآنلر ایچون قبول ایتو فوق العاده آورکیلر چک ماده لر (۲ و ۱) بولسه ده،

رسول الله صلح طرفنده

(۱) هدیه معاهده سنک صولف بنو بکر عربلری قریش عهدینه بنو خزاعه عربلری رسول الله عهدینه وحمایه سینه کردیلر.

اوچنچى ماده نىڭ اهمىيىتىنىە نظراً رسول الله سەھىل عرض ايتىكان ماده لارنى قبول ايتىو طرفىدە بولدى. اصحاب كرام باشىدە بوڭا بىك قارشى كىلدىلەر. اصحاب صلحە قارشى رسول الله نىڭ بو اشىنىە اصلاً راضى بولمايدىلەر. كىفلرى قىلدى، كوڭللىرى توشىدى. حتى عمر كىك بىوك بر صەبى دە رسول الله حقنىك بايتاق كىلوشسىز معاملەدە بولندى. رسول الله برنچى ماده خصوصەندە: «مىن توشمەگى بشارتىنى بوسنە متحقق بولاچق دىمەدم. كىلەچك سەنە بىت اللهنى طواف ايتو كىنە شول بشارت تحتىنە داخلىر»، ايكىنچى ماده حقنىك «اسلامىتىن چغوب مەكەگە كىتىكان كىشىلەرگە بىزنىڭ ايتىاجەر يوق. اسلامىتىنى قبول ايتوب مەدىنەگە كىلگان كىشىلرنىڭ قايتار لوندەدە ضرر يوق؛ آنلارغە بر وقت ايرىكانك كىلەچك» دىب اصحابنى قناعتلىندىرگە طرشەدە، سوزى كوب تاثير ايتمەدى. فقط رسول الله بونلرنىڭ كىفلرى قىلويىنە قارامىچە، هنوز اولىكى فكىرنەدە قالوب صلحنامەنى يازدردى. يازوچى على بن ابى طالب ايدى. هر ايكى طرفىن شاهدلر احضار قىلندى. رسول الله طرفىن بولغان شاهدلر اچنە ابوبكر، عمر، عبدالرحمن بن عوف بار ايدى (۱). مشركلر طرفىن شاهدلر مكرز بن حفص برلە حوىطب بن عبد العزى ايدى (۲). صلحنامە ايكى نىسخە بولوب برسى سەھىل بن عمر وده قالدى. صلحنامە يازلغان بر نادە واقە بولدى، كە رسول الله نىڭ فوق العادە صلح طرفدارى ايكانلىكىنە آچق دىلىلەر: رسول الله صلحنامەنى «بسم الله الرحمن الرحيم» لفظى برلە باشلارغە نەسەدە، سەھىل: «مىن موندى نرسەنى بلىمىم؛ اوزمىز بلىگان «باسمك اللهم» دىب ياز» دىدى. بىناً عليه رسول الله سەھىل قوشقانچە «باسمك اللهم» دىب يازدردى. سوڭرە رسول الله «هذا ما صالح عليه محمد رسول الله سەھىل بن عمرو» دىب املا ايتدى. سەھىل بوڭا قارشى: «اى محمد، سىنىڭ رسول ايكانلىگىنى بلىسەك، مەكەگە كرودن طىماس و سىنىڭ برلە محاربەدە ايتماس ايدىك، بونىڭ اورنىنە محمد بن عبد الله دىب يازدر» دىدى. رسول الله على گە رسول الله سوزىن بوزوب، آنىڭ اورنىنە عبد الله غەبارەسىن يازوغە قوششەدە، على «رسول الله» سوزىن

بوزارغە راضى بولمادى. بىنا ئۇلارغا رسول الله اوز قولى بىرلە بوزدى. اصحاب كرامىڭ مشرۇكرگە فوق العاده آچۇلرى قاروب، محاربە گە بىر اشارت كىنە كوتوب طور دىقلىرى، محاربە بولغاندە غالب كىلۇلرى بىك محتمل بولدىغى حالە رسول الله نىڭ بولۇرلارنىڭ خاطرلارنىڭ اصلا رعايت ايتىمىچە بو قدر آور شرطلار بىرلە صلح عقد ايتوى، بو صلحدىن اسلامىتكە غايت فائىدەلى نتيجه لىر طواچغن اميد ايتىدىكىندىر. واقعاً اش رسول الله اويلاغانچە بولدى. حبيبىه مصالحە سىندىن صوڭ اهل اسلام مشرۇكر بىرلە اختلاط ايتە باشلايدىلار. اسلامىت بىرلە عربلار آراسىندە بولغان پردە كوتەرلدى. اسلامىتنىڭ دىن سىماوى ايكىنلىكىنە اشانۇچىلار كوبەيۇب اهل اسلامنىڭ عددى شاقىلى آرتوب كىتتى (۱).

سەھىل بن عمرو نىڭ اوغلى «ابو جندل» اسلامىتنى قبول ايتىكان بولسەدە، آتاسى آنى حبس ايتوب مەدینە گە ھىجرتدىن منع ايتوب طورا ايدى. صلحنامە يازغان چاقىدە اول نىچكىر قوتولوب رسول الله يانىنە كىلدى. سەھىل بونى كورگاچ: «مۇھىم، سىندىن اياڭ باشلاپ بونى قايتاروب بىر وگىنى طلب ايتەم» دىدى. رسول الله بوڭا صلحنامە نىڭ ئەلدە يازلوب بىتمەون بھانە كورسەتوب قايتاروب بىرمەسكە بولسەدە، سەھىل «آلايسە قطعىا سىنىڭ بىرلە صلح ايتەچك توگلىمىن» دىدى. شونلقدىن رسول الله بونى قايتاروب بىررگە راضى بولدى. بونى كورگاچ ابو جندل اصحاب كرامغە قاراب: «اى جماعت، نىچون مېنى مشرۇكرگە بىرمەسىز؛ مېنىم آنلار قولىندە نى قدر عذاب چىككەنمىن بىلمەيمىز؟» دىدى. رسول الله نىڭ مذكور معاملەسى اىچون اصحاب كرامنىڭ فوق العاده كىفلىرى قىلدى (۲).

(۱) اهل سىرنىڭ سوزىنە كورە عقد مصالحەدن فتح مەگە قدر اسلامىتنى قبول ايتۇچىلارنىڭ سانى بو وقتقە قدر كرگانلردىن كوب بولمىش.

(۲) حضرت عمر نىڭ: «اوشبو كۈنىگە قدر مىڭا اصلاشك وشبھە توشكانى يوق ايدى. اوشبو وقت رسول الله بىرلە (سەھىل) حق پىغمبىر توگلىگىمى؟ بىز حق باروب دشمانىز باطل دىندە توگلىمى؟ شولاي بولغاچ نىچون بوندى زىللەتكە ارتىككەن ايتەمىز. ئەلى آڭا مەجبۇرىت توشكان يوق بىت. سەھىل بىزگە بىت اللهنى باروب طواف قىلاچقىز دىي سويلەمەدۇم» دىدىم. رسول الله بوڭا قارشى (ئەھەت مەھەت) حق پىغمبىر مەھەت دىندەمىز، طواف ايتەچكەنمىز دە سويلەمەدۇم، فقط بوسىنە دىيەدۇم، كىلەچك سەھەت طواف ايتەچكەنمىز دىدى. سۆزگە بىرگە باروب اوشبو مەھەت سوز سويلەدۇم. اولدە رسول الله ۋە يەككەنچە جواب بىردى، سۆڭىدىن اوشبو اشمە كفارت بولسۇن اىچون كوب عمللار قىلدۇم» دىدىكى مەزمۇنى.

مصالحه تمام بولغاچ رسول الله اصحاب كرامغه اكرامدن چيشلورگه اكرامدن چيشلو
 (قربانلارن چالوب چه چلارن آلورغه) قوشسه ده، مصالحه نك آورشطرلرفندن
 متأثر بولغان اصحاب، امثالده قصورلق قىلدىلر. بونى كورگچ رسول
 الله قايقولى حاله «امسلمه» يانينه باروب، اصحابنك سوز طىكلاماولارن
 شكائيت ايتدى. بوكا فارشى ام سلمه: «اى رسول الله، سين آورشطرلر
 برله صلح ياصادك، مونك ايچون اصحابك غايت فايفرالر، آنلر معذورلر.
 سين بر سوز سويلمسندن اكرامكندن چق؛ بونى كوروب آنلرده سىكا
 اهررلر» ديدى. بناً عليه رسول الله قربانن چالوب چه چن آلدروب،
 اكرامدن چيشلدى. بونى كورگچ اصحاب كرامده توفقسز اكرامدن
 چيشلدىلر.

مكه دن قايتقانده رسول الله غه فتح سورهمى نازل بولوب، حديبيه ^{حديبيه منا - سىتى برله}
 معاهده سندن متأثر بولغان اصحابنك كوكللر شادلاندردى. حديبيه سورە نازل بولو
 صلحينك اسلاميت ايچون فوق العاده فائدهلى بولاچغينه، بونك حقيقتا
 فتح ايديكنه فناعت حاصل ايتدىلر. صلح حقنده رسول الله نك فكرى
 طوغرى بولوب، اوزلرينك فكرى خطا ايكانلگن آكلادىلر. رسول
 الله غه فارشى قىلغان بعض كيلوشسز معاملهرينه اوكنوب استغفار
 ايتدىلر.

رسول الله واصحاب كرام مدينه گه قايتقاچ، عقبه بن معيط نك قزى ام كلثوم بنت عقبه
 «ام كلثوم» اسلاميتنى قبول ايتوب مدينه گه كىلدى. بونك ياقنلرى
 آرتندن باروب صلح موجدنچه ام كلثومنى تسليم ايتوون طلب ايتسه لرده
 رسول الله شرطنك خاتونلارنى شامل توكللگن بيان ايتوب تسليم ايتمه دى.
 اوشبو مناسبت برله سورە ممتحنه ده بر نيچه آيت نازل بولوب (آيت
 ۱۱، ۱۰) هجرت ايتوب كىلگان خاتونلارنى امتحان قىلورغه، مؤمن

ایکانلیکری ثابت بولسه، هجرتلری باشقه دنیاوی غرض ایچون بولمیچه
 بالکیز الله رضاسی ایچون ایکانلیگی متحقق بولسه مکه گه کیری
 قایتارماسقه، مشرک ابرلرندن آیروب آنلرنک بیرگان مہلرن قایتاروب
 بیررگه قوشدی. مذکور مهاجرلرنک باشقه کشیلرگه باررغہ حقلمی
 بارلغن بیان ایتدی. اصحاب کرامغه بوندن صوڭ مشرک خاتونلرنی
 قوللرنده طوتماسقه، آنلرنی تفریق قیلورغہ قوشدی. بناً علیہ اصحاب
 کرام مشرک خاتونلرن طلاق قیلدیلر (۱).

ابوبصیر

حدیبیہ معاہدہ سندن بر آز وقتلر صوڭ «ابوبصیر» اسمک برسی
 اسلامیتنی قبول ایتوب مدینہ گه کیلسهده، رسول الله قبول ایتمه گانلیکن
 شام یولنده بر بیرگه باروب اورونلاشدی. یوفاروده ذکر ایتلیگان
 ابو جندلده مشرک ردن قوتلوب ابوبصیر یانینه باردی. صحرا لر بولند ده
 بیک کوب کشی بونلر یانینه جیلوب، شام یولندن کیچکان مشرکلرنک
 کروانلرینه هجوم ایتہ باشلادیلر. بونلرنک طالاولرندن بیزار بولغان
 مشرکلر رسول الله غه ایلچی یبروب، معاہدہ نک ایکنچی، ماده سن بوزون
 اوتندیلر. بناً علیہ مذکور ماده بوزیلوب، اسلامیتنی قبول ایتوب
 مکه دن مدینہ گه کیلگان کشیلر قایتارلماسقه بولدی.

حدیبیہ معاہدہ سی مناسبتی برله بقرہ سورہ سنده بر نیچه آیت
 (آیت ۱۹۰-۲۰۳) نازل بولوب اشهر حرمده قتال، حج، عمرہ، احصار
 حکملرن بیان ایتدی.

حضرت محمد (ص) نک رسالتی عرب قومینه گنه مخصوص بولمیچه
 بتون خلقعه عامدر. قرآن کریمده گی «قل یا ایها الناس انی رسول الله
 الیکم جمیعا اعراف آیت ۱۵۸»، «وما ارسلناک الا کافه للناس بشیرا ونذیرا

پادشاهلرغہ
 ایلچیلر یبرو

(۱) شول وقت عمر بن الخطاب مکده مشرک بولغان ایکی خاتون طلاق
 ایتدی. مذکور خاتونلرنک برسن صفوان بن امیه، برسن معاویه نکاحلاندی.

س سبا آیت ۲۸»، «وما ارسلناک الا رحمة للعالمین انبیا آیت ۱۰۷» آیتلری
 بونی صریح کورسه تدر. فقط حدیبیه معاهده سینده قدر رسول الله قریش
 عربلری برله محارب بر حالده بولوب، آنلر برله مشغول بولغانلقدن
 اسلامیتنی چیت خلقه تبلیغ ایته آلمی طور ایدی. اول بو وقتقه قدر
 یالکز عرب خلقن و یاقن تیره ده گی اهل کتابنی غنه دینگه دعوت ایته
 آلدی. حدیبیه معاهده سی یاصالوب قریش مشرک لردن و بولنر سببلی
 باشقه بیک کوب عرب قبیل لردن قورقنچ بتکاج، رسول الله ناک ایکن
 برنچی اشی یاقن تیره ده گی حکومت و امارت لرگه ایلچیلر کوندروب آنلرنی
 دینگه دعوت ایتو بولدی. کورشی مملکت لرگه دینگه دعوت ایتوب
 ایلچیلر بیهرو آلتنچی سنه آخر لردن یاخود یدنچی سنه محرم دن
 باشلاب، رسول الله ناک وفاتینه قدر دوام ایتمشدر.

رسول الله بو وقتقه قدر یازغان مکتوبلرندده مهر استعمال ایتمی مهر یاصاتو
 طورغان ایدی. پادشاهلرنی دعوت ایتو مسئل سن اصحاب کرامغه قوزغاتقاج،
 آنلر حکمدار لرغه یبهرله چک مکتوبلر ناک مهر لی بولوی تیوشلگن
 سوبله دکارلردن کموشدن بر یوزک قویدروب قاشینه اوچ سطر ایتوب
 «محمد رسول الله» عباره سن یازدرتدی (۱). بو کلامه لردن «الله» لفظی اوستن،
 «رسول» لفظی اورتاده «محمد» لفظی آستده ایدی.

حدیبیه معاهده سن متعاقباً رسول الله آلتی ایلچی بیهردی. روم
 ایمپیراطور ی قیصر «هرقل» گه دحیه الکلبی نی، ایران کسراسی پرویز
 (ابرویز) گه عبد الله بن حذافه السهمی نی، حبشه نجاشیینه عمرو بن أمیه
 الضمری نی، مصر مقوفسی جریج بن میناغه حاطب بن ابی بلتعنه نی، غسان

(۱) اوشبو مهر رسول الله دن صولک ابوبکر، عمر، عثمان طرفندن ده استعمال ایتلدی.

عثمان ناک خلافتنه ایسه عثمان ناک قولندن «بئراریس» دیگان قویوغه توشوب یوغالیدی.

حکمداری جبلة بن الایهم که شجاع بن وهب (۱) نی، یمامة امیری هوذة بن علی که سلیط بن عمرو و العامری نی یبهردی. اوشبو کشیلرنک هر قایوسینه مکتوبلر یازوب بارسن بر کونده یبهردیکن روایت ایتله لر. بوندن باشقه عمان امیرلری جیفرو عبدکه عمرو بن العاص نی، بحرین و البسی المنذر ابن ساوی که العلاء بن الحضرمی نی (۲)، «حارث بن عبد کلال» الحمیری که مهاجر بن امیه المخزومی نی «ذوالکلاع» الحمیری برله «ذوعمر» الحمیری که جریر بن عبدالله البجلی نی (۳) یبهردی. مسیلمة الکذاب که ایکی دفعه مکتوب یبهردی. برسی عمرو بن امیه الضمری، ایکنچیسسی السائب بن العوام آرقیلی. حمیر یلردن عبد کلال بالالری حارث، مسروح، نعیم که عیاش بن ربیعة المخزومی نی یبهردی (۴).

قیصرغه مکتوب

شرقی روما ایمپیراتورری هر قیل بو وقتلرده «قدس» ده ایدی. ایرانلیلر برله بولغان محاربه ده رومالیلر غالب کیلوب، قیصر سوریه قطعه سن اصلاح اوچون همده شکر یوزندن قدس شریفنی زیارت ایچون قدس که کیلگان ایدی. دحیه مکتوبنی قیصرغه قدس ده طابشردی. مکتوبنک مضمونی اوشبوندن عبارتدر: «الله نک قوی و رسولی محمدن روم قومینک الوغسی هرقل که. طوغری یولغه ایهرگانلر که سلام بولسون. مین سینی اسلامیتکه دعوت ایتهم. اسلامیتکه کیلسه نک سلامت بولورساک. الله سیکنا اجرکنی ایکی الوش قیلور. (برسی حضرت عیسی غه

(۱) ابن هشام ص. ۳۹۳ ج ۲.

(۲) عمرو بن العاص نک باروی ۸ نچی یل ذی القعدة، العلاء بن الحضرمی نک

یهرلوی ۸ نچی یل جهرانه دن قایتور آلندندن ایدی. زادالمعاد ص ۳۱ ج ۱.

(۳) بونلر اسلامیتنی قبول ایتدیلر. جریر رسول الله وفات ایتکانه هنوز آنلر

یازنده ایدی. ص ۳۱ ج ۱ زادالمعاد.

(۴) زادالمعاد ص ۳۱ ج ۱. حارث بن عبد کلال که ایکی مرتبه یبهرگان

بولادر. بر اوزینه گنه ایکنچی برادرلری برله برکه.

ايكنچى سى حضرت محمد كه ايمان ايتديكى ايچون) اكر قبول ايتمه سهك
بتون قومكنك گناھسى سيكا توشه چك. اى اهل كتاب، سزنىك برله بزنك
آراده مشترك بولغان، افراط وتفریطدن خالى بولغان بر سوزگه كيلكز:
الله دن باشقه هيچ كمگه عبادت ايتميك، آكارغه هيچ كمى شريك قيلميك.
الله دن باشقه بر برمىنى «رب» انخا ايتميك. اكر اهل كتاب بوكاردن
اعراض قيلسهلر ئه يتكز اهل اسلام، بز مسلمبز، بوكا شاهد بولوكز.
ديب (۱).» فيصر مكتوبنى اوقوغاچ، اول وقتلرده تجارت ايچون شام
طرفينه بارغان ابوسفیان وايده شلرن چافرتوب، ترجمان واسطه سيل
ابوسفیان دن بعض استفسارده بولدى. ابوسفیان اول وقت مشرك
بولسه ده، رسول الله حقنده طوغرى جواب بيردى. ابوسفیان برله قيصر
آراسنده رسول الله حقنده اوشبو كىيفيته محاوره جريان ايتديكى
بخارى ده مذكورد (۲):

- سزنىك آراگزده محمد نسيجه نيندى كشى؟ - اصل نسيلى.
- آندن الوك اچكزده دعوای نبوت ايتكان كشى بولدىمى؟ - يوق.
- آنك آتا بابالرندين پادشاه بولغان كشى بارمى؟ - يوق.
- آكا ايه رگان خلق يوقارى طبقه دنمى تو به ندمى؟ - تو بهن طبقه دن.
- آكا ايه رگان كشيلر آرتامى كييمى؟ - آرتا.
- آنك دينينه كرگانلردن كبرى قايتوچيلر بارمى؟ - يوق.
- نبوت دعوى ايتمه سدن الوك يالغانچىلىق برله اتهام ايتيه
ايدكزمى؟ - يوق.

(۱) عربچه مكتوب صورتى: بسم الله الرحمن الرحيم. من محمد عبد الله ورسوله الى هر قل
عظيم الروم سلام على من اتبع الهدى. اما بعد فانى ادعوك بدعاية الاسلام اسلم تسلم
يوئك الله اجرارك مرتين فان توليت فان عليك اثم الاريسمين. ويا اهل الكتاب تعالوا الى
كلمة سواء بيننا وبينكم الا نعبد الا الله ولا نشرك به شيئا ولا يتخذ بعضنا بعضا اربابا
من دون الله فان تولوا فقولوا اشهدوا بأنا مسلمون.

(۲) بخارى ج ۱ ص ۹۸، ۹۹

- عهدن بوزغانى بارمى؟ - يوق. حاضر آنڭ برله بىزنىڭ اراده
عهد بار بوزارمى يوقمى بلىمىم.

- آنڭ برله محاربە ايتىكانىڭىز بارمى؟ - بار.

- فايسىڭىز غالب كىلدىڭىز؟ - بعضا اول، بعضا بىز.

- سىزگە نرسەلەر تىكلەپ ايتە؟ - يالغىز اللهغە عبادەت ايتىڭىز، آڭا
عبادەتكە ھېچ كەمنى شەرىك قىلماڭىز، آتا بابا لىرىڭىزنىڭ دىنىنى تاشلاڭىز، دى.
نەماز اوقۇرغە، صەفە بىرەرگە، عەقتى بولۇرغە، صلەء رحم قىلۇرغە قوشا.
ايران دولتىنىڭ پايتەختى اول وقت «مدائن» شەھرى ايدى. عبد الله

كسرىغە
مكتوب

ابن حنافة مدائن گە بارۇپ كسرى پروىزگە تەقدىم ايتىلدى ومكتوبىنى
تابىشردى (۱). مكتوبىڭىز مضمونى: «الله نىڭىز رسولى محمد دىن ايران نىڭ الوغسى
كسراغە. طوغرى يولغە كىرۇپ، الله ورسولىنە ايمان ايتىكان، الله دىن
باشقە ھەقىقى مەبود يوق، آنڭ شەرىكى يوق، محمد الله نىڭ قۇلى ورسولى
دە شەھادت بىرگان كىشىلەرگە سلام بولسۇن. مەن سەينى اسلامىتكە دعوت
ايتەم. چۈنكى مەن الله طرفىدىن بىتون بىنى بىشەرگە يىبەرلەش رسولەن.
مەن خەلقنى اندار ايتەم. انىكار قىلغان كىشىلەرگە عذابنىڭ بولۇوى برله
قورقۇتام. اسلامىتكە كەلسەڭىز سلامت بولۇرسىڭىز. اگر اعراض قىلسەڭىز
بىتون مچوسنىڭ گناھسى سىڭا توشەچكىر».

كسرى مكتوبىنى اوقۇغاچ كىر و غورۇندىن فوق العادە غەلىبانغە
كىلۇپ مكتوبىنى يىرتقالاب تاشلايدى. ايلچىنى دە: «اگر مەن بىن الوك
سفىر اوتىرىك عادىتى بولسە ايدى سەينى اوتىررايدىم» دىب تەھدىد ايتىدى.

(۱) عربچەسى: بسم الله الرحمن الرحيم من محمد رسول الله الى كسرى عظيم فارس
سلام على من اتبع الهدى وآمن بالله ورسوله وشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له وإن
محمدًا عبده ورسوله. ادعوك بدعاية الاسلام فإني أنا رسول الله إلى الناس كافة لأنذر من كان
حيًا ويحق القول على الكافرين. أسلم تسلم فإن أبىت فإنما عليك إثم المجوس.

رسول الله كسرى نڭ مذكور معاملہ سن ايشتكاج: «الله آنڭ ملىكن پار چالاب
بترسون» ديب دعا قيلدى. واقعاً اوزاق اوتمه دى ايران دولتى اهل اسلام
طرفندن ضبط ايتلدى. كسرى بونڭ برله گنه فاله مچه حبشه ده گى عاملى
«باذان» غه رسول الله نى طوتوب يبه ررگه قوشوب مكتوب يازدى. عرب
مؤرخلار نڭ سوزينه كوره باذان رسول الله غه ايكي كشى يبه روب،
شونلر برله كسرى غه بارر غه امر ايتمش، اطاعت ايتمگان تقديرده
اوتروبرله تهديد ايتمشدر. مذكور ايلچيلر كره رسول الله كسرى نڭ اوترون
خبر بيرگان. ايلچيلرده اسلاميتكه كيلگان. بونلر واقعە نى قايتوب باذان غه
سويله گاج، خبر راست چغوى برله باذان ده اسلاميتكه كيلمشدر.

نجاشى گه
مكتوب

نجاشى گه يبه رلگان عمرو بن امية نڭ ايكي مأموريتى بار ايدى.
برسى مكتوبنى طابشر مق، ايكنچيسى ابوسفيان بن حرب قزى «ام حبيبه» نى
نكاحلانو طوغروسنده نجاشى نى واسطه ايتو وحبشه مهاجرلارن مدينه گه
اوزاتونى اوتنو ايدى. اهل سير نجاشى گه اوشبو خصوصده مكتوب
يازلوون سويليلر. عمرو، حبشه گه باروب نجاشى گه مكتوبنى طابشردى.
مكتوب نڭ مضمونى اوشبودر: «الله نڭ رسولى محمددن حبشه نڭ بيوگى
نجاشى گه. مين شول الله غه حمد ايتهم، كه آندن باشقه معبود يوقدر.
اول، ملك، قدوس، سلام، مؤمن، مهيمن در. شهادت ايتهم، كه عيسى
ابن مريم الله نڭ روحى وكلمه سيدر. جناب الله آنى طيب، عفيف وبتوله
(دنپادن كيسلگان) اولان مريم گه القا ايتمش، مريم ده آنڭ برله حامل
بولمشدر. الله آدمنى يد قدرتى برله خلق قيلغانلغى شيكلى عيسى نى
روح ونفخندن خلق ايتمشدر. مين سىنى شريكى بولماغان الله واحدكه،
آڭا اطاعت ايتوگه، بو حقه ميڭا ايه ررگه وميڭا كيلگان نرسه گه
ايمان ايتهرگه دعوت ايتهم. مين الله نڭ رسوليمن. سىنى وخلقڭنى
الله عز وجل گه دعوت ايتهم. مين سزگه تبليغ ايتدم ونصيحت

قېلىدىم. نصيحتىمنى قېبول ايتىڭىز. والسلام على من اتبع الهدى» (۱)
 نجاشى رسول الله نىڭ مەكتۇبى بويىچە «ام حەبىبە» نى وكالەتكە ئالغانىدى. ام
 حەبىبە ايرى عەبىد الله بن جەشش بىرلە مەكەدەن جەششكە ھىجرەت ايتۇپ كېلىمەش
 ايدى. عەبىد الله جەششكە دە نىسرا نىڭكە چىقىپ وفات ايتكان، ام حەبىبە دە طول
 فالغان ايدى. الله ورسولىنىڭ رىئاسى ايچۇن وپتىن تاشلاپ ديار غەربتكە
 ھىجرەت ايتكان، ايرىنىڭ وفاتى بىرلە كۆڭلى سىنغان، شەرف ايمەسى بىر
 خاتۇننىڭ كۆڭلەن تاپقۇغە بۇندىن دە ئارتق يول بولۇرمى؟ نجاشى اصحاب
 كىرامىنى كېمەلەرگە اوپۇرتۇپ اوزاتىدىمىش.

ام حەبىبەنى
 اوپىلانۇ

جەھور اهل سېر واقىدى واپىن اسحاق لىرغە ايلەروب، مەكۇر نجاشى نىڭ
 اسلامىتكە كېلىۋون سويلەپلەر. آنلار، نجاشى نىڭ رسول الله نىڭ مەكتۇبىنى
 قارىشى جۈاب يازۋون، ھەم مەكتۇبىنىڭ سۈرئىدە ذىكر ايتىلەر. رسول الله نىڭ
 اصحاب كىرامىغە اصحەمە اسمەندە بىر نجاشى نىڭ وفات خېرىن سويلەۋى و آڭارغە
 جنازە نمازى اوپۇلۇرى بىخارى دە مەكۇردى (۲). ھەر وپىن اممە ايلەپى
 بولۇپ بارغان نجاشى نىڭ اسلامىتكە كېلىۋى خېرىنىڭ تۈپ مەنبەى اوشۇ
 بىخارى ھەدىتى بولسە كېرەك. فقط صحيح مسلم دە (۳) انس رۈايىتىنە كۆرە،
 رسول الله مەكتۇب يازغان نجاشى اسلامىتكە كېلىمەش. ابىن قېم ھەزرىتى دە
 مسلم سوزىن شەھىد ايتۇپ، رسول الله مەكتۇب يازغان نجاشى اسلامىتكە

نجاشى-
 اسلامىتىنى
 قېبول ايتىدىمى؟

(۱) عربچە مەكتۇب سۈرئى «بسم الله الرحمن الرحيم من محمد رسول الله الى النجاشى
 عظيم الحبشة. اسلم انت فاني احمد اليك الله الذي لا اله الا هو الملك القدوس السلام
 المؤمن المهيمن واشهد ان عيسى بن مريم روح الله وكلمته القاها الى مريم البتول الطيبة
 الحصينة فحملت به عيسى فخلق الله من روحه ونفخه كما خلق آدم بيده واني ادعوك الى
 الله وحده لا شريك له والمولاة على طاعته وان تتبعني وتؤمن بالذي جاءني فاني رسول الله واني
 ادعوك وجنودك الى الله عز وجل وقد بلغت ونصحت فاقبلوا نصيحتي والسلام على من اتبع الهدى»
 (۲) ص ۸۶، ۸۸، ۸۹ ج ۲ بىخارى. ھەدىث، ابو ھەرىرە بىرلە جابردىن رۈايەت ايتلەر.
 اصحەمە غەبارەسى جابىر ھەدىتىدە مەكۇر.

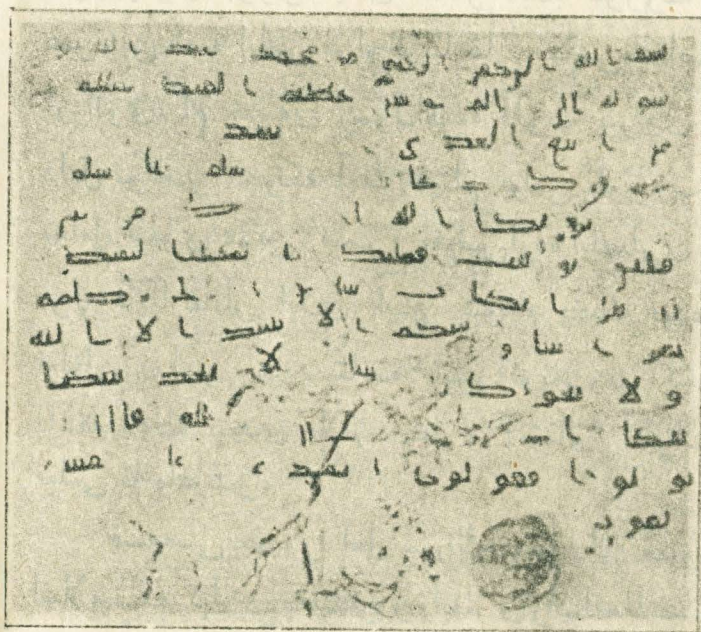
(۳) عن انس ان النبي صلى الله عليه وسلم كتب الى كسرى والى قيصر والى النجاشى
 والى كل جبار يدعوه الى الله وليس بالنجاشى الذى صلى عليه النبي صلى الله عليه وسلم
 مسلم ص ۸۱ ج ۲.

کیلیمه دی، رسول اللهغه ایمان ایتوب، اصحاب کرامنی حمایه ایتکان، رسول الله آگا جنازه نمازی اوفوغان نجاشی، بوکا باشقه ایدی، دی (۱). ابن حزم حضرتلری ده شول فسرده در. وافعاشولای بولورغه ده کیره ک. چونکه نجاشی ناک رسمی صورتده اسلامیتکه کیلوب، رسول اللهغه مکتوب یازوی غایت بعید در. اگر بواش بولغان بولسه حبشه برله مدینه آراسنک مناسبت باشقه تورلی بولور ایدی حبشه گه رسول الله طرفندن دین تعلیم ونشر ایتو ایچون کشیلر یبه رلور ایدی. حبشه ده شول وقت اسلامیت بر قدر انتشار ایتکان بولور ایدی. حاله وکه حبشه مهاجرلری قایتقاندن صوگ آندده اسلام اثری قالماغانلغی تاریخچه معلوم نرسه. اهل سیر رسول الله ناک اسلامیتنی قبول ایتکان امرغه دین تعلیمی ایچون کشیلر یبه رگانن، مصدقلر کوندرگانن ذکر ایتدیکلری حالده، بوخصوصده بر نرسه ده سویلمیلر. اگر حبشه همکداری رسماً اسلامیتکه کیلگان بولسه بوخصوصده بره سوز بولور ایدی. اول وقت حبشه مهاجرلری ده بریولی قایتوب کیتمه سار ایدی. یاخود یاگادان باروچیلری بولور ایدی. آنلر آندده طوررغه آالشقانلر ایدی بیت. عمروبن أمیه ایلچی بولوب بارغان نجاشی ناک اصحاب کرامنی کیمه لرده اوزاتوی، ام حبیبه نی رسول اللهغه آلوب بیروی آناک مسلم اولدقینه دلیل توکلدر. چونکه آناک مسلم بولمی طوروب اوق شوندی یاخشی معامل قیلوی ممکن. قیصر، مقوقس لرده ایلچیلرنی احترام ایتوب، هدیه لر برله فایتارغانلر ایدی، ایچ. شوناک کبک بوده رسول اللهغه معامله قیلغان بولور. عربستانده باش کوتروب کیلگان یاش حکومتنک باشقه ئەللە نیندی بلالر چغارو احتمالی آنلرنک کوکلرینه خطور قیلمی قالماغاندر.

قسقه سی جههور اهل سیرنک، رسول الله مکتوب یازغان نجاشی ناک اسلامیتکه کیلوی حقنلغی روایتلری زادالمعاد صاحبی ئەبتکانچه وهمدن

عبارتند. رسول الله «رجل صالح» ديه آطاغان و جنازه نمازی اوقوغان
 نجاشی، بو نجاشی گه باشقه در. اول، بعثتنك بيشنچی يلنك هجرت ايتنكان
 اصحاب كرامنى حمایه سینه آلقان و آبلوغه یاغشی معامله قیلغان نجاشی در.
 آنك رسمى صورنده اسلامیتكه کیلوی معلوم تو گلدی. رسول الله آنك
 مسلم بولون بالغز و عی واسطه سی برله بلمشدر. بو حالك جنازه نمازی
 اوقوی ده ابن اسحاق ئه یته كانچه طوقزنجی یلده بولمیه خبیر یلینه قدر بولادر.
 بو وقتلار مصر مملکتی، شرقی روما ایمپیراتورلغینه تابع بولوب
 مقوقس روما ایمپیراتورلاری طرفندن تعین ایتله ایدی. مقوقس قبطی
 بولوب اسکندریه ده اقامت ایتله ایدی. حاطب اسکندریه گه باروب
 مکتوبنی مقوقس که تسلیم ایتدی. مکتوبنك مضمونی اوشبوندن عبارتند:
 «الله نك قولى ورسولى محمددن قبط قومينك الوغسى مقوقس که. طوغری
 یولغه ایهرگانلر که سلام بولسون. مین سینی اسلامیتكه دعوت ایتهم.
 اسلامیتكه کیلسهك سلامت بولورساك. الله سىكا اجرکنی ایکی الوش
 قیلور. اگر اعراض فیلسهك قبط خلقينك گناهی سىكا توشه چهك.
 ای اهل کتاب، سزك برله بزك آراده مشترك بولغان، افراط و تفریطدن

مقوقس که
 مکتوب



بسم الله الرحمن الرحيم من محمد عبد الله ورسوله الى المقوقس عظيم القبط بسلام على من اتبع الهدى. اما بعد فاني ادعوك بدعاية الاسلام اسلم تسلم يؤتك الله اجرک مرتين فان توليت فعليك اثم كل القبط يا اهل الكتاب تعالوا الى كلمة سواء بيننا وبينكم ان لا نعبد الا الله ولا نشرك به شيئا ولا يتخذ بعضنا بعضا اربابا من دون الله فان تولوا فقولوا اشهدوا بانا مسلمون

الله
 رسول
 محمد

رسول الله نك مقوقس که یازغان مکتوبی هم مهری.

خالی بولغان برسوزگه کیلنگز: اللهدن باشقه هیچ کمگه عبادت ایتمیک، آکارغه هیچ کمئی شریک قیلیمیق. اللهدن باشقه بربرمزی «رب» اتخاد ایتمیک. اگر اهل کتاب بوکاردن اعراض قیلسه لر ئه پتنگز اهل اسلام، بز مسلممز، بوکا شاهد بولوگز دیب». مقوقس اسلامیتنی قبول ایتماسده ایلچینی فوق العاده احترام ایتدی و آنک برله رسول اللهغه جواب یازدی. ایکی گوزهل جاریه، بر قاچر و باشقه هدیه لر برله اوزاتدی (۱). مقوقس طرفندن یازلغان مکتوبنک مضمونی: «محمد بن عبداللهغه قبط قومینک بیوگی مقوقس دن. بعد السلام مکتوبکنی اوفودم. فی سویله گانکنی ونیندی نرسه گه دعوت ایتکانکنی آکلادم. مین طاعی بر پیغمبر کیله چکن بله ایدم. فقط آنک شامدن چقاچغن ظن ایته ایدم. سینک رسولکنی احترام ایتدم و سینکا قبط خلقی آراسنده زور اوروون طوتمقه بولغان ایکی جاریه و کیوملر یبهردم. سینکا منوب یورر ایچون بر قاچرده تقدیم ایتدم. والسلام (۲)» رسول اللهغه مقوقس نک جوابی کیلگایچ: «اول قولندن ملک کی کیتودن قورقوب اسلامیتنی قبول ایتمه دی؛ فقط ملک زائل اولاقدر» مضمونده سوز سویله دی. واقعا اوزاق اوتمه دی مصر مملکتی اهل اسلام طرفندن فتح ایتلدی.

- (۱) جاریه لر نک برسی ماریه برسی سیرین ایدی. رسول الله ماریه نی ملک یمین برله استفراش ایتدی. و آکاردن ابراهیم وجودکه کیلیدی. سیرین فی حسان بن ثابت که هدیه قیلیدی. رسول الله دن صوگ حضرت علی منوب یورگان، دلیل دیه معروف قاچراوش بودر.
- (۲) مکتوبنک عربچه صورتی: «بسم الله الرحمن الرحيم (?) ل محمد بن عبدالله من المقوقس عظم القبط سلام عليك اما بعد فقد قرأت کتابک وفهمت ما ذكرت فيه وما تدعو اليه وقد علمت أن نبيا قد بقى وکنت اظن انه يخرج بالشام وقد اکرمت رسولک وبعثت لك بعاریتین لهما مکان عظیم فی القبط وبشیاب واهدیت اليک بغلة ترکبها والسلام».



غسان اميرلرزدن برسی.

غسان امیرینه
مکتوب

غسان امیری اول وقت دمشق ده اوزینک ایمنیه سنده طور ایدی. ایلچی شجاع بن وهب مکتوبنی شونده طابشردی. مکتوبده الله واحدکه ایمان ایتەرگه دعوت ایتلگان، قبول ایتمه گان تفدیرده ملکینک زوالی برله تهید ایتلگان ایدی. جبله مکتوب اوقولغاچ حدتکه کیلوب مکتوبنی بیرگه طاشلادی و مدینه گه هجوم ایتو برله تهید ایتدی. فقط هر قیل بوکا رخصت بیرمه دیکندن ایلچیگه مجامله قیلوب هدیه لر برله اوزاتدی. رسول الله ایلچیدن بونک ناچار معامله سن ایشتنکاج «ملکی زائل بولسون» دیه دعا قیلدیغی مرویدر.

کوبره ک اهل سیر رسول الله نک شجاع بن وهبنی «الحارث بن ابی شهر الغسانی» گه یهروون سویلیلر. ابن هشام ایسه بونی «جبله ابن الایهم» گه یهردی، دی. اول ابن اسحاق سوزن ذکر ایتکاج، اوز طرفندن «قال ابن هشام انما بعثه الرسول الی جبله بن الایهم» دیه در. زادالمعاد صاحبی ده شجاع نک جبله گه یهردی روایتن ذکر ایتد، فقط احتمال مر جوح ایتوب طونا. شجاع نک جبله گه یهردی وادی و ابن اسحاق روایتیدر. فقط بونک «جبله بن الایهم» و «المنذر بن الحارث

ابن ابی شمر» لرگه بیه‌رلوی حقن‌ده‌ده روایتلار بار. جبله‌گه بیه‌رلوی واق‌دی‌دن، المنذرگه بیه‌رلوی ابن اسحاق‌دن‌ده روایت ایتله‌در. بعضار بون‌ک حارث بن ابی شمر برله جبله‌ن‌ک ایک‌ی‌سینه‌ده بیه‌رلوون سویل‌یلر. قاموس الاعلام صاحبی‌ده شونی آلا ص ۲۸۴۳ ج ۴.

بزف‌کچه‌ابن هشام سوزی طوغری بولوب، باشقه اهل سیر سوزی وه‌مدن عبارت بولسه کیره‌ک. سویله‌که: یوفاروده ذکر ایتله‌کچه «الحارث بن ابی شمر» بو وقتلرده قید حیات‌ده تو‌گل‌ایدی. اول موندن بایطاق مقدم وفات ایتکان. عرب مؤرخلری آنی «غساسقه»، «من‌آذره»، «ملوک‌کنده» هم «ایام عرب» حقن‌ده سوز سویله‌گانه تکرار ذکر ایتله‌ر. آنلر آنی من‌آذره‌دن (حیره حکمدارلری) المنذر بن ماء السماء‌که معاصر بولوب، آن‌ک برله محارب‌ه‌لرده بولوون بیان ایتله‌ر. حال‌بو‌که المنذر بن ماء السماء کسر‌الدین «انوشیروان» غه معاصر ایدی. اول، آن‌ک زمان حکومت‌نده ۵۶۳ سنهء میلادی‌ده وفات ایتدی. مشهور «عین اب‌اغ» واقع‌سی مذکور المنذر برله الحارث بن ابی شمر آراسنده ایدی. بو وقت بونلر هر ایک‌ی‌سی قارت کشیلر ایدی ایندی. حارث‌ن‌ک مذکور محارب‌ه‌ده ایکی اوغلی اوترل‌گان‌ل‌گی‌ده روایت ایتله. شولای بولغاچ آن‌ک ۶۲۸ سنهء میلادی‌ه‌گه‌چه یعنی حکمدارلر غه مکتوبلر یازلغان یلغه‌چه سلامت بولوی ممکن تو‌گل‌در. آن‌ک صو‌کنده عرب مؤرخلری حارث بن ابی شمر‌ن‌ک سمو‌ل بن عادی‌اع، امرؤ القیس، علقمة الفحل وعمر و بن کلثوم برله بولغان واقع‌لار ن ذکر ایتله‌ر. حال‌بو‌که امرؤ القیس ۵۶۰ سنه‌لرن‌ده، سمو‌ل ۵۶۰ سنه‌ده، علقمه ۵۶۱ سنه‌ده، عمرو بن کلثوم ۶۰۰ سنه‌ده وفات ایت‌م‌شلر. دیم‌ک عرب مؤرخلرین‌ک اوز سوزلرینه قاراغان‌ده حارث بن ابی شمر‌ن‌ک مکاتبه یلینه قدر سلامت بولوی بعید بلسکه ممکن‌ده تو‌گل‌در. عرب مؤرخلری بو‌گاردن باشقه «حارث بن ابی شمر» اسم‌ن‌ک بر حکمدار ذکر ایت‌میلر. مذکور حارث‌ن‌ک آناسی جبله اسم‌نده بولوب «ابوشمر» آناسین‌ک کنیه‌سیدر. غسانیلردن

حارث بن جبله اسمنده ايكي حكمدار بولسدهده برسي آنك بىك مقدم بولغان. صوڭقى حارث بن جبلهنى ايسه ابن الاثير «الكامل» نده ص ۱۹۴ ج ۲ حمزة الاصفهاني «تاريخ سنى الملوک» نده (بونی استاذ رضاء الدين حضرت كتبخانه سنده يازمه نسخهده كوردك) حارث بن ابى شمر دىب تصريح فيلالر.

مشهور مؤرخ گيورگى زيدان حضرتلرى «العرب قبل الاسلام» نام اثرنده غسانيلر حقنده كوب معلومات بىرگان. اول، يازغان سوزلرنده عرب مؤرخلرينك گنه فكرينه استناد ايتى، بونی غرب علماسينك سوزلرى برله تطبيق قىلا. اول يونان منبعلرندن آلوب «الحارث بن ابى شمر» حقنده بايطاق سوز يازا. آنك روم حكمدارلرينك دعوتى برله ۵۶۰ سنه ميلاديهده قسطنطينيهغه بارغان هم ۵۶۹ ميلاديهده وفات ايتكانن سويلى. يوقاروده ذكر ايتكانچه عرب مؤرخلرينك بيانينه كورده اول شول وقتلرده وفات ايتكان بولورغه اوغشى.

دىك حارث بن ابى شمر نك رسول الله مكتوب يازغان وقتلرده قيد حياتده بولماونده شبيهه بولمى، بناء عليه مكتوب بىهرگان كشىده حارث بن ابى شمر بولمىدر.

شولايوق «المنذر بن الحارث بن ابى شمر» گه مكتوب بىهرلور وايتىده درست بولماسه كىرهك. چونكه عرب مؤرخلرى قاشنك حارث نك حكمدارلق قىلغان «المنذر» اسمنده اوغلى يوقدر. حارث نك اوغلى جبله نك المنذر اسمك اوغلى بولسدهده اول حكومت سورمهگان. يونان تاريخلرنك المنذر ابن الحارث بن ابى شمر اسمنده بر حكمدار بولسدهده، اول ۵۸۲ سنه ميلاديهده وفات ايتكان. شولاي بولغاچ «المنذر» گه مكتوب بىهرلو روايتى يا بتونلوى خطا بولا، ياخود المنذر بن الحارث غسانيلردن برور والى بولوب رسول الله آكاده شجاع بن وهب نى بىهرگان بولادر. نته كم يمنده گى واق تويك تورهرلر گهده مكتوبلر بىهرلگان ايدى.

بز ابن هشام سوزن ترجيح ايتوب شجاع بن وهب نك «جبله بن الايهم» گه بىهرلو روايتن ترجيح ايتهمز كىله. گيورگى زيدان

یوفاروده ذکر ایتلنگان «نولدکی» دن آلوب، آنک ۶۱۴ میلادیه دن ۶۳۶ غه چه حکومت سورگانلنگن کورسه ته. ایکنچی بر اورونده یونان منبعلرندن آلوب بولسه کیروهک «جبله بن الایهم» نك صوگفی روم-ایران محاربه سنده هرقل غه زور خدمت قیلغانن سویلی. بو سوزلرده بزم فکرمزگه قوت بیرهدر.

بحرین والیسی المنذر بن ساوی رسول الله نك مکتوبن آلتاچ توقوف بحرین والیسینه ایتماسدن اسلامیتنی قبول ایتدی. قومینه اسلامیتنی عرض ایتدک اهل مکتوب کتاب و مجوسلردن باشقه لری قبول ایتدیله. المنذر نك اسلامیتنی قبول ایتمگان اهل کتاب و مجوسلر حقنده رسول الله نك فکرن صوراب اوشبو مضمونده مکتوب یازدیغی روایت ایتلمکده در (۱): «ای رسول الله، سینک مکتوبکنی بحرین خلقینه اوقودم، بونلردن اسلامیتنی یاراتقان و یار اتمانلاری بولدی. یاراتقانلر قبول ایتدیله. مینم ییرمده یهود و مجوسلر بار. بونلر حقنده نی اشلرگه قوشاسک؟».

بوکا قارشى رسول الله دن المنذرگه تشکر قیلوب، وعظ و نصیحت قیلوب، یهود و مجوسلردن جزیه آلورغه قوشوب، اوزن اولگی منصبنک قالدیرغانلغن، سیرتن اوزگه رتماسه عزل ایتیمه چکن بیان ایتوب مکتوب (۲) یازغانلغن اهل سیر روایت ایتلمکده لردر. بونک اوزره بحرین قطع سنده بولغان مجوس و یهودلرگه هر بالغ کشیگه بردینار (آلتون) جزیه سالنمشدر (۳)

(۱) عربچه مکتوب صورتی: «اما بعد یا رسول الله فانی قرأت کتابک علی اهل البحرین. فمنهم من احب الاسلام واعجبه ودخل فيه ومنهم من کرهه وبارضی مجوس و یهود فاحدث الی فی ذلک امرک»

(۲) عربچه صورتی: «بسم الله الرحمن الرحیم من محمد رسول الله الی المنذر بن ساوی سلام علیک فانی احمد الیک الله اننی لاله الا هم واشهد ان لاله الا الله وان محمد عبده ورسوله اما بعد فانی اذکرک الله عز وجل فانه من ینصح انما ینصح لنفسه وانه من یطع رسلی یتبع امرهم فقد اطاعنی ومن نصح لهم فقد نصح لی وان رسلی فداثنوا علیک خیر ارنی قد شفعتک فی قومک فاترک للمسلمین ما اسلموا علیه وعفوت عن اهل الذنوب فقبل منهم وانک بهما تصلح فلم نزعک عن عملک ومن اقام علی یهودیه او نصرانیة فعلیه الجزیه»

(۳) ابن الاثیر ص ۸۲ ج ۲

عبدان اميرلرينه مکتوب
 عمان اميرلری جيفر وعبدکه يازلغان مکتوبنڭ (۱) مضمونى اوشبوڭاردن عبارتدر: «اللهنڭ عبدی ورسولى محمددن جلندى اوغللرى جيفر برله عبدکه طوغرى يولغه ايهرگانلرگه سلام بولسون. مين سزنى اسلاميتکه دعوت ايتهم. اسلاميتنى قبول ايتسهڭز سلامتلىکنى اعزاز ايتهرسز. مين حياتده بولغان کشيلرنى انذار قىلو ايچون، انكار قىلوچيلرنى عذاب برله قورقتو ايچون الله طرفندن يبهراگان بتون بنى بشرگه رسولمن. اگر سز اسلاميتنى قبول ايتسهڭز اوز منصبڭزده فالدر اچمن. اگر قبول ايتماسهڭز سزنىڭ ملکڭز زائل اولاقچى. مينم عسکرم سزنىڭ يبرڭزنى طابتاب نبوتمنى سزگه اظهار ايتهچک».

بونلر باشده اسلاميتنى قبول ايتماسکه بولسهلرده، ايلچى عمروبن العاص طرفندن تورلى دليللر برله حضرت محمدنڭ الله طرفندن يبهراشمى برنبى ايكانلىڭى، اسلاميتنڭ مزيت وعلويتى بيان ايتلدىکن صوڭ قناعت حاصل ايتوب قبول ايتديلر. عمروبن العاص رسول اللهنڭ وفاتينه قدر بونلر آراسنده قالمشدر.

يهمه اميرى هوذه بن على گه يازلغان مکتوبده آنى اسلاميتکه دعوت ايتلمش. قبول ايتسكان تقديرده اوز منصبنده فالدر و برله وعد ايتلمش، قبول ايتمگانده ملکى زائل بولوى واهل اسلام طرفندن فتح ايتلوى برله تهديد ايتلمش ايدى. هوذه مکتوبنى (۲) کيتر وچى سليط بن عمرونى احترام ايتدى و آڭا هديه لر بيردى. رسول اللهغه فارشى جوابده

(۱) عربچه مکتوب صورتى: «بسم الله الرحمن الرحيم من محمد عبد الله ورسوله الى جيفر وعبدابنى الجلندى سلام على من اتبع الهدى اما بعد فانى ادعوكم ابدعاية الاسلام اسلماسلما فانى رسول الله الى الناس كافة لانذر من كان حيا ويحق القول على الكافرين فانكما ان اقررتما بالاسلام وليتكما وان ابيتما ان تقربا بالاسلام فان ملككما زائل عنكما وخيلى تحل بساحتكما وتظهر نبوتى على ملككما»

(۲) مکتوبنڭ عربچه صورتى: «بسم الله الرحمن الرحيم من محمد رسول الله الى هوذة بن على سلام على من اتبع الهدى واعلم ان دينى سيظهر الى منتهى الحق والحاقر فأسلم فأسلم واجعل لك ماتعت يدك»

یازدی. فقط جوابده رسول الله غه ایهر وون مملکده شریک ایتوینه تعلیق ایتمش ایدی. رسول الله بونڭ مکتوبن او قوغاچ: «بر بارماق قدر بیر سوراسده بیرمیه چک ایدم. اوزی ده هلاک بولاچق؛ مملکی ده زائل بولاچق» دیدی. هوذه رسول الله مکهنی فتح ایتوب فایتقاندن وفات ایتدی. کوب وقت اوتماسدن یمامه ولایتی اهل اسلام قولینه کیچدی.

یوفاروده کورسه تالگان کشیلردن باشقه اهل سیر، رسول الله نڭ بصری امیرینه مکتوب بازوب حارث بن عمیر الازدی آرقیلی بیهرگانن سویلیلر. فقط بونڭ اسمن ذکر ایتیلر. ایلچی «موته» گه بتکاچ، شر حبیل بن عمر والغسانی طرفندن اوترلدی، دیلر. یافنده ذکر ایتلچک «موته» محاربیه سینه سبب ایتوب ده اوشبو حادثهنی کورسه تهلر. بزنکچه بوامیریا «جبله بن الایهم» بولورغه یاخود آنڭ طرفندن نصب ایتلگان برهر والی بولورغه کیرهک.

رسول الله ابیسی، عائشه نڭ نه نکاسی «امر ومان» اوشبو یل وفات ایتمشدر.

یپنچی سنه.

خیبر غزوہسی. حبشه مهاجرلرینڭ قایتوی. دوس وفدی. فدک نڭ آلنوی. وادی القری نڭ آلنوی. تیماء صلحی. خالد بن الولید وایده شلرینڭ اسلامیتنی قبول ایتولری. ابوبکر سریهسی. عمر سریهسی. بشیر بن سعد سریهسی. غالب بن عبد الله اللیثی سریهسی. بشیر ابن سعد سریهسی. ذات الرقاع غزوہسی. عمرة القضاء. میمونه بنت الحارث که او یله نو.

حدیبیه معاهدهسی یا صالوب مشرکر طرفندن قورقنچ بتکاچ، رسول الله اهل اسلام نڭ ایڭ زور وایڭ قوتلی دشمنلری بولوب، هر وقت آنلرغه مشکلات چغاروب طور مقده بولغان خیبر یهودلرن تادیب ایتماک ایچون عسکر حاضرله دی. ذاتا حدیبیه دن قایتیشلی جناب الله فتح سورهن انزال ایتوب، حدیبیه معاهده سینڭ رسول الله واهل اسلامغه فوق العاده فائلی بر معاهده ایکانلگن بیان ایتکان وخیبر نڭ فتحی برله بشارت ده بیرگان

ايدى. بناً عليه رسول الله يدنچى يل بحر مده بر مڭ دورت يوز (بونلر
 اچنده ايكى يوز آتلى ايدى) قدر عسكر برله خيبرگه يونه لى. بونلر
 اچنده حديبيه واقعه سنده حاضر بولغان صحرا عربلرى ده بار ايدى. صحرا
 عربلر ندىن بىك كوبيسى بوغزووه گه چغارغه تله سه لرده، مقصدلرى يالڭز
 غنيمت آلو بولغانلقدن، رسول الله بونلرغه: «تله سه گز چغگز، فقط سزگه
 غنيمت بيرلهميه چك» ديدىكندن چقماديلر. غزووه گه امهات مؤمنين دن «ام
 سلمه» برله بر نيچه صحابه ده چقانلر ايدى. مدينه ده «سباع بن عرفطة الغفارى»
 قالدى. يولده رسول الله نڭ «عامر بن اكوغ» غه شعر سويلرگه قوشديغى،
 عامر نڭ ده رسول الله نڭ قوشوى بوينچه گوزل طاوش برله كويله ب
 بارديغى مرويدر.

خيبر استحكاملى عسكر طاڭغه فارشى غطفان برله خيبر آراسنده «رجيع» اسم نڭ گى
 بر اويغون بيرگه اورونلاشدى. بو بيرنى اختيار ايتو غطفان قبيله سينڭ
 يهودلرگه ياردمن كيسوايچون ايدى. ايرته برله فوراللرن كوتەروب اشكه
 چقدن خيبر خلقى رسول الله نڭ عسكرن كوروب، شاشوب قالدیلر وكر يپوستلر ينه
 كروب بيكله نديلر. خيبر بر بىرندن آيرم نطاة، الشق، السكثيه اسم نده اوچ قسم
 كرىپوستلردن عبارت بولوب، بونلر نڭ اولگيسى اوچ، (حصن ناعم، حصن
 الصعب، حصن قله) ايكنچيسى ايكى، (حصن أبى، حصن البرى) اوچنچيسى
 اوچ، (حصن القهوص، حصن الوطيج، حصن السلام) كرىپوستدن عبارت
 ايدى. رسول الله ايڭ باشلاب اولگى قسم كرىپوستلرنى محاصره ايتوگه
 قرار بيروب، كرىپوستلر نڭ شرق طرفينه اوق آلماسلق مسافه گه
 عسكرنى اورونلاشدردى. دشماننى طابشرلوغه مجبور ايتو قصدى برله
 حرما آغاچلرن كيسه رگه امر ايتدى. ۴۰۰ قدر حرما آغاچى كيسلوب
 هيچ بر فائده حاصل بولماغاچ، كيسودن طوقتالوب «حصن ناعم» گه اوق
 آتا باشلاديلر. مذکور حصن آلتى كون محاصره ايتلدىكى حالده هيچ
 بر نتيجه چقمايدى. بو وقت رسول الله فلاقنى نوبت برله هر كون اصحابدن

برسینه بیره ایدی. کیچ برله عسکر نی قاراولالو ایچون صاقیلرده فویا ایدی. آلتنجی کونڈ کیچنده نوبتچی بولغان عمر بن الخطاب، کریپوستدن چقغان بر یهودینی طوتوب رسول الله حضورینه کیتردی. یهودی رسول الله حضورینه کیلگاچ، اوزینه امان بیرسه بعض بر اسرارغه مطلع ایتنه چکن سویلیدی. رسول الله بوکا امان بیردی. بناء علیه یهودی: «کریپوستکغی خلق فوق العاده یورولدیلر، بالاچاغالرن «حصن الشق» غه کوندردیلر، ایرته گه سزنگ برله محاربه غه چقاچقلر. اگر شول کریپوستنی آلا آلسه گز، آنده تیدر کیوم، قلع، منجینق و دبابه لر (۱) صاقلانغان بر اوروننی کورسه ته چکمن. بونلرنی قولغه آلسه گز باشقه کریپوستلرنی آلو سز گه قولای بولاچی» دیدی. شول کیچ رسول الله: «ایرته گه فلاقنی شوندی کشیگه بیره چکمن، که الله ورسولی آنی سویه، اولده الله نی ورسولن سویه» دیدی. بونڈ اوزره اصحاب کرامدن هر قایوسی فلاقنی اوزینه بیرون امید ایتوب یوقلادیلر. حتی عمر بن الخطاب دن «بوکونگی کبک امارتنی طمع ایتکام یوق ایدی» دیگان سوز روایت ایتلدر. ایرته برله رسول الله علی بن ابی طالب نی چاقروب فلاقنی آکا بیردی. عسکر کریپوستقه یاقنلاشا باشلادی. بووقت دشمنان ده محاربه غه حاضرله نوب طور مقده ایدی. ایکی طرف عسکری بر برینه قارشى صفلانچاچ، یهودلردن برسی میدانغه چغوب مبارز طلب ایتدی. علی بن ابی طالب چغوب بونی اوتردی. صوگره دشمنانڈ ایك بهادرلردن بولغان «مرحب» چغوب مبارز طلب ایتسه ده «محمد بن مسلمه» رسول الله دن رخصت آلوب بوکا قارشى چقدی و بر قدر آلسقانندن صوگ اوتر و گه موفق بولدی. بونلردن صوگ مرحب نڈ برادری «یاسر» چقدی. بونی زبیر بن العوام اوتردی. بوندن صوگ اسلام عسکری قاطی صورتده هجوم ایتوب کریپوستقه کوردیلر. دشمنان بوکا یاقن بولغان «حصن

مبارزه

(۱) منجینق استحکاملرغه طاش آندرا طورغان آلت. دبابه ده استحکاملرنی بیمرتو ایچون قوللانله طورغان قورالدر. مذکور آلتنڈ اچینه بر نیچه کشی اورو- نلاشدیرلوب استحکام توپینه یبرله آنلر شونده طوروب استحکامنی تیشه لر.

الصعبه» قاچدی. حصن الصعب ده دشمن، فوق العاده ثبات و متانت کورسه توب، اسلام عسکر ن ییکو گه یا قنلا شسه ده، آخرده «حباب بن منذر» و باشقه بر نیچه کشینک غیرتی سایه سنده بو کر پیوستنی ده آلوغه موفق بولدیلر. بو ایکی کر پیوستده اسلام عسکری بیک کوب آزی غنیمت آلدیلر. مذکور کر پیوست ضبط ایتلگنچ یهودلر «حصن قل» گه کروب بیکله ندیلر. بوده محاصره ایتلدی. فقط کر پیوست بیک نق بولوب، دشمن ده زور غیرت کورستکانه کدن اوچ کون دوام ایتکان محاصره ده بر نتیجه ده حاصل بولمادی. نهایت دورتنچی کون اسیر توشکان بر یهودینک دلالتی برله کر پیوسته کره طورغان صونی طوقتا توب، دشمنانی کر پیوستدن چغارغه مجبور ایتدیلر. کر پیوستدن چغوب دشمن اوزاق مقاومت ایته آلمادی، مغلوب بولوب «حصن الشق» قه قاچوب بیکله ندی. اسلام عسکری بونلر نی قوب «حصن ابی» نی محاصره ایته باشلادی. فقط نیچه کونلردن بیرلی معاربه ایتکان و محاصره آستنک قالغان دشمن، هر نه قدر قاطی مقاومت ایتسه ده، مغلوب بولوب «حصن البری» گه قاچدی. حصن ابی نی آلوده ایکن زور شجاعت کورستکان کشی ابودجانه الانصاری ایدی. «حصن البری» ده دشمن شدتلی صورتده مقاومت ایتدیکندن منجیق استعمالینه لزوم کورلدی. دشمن عسکرینک مقاومتکه مجالی قالمیچه «حصون الکثیبه» گه التجا ایتدی. الکثیبه کر پیوستلرندن ایکن الک حصن القهوص محاصره ایتلدی. بو کر پیوست خیبر کر پیوستلرندن ایکن زور یسی و ایکن نقلیسی ایدی. بناً علیه اسلام عسکری بونی محاصره ده غایت زور مشکلات چیکدیلر. نهایت یکر می کون دوام ایتکان محاصره صوکنده علی بن ابی طالب قولنده فتح ایتوگه موفق بولدیلر. مذکور کر پیوستده حی بن اخطب ناک قزی «صفیه» اسیر آلدی. بوندن صوکن قالغان ایکی کر پیوستنی (الوطیح، السلام) محاصره ایتسه لرده دشمن آرتق فارشی طورمادی، مصالحه صورارغه

مجبور بولدی. مذکور کر پیوسته ۱۰۰ تیمر کیوم ۴۰۰ قلچ، ۱۰۰ سونگی، ۵۰۰ جیه غنیمت آلدی.

مصالحه موجب چه خیبر یهودلری اوستلرنده گی کیوملرندن باشقه هیچ مصالحه نرسه آلمیچه خاتون وبالالری برله خیبرنی طاشلاب کینه رگه بولدی لر. فقط سوکنندن یهودلرنک اوتنوی بوینچه خیبرنک یارم محصولتن بیروب طور و شرطی برله رسول الله بونلری خیبرده قالدردی. لکن استه دیکی وقت بونلری چغاررغه اختیارلی ایدی.

مصالحه یاصاغانده رسول الله یهودلرگه خیبرده گی ماللری یاشرماسکه ^{کنانه بن الربیع} شرط ایتکان، یاشرگان کشینی اوترته چکن سویله گان ایدی. کنانه ابن الربیع، هیمی بن اخطب دن قالغان غایت قیمتی زینتلری یاشروب طوتولدندن رسول الله بونی اوترتدی. خیبر غزوه سنده اسلام عسکرندن شهید بولغان کشیلر اون بیش بولوب، دشماندن طوقسان اوچ کشی اوترلشدن. اسیر آلغان صفیه بنت حبیب اسلامیتنی قبول ایتکانلکدن رسول الله صفیه غه اویله نو بونی اوزینه نکاحلاندی. آناسی، ایری و باشقه بیک کوب یاقنلری اوترلوب، کوکلی صنق بولغان برسیده نک خاطرن طابو و کوکلن شادلاندررغه موندن ده آرتق بر وسیله یوق ایدی.

خیبر فتح ایتلوب مصالحه یاصالغاج، سلام بن مشکم خاتونی زینب رسول الله غه بنت الحارث قوی پشروب رسول الله واصحاب کرامغه تقدیم ایتدی. رسول الله ^{آغولی ایت تقدیم ایتو} ایتنی اوزینه آلو برله آغولانغانلغن سیزوب لقمه سن کیری طاشلادی. اصحابدن «بشر بن البراء» آغولانوب وفات ایتدی. یهودیه چاقرلوب قیلغان اشینک سببی صورالیدی. بوکا قارشى اول: «اگر پیغمبر بولسه آکا ضرر ایتماس، اگر یالغانچی بولسه آکاردن قوتولورمز دیب تقدیم ایتدم» دیدی. رسول الله بونی باشده عفو ایتسه ده بشر بن البراء وفات ایتکاندن صوکه فصاصاً اوترتدی. مذکور آغو رسول الله غه تأثیر ایتوب آکاردن هر وقت شکایت ایتکانلگی، حتی مرض موتنده ده شونی ایسینه توشروب، آورون شوندن کورگانلگی روایت ایتلدر.

حبشه مهاجرلر
ينك فایتوی

رسول الله خيبر نى فتح ايتوب بتوب طورغانده حبشه ده گى مهاجرلارنك
صوگى بولغان جعفر بن ابى طالب، ابو موسى الاشعري وايدن شلرى فایتوب
يتديلر. رسول الله واصحاب كرام بونلر نى كوروب فوق العاده شادلانديلر.
رسول الله جعفرنك ماكلاريندن اوبوب: «بليم قايسى برله شادلانيم، خيبرنك
فتحي برله مى ئه له جعفرنك فایتوی برله مى؟» ديديكى مرويدر.

دوس وفدى بو وقتلرده اولده اسلاميتنى قبول ايتكان دوس قومى رئيسلرى
عامر بن الطفيل برله برابر مدينه گه هجرت ايتوب كىلگانلر ايدى.
رسول الله نك خيبرده ايكافلگن بىلگاج، بر ساعت طورميچه آكياياردم ايچون
خيبرگه كيتديلر. فقط بونلر خيبرگه يتكانده خيبر فتح ايتكان ايدى.
مذكور وفد اچنده مشهور «ابوهريره» ده بار ايدى.

خيبر غنيمتندن رسول الله حبشه مهاجرلرينه هم دوس اهلينه ده الوش
چقاردى. خيبر غنيمتلرى ايكىگه بولنوب بر الوشى رسول الله نك اوزينه
خاص بولدى. بو الوشدن رسول الله امهات مؤمنين گه، ياقنلرينه (عبدالمطلب
وهاشم بالالرينه) وباشقه احتياجى ثابت بولغان كشيملرگه الوش چقاردى.
قالغان الوش آتليغه اوچ، جهيه وليگه بر الوش ايتوب غازيلرگه تقسيم ايتلدى.

فدك نك آلنوى خيبر نى فتح ايتكاج رسول الله خيبرگه ياقين بولغان «فدك» يهودلرينه «محيصه
ابن مسعود» نى يبرروب، بير يلولرن طلب ايتدى. مقاومت ايتكان تقديرده
خيبر يهودلرينه كىلگان مصيبت بونلرغه كىله چكندن، بونلر يارطى ييرلرن
بيروب رسول الله برله مصالحه ياصاديلر (۱). فدك ييرن رسول الله اصحاب
آراسنده تقسيم ايتمى. چونكه بويير آت ودويه اوشه ندرروب، مشقت
برله آلنميچه، يتكلك برله آلنمش ايدى. بوييردن رسول الله اوزى واهل
بيتى فائده لنور، ابن سبيللرگه، محتاجلرغه بيرر وبالعوم مملكت
احتياجلرينه صرف ايتهر ايدى.

(۱) فدك خلقى حضرت عمر زمانه قدر ييرلرند فالديلر. آنك خلافتنه يهودلرنى
حجازدن سوروكه قرار بيرلگاج بونلر نك ييرلرن عدل كشيملردن تقويم ايتدروب آقچه سن
بيردى. صوگره شام لرفلرينه يبرلديلر. ابن الاثير ص ۸۵ ج ۲

خېبر وفدك نى فتح ايتوب مدينه گه قايتشلى رسول الله «وادى القرى» نى وادى القرى نى
 ضبط ايتمك ايچون مذکور قريه گه كىلدى وادى القرى يهودلرى اولدىن
 حاضرلنمگان بولسه لرده، رسول الله نى عسكرن اوق برله آطوب فارشى آلدىلر.
 رسول الله عسكرن صفلاب فلاغن «سعد بن عباد» گه بىردى. محاربه گه
 كىرشماسدن الهك بونلر نى اسلاميتكه دعوت ايتسه ده، قبول ايتمه دىلر.
 بالعكس مقاومت ايتوگه قرار بىردىلر. محاربه مبارزه برله باشلانوب،
 كيچكه قدر دوام ايتدى. بواثناده اهل اسلامدن بره يهودلردن اون اوچ
 كشى اوترلدى. بوقدر عسكركه فارشى طوروب فائده چىمايه چىغندى،
 يهودلر ايرته برله رسول الله غه بىرىلوگه مجبور بولدىلر. رسول الله وادى
 القرى ده دورت كون قالوب، آلنغان غنيمتلر نى غازىلر آراسىنك تقسيم
 ايتدى. صوگزه خېبر يهودلرينه قىلنغان شرطلر برابرينه بونلر برله مصالحه
 ايتوب مدينه گه قايتدى. رسول الله زمانده خېبر ووادى القرى محصولاتىن
 تخمين ايتو ايچون عبدالله بن رواحه، اول مؤنه ده شهيد بولغاندىن صوگ
 «جبار بن صخر بن اميه» بارا ايدى.

خېبر ووادى القرى يهودلرينىڭ خبرى «تيماء» يهودلرينه ايرىشكاج، تيماء صلحى
 رسول الله غه ايلچى يېهروب، هريل معين مقدارده جزيه بىروب طورو
 اوزرينه مصالحه عقد ايتدىلر.

اسلام عسكرى خېبر غزه سندن قايتقاج، مكه مشركلردن خالد بن خالد وايىده.
 الوليد، عمرو بن العاص وعثمان بن ابى طلحه مدينه گه كىلوب قبول شلرينىڭ اسلام
 اسلام ايله مشرف بولدىلر (۱). رسول الله واصحاب كرام بونلرنىڭ اسلاميتنى
 قبول ايتولرينه فوق العاده شادلاندىلر. چونكه بونلر هر اوچىسى
 مكه نىڭ بيوكلرندن واشرافندن ايدىلر. خالد بن الوليد بىر بهادر و نظيرسىز
 بىر قوماندان بولوب، عمرو بن العاص ده بىر قوماندان و بىر داهيه ايدى.
 بوندى كشىلرنىڭ مشركلردن آبرولرى آنلر ايچون بيوگ ضائعات ايدى.
 بوندىن صوگ مشركلرنىڭ قوتى خىلى كىمىدى. اهل اسلام نىڭ قوتى آرتدى

وروحلری کوته لر دی. خالد بن الولید رسول الله غه: «ای رسول الله، سیکنا قارشى بیک کوب محاربه لرده بولدم، بونی عفوایت، الله دن میکاامغفرت طلب ایت» دیمش ایدی. بوکا قارشى رسول الله ﷺ الاسلام یجب ما قبله (۱)» دیب جواب بیردی. بوندن صوڭ رسول الله خالد بن الولید و عمرو بن العاص نی بیک کوب سریه لرگه باش ایتوب بیردی.

ابوبکر
سریه سی

نجد طرفنده بنی فزاره عربلرینه ابوبکر الصدیق قوماندنه سنک بر سریه کوندرلرلر ایدی (شعبان آینده). سریه مذکور قوم برله محاربه ایتوب غالب کیلیدی و بر مقدار غنیمت واسیرلر آلوب مدینه گه فایتیدی. سریه عسکرلرندن «سلمة بن الاکوع» گه فوق العاده ماتور بر فزاله کسان ایدی. رسول الله نڭ صورلوی برله سلمه بونی آکا هبه قیلیدی. صوڭره رسول الله بونی مکه گه بیرروب آنداغی اسیرلر برله آلسدردی.

شولوق شعبان آینده «تربه (۲)» اسمنده گی بیرده ساکن هوازین

عمرو سریه سی

عربلرینه عمر بن الخطاب قوماندنه سنده اوطوز کشیدن عبارت بر سریه کوندرلرلرلر، بونلر سریه نڭ کیلون بلوب آلدان قاچوب بتدیلر. عمر بن الخطاب محاربه ایتمیچه بر قدر غنیمت آلوب مدینه گه عودت ایتیدی.

شولوق شعبان ده رسول الله فدک تیره سنده بولغان «بنی مره» عربلرینه

بشیر بن سعد
سریه سی

«بشیر بن سعد» ریاستنده اوطوز کشیدن عبارت بر سریه کوندردی. سریه دشمنان بیرینه یتدکده هیج کم بولماغانلقدن ماللرن قووب آلوب کیتدیلر. فقط دشمنان اشنی سیزوب آرتلرندن قواچقدی. آراده بولغان محاربه ده اصحاب کرام مغلوب بولوب بتو نیسی شهید بولدیلر. یالڭز سریه باشلغی مجروح حالده مدینه گه فایتوغه موفق بولدی.

یدنچی یل رمضان ده رسول الله «غالب بن عبد الله اللیثی» قوماندنه سنک

غالب بن عبد الله
سریه سی

بر یوز اوطوز قدر اصحابین عبارت بر سریه تجهیز ایتوب، «میفعه (۳)»

(۱) «اسلام الوکگی گناهلر نی محو ایت» معناسنده.

(۲) مدینه نڭ جنوب طرفنده ایکی کونلک مسافه ده واقع بر وادیدر.

(۳) نجد طرفنده مدینه گه یاقین بر اوروندیر.

خلقینه یبهردی. مذکور قوم برله واقع بولغان قانلی محاربه ده سریه غالب کیلوب، خیلی غنیمت واسیرلر آلوب مدینه گه عودت ایدی. اوشبو محاربه ده «أسامه بن زید» دشمنان عسکرندن برسن قووب آرتندن یتکچ، دشمنان کلمه شهادت اظهار ایتکان ایدی. اسامه بوکا فارامیچه بونی اوتردی. سریه مدینه گه فایتوب اسامه نڭ خبری رسول اللهغه ایشتل-گاج، بونی قاطی صورتده توبیسخ ایتدی. اسامه: «ای رسول الله، اول بیت اولمدن قورقوب قنه کلمه شهادتنی ئه یتدی» دیسه ده، رسول الله: «سین آنڭ قلمن یاروب فارامادڭ بیت» دیدی. اسامه نڭ مذکور مسلماننی اوتروی خطا بولغانلقدن رسول الله آڭا قول آزاد ایتهرگه امر ایتدی. سوره نسا ده گئی ۹۴نچی آیت اوشبو حقه نازل بولدی دیلر.

اوشبو یل شوال آینده رسول اللهغه «عیینه بن حصن» نڭ، غطفان بشیر بن سعد سریه سی قبیله سندن «یمن» و «جبار» (۱) ده طورا طورغان بر جماعتنی اهل اسلام برله محاربه گه جیدتی ایشتلدی. بونڭ اوزره «بشیر بن سعد» قومانک سندن اوچوز قدر اصحابنی یبهردی. بونلر دشمنان بیرینه یتوب مالک رینه اغاره ایتدیلر. دشمنان سریه نڭ کیلوون ایشتب قاچدی، یولک عیینه نڭ بر جاسوسن طوتوب اوتردیلر. صوگره عیینه نڭ بر بولک عسکرینه اوچراب، محاربه ایتوب غالب کیلدیلر وایکی اسیر آلوب مدینه گه قایتدیلر. مذکور اسیرلر مدینه گه فایتقاچ اسلامیتنی قبول ایتدیلر.

نجد طرفنده ساکن بنو محارب و بنو ثعلبه عربلرینڭ رسول الله برله محاربه گه حاضرلندیکلری ایشتمش ایدی. بناء علیه رسول الله یدی یوز قدر عسکر برله بونلرغه فارشی سفر ایتدی. مدینه ده اورنینه عثمان ابن عفاننی قالدردی. رسول الله نڭ کیلوون ایشتب دشمنان طاولرغه قاچوب بتدی. صوگره اسلام عسکرلی برله محاربه گه حاضر له نوب فارشیلا شمه لرده محاربه بولمادی. بوغز وه ده دشمنان نڭ کیلوب هجوم ایتوخوفی بولغانلقدن

«صلات خوف» اوقود بقلری مرویدر (۱). اوشبو غزوه محاربه واقع بولغان اورونغه نسبت برله «ذات الرقاع» غزوه سی دیلمشدیر. یاخود آنده حاضر بولغان اصحاب آیاقلرینه چوپرهك به یلگاندلرکاردن «ذات الرقاع» دیه تسمیه ایتلمشدیر.

حدیبیه معاهده سینده بریل طولغاچ، رسول الله واصحاب کرام اوتکان بلغی عمره لرن قضا قیلو ایچون مکه گه یونه لدیلر. بوسفرده اوتکان یل عمره گه حاضر بولماغان کشیلرده بار ایدی. رسول الله اورنینه مدینه ده «ابوذر الغفاری» قالدی. اوزلری برله آلتمش قربانلق دویه آلوب کیتدیلر. بودفعه رسول الله مشرکلرنگ خیانتلرندن قورفوب، صافلق ایچون قلمچدن باشقه قوراللمده آلمش ایدی. احرام مدینه مسجدنده

(۱) جهور اهل سیر بوغزونهك دورتنچی یلده بولوون سویلیلر. زادالمعاد

صاحبی ایسه خیبردن صوڭ یدنچی یلده بولدی، دی. امام بخاری، اوشبو فکریده در.

فقط جهورسوزی طوغری بولماسه کیرهك. چونکه صحیحین ده وارد بولدقچه بوغزوده

اسلام عسکری خوف نمازی اوقودی. حالبوکه بیشنچی یل خندق غزوه سینده نیندی

مشکل حالده بولد بقلری حالده خوف نمازی اوقودا دیلر، برکون ایکندی نمازن قویاش

باغچاچ اوقودیلر. ایکنچی برکون ایرته نمازندن باشقه بتون نمازی کیچ برله اوقودیلر.

اگر غزوة الرقاع دورتنچی یلک بولغان بولسه خندق محاربه سینده خوف نمازی اوقولغان

بولور ایدی. دیمک خندق محاربه سینده قدر صلات خوف مشروع بولماغان بولا. بناءً

علیه ذات الرقاع غزوه سی ده دورتنچی یل بولماغان بولادر. خندق محاربه سینده «مسایفه»

حالی ایدی شونلقدن خوف نمازی ده اوقولمادی دیب قوتولو ممکن توگل. چونکه

خندق آوزنده طوروب یارم عسکر برله مشرکلرگه قارشى طورو ممکن ایدی.

آنك صوڭنده ذات الرقاع غزوه سینده ابوهریره وابو موسی الاشعرى لر حاضر

ایدی. صحیحین ده بونلرنگ اوزلرندن شول محاربه گه حاضر بولولری روایت ایتله.

حالبوکه ابو موسی الاشعرى دورتنچی یل حبشه ده ایدی قسلی. اول خیبر فتح

ایتلوب بتکانده جعفر بن ابی طالب برله قایتدی. ابوهریره خیبر فتح ایتلوب

طورغانده غنه اوزینگ قومی برله رسول الله غه کیلیدی. شولای بولغاچ بوغزونهك

دورتنچی یلده بولوی وهمدن عبارتدر. زادالمعاد صاحبی یوقاروداغی دلیللرگه استناد

ایتوب بوغزوه نی خیبردن صوڭ بولدی، دی. بزده بونك قوتلی دلیللرینه اهروب یدنچی

یلغه قویدی. برنچی دفعه اولارق صلات خوف اوقولوی بزنگچه حدیبیه گه کیلگاندک

کراع الغمیم برله عسفان آراسنده بولمشدیر. قارا حدیبیه معاهده سن.

باغلا دیلر. آنلی عسکرنی آله قویوب مکه گه یونه لیلر. «مرالظهران» غه
یتکانده قریش عربلرندن برجهاعت اهل اسلامنک حاضرلک برله کیلوون
کوروب فوق العاده قورقدیلر وقریش عربلرینه قایتوب مسئلہنی
سویل دیلر. بونی ایشتکاک قریش مشرکری اشنک اصلن آکلاب کیلو
ایچون رسول الله غه «مکرز بن حفص» برله برنیچه کشی بیهردیلر. بونلر
رسول الله نک حدیبیه معاهده سنه خلاف اولارق قورال برله کیلووینک
سببن صورادیلر. رسول الله بوکا قارشى قورالنی یالسکز صافلق ایچون
آلوب کیلگانلگن، حرمگه فلچدن باشقه قورال برله کرمیه چکن آکلاندى.
حرمگه یاقن «بطن ناجع» دیگان بیرگه یتکاک رسول الله فلچدن باشقه
قورالرن قالدروب، صاقلاو ایچون ایکی یوزگه یاقن عسکر قویدی. صوگره
دویه سینه آتلانوب اصحاب کرام برله احاطه قیلنغان حالده فوق العاده
طنطنه لی بر صورتده مکه گه تشریف بیوردی. رسول الله نک دویه سن
مشهور شاعر «عبدالله بن رواحه» یته کله گان ایدی. اول دویه نی یته کله گان
حاله: «لا آله الا الله وحده صدق وعده و نصر عبده و اعز جنده و همز م الا حزاب وحده (۱)»
سوزن تکرار ایته ایدی.

اهل اسلام مکه گه کرگانده مشرکرنک بیوکاری بونلرنک بیت الله نی
طواف ایتولرن کورسیلری کیلمیچه مکه نی طاشلاب چقدیلر. رسول الله
«حجر اسود» نی طایاغی برله استلام ایتدی (طوتدی). مشرکرنک قوت
وشجاعت کورسه تو ایچون اصحاب کرامغه بیت الله نی سرعت برله اوچ
مرتبه طواف ایتوگه امر ایتدی. چونکه مکه مشرکری اصحاب کرامنی

(۱) «الله دن باشقه معبود حقیقی یوقدر. اول اوزینک وعده سنده طوروب رسولینه
یاردم بیردی اهل اسلامنی عزیز و اوستون قیلدی. مشرکرنی مغلوب ایتدی، مضموننک در
عبدالله بن رواحه نک مکه گه کرگانده توبه نده گی بیتلرنی انشاد ایتدیکی مرویدر:

خلوا بنی الکفار عن سبیلہ	خلوا فکل الخیر فی رسولہ
یارب انسی مؤمن بقیله	اعرف حق الله فی قبوله
نحن قتلنا کم علی تساوله	کما قتلنا کم علی تنزیله
ضربنا یزید الهام عن مقبله	وینزل الخلیل عن خلیلہ

مدينه نڅ ناچار هواسى برله ضعيفلنگانلر ديه سويليلر ايدى. شونڅ
 اېچون ده طواف وقتنده ايڅ باشلارن واوڅ بله كلرن آچوب يورديلر.
 اصحاب كرام عمره دن بوشانغاچ، قوراللرنى صافلاو اېچون قالغان ذاتلر
 كيلوب طواف ايتديلر. آنلر اورنينه باشقه لرى باروب طورديلر.
 شول طريقه اوچ كون مكه ده طوروب، غايت راحت وطنچلق برله اعمال
 عمره نى اجرا ايتديلر. دورتنچى **كون سهيل بن عمرو** هم حويطب
 ابن عبدالعزى كيلوب رسول الله دن شرط بوينچه مكه دن چغوون اوتنديلر.
 بووقت رسول الله انصار برله سويل شوب او طوره ايدى سعد بن عباد
 طوروب: «بو سينڅ ييرڅ مونى؟ بزنى چغار رغه نى حقڅ بار؛ بز چقمايه چقمز»
 ديدى. رسول الله بونلرغه خطاب ايتوب: «مين مكه ده بر خاتونغه اويله ندم.
 شونڅ طوبين يا صاغانچى طورساق بولماسمى؟ مجلس يا صاب برابر آشار اچر
 ايدك» ديدى. فقط بونلر رسول الله نڅ چغوينه اصرار ايتكاندك لرن دن قارشى بچه
 مكه دن چغوب كيتدى بو عمره **عمرة الحديبه** و **عمرة القضاء** ديب ده يور تيلور.
 ميمونه گه اويله نو رسول الله مكه گه كرماس بورون جعفر بن ابى طالب نى بيه روب
 ميمونه بنت الحارث الهاليمه نى اوزينه صورادى. ميمونه اشن عباس بن
 عبدالمطلب قه طابشرديغندن، بونى رسول الله غه عباس نكاحلاندردى.
 رسول الله بونڅ قوينينه مدينه گه قايتشلى «سرف» ده كردى بور رسول الله نڅ
 ايڅ صوڅ آلغان خاتونيدر. ميمونه اول حمزه نكاحنده ايدى.

سيكزنچى سنه

غالب بن عبدالله الليثى سريهسى، شولوق غالب سريهسى، كعب بن عمير سريهسى،
 مؤته سريهسى، ذات السلاسل سريهسى، خبط سريهسى، فتح مكه، خالد بن الوليد سريهسى،
 حنين غزوىسى، طائف غزوىسى،

سيكزنچى يل صفرده رسول الله «كديد (۱)» اسمنده گى اورونده
 ساكن «بنى الملوح» عربلرينه بر سريه كوندردى سريه باشلغى
 (۱) عسفان غه ياقن بر اورون اسميدر.

غالب بن عبد
 الله سريهسى

غالب بن عبدالله الليثي ايدى. سريه يولده اهل اسلامگه غايت دشمنان بولغان «حارث بن مالك الليثي» نى اسير آلدى. بونلر مذكور قومنىڭ يېرىنە يتسكاچ، آنلارنىڭ يوقلقلارندىن استفادە ايتوب ماللارنى ئىدەب آلوب كىتسەلردە، بونلر سىزنوب بىك كوب عسكر برلە فوا چەدىلر. فقط كىنەتدىن يانغور ياوب، دشمنان برلە اسلام عسكرى آراسىندە بولغان چوقور (وادى) طاشوب صو برلە قاپلاندى. بىناغۇلىيە سريه غنىمەتلەردىن يازمىچە مەدینەگە عودت ايتىدى.

بنى مره عربلار يېرەلمىش بىشىر بن سعد سريه سىنىڭ مغلوب بولوب غالب بن عبدالله شەھىد بولىقلرى يوقارودە يازلغان ايدى. غالب بن عبدالله بنى الملو ح سريهسى عربلار يېرە غالب بولوب قايتقاچ، رسول الله بونىڭ قوماندەسىندە بنى مره عربلارنى ئادىب ايتو ايچون ايكى يوزدىن عبارت بر سريه كوندردى سريه بونلارنىڭ يېرلار يېرە باروب قاطى صورتدە محاربەدن صوڭ غالب كىلدى وبىك كوب غنىمەت واسىرلر آلوب مەدینەگە عودت ايتىدى. غنىمەت بولمىگانە غازىلردىن هر بىرىنە اونار دويە تىدى.

شام طرفىدە «ذات اطلاق» دىگان يىرگە «كعب بن عمير الغفارى» قوماندەسىندە بر سريه يېرەلمىدە، دشمنان برلە واقع بولغان محاربەدە سريهنىڭ عددى آز، دشمنان كوب بولغانلىقىدىن مغلوب بولوب بتونمىسى شەھىد بولىدىلر. يالسىز رەئىسلرى كعب كىنە سلامت قالدى. رسول الله واصحاب كرام بو واقىغەغە فوق العادە فايغردىلر.

بصرى امير يېرەلمىش ايلچى «حارث بن عمير الازدى» نىڭ «شەھىل بن عمرو الغسانى» طرفىدىن «مؤتە» دە اوتىرلىغانلىگىن يوقارودە يازمىش ايدىك. بوخبر ايشىلىگىچ رسول الله فوق العادە فايغردى. بونلاردىن اوچ آلو ايچون اوچ مكدىن عبارت بر سريه ترتيب ايتوب، زىد بن حارثەنى قوماندان تەيىن ايتىدى. زىد شەھىد بولسە جعفر بن ابى طالبنىڭ، اولدە شەھىد بولسە عبدالله بن رواحەنىڭ قوماندان بولاچغىن سويلەدى. يراق يىرگە قوتلى دشمنان برلە محاربەگە كىتەچك غازىلارنى رسول الله

بالذات اوزاتا چقدی و آنلرغه: «جناب الله نك ياردمينه، طايانوب شامده بولغان دشمانلر كز برله محاربه ايتكز، فقط صومعه لرده عبادت برله مشغول بولغان كشيلىر گه تيمه كز، خاتون و بالالرنى، قارت قوريلرنى اوترمه كز، آغاچلرنى كيسمه كز، بنالرنى ييمر مه كز!» ديه توصيه ده بولوندى.

عسكر شام بير نندن «معان» غه يتكانده روملر و آنلرغه تابع بولغان لخم، جذام، بهرا، بلى و بليقمن عربلىرى جييلوب قوتلى بر عسكر ترتيب ايتديكلرن ايشتديلر. بونك اوزره اصحاب كرام رسول الله غه ايلچى ييه روب ياردم صوراونى مذا كره گه صالحه لرده، عبدالله ابن رواحه بو كفا فارشى توشدى. بونك تاثيرلى نطقى برله عسكر امداد طلب ايتودن واز كيچوب، آلفه طابا حركت ايتديلر. روملر بلىقاءده «مشارف» قريه سينه اورونلاشقانلر ايدى. اسلام عسكرى «مؤته» قريه سن اردوكاه اتخاذا ايتديلر. ايكي عسكر آراسنده شدتلى محاربه باشلانوب، سريه باشلىغى زيد بن حارثه شهيد بولدى. بوندىن صوك قوماندانلىق جعفر بن ابى طالب كه بيرلدى. اولده شهيد بولدى. بوندىن صوك قوماندان بولغان عبدالله بن رواحه ده شهيد بولدى. قومانداسز قالغان اسلام عسكر نندن بعضلرى قاچوغه حاضر له نوب، عسكر بوز و لورغه ياقنلاشقانده «ثابت بن ارقم» مؤثر بر نطق سويلب عسكرنى ثبات و متانتكه دعوت ايتدى و عسكر اچنك حاضر بولغان «خالد بن الوليد» نى قوماندان تعيين ايتولرن تكليف ايتدى. ثابت نك نطقى سايه سنده عسكر گه بر قدر روح كردى. خالد بن الوليد ده قوماندان نصب ايتلدى. اول كون كيچكه قدر محاربه دوام ايتدى. ايرته سى كون خالد عسكر نك ترتيب اوز گه رتدى: آلداغى عسكرنى آرتقه، او كنده غى عسكرنى صولغه كوچردى. اوشبو كون روملر شدتلى صورتده هجوم ايتوب، اسلام عسكرن تارمار ايتو نيتنده بولسه لرده، قارشيلرنك باشقه عسكر كوررب اسلام عسكرينه امداد كيلگان ديه ظن ايتديلر و قورقولرندن كبرى چيگنديلر. بونلرنى تعقيب ايتمك عسكرنى بيوك مخاطره غه

صالحو بولغانلىقدىن خالىد بن الوليد دشمان آرتىدىن يورمەدى. بالعكس سلامت خالىدە مەدینەگە عودت ایتوگە قارار بېردى. واقعا خالىدنىڭ فېكرى طوغرى، بونلارنىڭ سلامت كوينچە مەدینەگە قايتۇلارى زور موفىقىت سانالاقچا ایدی. چونكى روم عسكىرى بونلارغە قاراغاندە فوق العادە كۆپ بولۇپ، بونلار بىرلە محاربە ایتۇپ غلبە ایتىمك امكان خارچەك ایدی. مع هذا خالىد بن الوليدنىڭ مھارت حربىيەسى سايبە سىندە اسلام عسكىرى مغلوبىت اسمەن آلودن قوتىلدى. روم عسكىرى دە اسلام عسكىرى آرتىدىن صحراغە كۆرۈپ كېتۈ اوزلارى ايچون زور تھلىكە بولايچىدىن بونلارنى تعقيب ایتمەدىلەر. بىنائى عليه ھەرايكى طرف بىر بىرىدىن چېكىلۈنى غنىمەت بىلدىلەر. سەربە مەدینەگە قايتقاندا استىقبال ايچون چىققان اصحاب كرامەت بىر بونلارنى مغلوبىت بىرلە عارلىندىر سەلرە، رسول الله «يوق آنلار مغلوب بولمادىلەر، بالعكس غالب بولدىلەر» دېدى.

سەربە قوماندانلارنىڭ شەھىد بولۇلارنى شول كۈندە رسول اللهنىڭ محاربەدىن قاتتىق اصحاب كرامەتغە خېرىر بولۇپ، آنلار شەھىد بولۇپ بىتكاچ قوماندانلىقنى اللهنىڭ قىلچىلارنىدىن بىر قىلچا آلدى (خالىد بن الوليدنى ارادە قىللا) دېيۈى صحيحىن دە مەكۇردى. بۇ سەربە ھەرقەدەر بىر قاتتىق ایتىمەسەدە، بالعكس اصحاب كرامەتنىڭ ايكى بىر بولۇلارنىدىن اۈچ كىشىنى غائب ایتىمەدە. بونلارنىڭ اھمىيىتى فوق العادە زوردى. چونكى اسلام دولتىنىڭ شول قەدەر يىراق يىرگە اۈچ مەكەن عبارت عسكىر بېھروى، آنلارنىڭ قوت و شوكت كەسب ایتۇپ كېلىگەنلىگىن، باشقە دولتلار آراسىدە آنلارنىڭ اھمىيىتىگە آلۇرلىق بىر دولت بولۇپ كېلىگەنلىگىن كۆرسەتەدۇر. ذاتا رسول اللهنىڭ بونلارنى بېھروى دەغالب كېلىلارنى اھمىيەت ایتۇپ توغرى، بىلىكە آنلارنى امتحان ايچون وچىتىلار بىرلە محاربەگە آلىشۇرۇ ايچون بولمىشۇر. كېلەچەككە ذكر ايتىلەچەك تېۋىك غزۋەسى دە بىيىنە شول مقصدكە مەبىنى اولۇپ بىر مانىئۇرەدىن عبارت ایدی. سەربەنىڭ چىغۇى «جەمادى الاولى» آينىدە بولمىشۇر.

رسول الله قوماندانلارنىڭ شەھىد بولۇلارنى خېرىر بىرگاچ، جەغفرنىڭ عائىلەسى جاھلىيەت عادەتچە قاتتىق طاۋىش بىرلە يىغلايدىلەر. رسول الله بونلارنى يىغلاۋدىن مەنە ايتىدى. بونلار ھەمانە يىغلاۋدىن طوقتاماسغاچ رسول الله حضرت علىگە «طوقتاماسلار اۈزلەرىنە طوقراق سەيب» دېدىكى مەروىدۇر.

اوشبو یل جمادی الاخره ده رسول الله غه «ذات السلاسل» دیگان بیرده ساکن قضاعه عربلرینک مدینه گه هجوم ایچون حاضرلنگانلک لاری ایشتلدی. بونک اوزره «عمر و بن العاص» قوماند سنده اوچ یوز کشیدن عبارت بر سریه کوندردی. دشمن بیرینه یتکناچ عمرو بن العاص دشمنانک کوبلگندن خبر آلوب. «رافع بن کعب» فی بیهروب رسول الله دن امداد صورادی. بناءً علیه رسول الله ابو عبیده بن الجراح قوماند سنده طاغی ایکی یوز عسکر بیهردی. بونلر اچنده کبار اصحابدن ابو بکر و عمرده بار ایدی. ابو عبیده عسکری عمرو بن العاص عسکرینه باروب قوشلغاچ، ابو عبیده نمازده امام طور مقچی بولدی. فقط عمرو بن العاص «رسول الله سینی بالکثر یاردمچی اوله رق بیهردی، عسکرنک امیری مینمن» دیب اوزی امام طوردی. ابو عبیده بوکا قارشى کیلمه دی. امداد کیلو برله عمرو بن العاص عسکرگه حرکت امری بیروب دشمنغه قارشى یونه لدیلر. آراده واقع بولغان محاربه ده اسلام عسکری شانلی صورته غالب کیلوب کوب غنیمتلر آلوغه موفق بولدیلر.

عسکر مدینه گه قایتقاند صوق برکیچده امیر عمرو بن العاص قه جنابت ایرشدی. غسل قویونغانده ضرر کیله چکندن فور قوب، تیمم برله اکثفا ایتوب عسکرگه امام طوردی. مدینه گه قایتقاچ اصحاب کرام عمرو ابن العاص ناک مذکور معامله سندن شکایت ایتدیلر. بونک اوزره رسول الله عمرونی چاقروب جنب حالده نماز او قوینک سببن صورادی. عمرو بن العاص ده: «غسلله نسه ضرر ایتهرمن دیب فور قدم، حالبوکه جناب الله (ولا تلقوا بأیدیکم الی التهلکة) دیهدر» دیب جواب بیردی. بونی ایشتنکناچ رسول الله کولوب بیهردی، عمرو گه هیچ برسوز نه یتمه دی (۱).

رجب آینک رسول الله ابو عبیده بن الجراح قوماند سنده اوچ یوز دن عبارت بر سریه ترتیب ایتوب، بحرا حمر ساحلنده طورا طورغان جهینه عربلری برله محاربه ایتو ایچون بیهردی. بو وقتلرده مدینه ده آچلق بولغانلقدن عسکرده بر مقدار حرمان باشقه آزق یوق ایدی.

عسکر دشمن بیرینه باروب اون بیش کون ازله سده دشمنانی اوچراتا
آلمادی. عسکر بوسفرده فوق العاده آچلقده فالوب، آغاچ یافراقلری
آشاو درجه سینه یئدیله. مذکور سیه گه «خبط سیه سی» دیه اسم
بیریلو اوشبونک ایچوندی. سیه محارب سز مدینه گه عودت ایتدی.

حدیبیه معاهده سندن صوڭ بنی بکر قبیله سینک قریش تحت حمایه سینه، فتح مکه
بنی خزاعه عربلرینک رسول الله حمایه سینه کرگانلکلری یوقاروده
یازلغان ایدی. جاهلیت عصرینده مذکور ایکی قبیله آراسنده
عداوت بولوب، هر وقت برسی ایکنچیسى برله محاربه ایتکال ب طورهلر
ایدی. رسول الله غه نبوت کیلوب عربلرنی صنم لرغه عبادتدن طیباشلاغاچ،
توحیدک دعوت ایته باشلاغاچ، مشرک اوز آرا بولغان دشمنانقلرن
اونوتوب رسول الله غه قارشى بردن قیام ایتمشلر ایدی.

قریش مشرکلری برله اهل اسلام آراسنده مصالحه عقد ایتلگچ، قریش عربلر-
بنی بکر عربلری بر فرصت کیتروب خزاعه عربلرینه کینه تندن هجوم
ایتوب بر نیچه کشینی اوتردیلر. قریش مشرکلری ده بونلرغه یاشرن
صورتده قورال وکشیلر برله یاردم بیردیلر. مکه لیلرینک بواشلری طبیعی
حدیبیه معاهه سن آباق آستینه صالوب طابتاو ایدی. مذکور واقعه دن
صوڭ خزاعه عربلری قریش مشرکلرینک خیانتندن شکایت ایتو هم بنی
بکر علیه نه یاردم صور او ایچون «عمرو بن سالم» ریاستنده رسول الله
غه بر ایلچی هیئت ییهردیلر. مذکور هیئت مدینه گه باروب رسول الله غه
واقعه نی سویله دی و یاردم طلب ایتدی. رسول الله ده بونلرینک سوزلرندن
متاثر بولوب بونلرغه یاردم ایتهر گه وعده ایتدی.

قریش مشرکلری جنایتلرینک نتیجه سی ناچار بولاچغن آکلاب ابوسفیانینک
اشنی تدارک ایتو و رسول الله برله مصالحه نی یا کارتو ایچون ابوسفیاننی مدینه گه باروی
مدینه گه ییهردیلر. ابوسفیان مدینه گه باروب قزی ام المؤمنین «ام حبیبه»
اویینه توشدی. ابوسفیان، ام حبیبه اوینده رسول الله اوطورا طورغان
پالاسقه اوطور ماچی بولغانده ام حبیبه پالاسنی طارتوب آلدی. بونی کوروب

ابوسفیان: «قزم، پالاسنى میندن ژەللەبى ئەللەمىنى پالاسىن ژەللەبى
 تارتوب الدىڭ» دىدى. ام حېببە بوڭا: «سەن نەچس مشركىڭ، سىڭا
 رسول الله اوطورا طورغان پالاسقە اوطورو درست توڭل» دىدى. بوڭا
 قارشى ابوسفیان: «قزم، میندن صوڭ بوزولغانىڭ اىكان» دىدى.
 بوندىن صوڭ ابوسفیان رسول الله غە باروب تەجىد مەسالىھە حقنە
 سوز باشلاسىدە، آڭاردن بىر جىلى سوز اىشتمەدى. بىنا ئەلە اشىڭ
 رسول الله غە سىزلىگانن آڭلاب، كىبار مەھاجریندن ابوبكر، عمر، على
 صوڭرە فاطمەدن رسول الله بىرلە كىلىشۇ حقنە ياردەم ايتولرن اوتىسەدە،
 ھىچ بىرسىدىن مەلۇب جەواب آلا آلمادى. نەھىت مەيۇس ھالە مەكەگە
 قايتۇغە مەجبۇر بولدى.

موفقیتىزلك

رسول الله ھەرقەدەر قىرىش مشركلىرى بىرلە تۇنجى طورۇ مەسالىھەنى
 دوام ايتىدۇرۇ طرفىدە بولسىدە، مشركلرنىڭ مەكۇر مەمەللىرى اھل
 اسلامنىڭ شەرف وھىيىتىنە طوقۇنۇۋانلارغە اوينىچى نظرى بىرلە قارار
 بولغانلىقىدىن، آنلارغە مەقابىلە بىلەن ايتۇگە قارار بىردى. ذاتا ھەببە مەھەدەسىدىن
 صوڭ اھل اسلامنىڭ ھەدى كۆبە يوب قوت و شوكت آرتقان، مشركلر بولارغە نەسبە
 ضەئىف اولدىقلىرىدىن مەقاومت ايتولرى مەتصۇردە توڭل ايدى. بىنا ئەلە
 مشركلرنىڭ مەھەدەنى بوزولرى قان توڭلەسەن مەكەنىڭ فتح ايتىلۇپ، بىت اللهنى
 سەنلەردىن تازارتوب بىتون جەزىرە العرب كە اسلامىتىنى نەشر ايتۇگە بىيوك
 بىر فرەست ايدى. شۇنىڭ اىچۇن دە رسول الله فرەستنى غەنىمەت بىلۇب فتح مەكە
 اىچۇن ھەسكەر ھەزرىلى باشلادى. مەدىنە تەبەرىسەندە بولغان مەسلمان سەھرا
 ھەزرىلەرىنەدە ھەزرىلە نورگە قوشىدى. ھەسكەرگە قايدە سەفر ايتە چەكلەرنى خەلققە
 مەكەن قەدر بىلەرمەسكە قوشىدى. چۈنكە رسول اللهنىڭ مەقسەدى مەكەنى قان
 توكمەچە كەنە آلو ايدى. بونىڭ اىچۇن مەكە مشركلىرىنە خەبەرنىڭ ايرىشەۋى
 مەلۇب ايدى.

فتح مەكە اىچۇن
ھەزرىلە نو

اصحاب كرامەتن «ھەببە بن ابى بىلتە» اسمەندە بىرسى قىرىش مشركلىرىنە
 بىر ياخشىلىق قىلۇ نەتى بىرلە رسول اللهنىڭ مەكەنى آلوغە ھەزرىلە نەگەنلىگەن،

ھەببە بن
مەكتۇبى

تیز بر مدت ظرفنده شوکتلی عسکر برله مکه گه سفر ایته چکن بلدر وب،
مکتوب یازوب بر خاتون آرقیلی مکه گه یبه ردی. مذکور خاتون مکتوبنڭ
مصادره ایتلووندن قورقوب طلوم آستینه یاشردی. رسول الله وعی واسطه سی
برله مسئله دن خبردار بولوب، علی بن ابی طالب برله زبیر بن العوام نی
خاتوننڭ آرتندن یبه ردی. بونلر خاتوننڭ آرتندن یتوب تفتیش ایتسه لرده
مکتوبنی طابا آلامادیلر. نهایت، بیرمگانده یالانغا چلاندر وب قاراو برله
تهدید اینسکاچ، خاتون طلوم من سوتوب مکتوبنی بیردی. رسول الله
حاطب نی چاقروب مکتوب یازوینڭ سببن صورادی. بوکا جوابک حاطب:
«ای رسول الله، مین معذورمن، مینم قریش اچنده خاتون، بالالرم
ویا قنلرم بار. حالبوکه اوزم قریش قبیله سندن بولماغانلقدن
آنلر نی حمایه ایته چک کشیلرم یوق. سینڭ اصحابڭ قریش دن بولغانلقدن
آنلر نی حمایه ایته چک کشیلر بار. مین آنلرغه شول یاغشیلقمنی اعتبارغه
آلوب خاتون وبالالرمنی حمایه ایتسونلر دیب مکتوب یازدم» دیدی.
حاطب نڭ سوزی طوغری، واقعاً معنورده بولغانلقدن رسول الله بونی
مؤاخذه ایتمه دی (۱).

شول طریقه رسول الله اون مکدن آرتق مکمل سلاحلی عسکر حاضر له ب،
مکه نی فتح ایتو ایچون یولغه چقدی. مدینه ده اورنینه، «ابورهم بن حصین
الغفاری» قالدی. عسکر نڭ مدینه دن چغوی رمضان ۱۰ نده ایدی.

عسکر «آبواء» قه یتکانده رسول الله نڭ ابن عمی «ابوسفیان بن الحارث» مشرک لردن ایکی
برله ابن عمه سی «عبد الله بن ابی أمیه» اوچرادیلر. بونلر مشرک لرنڭ
الوغلرندن بولوب: مکه ده وقت رسول الله غه کوب اذا وجفا ایتکانلر ایدی.
بونلر رسول الله حضورینه کیلوب اسلامیتنی قبول ایتدیلر. اعتذار وخطالرن
اعتراف مقامنڭ «تالله لقد آثرک الله علینا وان کنا لخطائین» (۲) دیدیلر.

(۱) ممتحنه سوره سینڭ باشی اوشبو مناسبت برله نازل بولدی دیلر.

(۲) یوسف پیغمبرنڭ قوداشلری طرفندن آثما اعتذار مقامنده قه یتلگن سوز
بولوب قرآن کریمده حکایت قیلنمیشدر. ابوسفیان غه، اوشبو سوز برله اعتذار ایتهرگه
قوشوچی علی بن ابی طالب ایدی. معناسی: «الله برله یمین ایتهمزکه، الله سیننی بزدن
اوستون قیلدی. بز خطا ایتکانهز»

رسول الله نڭ بونلرغه مرحمتى كيلوب مؤاخذه ايتمه دى. بالعكس «لاتثريب عليكم اليوم يغفر الله لكم وهو ارحم الراحمين (۱)» جوابى برله كوڭلارن طنچلاندر دى.

عسکر «جحفه» گه يتكانده عائله سى برله برابر مدينه گه هجرت ايتوب كيلمكده بولغان «عباس بن عبدالمطلب» اوچرادى. عباس كوبدن اسلاميتنى قبول ايتكان بولاسه ده، بوڭار چه هجرت ايتنه آلمى طور ايدى. رسول الله واصحاب كرام بونڭ هجرت ايتوب كيلووينه فوق العاده قوانديلر. عباس نڭ عائله سن مدينه گه يبهروب اوزن مكه گه برابر آلوب كيتديلر. عسکر «كديد» كه يتكانده اصحاب كرام غه روزه طوتو آور كيلگانلگدن رسول الله افطار ايتهر كه قوشدى. وبونلرغه قديره بولو ايچون ابڭ الوك اوزى افطار ايتدى.

عباس نڭ
هجرتى

روزه آچو

مكه ييلرد
قورقو

بو وقتلرده مكه مشركارى هر نه قدر اسلام عسكرىنڭ چغروندن خبردار بولماسه لرد، هر كون قورقووتشويش اچنده طورالرايدى. چونكه صلح ياڭارتو ايچون بارغان ابو سفیان غه رسول الله نڭ آچق يوز كورسه تمه وندن آنڭ اوزلرن ناديب ايتو نيتنده بولغانن ظن ايتهر ايدى. شونڭ ايچون ده ابو سفیان مكه تيره سينه چغوب آڭدوب يورى ايدى. اسلام عسكرى «مر الظهران» غه يتوب استراحتكه توشكچ، رسول الله بونلرغه اوت ياغوغه امر ايتدى. بناً عليه اون مك ييردن اوت ياغلوب، توتونى اطرافنى قاپلادى. شول وقتلرده اسلام عسكرىنڭ خبرن آڭلاو ايچون ابو سفیان، «حكيم بن حزام» و «بديل بن ورقاء» برله مر الظهران غه ياقن كيلگان ايدى. عرفه اوتينه اوخشاشلى اوت ياغلغانن كورگاچ، رسول الله نڭ عسكرى بولوون ظن ايتديلر.

عسکر مر الظهران ده استراحت ايتكان آراده «عباس بن عبدالمطلب»

عباس
وابوسفیان

(۱) يوسفي پيغمبر طرفندن برادرلرينڭ اعتذارينه فارشى ٲهيتلگان سوزدر. قرآنك لكم آلدندن «لى» كلمه سى ده باره مناسى: «بوكون سزنى مؤاخذه قىلو يوقدر. الله سزنى مغفرت قىلسون. اول ارحم الراحمين در»

مکه مشرکلرندن بره رسن کوروب مکه نځ هر حالده اسلام عسکری طرفندن
فتح ایتله چکن، بوقدر عسکر گه مقاومت ایتو، فان تو گودن باشقه هیچ بر نتیجه
کیترمیه چکن، اگر مکه گه کوروب فورال استعمال ایتلماسدن الوک عرض اطاعت
ایتسه لر مال و جانلرن فوتقاره چکلرن سویله مهك و آنلرغه فرداشچه نصیحت
بیرمك ایچون رسول الله نځ ناچرینه آنلارنوب مکه گه طابایونه لدی. عباس قار انغی
ابو سفیان واییده شلرینځ (بدیل و حکیم) طاوشلرندن طانیدی و بونلرغه
یافن باروب مسئلنی آڭلاتدی. رسول الله غه عرض اطاعت ایتو گه
تشویق ایتدی. مقاومت ایتوب هیچ بر فائده ایتیمیه چکلرن سویله دی.
بونلرده چار ناچار عباس نځ تکلیفن قبول ایتدی لر. بدیل برله حکیم مکه گه
فایتوب کیتدی لر. ابوسفیان ایسه عباس نځ ناچرینه منگاشوب رسول الله
حضورینه کیتدی. عباس رسول الله ناچرینه بولغانلقدن هر اوتدن اوتکان
صاین «رسول الله ناچرینه عمی کیله» دن باشقه سوز نه یتمیلر، آرتنغی
کشینه کم ایکانلگن آرتق تیکشرمیلر ایدی. عمر بن الخطاب یانندن
اوتکانده ابوسفیاننی طانوب قالوب: «ئه، الله نځ دشمنی ابوسفیان ایکان! عمرو ابوسفیان
الحمد لله بز نځ قولغه توشدځ» دیدی. صوگره بونلردن الوک باروب یتو
ایچون رسول الله غه یوکوردی. عباس ده عمر اوزلرندن الوک باروب
یتمه سون ایچون ناچرنی قووب عمر دن الوک باروب یتدی و ابوسفیاننی
اوزینځ حمایه سینه آلمانغن سویله دی. اول آرا ده عمر کیلوب یتوب ابو-
سفیاننی اوتر تو حقنده رسول الله غه سوز سویله سه ده اوترتمه دی. رسول الله
عباس قه ابوسفیاننی اوز یاننده قوندروب ایرتهن اوزینه کیتیرر گه
فوشدی. رسول الله نځ امری بوینچه عباس ایرتهن ابوسفیاننی آلوب رسول الله حضور-
باردی، رسول الله بونی کورگاچ: «ای ابوسفیان، سیڭا الله دن باشقه معبود
یوقلغن بلور گه وقت یتمه دیمه ایندی؟» دیدی. بوکا قارشى ابوسفیان: «آتام
آنام سیڭا فد ابولسون؛ اگر الله دن باشقه «آله» بولسه بوکار چه بره فائده
ایتکان بولور ایدی ایندی» دیدی. صوگره رسول الله: «سیڭا مینم الله نځ
رسولی ایکانلگمنی بلور گه وقت یتمه دیمه ایندی؟» دیدی. بوکا قارشى

ابوسفیان نڭ ابوسفیان: «اما اول طوغروده كوڭلك آرزاق تويور بار ئهلى» ديدى. اسلاميتنى قبول
ايتوى
صوڭره اوزاق وقت اوتمه سدن قبول اسلام برله مشرف بولدى.

مرالظهران دن حرکت
مرالظهران ده بر قدر استراحت ايتكاچ، رسول الله عسكەر گه فوزغالورغه
امر بيردى. عسكرنى منتظم روشده صفلادى. هر قبيله گه مخصوص فلاق
طوتى. عباس بن عبدالمطلب كهده عسكەر اوته چاك طار بر بير گه ابو-
سفياننى آلوب باروب، عسكرنى كورستور گه قوشدى. عسكەر فوق
العاده طنطنه برله ابوسفیان آلندن اوتى، عباس ده ابوسفیان غه
بولسكرنڭ نيندى قبيله ايكانلارن بره بره بيان ايتى ايدى. ايڭ آخري
وايڭ مكمل بولسكرده مهاجرلر برله انصار بولسكارى ايدى. انصارنڭ
فلاغى سعد بن عباد ده، مهاجرلر نڭ فلاغى زبير بن العوام ده ايدى. رسول الله
اوزى شول ايڭ آخريده غى مهاجرلر بولسكند ايدى. ابوسفیان نڭ ايڭ زياته
نظر دقتن جلب ايتكان و آڭا دهشت بيرگهن بولك ده انصار و مهاجرلر
ايدى. بونلر مكمل صورتك قوراللانغان بولوب، تيمر كيوملر دن يالڭز
كوزلر يگنه كورينه ايدى.

ابوسفیان وسعد
انصار بولگى ابوسفیان يانندن اوتكان چاقده فلاق صاحبنى سعد
ابن عباد ءبوڭا: «بوكون صوغش كوني، بوكون كعبه استجلال قيلنه طورغان
كون» ديدى. ابوسفیان مهاجرلر بولسكى اوتكانده رسول الله غه سعدنڭ
سوزن سويلدى. بوڭا قارشى رسول الله: «يوق، بوكون كعبه تعظيم
قيلنه چق كون» ديدى رسول الله سعدنڭ اوشبو سوزى ايچون فلاقنى
آڭاردن آلوب اوغلى «قيس بن سعد» كه بير ديكى مرويدر.

ابوسفیان مكه-
ابوسفیان عسكرنڭ درجه ءقوتن آڭلاغاچ، تيز مكه گه قايتوب
قريشنى رسول الله غه عرض اطاعت ايتوگه تشويق ايتدى. مقاومت ايتو
برله فائى ايتيميه چكرن بونلر غه آڭلاتدى. اوشبو وقت ابوسفیان نڭ حاتونى
هند بنت عتبّه آنڭ صاقالينه يابشوب: «اى قريش، اوشبو خائن احمق
قارتنى دنيا ده ياشاتمه ئز!» ديديكى مرويدر.

عسكرنڭ مكه گه
عسكەر مكه گه بر نيچه ياقدن كرسه ده، ايڭ كوب عسكەر رسول الله
قومانده سنده مكه نڭ اوست طرفندن، خالد بن الوليد قومانده سنده آست
كروى

طرفندن کردی. خالد بن الولید عسکری مشرکرنځ برفسمنډن مقاومت کوردیکلرندن قورال استعمالینه مجبور بولدیلر. محاربه ده مشرکوردن ۱۳ کشی اهل اسلامدن ۲ کشی اوتزلدی. رسول الله ایسه اصلا مقاومت کورمیچه مکه گه باروب کردی. «حجون» دیگان اورونده اوزینه «چاتر» تگیلوب فلاغن شونک قاداتدی. بیت الله غه، ابوسفیان یورتینه یاخود اوز یورتینه کروب بیکله نگان کشیلر گه امان بولاچغن اعلان ایتدی. بناً علیه مقاومتدن عاجز فالغان مشرکلر یورتلرینه، یاخود ابوسفیان یورتینه یاخود مسجد الحرام غه کروب قاچدیلر. اسلام عسکرینځ مکه گه کروی ۸ نچی ییل رمضان ۲۰ نده جمعه کون ایدی.

کعبه صملردن
طازارتلا.

رسول الله چاترنده برفدر استراحت ایتکچ، مهاجر وانصارلر برله احاطه قیلنغان حالده بیت الله نی باروب طواف ایتدی. حجر اسودنی قولنکغی جهیه سی برله استلام ایتد ایدی. طواف دویه گه آنلانوب قیلدی. اول وقت بیت الله تیره سنده اوچیوز آلتمش صنم بار ایدی. رسول الله طواف اثناسنک «جاء الحق وزهق الباطل وما یبدی الباطل وما یعید» دیهرک قولنده غی جهیه سی برله بونلرغه تور توب کیچه ایدی. صوکره مؤذن بلال برله بیت الله غه کردی. آنده غی صورتلرنځ بارنده چغارتدی. بونلر اچنده قوللرنده «ازلام» بولدی غی حالک ابراهیم واسماعیل (ع.م.) لرنځ صورتلری ده بار ایدی. بیت الله نځ اچی صورتلردن طازارتلاچ، رسول الله جناب الله غه بوندی بیوک نعمتی ایچون شکر یوزندن نماز اوقودی. بیت الله نځ اچند یوروب تکبیرلر ئه ایتدی.

رسول الله بیت الله دن چغوغه خلق ایشک توبینه جیلوب، کوتوب طور مقده لر ایدی. کیرهک اوزینه وکیرهک اصحابینه فوق العاده زور جبر وظالمیری تیگان مکه خلقینه نی طریقه معامله ایتوی حقنده هر کم اوزنچه توشنور و محاکمه ایتد ایدی. الله ورسولینځ رضاغی ایچون مال و مملکتلرندن آبرلوب، عزیز وطنلرن طاشلاب کیتسکان مهاجرلر برله رسول الله و اصحابنه یاردم ایتسکان انصار، مکه نځ فتح ایتلوب او ثان و اصنامدن طازارتلوینه، جناب الله نځ بونلرغه قیلغان وعده سن اورنینه کیتروینه نی طریقه تشکر

ایتهرگه بلمیچه بتون وجودلری برله شادلانوب طور دیققری بر زمانده، الله ناک رسولینه و آکا ایهرگان کشیلرگه انواع قباحتلرنی قیلودن طارتنماغان مکه اهلی، جنایتلرینک نتیجه سی نی بولاچغن بلمیچه خوف و تلاشدن بتون اعضالری تتری ایدی. اگر رسول الله اورنده ابو سفیان، اصحاب کرام اورنده ده مکه مشرکلری بولسه لر ایدی هیچ کهنی قالدیرماسدن قلچدن کیچرگان بولور لر ایدی. فقط مکارم اخلاقنک، شفقت و مرحمتنک ایك یوقاری درجه سنده بولغان حضرت محمد (ص) بونلرغه مقابل بالمثل قیلما دی. بالعکس بونلرغه فرداشنک فرداشینه معامل سی کبک معامل قیلدی. بونلرنی بتونسین عفو ایتدی. بیت الله دین چغوی برله: «بارکز. سز آزادسز» دیدی. قورقودن بتون گوده لر ی قالتراب طورغان مکه اهلی بونی کوروب شادقلرندن نی اشلرگه بلمه دیلر. حال و قال لسانی برله رسول الله غه تشکر ایتدیلر.

بوندن صوگ رسول الله خلقغه بر نطق القا ایتوب کوب احکام بیان ایتدی. مذکور خطبه اچنده اوشبو سوزلر باردر: «ای قریش، الله عز وجل سزدن جاهلیت غرورلرن محو ایتدی. آتابابا برله افتخار ایتونی بتردی. سز بارکزه آدم بالالریسکز. آدم طوفر اقدن خلق ایتلیدی. بناً علیه سز بر برکزگه مساویسکز. بر برکزگه آرتقلقکز بالکز عمل برله اولاق» صوکره اوشبو آیت کریمه نی اوقودی «یا ایها الناس انا خلقناکم من ذکر و انشی وجعلناکم شعوبا و قبائل لتعارفوا ان اکرمکم عند الله اتقاکم ان الله علیم خبیر س حجرات آیت ۱۲».

اوشبو وقت علی بن ابی طالب رسول الله دن «حجابت» وظیفه سن اوزینه بیرون اوتنگان ایدی. فقط رسول الله قبول ایتمه دی. عثمان بن ابی طلحه نی چاقرتوب قولینه کعبه ناک آچچن طوتدروب: «مه آچچکنی، مگگی سزده بولسون. بو کون وفا کونی» دیدی. بو وقتقه قدر کعبه ناک حجابتی (خدمتی) عبدالدار بالالرنده ایدی. بوندن صوگ ده آنلرده قالدی. «سقاییت» ایسه بنی هاشم ده اولوب عباس ده ایدی. علی بوایکی وظیفه ناک یکیسین ده اولورنده ایته سی کیلگان ایدی.

بوندن صوڭ مکه خلقى رسول الله حضورينه كيلوب برهم برهم بيعت مکه ليانلڭ
 بيمتى بيمه واسلاميتنى قبول اينه باشلاديلر. ابوبكرنڭ آناسى «ابو قحافه» برله
 ابوسفیاننڭ اوغلى معاويه ده اوشبو وقت اسلاميتكه كيلدیلر. ابوبكر،
 قارتلقدن چهچ وصافاللى آغاروب، آى كبك بولغان وصوقورايغان آناسن
 رسول الله حضورينه كيتوردكده مرحمتى كيلوب: «ای ابوبكر، قارتنى
 مشقتله گانسڭ، مين آڭا اوزم بارغان بولور ايدم» ديدىكى مرويدر.
 بيعت ايچون كيلگان بر كشيڭ فورقودن آرتق تتره گانن كوروب
 رسول اللهنڭ: «فورقمه، طنچ بول! مين پادشاه توگلمن؛ قافلاغان ايت
 آشى طورغان بر قريش خاتونينڭ اوغليمن (۱)» ديوب مذكور كشيڭنى
 طنچلاندرديقى روايت ايتله در.

ايرلر بيعتدن بوشانغاچ، خاتونلر كيلوب بيعت بيمه باشلاديلر. بونلر خاتونلارنڭ
 اللهغه هيچ برهونى شريك قيلماسقه، زنا قيلماسقه، اوغلاماسقه، بالالرن بيمتى
 اوترمسكه، افترا وبهتان قيلماسقه بيعت بيمرلر ايدى. مذكور خاتونلر
 اچنده «ام هانئ بنت ابى طالب»، مشهور «هند بنت عتبة»، عكرمه خاتونى
 «ام حكيم بنت الحارث»، صفوان بن اميه خاتونى وخالدنڭ قرداشى
 «فاخته» عمرو بن العاص خاتونى «ريظه بنت الحجاج» بار ايدى.

فتح كونينڭ ايرتەسن رسول الله خلققه خطابا اوشبو مضمونده نطق ايراد نطق
 ايتديكى مرويدر: «ای جماعت، الله عزوجل مکهنى كوك ويرنى خلق
 قيلغان كوندن اعتباراً حرام قيلدى. آنڭ حرمتى الله حرام قيلغانلقدندر.
 الله وآخريت كونينه ايمان ايتكان كشيگه آنده فان آغزو آندهغى آغاچلرنى
 كيسو حلال توگلدنر. مينم آنى استحلل ايتوم اللهنڭ رخصتى برله در.
 ميڭا فاراب هيچ كم آنى استحلل ايتمه سون. ميڭاده اول بيك آز وقتقه
 حلال بولدى. ايندى اولىگى حرمتينه قايتدى. ايشتيكان كشيلىر بونى
 ايشتمگانلرگه تبليغ ايتسونلر» مکه فتح ايتلگچ رسول اللهنڭ ام هائى

اوپنه كروب سېكز ركعت نماز اوقودىغى مرويدىر. اوشبو نماز جناب الله غه تشكر يوزندن اوقولغان نماز ايدى.

مكه فتح ايتلو برله شرك و وثنيت نحو ايتلدى. بيت الله اچنده وتيره سنده بولغان بتون اصنام و تمثاللر قىلدى. مكه خلقيىڭ استشفاع و توسل ايتمكده بولدىقلى لات، عزى، هبل كبك بيوك صنملرى و اتلدى، ييمىرلدى. عبادت يالگىز جناب الله غه بولوب قالىدى. بتون مكه اوراملرى «الله اكبر، الله اكبر» صدالرى برله ياگىرلدى. بيت الله اوزرنده اذان محمدى اوقولدى. حبيبىه معاهده سنده بىرلەش فتح بشارتى متحقق بولدى. «وسيعلم الذين ظلموا اى منقلب ينقلبون» آيت جليله سىنىڭ مصداقى متحقق بولدى.

رسول الله مكه اهلن عفو ايتكان وقتده، قباحتلىرى بيوك بولغان بعضلرن استثنائا ايتكان و آنلرنى فايده كورلسه لر شونده اوتورورگه امر ايتكان ايدى. بونلرنىڭ بعضلىرى اوتورلسه ده، بعضلىرى صوگىندىن عفو ايتلدى:

عفودن مستثنى
كشىلر

(۱) عكرمه بن ابى جهل - بو كيمسه آناسى كبك رسول الله غه فوق العاده جبر و ظلم ايتە ايدى. مكه فتح ايتلىگانك اوتورلودن قورقوب «يمن» طرفينه قاچقان ايدى. صوگىرە خاتونى بونىڭ ايچون رسول الله دن امان آلوب، ايرينىڭ آرتىدىن باروب آلوب قايتىدى. بونىڭ اوزره عكرمه رسول الله حضورنده قبول اسلاميت برله مشرف بولدى. عكرمه فتوحات اسلاميه ده زور شان و شهرت قازانغان قاماندىرلردىر.

(۲) صفوان بن أمية - بوده عكرمه كبك رسول الله نىڭ ايڭ زور دشمانلردىن ايدى. اهل اسلام طرفىدىن مكه فتح ايتلىگاچ جەگە قاچسە ده، عمير بن وهب الجمعى بونىڭ ايچون رسول الله دن امان آلوب، آرتىدىن ازلهب مكه گە آلوب قايتىدى. صفوان رسول الله حضورينه كىلگىچ بىردىن اسلاميتنى قبول ايتمەدى. آڭاردىن ابكى آى مهلت طلب ايتىدى. رسول

الله بوڭا «توڭل ايكي آيغنه، دورت آي مهلت بيرهم» ديدى. صفوان طائف غزوہ سندن صوڭ قبول اسلاميت برله مشرف بولدى.

(۳) عبدالله بن سعد بن ابى سرح - بو، اوللارى مسلمان بولوب رسول الله غه وحى ده يازغان ايدى. صوڭره ارتداد ايتوب مکه گه قايتدى وآنده رسول الله غه افترا ايتوب كوب سوزلر سويلدى. مکه مشرکلرينه «سوزنڭ دینکیز محمدنڭ دیندن آرتق، دینکیزدن آیرلا کورمه کیز» ديه ايدى. مکه فتح ايتلگاج سوت قرداشى عثمان بن عفان غه كيلوب التجاء ايتدى. عثمان مکه ده طنچلق بولغانچه بونى اوزنده ياشروب طوروب، صوڭندن رسول الله حضورينه کيتروب بوڭا امان صورادى. رسول الله بونڭ اوتنچن قبول ايتمه و طرفنده بولسه ده عثماننڭ اصرارى سببلى امان بيردى. عبدالله ده اسلاميتنى قبول ايتدى.

(۴، ۵، ۶) عبد بن خطل - بوده اوڭ مسلمان بولسه ده صوڭره ارتداد ايتوب مکه گه قايتقان ايدى. بونڭ رسول الله نى هر وقت هجو ايتوب جرنلى طورغان ايكي جاريه سى بار ايدى. برسى فتح مکه کوننڭ اوزى برله برابر اوتىرلدى. ايکنچيمسى فتح مکه کونلرنڭ قاچوب طوروب، صوڭندن كيلوب اسلاميتنى قبول ايتديکندن عفو ايتلدى.

(۷) الحويرث بن نقيد - بوده رسول الله نڭ زور دشمانلرندن بولوب آنى هجو ايتيه و آڭا تورليچه افترالار قىلا ايدى. فتح مکه کوننده على طرفندن اوتىرلدى.

(۸) مقيس بن صبابه - مدينه ده بر انصارينى اوتروب، مرتد بولوب مکه گه قايتقان ايدى. بوده اوتىرلدى.

(۹) عبدالله بن الزبعرى - بوده رسول الله غه كوب جبرى تيگان کشيلردن بولوب، آنى هر وقت هجو ايتيه ايدى. فتح مکه کونلرنده قاچوب طوروب، صوڭره رسول الله غه كيلوب شعر سويلب اعتذار ايتدى. شونلقدن عفو ايتلدى.

(۱۰) وحشی - بو، حمزه بن عبدالمطلب نى شهيد ايتىكان كشيدير.
فتح مكه كوننده طائفى كه قاچدى. صوگزه طائفى اهلى برله رسول الله
حضورينه كيلوب اسلام اظهار ايتدى بونك قباحتى بيوك بولسه ده
رسول الله بونى ده عفو ايتدى. يالگىز اوزينك كوزينه كورنمه ون
شرط ايتدى.

(۱۱) هند بن عتبہ - بۇدە رسول الله غە فوق العادە دشمان بولوب،
آكا كۈب اذيتلر فيلغان ايدى. هند احد محاربەسندە حمزە نى ^۹«مئلە»
فيلوب يورەگن چەينەگان ايدى. مكە فتح ايتىلگاج قريش خاتونلرى
برله رسول الله غە كيلوب اسلاميتنى قبول ايتدى وعفواوتىدى. رسول-
الله ده عفو ايتدى. اسلاميتكه كيلگاج اولگى اشلرينه اوكنوب كۈب
ياخشىلقلر فيلغانلغى روايت ايتلەدر. هند جاھلى خاتونلرنك مشهورلرنن
وداھيەلرنن ايدى.

(۱۲) سارہ - بو عمرو بن عبدالمطلب نك جار يەسى بولوب،
رسول الله نى ھجو ايتە ايدى. بو، اول اسلاميتكه كيلگان بولسە دە،
ارتداد ايتوب يا گادان مكە گە فايثقان ايدى. فتح مكە كوننده على بن
ابى طالب طرفندن قلچدن كيچرلدى.

رسول الله مكە دە تمام شوكت وعظمت برله اون طوفز كون
لات، عزى، مناة لرنى ييمەرتو طوردى. بو اثناده نمازنى قصر ايتوب اوقى ايدى. رسول الله مكە دە
وقت خالد بن الوليد قوماندەسندە اوطوز فارس ييەروب «عزى»
صنەن واتىردى.

عمرو بن العاص نى «سواع» نى ييمەرگە ييەردى. عمرو بن العاص
صنم يانينه بارغاج صنمك خادىمى قارشى چغوب «موندە نى اشلەب
يوريسك؟» ديدى. عمرو: «رسول الله مينى سواع نى ييمەرگە ييەردى.
شونك ايچون كيلدم» ديدى. خادم بوگا: «بوشقە يورمە، بولدىرا
آماسسك؟» ديدى. عمرو بوگا «ئەلى ھنوز شول باطل اعتقاد دە دوام
ايتەسكەمى؟ آنك كورمى، ايشتمى طورغان بر جهاد ايكانن بلەيسكەمى؟»

دیدید ده ایبدە شلری برله بازوب ییمروب بتردی. خادم شاق قاطوب قاراب طوردی. صوگره اسلامیتکه کیلیدی. «مناة» نی ییمرو ایچون بکرمی فارس برله «سعد بن زید الاشلی» ییهرلیدی بونلرده ییمروب فایتدیلر. رسول الله بو وقت مکه لیلر نڭ اویلر نده بولغان واق صنملر نی وار تدر وب بترتدی. «الله غه و آخرت کونینه ایمان ایتکان کشی اوینده صنم قالد رما سون» دیه مکه اوراملرنده ندا قیلدروب یورتدی.

مکه گه والی
تعیین ایتو

رسول الله مکه دن کیتکانده والی ایتوب «عتاب بن اسید» نی قالدردی. بوکا کونده لك بر درهم وظیفه بیلگولدی. عتاب بن اسید نڭ مذکور وظیفه نڭ زورلغندن کنایه ایتوب «لا اشبع الله بطنا جاع علی درهم کل یوم» دیدیکی مرویدر.

بووقتقه قدر هجرت مشروع بولوب، بیک کوب آیتلرده اهل اسلام شوکا تشویق وترغیب قیلنه، هجرت ایتکان کشیلرگه زور اجر و ثوابلر وعده قیلنه ایدی. مونڭ حکمتی ده بیک معلوم، بتون اهل اسلام نی برنقطه غه جیو ایدی. مکه فتح ایتلو برله بوکا لزوم قالمادی، بناءً علیه هجرت نڭ مشروعتی بتدی.

خالد سریه سی

رسول الله مکه ده وقت بنی جذیمه عربلر ن اسلامیتکه دعوت ایتو ایچون خالد بن الولید قوماندە سنده اوچیز ایلی کشیدن عبارت بر سریه کوندردی. سریه ده گی کشیلر نڭ کوبره گی مهاجر وانصارلر بولوب بر قدر سی مدینه دن کیلگان صحرا عربلری ایدی. خالد بن الولید بونلر نی باری اسلامیتکه دعوت ایتەرگه کوندرلگان ایدی، محاربه ایتوگه مامور توگل ایدی. مذکور قبیل جاهلیت عصر نده غایت یاوز عربلردن بولوب، عبدالرحمن بن عوف نڭ آناسن، خالد بن الولید نڭ همی «فاکه» و آنڭ برادر ن و مذکور سریه ده بولغان بنی سلیم قبیله سندن بر نیچه کشینی اوترگانلر ایدی. شونلقدن بونلر خالد نڭ سریه سندن خبر آلاچ، مطلق بزنی قلچدن کیچررگه کیلرلر دیه قوراللانغانلر ایدی. بونلر خالدکه، اوزلرینڭ اسلامیتنی قبول ایتوب احکام اسلام نی اجرا ایتمکه بولدیقلر ن بیان ایتسه لرده، قوراللانغانلقلر ن کوروب شبهه گه

الصمه» ده بار ایدی. بو ذات مشرکلرنڭ اېڭ بېوک فارسلرنن بولوب، کوب محاربەلر ده بولنوب شان و شهرت قازانمشلردن بولسه ده، حاضرگی کونده غایت قارت و صوقور بولغانلقدن بر نفر صفتی برله گنه چقمش ایدی. آنی محاربەغه آلوب چغولری ده یالڭز فکرنن استفاده ایتو و آنڭ برله تبرکله نو ایچون ایدی. درید عسکر اچنده خاتون بالالار و ماللر بارلغن بلیگاچ، مالک بن عوف نی چاقرتوب بونلرنی آلوب چغوینڭ سببن صورادی. مالک بوڭا میدان حربدن قاچماسونلر ایچون آلوب چقدم دیسه ده، درید بونڭ فکرن تخطئه قیلدی: «خاتون بالالرنڭ بولوی جیڭلگان کشینی قاچودن مانع بولا آلمی» دیه بونلرنی کیری قایتاروب ییه روگه کیڭاش بیردی. فقط مالک: «سین اوزڭ ده عقلڭ ده قارتایغان» دیب بونڭ فکرن قبول ایتمه دی.

رسول الله غه هوازن و ثقیف عربلرینڭ حاضرله نوب محاربەغه ^{اسلام عسکرینڭ} قارشی چغوی چقدیقلمری ایشتلگاچ، اون ایکی مڭ عسکر برله بونلر غه قارشی چقدی. مذکور عسکر نڭ اون مڭی مدینه دن فتح مکه ایچون کیلگان عسکر بولوب، قالغان ایکی مڭی یاڭاغنه اسلامیتکه کیلگان مکه خلقی ایدی. بونلرنڭ قلملرینه ایمان نوری جونلر اورونلاشمغانلقدن اخلاص برله محاربە ایتمه چکلری، بناءً علیه اسلام عسکرینه مشکلاتکنه چغاره چقلمری طبیعی ایدی. عسکر اچنده مشرکلرنڭ ده بولوی مسئلنی طاغیده آورلاشدره چق ایدی (۱).

عسکر حنین گه باقنلاشقاچ رسول الله عسکرنی صفلاب، مهاجرلرنڭ فلاغن علی بن ابی طالب که، اوس فلاغن اسید بن حضیر غه، خزرج فلاغن حباب بن المنذر گه بیردی. بوندن باشقه تورلی قبیلله باشلقلمرینه ده فلاقلمر بیردی. اوزی ایکی قات تیمور کیوم کیدی.

(۱) سیره حلبیه نڭ سوزینه کوره بو محاربەده اسلام عسکری اچنده سیکسان مشرک بولوب، اچلرنده صفوان بن امیه و سهیل بن عمرو بار ایدی.

عسکر حرکت ایتوب آلفی صفلر حنین گه یتکانده، طار بر بیوگه پوصوب طورغان مشرک عسکری کینه تدن چغوب قاطی صورتده اوق برله آتا باشلادیلر. هیچ اویلا ماغانده بوندی هجومی کوروب، اسلام عسکری کیری بوزلوب قاچا باشلادی. آرتدن کیله طورغان عسکرده بونلری کوروب خوف وتلاش برله قاچا باشلادی. شول وجهله اسلام عسکری بوزلوب، مشرک بونلرنڭ آرتلرندن تعقیب ایتدیلر. محاربه میدانده رسول الله و مهاجر و انصاردن بر قدر عسکر گنه ثابت قالدی. بونلر اچنده ابوبکر، عمر، علی، عباس، فضل بن العباس، ابوسفیان ابن الحارث، ربیعہ بن الحارث، ایمن بن ام ایمن اسامة بن زید بار ایدی. محاربه میدانده ثابت قالغان عباس، رسول الله نڭ قاچرینڭ تزگن، ابوسفیان بن الحارث ایهرن طوتوب آنی محافظه ایتلر ایدی. رسول الله قاچوب بارغان عسکر گه قچروب قایتار غه طرشسه ده، قورقورلرندن طاوش قولاقلرینه چالنامادی. عسکر نڭ بوزلوینه کوبدن تو گلگنه اسلامیتکه کرگان مکه حلقندن کوبیسی شادلق اظهار ایتسه لرده، عکر مه بن ابی جهل کبک حقیقه تأسفی ایتوچیلرده بار ایدی. صفوان بن امیه مشرک بولدیغی حالده و افعه دن متأثر بولدی. ابوسفیان ایسه بر قدر شادلانغانلغن آکلانندی. رسول الله میدان حرب ده:

انا النبی لا کذب انا ابن عبدالمطلب ديه طور رایدی.

بولایغنه عسکر نی جیبوب بولماغاچ، رسول الله عباس بن عبدالمطلب قه مهاجر و انصار غه قچر غه فوشدی. عباس غایت قاطی طاوشلی بولوب اوزاق مسافه گه ایشترده آلا ایدی. بناء علیه اول قاطی طاوش برله «یا معشر الانصار، یا اصحاب بیعة الرضوان» ديه قچرا باشلادی. قاچوب بارا طورغان اصحاب کرام عباس نڭ طاوشن ایشتوب اثرله نوب: طاوشقه طابا کیری یوکوره باشلادیلر. قاچوب باروچی عسکر نڭ کوبلگندن وانتظام سزلغندن دویه اوستنده بارو ممکن بولماغانلقدن، بیک کوبیسی دویه لرن طاشلاب، یالکیز قوراللرن کوته روب جهیه و یوکور لر ایدی.

اسلام عسکری تیز مدت اچنده رسول الله يافينه جييلوب، منتظم غلبه صورتده صفلا نوب بار قوت برله مشرك عسکرينه هجوم ايتيه باشلادی. مشرك عسکری ده اوزاق مقابله قیلا آلمیچه جیگلوب قاچا باشلادی. اسلام عسکری بونلرنڭ آرتلرندن تعقیب ایتوب، بیک کوب ماللرن غنیمت آلدیلر. خاتون و بالالرن، حتی عسکردن ده خیلی اسیر آلدیلر. محاربه نڭ باشی اهل اسلام ایچون کوکلسز بولسه ده، الله نڭ عنایت و فضلی، مهاجرین و انصار نڭ غیرت و متانتلری سایه سنده آخری آنلرنڭ فائز سنه بولدی. بیک کوب محاربه لرده اوزلرندن ئه لاله نیچه قات آرتق مشرك عسکرینه غالب بولوب کیلمکده بولغان اسلام عسکرینڭ بو محاربه ده بوزلولوینڭ باشلیچه سببی، عسکر نڭ تورلی خلقدن عبارت بولویدر. یوفاروده ذکر ایتلدکچه بو عسکر اچنده بیک کوب صحرا عربلری، یا کاغنه اسلامیتکه کیلگان مکه خلقی و مشرک لرده بار ایدی. بونلرنڭ محاربه ایتولری الله ایچون بولمیچه، یالگیز خلقدن قالماو یاخود غنیمت آلو ایچونکنه ایدی. بونلر نظر نده اسلامیت نڭ تعالی و تدنیمسی مساوی ایدی. بناءً علیه بونلر مشرکلردن کینه ت بر هجوم کورو برله قاچارغه باشلادیلر. بووقتقه قدر بیک کوب محاربه لرده ثبات و متانتدن آیرلماغان، الله بولنده مال و جانلر قربان ایتوب کیلمکده بولغان مهاجرین و انصار نڭ ده کوکللرینه قورقو صالدیلر. اگر عسکر انصار و مهاجرلردن گنه عبارت بولسه ایدی، بوندی واقعه نڭ بولماوی متحقق ایدی. ذاتا دشمنانغه مقاومت ایتوب مظفریت قازانغان کشیلرده انصار و مهاجرلر ایدی.

مشرکلر مغلوب بولغاچ، بر فرقه سی اوطاس قه، برسی «نخل» گه ابو عامر برسی طائف که قاچدیلر. اوطاس قه قاچقان مشرکلر آرتندن بر قدر عسکر برله ابو عامر الاشعری کوندرلدی مشرکلر بونلرغه بر قدر قارشى طور وب ماتاشسه لرده، صوگندن جیگلدیلر. محاربه ده ابو عامر شهید بولغانلقدن، اورنینه ابو موسی الاشعری قالوب قوماندانلق قیلدی. عسکر بایطاق غنیمت و اسیرلر آلوب رسول الله يافينه قایتدی.

غنیمت بتون اسیرلر وغنیمتلر جیلوب، «جعرانه» اسمنده گی بیرگه اورونلاشدیرلدی. غنیمت ۲۴۰۰۰ دویه، ۴۰۰۰۰ دن آرتق قوی، ۴۰۰۰ اوقیه (۱) کموش و بیک کوب اسیرلردن عبارت ایدی. حنین غزوہ سنده ایمن بن ام ایمن ویزید بن زمعه شهید بولدیلر.

طائف غزوہ سی حنین ده مغلوب بولغان مشرکلردن برفرقه سی (ثقیف برله هوازن دن بعضلری) قوماندانلری مالک بن عوف برله طائف قه قاقچانلر ایدی. بونلر اوزلرینه بر یاغیه ته رلک آزق حاضر له ب، طائف استحکامینه بیکلندیلر. رسول الله بونلرنک آرتلرن دن تعقیب ایتدی. یولده مالک بن عوف نك قلعه سینیه يتوب، یدمروب کیتدیلر. ثقیف خلقدن برسینک باقچه سندن اونکانده باقچه ایه سینک عرض اطاعت ایتوی طلب ایتلگان ایدی. بو قبول ایتمگانلکدن باقچه سی یاندرلدی.

طائف استحکام من محاصره عسکر طائف استحکامینه یافن بر بیرگه اورونلاشدی. مشرکلر عسکر نی اوق آطوب قارشى آلدیلر. بو آطیشولرده اسلام عسکر نندن اون ایکی کشى شهید بولدی، کوب کشى مجروح بولدی. مجروحلر اچنک خالد بن الولید، عبدالله بن ابی بکر، وابوسفیان بن حرب بار ایدی. شهیدلر اچنک عبدالله بن ابی امیه بار ایدی. محاصره اون سیکز کون دوام ایتدیکی حالک هیچ بر نتیجه حاصل بولمادی. چونکه طائف قلعه سی غایت نق بولوب، مشرکلرده آزق کوب ایدی. محاصره کونلرنک خالد بن الولید مبارزه گه کشى طلب ایتسه ده، چغوچی بولمادی.

مشرکلرنک بیرلمه ولرن کورگاچ، رسول الله منجنیق و دبابه لر استعمال ایتدی. طائف تیره سنده بولغان حرما آغاچلرن کیسردی. فقط مشرکلر قلعه دن چقما دیلر، هنوز مقاومتک دوام ایتدیلر. بوندن صوگ رسول الله قلعه دن چغوب عرض اطاعت ایتکان قوللرنک آزاد ایتله چکلرن اعلان ایتدی. بونک اوزره اون پیشله ب قول قلعه دن چغوب عرض اطاعت ایتدیلر. محاصره اوزاق مدت دوام ایتله چکلندن، رسول الله طائف نی

طاشلاب کیتو فکرىنه کیلدى. بو خصوصك «نوفل بن معاوية الدیلی» برله مشاوره ایتدی. نوفل ده کیتو طرفن قوتلهدی. بناً علیه رسول الله عسکرگه طائف دن کیتوگه امرایتدی. عسکر باشده طائف نی آلمی کیتوگه راضی بولماسده، رسول الله آنلر اوزلری کیلوب طابشورلورلر ديه بونلر نی قناعتلندر دی. عسکر دن بعضلری رسول الله دن طائف خلقینه بددعا قیلوون اوتنسه لرده، رسول الله بالعکس بونلرغه دعاء خیر قیلدی، اسلامیتکه چغوب، کیلوب طابشورلورن الله دن صورادی.

طائف دن رسول الله طوغری جعرانه گه قایتدی. آنک حنین ده آلنگان غنیمتلر قالدرلغان ایدی. غنیمت واسیرلرنک حسابی آلدی. شول وقتده هوازن عربلرنن «زهیر بن صرد» ریاستنک اون دورت کشیلک بر ایلچی هیئت کیلوب، اوز قوملرینک اسلامیتکه کیلگانلرکرن بیان ایتوب، رسول الله دن ماللرن، خاتون وبالالرن قایتاروب بیروون اوتندیلر. اسیرلر اچنده رسول الله نك رضاعاً قرداشلری بولوب، ایلچیلر رسول الله نك شفقتن کیترو ایچون: «ای رسول الله، اسیرلرک اچنک سینک عمه لرک، خاله لرک، سینى تربیه ایتکان کشیلر بار. اگر سینک اور نكك النعمان بن مندر، یاخود الحارث بن ابی شهر بولسه ایدی شبهه سن اسیرلر نی آزاد ایتهر لر ایدی؛ فقط سینده بزک امیدمن طاغیت زور راق» مضموننک سوز سویله دیلر. رسول الله بونلرغه: «مین بتونس قایتاروب بیر وگه اشاندره آلمیم؛ سزگه خاتون وبالالرک قدر لیره کمی؟ ئەله ماللرکزمی؟ شونلردن برسینک قایتارلوی جقنده اجتهاد ایتهرمن» دیدی. بونلر طبیعی خاتون وبالالرن اختیار ایتدیلر. صوگره رسول الله بونلرغه: «نمازدن صوگه خلقه اوزکرنک اسلامیتکه کیلگانکرنی، آنلرغه دین قرداشی ایکانلرککرنی سویله گزده، اسیرلرکرنی قایتاروب بیروولرن اوتنگز. شول وقت مین ده سزگه یاردم ایتهرمن» دیدی. نمازدن صوگ بونلر رسول الله ئەیتکانچه اصحابدن خاتون وبالالرن قایتاروب بیروولرن اوتندیلر. رسول الله ده سوزگه کریشوب، اوزینک اسیرلر نی قایتاروب بیرو فکرنده بولوون سویله دی. خلقنی ده شوکا تشویق ایتدی. مهاجرلر برله انصار رسول الله

طائف دن کیتو

هوازن وفدی

حاطری ایچون اوز الوشلرندن واز کیجه چکرن سویله دیلر. افرع بن^{۵۰} حابس، عیینه بن حصن، عباس بن مرداس کبک بعض قبیله رئیسلی باشده راضی بولماسه لرده، رسول الله بونلرغه ایکنچی غنیمتدن تولرگه سوز بیر گاج راضی بولدیلر.

مالك بن عوف مذکور هیئتکه رسول الله، رئیسلی مالک بن عوف کیلوب ناڭ کیلوی طابشر لسه، خاتون وبالالرن احراز ایته چکن، بوناڭ اوستینه یوزدویه گه نائل بولاچغن سویله گان ایدی. مالک بونی ایشتکاج، طائف قلعه سندن یاشر نوب چغوب رسول الله غه کیلیدی و قبول اسلامیت برله مشرف بولدی. وعده سینه بنا^{۵۱} رسول الله بوکا اهل عیالن فایتاروب بیردی، بوناڭ اوستینه یوزدویه ده احسان ایتدی. هو از ن هر بلرندن اسلامیتنی قبول ایتکالرگه اوزن رئیس تعیین ایتدی.

حنین غنیمتلرن^{۵۲} بوندن صوڭ حنین غنیمتلری اوله شنه باشلادی. ایڭ اول قوللرندن ملک و ریاست کیتوی سبیلی کوڭللری صبق بولغان، هر نه قدر اسلامیتنی قبول ایتسه لرده، هنوز قلبلری قرارلانمغان، یاغود تردده بولغان قریش بیوکلریزڭ و قبیله رئیسلیزڭ کوڭللرن طابوب، بونلرغه اسلامیتنی سویدرو مقصدی برله بیک کوب غنیمتلر بیرلیدی. شول جمله دن ابوسفیان بن حرب و اوغللری یزید برله معاویه گه هر قایوسینه یوزره دویه و قرغار اوقیه کموش بیرلیدی. حکیم بن حزام غه یوزدویه بیرلیدی. حکیم طاغی یوزنی صوراج رسول الله طاغی بیردی. سهیل بن عمرو، حویطب بن عبدالعزی، عیینه بن حصن، افرع بن حابس، صفوان بن امیه، حارث بن هشام، عباس بن مرداس و بونن باشقه بیک کوب عرب رؤساسینه درجه لرینه کوره بوز، ایللی، قرق دویه دن احسان ایتدی. موندی ذاتلرغه لسان شرعه مؤلفات قلوب دیلور. اسلامیتکه مؤلفات قلوب^{۵۳} کرگان کیسه لرگه مال بیروب خاطرلرن طابو و آنلرنی اسلامیت و اهل اسلامگه میل ایتدرو اسلامیتنڭ ایڭ عالی سیاستلر نذر. واقعا بو سیاستنڭ فائده سی شوندوق ظاهر بولدی. مذکور عرب رؤساسی

رسول الله ﷺ بومعامله سندن فوق العاده ممنون فالدیلر. آڭا نه طریقه تشکر ایتەرگه بلمه دیلر. کوڭللىرى رسول الله ﷺ واسلامیتکه میل ایتدی. اوللرى بونلر نڭ ايڭ زور دشمانلارندن بولغان حضرت پیغمبر، بونلر نڭ ايڭ سيوگلی کشیلر نندن بولوب کیتدی.

مذکور مؤلفات فلوبکه بیرلگن ماللر اصل غنیمتدن توگل ایدی. بلكه رسول الله ﷺ ومصالح حکومت ایچون صرف ایتله طورغان «خمس» دن یاخود رسول الله ﷺ اوزینه خاص بولغان «خمس خمس» دن ایدی. شونڭ ایچون ده رسول الله ﷺ بو خصوصده غازیلرنڭ فکر ن صورامادی. مع هذا الله ورسولنی حقنچه تقدیر ایته آلمانغان بعض صحرا عربلری، مؤلفات فلوبکه مالنڭ بیک مول بیریلوون کورگاچ، الوشدن قوری قالولر نندن قورقوب، رسول الله ﷺ نى بر آغساچقه فسرقلاپ کیتدیلر. رسول الله ﷺ کیومى آغاچ بو طاغینه اله گوب فالدی. شول وقت رسول الله ﷺ بونلر نڭ مذکور معامللر نندن متأثر بولوب: «ای جماعت، آشقماڭز، بیرکز کیومى. مینم قولمک تهامه آغاچی صاننک مال بولسه ده، اوزیمه قالدرمیچه سزگه بولوب بیرر ایدم» دیدی. صوڭره دویه سندن بر جون یولقوب آلوب: «میڭا غنیمتدن خمس دن باشقه اوشبونڭ قدر نرسه ده تیمی. اول خمس ده آخردہ سز نڭ اوز کزگه قایتادر وسز نڭ احتیاجلر کزغه صرف قیلنه» دیدی. اسلامیتدن یالکنز اسمی برله گنه قالغان، حکمت ومصلحت، منفعت وعدالت نى ایکانلگن بلمه گان بعض کشیلر مذکور اشنى کورگاچ رسول الله ﷺ: «عدالت برله بولمه دڭ، عدالت قیل»، بعضلر: «بو قسمتک الله رضاسی طلب قیلنمه دی» دییشدیلر. فقط رسول الله ﷺ بونلر غه یوموشاقلقدن باشقه معامل قیلما دی. اصحابدن بعضلری بونلر نى اوتررگه کیکاش بیرسهرده عفو ایتدی.

غنیمت تقسیم ایتلگچ جهیه ولیگه دورت دویه و فرق قوی، آتلیغه الوشسر قالغانغه بونڭ اوچ مثلی تیدی. مذکور غنیمتدن مهاجرلر وانصاردن برسینه ده انصارنڭ کیفلری قریلا بیرلمه گان ایدی. بونڭ ایچون بونلر نڭ خصوصاً انصارنڭ بر قدر

خاطرلاری قالدی: «رسول الله اوز قومینه کوب غنیمت بیردی، بزگه هیچ بر الوش چغارمادی، حالبوکه بز آشا ایڭ آور حالنده یاردم ایتدک؛ آنی واصحابن شهر مزگه قبول ایتدک؛ مال وجانلر مزی آنی حمایه ایتو یولنده قربان ایتدک؛ بدر، احد، خندق کبک ایڭ مشکل واقعه لرده، میدان محاربه ده ثابت قالدق. بولای بولغاچ بزنی نی ایچون غنیمتدن قوری قالدرا» دییشدیلر. حسان بن ثابت ده انصارنڭ بو حالگه کیفلری قزلغانلغن بیان ایتوب بر قصیده ترتیب ایتدی. قصیده ده اوشبو بیتلر باردر:

- دَعَّ عَنْكَ شَعَثَاءُ اِذْ كَانَتْ مَوَدَّتُهَا نَزَرًا وَشُرُوصَالِ الْوَاصِلِ النَّزْرُ (۱)
وَاتِ الرَّسُولَ فَقُلْ يَا خَيْرَ مُؤْتَمَنٍ لِلْمُؤْمِنِينَ اِذَا مَا عَدَدَ الْبَشَرُ (۲)
عَلَامَ تَدْعِي سُلَيْمٍ وَهِيَ نَازِحَةٌ اِمَامَ قَوْمٍ هُمُ اَوَّاءُ وَهُمْ نَصْرُوا (۳)
سَمَا هُمْ اِللهُ اَنْصَارًا لِنَصْرِهِمْ دِينَ الْهَدَى وَعَوَانَ الْحَرْبِ تَسْتَعِرُ (۴)
وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِ اِللهِ وَاعْتَرَفُوا لِلنَّائِبَاتِ فَمَا خَافُوا وَمَا ضَجُرُوا (۵)
وَالنَّاسُ اَلْبُ عَلَيْنَا ثُمَّ لَيْسَ لَنَا اِلَّا السِّیُوفُ وَاَطْرَافُ الْقِنَا وَزُرُ (۶)
نُجَالِ النَّاسِ لَا نُبْقَى عَلٰی اَحَدٍ وَلَا نَضِیْعُ مَا تَوْحٰی بِهِ السُّورُ (۷)

(۱) طاشلا اول باشی طوزغان قزنی؛ اول بیک آرسویه ایسی. مسئله نڭ مشکللگی ده شونده ایندی.

(۲) بار رسولگه ده نهیت آشا؛ «ای مؤمنلر ایچون ایڭ امنیتلی کشی.

(۳) نیچون یراق بولغان «سلیم» الوشکه کرتله ده، سیڭا یاردم بیرگان و سینی یورتلرینه توشرگان قوم قالدیرلا.

(۴) الله آنلارنی انصار دیب آتادی، دین ایچون صوغش قزغان چاقده دینگه نصرت بیرگانلک لری ایچون.

(۵) آنلر الله یولنده مجاهد قیلدیلر، مصیبتلرگه صبر ایتدیلر. قورقما دیلر، یالقما دیلر.

(۶) حالبوکه بتون خلق بز نڭ علیه مزگه قیام ایتمشلر، بزده ایسه قلع و سنگولردن باشقه التجا ایته چک نرسه یوق.

(۷) خلق (دشمن) برله محاربه قیلامز، هیچ کمنی ژهلله میمز، شونڭ برله برابر وحی قیلنغان سورهلر نی ده معطل قالدیر میمز.

وكم ردنا بيدر دون ما طلبوا اهل النفاق وفيما انزل الظفر (۱)
 ونحن جندك يوم النصف من اعد اذ عزبت بطرا اشياها مضر (۲)
 فما ونبنا وما خمننا وما خبروا منا عثارا وجل القوم قد عثروا (۳)

سعد بن عبادە رسول الله حضورىنە كىلوب، بو خصوصە انصارنىڭ رسول اللهنىڭ
 انصار غە نطقى
 خاطرلارى قالغانلىقن سويلەدى. بونىڭ اوزرە رسول الله انصارنى اوزىنە
 جىدروب، اوشبو مضمونە سوز سويلەدى: «اي انصار جماعتى، سىزنىڭ
 حقە شوندى وشوندى سوزلار ايشتىم. سىز مېن كىلگانچە ضالانە
 توگل ايدگزمى؟ الله سىزنى مېنم سىبىلى طوغرى يولغە كونىردى؛ سىز
 فقير توگل ايدگزمى؟ مېنم سىبىلى الله سىزنى باي قىلدى؛ بىر بىرگە دشمان
 توگل ايدگزمى؟ الله مېنم بىرلە سىزنى بىر بىرگە دوست وقر داش ياصادى.
 قىرىش عربلىرى ياڭاغنە كىردن چىغان واوستلار ينە مصىبتلار كىلگان
 كشىلردى. مېن مال بىدروب آنلارنىڭ كوگلارن طابماقچى بولدىم. اي
 انصار جماعتى، خلىقنىڭ كوگلن طابو ايچون بىرلىگان آزغنە دنيا مالى
 ايچون كىفگىز قىلدىمى؟ حالبو كە سىزنى نىق وثابت ايمانگىزغە اشانوب
 الوشدىن قالدردىمىز. اي انصار، خلىق دويە وقوى بىرلە قايتوب كىتوب دە
 سىز رسول الله بىرلە قايتوب كىتوگەر اضى توگلىسىمى؟ يەمىن ايتوب ئەبەتەم، كە
 ا گر هجرت بولماغان بولسە انصاردن بىر كشى بولور ايدىم؛ ا گر بتون خلىق
 بىر يولغە كىروب، انصار ايكنچى يولغە كىرسەلر، انصار يول يىنە كىرر ايدىم. اي
 رېم، انصار غە وانصارنىڭ بىلالار يىنە رحمت قىل.» مەكۇر سوزلارنى
 ايشتىكچ، كوگللىرى ايمان بىرلە طولى بولغان انصار، سويلەگان سوزلار يىنە

(۱) بىدربىرە سەندە اهل نفاقنىڭ (مىشكەر مەراد) مقصدلار يىنە ايرىشدرمىچە نى قىد
 قايتاردىق. بىدربىر مۇظفرىتىدە، بىزنىڭ ساپەدەگنە بولدى،

(۲) احد مىشكەر سەندە، مضر عربلىرى كىر و غرور بىرلە (قىرىش مەراد) پارتىلەرن
 جىغان چاقەدە عىسكەرنى بىز ايدىك بىت.

(۳) بىز قىسورلىق كورسەتمەدەك، قورقۇپ آرتقە چىكەمەدەك، بىزدن آبنو، سورونونى
 بىلمەدىلر. حالبو كە كۆپ خلىق بو وقت آبوندىلر.

فوق العاده تاسف ايتىدىلر وتاثرلر نىدىن بالالار كېك يىغلادىلر، «بىزنىڭ الوىشكە رسول الله توشۇپتەن راضىمىز» دېنىشۇپ تارالدىلر.

رسول الله جىراندە اون اوچ كۈن قالوب، غنىمىتىنى تەقسىم قىلغاندىن ومۇافات قىلۇپكە كۈپ ماللر بىرگەندىن سولۇك، غەمەھ ايچۇن مەكەگە باردى. احرام جىراندەن باغلادى. مەكەگە كېچى كۈرۈپ اعمال غەمەھنى اجرا ايتىدى وشول كېچەك اوك جىراندەگە قايتىدى. مەكەدە والى ايتوب اول تەيىن ايتىدىكى عتاب بن اسىدنى قالدردى. خەلققە قرآن ودىن تەلىم ايتو ايچۇن «معاذ بن جەل» نى قالدردى. سولۇرە اصحاب كرام بىرلە مەدەنەگە يۈزەلدى. مەدەنەگە كۈرۈلۈر ذوالقەئەنىڭ ۲۵-كۈنى ايدى.

رسول الله جىراندە وقت سوت قىرداشى «الشىمەھ بنت الحارث ابن عبد العزى» كېلىشى ايدى. رسول الله بونى احترام ايتوب، كىومەن جەيۈپ اوطورتىدى. اوز ياننىدە قالسە حرمت واعتبارگە نائل بولالاچۇن سويلەدى. فقط «الشىمەھ» ايلەنە قايتاسى كېلىدى شول وقت رسول اللهنىڭ بوڭا كۈپ بولالاكلر بىردىكى مرويدىر.

مشهور شاعر كەب بن زەھىرنىڭ قىرداشى «بجىر» رسول الله حضورىنە باروب اسلامىتنى قبول ايتىسكان ايدى. كەب، مونى ايشىتىكچى بجىرگە خطاب ايتوب، «الا ابلغا عنى بجىرا رسالە» مىصرالى بىرلە باشلانغان قىسىدە سىن سويلەگان ايدى. مىز كۈر قىسىدەدە بجىرنى حق دىندىن چىقۇر بىرلە توبىخ ايتىلگان ورسول اللهنىڭ نىبوتىنە قارشى سوزلر بار ايدى. رسوالله كەبنىڭ مىز كۈر شىرلرن ايشىتىكچى، آنىڭ قانن حلال قىلغان ايدى. بجىر، رسول اللهنىڭ قانلرى حلال قىلغان بىعض خەلقنى عفو ايتىكانلىگىن كۈرگاچ، قىرداشى كەبكە مەكتوب يازوب رسول اللهغە كىلۇپ طابىشروغە تشويق ايتىدى وشول سايدەگە جانن قوتقارە آلاچۇن سويلەدى. بجىرنىڭ مەكتوب يازوى رسول الله طائف مىحصەرىندىن قايتقاندىن سولۇك ايدى. كەب مەكتوبنى آلاچى، بىر آرتىدە بىتسەدە، باشقە چارە طابا آلمىغانلىقىدىن، رسول اللهغە باروب تەسلىم ايتىلورگە وآكاردىن عفو سوزارغە قىرار بىردى. بىنا ئەلە

غەمەھ الجىراندە

الشىمەھ

كەب بن زەھىر
وبىانت سعاد
قىسىدەسى

مدينه گه كيلوب، بر طانشينڭ اوينه توشدى. صوكره مسجدكه باردى. خلق ايرته نمازندن بوشانغاچ، كعب، رسول الله دن امان طلب ايتدى. مهاجرلار بونڭ حقنده يموشاق معاملده بولوب، انصار فاطيلقى قىلدىلار. آخرده رسول الله بونڭ اوتنچن قبول ايتدى. بوندىن صوڭ كعب، رسول الله ومهاجرلارنى مافتاب، «بانت سعاد» ديه معرف اورون قصىك سن انشادايتدى. قصيده اچنده اوشبو بيتلر باردر.

- | | |
|-----------------------------|---------------------------------|
| بانت سعاد فقلبي اليوم متبول | متيم اثرهالم يفد مكبول ۱) |
| وفال كل صديق كنت امله | لا الهينك ابى عنك مشغول ۲) |
| فقلت خلوا سبيلي لا ابالكُم | فكل ماقدر الرحمن مفعول ۳) |
| كل ابن انثى وان طالت سلامته | يوماً على آله حذباء محمول. ۴) |
| ان الرسول لنور يستضاء به | مهند من سيوف الله مسلول، ۵) |
| شم العرائين ابطال كبوسهم | من نسج داود فى الهيجاسرا بيل ۶) |
| لا يقع الطعن الا فى عورهم | ومالهم عن حياض الموت تهليل ۷) |

۱) سعاد بزدن آيرلىدى، يراق كيتدى. شونلقدن كوڭلم مجروح، توشكون، بوغوليدير.
۲) اميد باغلاب يورگان دوستلرم ميڭا: «سينى آداب، يوباتوب طورورده معنا يوق، بز سيمكا فائده ايتە آلميمز، مشغولمز» ديدىلر.

۳) مين آنلرغە: «الله يازغان نرسە بولمى قالماس. مينى اوز يولمە طاشلاڭز» ديدىم.
۴) هر انسان نه قدر اوزاق عمر سورسەدە، هر كون تابوتسكه كوتەريلهچكىر.
۵) رسول، ياقترتوچى بر نوردر. مشركلار رينه صورلەش الله نڭ قىلچلارندن بر قىلچىر.
۶) آنلر (مهاجرلار) كوتەرنسكى بورنلىلر، (بيوك كيمسەلر ديمكىر) بهادرلار، محاربه وقتندە كيمگان كيملىرى داود طوقوغان تيمر كيملىردر. (عربلر، ياخشى، نق تيمر كيملىلرنى دواقدە نسبت بيروب دواود طوقوغان، داود اشى ديه اطلاق ايتەلر. دواوددن مزاد پيغمبر دواودر).

۷) سونسكى آنلارنڭ كوكرهك آوزلرينە غنە يتە (محاربەدە قاچمىلار، هر وقت دشمانغە كوكرهك بيروب طورەلرديگان معنا مراد) اولدىن قاچو آنلارنڭ عادى توڭل.

قصیده فی انشاد ایتکانده، رسول الله ﷺ کعب بن زهیرنی حرمت ایتوب
اوستندگی «برده» سن کیدردیکی مرویدر (۱).

علقه سریه سی رسول الله ﷺ عبسه لیلر دن بر قومک جده گه اغارت قیلماچی بولغانلقلری
ایشتلنگان ایدی. شونلقدن ۳۰۰ عسکر برله «علقه بن مجرز» نی یبه ردی.
سریه دشمنانغه باروب یتوب محاربه گه حاضر له نگاچ، دشمنان قاچیدی.
شونلقدن محاربه بولمادی. عسکر قایتقاندی علقه، یاش بیلکته کلرنی
«عبدالله بن حذافه» ریاستنده آلدان یبه ردی. عبدالله اویونچاق کشی
ایدی. یولده اوت یاقتردی ده عسکر گه شونده توشهر گه قوشدی. عسکر
آبدراب قالدی. بعضلری چنلابوق توشهر گه نیت ایتدی لر. فقط عبدالله
اوز بنگ شایاروب قیلنغانلغن بیان ایتدی. مدینه گه قایتوب مسئله
رسول الله ﷺ سویله نگاچ، «لا طاعة لمخلوق فی معصية الخالق» دیدی.

طوقزنجی سنه.

عیینه بن حصن سریه سی. تمیم و فدی. علی بن ابی طالب سریه سی. عبی بن حاتم زنگی
کیلوی. خالد بن الولید سریه سی. تبوک غزو سی. ایله صاحبی یوحنا برله مصالحه.
اذرح، جرباء، مینا خلقی برله مصالحه، دومة الجندل امیری اکیدر برله مصالحه. ابوبکر زنگی.

طوقزنجی یل محرم ده رسول الله ﷺ عیینه بن حصن قومانک سنک «بنی تمیم»
قبیله سینیه ایلی آتلی عسکر یبه ردی. بو کاسیب: رسول الله، بشر بن ابی سفیان
اسمنک برهونی «بنی کعب» عربلرنک زکاتلرن آلو ایچون یبه رمش ایدی.
بنی کعب عربلری اولدن اسلامیتنی قبول ایتسکاتلر ایدی. بشر
کیلک گاج زکات بیرمک بولسه لرده، بونلرنک کورشیلری بولغان «بنی تمیم» قبیله سی
بونلرنی زکات بیرودن منع ایتدی لر. بشر قایتوب واقعه نی سویله گاج، رسول الله
بونلرنی تسادیب ایتو ایچون هند کور سریه نی یبه ردی. سریه بنی تمیم
بیرینه باروب اغاره قیلدی. خیلی غنیمت واسیرلر آلوب مدینه گه

(۱) مذکور برده نی معاویه کعب بن زهیرنک ورته لرندن یکریمی ماک درهمگه

ماتوب آلدی. خلیفه دن خلیفه گه کوچوب کیلنگان برده اوشبو برده در. ابن الاثیر ص ۱۰۵ ج ۲

قایتدی. فقط اسیرلر تقسیم ایتلمدی. قوملری کیلوب صوراسهلر،
 قایتاروب بیرو نیتی برله «رملة بنت الحارث» یورتک صاقلاندى.
 مذکور واقعهدن صوڭ رسول اللهدن اوتنوب، اسیرلرنی آلوب
 قایتو ایچون بنی تمیمنڭ بیوکلرندن عبارت بر ایلچی هیئتی مدینه گه تمیم وندی
 کیلدى. بونلرنڭ اچنده رؤسادن عطاردين حاجب، زبرقان بن بدر،
 قیس بن عاصم وافر بن حابس لر بار ایدی. بونلر مدینه گه کیلوب
 خاتون وبالالارن کورگاچ، فوق العاده متأثر بولدیلر. صبرسزلقدن رسول
 اللهنڭ حجره سینده باروب قاطی طاوش برله: «ای محمد، بزنڭ یانمزغه چق؛
 سینڭ برله منظره اینو ایچون خطیب وشاعرلر مزی آلوب کیلدک»
 دیب قاطی طاوش برله قچقدیلر. بو وقت نماز وقتی بولوب، بلال
 اذان ئه یتمکده، رسول اللهده نمازغه حاضرله نمکده ایدی. بونلرنڭ قاطی
 طاوشلرینه رسول الله بور چلدى، حجره سیندن چغوب: «مین سوز کوره شدرو
 وشعر سویلهو ایچون بیه رله دم» دیدی ده کروب کیتدی. سورة
 حجراتده ۴۵ نچی آیتلر اوشبو کشیلر حقنده نازل بولدی دیلر.
 نمازدن صوڭ بونلر مسجدکه کروب، رسول الله برله منظره ایتەرگه
 باشلادیلر. ایڭ اوّل مشهور خطیبلری عطاردين حاجب طوروب افتخار
 ایتهرک اوزون بر خطبه ایراد ایتدی. بوکا قارشى رسول اللهنڭ خطیبی
 «ثابت بن قیس بن شماس» جواب بیردی. صوڭره زبرقان:

نحن الکرام فلا حی یعادلنا منّا الملوک وفینا تنصب البیع

بیتی برله باشلانغان مشهور قصیده فخریه سن انشاد ایتدی. بوکا
 قارشى رسول اللهنڭ اوز شاعری هسان بن ثابت طوروب ارتجالا:

ان الدوائب من فھر واخوتهم قد بینوا سنة للناس تتبع

بیتی برله باشلانغان قصیده سن انشاد ایتدی. بوندن صوڭ بونلر تسکیلرنڭ
 اوستونلکلرن اعتراف ایتوب، مغلوب بولدیلر و رسول الله حضورنڭ اسلامیتنى

قبول ايتدىلار. بوندىن صوڭر سول الله بونلرغە خاتون و بالالارن قايتاروب
بىردى وەر قايسىنە بولەكلەر احسان ايتدى.

خالد سريەسى

وليد بن عقبە اسمندە بر صحابى بنى مصطفى عر بلرندىن زكات آلو
ايچون يېەرلىگان ايدى. وليدنىڭ كىلوون ايشتو برلە مذكور عر بلر،
بونى استقبال ايتوايچون، قوراللانوب فارشى چەقىلر. وليد بونى كورو
برلە بونلارنىڭ اسلامىتىدىن چغولرن ظن ايتوب، بوريلوب قايتوب كىتىدى.
واقعهنى رسول اللهغە سويلەدى. رسول الله اشنى آڭلاغاچ بر قدر عسكەر
برلە خالد بن الوليدنى يېەردى سريە بونلارنىڭ يىرىنە يىتكەندە، مؤذن ايرتە
نمازىنە اذان ئەيتە ايدى خالد، وليدنىڭ اشى خطا ايكانلىگىن آڭلاغاچ،
محاربە ايتىمچە مدينەگە قايتدى. بوندىن صوڭر سول الله بونلردىن زكات آلو
ايچون ايكنىچى بر كىشىنى يېەردى.

على سريەسى

اوشبو يىل ربيع الآخرده رسول الله، على بن ابى طالب
قوماندهسىندە يوز ايملى انصاردن عبارت بر سريە حاضرلەب،
«طى» قىيلەسىنىڭ صنمى «فأس» نى يىمرو ايچون يېەردى. صنم سريە
طرفندىن يىمىرلدى. طى قىيلەسى سريەگە فارشى طورغانلىقدىن، ماللىرىنە
اغارت ايتلوب، خىلى غنىمەت وىر آز اسىر آلتىدى. مذكور اسىرلار
اچىندە مشهور «حاتم» قىزى «سفانە» دە بار ايدى. سفانە مدينەگە كىلگىچ،
اوزىنىڭ حاتم قىزى ايكانلىگىن رسول اللهغە سويلەب، آزاد ايتوون اوتىدى.
رسول الله مونى زەللەب آزاد ايتدى.

رسول اللهنىڭ سفانەگە ايتكان اوشبو ياخشىلىقى برادىرى «عدي بن

حاتم» نىڭ اسلامىتىنى قبول ايتووينە سبب بولدى. شويەلەكە: عدى، على
ابن ابى طالبنىڭ سريەسى كىلگىچ، شام طرفىنە قاچقان ايدى. سفانە
رسول اللهنىڭ ياخشى معاملەسن كورگاچ، برادىرى عدىگە خبر يېەروب،
اسلامىتىنى قبول ايتەرگە ورسول اللهغە كىلوب اطاعت ايتەرگە تشويق ايتدى
بونىڭ اوزرە عدى، مدينەگە كىلدى. رسول اللهنى كوروب اوزىنىڭ كم
ايكانلىگىن سويلەدى. رسول الله بونى قوناق ايتوايچون حىجرەسىنە آلوب كىتىدى.

بولدە رسوللەنى بىر قارتچىق طوقتاتوب، اوزىنىڭ حاجتلىرى حقنىدە اوزاق وقت سويلەشوب توردى. عدى بونى كوزوب رسوللەنىڭ تواضعلىغىنە حيران قالدى. ھىم اچىدىن «بوكشى پادشاھ بولورغە اوخشامى» كىك سوزلار سويلەدى. حجرەگە كرگاچ، رسوللە بوگا اوطوررغە مندر تقدىم ايتدى. اوزى ايسە قورى يىرگە اوطوردى. بۇدە عدىگە ياخشى تاءثير بىردى. بوندىن صوك رسوللە بونى اسلامىتىكە دعوت ايتە باشلادى و آگا: «اى عدى، سىن احتمال بىزنىڭ فقيرلىكدە ومحتاجلىقدە بولومىزنى كوروب دىنمىزنى قبول ايتىمى طورغانسىڭىز. احتمال بىزنىڭ دشمانلارمىزنىڭ كوبىلىگى سىنى دىنبىزگە كرودن طيا طورغانسىڭىز. احتمال ملك وسلطە بىزنىڭ فولدە بولماوى سىبىلى دىنمىزدىن قاچاطورغانسىڭىز. مىن يىمىن ايتوب ئەيتەم، كە آنلردە (اھل اسلامدە) بىر وقت مال شول قدر كوبەيەچك، حتى آنى آلوچىدە بولمايەچق. شول قدر طنچلق وامنىت حكم سورەچك، كە خاتون كشى يالغىز حالدە ھىچ كەمدىن قورقماسدىن قادىيەدن بىتاللاغە باروب قايتاچق. اوزاق اوتماسدىن بابل سرايلىرىنىڭ فتح ايتلىگانن دە كوررسىڭ» دىدى. بوندىن صوك عدى اسلامىتىنى قبول ايتدى و رسوللە ئەيتىكان نرسەلرنىڭ بارسىن دە كوردى. عدى اولدە نصرانى ايدى.

روملارنىڭ اھل اسلام بىرلە محاربە ايتو ايچون عسكر حاضرلە گانلىكلارى قايداندر رسوللەغە ايشتىلگان ايدى. شونلىقدىن اصحاب كرامغە روملار بىرلە محاربە ايتو ايچون شام طرفىنە سفر ايتەچكن سويلەدى. باشقە محاربەلردە رسوللە، خلققە طارالماسون ايچون قايدە چقاچقن آچق ئەيتىمى ايدى. بو سفردە ايسە باراچق پىر اوزاق بولوب، حاضرلىكلى بولو تېوش بولغانلىقدىن قايدە چقاچقن آچق سويلەدى. بو وقتقە قدر اسلامىتىنى قبول ايتەش بىتون بادىيە عربلرن ومكە خلقىن دە محاربەغە چقارغە امر ايتدى. بو محاربەغە چغو خلققە فوق العادە آور كىلدى. چونسكە بونلارنىڭ محاربە ايتەچك دشمانلىرى، اول عصرنىڭ ايك قۇتلى دولتلىرىدىن بولغان شرقى روما ايمپىراتورلىقى بولوب، باراچق پىرلىرى دە

بيك اوزاف ايدى. مدينه و اطرافنده بو وقتلر آچلق بولوب، خلق بيك اوڭغايىسز حالده ايديلر. كونلرنڭ فوق العاده اسسى بولوى اوڭغايىسزلىقنى طاغى ده آرتدرا ايدى. آنڭ اوستينه بو وقت ييمشلىرنڭ اولگورگان وقتينه تصادف ايتمش ايدى، كه باقچه ويير صاحبلرى، اوزلرينڭ باقچه لرنده ياڭا ييمشلىر آشاب، كوله گه ده راحتله نوب ياتاسيلرى كيله ايدى.

اعانه ايتو

عسكەر حاضرلىڭى ايچون رسول الله ارباب همىنى اعانه گه تشويق ايتە، بو خصوصده خطبه لىر سويلى وعظ ونصيحتلى ايدى. هر كم قولندن كىلىگان قدر ياردم ايتە، اعانه گه قادر بولماغان كشىلر اجر و ثوابدن محروم قالولرينه فوق العاده فايغرا ايديلر. مدينه نڭ زور بايى عثمان ابن عفان بتون حاضرلىڭى برله اوچيوز دويه، ايللى آت ومك دينار بىردى. بوڭا رسول الله غايت شادلانوب، قول كوتەروب اوزون دعا قبلد يغى مرويدر. ابوبكر الصديق بتون سرمايه سى بولغان دورت مك درهم كيتروب بىردى. عمر بن الخطاب يارم مالن بىردى. عاصم بن عدى يتمش دويه يوكى حرما احسان قىلدى. طلحه بن عبید الله، عباس بن عبد المطلب وعبد الرحمن بن عوف لرده كوب مقدارده اعانه بىرديلر. خاتون قزلرده قوللرندين كىلىگان قدر اعانه قىلالر، آلقا، يوزك، موينسه، بلەك و خلخال (آباق بلەزىڭى) كبك زينتلرن اصلا قزغانماسدن رسول الله غه كيتروب طاشلىلر ايدى. هر كم سفر حاضرلىڭن كوره، الله ورسولينڭ رضاسى ايچون قربان بولورغه حاضر ايدى. محاربە گه آتلانوب چغوغه آت و دويه لرى بولماغان فقيرلرغه اعانه مالندن آت و دويه لىر بىر بلە، اعانه مالى بتوب بىررگه نرسه طابلىمىچە كىرى قايتارلغان كشىلر محاربە غه چغا آلمادون قورقوب، بالالار كبك يغللىلر ايدى. سورة توبه ده گى ۹۲ نچى آيت شوشندى فقيرلر حقنده در.

مناقلر

باشقه وقتلرده غى كبك بو وقتده، منافقلىر فرصتىن استفاده ايتوب، مسلمانلرغه تورلى قوتقو بىرمكده لىر ايدى: «محمد شام قدر اوزاق بىررگه باروب، بنى الاصفر (روملر) برله محاربە ايتمك بولا؛ آنلر برله محاربە

ایتونی اوینچق دیب بله طورغاندر. آنلرنی عربلرگه قیاس ایتهرگه یارامی. اوزاق اوتماس، اییده شلری برله برگه آرقانلرغه به یله نوب اسیر آلنورلر» مضموننده سوزلر سویلیلر ایدی. آزماز اعانه بیرگان فقیر فقرادن کوله لر، بونلرغه نی قالماغان ایندی، اوزلرینه یوقنی کیتروب بیرگان بولالر، ریا ایکانلگی کورینوب طور اایندی کبک سوزلر سویلیلر ایدی. توبه سوره سنده گی ۷۹ نچی آیت اعانه بیرگان فقیرلردن کولسگان منافقلر حقنده در. منافقلرنک خلقغه قوتقوبیرولری رسول اللهغه ایشتلکچاچ، مسئلہنی تحقیقلو ایچون عمار بن یاسرنی یبهرگان ایدی. بونلر عمارگه: «یوق، بز بوندی سوزلرنی اوین کولکی طریق ی برله گنه سویله دک، قوتقی صالو قصدی برله توگل» دیب جواب بیردیلر. سوره توبه ده گی ۶۵ نچی آیت اوشبولر حقنده نازل بولمشدر.

جد بن قیس اسمنده برسی رسول الله دن سفرگه چقما سقه رخصت عذر کورسه. ^{توب سفردن قالوچیلر} صورادی و اعتدار مقامنده: «ای محمد، مینم خاتون پرست بر کشی ایکانلگم بتون قوممه بیلگولی. مین شامغه بارسام بنی الاصر قزلری مینی فتنه گه توشورلر دیب قورقام؛ مین آنلرنی کورسم توزه آلمان، میثا رخصت بیر» دیدی بوندی کشیدن طبیعی خیر چقما یه چغندن رسول الله رخصت بیردی. توبه سوره سنده گی ۴۹ نچی آیت اوشبو کشی حقند دیلر. صحرا عربلرندن سیکسان قدر کشی معذور بولمادیقلری حالده، تورلی سببلر کورسه توب رسول الله دن فالورغه رخصت آلدیلر. سوره توبه ده گی ۹۰ نچی آیت اوشبو اعراب حقنده در. عبدالله بن ابی و باشقه بیک کوب منافقلرده تورلی عذرلر کورسه توب مدینه ده فالدیلر. بوندن باشقه اسلامیتلرنک اصلا متهم بولماغان ابو خثمه، کعب بن مالک، هلال بن امیه، مراره بن الربیع لرده سفرگه چغوغه آورسنوب، یساخود آرتدن باروب یتهر من ئه لی اوی برله چقمی فالغانلر ایدی.

حاضرک تمام بولغاچ رسول الله، مدینه ده اورنینه محمد بن مسلمة مدینه دن الانصاری (۱) نی، عائلہ سی یاننده علی بن ابی طالب نی قالدروب اوطوز حرکت (۱) ابن هشام بونک اورنینه سباع بن عرفطه نی ذکر ایتهدر.

مك عسكر برله سفر ايتدى. مذ كور عسكر اچنده اون مك قدر سى اتلى عسكر ايدى. ايك زور فلاكنى ابوبكر گه، مهاجرلر نك فلاغن ز بير بن العوام گه، اوس فلاغن اسيد بن حضير غه، خزر ج فلاغن حباب بن المنذر گه و باشقه قبيله باشقلىرى نده فلاقلىر بىردى. على مدينه ده قالغاچ، منافقلىر: «محمد بونى آورلغى سببلى آلوب چقمادى» دىب استهزاء ايتدىكلر ندىن رسول الله نك آرتندن چقدى فقط رسول الله بوگا: «مىن سىنى عائله مىنى قارار اچون قالدردم. آنلر نك سوزلر ينه اهميت بيرمه. سىن مىنگا موسى غه هارون نيچك ياقن و قدرلى بولسه شولايسىك؛ فقط شول آيرما بار، كه مىندن صوك پيغمبر كيلميه چك» دىب جو باتوب قايتاروب بىهردى.

تبوك كه توشو عسكر «حجر» گه ييتىككازنده، رسول الله ثمود قومى نك فصه لرن

خاطرلر ينه توشروب، آنلردن عبرت آلور غه، هر وقت الله نك عظمتىن كوز آللر نده طوتوب، قايقو و تاثير برله اوتور گه قوشدى. شول طرىقه عسكر شام حدودينه يتوب، «تبوك» دىگان اورنغ توشدى. اول وقتلىر تبوك ده عمارت اثرى يوق ايدى. رسول الله معاذ بن جبل گه: «اى معاذ، ايسه ن بولسهك، بو بيرلر نى باقچه لر برله طولى كور رسك» ديدى. واقعا رسول الله نك سوزى طوغرى كيلدى. تبوك اوز افلامى اهل اسلام طرفى ندىن فتح ايتلوب، عمر ان برله طولدى. عسكر نك مدينه ندىن چىغوى رجب آينك ايدى.

عسكر مدينه ندىن سفر ايتكچ، يوقارودن ذكر ايتلمش ابو خيثمه، غايت اسسى بركون باقچه سینه قايتوب كردى. ايكى خاتونى ايكىسى ده بونك اچون چاتلر لن جييشدروب، صالحونلا توب قويغانلر، يا كاييه مشلر و صالحون صولر حاضرله كانلر، بيزه نوب توزه نوب مونى قارشى آلغانلر ايدى. بونى كورو برله ابو خيثمه نك خاطر ينه رسول الله كيلوب توشدى. فوق العاده متاثير بولوب: «رسول الله بوندى اسسى كونلرده مشقت اچنده بولا طوروب، مىنم كوله گه آستنده ماتور خاتونلر قوچاغنده، طاتلى ييمه مشلر آشاب ياتووم مناسب توگل» ديدى. هم چاتلر ينه كرودن واز كىچوب شول ساعتده اوك يول حاضرلگن كوروب، عسكر آرتندن

سفر ایتدی. ابو خیمه عسکر آرتندن کیلوب یتکانده، عسکر تبوك ده یاتالار ایدی. یرافندن ابو خیمه نی کورگان اصحاب کرام رسول الله غه «یرافندن بر قارا کورینه، کم بولور ایسکان» دیشکانده، رسول الله: «ابو خیمه بولسه یارار ایدی» دیگان ایدی. ئه لیگی یرافندن کورونگان قارا ابو خیمه بولوب چقغاج، رسول الله فوق العاده شادلاندی.

عسکر تبوك ده یکر می کون قدر طوردی. بو اثناده شول تیره ده ایله خلقی وبا- شقه لر برله مصالحه بولغان بعض خلق کیلوب رسول الله برله مصالحه یاصادیلر. «ایله» صاحبی «یوحنا» اوشبو وقت رسول الله غه کیلوب سنوی ۳۰۰ دینار بیروب طور و شرطی برله مصالحه یاصادی. بوندن باشقه «آذر ح» و «جر باء» اهللری ده سنوی ۱۰۰ دینار بیروب طور مق بولوب مصالحه یاصادیلر. «مینا» (۱) خلقینه یمشلیزینک اوچدن برن بیروب طور و شرطی برله مصالحه یاصالیدی. ایله صاحبینه بیرلگان صلحنامه نك مضمونی اوشبوندن عبارتدر: «بو، الله ورسولی محمد دن ایله صاحبی یوحنا بن رؤبه وایله خلقینه؛ قارده و دیگ گزده بولغانلرینه عهد بیرلش عهدنامه در. آنلر و آنلر برله بولغان شام اهلی، یمن اهلی و دیگ گز اهلی الله ورسولی محمد نك ذمه سنددرلر. بونلردن بربر کشی اوشبو معاهده گه مخالف حرکتند بولسه، آنک مالی اوزن قوتقار میه چقدر. مالینی کم آلساده حالدر. معاهده بوینچه حرکت ایتسکان کشی قاید بارسده، کیرهك دیگ گزده و کیرهك قارده بولسون آثا تعرض ایتمک ممنوعدر (۲)».

رسول الله تبوك ده وقت «دومة الجندل» امیری «اکیدر بن عبد الملك» که اکیدر گه سریه یبه رو

(۱) ایله گه یاقن مصر حدودینه طابا بر شهردر.

(۲) عربچه مکتوب صورتی: «بسم الله الرحمن الرحيم هذا امانة من الله و محمد النبي

رسول الله لیوحنا واهل ایله سفنهم و سیارتهم فی البر و البحر لهم ذمة الله و محمد النبي و من کان معهم من اهل الشام و اهل الیمن و اهل البحر فمن احدث منهم حدثا فانه لایحول ماله دون نفسه و انه لطیبة لمن اخذه من الناس و انه لا یحل ان یمنعوا ماء یردونه ولا طریقا یریدونه من بر او بحر»

خالد بن الوليد قوماندەسندە دورت يوز يکومی آتلی عسکردن عبارت بر سر یه کوندردی. بو وقت اکیدر آو برله مشغول ایدی خالد، اکیدرنی طوتوب آلوب، رسول الله حضورینه کیتردی. اکیدر رسول الله طرفندن اسلامیتکه دعوت ایتلەسەده، قبول ایتەه دیگندن معین مقدار جزیه بیروب طور و شرطی برله آراده مصالحه یاصالیدی.

مدینه گه قایتو
حقندە مشاوره

رسول الله تبوك ده یکومی کون طورغاچ، آغا حرکت ایتو خصوصتک اصحاب کرام برله مشاوره ایتدی. اصحاب ایسه آری بارونی معقول کورمه دیلر: «حاضر بز نبوک قدر بیرگه کیلوب یتدی کمز حالده دشماندن بر اثر کورمه دک. دیمک بزئک کیلودن آنلر قورق دیلر. حاضرگه بز شونک برله اکتفا ایتیک. بز شامغه قدر بارسه ق بر قدر مشکلاتکه اوچرارمز، چونکه آنده دشمانمز کوب، اهل اسلامدن اثر یوق. بو سنه مدینه گه قایتیق، کیله چکده اشمزنی کوررمز» دیدیلر. بونک اوستینه شامده طاعون بارلقی ده ایشتلگان ایدی. شونلقدن رسول الله بونلرنک فکرینه آووب، مدینه گه قایتوغه قوار بیردی. ذاتا تبوک غزوه سینه چغودن توب مقصد اهل اسلامنی امتحان ایتو ایدی. آنلرنک درجه ایمانلرن، صلابت دینیهلرن صناو ایچون ایک برنچی وسیله بوندی آچلقی وقتده، ایک اسسی کونلرده، قوتلی دشمان برله محاربه ایتو ایچون براق بیرگه چقمق ایدی. شونک ایچون ده رسول الله بعض بر سببدن عسکردن آرتقه قالغان ککشیلرنی کوتوب طورمی، «اگر آکاردن خیر چغارلق ککشی بولسه کیلوب یتەر ئهلی» دیب یولنده دوام ایتە ایدی. استانسه لرنک برنده، کبار اصحابدن ابوذر (رض) دویسه سن یوغالتوب آرتسده قالغان ایدی. بونی کوروب اصحاب: «ای رسول الله، ابوذر قالدی بیت!» دیشسه باشلادیلر. شول وقت رسول الله: «قالسون، اگرده آکاردن خیر چغا طورغان بولسه کیلوب یتەر ئهلی» دیدی. واقعا ابوذر، دویسه سن طابا آماغاچ، عسکردن آبرلوب قالودن قورقوب، نرسه لرن آرقاسینه

ابوذر

كوثر و ب عسكر آرتندن كيتدى. عسكر بر استانسىغە توشوب،
استراحت ايتوب ياتقانك ابۇذر كورنىدى. بونى كورگاچ، اصحاب كرامنك
شادلىقن توبەلرى كوككە نېەرلك بولوب، رسول اللہغە بونك كىلوب
يتكانن سويلەدىلر. شول وقت رسول اللہ: «رحم الله اباذر يمشى وحده
ويموت وحده ويبعث وحده» ديدى (۱).

واقعا بوسفر شول مقصدفە آرتىغى بىرلە خدمت ايتدى. اصحاب كرامنك
«اعلاء كلمة الله» يولنك نى قدر بيوك مشقتلرنى قىل ايتدىكلرى، ايستەر
نېنىدى خصوصى بولسون جناب اللہنك امرن اورنېنە كيتروگە جان آتوب
طورغانلقلرى، اللہ يولندە مال و جان قربان ايتونى ايك زور بورچ عد
ايتدىكلرى ميدانغە چقىدى. بو وقتقە قدر تورلى قرينەلردن آكلاشلوب
كىلمكە بولغان منافقلرنك حقيقت حاللرى بوندن صوك بيك آچق معلوم
بولدى. آنلر اهل اسلامنى فتنەلەودن باشقە اشكە ياراماغانلقلرى، آنلردن
ممكەن قدر اجتناب ايتو تېوشىلگى ظاهر بولدى شول واقعە مناسبتىلە
توبە سورەسندە جناب اللہ منافقلر حقندە اعتبار ايتلەچك درسلىر بېردى.
رسول اللہغە اطاعتك فصولق قىلغان، محاربه گە چغودە مساهلە كورسەتكەن
كشىلرگە شىتە يادوردى. بوندن صوك بوندى اشكە ارتكەپ ايتمەسكە
قطعى صورەتكە امر ايتدى.

تبوك دن قايتقانلەر رسول اللہ عسكرنى ايكنچى يولدن يېرەروب، اوزىنە
سۈ قصد
يامان بر يولدن اوتەرگە طوغرى كېلىدى. بونى منافقلردن بر نېچەسى
سيزوب قالوب، آلدان رسول اللہ اوتەچك يېرگە باروب طوردىلر.
مقصدلرى آنك دويەسن اوركتوب، آنى يقىرمق ايدى. فقط رسول اللہ
اشنى سيزوب قالوب، صاق طاوراندى. عمار بن ياسرگە دويەنك

(۱) «اللہ ابۇذرگە رحمت ايتسون. اول يالغزى يورى، يالغز حالك اولەچك، يالغز
بعث قىلنەچق» معناسندەدر. حضرت عثمان طرفندىن ابۇذر رېنەگە نفى ايتلەش ايدى.
اولم وقتندە يالغز خاتونى بىرلە خدمتچىسىگە بار ايدى. بونلر آنى تكفين قىلغاچ
كۈە آلمېچە يولدن اوزغان مسافرلرنى كوتوب طوردىلر. شول وقت اتفاقا «ابن مسعود» لىر
طوغرى كېلىدىلر. ابن مسعود بونى كورگاچ، يىغلاپ يېرەروب: «صدق رسول اللہ (ص)
تمشى وھدك وتموت وھدك وتبعث وھدك» ديدى ابن الاثير ۱۰۷ ج ۲.

تۈزگۈن تۈتۈردى، خەيفە گەدە دۈيەنىڭ ئارتىدىن بارغە قوشىدى. شۇنىڭدىن
مەنەڭلىك مەقسەتلىرىگە ئېرىشە ئالمايدۇ. ئاندىن ئاللاھنىڭ ئارتىدىن كېلىپ
يەتسەلەردە، خەيفە، قولىنىڭ ئالمايۇ بىرلە دۈيەلەرنىڭ باشىگە سۈيۈپ
ئالما يېمەيدۇ. مەنەڭلىك ئالما بىلەن بىرلە دۈيەلەرنىڭ ئالما يېمەيدۇ.

عسکر مدینه گه یاقنلا شفاچ، مدینه خلقی بونلرنی استقبال ایچون «ثنية الوادع» (۱) غه چقدیلر. خاتون قزو بالا چاغالر توبه نده گی بیتلرنی تکرار ایتہار ایدی (۲):

طلوع البدر علينا من ثنيات الوداع
 وجب الشكر علينا ماعدا لله داع

رسول الله مدينه گه يتهرگه برساعتلك يول قالچاق، بر نيچه اصحابنى ييهروب مسجد «ضار» نى ييمرتدى. مذكور مسجدنى «فبا» منافقلىرىدىن بر جماعت بنا ايتوب، رسول الله تبوك سفرينه چغار آلدىن آڭا كيلوب؛ «اى رسول الله، بر قارت قورى، ضعيف ضعفاغه يڭلك يا صار ايچون بر مسجد بنا ايتدك. سيندىن اوشبو مسجد باشلاپ نماز اوقوب ييرونكى اوتنه مز» ديمشلىرىدى. رسول الله سفر حاضرلىقى برله مشغول بولغانلىقدىن، بونلرنىڭ اوتنچىلارنى تبوك دىن قايتوغه كىچىكلىرىگەن ايدى. فقط بونلرنىڭ مقصدلىرى جملە آيروب، اهل اسلام آراسىن نفرىق ايتو بولغانلىقى رسول الله غە معلوم بولغانلىقدىن تبوك دىن قايتىشلى بونى ييمرتدى. توبە سورەسىنىڭ ۱۰۷-۱۱۰ آيتلىرى اوشبو حقدە نازل اولمىشدر. عسكەرنىڭ مدينه گه قايتوب كىروى رمضان آيندە ايدى.

رسول الله مدینه گہ قایتقاچ، محاربہ غہ چٹمی قالغان کشیلر برہم برہم
کیلوب، نورلی سبیلر کورسہ توب، اعتدار قیلا باشلادیلر. رسول الله
بونلرناک ظاهر حاللرینہ قاراب عندرلرن قبول ایتدی. باطنلرن ایسہ
جناب الله غہ طابشردی. شول وقت ئہ لیگی عندرسن قالغان اوچ کیمسہ دہ

(۱) بخاری ص ۹ ج ۶

(۲) زادالمعادص ۱۰ ج ۲. معنایی: «ثبات الوداع طرفندن بزرگه آی (رسول الله)

طوغدى، بونڭ ايچون دائىما جناب الله غە شكر ايتىۋىز تىۋىشدر،

کیلدیلر. فقط بونلر باشقهلر کبک بالغان عنرلر کورستمیچه، اشناڭ
 طوغریسن سویلدیلر. بونڭ ارزره رسول الله، جناب الله طرفندن بونلرنڭ
 توبه لری قبول ایتلگنچه خلقنی بونلرغه فاتناشو و سویله شودن منع
 ایتدی. بناً علیه خلق بونلر برله سویله شماس بولدیلر. هلال برله
 مرارة خلقنڭ بوندی معامله سن کورگاچ، قایغو و حسرتلوندن او یلرنندن
 چقماس بولدیلر. مسجد که جماعت نماز ینده بارودن ده طوقتا دیلر. کعب، بونلرغه
 فاراغانک یاش هم قیو بولغانلقدن اشندن قالمادی، مسجد که بارودن ده طوقتا مادی.
 خلقنڭ سویله شماوینده فارا میچه ئه رسوله نوب آنلر آراسنده یوری ایدی.
 و افعه که فرق کون اوتسکانده رسول الله بونلرغه خاتونلرنندن آیرم
 طوررغه قوشدی. نهایت ایللی کون کیچوب، کوز آللری قارانغیلانوب
 کبک دنیا طار کورینوب یورگان چاقده جناب الله بونلرنڭ توبه لرن
 قبول ایتدی. اوشبو وقت بونلر اوزلرن عفو ایتکان جناب الله غه شکراً
 بتون ماللرن صدقه قیلیمچی بولدیلر. فقط رسول الله بتون ماللرن بیروب
 بترمه سکه، اوزلر ینده بر قدر قالدررغه قوشدی.

تبوك سفرنده کوب وقت رسول الله نڭ اوبله برله ایکندی نمازن،
 افشام برله یستونمازن بر وقتک جیوب اوقوغانلغی روایت ایتلمکده در (۱).
 تبوك ده طورغان یکر می کون اثناسنده یولده غی کبک اوک نمازنی قصر
 ایتوب اوقومشلدرد. تبوك سفرنده اصحاب کرامنڭ روزه لرن آچدق لری
 روایت ایتلمکده در.

اوشبو سنه ذوالقعدة آخرلرنده رسول الله، اهل اسلام برله حج قیلو ابوبکر حجی
 ایچون امیر الحج ایتوب، ابو بکر الصدیق نی یبهردی. مدینه دن ابوبکر
 (رض) برله اوچیوز قدر حاجی چئدی. رسول الله اوز طرفندن یکر می
 دویه قربانلق، ابو بکر بیش دویه قربانلق سوق ایتدی.

مکه مکرمه بر یلدن بیرلی رسول الله قولنده بولسه ده، بیت الله نی
 زیارتدن مشرک لرمع ایتلمه گان ایدی. آنلر ایسکیده گی کبک بیت الله نی
 زیارت ایتله لر و اوز عادت لرنجه حج قیلالر ایدی. جاهلیت زماننڭ عر بلرده

كعبة اللهنى يالانغاچ حالده طواف ايتو عادى دە بار ايدى. حاجىلار مكه گە سفر ايتكاچ، اهل اسلام برله مشركلر آراسىنكى معاهدەلرنىڭ بوزولۇپىنە وتبوك واقعه سىنە دائر «براءة» سورەسى نازل بولدى. مذكور سورە، اهل اسلام واسلامىتنىڭ ايڭ بىوك دشماقلىرى بولوب، هيچ بر سببىز بولمىغە تورلى اذا وجفاده بولونغان، رسول واصحاب كرامىنڭ وىطلىرنى طاشلاپ، ديار غربتكە كۆچۈرلەپ سبب بولغان، عهد ومواثىقنىڭ حرمتىن اصلا رعايت ايتىمىچە، فرصت كىلىگەندە هيچ چىركە نىمىچە ظلم وخيانىتكە ارتىكاپ ايتوب طورمىقدە بولغان مشركلرگە قطع علاقەدن عبارت بولوب، بولمىغە دورت آي قدر فرصت قويلامىش، بوندىن سوڭرە ارادە مناسبت بىتونلەي اوزىك اعتبار ايتلەپكى بيان ايتلمىش ايدى. مع هذا اهل اسلام برله آرالىرىندە بولغان عهدلرگە رعايت ايتىكان بعض قىيىلەر بوندىن مىستىنى طونىلوب، آنلارغە معاهدە مىدتلىرى طولغانچە حسن مناسباتىدە بولمىغە امر ايتلمىش ايدى (۱). ذاتا رسول الله مەينەگە ھىجرت ايتوب برله اهل اسلام برله مشركلر آراسىندە مناسبت قطع ايتلمىش بولوب، بولمىش بر برىنە محارب ايكى ملت اعتبار ايتلەر ايدى. محارب دولتىلرنىڭ بر برىنىڭ شوكتلىرىن بىر وگە، مادى ومعنوى قوتلىرىن كىمىتوگە چالاشە چىقلىرى طبعىيىر. شونىڭ ايتىپون دە مشركلر برله اهل اسلام ھەر وقت بر برىنە آياق چالورغە طرىشەلەر، بر برىنىڭ ماللىرىن مصادره ايتو، فرصت طالغانى بىرسى ايكىنچىسىنە اغارە ايتودە قىسورلىق قىلمىلەر ايدى. ايشىتە بىر، احد وخندق واقىعەلىرى شول مىسابقەلرنىڭ نىتىجەسى ايدى.

ابو بكر آرتىدىن
علىنىڭ باروى
«براءة» سورەسى نازل بولغاچ رسول الله ابو بكر آرتىدىن على ابن ابى طالبنى يىبەرۈپ، خر كۈنىدە خلققە اوشىبو سورەنىڭ باشلىدىن قوقلاب آيت اوقورغە قوشىدى. بوندىن سوڭ مشركلرگە كعبة اللهنى طواف ايتەرگە يول بىرلەپەچكىن، جاھلىيت عصرىنىڭى كىك يالانغاچ

(۱) ھىبىيە معاهدەسى مۇجىنچە قىزىش مشرىكلرىنىڭ ھەيدىنە كرۈپ دە، خزاخە عربلىرىنە خىيانت ايتوب ھەيدى بوزغان بنى الدىل (بنى بكر بىطلىرىدىن بىرىدىر) عربلىرىدىن باشقە بنى بكر عربلىرى اوشىبو استىناغە كىرگەنلىكى ايدى.

طواف ایتو ممنوع ایبکانلگن خلقغه اعلان ایتەرگه امر ایتدی علی،
یولده ابوبکر نڭ آر تندن یتوب، مکه گه آنڭ برله کردی. هم نحر
کوننده اوز بڭ مأمور بتن ادا ایتدی. بوندن ئلك رسول الله طرفندن
تعین ایتلوب بیهر لگان ابو هریره و بر نیچه صحابی ده علی برله برگه
بو خصوصه اعلان فیلوب یوردیلر.

اسلامیت یوزینه قارا طاب باغارغه طرشقان کشیلر بوندی واقعهلر نی اسلامیت قوه،
اسلامیت نڭ حجه وبرهان برله انتشار ایتمه وینه، بالعکس قورال قوتی برله جبریه استعمال
انتشار ایتوینه دلیل ایتوب طوتالر. آنلر محمد (ص) عربلر نی دینینه
اقناع یولی برله کرتی آلما دی بلکه قوه جبریه برله کرتدی، دیلر. بزنڭ
بیك كوب مفسر لرمزده محاربه گه تشویق ایتیه طورغان آیتلر نی تفسیر
قیلغانده اوزلر ن محاربه میدانغه ظن ایتوبمی «آیت سیف» نی سلتیه
بیهروب، اسلامیتده کوچله یوقلغن قحروب طورغان «محکم» آیتلر نی
قروب سبروب توکمشلر. و بو اشلری برله مخالفلر گه سویلەر گه زور
میدان آچمشلر. فقط اسلامیت بوندی مفتریانندن منز بولوب، حجه
وبرهان برله انتشار ایتدیکی کوز آلدنده در. مکده وقت، رسول الله
مکه مشرکری طرفندن تورلی اذا وجفا کوروب طورغان وقولنک اصلا
قوت بولماغان چاقه اسلامیت حجه برله طارالمی نرسه برله طارالغان
ایدی. مکده شول قدر قسنقیلق آستنک طوروب، محمد (ص) هیچ بر
پیغمبر جیا آلمان قدر اتباع جیغان ایدی. مکده گنه آڭا ایهرگان
کشیلر نڭ صانی (عقبه بیعتینه حاضر بولغانلر بوندن مستثنی) ایکی یوزدن
کیم توگل ایدی. بونلر قلیج تاثیر برله می اسلامیتنی قبول ایتسکانلر
ایدی؟ مظلوم و مغلوب محمد (ص) که ایهر و گه بونلرغه نیندی مجبوریت
بار ایدی؟ یثرب عربلر نڭ مکه گه کیلوب قار انقی تون اورتالرنده
خلقدن یاشرنوب محمد (ص) که بیعت بیر ولرینه قورالمی حکم سوره
ایدی؟ بتون حجاز مشرکری رسول الله نڭ ابڭ بیوک دشمانلری بولوب،
آنی دنیادن یوغالتورغه حاضر طور دیقلری بروقت، آڭا ایهر گه نیندی

مجبوریت بار ایدی؟ یوق.... مونك محمد (ص) طرفندن قورقنچده یوق،
باش اوستنك قلمچده كوتەر لوب طور می. باشقه مجبوریتده یوق ایدی.
بونلر یالگیز اسلامیتنك دین سماوی ایكانلیگینه ایمان ایتدیكلرندن، آنك
علویتینه قناعت حاصل ایتدیكلرندن اكاایهركانلر ایدی. مونه شول قدرسی
اسلامیتنك حجه وبرهان بر اه انتشار ایتوینه دلیل بولا آلادر: «افأنت
تكره الناس حتی يكونوا مؤمنين یونس ۹۹»، «وفل الحق من ربك فمن
شاء فليؤمن ومن شاء فليكفر كهف ۲۹»، «لا اكراه فی الدین قد تبين
الرشد من الغی بقره ۲۵۶» كبك آیتلر برله دینگه كوچلهو یوقلغن تصریح
ایتوب طورغان بر دینده نیندی قوه اجباریه استعمال ایتلسون؟ اوشبو
آیتلر برله عملیگه مأمور بولغان صاحب الشریعت دینگه كرتو ایچون
قوه جبریه استعمال ایتهرمی؟ البته استعمال ایتمهدی. اول، «ادع الى
سبیل ربك بالحكمة والموعظة الحسنة وجادلهم بالتی هی احسن نحل ۱۲۵»
امر جلیلی بوینچه یومشافلوق واقناع یولی برله دینگه دعوت ایتدی.

یوقارودهغی «لا اكراه الخ» آیتی بنی نضیر غزوهسی مناسبتیل
نازل بولغان ایدی. جاهلیت عصرنده یثرب عربلرنده خانون بالا کیترمی
طورسه بالاسن «یهودی» قیلو برله نذر نهیتو عادتق بار ایدی. بالا
طابسه نذر بوینچه مدینه تیروسندهگی یهودلرگه ایتوب طابشرا ایدی.
بنی نضیر یهودلری رسول الله طرفندن سورولورگه بولغاچ، یهودلرده
شوندی بالالاری بولغان کشیلر، آنلرنی آلوب قالوب اوز دینلرینه
كرتمكچی بولدیلر وبو خصوصده رسول الله دن صورادیلر. شول وقت
«لا اكراه» آیتی نازل بولوب، دینگه كوچلهو درست توگللنگن بیان
ایتدی. بو وقت هجرتنك ۴ نیچی سنهسی، اسلامیتنك یاششوق قوت طابقان
وقت ایدی. دیمك مكه دهگی كبك اوك مدینه ده، اسلامیتنك قوت وشوكتكه
یول طونقان وقتنده ده دینگه كوچلهو بولماغان. اگر اسلامیتنه دینگه
كوچلهو بولسه فتح مكه كوندیه یولغان بولور ایدی. اول وقت رسول الله
تله گانن اشلی آلا ایدی. حالبوكه شول وقتنده ده دعوت برله اکتفا ایتدی،

هیچ کمنی اجبار قیلمادی. حنین محاربه سنده رسول الله عسکرند بوزله ب
مشرکناڭ بولوی بونی بیک آچق کورسه تهر.

درست رسول الله سلاح استعمال ایتدی، مشرکلر برله بیک کوب
محاربه لرده بولوندی. فقط بو، دینگه کوچله و اوچون بولمیچه، مدافعه
ایچون، مجبوری اولاره قینه وجودکه کیلدی. «وقاتلوا فی سبیل الله الذین
یقاتلونکم ولا تعتدوا بقره آیت ۱۹۰»، «وقاتلوهم حتی لا تکون فتنه
ویکون الذین لله فان انتهوا فلا عدوان الا علی الظالمین بقره آیت ۱۹۳»
سلاح یالکز مدینه گه هجرتدن صوڭ غنه استعمال ایتلدی. بوده طبعی بر
اش ایدی. بتون مشرکلر رسول الله و اهل اسلامگه قارشى قیام ایتدیکلری
بر وقتده آنلرناڭ مقابله ایتمیچه طورولری معقوامی؟ اگر مشرکلر
رسول الله غه حریت بیرگان بولسه لر، اصحاب کرامنی ده دینلرندن چقاررغه
طرشماسه لر، ایسکی دینلرینه قایتاررغه کوچله ماسه لر آنلر برله محاربه
اصلا اختیار ایتلماس ایدی. احد، خندق واقعه لرن و بر طرفنده حدیبیه
واقعه سن خاطررغه آلوب بی طرف حکم ایتلماسه، رسول الله ناڭ هر وقت
صلح طرفدارى بولغانلغی، اسلامیتناڭ انتشاری یالکز ایرکناسک دعوت
ایتوگه طوفتاب طورغانلغن اعتقاد ایتکانلگی کون کیک ظاهر بولور.
حدیبیه معاهده سی مکه مشرکلری طرفندن آیاق آستینه صالوب
طابتالغاچ، رسول الله ناموس و حیثیتن صافلا و اوچون مکه نی فتح ایتوگه
مجبور بولدی بو خصوصه کم متجاوز و کم مدافع ایدی؟

مکه فتح ایتلو برله اهل اسلام برله فریش عربلری آراسنک بولغان
حاله عربیه کوتهرلگان بولسه ده، عهوم مشرکلر هنوز محارب صافلالر،
ایکی محارب دولت آراسنده غی قواعد عربیه موجبچه بوللر بر برینه
هر وقت هجوم قیلوررغه اختیارلیر، بو اش هیچ کم فاشنده ظلم و تعدی
صانالمی ایدی. فقط بو وقتلرده اسلامیتناڭ شان و شهرتی آرتقاچ، مشرکلرناڭ
ئهله نیندی قوه روحانیلر، سلطه غیبیه لر اسناد ایتمکده بولدیقلری
هبل، عزى، مناقلری بیمرلگاچ، آنلر مذکور معبودلرناڭ باطل بولدیقلرن،
فائده و ضرررگه اصلا قادر توگللرکلرن بلدیلر. حضرت محمد (ص) ناڭ

جناب الله طرفندن خلقنى ھدايت ايچون يېھرا لىگان بىر رسول ايكانلىگىنە قناعت حاصل ايتدىلار. بىك كۈبسى مەينەگە وفدىلار (دېيۈناتىسيە) يېھروب، اولىگى باطل مىسلىكلار نەن واز كىچىدىكلارن، رسول الله غە باش ايگانلىلارن بىلدىلار. قالغانلار دە بۈكۈن ايرتە رسول الله غە تاپشلاو صدەندە ايتدىلار. مۇنە شۇنلقدن رسول الله بىر قدر محاربەدن طوقتالوبرەق طوراً ايتدى. ايشتە شۇل وقت جناب الله «براۋە» سورەسندە اھل اسلام بىرلە مشركلار آراسندە اولدە گىچە مناسبت كىسك ايكانلىگىن، بونلار ھنوز محارب ملتار اعتبار ايتلدىكلارن تصريح ايتدى. مشركلار رسول الله غە تىز رەك كىلۈپ بىر لىسونلار ايچون بونلار غە دورت آى مەندە قويدى. مۇندىن سوڭ قبول اسلام صدەندە بولغان مشركلار مەينەگە وفدىلار يېھروب رسول الله غە عرض اطاعت ايتدىلار.

عمال زكات

اوشۇبو سەنە واونىچى سەنە رسول الله اسلاميت نفۇزىنە كرگان تورلى عرب قىبىلەلرىنە زكاتلارن آلو ايچون بىر نىچە كىشى يېھردى. بونلار غە «مصدقون» «وعمال زكات» دىيىلور. عىيىنە بن حصن نى بنى تەيم عر بىلرىنە، يزىد بن حصىن نى اسلم وغفار قىبىلەلرىنە، عمرو بن العاص نى بنى فزارە عر بىلرىنە، بشر بن سفيان نى بنى كعب عر بىلرىنە، عباد بن بشير نى سلىم ومزىنە عر بىلرىنە، رافع بن مكىث نى جەيىنە عر بىلرىنە، ضحاك بن سفيان نى بنى كلاب عر بىلرىنە، عدى بن حاتم نى طى واسد قىبىلەلرىنە، زبىر قان بن بدر بىرلە قيس بن عاصم نى بنى سعد عر بىلرىنە، العلاء بن الحضرمى نى بىر بىرلە، على بن ابى طالب نى نجران غە، سەھل بن منجاب، صفوان بن صفوان، سبەھ بن عمرو، وكيع بن مالك، مالك بن نويرة لارنى بنى تەيم بىللىرىنە، فروة بن مسيك نى مراد عر بىلرىنە يېھردى. مەكۈر كىم سەلرناڭ بىعضلارى رسول الله وفات بولغانچە شۇل اورونلارندە قالدىلار. بىعضلارى ايسە موقت كەنە يېھرا لىگانلىكدن وظىفەلارن ادا ايتكاچ فائىدىلار. مەھاجر ابن ابى امىيە كەندە وصدى قىبىلەلرىنە زكاتلارن آلو ايچون تەيىن ايتاماش ايسەدە، رسول الله وفات ايتوب بىارا آلەى قالدى. مصدىلار بايلاردن

آلنغان زكات ماللارن شول بىر نك فقىرلار ينه طاراتالر، آرتوب قالسه غنه
مدينه گه اوزانالر ايدى.

رسول الله نك قزى وعثمان بن عفان نك زوجەسى ام كلثوم اوشبو
سنه وفات ايتەشدر.

منافقلر نك باشلىغى عبدالله بن ابى ده اوشبو سنه وفات ايتدى. بونك
اوغلى عبدالله كبار اصحابدن ايدى. آتاسى وفات ايتكاچ رسول الله غه
كيلوب، آكا استغفار ايتوون، آكا فيلغان قباحتلردن كيچوون اوتندى.
آناسن تكفين قىلو ايچون رسول الله نك اوستنده گى كولمه گن صورادى.
رسول الله بونك اوتنچن قبول ايتوب، كولمه گن بىردى. هم آكا جنازه
اوقودى. قبر اوستنده طوروب، آكا استغفار قىلدى. بوندىن صوك جناب
الله «براءة» سوره سنده «ولا تصل على احد منهم مات ابدا ولا تقم على
قبره آيت ۸۴» آيتى برله رسول الله غه منافقلر غه جنازه اوقونى هم قىرلرنده
طورونى منع ايتدى.

اونىچى سنه

خالد بن الوليد سريهسى على بن ابى طالب سريهسى، حجة الوداع. وفدار.

حوادث

اوشبو يل ربيع الاخرده رسول الله يمن ده گى «بنى الحارث بن كعب»
عر بلرن اسلاميتكه دعوت ايتو ايچون خالد بن الوليد تحت رياستنده بر سريه
كوندردى. مذكور عر بلر خالدكه مقاومت ايتىچه اسلاميتنى قبول
ايتدىلر. خالد رسول الله غه بونلر نك اسلاميتكه كىلگانلكلرن بيان ايتوب
مكتوب بىردى. جواب كىلگانچە بونلر يائنده قالوب احكام اسلامنى
اوگرتدى. رسول الله بوكافارشى يازغان جوابنده مدينه گه قايتوون و مذكور
عر بلردن وفد هيئتى آلوب كيلوون طلب ايتمش ايدى. بونك اوزره
خالد برله مذكور قومنك بيوكلردن عبارت بر ايلچى هيئتى كىلدى.

رسول الله بونلرغه رئیسلىرى «قىس بن حصین» نى امیر تعیین ایتدی.
 رمضان اینده رسول الله یمن ده گى «بنی مذحج» عربلرن اسلامیتکه
 دعوت ایتو ایچون علی بن ابی طالب قول آستنده بر سریه کورنوردی.
 بونلرغه مذکور عربلردن تجاوز بولماسه محاربه ایتماسکه قوشدی سریه
 بونلرناڭ بیرینه کیلگانده بونلر اوق اطوب قارشى آلدیلر. شونلقدن
 علی بونلر برله محاربه ایتوگه مجبور بولدی وغالب کیلدى. سوڭره تکرار
 بونلرنی اسلامیتکه دعوت ایتدی. بونلرده قبول ایتدیلر وزکات بیر وگه
 راضی بولدیلر. علی بن ابی طالب یمن دن فایتقاندی رسول الله مکه ده
 حجة الوداع ایدی. علی رسول الله برله برابر حج قیلدی.

علی سریه سی

ایسکیندن، ابراهیم واسماعیل (ع. م.) زمانندن بیرلی عربلر
 نظرند «کعبه» مقدس و محترم بر اورون حساب قیلنه ایدی. آنلرغه
 بابالری ابراهیم واسماعیل (ع. م.) لرنڭ کعبه نی طواف ایتولری، آنده
 عبادت قیلولری، بوندن بوونغه تواترأ نقل ایتلوب کیلگانگه، اوزلری
 هر نه قدر بابالری نڭ یولندن بتونلهی آداشقان بولسه لرده، آنلرناڭ دیننده مر
 دیب یورگانگه آنی هر وقت زیارت وطواف ایتهلر ایدی. مکه لی
 بر بیردن سفردن فایتسه، ایڭ برنچی اشی کعبه نی طواف ایتوبولا ایدی.
 شولایوق چیتدن کیلگان کشیلرده آنی طواف ایتمیچه کیمیلر ایدی.
 کعبه عربلر نظرند شول قدر مقدس ایدی، که حتی بره و آناسن یا خود
 یاقنن اوترگان کشینى ازله ب یوروب آنده طابسه ده، کعبه ناڭ حرمتی
 ایچون آنی اوترمی ایدی. عربلر قاشنده کعبه محترم طوتولغانغه کوره
 آنی حمایه ایتوچی قریش عربلری ده باشقه عربلرگه قاراغانده ممتاز طوتولا
 ایدیلر. شوناڭ ایچون ده آنلر باشقه قبیله لر سفر ایتیه آلمی طورغان
 وقتلرده ده طنچ، راحت سفردی یوریلر، یمن وشام کبک اوزاق بیرلرگه
 قدر تجارت برله چغالر ایدی. کعبه بتون عربلر ایچون اورتاق بر
 عبادتخانه حساب ایتلگانگه قریش عربلری، آنلرنی زیارتدن منع ایتیلر،
 بالعکس آنلرنی اوزلرینه قوناق دیب حساب ایتهلر، آنلرنی حرمتیلر،

حجة الوداع

فقير فقراسن آشاتالر، اچرلار ايدى. بونڭ برله قريش، باشقه عربلر فاشنده اعتبارلرن، نفوذلرن آرتدرالر ايدى. شونلقدن كعبه، عربلرنڭ سىياسى برلىكلرينه، توحيد لسان مسئلەسینه ده ايڭ زور عامل بولغان ايدى. مشهور فيل واقعه سندن صوڭ عربلر نظرندە كعبه نڭ قدسىتى طاغى ده آرتقان، قريش عربلر ينڭ نفوذى طاغى ده كوتەرلگەن ايدى. مونه شول ايسكىدن مقدس صانالوب كىلگەن كعبه نى زيارت ايتو، آندە باروب عمره، حج كېك مخصوص عبادتلر اجرا قىلو، آڭا ياقن وىراق بتون عربلرنڭ ايڭ زور تلهكلرى بولغانلقدن، عربلر فاشنده محترم و صلح آيلرى حساب ايتىلگەن اشهر حرم ده آڭا كىلەر، حج و عمره قىلار ايدى فقط آنلر ابراهيم واسماعيل بولن شاشرغانلقدن، حج و عمره لرى چن عبادتلىكدن چغوب، شرك و وثنيت برله فاتشقان، غالبا كعبه نى بر معبود انخاذا ايتوب، آڭا عبادتدن و آڭاردن استمداد قىلودن عبادت بولوب قالغان ايدى. كعبه نى بالانغاچ طواف ايتولر، طواف قىلغانده قول چاپو، آفرو بافرو و صغرو كېك روح عبادتكە مخالف عمللر برله قاتناشوب بتىكان ايدى.

حضرت محمد دعوت ايتىكان دىن شولوق ابراهيم و باشقه پيغمبرلر دعوت ايتىكان دىن بولوب، اساس اعتبارى برله باشقالق بولماغانلقدن، سلفلرى ابراهيم واسماعيل طرفندن عبادت صحىحه ايچون تاسيس قىلنغان بر اورونى هر بر دىن ار بايىنه تعظيم و تقديس قىلو تيوش بولغانلقدن قرآن كريم هر وقت آنى ذكر ايتە، تعظيم و احترام قىلا، ابراهيم واسماعيل لرنڭ آنى نى طريقە بناء ايتولرن و آندە نى طريقە عبادت ايتولرن ايسكە توشرە، بونڭ برله عربلرنڭ ابراهيم دىنىندە بولونى دعوى فيلولرى قورى لافدن عبارت بولوب، آڭا يولندىن بتونلرى آداشقانلقرن، ابكى اراده نسبت يبر برله كوك آراسنده غى نسبت

-۵-

كېك بولغانن، ابراهيم گە واول بنا قىلغان «معبد» كە ايڭ ياقن كشىلر رسول و آڭا ايهرگان كشىلر ايكانلگەن سويلى، بونڭ برله عربلرنڭ

نماز ن اوقوب، ذوالحجه ۴ نده يكشنبه كون ضعی وقتنده (قویاش
كوتارلسكاچ) مكه گه كوردیلر.

رسول الله مكه گه كر گاج، یدی مرتبه بیت الله نی جهیه و طواف ایتدی. طواف
اؤلگی مرتبه سنده حجر اسودنی مبارك قوللری برله استلام ایته،
قالغانلرنده یالگنر طایاغی برله استلام ایته و طایاغن اوبه ایدی.
طواف دن صوڭ مقام آرتنده ایکی رکعت نماز قیلدی. «صفا» برله
«مروه» آراسنده یدی مرتبه سعی قیلدی. صفا برله مروه گه منسگان
صابون بیت الله غه استقبال ایتوب تکبیر ئه یته و «لا اله الا الله وحده لا
شریک له له الملك وله الحمد وهو علی کل شیء قدیر. لا اله الا الله وحده
انجز وعده ونصر عبده وهزم الاحزاب وحده» دیه دعا ایته ایدی.

رسول الله «سرف» گه یتسكاچ اصحاب كرامغه: «قر بانلق آلوب کیلمه گان ^{حجنی عمره گه} ^{ئهل اندرو}

کشیلر گه حج ایچون باغلاغان احراملرن عمره گه ئهل اندروب. عمره دن
بوشانغاچ تروییه کونینه قدر احرامدن چیشلوب طوررغه اختیار» دیمش
ایدی. مكه گه كر گاج، قر بانلقلری بولماغان کشیلر گه حجنی عمره گه
ئهل اندروب، عمره قیلغاندن صوڭ احرامدن چیشلوب طوررغه قطعی
صورتک امر قیلدی. بونڭ اوزره اصحاب عمره قیلوب احرامدن چیشلدیلر.
اوزلری برله قر بانلق آلوب کیلگان رسول الله و برنیچه کشیگنه احرامدن
چقما دیلر. سرافه بن مالك: «ای رسول الله، بو حکم بو یلغه غنه خاصمی؟
ئهلنه قیامتکچه شولایمی؟» دیعب صورادقده رسول الله: «قیامتکچه
شولای» دیب جواب بیردی.

رسول الله مکه نڭ اچینه نوشمیچه. چیت طرفینه نوشکان ایدی. منی ده قونو

«تروییه» کونینه قدر (یکشنبه، دوشنبه، سهشنبه، چهارشنبه کونلر) نماز
شول نوشکان بیرنده اوقودی. ذوالحجه نڭ ۸ نده پنجشنبه کون احرامدن



چیشلگان اصحاب حج ایچون احرام باغلادیلر. شول کون ضحی وقتند
رسول الله برله «منی» غه یونهلدیلر و شونده قوندیلر.

جمعه کون فویاش چقماچ «عرفات» قه یونهلدیلر. یولده اصحاب کرامدن
فایسی تکبیر ئه یته فایسی تلپیه ئه یته رسول الله بونی انکار ایتمی ایدی. عرفاننڭ
شرق جهتنڭ «نمره» دیگان بیرده رسول الله غه چاتر تگلدیگان ایدی، شونڭ کیلوب

توشدی. توش آوشقاچ دویه سی «قصوا» غه آتلانوب «عرنة» دیگان
بیرگه باروب طوقتادی. وشول بیرده اوزون خطبه سویلپ قواعدا سلامنی
بیان قیلدی. شرك و وثنیتنی، جاهلیت عمللرن بیرمدی. جاهلیت عصرنڭ
بولا طورغان فان دعوالرندن، ربا معاملهندن قطعی صورتنڭ نهی قیلدی.

خاتونلر غه گوزل معامل ایتەرگه، آنارغه جبر فیلماسقه قوشدی ایرلرنڭ
خاتونلر اوستنده بولغان حقلرن، خاتونلرنڭ ایرلر اوستنده بولغان
حقلرن بیان ایتدی. ایرلرنڭ خاتونلر غه ریاست حق بولغانلقدن،
خاتونلر مناسب سز حرکتلرده بولونشله لر تادیب ایتەرگه حقلری بارلغن

خطبه

سویلہ دی۔ خلقغہ «کتاب اللہ» غہ تمسک قیلورغہ قوشدی۔ آکا تمسک قیلسمہ لر آداشماہ چقلرن سویلہ دی۔ سویلہ گان سوزلرن حاضر بولغان کشیلر حاضر بولماغانلرغہ تبلیغ ایتہرگہ امر ایتدی۔ سوزینک آخرنک خلقغہ قاراب: «مین سزگہ تبلیغ قیلیممی، اوزیمہ اللہ طرفندن یوکلہ تلگان وظیفہ منی ادا قیلیممی، نصیحت قیلیممی؟» دیدی۔ خلق بر آوزدن «قیلدک، قیلدک» دیدیلر۔ شوندن صوگ «اللهم اشهد» دیب اوچ مرتبہ ئه یتدی۔

خطبہ تمام بولغاچ «بلال» غہ اذان ئه یتورگہ قوشدی۔ اذان واقامت جمع بین الصلاتین قیلنغاچ، ایک رکت اویلہ نمازی قیلدی۔ قراعتنی یاشرن قیلدی۔ اویلہ تمام بولغاچ، یا کادن اقامت قیلنوب (قامت توشرلوب) ایک رکت ایکندی نمازی اوقودی۔ بو وقت طبیعی مکہ اہلی دہ حاضر اییدیلر۔ بونلردہ باشقہ حاجیلر کبک اویلہ برلہ ایکندی نی جمع ایتوب ہم قصر ایتوب اوقودیلر۔ رسول اللہ بونلرغہ نمازلرن تمام ایتہرگہ قوشمہ دی (۱)۔

بوندن صوگ دویہ سینہ آنلانوب بر آز باردی دہ طاغ ایتہ گندہ عرفہ دہ وقوف وقوف ایتدی۔ دویہ اوستندہ حالہ قبلہ غہ قارشى طوروب، قویاش بایغانچہ دعا وتضرع ایتدی۔ شول وقت حاضر وقوف ایتکان اور نغنه موقف بولمپچہ عرفہ نك بتونیسى «موقف» ایکانلگن، عرفہ کون ایرتہ نمازندن الوک کیلوب یتکان کشی حج گہ ایرشکانلگن سویلہ دی۔ «اليوم اکملت لکم دینکم وانتم علیکم نعمتی ورضیت لکم الاسلام دینا مائدة آیت ۳» آیت کربمہ سی اوشبو وقت نازل بولدی۔ اوشبو وقت خلق رسول اللہ نك روزه بولوب بولماوی حقندہ شک ایتمشلر اییدی۔

(۱) «اتموصلاتکم فانا قوم سفر» حدیثی فتح مکہ کوننک مکہ اچنک ئه یتلمش

سوزدر۔ زاد المعاد ص ۲۲۹ ج ۱ ابن قیم حضرتاری مذکور واقعہ نی قصر سفرینک مدۃ معلومہ وایام معلومہ برلہ محدود توکللگینہ، مسافرگہ جمعه اور نینہ اویلہ اوقورغہ تیوشلکینہ بر دلیل ایتوب طوتاورسول اللہ نك سنتی شولای بولغانن بیان ایتہ در۔

عباس خاتونی «ام الفضل» صناو ایچون آڭا بر صاوت سوٲ ٲیهردی.
رسول الله دوبه اوستنده سوتنی اچدی.

قویاش بایغاچ عرفه دن «مزدلفه» گه توشدی. آرتینه «اسامه بن زید» نی آنلاندرغان ایدی. یولده همان «تلبیه» ئه یته کیلدی. یولده بر ٲیرگه توشوب طهارت یا کثارتوب آلدی. مزدلفه گه توشکاچ یا کثادن طهارت آلدی. بلالغه اذان ئه یتورگه توشدی. اذان واقامت قیلنوب افشام نمازی اوقولدی. بر قدر طورغاندن صوڭ اذانسر، افامت برله گنه یستو نمازی اوقولدی.

مزدلفه ده قنوب، ذوالحجه نڭ ۱۰ انچی کونی طاک آتقاچ ابرته نمازن اوقودی ده دوبه سینه آنلانوب «مشعر حرام» غه چه (۱) باردی. آنده اسفارغه چه وقوف ایتدی. وقوف اثناسنده قبلغه قارشى طوروب دعا وتضرع فیلا، تکبیر وتهلیل ئه یته ایدی. صوگره «منی» غه یونه لدی. بووقت آرتینه «فضل بن عباس» نی آنلاندرغان ایدی. یولده آڭاردن

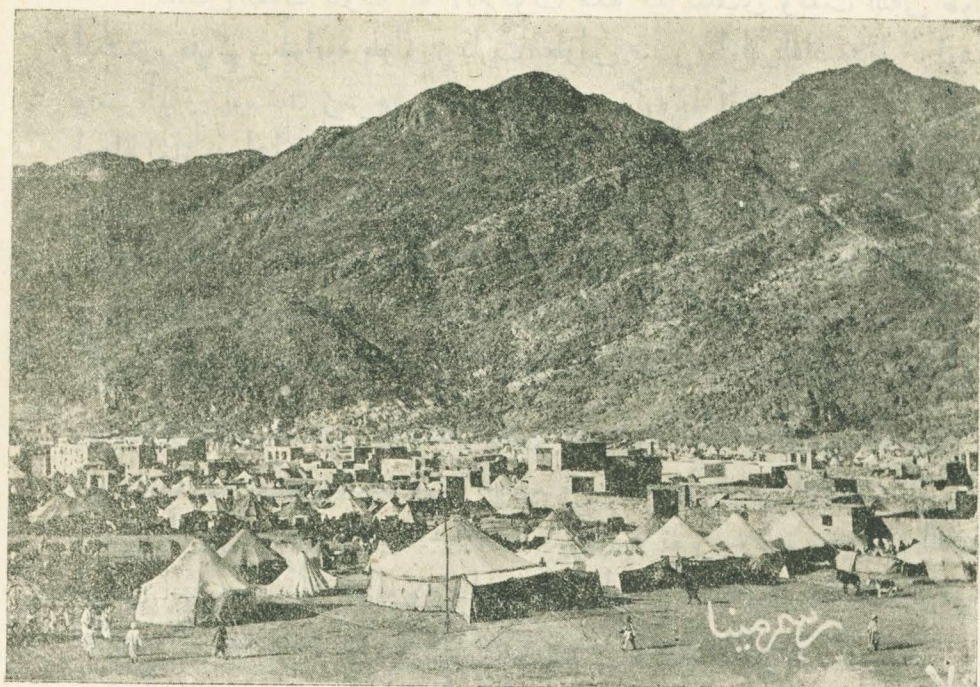
یدی طاش آلدردی. اوشبو وقت «خثعم» قبیله سندن مانور بر خاتون رسول الله نی طوقتاوب: «ای رسول الله مینم آتام شیخ فانی، آتقه آنلانورغه قادر توگل. آنڭ ایچون حج قیلسم یاریمی؟» دیدی. رسول الله بوڭا: «یاری، قیل» دیدی. شول وقت فضل برله مذکور خاتون بربرینه قاراشوب طورالر ایدی. رسول الله بونی کوروب، فضل نڭ بیتن قولى برله قاپلاب، باشن چیتکه بوردی. ایکنچی بر کشی قارت آناسی ایچون حج قیلو حقنده صوراغان ایدی. آڭاده: «آنا کڭ بورچن اوتهویاری بیت، شونڭ کبک آنڭ ایچون حج قیلوده یاری» دیدی. «وادی محسر» غه (۱) یتسکاچ دوبه سن بر قدر قوون قرادی. شولای ایتوب «منی» غه کیلوب یتدی.

(۱) مزدلفه ده بر اوروند.

(۱) منی برله مزدلفه آراسنده بر وادید.

مزدلفه-
گه توشو

خثعمیه



منی ده «چمره عقبه» گه فارشی طور وب، دویه اوستنده ینی طاش
 آندی. هر طاشنی تکبیر برله آتار ایدی. سوکره منی ده خطبه اوقوب
 خلقه مناسک حجی اوگره تدی. مکه نڭ باشقه شهر لر گه اورتقن، نهر
 کونینڭ فضلن سویله دی. اوزینڭ بویلدن صوڭ حج قیلا آلماو احتمالن
 سویله ب خلق برله ایسه نله شدی. اوزندن صوڭ اتفاق برله طور رغه،
 اختلاف قیلشماسقه قوشدی. سویله گان سوزلرن حاضر بولماغان کشیلر گه
 تبلیغ قیلور رغه قوشدی. بو حج گه «حجة الوداع» دییلوی ده رسول الله نڭ
 خلقنی تودیع ایتدی کی ایچوندر. اوشبو وقت خلق رسول الله غه
 اعمال حج ده گی بعض قصورلرن سویلیلر، رسول الله ده بونلر رغه «لا حرج»،
 «افعل ولا حرج» دیه جواب بیره ایدی. بوندن صوڭ رسول الله «منعرج» گه
 باروب اوز قولی برله آلتمش اوچ دویه چالیدی. قالغان ۳۷ سن علی
 ابن ابی طالب که چالور رغه قوشدی. قربان ایتندن اوزی ده آشادی.
 تیری ویابولرن تصدق قیلدی. قربانلر چالوب بتکاج «معمر بن عبد الله» نی
 چافروب چه چن آلدردی و اعرامدن چیشلیدی. اوشبو وقت اصحابدن
 بعضلری رسول الله نڭ چهچ بورتکلرن آلدیقلری صحیحین ده مذکوردر.

بوندىن صوڭ دويه گە آنلانوب مکه گە كېلىدى ۋە بيت اللهنى طواف
ايتىدى. مذكور طوافقە طواف زيارت، طواف صدر، طواف افاضە دىلر. اوشبو
وقت آياق اوستىڭ زمزم دىن صو اچىدى. صوڭرە ياكادىن «منى» غە كېلۇب
اويلە نمازىن ادا قىلىدى. منى دە تشرىق كونلرىنىڭ ھەر قىسايسىندە جەرە
اولى، جەرە وسطى ۋە جەرە ئالئە (جرە العقبە) دە يىدىشەر طاش آنار
ايدى. طاش آنوب بىتكەچ قىلغە قارشىلانوب اوزون دعا قىلا ايدى.
يوقارودە ذكر ايتىلىش خطبەلرغە باشقە رسول الله، ايام تشرىقنىڭ
ايكنچى كۈنىدە بىر خطبە سويلەدى شول وقت نصر سورەسى نازل بولدى (۱).

منى دە شنبە، يىكشەنبە، دوشەنبە كونلر قالوب، شەشەنبە كون محصب (۲) قە
باردى. آندە اويلە، ايكندى، افشام ويستو نمازلرن اوقوب آزاراق
يانوب آلىدى. آندىن صوڭ مکه گە كېلىدى. تون وقتىدە «بيت الله» نى
طواف ايتىدى. بوڭا طواف وداع دىلر. ايرتە نمازىن مکه دە اوقوب
ذوالحججەنىڭ ۱۴ نە چار شنبە كون مەينە گە يونەلدىلر.

اوشبو حج رسول اللهنىڭ اياڭ بىر نچى حجى بولوب، بوندىن ئلوك
قىلما مشىر. ەمرەلرى ايسە دورتدر. حەبىيە ەمرەسى، ەمرە القضاء،
جەرانە ەمرەسى، اوشبو حج بىرلە قىلىنغان ەمرە. حجة الوداعنىڭ افراد،
تمتع، قران لىگى حقتە ەلما آراسىنىڭ اختلاف بولسەدە على الارجى «قران» در.
مکه فتح ايتلۇب قىرىش ەربلرى اسلامىتكە كرگاچ، ايكنچى طرفدىن
اسلام ەسكىرى تىوك قىرير گە باروب روم دولتى بىرلە حسابلاشورلىق
بولوب كىلىگانن اثبات ايتكەچ ەرب قىبىلەلرى مەينە گە وفدىلر بىەرۈب،
رسول اللهغە طابىرلا ۋە اسلامىتنى قبول ايتە باشلا دىلر. وفدىلرنىڭ كىلوى
طوقز نچى يىلدىن باشلاپ رسول اللهنىڭ وفاتىنە قىر دوام ايتىمشىر. شونىڭ
ايچون طوقز نچى يىلغە «عام الوفود» دىيلور. بىر بىتون وفدىلرنى بىر گە
جىيۇب ۱۰ نچى يىل وقائىنە يازدق

وفدىلر

رسول الله طائف محاصرىنىڭ قايتىشلى ثقىف رؤساسىندىن «ەرۋەبن
مسعود» كوڭلى اسلامىتكە مىل ايتوب، رسول الله آرتىدىن باروب

ثقىف

وفدى

(۱) زاد المعاد ص ۲۴۵ ج ۱ حجة الوداع حقتە يازدىغىن زاد المعاددىن آلىنى.

(۲) مکه بىرلە منى آراسىدە بىر اورىن بولوب، مکه گە ياقىنراقدر؛ بطحاء مکه دىە

مەروفىدر، حجون گە باروب چىكەلەندىر.

اسلامیتنى قبول ایتىش ایدی. عروە اوزىنىڭ طائف خلقى آراسىندەغى اعتبار ونفوذىنە اشانوب، آنلارنى اسلامىتكە دعوت ایتو ايچون رسول الله دن رخصت آلمىش ایدی. فقط كوزلرى تعصب پرده لرى برله قاپلانغان ثقیف اهلى، عروەنىڭ اسلامىتكە كىلوب بونلارنى حق دىنگە دعوت ایتوون كورگاچ، آنى اوتردىلر. شولايدە بونلر رسول الله دن بتونلەي امين توگىلر ایدی. اسلامىتنىڭ كوندن كون آلغە كىتوى، جزيرة العرب دە بولغان عربلرنىڭ گروە گروە اسلامىتنى قبول ایتولرى، باشقە بعض قوملرنىڭ دە جزیه لىر بیروب، رسول الله نىڭ حمایه سینه کروگە مجبور بولولرى بونلارنىڭ قورقولرن آرتىرا، آنلارنى كوندن كون یموشانا بارا ایدی خصوصاً حنین غزوہ سندن صوڭ اسلامىتنى قبول ایتكان «مالك ابن عوف» نىڭ اوزىنە ایدرگان كشىلر برله بونلارنى هر وقت طنچىسز لاب طورولرى، رسول الله دن اسلامىتكە دعوت ايچون اذن آلغان برشرىفنىڭ (عروە) بونلر طرفىدىن اوتىرلوى بونلارنى هر وقت تشویشدە طوتا ایدی. شونلقدن عروەنىڭ اوتىرلوندىن بر آى صوڭ طائف معتبرانى جییلوب، بو خصوصە مشاورە دە بولدىلر. مشاورە نتيجه سنىڭ ئىسلىرى «كفانه بن عبد ياليل» رياستىندە بيش آلتى كشىلىك بر ایلچى هیئىتى بیهروب، رسول الله برله سويلەشورگە قرار بىردىلر. بونلارنىڭ مەدینە گە بارولرى رسول الله نىڭ تېلوك دن قايتوینە تصادف ایتىدى.

رسول الله بونلارنى قرآن ایشتىسونلر واصحاب كرامنىڭ نماز اوقولرن كورسونلر ايچون مسجد ياننىدە بىر چاتىرغە اورونلاشردى. بونلر بر نيچە كونلر رسول الله نىڭ مصاحبە سىندە بولغاندىن صوڭ قبول اسلامىت برله مشرف بولدىلر. رسول الله بونلارغە ايك كچوكلرى وشونىڭ برله برابر قرآن نى ايك كوب حفظ ایتكان «عثمان بن ابى العاص» نى باش ایتىدى.

مذكور ایلچى هیئىتىنە رسول الله طائف خلقى اسلامىتكە دعوت ایتەرگە قوشقان ایدی. بونلر نىگىلر نىڭ اطاعت ایتمەولرىدىن قورقوب اوللرى اسلامىتلر نى اظهار ایتمەدىلر. بالعكس: «محمدنى يىگىل شرطلارغە كوندرمك ممكن توگل. آننىڭ قوت وشوكتى آرتقان. بتون خلق آكشا

طابشرلارب طور و اوستندلر. بزگه زنا، خمر و ربانی ترك ایتو، لاتنی
ییمرو کبک شرطلار قوییدی. شونلقدن قبول ایتمه دک، سز نك اوزگزگه
طابشردق“ دیدیلر. ثقیف خلقی باشده مذکور شرطلارنی قبول ایتوگه راضی
بولماسه لرده، آخرده رضالق کورسه تدیلر. بونلر اسلامیتکه کیلگیاچ رسول
الله ابوسفیان بن حرب برله مغیره بن شعبه نی ییمرو ب ثقیف صهمی بولغان
”لات“ نی ییمرتدی.

عبد القیس
وندی.

بر کون رسول الله اصحاب کرام برله بر مجلسده اطورغانده، عبد
القیس وفدی کیلوب رسول الله غه سلام بیردیلر. شولوق مجلسده رسول الله
بونلر نك کیلچکلرندن خبر بیرگان، و آنلر نی خیر برله یاد ایتکان ایدی.
رسول الله واصحاب بونلر نی غایت شادلق برله قارشى آلدیلر.

عبد القیس وفدی وطنلرینك مدینه گه یراق بولوون، آنده کیلو
ایچون کوب مشقتلر جیککانلکلرن، یول، دشمانلردن خوفلی بولوب،
اشهر حرم دن باشقه وقتک مدینه گه کیلو ممکن بولمايه چغن سویله ب، اوزلرینه
نرسه لر قیلو تیوشلگن آچق بیان ایتوون اوتندیلر. بونك اوزره
رسول الله بونلر غه ایمان، اقامه صلات، ایتاء زکات، صوم رمضان برله
امر ایتدی. غنیمتدن «خمس» نی بیروگه قوشدی. ایمان نك «لاله

الا الله محمد رسول الله“ ديه شهادتدن عبارت ایکانلگن سویله دی. دباء،
حنتم، نقیر، مزفت ده شربت یاصاب اچودن منع ایتدی (۱). وفد اچنده
«عبد الله بن عوف الأشج» اسمنده برسی بار ایدی. مذکور کیمسه بونلر نك
ایك کچککنه لری وایك یه مسزلری ایدی. رسول الله: «سینك ایکی گوزهل
طبیعت بار، صلح هم وقار» دیب بونك کوکلن طابدی. مذکور کیمسه رسول الله دن:
«ای رسول الله، بزگه آرغنه بولسه ده خمر اچهرگه رخصت بیر. بز نك

(۱) دباء - اچن آلوب طاشلاب، صاوت اورنده یورتلگان قاباقدن.

حنتم - مخصوص مای برله مایلانا طورغان چولمکدر.

نقیر - حرما آغاچینك توبندن یاصالغان صاوت.

مزفت - صومالا برله بویالغان مخصوص صاوت.

يېرمزىڭ ھواسى ئاچار. خەمراچە سەك قورساقلارمىز كۈبىن دەپچە كىسىز. سوڭرە دېدى. رسول الله بۇڭا: «يوق، آزغە رخصت بېرىسەم كۈبىن دەپچە كىسىز. سوڭرە بىر بىرگىزگە ھجوم ايتوب اوترشە چكىسىز» دېدى.

رسول الله بۇنىڭنى مەكۇر ساۋاتلاردا اوچۇدن منع ايتۇى، چىندانۇق بۇنىڭنى استىمال ھام بولغانلقدىن بولمىچە سدا للذرىعە در. سدا للذرىعە ھام بولغان نىرسەلەردە غەلەڭ ارتقاعى بىرلە ھىرمەت مەرتەقى بولۇر. شۇڭا اېچۇن دە رسول الله، خەلق خەمراچۇدن طىيىلوب، خۇف مەرتەقى بولغاچ، مەكۇر ساۋاتلارنى استىمالگە رخصت بېرىمىشدر. رسول اللهڭ باشىدە زىيارەت قىلۇرۇن نەى ايتۇى دە بىغىنە اوشىبو سبب اېچۇن ايدى. سوڭرە خەلقڭ قەلبىدە تۈھىد نغوب، شىرك وۋىئىت يىمىراڭچا، اصحاب قىلۇرۇن استىمالە ايتۇ وائلەرغە توسل ايتۇ خۇفى زائل بولغاچ، رخصت بېردى. عبد القىس وفدىڭ كىلۋى ۹ نەچى سەنەدە ايدى.

رسول اللهغە كىلگان وفداردىن بىرى بنى حنىفە وفدى بولوب، بۇنىڭنى بنى حنىفە وفدى اچىندە مشهور مىسىلمە بار ايدى. اول: «اگر محمد اوزىدىن سوڭ اورنىنە مىنى قالدىرسە آڭا اىەر چكىن» دىيە سۈيلىنە ايدى. بۇنىڭنى الوك رسول الله بىر توش كۈرۈپ، امتىدىن ايكى مەتبى (يالغان پىغەمبەرلەك دىعا ايتۇچى) چىغۇى بىرلە تاۋىل ايتەش ايدى. اول وفداچىندە مىسىلمەنى كۈرگاچ، آڭا ايكى مەتبىڭ بىرسى بولماچىن طن ايدى.

بنى حنىفە وفدى اسلامىتىنى قىل ايتوب، وطنلرىنە قايتوب مىسىلمە الكىتاب كىتەسەلەردە، بىر قەدەر ۋەقت سوڭرە مىسىلمە پىغەمبەرلەك دىعا قىلا باشلادى. مە ھذا رسول اللهڭ پىغەمبەر بولۇن دە اعتراف ايتە ايدى. اول، قومىدىن نەمازنى اسقاط ايتىدى. خەمرازىنىڭ ھالال قىلدى. بنى حنىفە غەربلرى، بۇڭا اىەرۈپ اسلامىتىدىن ارتداد ايتىدىلر. مىسىلمە رسول اللهغە اوشىبو مەكتۇبىنى يازمىش ايدى: «من مىسىلمە رسول الله اى محمد رسول الله اما بىعد فانى اشركت فى الامر معك وان لنا نصف الامر ولقرىش نصف الامر

وليس قریش قوما یعدلون (۱)» رسول اللہ-نڭ بوڭا قارشى اوشبو مکتوبنى یازدیغى مرویدر: «بسم الله الرحمن الرحيم من محمد رسول الله الى مسيلمۃ الکذاب سلام على من اتبع الهدى اما بعد فان الارض لله یورثها من یشاء من عباده والعاقبه للمتقين (۲)»

رسول الله مسيلمۃ نڭ ایلچیلرنىڭ آنڭ حقندە نیندى فیکردە ایکا- نلکلرن صورغاچ، بونلر مسيلمۃ نڭ نبوتى برله فائل بولایقلرن سويلەدیله. بوڭا قارشى رسول الله: «اگر ایلچینى اوترمه و عادت بولماسه ایدی، سزنى اوترر ایدم» دیدی. ایلچیلر ایستەر نیندى فیکردە بولسون وایستهرنى سويلەسونلر، رسول الله آنلرغه تعرض ایتى طورغان ایدی. مسيلمۃ نڭ مکتوب یازوى اوننچى یلدە ایدی.

رسول الله مسيلمۃ برله محاربە ایتو ایچون «فرات بن حبان العجلی» آرقیلی «ثمَامَة بن اُثال» گە مکتوب یازسەدە، آنڭ قولندە یتەرلک کوچ بولماغانلقدن قارشى طوراً آلمادی. بالعکس بحرین گە العلاء الحضرمی یانینە کیتدی. مسيلمۃ نڭ اوترولى ابو بکر زمانندە عکرمە ابن خالد عسکرى طرفندى بولمشدر. آنى مشهور «حبشى» اوتردى. وفدلردن برى «نجران» نصاراسینڭ وفیدیر. بونلر آلتمش آتلى

نجران وفدى

کشییدن عبارت بولوب، آرالرندە رؤسادن بیک کو بیسى بار ایدی. بونلرنڭ اوستلرنندە غایت اعلى یفک کیوملر، بارماقلرنندە آلتون یوزکار بولنور ایدی. بونلر رسول الله غە ھدیہ اولارەق تورلى کلەملر آلوب کیلگانلر ایدی. رسول الله مذکور کلەملردن صور تیلیلرن رد قیلدى، صورتسزلرن قبول ایتدی. بونلر مدینە گە کیلگاچ رسول الله برله سويلەشو ایچون مسجد کە کردیلر، عبادت وقتلری یتسکاچ، مسجددە اوزلرنچە عبادت قیلدیله. اصحابدن بعضلری بونلرنڭ مسجددە عبادت

(۱) الله نڭ رسولی مسيلمۃ دن الله نڭ رسولی محمد کە. بعد السلام مین سیگان نبوتدە شریک بولدم. ملک نڭ یارمى بزرگە یارمى قریش کە، بولاچق فقط قریش عادل خلق توکلدر.
(۲) الله نڭ رسولی محمد دن یالغانچى مسيلمۃ گە. طوغرى یولغە ایه رگانلرگە سلام بولسون. پیر جناب الله نڭ بولوب، تلەگان قولینە بیرەچک. فقط اشناڭ صوڭى اهل تقوى فائل سەدر.

قیلوارینه اچلری پوشوب، منع ایتمک ایسته سهار ده، رسول الله یول بیرمه دی.
 بوندن صوڭ رسول الله بونلرنی اسلامیتکه دعوت ایتدی. آراده
 اوزن مناظره بولوب، رسول الله بونلرنڭ حضرت عیسیٰ حقنده بولغان
 اعتقادلرن جرح قیلدی آل عمران سورہسینڭ باشندن سیکسه نلہب آیت
 اوشبو نجران نصاریٰ سی حقنده نازل اولمشدر. آخرده رسول الله
 بونلرنی مذکور سورہده گی «فمن عاٰجک فیہ من بعد ما جاءک من
 العلم فقل تعالوا ندع ابناءنا وابناءکم الخ» آیتنی موجبنچہ ملاعنه گہ دعوت
 ایتدی. فقط بونلر بوڭا باطرچیلق قیلا آلامادیلر، طارتندیلر. اسلامیتنی
 قبول ایتمه ولری ده رسول الله نڭ رسالتینه قناعت حاصل ایتمه گانلکدن
 بولمپچہ، روم ایمپیراتورلری طرفندن کیله طورغان مکافاتلرینڭ
 کیتووندن قورقوب اولمشدر. بوندن صوڭ بونلر هر یل ایکی مک حله بیروب
 طورو شرطی برله مصالحه یاصادیلر. جزیه آلو ایچون رسول الله دن غایت
 امین بر کشینی بیهر ون اوتندیلر. بونڭ اوزره رسول الله بونلرغه «ابو
 عبیدہ بن الجراح» نی بیهر دی. اوشبو سببدن ابو عبیدہ بو امتنڭ امینی
 دیه آنالمشدر. نجران وفدینڭ کیلوی اوننچی یلده ایدی.

تجیب عربلری (کنده عربلرندن بر قبیلہ) اسلامیتنی قبول ایتوب، تجیب وفدی
 مدینه گہ ۱۳ کشیدن عبارت بر ایلچی هیئتنی بیهر دیلر. بونلر اوزلری
 برله زکات ماللرن ده آلوب کیلگانلر ایدی. رسول الله بونلرنڭ کیلوینه
 غایت شادلانندی. اوزلرن اکرام قیلدی واصحاب کرامغه ده بونلرنی
 اکرام قیلورغه قوشدی. آلوب کیلگان زکات ماللرن آلوب قایتوب اوز
 فقیرلرینه اوله شور گہ قوشدی. بونلر مدینه ده وقت وقتلرن قرآن حفظ
 ایتو، رسول الله دن دین وشریعت اوگره نوگہ حصر ایتدیلر. شونلقدن
 رسول الله بونلرنی غایت یار اتدی. اوزلرینه کوب مکافاتلر بیروب اوزانندی.
 اوننچی یل حجة الوداع ده مذکور قوم رسول الله برله کورشمیشلر در.
 بنی سعد بن هذیم عربلری (قضاہ قبیلہ لرندن) اسلامیتنی قبول
 ایتوب، آرالرندن بر نیچہ کشینی صایلاب، رسول الله غہ بیعت ایتو ایچون

يېھۇدىيلار. بونلار رسول الله برله كورشو ايچون مسجدكه كېلگاندە، رسول الله واصحاب كرام جنازە اوقوب طورالر ايدى. بونلار مسجدنڭ بر طرفندە جنازە اوقولوب بتوون كوتوب طورديلار. رسول الله نمازدن صوڭ بونلارنى چاقروب نيندى قىيلەدن ايكانلىكلارن، بوڭارچى اسلاميتنى قبول ايتوب ايتمەلەرن صورادى. بونلار قبول ايتدك ديب جواب بېرديلار. بونڭ اوزرە رسول الله: «آلاي بولغاچ قرداشكزگە نماز اوقو كىرەك ايدى» ديدى. بونلار: «سېڭا بيعت بىرماسدن الوك نماز اوقودرست بولماس ديب اويلادق» ديديلار. بوڭا قارشى رسول الله: «مسلمان بولمق ايچون اسلاميتنى مخصوص اۈرۈندە، مخصوص كشى قولنك قبول ايتو شرط توڭل؛ قايدە قبول ايسستەكك مسلمان بولاسڭ» ديدى. بونلار مەدينەدە بر نېچە كۈن قالوب احكام اسلامنى اوڭرەندىكەن صوڭ وطنلار يەنە قايتوب كېتىدىلار.

طى وفدى

رسول الله غە كېلگان وفەلەردن بىرى طى وفەيدىر. بونلار اچندە رەئىسلارى «زېد الخيل» بار ايدى. رسول الله بونڭ فضل و كمال تېنە مەقتون بولوب: «بو وقتقە قدر مېڭا كېلگان كشىلار اچندە ايك آر تىغى طابدم» ديدىكى وبوڭا «زېد الخير» ديه اسم بېردىكى مرويدىر.

فزارە وفدى

فزارە عربلارى (غطفان قىيلەسەندىن) اسلاميتنى قبول ايتوب، آرالارندىن بر نېچە كشىنى ايلچى ايتوب رسول الله غە يېھۇدىيلار. بونلارڭ كېلۈى رسول الله نڭ تبوك غزوەسەندىن قايتۇيەنە تصادف ايتدى. بو وقت بونلار دە بىردە يانغور بولماغانلىقىدىن قاطى آچلىق حەكم سورە، آچلىقىدىن ماللىرى قىر يلوب ياتا ايدى. بونلار رسول الله غە بيعت بېرگاندىن صوڭ جناب الله دىن يانغور صوراون اۋتەنديلار. بونڭ اوزرە رسول الله نڭ مەنبەرگە چىغوب، اوزون دەما قىلارەق يانغور صورادىغى مرويدىر.

بنى اسد وفدى

بنى اسد عربلارى دە اسلاميتنى قبول ايتوب، بيعت ايچون رسول الله غە اون كشىدىن عبارت بر ايلچى ھيئەتى كۈندرديلار. بونلار رسول الله دىن جاھلىت زمانىدە قىيلنە طورغان عىافت، كھانت كېك اشلىرنڭ حەكمىن صوراديلار. رسول الله اسلاميتدە بونلارڭ مەمنوع ايكانلىگىن سويلەدى. وفە مەدينەدە

بر نیچه کون طوروب، احکام شریعت اوگرهنگاندن صوڭ مکافاتلر آلوب
فایتوب کیتدیلر.

بنی محارب عربلری ده اسلامیتنی قبول ایتوب، بیعت ایچون مدینه گه
اون کشمیک بر وفد بیهردیلر. مذکور عربلر الوکن رسول اللهڭ ایڭ
بیوک دشمانلرندن ایدیلر. رسول الله عکاظ، مجنه، ذوالمجاز کبک یارمینکه لرده،
عرب قبیلهلرندن حمایه لرینه آلونی اوتنوب یورگاند، ایڭ قاطی جواب
بیر وچیلرڭ برسی اوشبو قبیله عربلری ایدی. مذکور وفد اچنک سوق
عکاظه رسول اللهغه قبیح سوزلر سویله گان و آنی تورلیچه اذالان برسی
بار ایدی. بو کیمسه رسول اللهدن اوتکان قباحتلرن عفو ایتوون، بونڭ
ایچون جناب اللهدن استغفار ایتوون اوتندی. رسول الله بوڭا: «الاسلام
یجب ما قبله» سوزی برله جواب فایتاردی.

کنده وفدی آلتمش آنلیدن عبارت بولوب، اچلوند ایڭ بیوک کنده وفدی
رئیسلری اشعث بن قیس بار ایدی. بونلر رسول الله حضورینه کرکچ
آنی صناو ایچون: «ای ابوالقاسم، بن بر نرسه یاشردک، پیغمبر بولساڭ
شونی بل» دیدیلر. رسول الله بوڭا فارشی: «بوندی اشلر کاهنلردن صورالور.
مین کاهن تو گلن. چونکه کاهنلر جهنمده بولاچقلر. جناب الله میڭا بر کتاب
بیردی، مینم نبوتمه شول کفایت ایته چک» دیدی. صوگره بونلرغه والصفات
سوره سن اوقودی. «ورب المشارق» سوزینه یتکچ تأثرله نوب یغلادی.
ایلچیلر یغلاوینڭ سببن صوراج: «مین اوشبو کتابنی میڭا بیرگان اللهدن
قورقوب یغلیم. الله میننی قلیچ یوزی کبک نهچکه بر یولغه کوندردی. اگر
آڭاردن آداسسام هلاک بولاچقمن» دیدی. بوندن صوڭ وفد قبول
اسلامیت برله مشرف بولدی.

رسول الله اصحاب کرام برله مسجدده اوطورغان بر وقتده، صحرا
عربلرندن چهچی طوزغان بر کیمسه کیلوب، دویه سن مسجدکه کرتوب
چوکیدردی. صوگره رسول اللهنی صوراشوب فارشیسینه باردیده: «مین
سیڭا قاطی سؤالیر بیره چکم، کیفڭ کیتمه سون» دیدی. رسول الله بوڭا

تله گان نرسه سن صورارغه قوشدى. بوناڭ اوزره تيگى كشى: «الله حقينه
 سوريم، اللهى سيني بتون خلقغه پيغمبر ايتوب يبهردى؟ يالكز بر
 خدايغه غنه عبادت ايتهرگه، آتابا بالرمز عبادت ايتوب كيلگان معبودلرني
 طاشلارغه اللهى قوشدى؟ ته ولسكده بيش وقت نماز اوقورغه، بايلرمز ناڭ
 ماللرن آلوب فقيرلرگه بيررگه، كوچى يتكان كشيگه حج قيلورغه،
 رمضان اينده روزه طوتارغه اللهى قوشدى؟» ديدى. رسول الله مذكور
 سؤاللرناڭ هر قايسينه: «ايو، الله قوشدى» ديب طوردى. اعرابي رسول الله ناڭ
 مذكور جوابن ايشتكاج: «اي محمد، مين ضمام بن ثعلبه من. سيني تصديق
 قيلدم، سين قوشقان نرسه لرنڭ بارسن ده آرتدرمى، كيتمى اشله يه چكمن»
 ديب چغوب كيتدى. رسول الله بوناڭ آرتندن: «بو كشى اگر سوزنده
 طورسه جنتكه كره چك» ديب قالدى. ضمام قومينه قايتوب اسلاميتكه
 دهوت ايتكاج بتو نيمسى قبول ايتديلر. ضمام بنى سعد بن بكر قبيله سندن ايدى.
 صداء وفدى صداء عربلرندن (يمن ده بر قبيله) اون بيش كشى مدينه گه كيلوب

رسول الله غه بيعت بيرديلر. رسول الله بونلرغه قوملرن اسلاميتكه دعوت
 ايتهرگه قوشدى. بونلر وطنلرينه قايتقاج آرالرنده اسلاميت طارالدى.
 حجة الوداع ده بونلردن يوز كشى رسول الله برله كورشديلر. رسول الله
 باشده بونلرني اسلاميتكه دعوت ايتو ايچون قيس بن سعد رياستنك
 دورت يوزلهب اصحاب كرامنى يبهررگه حاضرلنگان بولسه ده، آنده
 اسلاميت طارالا باشلاغانن ايشتوب يبهر وگه لزوم طابمادى. صداء وفدينڭ
 كيلوى فتح مكه دن قايتقاج ايدى.

فروهن عمرو روملر طرفندن شام عربلرينڭ بر قسيمينه والى بولغان «فروه بن
 عمرو الجذامى» اسلاميتنى قبول ايتوب رسول الله غه ايلچى يبهرگان هم
 آڭا هديه اولارهق بر قاچر تقديم ايتكان ايدى. روملر بونى ايشتكاج
 فروهنى حبس ايتوب اوترديلر. فروه «معان» ده طورا ايدى.

عيسى وفدى رسول الله غه كيلگان وفداردن برى «بنى عيسى» وفديلر. رسول الله
 بونلرني بيك خوش قبول ايتدى. بونلر آلدنده «خالد بن سنان العيسى» نى

ایسکه توشروب، آنڭ فضل وکمالی حقنده سوز سویلهدی. اوزندن صوڭ خلفری قالو قالماو حقنده ایلچیلردن صوراشدی. بونڭ حقنده رسول اللهڭ: «اول نبی ایدی، خلقی آنی ضائع ایتدی، قدرن بلمهدی» دیدیکی روایت ایتلدر (۱).

ازدشنوئه عربلرندن بر فیچه کشی رئیساری «صرد بن عبدالله» ازدوفدی قول آستنده رسول اللهغه کیلوب اسلامیتنی قبول ایتدیلر. رسول الله بونلرغه «صرد» نی امیر تعیین ایتدی و آکاتیره یاغندهغی خلقنی اسلامیتکه دعوت ایتهرگه قوشدی. ازد یمن قبیللرندن بریدر.

عنس (یمن ده منجج بطنلرندن) عربلرندن مبعوث اولارهق مشهور «اسود العنسی» کیلمش ایدی. اول اسلامیتنی قبول ایتوب وطنینه قایتدی. فقط حجة الوداعدن صوڭ رسول اللهڭ آورو خبرن ایشتنکچ نبوت دعواسینه قالدی. اسود شعبده (فوکس) گه اوستا بولوب، خلقغه معجزه دیه تورلی نرسه لر کورسته ایدی. تیز آراده بوگامنچج و باشقه عربلردن بیک کوب ایهرچن جییلدی. عسکر جیوب «نجران» غه یوردی و آنلغی رسول اللهڭ والیلری عمر و بن حازم برله خالد بن سعیدلر نی مغلوب ایتدی. صوڭره «صنعا» غه باروب آندهغی والی «شهر بن باذان» نی اوتردی. آنڭ خاتونی «آزاد» نی جبراً اوزینه نکاحلاندی. شولای ایتوب تیز مدت اچنده اسود بتون یمن نی استیلا ایتدی. رسول اللهڭ والیلری کوبیسی «عک» والیسی «الطاهر بن ابی هاله» گه التجا ایتدیلر. رسول اللهغه اسودنڭ خبری ایشتنکچ، آکافارشی طوررغهامر ایتوب یمنکگی والیلرینه مکتوب یازدی. آزاد، هر نه قدر اسودنڭ نکاحنده بولسه ده، کوچلر نوب کنه طور، اچدن آکاردن انتقام آلو نیتنده ایدی. رسول اللهڭ بعض والیلری مذکور آزاد و آنڭ ابن عمی فیروز الدیلمی نی تشویق ایتوب، اسودنی حیل برله اوترترگه موفق بولدیلر. اسودنڭ اوترلوی رسول اللهڭ حیاتنده بولسه ده، خبر کیلگانده رسول الله وفات

ایتمیش و ابو بکر خلیفه بولمیش ایدی. اسودنك اسمی «عیوله بن کعب» بولوب، ذوالخمار لقبی برله یورتیله ایدی.

بجیله وفدی (یمن قبیلهلرندندر) عربلرندن یوز ایلی کشی رئیسلی

«جریر بن عبدالله» ریاستنده مدینه گه کیلوب اسلامیتنی قبول ایتدی.

رسول الله بونلر کیلمه سدن بورون کیله چکاری حقنده سوز سویله مش

وآنلر نی خبر برله یاد ایتمش ایدی. رسول الله جریر گه بجیله و خشم قبیللرینك

معبودلری بولغان «ذوالخاصه» نی ییمرر گه امر ایتدی. جریر شول یوز

ایلی آتلی عسکری برله باروب آنی ییمردی.

بوندن باشقه رسول الله گه کیلگان وفدلر اچنده مراد، همدان، عذره،

بلی، بهراء، (یمن ده بر قبیله) خولان، زبید، غامد (یمن ده بر قبیله) نخع،

(یمن ده بر قبیله) و باشقه لر بولنور ایدی. نخع وفدی ایك صوگئی وفدلردن

بولوب اون برنجی یل محرم ده کیلمه شلردر. بونلر ایکی یوز کشیدن

عبارت بولوب رئیسلی زراره بن عمرو ایدی. غسان عربلرندن ده

اوج کشی مدینه گه کیلوب اسلامیتنی قبول ایتمشلر ایدی.

رسول الله وفدلر نی خوش قبول ایته، آنلر گه حرمت کورسه ته، آنلر گه

درجه لرینه کوره مکافازلر بیروب اوزانه ایدی. اوللر ك مبعوثلر خصوصی

کشیلر ده قوناق بولسه لرده صوگندن بیک کوبه یه باشلاغاچ، معاذ بن عفره

خاتونی «رمله بنت الحارث» نك خانه سی عمومی مسافر خانه تعیین ایتلیدی.

رسول الله نك ماریه قبطیه دن طوغان اوغلی ابراهیم نك وفاتی اوشبو

سنه اولمشدر. اول وفات ایتکان کون قویاش طوتولمش ایدی. خلق

بونلر ابراهیم نك وفاتینه حمل قیلدی لر. رسول الله بونلر نك مذکور وهملرن

ییه رو ایچون آی قویاش نك الله آیاتندن بولغان بر آیت ایکانلنگن،

آنلر نك طوتیلولری بره ونك طو وی یا خود وفاتی سببلی بولماغانلغن بیان ایتدی.

اون برنچی سنه.

اسامه بن زيد سريهسى رسول الله نىڭ خسته لنوى. وفاتى. دفن قىلنوى.

۱۱ نچى يل صفر آخرلارنده رسول الله زيد بن حارثه و ايپده شلرن اسامه بن زيد سريهسى شهيد ايتكان روملر برله محاربه ايتو ايچون بيوك براردو حاضرلدى. مذكور عسكرده كبار مهاجرين وانصاردين بيك كويىسى و بونلر جملەسندن ابوبكر، عمر، ابو عبیدهلر بولنور ایدی. عسکرگه قوماندان ايتوب زيد بن حارثه نىڭ اوغلى اسامه بن زيدنى تعيين ايتدى. اسامه بو وقت اون يدى ياشلىك بر يكت ایدی. بوندى ياش بر يكتنىڭ كبار اصحابقه قوماندان بولوون مناسب كورمىچە بعض خلق قىل قال كوتەردیلر. رسول الله غە بونلرنىڭ سوزلارى ايشتلەگىچ، آچولانوب خلقنى جیدی و اوشبو مضمونده سوز سويلدى: «ای خلق، مينم اسامه نى قوماندان تعيين ايتويمه بعضلر كزنىڭ راضى توگىلىگى آكلاشالا. سز بوندىن الوك آنىڭ اتاسى زيد بن حارثه نى قوماندان نصب ايتويمه ده طعن ايتە طورغان ايدىكز. فقط ايستەر زيد و ايستەر اسامه امارتقه ايك مستحق ذاتلردر. آنلر ميكا ايك سيوكلو كيمسه لردر. اسامه سزنىڭ نخبه كزدندر. آنى قاطى سوزلر برلەر نجتە كز» ديدى. فقط بو وقت رسول الله خسته لنوب كيتكانلەكندن عسكەر آنىڭ سلامتە نوون كوتوب، سفرگە چقمادى. بونلرنىڭ سفرى حضرت ابوبكر نىڭ خلافتنده اولمشدر.

اسلاميت درجە كمالغە ايريشوب، جزيرة العرب ده بولغان بتون رسول الله نىڭ عربلر قبول اسلام برله مشرف بولغاچ، جناب الله طرفندن «اليوم اكملت لکم دينکم و اتممت عليکم نعمتى و رضيت لکم الاسلام ديناً» آيتى نازل بولغاچ رسول الله اوزىنىڭ ارتحال وقتىنىڭ ياقنلاش وون سيزگان و حجة الوداع ده خلق برله وداعلاشقان ایدی.

صفر آيىنىڭ آخرلارنده بر تون رسول الله آزادلىسى ابو مويهبه برله «بقيع غرق» كە باروب، اولكلرگە استغفار قىلوب قايتقان ایدی. شول توننىڭ ايرتە سن باشى آوروب خسته لنورگە باشلادى. رسول الله نىڭ

آوری باشلاوی زینب بنت جحش حجره سنده ایدی. آوری ییگل خسته لانه باشلاوی چاقلرنده هر خاتونینک نو بتنده حجره لرینه بار ایدی. بر کون میمونه حجره سنده آوری فاطیلا شقاچ، خاتونلرن چاقروب، بوندن صوگ عائشه حجره سنده آورغه رخصت آلدی. بو وقتلرده رسول الله مسجدکه دوام ایته و خلققه امام طوروب نماز اوقی ایدی.

ابو بکرگه امتیاز بر کون رسول الله منبرده: «ان عبداً خیره الله بین الدنیا و بین ما عنده فاختر ما عنده (۱)» دیمش ایدی. ابو بکر بوسوزدن رسول الله ناک وفات ایته چکن آکلاب: «آنا آنالرمز سیکا فدا بولسون» دیب یغلی باشلادی. بونی کوروب رسول الله: «مین ابو بکر صحبتی کبک بر صحبت کورمه دم. مین ایگ زیاده آکا منتدار من. اگر خلیل (دوست) اتخاذ ایته چک بولسه مانی اتخاذ ایتهر ایدم. فقط اسلام اخوتی کافیدر» دیدی. بوندن صوگ مسجدده ابو بکر ایشکندن باشقه ایشکلرنی بیکلرگه قوشدی (۲).

ابو بکر ناک امام طوروی ربیع الاول سیکزنده پنچشنبه کون رسول الله ناک آوری کوچه یوب یستو نمازینه چفا آمادی (۳). ابو بکر الصدیق غه خلقغه امام بولوب نماز اوقورغه قوشدی. اوشبو وقتدن اعتباراً رسول الله وفات بولغانچه ابو بکر امام بولدی. رسول الله ناک ابو بکر نی امام تعیین ایتوی آنک اوزندن صوگ خلیفه بولاچغینه بر اشاره کبک ایدی. شونک ایچونده اصحاب کرام ابو بکرگه بیعت بیرگاند: «دینمز ایچون رسول الله راضی بولغان واختیار ایتسکان کشینی دنیا مز ایچون اختیار ایتهمز» دیمشلرد. رسول الله ناک مرض موتنده ابو بکر امام طوروب ۱۷ نماز قیلدیغی روایت ایتله در (۴).

(۱) «الله بر قولن دنیا برله آخرتدن برسن اختیار ایتهرگه مختار براقمش ایدی، قول آخرتنی اختیار ایتدی»

(۲) اصحابدن بعضاری اوزاویلرینه طوغری چغارغه مسجددن کچکنه ایشکلر (خوخه) اویغانلر ایدی. اوشبو کون ابو بکر ایشکندن باشقلرن رسول الله بیکلرگه قوشدی.

(۳) ص ۱۳۹ ج ۱ بخاری.

(۴) ابن الاثیر ص ۱۲۲ ج ۲

رسول الله ﷺ آورو ی قوتله نوب نمازغه چغودن قالغاج، اصحاب کرام
 فوق العاده فايغرا باشلادیلر. آنی کوره سیلری کیلوب صبر سزلقدن مسجد
 تیره سینه کیلوب کیتوب یوری باشلادیلر. بیگره کده انصار حضرتلری
 رسول الله ﷺ بره سوز ایشته سیلری کیله، آنک مبارک یوزن کورمی
 قالورمز دیب آرتق پوشونا وصبر سزلانه لر ایدی. رسول الله ﷺ یاننده
 گلن طورا طورغان عباس، وعلی لر رسول الله ﷺ غلغنه خلقنک بولای طولقونلاوون
 خبر بیر دیلر.

بر وقت رسول الله ﷺ اوزنده بر قدر یکلک حس ایتوب عباس برله نمازغه چغو
 علی گه قولطقلانوب او یله نمازینه چقدی، خلق نماز او قومده لر ایدی.
 رسول الله ﷺ چقغانن سیزوب ابو بکر آرتقه چقماچی بولسه ده، رسول الله
 اورنندن قوزغالما سقه قوشدی. رسول الله ﷺ ابو بکر نك یانینه او طور تدیلر.
 اوشبو نمازنی ابو بکر رسول الله ﷺ ایهروب، خلق ده ابو بکر گه
 ایهروب او قودیلر (۱).

نمازدن صوڭ رسول الله ﷺ خلقغه خطبه سویله وایچون منبر گه او طوردی. خطبه سویله وی
 ایڭ باشلاب احد شهداسینه اوزون ایتوب دعا واستغفار قیلدی.
 صوڭره اوشبو مضمونده سوز سویله دی: «ای خلق، سز مینم وفات
 ایتوومدن قورقاسز ایکنان. میندن الوککی پیغمبر لر منگو قالماغان
 کبک مین ده قالما یاچقم، البته بر اوله چکمن. مین ده، سز ده بارامز
 ربمز گه واصل بولاچقمز. مین سز گه اوزمندن صوڭ مهاجرین اولین گه
 حرمت و اعتبار ایتوگه توصیه ایتهم. مهاجر لر گه اوز آرا گوزل معامله ده
 بولورغه قوشام. مهاجر لر انصارغه یاخشى معامله ایتسونلر. آنلرغه
 توصیه شولدر. انصار مهاجر لر نی یورطارینه قبول ایتدیلر. آنلرغه
 ماللرن بولوب بیر دیلر. اوزلرینه یوقنی آنلرغه بیرر گه طرش دیلر.
 اگر بره رگز آنلرنک اوستندن حکم سوره چک بولسه آنلرغه رعایه برله
 معامله ایتسون. بعض قصور لری بولسه کیچسون! ای جماعت، مینده

(۱) ص ۱۳۹ ج ۱ بغاری. اوشبو نماز شنبه کوننک او یله سی بولسه کیره ک.

حقى بولغان كشى سويله سون. برهونك آرقاسينه صوقانمن ايسكان، مونه
 آرقام فصاص آلسون. برهونك عرضينه طوقونغانمن ايسكان، مونه عرضم
 اوچون قايتار سون. برهونك مالن آغانمن ايسكان، مونه مالم آلسون.
 ميندن كىفى كىتهر، آچو طونار دىب قورقما سون! مينده آندى طبيعت
 يوقدر. مىكا ايك سىوكلى كشى ميندن حقن طلب ايسكان، اوستمده
 حقن قالدیرماغان كشىدر. شولايوق اوستمده مينم حقم بولغان كشىده
 بيرسون. دنباده رسوای بولور من دىب قورقوب، آخرت رسوايلىگينه
 دوچار بولماسون!» اوشبو وقت بر كيمسه طوروب رسول اللهده اوچ
 درهم آلاچاغى بارلغن سويله دىكى، رسول الله نكده بونی ادا ايتدىكى
 روايت ايتله در.

وصيتنامه رسول الله مرض موتنده يانينه جييلقان اصحابقه: «فايده، قلم قاره
 كىترگز. سزگه بر وصيتنامه يازيم. ميندن صوڭ ضالتهكه توشماسىز»
 ديمش ايدى. اصحاب آراسىك بو حقه اختلاف بولوب، بعضلى يازدريق،
 بعضلى ايسه «بوندى وقتك رسول اللهنى بورچو مناسب توگل. آلدمزده
 كتاب الله بار بيت، شول بزرگه كافيدر» ديديلر. شونلقدن رسول الله
 توصيه يازودن صرف نظر قىلدى.

على عباس بركون على بن ابى طالب رسول الله يانندن چقىدى. اصحاب بوڭاردن
 رسول الله نك حالن صوراديلر. على بونلرغه «الحمد لله حالى ياخشيلانما
 بارا» ديدى. شول وقت عباس على نك قولندن طوتوب اوزينه گنه: «اى
 على، مين رسول اللهنى ترلور دىب اويلايمم. اولم آلدندن عبدالمطلب
 بالارنده ظاهر بولا طورغان علامتلرنى آڭارده كوردم. ئه يده، رسول الله غه
 كروب اوزندن صوڭ كمنى خليفه قىلاچغن صورىق. اگر خليفه لىك
 بزرگه بولاچق بولسه بىك ياخشى آلدن بلوب طورغان بولورمز. اگر
 باشقه غه بولسه بزنى آڭا توصيه ايتوون اوتنورمز» ديدى. بوڭا قارشى
 على «يوق، مين قطعيا صورايه چق توگلمن. اگر بز صورابده باشقه سینه
 بيرسه، بزرگه اصلا خلافت ميسر بولماس» ديدى.

وفات ربيع الاول نك ۱۲ سنده دوشنبه كون رسول الله اوزنده بر قدر

يُكَلِّمُكَ حَسَّ اَيْتُوب، ايرته نمازن ادا قيلمقده بولغان اصحاب كرامنى قارار ايچون عائشه حجره سندن چقدى. مسجد طولى اصحاب كرامنىڭ نماز اوڧولار يىنه شادلانوب تبسم ايتدى. خلق رسول اللهنى كوروب شادلىقلارندن نى اشلارگه بللمە ديلر. ابو بكر رسول اللهنى نمازغە چغاظن ايتوب، يول بىرەك بولسەدە، رسول الله آڭا نمازىندە دوام ايتوگە اشارە قىلدى. سوڭرە حجرە سەنەكروب كىتدى. فقط شول كون قوياش كوتەرلگىچە دنيادىن كىچىدى. رسول الله نڭ اولار آلدىندىن آلدندىغى صاوتىدىن صوآلوب يوزن صىپادىغى و«اللهم اعننى على سكرات الموت» (۱) دىدىكى، كوزلرن تىگوب «بل الرفيق الاعلى» (۲) دىدىكى عائشەدىن روايت ايتلەدر. رسول الله نڭ وفاتى ھىجرىتىدىن ۱۱ نچى يىلدە، ربيع الاول نڭ ۱۲ نىدە دوشنبە كون ايدى. (مىلادى بىرلە ۶۳۲ يىل ۷ نچى ايمون افرىنگى گە طوغرى كىلدەر.) بووقت ياشى ۶۳ دە بولوب، چەچ وصافالندە آق بورتىكلار كورىنە باشلاغان ايدى.

بىر نىچە ساعەت الوكىكە بونلرغە تبسم ايتوب قاراغان رسول الله نڭ ھىرت اولم ڭىرن ايشتوب، اصحاب كرام بتونلەي شاشوب قالدیلر. حتى آنڭ وفاتىن استىبعاد ايتوچىلردە بولدى. اوشبو جەملەدىن ھىرت ھىر اوزىدىن بتونلەي ذھول قىلوب: «منافقلردىن بعضلر رسول الله وفات ايتدى دىيە ار جافاتىدە بولونلەر. يوق، اول وفات ايتمەدى. موسى بن عمران (ع.م) كىك رېسىنە كىتدى. كوررەن، قايتوب شول كىشىلرنڭ قول آياقلرن كىسەر» دىيە خلق آراسىندە سويلەپ يوردى.

بووقتلىرىدە ابوبكر قبادە، «سەنچ» دىگان مەلەدە افامەت ايتىمكەدە ^{خطبەسى} ابوبكر نڭ بولغان خاتونى زىيارەت ايچون كىتمەش ايدى. رسول الله نڭ وفات ڭىرن ايشتوب مەدىنەگە قايتقاچ، اياڭ اول عائشە حجرە سىنە كىردى. رسول الله حجرە نڭ بىر طرفىنە ياتقريلوب، يوزى پىردە بىرلە قاپلانغان ايدى. رسول الله نڭ يوزن آچوب اوپدى وقاڭى صورتدە يىغلادى.

(۱) «اى رېم مىڭا اولم ايسرلەكىنە ياردم پىر»

(۲) «رفيق اعلى نى اختيار ايتەم»

صوگره مسجد تیره سنده جیملغان خلق یانینه چغوب آنلرنک شبهه لرن بیهرو
ایچون اوشبو سوزلرنی سویله دی: «الا من کان یعبد محمدا فان محمدا
قدمات ومن کان یعبد الله فان الله حی لا یموت (۱)» صوگره «انک میت
وانهم میتون زمر آیت ۳۰ (۲)»، «وما محمد الا رسول قد خلت من قبله
الرسل اُفان مات او قتل انقلبتم علی اعقابکم ومن ینقلب علی عقبیه فلن
یضر الله شیئاً وسیجزی الله الشاکرین آل عمران آیت ۱۴۴ (۳)» آیتلرن
اوقودی. ابوبکر ناک مذکور سوزلرن ایشتی کاج، خلق اوزلرینه کیلوب،
رسول الله ناک وفاتی حقنده یقین حاصل ایتدی لر. شول وقت حضرت عمر:
«بو آیتلرنی گویا بوکارچی ایشتمه گانمن. یاکی ابوبکر دن ایشتمه» دیب
آیاغنه باصوب طوره آلمیچه بیرگه یغلدی.

رسول الله نی یووچی علی بن ابی طالب بولوب، عباس، فضل بن عباس،
قثم بن عباس، اسامه بن زید، رسول الله ناک آزادلیسی شقران مساعده
ایته لر ایدی. اصحاب بدر دن «اوس بن خولی» رسول الله یانینه کررگه
آرتق اوتنگاچ آنی ده کرتدی لر. فقط اول یووغه اشتراک ایتمه دی. یوولوب
تکفین ایتلگاندن صوگ خلق برهم برهم جنازه اوقودی لر. ایرلر اوقوب
بتکاج خاتونلر، آندن صوگ صبی لر اوقودی لر (۴). جنازه اوقولوب بتکاج،
عائشه حجره سنه، روحی قبض قیلنغان اورونغه لد قازیلوب دفن
قیلندی (۵). قبر شریفنه علی، فضل بن عباس، قثم بن عباس، شقران،

(۱) «محمدکه عبادت ایتوچیلر بولسه بلسونلر محمد اولدی. اللهغه عبادت ایتوچیلر
بلسونلر الله حی، باقیدر»

(۲) «سین (محمد ص) ده، آنلرده اوله چکار»

(۳) «محمد یالغز رسولدر. آندن اول بیگ کوب رسوللر کیلوب میتدی لر. اگر
اول اولسه، یاخو اوترسه، اولگی حالگورگه می قایتاچقسز؟! اولگی حالینه قایتقان کشیلر
(شرکه قایتقان کشیلر) اللهغه اصلا ضرر ایتیمه چکار. الله، اسلام نعمتینه شکرانه قیلوب،
آگردن ایرلماغان کشیلرگه مکافات ایته چکدر».

(۴) رسول الله ناک عمومی مقبره ده دفن قیلنمیچه وفات ایتکان اورنده دفن قیلنوی
ابوبکر الصدیق دن «ماقبض نبی الادفن حیث قبض» حدیثی روایت ایتلدیگی ایچوندن.
بعضلر بونی رسول الله ناک وصیتی موجبنه دیلر.

اوس بن خولى ايندىلار. قېردىن اياڭ صوڭ چىققان كىشى قىم بن عباس ايدى. قېر شريف يىردىن بىر قارشى قدر كوتەرىلدى. بلال قېرنىڭ اوستىنىە صوسىيىدى. رسول الله نىڭ دېفن قىلىنۇى سەشەنبە كۈن تون اورطە سىندە ايدى. بولاي اوزاق دېفن قىلىنۇى طوروى جنازە نمازى بىرەم بىرەم اوقولوندىن كىلەمشىد. رسول الله نىڭ قېر شريفى حاضرگى كۈندە روضە مطهرە دىە معرۇفدىر.

مۇنەئىر بىستان صحرا سىنە وجودكە كىلۇب، يتىم ولارەك اوسكان، قومىنىڭ باطل اعتقادلىرى اخلاق وعادەتلىرى بىرلە كۈرەشكاندە عبدالمطلب نىڭ مالايى، ابو كېشە اوغلى دىە تەحقىر بىرلە ذكر ايتلىگان محمد (ص) نىڭ تارىخ حياتى اوشىبوندىن عبارتدىر. اول يىكرىمى يىل قىلغان مبارزە نتيجه سىندە قومىنىڭ اخلاق وعادەتلىرىن يىمەردى. شۇرك ووثنىت اورنىسە وحدانىت عقىدە سىن اوپرتىدى. باشە هېچ بىر ياردەمچىسى يوق ايكان، قومىنىڭ ھەر تورلى جېر وظلمىنە ھەق ايكان، آخردە آنلرغە اوستون بولۇپ، امر نەھى آنىڭ قولنىدە بولدى. آڭا ايدەرگان كىشىلر مىليونلر بىرلە سانالا باشلادى. اول شول يىكرىمى بىل قدر آزغىنە بىر مدت اچىندە شول قدر وحشى، اخلاق وعادەتچە فوق العادە توبەن، اعتقاد جەھتندىن اياڭ سەفيل بىر قومنى، كىرەك اعتقاد وكىرەك اخلاقچە خەلققە نەمۇنە بولاقچى، باشقەلرغە مەنىت چەچەك بىر خەلق ايتۇپ تەربىيە ايتدى. آنلر مكارم اخلاق، فضىلت وكەمالەتنىڭ تەمثال مجسمى بولدىلر. «كەنتەم خىرامەتە اخراجت للناس تأمرون بالمعروف وتنهون عن المنكر آل عمران ۱۱۰»، «وكذلك جعلناكم امة وسطاً لتكونوا شهداء على الناس الخ بقرة ۱۴۳» آيات جەللىل سىنە مصداق بولدىلر.

رسول الله دىن صوڭ آڭا خەلق بولۇپ بىتون كرەۋارضغە توحيد عقىدە سى، فضىلت وكەمالەت اورلوقلىرى چەچىدىلر. عجباً شول قدر آز بىر مدت ظرفنىڭ شۇندى زور بىر انقلاب وجودكە كىتروكمگە مىسر بولدى. بوڭا تارىخىدە بىر مەثال بارمى؟ البتە يوق. شولاي بولغاچ حضرت محمدەكى مەذكور موفقىيەتنى فوق العادە بىر قوتنىڭ ياردەمى بىرلە بولدى دىيى، نى دىەرگە كىرەك؟

خاتمه.

شماقل شریفه. رسول الله ﷺ بالالاری. طورونلری. عملری عیلهلری. امهات مؤمنین.
سراری. والیلری. مؤذنلری کاتبیلری. خدمتچیلری. شاعر و خطیبیلری.

صفتی رسول الله اورتابویلی، توگهرهك آق ونورلی یوزلی، زور کوزلی، کوزینك قاراسی چم قارا، آغی بر آز قزغلت، اوزون ونچکه قاشلی بولوب، ایکی فاش آراسی آچق، بورونی اوزنچه راق بولوب، اورتاسی آزغنه کوتورنکی واچدن بوگوله توشکان، زور راق آوزلی، کیك ما کلالیلی، قوی بی کر پکلی، قوی بی قاراصقاللی، آق وسیره گرهك تشلی، کیك کوکره کلی، اری سویه کلی، بله کلری طولی، ته نی جونلیراق، طغز ایتلی ایدی. کورنشکه غایت مهابت بولوب بردن برگه کور وگه دهشت بیره، صحبت ایتکان کشیکه اوزن سویدره طورغان کورنش و قیافتده ایدی.

چه چن کو برهك قولاق یهوشاغن قابلارلق اوزونلقده یوروتنه، آفدن آرتا باشلاسه قسقارتا یاخود ظلم ایتوب بیره ایدی. احرامدن چیشلگان وقتلر ده غنه طافر ایتوب آلدراغانلغی روایت ایتلدر. آخر عمرلرنکچه چ و صافالنده آق بورتوکلر کورینه باشلاغان ایدی. صافالن شول کورینه بیره، مییغن ایسه کیسه ایدی. یوروشی غایت وفارلی، توز و یکتلر چه بولوب، بوگولوب صغلوب، بوکره یوب یورمی، تیره یاقغه قارانمی، آلدینه غنه قاراب یوری ایدی.

نظافتکه فوق العاده رعایه ایته و خلقتی بوکا نق تشویق ایته ایدی. طهارت آلغانده و باشقه وقتلرده مسواک استعمالن قویمی ایدی. خلقتی ده مسواک استعمالینه تشویق ایته ایدی. چه چن مایلی و طاراونی یارانا ایدی. خوشبو ییلانا و خوشبوینی بیك سویه ایدی. خوشبوینی کوب استعمال ایتکانلکدن صوگ زمانلرده چه چی یاخشوق صاراغیاغان ایدی. کیچ یاتقان چافده کوزینه سورمه طارتوب یاتا ایدی. طرناقلرن گلن کیسوب طور، اوزون یوروتمی ایدی. خلقتی پاک یوررگه، یورنورغه و یونورغه تشویق ایته، یوق دیگانده هفته سینه بر مرتبه قویونورغه فوشا ایدی.

کیوم سالوم خصوصنده برده تیکشروب طورمی، نی طوغری کیلسه کیوم سالومی شونی کییه ایدی. کولمکنی، هم یمن معمولاتندن بولغان «حبره» آتالغان کیومنی بیک یاراتوب کییه طورغان ایدی. چالمانی بورك (فلنسوه) برله ده بورکسزده کییه، چالما سزغنه بورك ده کییه ایدی. کوبرهک چالما سندن چیلکه سینه قویروق توشوره، بعضاً قویروقسزده چالا ایدی. چالما سنان ایهک آستدن اوراتوب چالا ایدی. فاراچالما کیگانلگی ده روایت ایتله در. کیومنی آق توسته بولوون بیگرهک یاراتا، خلقنی ده آق توسته گی کیوم کیوکه تشویق ایته، اولکلرنی آق کیومده تکفین قیلورغه قوشا ایدی. چلت قزلنی سویمه هم کیمی ایدی. کیومنی کیگلگن طارلغن اعتبارغه آلمی، تگوچیسندن ده طبیعی تیکشرمی ایدی. روم معمولاتندن ورولمر طرفندن تگلگان طارچیکلی جبه کیدیگی روم حکمداری طرفندن هدیه فیلنغان بیک برله ادبله ننگان طون کیدیگی روایت ایتله در. چیتکه باشماق ده کییه، فقط چیتکنی کوبرهک سفرلرده کییه ایدی. فاشینه «محمد رسول الله» دیه یازلغان کموش یوزوگی بار ایدی.

آشاو اچوده ده برده جنتکلر طورمی، نی طوغری کیلسه شونی آشاو اچوی آشی ایدی. بارنی کیری فایتارمی، یوقنی طابترم، مجلسده تقدیم ایتلگان آشنی یاراتسه آشی، یاراتماسه آشامی، فقط آنی یامانلامی، عیبلمی. باشقه لرغه طبیعتگزگه کیلشسه آشاگز، میکا فاراماگز دیه ایدی. پشکان قاباقنی بیک یاراتوب آشی، حلوا، بال، سوتنی ده بیک یاراتا ایدی. کوبرهک آشی صو برله حرما بولا ایدی. ایکی شهر اوچهر آی رهندن اوینده اوت یانماغان وقتلر بولوب، شول صو، حرما، سوت برله اکتفا ایتلنه ایدی. آشنی طویارلق درجده ده آشامی طورغان ایدی. آشنی کوبرهک بیرده، یعنی اوسته لسز آشی ایدی.

یوقوسی آزابولوب، کوبرهک کیچنک اوچدن بر اولوشن یوقلی ایدی. یوقوسی توشهک ومندری تیریدن بولوب، اچی حرما مونچالاسی برله طورتورلغان ایدی. ایکیگه بولکلر جه یوب یاتا طورغان بر پالاسی بار ایدی. بر کون

شونی دورتکه بولکلهپ جه یگانلر ایدی. ایرته سن: «بوندن صوڭ آلاي دورتکه بولکلهمه گز، میننی عبادتدن منع ایتدی» دیهرهک اولگیچه ایککیگه گنه بولکلهرگه قوشدیغی روایت ایتلهدر. کوب وقت توشهک و مندرلرنی ده تیکشروب طورمی، قامش پالاسده، حتی قوری بیرگه ده یاتا طورغان ایدی.

مجلس وه عاشره

سی

مجلسی غایت خوش، کشیگه یوزی آچق، سوزی ته ملی ایدی. مجلسنده یوق بار سوزلر سویله نیمی، کیلوشسز اشلر اشلهنمی، آنڭ آلدنده قچقرو و نزا علاشولر بولمی، قهقهه برله کولونمی، تبسم برله اکتفا ایتله ایدی. اول سویله گانده باشقهلر سوز قوشمی، باشلرنل قوش قونغان توسلی توبه ن صالوب طڭلاب اوطورالر ایدی. سوزی غایت آچق و صالمق بولوب، کلمهلرنی صاناب بار و ممکن بولا ایدی. معاشره سی غایت گوزهل، کشینی یالقدرمی، اور کوتمی، اوزینه جلب قیلا ایدی. کشینڭ سوزن بولمی، اوطورداشی اوزی طوروب کیتمیچه طورمی، کورشکان کشی فولن آلمی طوروب فولن آلمی ایدی. یوق بار سوز سویله می، ماقتانمی، بر نرسه نی درجه سندن آرتق ماقتامی، عیب سویله می، هیچ نرسه نی یامانلامی، کولونه طورغان نرسهلردن کوله، فقط قچقرو ب کولمی، تبسم برله اکتفا ایتله ایدی. دنیا سوزی چقغانده خلق برله دنیا سوزی سویلی، آخرت سوزی سویله گانده آخرت سوزی سویلی ایدی. دعوتنی قایتارمی، کیلگان هدیه نی ولو آز بولسون رد قیلمی ایدی. اصحابی برله گلن قاتناشا، آنلر برله مزاح قیلا، اویون کولکی سویلی، آنلرنڭ بالالرن اویناته، ایتله گینه آلوب اوطورتا، سویله ایدی. آورولرنڭ حالن بلورگه بارا، اوزینه یاقن طورغان کشیلر بولسه ایکنچی ملتدن بولسه ده آنی عیادت قیلا ایدی. مدینه ده اوزینه خدمت ایتکان بر بهودی یکتینڭ حالن بلورگه کردیکی بخاری ده مذکوردر. کشیگه اوزی باشلاب سلام بیررگه طریشه، باشلاب قول صوزا ایدی. کیلگان قوناقنی حرمت ایتله، کوب وقت آڭا کیومن جهیه، اوزی اوطورا طورغان پالاس و مندرن آڭا تقدیم ایتله ایدی.

بیرونی غایت یاراتا، خلقنی بیررگه تشویق ایته، آلودن کیری
 سوره، «الید العلیا خیر من الید السفلی» دیه ایدی. صدقه بیرونی غایت
 سوبه، صورغان کشینی بوش فایتارمی، اوزینه قالماسده بیره، اوزی
 محتاج نرسه نی بره و کیلوب سوراسده بیرمی قالمی ایدی. محتاجلارنڭ
 حاجتلرن دفع قیلونی ایڭ مقدس بر اش صانی، اوزی اوتی آلماسه
 اصحابندن اوتنه، آنلرنی تشویق ایته ایدی. صدقه نی قبول ایتمی، هدیه نی
 قبول ایته، فقط آرتغی برله فایتارا ایدی. باشقه ملتدن بولغان کشیلرنڭ،
 حتی مشرکلرنڭ، هدیه لرن ده قبول ایته، آنلرغه هدیه بیره ایدی. فقط
 محارب مشرکنڭ هدیه سن قبول ایتمی طورغان ایدی. «ایله» صاحبی
 «یوحنا» نڭ هدیه سینه قارشى بر کیوم هدیه قیلدیغی روایت ایتله در.
 نجاشی گه ده هدیه ییهرگانلرکن سویلایلر. حدیبیه طنجلغی وفتنده ابوسفیان
 طرفندن بیرلرگان هدیه نی قبول ایتدیگی روایت ایتله در.

شفقت و مرحمتی فوق العاده بولوب، خلقه گل یاخشیلقنی تلی، آنلرنڭ شفقت و مرحمتی
 مصلحتلری ایچون طریشه، حاجتلرن دفع قیلورغه چاره لر ازلی، آنلرنڭ
 حاللرن اوزی تیکشروب یوری ایدی. خلقه یگملک قیلورغه، آور
 نکلیفلر برله یونچتماسقه طریشه، شونڭ ایچون ده خلق یالقماسون ایچون
 وعظ و نصیحتن بیک یش قیلمی، سیره گه یته توشه ایدی. نمازده صبیملرنڭ
 یغلاون ایشتمسه آنالری نڭ بورچلووندن قورقوب نمازنی قسقارنا توشه
 ایدی. اصحابدن برهونڭ امام طورغانده نمازنی بیک اوزایتقانلغندن شکایت
 ایتدیکلرنده، قزوب، قزاروب خطبه سویله گانلگی هم شوندى کشیلرنی
 خلقنی اورکوته سزدیه اوروشدیغی بخاری و غیرلرده مذکوردر. اصحابینه
 یوق بار نرسه لرنی کوب سوراماسقه، بیک توپچیمه سکه قوشه، هم: «تشدید
 قیلما کز، الله سزگه تشدید قیلور. سزدن الوککی قوملر پیغمبرلرندن
 تورلی نرسه لر صوراب، اوستلرینه آور بولکلر بولکلر دیلر، سزده شونلر
 کبک بولما کز» دیه ایدی. ابو موسی الاشعری و معاذبن جبل لرنی یمن گه
 ییهرگانده گی توصیه لری هر کمگه معلومدر. حجة الوداعده اعمال دهگه

متعلق بعض قصورلارن سويل و چيلرگه گل «ضرر يوق، ضرر يوق» ديه جواب بيرديكى يوقاروده يازلمش ايدى. رسول الله نڭ خلقغه شفقت و مرحمتن اوزايتاسى يوق. قرآن كر يهنڭ «عزيز عليه ما عنتم حرص عليكم بالموءمنين رؤوف رحيم» كبك سوزلرى بوڭا ايڭ زور شاهددر.

زىدى رسول الله دنياغه كوز صالحى، دنيا مالينه بىرلى، قولينه مال توشسه گل انفاق قيللا، اوزينه و عيالينه بىك آزرسه گنه آلوب قالا ايدى. دنيا دن اعراضى نه درجه ده ايكانلگن بلورگه وفاتندن صوڭ بىر قاچرى و قوراللردن باشقه هيچ بىر نرسه سى قالماغانلغن، تيمىر كيومى بىر يهودى ده زافلاتنه قالغانلغن ايسكه توشرو يتهدر. حالبوكه آڭا اوز حصه سینه تيگان غنيمت ماللر و هديه لر بىرله گنه ياخشوف كيڭ معيشت سوررگه، اوزندن صوڭ باي طاق مال قالدر و ب كيتهرگه ممكن ايدى (۱). فقط اول دنياغه بىرله دى، بايلىق جيمه دى، كيلگانن گل يېر و ب طور دى، بايورغه بىك ممكن ايسكان اول آڭا قىزما دى. عائشه نه يته در: «رسول الله اوچ كون رهندن ايكه ككه طويمان دى، اوزندن صوڭ آلتون كهوش قوى تويه بولسون، بىر نرسه ده قالدرما دى، اول وفات اينكاننه مينم اويمنه يارم صاع آرپادن باشقه نرسه يوق ايدى» ياتا طورغان مندر و توشه كلرينڭ حرما مونچالاسى طوئورغان تيرى بولوى ده البته شول زهددن كيلمشدر. عائشه: «رسول الله طوبارلق آشامى طورغان ايدى، يوقلقدن هيچ كمگه زارلانمى ايدى، آچلقدن تون بوينچه بورچلوب چقغان وقتلرى بولا، مع هذا كوندوزن روزه طوتا ايدى، رسول الله نڭ بو حالن كور و ب، زه لالې يغلى طورغان ايدم، هم نيك اول قدر اوزگنى آزابليسڭ، طويغانچه آشارلق نرسه طوتساڭ بولماسمى ديه طورغان ايدم. بوڭا قارشى اول (اى عائشه، دنيا نڭ ميكا نى كيره گى بار، مينم پيغمبر قرداشلرم بوندن آرتقعه ده صبر ايتدیلر،

(۱) بنى نضير يهودلرينڭ ييرى غازيلر آراسنده بولنميچه رسول الله غه خاص ايدى اول اوزينڭ حياتنده شول ييردن استفاده قيلدى. اوزندن آرتقان حكومت، صاحتلىرينه طوتا و فقير فقرغه بېره ايدى. بوندن باشقه آڭا فېڭ و غيبردن تيگان الوشلى ده بار ايدى. «لأنورث ماتركناه صدقة» حديثى هوچينچه منكور ييرلر رسول الله دن وارثلرينه تقسيم قيلنمادى. حديث بغارى و باشقه لرده منكوردر.

شول سببلى الله نك حرمى واکرامينه نائل بولدىلار، مین اکر دنياده
ايركنلىككە بېرىلسەم درجەم آنلردن كېم بولور دېب قورقام، حالبوكتە
مېڭا آنلرغە ايرشودن وآنلر بىرلە بىرگە بولودن دە سيوكلې نرسە يوق) ديه
ايدى» ديه در. حجة الوداع دە يوز دويه قىر بانلق سوق قىلدىغى حالده،
آستىندەغى ايهرى طوزوب بىتكان آلاما بىرايەر بولوى، بىرايەر اوستىنە
صالغان نرسەسى دورى درهم قىمتىندە طور ماسلق درجە دە بولوى،
آنك دنيادىن اعراض قىلغانن آچق كورسەتە در.

رسول الله نك خاتونلرى اوز طور مشلرندىن راضى بولمىچە بىر وقت
آكاردن ايركنەك وزور راق طور مش داوانغانلار، باشقە رئيس خاتونلرى
كېك مول طور رىغە، كېوم سالومدە آنلردن قالشماشقە تلەگانلار ايدى.
بوگافارشى رسول الله بونلرغە بىر آي ياقنلىق قىلمادى، اكر ايسكى طور مشلر يە
راضى بولماسلار آنلرنى طلاق ايتەچكن بىلدىرى و اختيارلر يە
بواشلار البته رسول الله نك دنياغە بىرلە گانلىگىندىن كېلە ايدى. يوقسە آنك
آنلرنى بىك مول طونارغە قدرتى بار ايدى، فقط اول آلاي كېك وراعت
طور مشقە بىرلە، خاتونلردە آلاي آصرامى، بالعكس اوزى و خاتونلرى
بىرلە امتىنك بىك كوب افرادينه نمونە بولا، اوشبو فعلى بىرلە آنلرغە يوانچ
بولا، آنلرنى تسليە قىلا ايدى.

شونك بىرلە برابر خلقنى سەئى و عەملگە تشويق ايتە، حلال كوچ
بىرلە مال طابورغە دىملى، يالقاولقدىن شىتلى صورتە منع ايتە، يالقاولق نك ناچار
نتىجەلەرن، فقيرلىكنك تورلى بلاومىيەتلەرگە سەبب بولون سويلى، بونك بىرلە
امتىنك عزىز وقوى بىر ملت بولون تلى ايدى. كوب وقت صدقە بىر مېچى بولغان
كشىلر نك، عائللر يە اتفاق قىلورلى ماللىرى بارلىق يوقلغن تىكشەرە،
الوك عائللر يەك احتياجلارن سىد قىلورغە، آندان صوك باشقەلرنى
قارارغە قوشا ايدى. بتون ماللرن تصدق قىلورغە بولغان كشىلەرگە آلاي
بارسەن دە بىر وب بىر مەسكە قوشا، بتون مالن وصيت ايتەرگە طر يىشوچىلرغە:
«يوق، آلاي بارسەن دە وصيت ئەيتە، اوچدىن بىر ن وصيت ئەيتسەك»

یتەر، اولده بىك كوب. اوزكدن صوڭ بالا چاڭاڭ كشيدين صورانوب
يوررلك حالده قالماسون!» ديه ايدى.

قسقهسى رسولاللهنىڭ كىڭ وراحت طورمىچە، قسنىقى طورمىشنى
اختيار ايتوى يوقلقدن توڭل، بىلكە باشقە فقير ومسكىنلرگە تىڭىيە
ايچون ھىمە دىياغە آرتق كوز سالماغانلىقى ايچون ايدى. اول اوزى
امتىنىڭ باى بولوبدە باشقەلرغە احسان قىلولرن، صورانوغە احتياجلارى
توشمەون يارانا، «اليدالعليا خير من اليد السفلى» ديه بىررگە وبىرو
ايچون مال طابارغە تشويق ايتە ايدى.

رسولالله بتون اخلاق ھىمەدە وفضائل عاليله برلە متصف ايدى. صبر، حلم، عفوى
بوڭا «وانك لعلی خلق عظیم» ديه قرآن كريمده شھادت بىرەدر. اول
اوزى خلقنى ھر وقت مكارم اخلاقغە تشويق ايتەو «بعثت لاتيهم مكارم
الاخلاق» ديه درايدى. اول حلم، صبر، عفو، تواضع، بومارتلق، امانت،
ايفاء عھد، شفقت، شجاعت، توكل كىك عالى صفتلرنىڭ اياڭ يوقارى
درجەسىندە ايدى.

اول مكەدە وقت قىرىش عربلردن نىقدرازا وجفالف، جبروظلماق
كورديكى حالده اصلا صبرسىزلانمادى، روحى توشمەدى، «فاصبر كما
صبر اولوالعزم من الرسل الخ احقاف ۳۵ (۱)»، «فاصبر على ما يقولون
واذكر عبدنا داود السخ، ص ۱۷ (۲)»، «فاصبر ان العاقبة للمتقين هو
۴۹ (۳)» كىك اوامر جليلەگە تىمسك ايتوب يولندە دوام ايتدى. بتون
مكە وتىرەسىندەگى عربلر قاشنىڭ مېغوض بولوب، آنلردن اميد اوزگاچدە،
اينڭ صوڭغى چارە اولارەق كرشدېگى اشندە نتيجهسىز قالغاچدە، رېسىينە
دعا قىلغاندە «ان لم يكن بك على غضب فلا ابالي (۴)» دن باشقە سوز
ئەيتمەدى. اصحابى ئەللە نېچە مرتبە مشركلرگە بددعا قىلورغە اوتىنسەلردە

- (۱) «عزم وثبات صاحبي بولغان رسوللر كىك صبر ايتا» (۲) «مشركلرنىڭ
سوزلرېنە صبر ايت، بىزنىڭ قولمىزداود (پىغمبەر) نى ايسىگە توش»، (۳) «صبرايتا
اشنىڭ آخرى اھل تقوى فائىدەسىنە بولاقچىدر»
(۴) «اگر مىڭا آچوڭ بولماسە، بو آورقلرغە اھميت بىرمىيەچكەن»

بددعا قیلمادی، بالعکس خیر دعا قیلدی. احد محاربه سنده اصحاب
مشرکەر گه بددعا قیلوون اوتندیکارنده اول، «اللهم اغفر لقومی فانهم
لا یعلمون (۱)» دیه دعا قیلدی. طائف غزو وسنده دشمنلرغه بددعا
قیلورغه اوتنگانده اول، «اللهم اهد ثقیفا وائت بهم مسلمین (۲)» دیه
خیر دعا قیلدی. اول اوزینک شخصیینه عائد اشلرده اصلا انتقام آلمی،
دائما عفو ایته، یالکیز الله ایچون گنه انتقام آلا ایدی. شونک ایچون ده
کشی طانومی، یاخشیلقنک قدرن بلمی طورغان، نبوتنک درجه سن
تقدیر ایتمی طورغان قساتی بغرلی صحرا عربلری رسول الله نی اورونلی
اورنسنز بورچیلر، قای هر وقت آکاردن مال صوراب بیرمه سه، آکا
به یله نه لر، کیوملر نیدن طارقالیلر، غنیمت بولگانده «ان هذه لقسمه
ما ارید بها وجه الله (۳)»، «اعدل فانک لم تعدل (۴)» کبک کیلوشسنز،
معناسز سوزلر ئه یته لر، فقد رسول الله بونی ده کوتهره ایدی. یاننک غی
اصحابی بوندای کشیلر نی اوتررگه کیگشاش بیرسه لرده، اول همان عفو
قیلا ایدی. فتح مکه کوننک اوزینه قیلماغان قباحتلر نی قالدیرماغان قریش
عربلرینه نی اشله سه شوکا قادر بولدیغی حالده، اصلا انتقام یولینه بارمادی،
بتونسن آزاد قیلدی. عسائشه: «رسول الله کشیدن جبر وظلمن اصلا
ایکنچی کشیگه شکایت ایتمه دی، کشیدن اوچ آلو ایچون باشقه لردن
یاردم صورامادی، محاربه لردن باشقه وقتلرده قول کوتهر ب صومسادی،
خاتونلرینه بولسون، خیمتچیلرینه بولسون قول تینرمه دی» دیه در. «فبما
رحمة من الله لنت لهم ولو کنت فظا غلیظ القول لانفضوا من حولک فاعف
عنهم واستغفر لهم وشاورهم فی الامر الخ آل عمران ۱۵۹ (۵)».

- (۱) «ای ربم قوممه مغفرت قیل، چونکه آنار بلمیلر» (۲) «ای ربم، ثقیف
خلقن طوغری بولغه کوندنر، میکا آنلر نی مسلم ایتوب بیهر»
(۳) «بو شوندی قسمت که، آکارده الله رضاسی طلب قیلنمادی».
(۴) «عدالت قیلما دق» عدالت قیلما.

(۵) «الله ناک رحمتی سبیلی سین آنلرغه یه وشاق بولدیق. اگر قاطی بغرلی، قاطی
سوزلی بولسا ک سیکا جیلما سار، تیره کدن طارالورلر ایدی. شولای بولغاچ سین آنلر نی
عفو ایت، آنلر ایچون استغفار قیل، خالقغه عائد اشلرده آنلر برله کیگشاش».

بر وقت رسول الله ده آلاچغی بار بر کیمسه آکا بیک قاتی بهر لگاچ،
 اصحابدن بعضاری تیگی کشینی تادیب قیلماقچی بولغانلر ایدی. شول وقت اول
 آنلرغه: «قویگز، حق صاحبینه سویلرگه یول بار» دیدی. شوندی اوق
 بر واقعه ده حضرت عمر بورچ صاحبن اوتررگه قصد فیلفان ایدی.
 شول وقت عمرگه: «سینکا بیگروه مینی بورچمنی اوتهرگه، آنی ده صبر
 ایتهرگه قوشارغه تیوش ایدی» دیدی. بر وقت آکا کوته چک گه بر
 نرسه ساتقان یهودی وقت یتماس بورون آچمه سن صور ارغه کیلگان ایدی.
 رسول الله بوکا: «ئهی مدت طولغانی یوق ایچ» دیدی. بوکا قارشى
 یهودی: «سن عبدالمطلب بالالری، توله وگه قاتی کشیلرسز» ديسدی.
 بونی کوروب اصحاب یهودی نی اوتررگه تله دیکلرنده رسول الله منع
 ایتدی هم یهودی گه طاغی ده یهوشاغراق معامله کورسه تندی. بونی کوروب
 یهودینک: «سینده نبوت علامتلرندن بتونسین کورگان ایدم. باری حلمکنی
 صناب قاربسم کیلگان ایدی» دیب اسلامیتکه کیلدیکی مرویدر.
 نواضعی حقنک سویلر طوره سی ده یوق. آکارده اصلا کبر، عجب
 دیگان نرسه یوق، اول شول قدر عالی منصبلی بولا طوروب، بتون
 کشیدن متواضع، بتونسندن کچیلکلی ایدی. فقیر فقرا برله برگه
 اوطورا، مسکینلرنی عبادت قیلا، قول کشی چاقرسده بار، استنکاف
 قیلمی، قارچق فورچتلر برله آنلرنک حاجتلری حقنده ئهلله نی قدر
 سویلر شوب طورا ایدی. مجلسده نیندی اورون طوغری کیلسه شونک
 اوطورا، خلقنی اورنلرندن فوزغالتمی، اصحابینه اوزینه طورماسقه قوشا
 ایدی. دوبه وایشه کلرگه آنلانا، آرتینه کشیلرده آنلاندره، محاربه لرده
 آنلانورغه آت ودوبه لریتمگان چاقده باشقه کشیلر کبک اوک چیرانلاب
 آنلانوب بارا ایدی. بر وقت رسول الله اصحابدن بر نیچه کشینک یانلرندن
 اوتکانده آکا تعظیماً طورمشلر ایدی. بوکا کیفی کیتوب: «سن آلاى
 بر برکزی تعظیم ایچون طورماگز. مین سزناک کبک بر قول ایچ،
 سزناک کبک آشیم اچهم، طورام اوطورام» دیدی. اول اصحابینه: «مینی
 باشقه قوملر پیغمبرلرن کوتهرگان کبک کوتهرمه گز، مینی عبدالله

نواضعی

ورسول الله دېځن « ديه ايدى. ابو هريره ئه يته در: «بر وقت رسول الله برله بازارغه چغوب آڭا كيوملك آلمش ايدى. رسول الله طوارغه آچهنى بر مقدار آرندرو براق بېردى. صاتوچى شادلغندىن كيلوب رسول الله نڅ قولن اوبه باشلادى. بونى كوروب رسول الله قولن فاتى صورتك طارتوب آلدى ده (نېك آلاى مينم قولمنى اوبه ساڭ؟ بو بيت مجوسلر اشى. آنلر پادشاهلرينڭ قولن شولاي اوبه لر. مين پادشاه تو گلەن، سز نڅ كېك اوك بر كشيمن) ديدى. كيوملكنى كوتەرمكچى بولغان ايدىم، بيرمه دى (كشى اوز نرسەسن اوزى كوتەرو ياخشى) ديدى».

اشاره سېنه حاضر خدمتچى وقوللرى بولا طوروب، كوب وقت عائلە سېنه بولشلق ايتە، ايدەن سېرە، حيوانلرينە آشارغه صالا، صوغارا، قويلارن صاويشە، اوز كيوملرن اوز قولى برله يامى، صنگان ييمەرلگان نرسەلرنى توزەتە ايدى. قوناقنى خوش قارشى آلا، آنلرغه آچق يوز كورسەتە، آنلرغه اوزى خدمت ايتە، قستاب آسانا ايدى. بر وقت قونالارغه اوزى خدمت ايتە باشلاغاچ، اصحابدن بعضلرى: «اى رسول الله، سېن اوطور، بز خدمت ايتەرمز!» دېمشلر ايدى. بوڭا قارشى رسول الله: «آنلر مينم اصحابمنى حرمت ايتكانلر، آنلرغه خدمت ايتكانلر ايدى. شونلقدن آنلرغه اوزم خدمت ايتەسم كېل» ديدى. بو كورش كورەش اوينلرينە اشتراك ايتە، اوزى دە كورەشە ويو كوروشە ايدى. آت ودويه اوز وشلرينە فاتناشە، اوزى دە دويه سن به يكيكه بېرە ايدى. «عضباء» اسمندە گى تويه سى كوب وقت آل بيرمه گانلگى روايت قيلنە در (۱). بو اشلر طبعى آنڭ تواضع وكچيلكلگندىن كېلە در. فتح مكە يلندە مكە گە كرگانده تواضعلغندىن باشى ايدەر باشينە تېەر در جەدە بو گلوب كرمش ايدى.

يومارتلغينڭ ايسە چيگى يوق ايدى. نبوت برله مشرف بولماس بورون اوق خديجە نڅ آڭا: «سېن صلە رحم قېلاسڭ، فلا كتكە توشكان

(۱) ابن الاثير «عضباء» اورنيزە «قواء» نى ذكر ايتە. آت ودويه مسابقە سى

باشلاپ ھجرتدن آلتىنچى يلدە بولەشدر. اسدالغابە ۲۳ ج ۱

كشىلەرگە، آچ و محتاجلارغە ياردم ايتەسەڭ» دىيوى بونى آچق كورسەنەدر. اول قولندە بولسە أصلا آیامى بىرە ایدی. اگر محتاجنڭ احتیاجن اوتەو ممکن بولماسە یاخشى و ملايم سوز برلە قايتارا، یاخود قولینە مال كرگاچ بىرەرگە وعدە قىلا ایدی. هر وقت بىرە فقط رمضان آيندە قولى بىگرەك دە آچىلا ایدی. اولگان وقتندە هیچ بر نرسە قالدرماوى، تىمر كىومى يهودى دە زافلاتندە قالوى البتە شول يومارتلىق نتيجه سى ایدی. بر وقت آكاتوقسان مەڭ درهم مال كىلگان ایدی. شونى بر پالاسقە صالوب بر مجلسدە اولە شوب بتردى. شول وقت بر كشى كىلوب آكاردن مال صورادى. رسول الله بوگا: «حاضر میندە بر نرسە دە قالمادى. سین مینم اوستمە بورچقە كر، قولیمە مال توشكاچ تولەرمەن» دیدی. بونى كوروب حضرت عمر: «ای رسول الله، نيك اول قدر اوزىڭا آورلىق التزام ايتەسەڭ. الله سىڭا طاقتكەن طش نرسەلر تەكلىف قىلمادى ایچ» دیمەش ایدی. رسول الله عمرنڭ مذکور سوزن ياراتمادی. شول وقت بر انصارى: «ای رسول الله، ئەيدە بىروڭن دوام ایت، قورقمە، الله سینی آچ قالدرماس!» دیدی. بوگا رسول الله نڭ غایت كیفى كىلوب، يوزى آچىلوب كیتدی. هم «مین شونڭ برلە مأمورمەن» دىب بىهردى.

شجاعتى يورهك وشجاعت شول درجە دە ایدی، كە ايك مشكل موقعلر دە بەادرلك برلە شهرت فازانغان كشىلر قاچقان چاقىدە اول ثابت قالا، أصلا اورنن طاشلامى ایدی. اعدو هوازن محاربەلرندە كى ثباتى بوگا ايك زور شاهددر. ابن عمر دىهەر: «رسول الله دن باطر، يومارت، رضالى كشى كورمەدم» على دىهەر: «بىز، مركز آورلاشە باشلاسر رسول الله غە التجا ايتە طورغان ايدك، دشمانغە ايك ياقن طورغان كشى اول بولا طورغان ایدی» برتون مدینە خلقى قورقنچلى طاوش ایشتبوب دشمان هجوم ايتە دىه قورشقانلر ایدی. شول وقت خلق سلا حلا نوب طاوشقە قارشى بارا ياتقانده، رسول الله ايندى مسئلەنڭ نیدن عبارت بولغانن آڭلاب قايتوب كىلە ایدی. بو البتە يورهكلى كشىلردن گنە صادر بولا طورغان اشد.

توکل حَقْنده سوز سويلرگه ده حاجت يوقسدر. اول البته هر
 كمن آرتق اللهغه متوكل ايدى. قرآن كريمده آڭا هر وقت توكل
 برله امر ايتل، اولده اللهڭ ياردمينه طايانوب، اشنده دوام ايته،
 شول سايله ده آز عسكر برله كوب مشرك عسكرينه غالب كيله ايدى.
 فقط رسول اللهڭ توكل بىز آڭاڭانچه هيچ براسبابكه تشبث قيلمچه،
 قدرگه اشانوب ياتودن غنه عبارت توكل ايدى. اول الوك بر اشڭ
 حصولينه لازم بولغان اشلرنى، سببلرنى قىلا، شونڭ اوستينه اللهدن
 ياردمده سورى، آڭا يالينا، يالبارا ايدى. احد وحنين محاربهلرندە
 ايكي شهر فات تيمر كيوم كيوى، رسول اللهڭ توكل نى معناده بولغانلغن
 بيك آچق كورسەتەدر. حالبوكه جناب الله آڭا «والله يعصمك من الناس»
 قول جليلى برله خلقڭ شرندين صافلايه چغينه تامينات بيرگان ايدى.
 قسقه سى رسول الله اسبابدين طش قوتكه بارى ظاهرى سببلر كار ايتمى
 طورغان اورونلرده غنه، ياخود ظاهرى سببلرنى قىلوب بترگانڭ صوڭڭ غنه
 التجا ايتە ايدى. شونڭ ايچون ده ممكن بولغانده اوزينه طبيب چاقرتا،
 اصحابينه ده دوالانورغه قوشا طورغان ايدى رسول اللهڭ بدر واحد
 محاربهلرندە آڭان طورلارى آڭا توكل نى معناده بولغانن آچق كورسەتەدر.
 عقلينڭ بيوكلگى، فكرينڭ طوغريلغى، امانتى، وعەسندە طوروى،
 سوزده طوغريلغى، آخرت عملينه وعبادتكه آرتق بيريلوى حَقْنده
 سويلەمەزده ايندى. اول خصوصلرده يازو اوزى مقام نبوتنى تقديرگە
 كىلشوب بتماسە كىرەك.

رسول اللهڭ ذكر ايتديكمز فطرى وكسبى فضيلتلر برله متصف
 بولوى، اوزى بر خارقە، اوزى بر معجزەدر. ذاتا آڭا بيك كوب كشىلر
 فضل وكمالينه مفتون بولودن، آڭاردهغى عالى خلقلر، عالى طبيعتلر،
 هر خصوصده وهر اشده گى فوق العاده لك لرندين آڭا الله طرفندن ييەرلگان
 بر مرشد ايكانلگينه استدلال ايتديكلرندن ايمانغه كىلەمشلردر.

رسول اللهڭ اوچ اير ودورت قز بالالارى بولمشدر. اير بالالارى
 قاسم، عبدالله، ابراهيم، قز بالالارى زينب، رقيه، ام كلثوم، فاطمه در.

ابراھیم دىن باشقە بالاڭرى خدیجە الكبرى دىن طوب ابراھیم ماریه قېتىپە دىن طوغمىشدر.

قاسم رسول الله نىڭ باش بالاسى (۱) بولوب، بىئىتىن الوك مكەدە دىنياغە كېلىدى. ايسكى ياشدە وقت وفات ايتىدى. رسول الله اوشبو بالاسى بىرلە كىنىلەنوب ابوالقاسم دىە يورتلور ايدى.

عبدالله بىئىتىن صوڭ دىنياغە كېلىدى. حضرت خدیجە نىڭ توپچاك بالاسىدر. طيب و طاهر لقېلىرى بىرلە يورتلور ايدى. بعضلىر طيب بىرلە طاهر نى آيروم ساناب، رسول الله نىڭ اير بالاڭرن بېشكە يىكرمىشلىر. فقط درىستى بونلر عبدالله نىڭ لقېلىرىدر (۲). بۇدە صبى وقتى مكەدە وفات ايتىدى. ابراھیم ھىجرتنىڭ ۸ نچى يىلىنى مەدىنەدە دىنياغە كېلۇپ، ايسكى ياشىنى وقت وفات ايتىدى. ابراھیم طوغاندە سوينچى كىتروچىگە رسول الله نىڭ بىر قول ھەبە قىلىدىغى رىوايت ايتلەدر. ابراھیم بىك ماتور بولوب، رسول الله اوزى غايىت سويە ايدى. وفاتىنى قايرىروب يىغلايدىغى و «ان القلب يحزن والعين تدمع ولا نقول الا ما يرضى ربنا وانا لفراقك يا ابراھیم محزونون» دېدىكى بىخارى دە مەكورد (۳).

زىنىب رسول الله نىڭ ايسكىنچى بالاسى ايدى. رسول الله ۳۰ ياشدە وقت دىنياغە كېلىدى. خالەسى «ھالە بنت خويلد» نىڭ اوغلى «ابو العاص لقيط بن الربيع» نىكاھىنىڭ ايدى. ھىجرتنىڭ ۸ نچى يىلىنى مەدىنەدە وفات ايتىدى.

رقىيە رسول الله نىڭ اوچىنچى بالاسى بولوب، بىئىتىن الوك دىنياغە كېلىدى. اوللىرى ابولھب نىڭ عتبە اسملى اوغلىنى نىكاھلانسىدە، «تبت» سورەسى نازل بولغاچ آتا آناسىنىڭ تىكلىغى بىرلە عتبە اوزى زىفادىن ئىك تالاق ايتىدى. بوندىن صوڭ حضرت عثمان غە نىكاھلاندى. بىرنچى دفعە ھېشە گە ھىجرت ايتۇچىلر اچىندە بونلردە بار ايدى. وفاتى ھىجرتنىڭ

(۱) ص ۱۸۸ ج ۴ اسد الغابە، ص ۲۵ ج ۱ زادالمعاد

(۲) ص ۲۵ ج ۱ زادالمعاد

(۳) «كوڭل قايرىرا» كوز ياشلەنە فقط اللھ رضاسىنە مخالف سوز سويلەمەن. اى ابراھیم

بىز سىنىڭ وفاتىگە قايرىرامىز»

ایکنچی یلنده، بدر معاربیه سی وقتنده ایدی. شونلقدن رسول الله جنازه سینه حاضر بولا آلمادی.

ام کلثوم رسول الله ناک دورتنچی بالاسی بولوب، «عتیبه بن ابی لهب» که نکاحلانسده «تبت» سوریه سی نازل بولغاچ طلاق قیلدی. قوینینه کر مگان ایدی. رقیه ناک وفاتندن صوگ حضرت عثمان غه نکاحلاندی. هجرت ناک طوقزنچی یلنده وفات ایتدی.

فاطمه بیشنچی بالاسی بولوب، مکه ده دنیاغه کیلدی. حضرت علی گه نکاحلاندی. رسول الله دن آلتی آی صوگ مدینه ده وفات ایتدی. رسول الله ناک نسلی اوشبو فاطمه دن طارالمشدر.

رسول الله ناک طوروناری اوشبورلدر: علی، امامه، عبدالله، طوروناری حسن، حسین، زینب، ام کلثوم.

علی برله امامه حضرت زینب بالالریدر. علی بالغ بولغاچ وفات ایتدی. امامه حضرت فاطمه دن صوگ علی بن ابی طالب که، اول شهید بولغاچ مغیره بن نوفل بن الحارث بن عبدالمطلب که نکاحلاندی. مغیره نکاحنده وفات ایتدی. آکاردن یحیی اسمنده بر بالاسی بولمشدر.

عبدالله حضرت رقیه بالاسیدر. حبشه ده دنیاغه کیلدی. هجرت ناک ۴ نچی یلنده آلتی یاشده وقت وفات ایتدی.

حسن هجرت ناک ۳ نچی یلنده دنیاغه کیلدی. حضرت علی دن صوگ بدی آی قدر خلیفه بولوب طوردی. صوگره خلافتنی معاویه گه تسلیم ایتدی. خاتونی «جعه بنت الاشعث بن قیس» طرفندن آغولانوب، اوترلادی. وفاتی هجرت ناک ۴۹ نچی یلنده بولوب، یاشی ۶۶ ده ایدی. وصیتی بوینچه مدینه ده «بقیع غرق» که دفن ایتلیدی.

حسین هجرت ناک ۴ نچی یلنده وجودکه کیلدی. حسن دن یکی یاشکه یاقن کچوک ایدی. هجرت ناک ۶۱ نچی یلنده مشهور واقعه ده «کربلا» ده شهید بولدی. یاشی ۵۵ ده ایدی.

زینب عبدالله بن جعفر بن ابی طالب نکاحنده ایدی. علی، عون

الا کبر، عباس، محمد، ام کلثوم اسمندہ بالالری بولمشدن. مذکور ام کلثوم کربلا واقعہ سندہ حسین (ر. ض) یانندہ بولوب، دمشق قہ یزید یانینہ کیتراشم ایدی.

ام کلثوم اولاً عمر بن الخطاب نکاحندہ بولوب، آشاردن زید ورقہ اسمندہ بالالری بولمشدن. عمر دن صوڭ عون بن جعفر نکاحندہ بولدی. رسول اللہ نڭ آتا برطوغمہ ایر قرداشلری طوقزدن: حارث، ابو طالب، زبیر، غیداق، عبد السکعبہ، ضرار، ابولہب، حمزہ، عباس. بونلردن حارث ایڭ بیوگی، عباس ایڭ کچوگی ایدی. ابوطالب، ابولہب، حمزہ وعباس بعثتکہ ایریشوب، صوڭغی ایکیمیسی اسلامیت برلہ مشرف بولدیلر. فالغانلری بعثتکہ ایرشمیچہ وفات بولمشلردن.

عملری

حارث نڭ نوفل، ابوسفیان، عبدالله، ربیعہ، امیہ، اروی اسمندہ بالالری بولمشدن. نوفل بدرده اسیر آلنوب، صوڭرہ اسلامیتنی قبول ایتدی وکبار اصحابدن معدود بولدی. ابوسفیان الوک رسول اللہ نڭ زور دشمانلرندن بولوب، فتح مکہ گہ بارغاندہ «جحفہ» ده رسول اللہ غہ یولقوب اسلامیتنی قبول ایتدی. عبدالله ده اسلامیتنی قبول ایتدی. اصل اسمی عبد شمس بولوب، رسول اللہ طرفندن عبدالله غہ آلدنلری. رسول اللہ نڭ حیانتندہ «صفراء» ده وفات ایتدی. اروی ابو وداعہ السهمی نکاحندہ بولوب، مطلب، ابوسفیان، ام جمیل، ام حکیم، ربعة اسمندہ بالالری بولمشدن. ربیعہ ده اسلامیتنی قبول ایتدی. ۲۳ نچی یل مدینہ ده وفات ایتدی.

ابوطالب، عبدالمطلب دن صوڭ رسول اللہ نی تربیہ ایتدی. رسول اللہ نی فوق العاده سویہ، حتی اوز بالالرندن ارتق کورہ ایدی. آنڭ پیغمبرلکینہ اشاندیغی حالده کلمہ شهادتنی تلفظ ایتمہ دی. رسول اللہ نی مشرکلردن حمایہ ایتوده غایت زور فداکارلقلر قیلدی شول یولده مشرکلر نڭ بایقوتینده اوچرادی. هجرتدن اوچ یل الوک سیکسان یاشدن اوزوب وفات ایتدی. بونڭ وفات یلی «عام الحزن» دیہ آتالمشدن. بالالری: جعفر، عقیل، علی، طالب، ام هانی، جمانہ در. جعفر ایکنچی دفعہ حبشه گہ

ابوطالب

هجرت ایتوچیلر اچنده بار ایدی. مؤته محاربه سنده شهید بولدی. عقیل
 بدرده اسیر آلنوب، صوگندن اسلامیت برله مشرف بولدی. معاویه
 زماننده وفات ایتدی. علی، خلفاء راشدین دندر. امهانی فتح مکه یلنده
 اسلامیتکه کیلدی. هبیره بن ابی وهب نکاحنده ایدی. جمانه سفیان بن
 الحارث بن عبدالمطلب نکاحنده ایدی. طالب اسلامیتکه کیله یچه وفات ایتدی.
 ابولهب نك اصل اسمی عبدالعزی در. بدر محاربه سندن صوگ
 فایغودن وفات ایتدی. عتبّه، معتب، عتیبه اسمنده ایر بالالری «دره»
 اسمنده قز بالاسی بولمیشدر. عتبّه برله معتب فتح مکه کونده اسلامیتکه
 کیلدیلر. رسول الله بونلر نك اسلامیتکه کیلورلرینه غایت شادلانیدی.
 دره اسلامیتنی قبول ایتوب مدینه گه هجرت ایتمش ایدی. حارث بن
 نوفل نکاحنده بولوب، ولید وعقبه اسمنده بالالری بولمیشدر.
 حمزه، بعثت نك اوچنچی یلنده اسلامیتکه کیلدی. ۵۹ یاشنده احد
 غزوه سنده شهید بولدی. رسول الله غه رضا عا فرداشدر. عتیبه، یعلی اسمند
 اوغللری، عماره، امامه، فاطمه سلمی اسمنده قزلری بولمیشدر. امامه نی
 رسول الله سلمه بن ابی سلمه گه نکاحلاندردی.
 عباس، عبدالمطلب نك ایك کچوک بالاسی ایدی. بدرده اسیر
 آلنوب، اسلامیتنی قبول ایتدی. سیکزنچی یل عائله سی برله مدینه گه
 هجرت ایتکانه «ابواء» ده رسول الله غه اوچراددی. شول بیردن عائله سن
 مدینه گه اوزاتوب، اوزی رسول الله عسکرینه قوشلیدی. ۳۳ نچی یل
 ۸۸ یاشنده مدینه ده وفات ایتدی. فضل، عبدالله، عبیدالله، قثم، عبد الرحمن،
 معبد، حارث، کثیر، عون، تمام، ام کلثوم اسمنده بالالری بولمیشدر.
 فضل کبار اصحابدن ایدی. عبدالله اصحاب نك عالم وفقیه لرندندر. ۶۸ نچی
 یل ۷۴ یاشنده وفات ایتدی. عبیدالله یومارتلق برله شهرت طابمش ایدی.
 یزید بن معاویه زماننده وفات ایتدی. قثم معاویه زماننده سمرقنده
 شهید بولدی. عبد الرحمن برله معبد افریقا فتوحاتنده شهید بولدی.

ام کلثوم اول حسن بن علی نکاحنده، آندن صوڭ، ابو موسی الاشعری،
آندن صوڭ، هیران بن ابی طلحه نکاحنده بولدی.

زبیر، «حرب الفجار» واقعه سینده بنی هاشم قوماندانی ایدی.
«علی الفضول» دهده حاضر بولدی. عبدالله اسمنده اوغلی، ام حکیم
وضیاعه اسمنده قزلری بولمشدر.

عبد الکعبه «مقوم» دیه شهرت طابمشدر. هند اسمنده بر بالاسی
بار ایدی.

غیداق مصعب اسمنده بولوب، غیداق وحجل لقبلیر یدر. مره اسمنده
بر بالاسی بولمشدر.

رسول الله ﷺ، آنا بر طوغمه قز قرداشلری آلتیدر: صفیه، عاتکه،
بره، اروی، امیه، ام حکیم البیضاء. بونلردن صفیه اسلامیتکه کیلوب،
مدینه گه هجرت ایتدی. قالغانلری علی الارح اسلامیتنی قبول ایتمه مشلدر (۱).

صفیه اولاهارث بن حرب بن امیه، آنڭ وفاتندن صوڭ عوام بن خویلد نکاحنده
بولدی. هجرتنڭ ۲۰ نچی یلنده ۷۳ یاشنده مدینهده وفات ایتدی. بالالری
مشهور زبیر بن العوام، سائب وعبد الکعبه در.

عاتکه ابوامیه بن المغیره المخزومی نکاحنده ایدی. زهیر وعبدالله
اسمنده بالالری بولمشدر. عبدالله اولده رسول الله ﷺ ایڭز وردشمانلرندن
بولوب، آنی رنجتسهده فتح مکه یلنده توبه واستغفار قیلوب اسلامیتکه
کیلدی. طائف محاصره سینده وفات ایتدی.

بره اولاه عبدالاسد بن هلال، آندن صوڭ ابورهم بن عبد العزی
نکاحنده بولدی. بالالری عبدالله بن عبدالاسد وابوسبره بن ابی رهم در.
ابو سلمه مشهور صحابه لردن اولوب، ام المؤمنین ام سلمه نڭ اولگلی
زوجی ایدی. ابوسبرده کبار اصحابدن در.

اروی همیر بن وهب، صوڭره کله بن عبد مناف نکاحنده بولوب،
اولگیلرین طلیب، صوڭغیلرین اروی اسمنده بالالری بولمشدر.

امیمة جحش بن یعمر نکاحنده ایدی. عبدالله، عبیدالله، عبد (ابو احمد) زینب، ام حبیبه، حمه اسمنده بالالری بولمشدیر. عبدالله احد محار به سنده شهید بولدی. عبیدالله حبشه ده وفات ایتدی. ام المؤمنین ام حبیبه نك الوککی زوجیدر. ابو احمد اسلامیتکه کیلیدی ومدینه گه هجرت ایتدی. زینب امهات مؤمنین دندر. حمه اولاً معصب بن عمیر، آندن صوگ طلحه بن عبیدالله غه باردی. ام حبیبه عبدالرحمن بن عوف نکاحنک ایدی. ام حکیم البیضاء کریز بن ربیعہ نکاحنده ایدی. اروی وعامر اسمنک بالالری بولمشدیر. اروی عثمان بن عفان آناسی بولوب صحابیهدر. عفان دن صوگ ابو معیط عتبه گه باردی. عامر فتح مکه وقتنده اسلامیتکه کیلیدی. ام حکیم عبدالله حضرتلری برله ایگز طوغدی. بونلردن زبیر، ابوطالب، عبدالله هم صفیه دن باشقه قزلار بر آنادن بولوب، آنالری فاطمه بنت عمرو بن عائذدر. حمزه، صفیه، عبدالکعبه، غیداق بر آنادن، عباس برله ضرار بر آنادن، حارث بر آنادن، ابولهب بر آناند.

رسول الله نك نکاحلاب آلمان وقوینینه کرگان خاتونلری اون بردر: امهات مؤمنین خدیجة بنت خویلد، سوده بنت زمعه، عائشه بنت ابی بکر الصدیق، حفصه بنت عمر بن الخطاب، زینب بنت خزیمه، ام سلمه هند بنت ابی امیه، زینب بنت جحش، جویریة بنت الحارث، ام حبیبه رمله بنت ابی سفیان، صفیه بنت حی بن أخطب، میمونته بنت الحارث. بونلردن عائشه قزلاته آلنوب، باشقه لری طول عالدہ آلمشلدیر.

خدیجة رسول الله نك ایك برنچی خاتونیدر. آکا کیلگاندہ فرق یاشنده ایدی. رسول الله بونك اوستینه هیچ بر خاتون آلمادی. ابراهیم دن باشقه رسول الله نك بتون بالالری خدیجه دن طوغمشدیر. خدیجه جاهلیت عصرنده عقلی، عالی طبیعتلی، کمالات ایهسی بر خاتون اولوب، طاهره

لقبى برله ملقب ايدى. اسلاميتنى نشر ورسول اللهنى حمايه خصوصى
ايك زور ياردمچى بولغانلقدن اهل اسلام طرفندن «الكبرى» لقبينه
نائىل بولدى. رسول الله برله ۲۵ يىل قدر عمر سوروب، ۶۵ ياشنىك وفات
بولدى. مكده «حجون» ده دفن ايتلدى. رسول الله بونىك وفاتينه فوق العاده
قايعردى. آنى هر وقت ايسنه توشره، صاغىوب سويلي ايدى. آنىك ياقنلارينه
زور التفات كورسهته، قدر حرمت ايتيه ايدى. خديجه نىك بر طوغمه سى
هاله نىك كىلگانن خبر بىردىكارنده نى اشلار كى بلمىچى «اللهم هاله» ديه رك
اورنندن سىكروب استقبالسكه طورديغى روايت ايتلدر. قوى بوغازلاسه
الوشلر كىسوب خديجه نىك دوستلارينه بىهره ايدى. بر بر بىردن هديه
كىلسه، فلان خاتونغه ايتكز، اول خديجه نىك آخرتى ايدى ديه ايدى.
بر وقت رسول الله خديجه نى بىك كوب تىلكه آغاچ عائشه كونلشوب:
«نوسه ايتىدى شول فارچقنى آوزكدن قويمىسك. الله سىمىكا آكاردن
آرتقلىرى بىردى اىچ» دىب اچقندرغان ايدى. رسول الله بونى ايشتوب
آچووندىن چه چى اوره طوردى. هم اوشبو مضمونك سوز سويلدى: «يوق،
آندان آرتق خاتون بولماس. اول خلق اشانماغان وقتك مىكا اشانىدى.
خلق كافر چاقى اول ايمان كىتردى. خلق تورلى ياقندن مىكا مشكلات كىترگانه
اول مىكا مالى برله ياردم ايتىدى. باشقه خاتونلارمنن بالا نصيب بولماديغى
عالمده آكاردن بالالارم بولدى». بونى ايشتكىچ عائشه: «بوندىن صوك
خديجه نى ناچارلق برله ذكر ايتمه سكه بولدم» دىمشدر. خديجه رسول
الله دن الوك عتيق بن عائد، آكاردن الوك ابو هاله هند نكاحك ايدى.
ابو هاله دن هندو هاله اسمنده اوغللىرى، عتيق دن هنداسمىك قزى بولمشدر.
سوده بنت زمعه اولاسكران بن عمرو نكاحكده بولوب، ابرى
برله برگه حبشه كى هجرت ايتىدى. حبشه دن مكه كى قايتقاچ ابرى وفات
ايتوب حمايه چىسىز قالغاچ، رسول الله اوزينه نكاحلاندى. خديجه دن صوك
برنچى خاتونى اوشبو سوده ايدى. سوده قارتايغاچ نوبتن عائشه كى
بىرمشدر. حضرت عمر زماننده وفات ايتىدى.
عائشه التى بىدى ياشنده رسول الله غه نكاحلاندى. ۹ ياشنىك رسول

الله بونڭ قوينينه كر دى. ۱۸ ياشنده رسول الله دن قالدى. هجر نڭ ۵۸ نچى يلىده، ۶۶ ياشنده وفات ايتدى. عائشه امهات مؤمنين نڭ ايڭ عالمى ايدى. رسول الله دن بىك كوب حديثلر روايت ايتمىشدر. كبار اصحاب عائشه گه مراجعت ايتهلر و آڭاردن فتوا سوريلار ايدى. عائشه رسول الله نڭ ايڭ سيوكلى خاتونى ايدى.

حفصه الوك خنيس بن حذافه نكاخنده ايدى. اول بدرده شهيد بولغاچ، هجر نڭ اوچنچى يلىده رسول الله نكاخلاندى. ۴۵ نچى يلىده ۶۰ ياشنده وفات ايتدى.

زينب بنت خزيمه رسول الله دن الوك عبدالله بن جحش نكاخنده ايدى (۱). اول احد محاربى سنده شهيد بولغاچ، رسول الله نكاخلاندى. فقيرلرگه غايت مرهمتى واحسانلى بولغانلىقدن «ام المساكين» ديه يورتيلور ايدى. رسول الله نكاخنده ايكى اوچ آيغنه طور وب وفات ايتدى (۲).

ام سلمه اوْلا ابوسلمه نكاخنده ايدى. اول دور نچى يلىده وفات ايتكاچ رسول الله نكاخلاندى. ۶۳ نچى يلىده ۸۴ ياشنده وفات ايتدى. امهات مؤمنين دن ايڭ صوڭ وفات ايتكانى اوشبو ذا ندر.

زينب بنت جحش اوْلا زيد بن حارثه نكاخنده ايدى. اول طلاق قيلغاچ، جناب الله نڭ بيوروغى برله رسول الله نكاخلاندى. بونڭ برله زينب افتخار ايتله طورغان ايدى. زينب يومارت، فقاغله احسانلى ايدى. ۲۰ نچى يلىده ۵۳ ياشنده وفات ايتدى. رسول الله دن صوڭ ايڭ الوك وفات بولغان ام المؤمنين اوشبو زينب در.

جويرة بنت الحارث «مريسيح» غزوه سنىك اسير توشكان ايدى. رسول الله آنى آزاد ايتوب اوزينه نكاخلاندى. بونڭ اوڭلى اسمى «برة»

(۱) اسد الغابة ص ۴۶۶ ج ۵ ابن الاثير اسد الغابده بونى عبدالله بن جحش نكاخنده ديدىكى حالده الكامل نده الطفيل بن الحارث نكاخنده ايدى، ديهدر. الكامل ۱۱۸ ج ۲ ابن هشام عبده بن الحارث نكاخنده ايدى، دى. ابن هشام ۴۲۷ ج ۲

(۲) اسد الغابة ۴۶۶ ج ۵

ایدی. رسول الله آنی «جویریہ» گه آلسدردی. ۵۶نچی یل ۶۵ یاشنده وفات ایتدی. الوک مسافع بن صفوان نسکاچنده ایدی. ام حبیبہ الوک عبیدالله بن جحش نسکاچنده ایدی. اول حبشہ ده تنصر ایتوب وفات ایتدی. ۷نچی یل رسول الله نجاشی واسطه سی برله آنی اوزینه نکاحلاندی. ۴۴نچی یل وفات ایتدی. صفیه خیبر محاربہ سنک اسیر آلتوب، رسول الله طرفندن آزاد ایتلدی وامهات مؤمنین قاطرینه کردی. الوک سلام بن مشکم وکنانه بن الربیع نسکاچارنده بولدی. ۵۰نچی یل مدینه ده وفات ایتدی. میمونۃ رسول الله دن الوک ابورهم بن عبدالعزی نسکاچنده ایدی. یدنچی یل عمرۃ القضاء ده رسول الله نکاحلاندی. بو، رسول الله نڭ ایڭ صوڭ نسکاچلانغان خاتونیدر. ۵۱نچی یل دنیادن کوچدی. قبری «سرف» ده در.

بونلردن خدیجه، سوده، هائشه، حفصه، ام سلمه، ام حبیبه قریشدن، صفیه، یهوددن، باشقهاری باشقه عرب قبیله لرندن ایدی. بوندن باشقه رسول الله نڭ بر نیچه خاتوننی نکاحلانتوب قوینینه کرمگانلگی، یاخود یاوچیلانغانڭ صوڭنک بعض بر سبیلردن قایتالاغانلغی روایت ایتلمکده در. بعضلر بونلرنڭ صانلرن کو بهیتسه لرده رسول الله نڭ سیرت واحوالینه آشنا کشیلر دورت بیشدن آرتق بولماغانلغی برله قائللردر (۱).

رسول الله نڭ بو قدر خاتون آلوینڭ سبیلری یوقاروده مناسبت برله ذکر ایتلمش ایدی. اسلامیت دشمانلری بونی شهوانیت که حمل قیلوب، صاحب الشریعت که طعن قیلالر. حالبوکه بونڭ بر افتراایکانلگی کون کبک ظاهر در. اگر بوقدر خاتون آلو شهوانیتدن کیلسه، نیچون

(۱) زادالمعاد ص ۲۹ ج ۱. مذکور خاتونلرنڭ اسملرنده غایت کوپ اختلاف

باردر. شونڭ ایچون بولسه کیرهک زادالمعاد صاحبی بونلرنی آتامیچه کیته. ابن الاثیر الکامل نڭ بونلرنڭ بر نیچه سن ذکر ایتوب، «وقیل» لر برله طوتردیغی حالده، اسد الغابده بر ایکی بیرده بونلرنی ذکر ایتوده فائده یوق. دیدر.

مكده، ياش چاغنىڭ قارت خديجه گە قناعتلەنوب طوردى. اول وقت آڭا ئەللە نىقدىر ياش ساتور قىزلار آلورغە مەمكىن ايدى، بىت. عربلار دە نەدەد زوجات بىك عادى نرسە ايدى ايچ. فرق ياشىنە قدر بىتون قىرىش عربلارنى آنى سويەواحترام ايتىلار ايدى. بىنا ئۇلارغا ايستەگان قىزىن آلورغە مەمكىن ايدى. خديجەدە آڭا اوستىدىن كوندەش آلورغە قارشى كىلمەيچەك ايدى. چونكى عرب خاتونىنە كوندەشلى بولۇپ بىك عادى بىر اش ايدى. ياش وقتلىرىدە قارت بىر خاتونغا قناعتلەنگان بىر كىشىنى نىچەك شەوانى دىيور گە تىل بارسون. رسول اللەنىڭ قالغان اون خاتونىن آلوى، ايللى بىرلە آلتىش آراسىدە چاغىدەغە بولدى. بۇدە اولدە سويلەنگانچە، يا خاتوننىڭ آتا آناسىنىڭ كوكىللىرىن طابو، ياخۇد آنلارنى مشركارنىڭ قىتەلەلەلەرنىن صاقلار، ياخۇد بەزى بىر جاھل عادىلارنى ابطال ايتۇپ بىك مصلحتلار گە مېنى ايدى. اگىردە خاتون كۇبەيتۇگە شەوانىت سەبب بولسە، ايرىدن قالغان خاتونلارنى، قارىچىق قورچىقلىرىنى آلماس، بلكە ياش قىزلارنى آلور ايدى. بۇڭا ھىچ بىر مانع يوق ايدى. ھالبۇكى آڭنىڭ قىزلاتە قالغان خاتونى يالغىز عائىشەدۇر.

رسول اللە خاتونلارنى ھەر خىل تەيگىز كۆرە، تەيگىز تۇتاي ايدى. كىيىم سالوم، آشاۋ اچۇ، نوبىت طوغرىلەرنىدە ھەر وقت عىدالت اجرا ايتە، بىرسىن ايكىنچىسىدىن آرتىق كۆرمى ايدى. سىفر گە چىقسە خاتونلارنى آراسىدە شىباغا (قىرغە) سالدۇرە، كەمگە شىباغا چىقسە شۇنى آلۇپ چىقا ايدى. خاتونلارنى مەمكىن قدر تەيگىزلىك قىلورغە طارىشە، اوز اخیيارنىڭ بولماغان مەھبەت ھىقنەدە: «اللهم هذا قسمي فيما املك ولا تلمني فيما لا املك (۱)» دىيە ايدى. ھەر كۈن دىيارلىك خاتونلارنىڭ ھاللىرىن بىلۇپ چىقا، آنلارنىڭ حاجىتلىرى ھىقنەدە سويلاشە ايدى. ايكىندى اوفۇغاننىڭ سۆيىدە بىتون خاتونلارنى كىرۈپ ھاللىرىن بىلە طۇرغۇسان بولغانلىقى رىوايت ايتىلەدۇر. عائىشە: «رسول الله نوبت خصوصىدە بىزنى بىر بىر مەزىن آرتىق كۆرمى،

(۱) «اى رېم اوز اخیيارىدە بولغان نىسەلر خصوصى تەيگىزلىك قىلۇم اوشبۇدۇر.

مېنىم قولمىدە بولماغان نىسەلر ھىقنەدە مېنى مۇاھىدە ايتە»، مەناسىدەدۇر.

بر سزناڭ حجره سنده ايكنجه زدن آرتق طور مي، هر كون دير لك
 بار مزناڭ ده عالن بلوب چغا، كيسچ بولغاچ نوبت خوجه سينڭ اوينده
 قونايدى «ديه در. سوده بنت زهعه فارنا يغاچ نوبتن عائشه گه هبه قيلمى ايدى.
 خاتونلرينه معامله سى غايت گوزهل، آنلر برله اويون كوليكى
 سويلي، ادب و تربيه گه مخالف بولماغان اشلرده آنلرغه مجارات ايتيه
 ايدى. عائشه حجره سينه گلن انصار قزلارى كروب، سويله شوب، اويناب
 كولوب اوطور غانلقلى روايت ايتلدر. عيد كونلرينڭ برنده ايكي
 قز عائشه يانينه كروب، بالالايقه قىيلندن بر موسيقا اويناب، اوزلرينڭ
 مى كويلرى بولغان مشهور «بعث» كوينه جرلاب اوطورالر ايدى.
 شول وقت رسول الله قايتوب كرده، بر ييرگه طايانوب ياتدى. قزلار هنوز
 جرلاوده دوام ايتديلر. شول آرا ده ابوبكر ده كروب «مزماره الشيطان عند
 رسول الله» (۱) ديه عائشه نى اور وشا باشلادى بوڭا فارشى رسول الله: «نيك آنلر نى
 طيلاسڭ؟ بو بيت عيد كوني» مضمونده سوز سويله ابوبكر نى طوقتا تديغى
 صحيحين ده مذ كورد. عيد كونلر نده حبشه ليلر مسجدده قلچ اويونى اوينى
 طور غانلر ايدى. رسول الله حجره ايشگن آچوب عائشه برله شول اويونلر نى
 تماشا قىلا طور غان ايدى. خاتونلر برله پارلاب مدينه اورامند يورگانلىگى،
 خاتونلر ن تزينه باص دروب دويه گه آطلاندر دىغى (۲)، عائشه برله سفرده
 ايكي مرتبه يوگور شكانلىگى روايت ايتلدر (۳). بونلر بارسى ده طبيعى
 حسن معاشره نتيجه سيدر.

اول، اوز خاتونلرينه حسن معاشرت قىلغان كبك، باشقه لرغه ده حسن
 معاشرت برله امر ايتيه، هم: «خير كم خير كم لاهله وانا خير كم لاهلى (۴)»
 ديه ايدى. مرض موتد رسول الله ناڭ اياڭ كوب تكرر ايتكان توصيه سى

(۱) «رسول الله حضورند، شيطان اويونى اويناتاسڭ» مضمونده در.

(۲) بخارى ۳۶ ج ۴

(۳) زاد المعاد ص ۳۹ ج ۱

(۴) «سزناڭ اياڭ ياخشىگن، خاتونينه ياخشى بولغان كشيدير. مين سزناڭ آرا كرده
 خاتونينه اياڭ ياخشى كشيمن».

خاتونلارغە گوزەل معاملە ايتو حقندە ايدىكن اهل سیر روایت ایتەكەلردر.
 حفصہ بنت عمر نى طلاق قىلۇپ دە، مراجعت ایتەكەللىگى (۱)، زینب
 بنت جەشش كە صفیہ حقندە يهودیہ دىپ كىمەستەكەللىگى ایچون ایكى آیدن
 آرتق ياقىنلىق قىلماغانلىقى (۲)، كىك طورمىش سوراغانلىقلىرى ایچون بتون
 خاتونلارینە بىرەن بىر آی ياقىنلىق قىلماغانلىقى روایت ایتەلەر.

مەككە كور خاتونلار اوستینە رسول اللە نىڭ دورت جارىيە سەن ملك یمین
 بىرلە استفراش ایتەدىكن اهل سیر روایت ایتەكەلردر. بونلاردىن بىرسى
 مشهور ماریة قبطیہ در. ماریہ حضرت ابراهیم نىڭ آناسى بولۇپ، رسول اللە نىڭ
 ام ولدى بولادى. مەككە كور كىلىشلى يولدا حاطب قولندە اسلامیتنى قبول
 ایتەش ایدی. رسول اللە ماریەنى «عوالى» طرفندەغى اوزىنىڭ يورتینە
 قويۇش وەر وقت آنى زیارت ایچون بارا ایدی. مەككە كور اوروون «سریة
 ام ابراهیم» دیە مەككە كور ایدی. ماریہ حضرت عمر خلافتندە ۱۶ نچى يىل
 وفات ایتەشەن. بوگا جنازە نمازی اوقۇچى حضرت عمر ایدی. ماریہ
 جنازە سینه حضرت عمر نىڭ اوزى خلقنى جیپوب يوردىكى مرویدر. ایتەكەللىسى
 «ریحانة» اسمەك بولۇپ بنى قریظە يهودلاردىن ایدی. رسول اللە دن الك
 وفات ایتەدىكى روایت ایتەلەر. قالغان ایتەكەللىسىنىڭ بىرسى زینب بنت جەشش
 ھەبە قىلۇش، بىرسى غز وەلر نىڭ بىرنە سەبى قىلۇش ایدی.

مەككە فتح ایتەلۇپ قىرىشەر بىلرى اسلامیتكە كىلەكەچ، ثقیف و ھوازن
 ەر بىلرى دە مغلوب بولۇپ، سوڭىدىن بىك كویمىسى اسلامیتنى قبول
 ایتەكەچ، تەككە سفرى سەببىلى اسلامیتنىڭ شان و شهرىتى ەر بىستان و تەمەسەكەگى
 بتون خلققە جەپەكەچ، تورلى ەر بى قەبىلەلەرى مەدینەگە وفەلەر بىەرۇپ
 اسلامیتنى قبول ایتەشەنلەر و شولای ایتوب جەزیرە العرب نىڭ بتونیمىسى دىر لك
 رسول اللە نفوذینە كىرەش ایدی. اسلامیتنى قبول ایتەكەن بىر ەر بى قەبىلەلەرى
 رسول اللە زكاتلارن آلو ایچون كىشىلەر بىەرە، شەر و قریبەلەردە طوراً طورغان
 مەدینەك ەر بىلرگە والىلەر (غوبىرناطور) تەعیین ایتە ایدی. اهل سیر

(۱) ص ۲۶ ج ۱ زادالمعاد

(۲) زادالمعاد ص ۲۸۲ ج ۱

توبه نده گی ذاتلارنڭ تسورلی بیرلرگه رسول الله طرفندن والی نصب ایتلوون ذکر ایتمکده لردر:

(۱) عتاب بن اسید - فتح مکه کوننده اسلامیتکه کیلدی. رسول الله بونی حنین محاربهمینه کیتکانه مکه و اطرافینه والی ایتوب قالدردی. بو وقت یاشی اون ییدی برله یکریمی آراسنده غنه ایدی. ۸ نچی یل امیر الحج اوشبو عتاب ایدی. اول وفات بولغانچه شول والیک منصبده قالدی. رسول الله نڭ بوکا کونده لك بر درهم وظیفه تعیین ایتدیکی روایت ایتلدر (۱). وفاتی حضرت ابو بکر نڭ وفاتینه تصادف ایتمشدر.

(۲) عثمان بن ابی العاص الثقفی - طائف وفدی برله مدینه گه بارغان وشول وقت اسلامیتنی قبول ایتکان ایدی. رسول الله بونی طائف که والی نصب ایتدی. رسول الله وابوبکر زماننده شول منصبده قالوب، حضرت عمر نڭ اوچنچی یل خلافتنده بحرین و عمان والیلکینه کوچرلیدی. (۳) مالک بن عوف النصری - هوازن محاربهمینه مشرک عسکرنده باش قوماندان ایدی. «جعرائه» گه کیلوب اسلامیتنی قبول ایتدی. شول کون رسول الله آنی طائف تیره سنده گی صحرا عربلرینه باش یا صادی مالک دمشق وفادسیه فتوحاتلرنده حاضر بولمشدر.

(۴) المنذر بن ساوی - او لده «بحرین» امیری بولوب، رسول الله طرفندن مکتوب ألچاق قبول اسلامیت برله مشرف بولمش ایدی. رسول الله طرفندن شول منصبده قالدرلیدی. مدینه گه کیلوب، رسول الله نی کورو برله مشرف بولدیغی روایت ایتلدر (۲). المنذر رسول الله دن صوڭ کوب طورمه دی، وفات ایتدی. (۵) زیاد بن لبید الانصاری - یثرب عربلرندن بولوب، اسلامیتنی قبول ایتوب مکه گه هجرت ایتکان ایدی. صوڭکندن مدینه گه هجرت ایتدی. شونلقدن مهاجری و انصاری دیب یورتیلور. بو رسول الله طرفندن حضرموت که والی تعیین ایتلیدی. معاویه زماننده وفات ایتمشدر. (۶) عمرو بن عزم - رسول الله طرفندن

(۱) ابن الاثیر اسد الغابه سنده بونڭ وظیفه سی کونده لك ایکی درهم بولوون،

یاشی ده یکریمی بیشارده بولوون سویلی.

(۲) اسد الغابه ص ۹۵.

نجران (بنو الحارث) عربلرینه والی نصب ایتلدی. یاشی بو وقت باری ۱۷ده ایدی. ۵۱نچی یل مدینهده وفات ایتدی (۱). ۷) عامر بن شهر – همدان عربلرندندر. مدینه گه باروب اسلامیتنی قبول ایتمش ایدی. رسول الله طرفندن همدان عربلرینه والی تعیین ایتلدی. بو، اسودالعنسی گه نق قارشی طورغان والیلردندر. ۸) شهر بن باذان – مشهور باذان الفارسی ناک اوغلیدر. اسودالعنسی طرفدارلری برله محاربهده اوترلدی. زوجہسی «آزاد» اسود طرفندن جبراً نکاحلانلدی. ۹) ابو موسی الاشعری – مأرب که والی تعیین ایتلدی. رسول الله ناک بونی والی ایتوب بیرگانده، خلقه یکلک قیلورغه، مسامحه برله معاملہ قیلورغه، آور نرسه تسکلیف ایتوب خلقتی اورکتماسکه قوشدیغی بخاری و باشقه لرده روایت ایتلدر. ۱۰) خالد بن سعید بن العاص – سابقین اولین دندر. رسول الله طرفندن «نجران» برله «زبید» آراسندهغی بیرلرگه والی تعیین ایتلدی. ابوبکر بونی اورننده فالدرغه تلہسهده قبول ایتمهدی. ۱۱) عکاشه بن ثور – سکون و سکاسک خلقینه والی نصب ایتلمش ایدی. (۲) ۱۲) الطاهر بن ابی هاله – عک و اشعر بین عربلرینه والی تعیین ایتلدی. (۳) ۱۳) یزید ابن ابی سفیان – «تبماء» که والی نصب ایتلدی. فتوحات اسلامیهده شهرت قازانمش ذاتلردندر. ۱۴) یعلی بن امیه – آناسینه نسبتله یعلی ابن منیه دیه معروفدر. یمنده عسکر باشلقی اولارہق تعیین ایتلمش ایدی. عمر و عثمان زمانلرنده «صنعاء» والیسی بولوب طوردی. عثمان

(۱) بعضلر نجران والیسی ابو سفیان بن حرب بولوون سویلیلر. زادالمعاد صاحبی ده شونی اختیار ایتسکان. واقعی بونی انکار ایتده، اول رسول الله وفات ایتسکانک ابو سفیان مکده ایدی. اول وقت نجران والیسی عمرو بن حزم ایدی دی.

(۲) حضر موت یاقنده شهرلدر. (۳) عک قبیله اسمی بولوب، شولوق اسمکگی بر ولایتده طورلر ایدی. عک، صنعاء طوغریسنده، ساحلگه طابادر. آثا یاقن و مقابل دهک اسمنده بر کچکنه، اسسی، پرستانلی شهر بولوب، بنو امیه خلیفه لری اشانچسز کشیلرنی شونده نفی ایتلر ایدی. اشعریون، قبیله اولوب، عک طاغلرنده اقامت ایتلر ایدی. مشهور ابو موسی الاشعری اوشبو قبیله دندر.

شهید بولغاچ آکا یاردم بیرو ایچون مدینه گه قایتدی بیوک و نفوذلی کشی ایدی. جمل واقعه سنده عائشه لر طرفنده بولدی مال بر لده کوب یاردم ایتدی. صوگره علی طرفنده بولوب «صفین» ده شهید بولدی. (۱۵) باذان بن ساسان الفارسی — اولده کسری طرفندن یمن نی اداره ایتدی. صوگره اسلامیتنی قبول ایتدی. یمن ده اسلامیت طارالا باشلاغاچ، رسول الله بونی بتون یمن اولسکه سینیه والی نصب ایتکان ایدی. اول وفات بولغاچ، یوقاروده ذکر ایتلگان ذاتلار نی تعیین ایتدی. (۱۶) قیس بن سعد بن عبادة — مدینه ده پالیتسه باشلغی قیلندن بر مأمور ایدی. شریف، یومارت، بهادر، داهی بر کشی ایدی. حضرت علی طرفندن مصرغه والی نصب ایتلسمه ده، سوء تفاهم سببلی عزل قیلندی. علی دن صوگ حسن طرفنده بولدی. اول خلافتدن واز کیچکاکچکنه معاویه گه بیعت ایتدی. ۶۰ نهچی یل وفات ایتدی. (۱۷) معاذ بن جبل — فقهاء اصحابندیر. رسول الله زماننده فتوا بیره طورغان کیمسه لردن ایدی. اسلامیتکه کیلگانه ۱۸ یاشنده ایدی. عقبه بیعتینه و رسول الله ناک بتون غزوه لر نده حاضر بولدی. رسول الله آنی بتون یمن اولسکه سینیه دین و شریعت تعلیم ایتو، خلقنی اسلامیتکه دعوت ایتو، خلق آراسنده حکم ایتو ایچون ایکنچی تعبیر برله ئه یتکانه مفتی یاخود شیخ الاسلام ایتوب بیهردی (۱). بوندن الوک مکده ده بر قدر وقتلر دین تعلیمی ایچون قالدرغان ایدی. رسول الله یمن ده گی بتون والیلرینه آکا اطاعت ایتهرگه، مخالفت ایتماسکه امر ایتمش و بو خصوصه آنلرغه توصیه لر یازمش ایدی. بناءً علیه معاذ بتون یمن ولایتلرنده تنقل ایتوب یوری ایدی. رسول الله آنی یمن گه بیهرگانه خلقنی اوْلا کلمه شهادتکه دعوت ایتهرگه اگر قبول ایتسه لر آنلرغه الله طرفندن بیش وقت نماز فرض ایتلگانلگن سویلهرگه، بونی ده قبول

(۱) زاد المعاد صاحبی بونلک حقنیه: «وَوَلَّى (النَّبِيُّ) معاذَ بنَ جبلَ الجَذِ» دیهدر.

ايتسه لر بايلارغه زكات فرض ايتلوون سويلەرگه الحاصل اسلاميتكه تدریجی صورتده، بیک یموشافلق برله دعوت ایتەرگه قوشیدی. زكات مالن آغانده اياڭ ياخشى ماللرنى صايلا ب آلودن منع ايتدی. خلقغه یسکلك قیلورغه، آورتکلیفلر برله آنلرنی اورکتیاسکه قوشیدی. آڭا امتحان ایچون: «صوڭ نیچک ونرسه برله حکم قیلورساڭ؟» دیدی. معاذ بوڭا فارشی: «کتاب الله برله حکم قیلورمن» دیدی. رسول الله: «کتاب الله ده آندی حکم طابماساڭ نى اشلهرساڭ» دیدی. معاذ: «رسول الله نڭ سنتی برله حکم قیلورمن» دیدی. رسول الله: «اگر رسول الله نڭ سنتنده ده طابماساڭ نى اشلهرساڭ؟» دیدی. معاذ: «فکر منى استعمال ایتهرمن، بو خصوصه اصلا قصورلق قیلمام» دیدی. مذکور جوابلرنی ایشتمکچ رسول الله معاذنڭ کوکره گینه صوغوب: «الحمد لله الذی وفق رسول رسول الله لما یرضی به رسول الله» دیهشدر (۱).

مؤذنلری

رسول الله نڭ مؤذنلری دورتهو ایدی: بلال بن رباح، عمرو بن ام مکتوم، سعد بن عائد، ابو مخذرة اوس بن مغیره. بونلردن بلال مدینه مسجدنده مؤذن بولوب، اياڭ باشلاب اذان ئه یتمکان کیمسه در. اول رسول الله برله بتون سفرلرده بولدی. رسول الله نڭ وفاتندن صوڭ قایغوسندن مدینه نى طاشلاب، شام طرفلرینه سیاحتکه کیتدی. حضرت عمر شامغه بارغاچ بلالدن اذان ئه یتوون اوتندیکی، بلال نڭ ده اذان ئه یتوب خلقنى یغلانیدی مروبدر. ۲۰ نچی یلده دمشق ده وفات ایتدی. یاشی آلتمشدان اوزغان ایدی.

عمرو آناسینه نسبت برله عمرو بن ام مکتوم دیب یورتیله در. آناسی زائدة بن الاصم در. بعضلر بونڭ اسمی عبدالله دیلر. مدینه ده ایکنچی مؤذن ایدی. رسول الله بیک کوب سفرلرده بونی اورنینه امام

(۱) مذکور حدیث، ابو داود، ترمذی، دارمی لر طرفندن روایت ایتلمشدر.

ایتوب قالدرا ایدی، عمرو صوقور ایدی. مفسرلار «عبس» سورەسىندە «الاعمى» دن مراد اوشبو ذاتدر، ديلر.

سعد بن عائد «قبا» مؤذن ایدی. سعد القرظ دیه معروفدر. بلال یوق چاقلردە آنک اورتینە قالا طورغان ایدی. رسول الله نك وفاتیندن صوڭ بلال شامغە کیتکچ، اورتینە اوشبو سعد مؤذن تعیین ایتلدى. عبدالمکک زمانندە مدینەدە وفات ایتمشدر. اوزندن صوڭ اوزاق مدتله بالالرنده مؤذنلک انتقال ایتمشدر.

ابو مخدوره مکە مؤذن ایدی. مکە فتح ایتلگچ رسول الله تعیین قیلوب کیتدی. اوزی وفات ایتکچ مؤذنلک طوغانلرینە انتقال ایتمشدر. رسول الله غە اوشبو کیمسلر کاتبلک قیلماشلردر: ابوبکر، عمر،

کاتبلىرى

عثمان، علی، زبیر بن العوام، عامر بن فهیره، عمرو بن العاص، ابی بن کعب، عبدالله بن ارقم، ثابت بن قیس بن شماس، حنظلة بن الربیع، مغیره بن شعبه، عبدالله بن رواحه، خالد بن الولید، خالد بن سعید، ابن العاص، عبدالله بن سعد بن ابی سرح، معاویه بن ابی سفیان، زید بن ثابت. مدینە گە کیلگچ ایك الوک رسول الله غە کاتبلک قیلوچی ابی بن کعب اولمشدر. زید بن ثابت ایك کوب کاتبلک ایتوچی ایدی. رسول الله نك قوشوی بوینچە اول یهودیچە یازارغە اوگرەنمش ایدی. عبدالله بن الارقم کوبرک مکتوبلر یازا طورغان ایدی. علی بن ابی طالب صلحنامه ار یازا ایدی. عبدالله بن سعد ارتداد ایتوب مکە گە کیتمش و رسول الله حقندە کوب افترا لردە بولنمش ایدی.

رسول الله نك خدمتینە لازم بولغان ذاتلر اوشبولردر: (۱) عبدالله بن مسعود — سابقین اولین دندر. اسلامیتکە کیلگاندە یاشکنه یکت ایدی. اسلامیت برله مشرف بولغچ، آنی رسول الله خدمتکە آلدی. رسول الله نك عائله اعضاسی کبک آکا اذنسز کروب یوری ایدی. رسول الله نی اویغاتا، باشماقلرن کیدره، مسواکن صاقلی، آنک برله برگه یوری ایدی. عبدالله بویغە بیک قسقه کشی ایدی. عمر بن الخطاب نك بونک حقندە: «تبه نه نه ک تبه نه نه ککککک»، فقط اچی عام برله طولی» دیدیکی مرویدر. عبدالله،

خدمتچیلری

اصحابك ايك عالملىرىدندى. حضرت عمر طرفىدىن كوفەگە معلم (مفتى) و شىخ الاسلام دىيورگە يارى) ايتوب يىەرلىگان ايدى. ۳۲ نچى يل آلتىمشىدىن اوزوب مدينەدە وفات ايتىدى. ابوالدرداء (رض) غە بونىڭ وفات خبرى ابرشكاج: «آكّا خلىق قالمادى ايندى» دىدىكى مرويدىر. ۲) انس بن مالك - يىر بلى اولوب، رسول الله مدينەگە كىلگەچە آنىڭ خدمتىنە كىردى. بووقت ياشى ۱۰ دە ايدى. رسول الله نىڭ وفاتىنە قىر آكّا خدمتىدە دوام ايتىدى. انس ايكى كىيىم خەلىق روایت ايتىدىن صعبەلردندىر. يىك كىيىملىرى و يىك چالما كىيىملىرى، يوزكىنىڭ قاشىدە آرسلان صورتى بولغانلىقى روایت ايتىلدىر. ۹۳ نچى يل ۱۰۳ ياشىدە بصرەدە وفات ايتىدى. ۳) عقبە بن عامر الجهنى -- بو ذات كوبرەك سىقىرىدە رسول الله نىڭ قاچىرىن يىتەكلەپ يورى ايدى. معاوية طرفىدىن مصر والىسى تەيىن ايتىلمىش ايدى. شونىڭ ۵۸ نچى دە وفات ايتىدى. ۴) اسلم بن شريك -- بو، رسول الله نىڭ دويەسىن قارى و ايتەلى طورغان ايدى. ۵) بلال بن رباح -- خىزمەتدارلىق خدمتىن ادا ايتە ايدى. ۶) ائىمىن بن عبىد -- مشهور ام ائىمىن نىڭ اوغلىدىر. بۇدە رسول الله نىڭ خدمتىنە لازىم ايدى. ۷) سەد -- ابوبكر نىڭ آزادلىقىدىر. رسول الله بونىڭ خدمتىن بىك ياراتا ايدى. ابوبكر دىن آزاد ايتىلۇون وتىنگاچ، اول آنى آزاد ايتىدى. ۸) ابۇذر (جندب بن جنادە) الغفارى -- معروف صعبەلردندىر. ۹) معقىب بن ابى فاطمە الدوسى -- رسول الله نىڭ يوزوگى (ياخودىچاقى) بونىڭ قولنىڭ طورى ايدى. ۱۰-۱۱) رباح الاسود، ادا انسە -- رسول الله نىڭ آزادلىقلىرى اولوب، بوابلىق (شۇيىتىسارلىق) خدمتىن ايتەلر ايدى.

اسلامىت و رسول الله نى ھىجو ايتە طورغان مشركارگە قارشى مۇقابىل شاعر و خطىبلىرى قىلا طورغان رسول الله نىڭ شاعر و خطىبلىرى اوشىبولدىر: حسان بن ثابت، عبد الله بن رواحە، كعب بن مالك، ثابت بن قيس بن شماس. بونلاردىن صوڭغىسى خطىب اوڭلىقلىرى شاعردىر. حسان مذكور شاعرلار اچىدە ايكى آلدغىسى، ايكى آچى تىلىسى و مشركارگە ايكى قاتلى تەئسىر قالدۇرۇچىسى ايدى.

تصحیح

خطا	صواب	بیت	یول	خطا	صواب	بیت	یول
الوب	الوب	۳۰	۳	کعبه نئی	کعبه گه	۱۵۳	۱۳
ولا	اولا	۳۱	۲۱	حباب	حباب	۱۶۲	۷
شمر	شمر	۳۳	۸	آل عمران	آل عمران ۱۲۰	۱۷۱	۲۶
ابی شمر	ابی شمر	۳۷	۷	آرتلرندن	آرتلرندن	۱۷۴	۲۲
اورنلاشوی	اورنلاشوب	۴۰	۱۹	فزاده	فزاره	۱۸۰	۳۱
بنی تمیم	بنی تیم	۴۳	۸	سمیر	سمیراء	۱۹۶	۲۴
بن جمع	بنی جمع	۴۳	۱۰	ذاتده	ذاتناث	۱۹۸	۱۴
نابغه	نابغه	۴۳	۲۴	آکث	رناث	۲۰۷	۱۶
ربیقه	ربیعه	۵۱	۱۳	میسره	میسره	۲۰۹	۸
طرفندن	طرفدن	۵۵	۱	حبشه	یمن	۲۳۱	۳
وهب	وهب	۵۶	۶	غسان امیرلرندن	کسرالردن بوسی	۲۳۶	۱
احوالن	اخوالن	۵۹	۴	برسی			
ولوکان	اولوکان	۷۹	۲۷	غساسفه	غساسنه	۲۳۷	۸
وعلیهم	فعلیهم	۸۷	۲۸	حمزه	ابورهم	۲۵۲	۱۸
وهم	ولهم	۸۷	۲۹	هند بن عتبه	هند بنت عقبه	۲۶۸	۶
یرلنا	نزلنا	۹۲	۶	کبو سهم	لبو سهم	۲۸۱	۱۲
بوم تشق	ویوم تشق	۹۷	۷-۲	یوفارودن	یوفاروده	۲۸۸	۱۸
والارض	ومن فی الارض	۹۷	۳	عهد		۲۸۹	۱۴
نیرله مانده	بیرله گانلگنده	۹۸	۲	حسرتلنودن	حسرتلنودن	۲۹۳	۵
ان یعلم	ان یعلمه	۹۸	۱۸	امیر الحاج	امیر الحج	۳۰۲	۱۱
بو اشنی	بوشنی	۱۰۴	۱	الحضرمی	ابن الحضرمی	۳۱۲	۱۴
تصریح	تصریح	۱۱۴	۱۸	ابن خال	ابن ابی جهل	۳۱۲	۱۵
قتال	قل قتال	۱۳۷	۱	آستدن	آستندن	۳۲۷	۶
طورا	طورا	۱۴۲	۲۷	بر	--	۳۳۱	۵
ونهل	ونهل	۱۴۴	۵	فقد	فقط	۳۳۳	۱۲
ایهرلمیچه	ایهرلمیچه	۱۴۸	۶	جاهل	جاهلی	۳۴۷	۱۱
طالعه بن عبد الله	طالعه بن عبد الله	۱۴۸	۷				

